

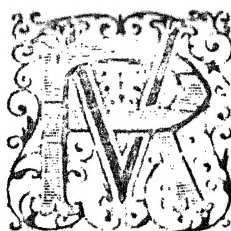
శ్రీ రస్తు.

శారదామిశ్ర విరచిత

శార్దూలసంహిత

అంధ్ర తాత్పర్యము.

Manuscript of the original work, written in Telugu script, is visible in the background.



చెన్నపురి:

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

బ్రకటితము.

All Rights Reserved]

1905

[No 5—0—0

PLACED ON THE SHELF
Date... 2-3-95.....

SRI VENKATESWARA
CENTRAL LIBRARY &
RESEARCH CENTRE,
ACC. 19963
Date.....
TIRUPATI.

LBx5,1
35G45

PRINTED BY
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
AT THE 'VAVILLA' PRESS,
MADRAS.—1945.
Reprint.—600.

LBx5,1
35G45

భూమిక.

“ఆయుగి కామయమానేన, ధర్మార్థసుఖసాధనం, ఆయుర్వేదోప
దేశేషు విధేయః పరమాదరః” అను వాగ్భటోక్త్యనుసారంబుగా పుడ
మింబుట్టినప్రతిమానపునకును శరీరరక్షణం బాద్యధర్మమగుటంజేసి తద్ర
క్షణసాధనం బగునాయుర్వేదపరిశ్రమం బించుకంతయైనను ముఖ్యకర్త
వ్యమై యున్నది. ప్రాచీనమహర్షు లట్టి యాయుర్వేదమును భారతఖం
డమునందంతటను విపులముగా వ్యాపింపజేసిరి. ఒక్కొక్క విషయం
బును దెలియజేయు నొక్కొక్కగ్రంథమును బరిశీలించుట కెన్నియో
వత్సరంబులు పట్టుచున్నది. మహర్షులు ప్రసాదించియున్న యష్టాంగా
యుర్వేదములో నొక్కయంగంబునందు పరిశ్రమచేయుట కొకని జీవిత
కాలముగూడా సరిపోవుట లేదు. ఇట్టి యాయుర్వేదమహాభియందు
సర్వాంగములందును నాతిసంజ్ఞేవని యిట్లుగా ననుకూలంబులగు విష
యంబులను జేర్చుకొని గ్రంథరత్నంబు నొక్కదానిని మన యాంధ్రసోద
రలకర మలంకరింప గా నొక్కరత్నము చేర జిక్కిను. అయ్యది
శార్వధరసంహిత.

—౧౧ గ్రంథకర్తృకాలము. ౧—

ఈ సంహితాకాగండగు శార్వధరేంద్రుడు స్వనామానుసారంబుగనే
యీ గ్రంథమునకు నామం బిడియె. ఇతడు క్రీస్తు పదనాలవ శతా
బ్దంబున దక్షిణదేశంబున జన్మించినయి, దామోదరాత్మజుండనియు,
దెలియవచ్చుచున్నది.

—౧౨ గ్రంథవిషయము. ౧—

“ప్రసిద్ధయోగా ముసిభి ర్యనుక్తా శ్చికిత్సకై ర్యే బహుశోఽను
భూతాః, విధియతే శార్వధరేణ తేషాం సుసంగ్రహస్సజ్జవరంజనాయ”

అని యాశ్చర్యధరుడు తన గ్రంథమున చెప్పుకొనినవిషయ మతిశయ
గా నేరదు. ఇందు ప్రాత్యక్షికంబులై బహుఫలదాయకంబులైన
ములు, కషాయంబులు, వటికలు, ఆసవములు, అరిష్టములు, అవ
ములు, ఖనిజౌషధములు పొందుపఱుపఁబడియున్నవి. స్నేహ, వ
వస్తి, వమన, విరేచనాదివిషయంబు లన్నియుఁ జక్కఁగా నావ
మగునంతవఱకు వర్ణింపఁబడియున్నవి. రోగంబులభేదంబులు, న
బులు మాత్రము బేర్కొనఁబడినవి గాని వానిలక్షణంబులు మాత్ర
వివరింపఁబడి యుండలేదు. వైద్యవృత్తియందున్న వారికేగాక య
లకుఁగూడ నియ్యది గ్రంథాంతరసాహాయ్యమును గోరుటచే నా
బుల లక్షణంబులను చరక, సుశ్రుత, వాగ్భటాదిగ్రంథానుసారం
వివరించియు, నచ్చటచ్చట విశేషార్థముల వ్రాసియు నీగ్రంథము ని
యాంధ్రవ్యాఖ్యానముతో సమకూర్చితిమి. ఈసంహిత పూర్వము న
తంబై యున్నను నందు తప్పులు బహుశంబుగా నుండుటచే
విషయవిమర్శ లేకుండుటం జేసియు మరల ముద్రింపఁపఱివచ్చెను.
పూర్వము ముద్రితంబై యున్న పొత్తంబున మూలగ్రంథమ
“వసంతకుసుమాకరము” మున్నగుకొన్ని యోగంబులు గానరావు.
వైపరీత్యములచే నన్నివిధముల దాని యప్రాశస్త్యముంజూచి
వేత్తలసహాయంబున ముద్రించితిమి. ఇట్టి గ్రంథరాజంబు నాశ్రం
మనయాంధ్రసోదరులు రోగారినికాయంబు నణంచికొందురుగాక.

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

Handwritten text in Telugu script, likely bleed-through from the reverse side of the page.

విషయసూచిక.

❖ పూర్వ ఖండము. ❖

	పుటసంఖ్య.		పుటసంఖ్య.
ప్రథమాధ్యాయము.		వాతాదిదోషోత్పత్త్యుపశమనకాలము	17
రోగోద్భవపూర్వలక్షణము.	1	తృతీయాధ్యాయము.	
రోగభేదములు	2	నాడీపరీక్ష	19
పూర్వఖండస్థానాధ్యాయానుక్రమణిక	3	వాతాది ప్రకోపనాడీలక్షణము	,,
మధ్యఖండస్థానాధ్యాయానుక్రమణిక	4	సన్నిపాతద్విదోషాస్థానాధ్యనాడీలక్షణము	20
ఉత్తరఖండస్థానాధ్యాయానుక్రమణిక	,,	జ్వరాదినాడీలక్షణము	,,
గ్రంథసంఖ్య	,,	దూతపరీక్ష	21
ఔషధమానప్రయోజనము	5	శుభాశుభశకునములు	,,
పరమాణ్వాదివివరణము	,,	వైద్యునిశకునములు	,,
పాలుమొదలగునాని గొలుచు	,,	చికిత్సామోగ్యరోగిలక్షణము	,,
పాత్రలక్షణము	8	దుస్వప్నములు	,,
ఔషధనాను వివరణము	,,	దుస్వప్నపు పరిహారము	22
ఔషధప్రమాణము	,,	సుస్వప్నములు	23
ఔషధయంత్రాయుక్తవిచారము	10	చతుర్థాధ్యాయము.	
చూర్ణాదిమిశ్రితచందనలక్షణము	11	దీపనపాచనౌషధము	24
ఔషధవీర్యహీనకాలము	,,	సంశమనౌషధము	,,
దేశభేదముచే ఔషధభేదములు	,,	అనులోమనౌషధము	,,
పీడధిగ్రహణవిధి	12	స్తంభనౌషధము	,,
ద్వితీయాధ్యాయము.		భేదనౌషధము	25
ఔషధసేవనకాలము	13	రేచనౌషధము	,,
ప్రథమకాలము	14	వమనౌషధము	,,
ద్వితీయకాలము	,,	సంశోధనౌషధము	,,
తృతీయకాలము	,,	ఛేదనౌషధము	,,
చతుర్థకాలము	15	లెఖనౌషధము	26
పంచమకాలము	,,	గ్రాహ్యౌషధము	,,
ఔషధావస్థాస్వరూపము	,,	స్తంభనౌషధము	,,

పుటసంఖ్య.		పుటసంఖ్య
	రసాయనావధము	31
	వాణికరణావధము	
	ధాతువృద్ధ్యావధము	
	శుక్రాత్మత్వావధము	31
	వాణికరణావధము	
	సూక్ష్మావధము	
	వ్యవాయక్యావధము	
	వికాస్యావధము	31
	మదపదార్థములు	31
	ప్రాణహరణావధము	
	ప్రమాద్యావధము	
	అభివ్యంధిపదార్థములు	
	పంచమాధ్యాయము.	
	కలాలక్షణము	29
	శరీరలక్షణము	
	కలావివరణము	
	ఆశయవివరణము	
	రసాదిసప్తధాతువులవివరణము	
	సప్తధాతువులమలవివరణము	
	సప్తాపధాతువులవివరణము	
	సప్తత్వగ్నివరణము	
	వాతాదిభేదము	
	వాతవివరణము	
	పిత్తవివరణము	
	కఫవివరణము	
	స్నాయులక్షణము	
	సంధివివరణము	
	అస్థిలక్షణము	
	మర్దవివరణము	
	సిరావివరణము	
	పేశిలక్షణము	
	కండరలక్షణము	
	రంధ్రవివరణము	
	పుష్పసవివరణము	
	తలవివరణము	
	వృక్కలవివరణము	
	లింగవివరణము	
	హృదయవివరణము	
	శరీరపాషణవివరణము	
	ప్రాణవాయుకృత్యము	
	ఆయుర్తరణలక్షణము	
	సృష్టివివరణము	31
	ఆహారకారవివరణము	31
	భూతపంచకోశపైతి	
	తన్మాత్రపంచకవిశేషవివరణము	
	ఇంద్రియవిషయము	
	ఉక్తవిషయసంగ్రహము	41
	చతుర్వింశతితత్త్వవివరణము	
	షష్ఠాధ్యాయము.	
	అహారావిగతి	41
	అహారాద్యవస్థ	41
	మలాపగమనము	
	రసగమనము	41
	రక్తలక్షణము	
	రసాదిధాతుపైతి	
	గర్భోత్పత్తి	
	బాలచికిత్సావివరణము	41
	అంజనాద్యుపచారములు	
	బాల్యాదివియోగవస్థ	
	వాతప్రకృతిమనుజులక్షణము	41
	పిత్తప్రకృతిమనుజులక్షణము	
	కఫప్రకృతిమనుజులక్షణము	
	స్వదోష, త్రిదోష, ప్రకృతిమనుజులక్షణము	
	ద్రాగ్యుత్పత్తి	41
	హస్తలక్షణము	
	ఆలస్యలక్షణము	
	ఆధిలింతలక్షణము	
	క్షుతలక్షణము	

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
ఉద్ధారస్వరూపము	47
సప్తమూఢ్యాము.	
రోగగణనము	50
జ్వరవివరణము	50
అతిసారగ్రహణీవివరణము	52
ప్రవాహికారోగవివరణము	52
అజీరాదిరోగవివరణము	53
విషాచికాది రోగవివరణము	53
అర్శోరోగవివరణము	55
క్రిమిరోగవివరణము	55
పాండురోగాదివివరణము	56
రక్తపిత్తరోగవివరణము	57
కాసరోగవివరణము	58
క్షయరోగవివరణము	59
శోషరోగవివరణము	59
శ్వాసరోగవివరణము	60
హిక్మారోగవివరణము	60
జాతరాగ్నివికారరోగవివరణము	61
అరోచకము, ఛర్ది పీని వివరణము	61
స్వరభేదరోగవివరణము	62
తృష్ణారోగవివరణము	63
మూర్ఛాదివివరణము	64
మదరోగవివరణము	64
మదాత్మయరోగదాహారోగవివరణము	65
ఉన్నాదరోగవివరణము	66
భూతోన్నాదరోగవివరణము	67
అపస్తావరోగవివరణము	68
అమవాతము, శూల పీనివివరణము	68
పరిణామశూల, ఉదాపర్తవివరణము	69
ఆహారోగవివరణము	71
ఉరోగ్రహము, హృద్రోగము, ఉదర రోగము—పీనివివరణము	72
గుల్మ, మూత్రాఘాత, రోగవివరణము	74
యూత్రకృచ్ఛము, అత్తరి, మేహరోగము పీనివివరణము	77
హేమరోగము, ప్రమేహపిటికారోగము— పీనివివరణము	80
మేదోరోగ, శోఫరోగముల వివరణము	81
వృద్ధిరోగవివరణము	82
అండువృద్ధి, గండమాల, గలగండ, అప చి, గ్రాహ్యర్బుదరోగము	83
శ్లేష్మవిరోగవివరణము	85
పిద్రధి, వ్రణరోగము, పీనివివరణము	86
సర్పిష్టవ్రణవివరణము	83
కోష్ఠభేదవివరణము	89
అస్థిభంగము, వహ్నిదగ్ధము, పీనివివరణము	90
నాడివ్రణ, భగందరవివరణము	92
ఉపదంశరోగము, శూకరోగము పీనివి	92
శుష్కరోగవివరణము	94
క్షౌద్రరోగవివరణము	96
విసర్పరోగవివరణము	101
ఉదర్దరోగము—శీతపిత్తము, పీనివివరణ	101
అమ్మపిత్తము, వాతరక్తముపీనివివరణము	105
వాతరోగవివరణము	105
పిత్తరోగవివరణము	110
కఫరోగవివరణము	111
రక్తవికారరోగవివరణము	112
ముఖరోగాంతర్గతాంతరోగవివరణము	113
దంతరోగవివరణము	113
దంతమూలరోగవివరణము	114
జిహ్వరోగ తాళురోగ వివరణము	115
గళరోగవివరణము	116
ముఖాంతరోగవివరణము	118
కర్ణరోగవివరణము	120
కర్ణపాలిరోగవివరణము	120
కర్ణమూలరోగనాసారోగవివరణము	122
శిరోరోగవివరణము	122

	పుటసంఖ్య		పుటసంఖ్య
కపాలరోగవివరణము	124	స్త్రీరోగాంతర్గతార్తవదోషము	132
నేత్రరోగాంతర్గతార్తవదోషము	"	ప్రసవరోగవివరణము	134
నేత్రసంధిరోగవివరణము	126	చూరరోగవివరణము	"
కంటితెల్లగుడ్డునందు జనించురోగ	"	హానికరదరోగము, గర్భజరోగము	"
వివరణము	"	వీచివవరణము	3
కంటితెల్లగుడ్డునందు జనించురోగముల	"	స్తనరోగము, స్త్రీదోషము, బాలంత	"
వివరణము	128	రోగము—విచివరణము	136
కాచబిందురోగవివరణము	129	బాలరోగవివరణము	137
తిమిరరోగవివరణము	"	బాలగ్రహవివరణము	139
లింగవాశరోగవివరణము	130	అనుక్తరోగసంగ్రహము	"
దృష్టిరోగవివరణము	"	అపధ్యజనితరోగములు	140
అభిష్యందరోగవివరణము	131	శీతాదులచేగలుగునుపద్రవములవివరణము	"
అధిమంథరోగవివరణము	132	విషరోగవివరణము	"
సర్వాక్షిరోగవివరణము	"	విషభేదవివరణము	141
పండరోగము	133	ఆగంతుకోపద్రవవివరణము	"
శుక్రదోషవివరణము	"		

— ఆమధ్యమఖండము. —

ప్రథమాధ్యాయము.		స్త్రీహము, అవచి, వీనికి కన్యారసము	145
కషాయమంచకము	143	అవచి, గండమాల, కామిల పీటికి అలం	"
స్వరసకల్పనము	"	బుహస్వరసము	146
మఱియొక స్వరసము	"	సూర్యావర్తమునకు శశముండరసము	"
మఱియొక స్వరసము	"	ఉష్ణాదాదిరోగములకుబ్రాహ్మ్యదిస్వరసము	"
స్వరసమందు వేయఁదగినయోషధ	"	మదరోగములకు కూర్కాండస్వరసము	"
ప్రమాణము	144	వ్రణములకు గాంగేరుక్షిస్వరసము	"
ప్రమేహముల కమృతాదిస్వరసము	"	పుటపాకములు	"
రక్తపీత్రమునకు వాసకాద్యంగరసము	"	పుటపాకవిధి	147
విషమజ్వరములకు తులస్యాద్యంగరసము	"	సర్వాతిసారములకు కుటజపుటపాకము	"
రక్తాతిసారమునకుజంబ్వాద్యంగరసము	145	బియ్యపుకడుగు వివరణము	148
సర్వాతిసారములకు బబ్బాలికాపత్రా	"	అరకుపుటపాకము	"
ద్యంగరసము	"	స్యగ్రోధాదిపుటపాకము	"
పుషణివాతము, ఉబ్బునము, వీనికి అల్లపురసం,	"	దాడిమీపుటపాకము	"
పార్శ్వదికూలలకు మాదీఫలాంగరసము	"	వాంతులకు బీజపూరాదిపుటపాకము	"
పిత్తకూలలకు శతావర్గంగరసము	145		

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
రక్తపిత్తకాసజ్వరములకు వృషపత్ర	శ్లేష్మజ్వరములకు ఆమృతాష్టకకషా
పుటపాకము 149	యము 155
కాసశ్వాసములకు కంటకారీపుటపాకము ,,	పిత్తశ్లేష్మజ్వరమునకు పటోలాదిగణకషా
శ్వాసకాసాదులకు విభీతకపుటపాకము ,,	యము ,,
ఆమాతీసారములకు శుంఠీపుటపాకము ,,	సర్వజ్వరములకు కంటకార్యాదికషాయము ,,
ఆమవాతములకు శుంఠీపుటపాకము 150	వాతశ్లేష్మజ్వరములకు దశమూలకషాయము ,,
అస్థిరోగములకు సూరణపుటపాకము ,,	సన్నిపాతజ్వరములకు అభయూదికషా
హృదయశూలకు మృగశృంగ	యము 156
పుటపాకము ,,	అష్టాంగదశాంగకషాయము ,,
ద్విత్వీయాధ్యాయము.	కాసజ్వరమునకు కట్ఫలాదికషాయము 157
కషాయవిధి 151	జీర్ణజ్వరములకు గుడూచ్ఛాదికషాయము ,,
కషాయమునంగలంబందగు శర్కరారుదుల	శ్వాసకాసాదులకు నిద్రాకాదికషాయము ,,
ప్రమాణము ,,	ప్రసూతిదోషములకు దేవదారాద్విధి
కషాయమందు జేర్చు జీలకఱ్ఱ మొదలగు	కషాయము ,,
వానిప్రమాణము 152	సర్వశీతజ్వరములకు తృప్తాదికషాయము 158
సర్వజ్వరములకు గుడూచ్ఛాదికషాయము ,,	విషమజ్వరములకు ముస్తాదికషాయము ,,
సర్వజ్వరములకు నాగరాదిపాచనము ,,	వికాహికజ్వరములకు పటోలాదికషాయము ,,
అప్తవిధజ్వరములకు తృప్తాదికషాయము ,,	తృప్తీయకజ్వరమునకు గుడూచ్ఛాదికషా
వాతజ్వరములకు గుడూచ్ఛాదిపాచనము ,,	యము ,,
వాతజ్వరములకు శాలిపర్ణాదికషాయము 153	చాతుర్వికజ్వరమునకు దేవదారాద్విధి కషా
కాశ్మర్యాదికషాయము ,,	యము 159
పిత్తజ్వరములకు కట్ఫలాది పాచనము ,,	జ్వరాలిసారములకు గుడూచ్ఛాది కషా
పర్పటాదికషాయము ,,	యము ,,
ద్రాక్షాదికషాయము ,,	జ్వరాలిసారమునకు నాగరాదికషాయము ,,
శ్లేష్మజ్వరములకు బీజపూరాదిపాచనము 154	అమశూలకు ధాన్యపంచకకషాయము ,,
శ్లేష్మజ్వరములకు భూనింబాదికషాయము ,,	దీపనపాచనములకు ధాన్యాదికషాయము 160
శ్లేష్మజ్వరములకు పటోలాదికషాయము ,,	అమరకృత్తీసారములకు పత్తకాదికషా
వాతపిత్తజ్వరములకు పర్పటాదికషాయము	యము ,,
ము ,,	అతీసారములకు కుటజాష్టకకషాయము ,,
శ్లేష్మవాతజ్వరములకు లఘుత్పద్రాదికషా	అతీసారములకు పీచేరాదికషాయము ,,
యము ,,	శిశువులసర్వాతిసారములకు ధాతక్యాది
వాతశ్లేష్మజ్వరములకారగ్వధాదికషా	కషాయము 161
యము 155	సర్వగ్రహణులకు శాలిపర్ణాదికషా
	యము ,,

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
గ్రహణులకు చతుర్భుద్రకహయము 161	మూత్రకృచ్ఛములకు గోక్షురాది కహ
సర్వాశీసారములకు ఇంద్రయవాది కహ	యము 168
యము	ప్రమేహములకు త్రిఫలాదికహయము
క్రిమిరోగములకు త్రిఫలాదికహయము 162	వత్సకాదికహయము
కామిలాదులకు త్రిఫలాదికహయము	త్రిఫలాదికహయము 169
పాండుశోఫాదులకు పునర్నవాది కహ	ప్రదరరోగములకు దార్వాదికహ
యము	యము
రక్తపిత్తమునకు వాసాదికహయము	యోనిరోగ ప్రణాదికములకు న్యగ్రో
రక్తపిత్తాదులకు కేవలవాసకహయము	ధాదికహయము
కానజ్వరములకు వాసాదికహయము 163	మేదోరోగములకు బిల్వాదికహయము
కానములకు క్షుద్రాదికహయము	త్రిఫలాదికహయము 170
కానశ్వాసములకు క్షుద్రాదికహయము	ఉదరరోగములకు చవ్యాదికహయము
ఎక్కిళ్లకు రేణుకాదికహయము	శోఫోదరములకు పునర్నవాదికహయము
గృధ్రసీవాతములకు దశమూలకహయము	యకృత్తీ విహములకు పత్థాదికహయము
వాంతులకు బిల్వాదికహయము	వాపులకు పునర్నవాదికహయము
వాతములకు రాస్నాపంచకహయము 164	వృషణశోఫలకు త్రిఫలాదికహయము 171
కటిగ్రహదివాతములకు రాస్నానప్తక	అంత్రవృద్ధులకు రాస్నాదికహయము
కహయము	గండమాలకు చందనాదికహయము
సంతతాదిజ్వరములకు పటోలాదికహ	స్థిపదాదిరోగములకు శాఖోటక కహ
యము	యము
సన్నిపాతజ్వరములకు పిప్పల్యాదికహ	అంతర్విద్రధులకు పునర్నవాదికహయము
యము	మధ్యవిద్రధులకు వరుణాదికహయము 172
సర్వాంగకంపవాతాదులకు మహారాస్నాది	వరుణాదికహయము
కహయము 165	డోషకాదికహయము
ప్రసాదిగతవాతములకు ఏరండనప్తక	భగందరములకు ఖదిరాదికహయము
కహయము 166	ఉపదంశములకు పటోలాదికహయము
వాతశూలకు నాగరాదికహయము	వాతరక్తములకు అమృతాదికహయము 173
పిత్తశూలకు త్రిఫలాదికహయము 167	పటోలాదికహయము
శ్లేష్మశూలకు ఏరండాదికహయము	శ్వేతకుష్ఠములకు అపల్లజాదికహయము
హృద్రోగాదులకు దశమూలాదికహయము	వాతరక్తములకు లఘుమంజిష్ఠాకహయము
మూత్రకృచ్ఛములకు హరితక్యాది	సర్వకుష్ఠములకు బృహన్ నంజిష్ఠాదికహ
కహయము	యము
మూత్రాఘాతాదులకు వీరతర్వాదికహ	శిరోనేత్రరోగములకు పథ్యాది కహ
యము	యము 174
కర్మరాక్షరికి ఏలాదికహయము 168	నేత్రరోగములకు వాసాదికహయము 175

పుటసంఖ్య.

పుటసంఖ్య.

అమృతాదికహయము 175

వ్రణాదులకు అశ్వత్థాదికహయము ,,

ప్రమథ్యవిధానము ,,

రక్తాతిసారములకు ముస్తాదిప్రమథ్యము ,,

యవాగులక్షణము 176

సంగ్రహణులకు ఆమ్రాదియవాగువు ,,

యూషలక్షణము ,,

సన్నిపాతాదులకు సప్తముష్టియూషము ,,

పానకల్పనము 177

విపాసాజ్వరములకు ఉశీరాదిపానము ,,

ఉష్ణోదకలక్షణము ,,

అమశూలకు తీరపాకలక్షణము ,,

సర్వజీర్ణజ్వరములకు పంచమూలీతీర

పాకము 178

శ్లేష్మజ్వరమునకు త్రికంటకాదితీరపాకము ,,

అన్నస్వరూపయవాగువు ,,

విలేపీలక్షణము ,,

పేయాలక్షణము 179

అన్నవక్షలక్షణము ,,

సిద్ధమండము ,,

అష్టగుణమండము ,,

శ్లేష్మజ్వరములకు వాద్యమండము 180

శ్లేష్మజ్వరములకు లాజమండము ,,

తృతీయాధ్యాయము.

ఘంటకల్పనము 181

వాతశిత్తజ్వరములకు మధుకాదిఘంటము ,,

దప్పిమొదలగువానికి ఆమ్రాదిఘంటము ,,

శిత్తతృష్ణాదులకు మధుకాదిఘంటము 182

మంథలక్షణము ,,

మంథవిధానము ,,

సర్వమధ్యవికారములకు ఖర్జూరాదిమంథము ,,

వాంతులకు మసూరాదిమంథము 183

దప్పికి యవమంథము ,,

చతుర్థాధ్యాయము.

హిమకల్పనము 183

రక్తశిత్తములకు ఆమ్రాదిహిమము 184

తృష్ణాదులకు మరీచ్యాదిహిమము ,,

వాతశిత్తజ్వరములకు నీలోత్పలాదిహిమము ,,

జీర్ణజ్వరములకు అమృతాదిహిమము ,,

రక్తశిత్తజ్వరములకు వాసాహిమము ,,

అంతర్దాహములకు ధాన్యకహిమము 185

రక్తశిత్తాదులకు ధాన్యాకాదిహిమము ,,

పంచమాధ్యాయము.

కల్కకల్పన 185

పాండుజ్వరాదులకు వర్ధమానశిష్పలి 186

వ్రణములకు నింబకల్కము ,,

గృధ్రనీవాతములకు మహానింబకల్కము ,,

వాతరోగములకు రసోనకల్కము 187

వాతరోగములకు ప్రకారాంతరరసోనకల్కము ,,

ఊరుస్తంభమునకు పిష్పల్యాదికల్కము 188

పరిణామశూలకు విష్ణుక్రాంతకల్కము ,,

శుంఠికల్కము ,,

రక్తార్కస్ఫులకు ఆపామార్గాదికల్కము ,,

రక్తాతిసారములకు బదరీమూలకల్కము ,,

రక్తక్షయ్యాదులకు లాక్షకల్కము 189

రక్తప్రదరములకు తండులీయకల్కము ,,

అతిసారములకు అంకోలకల్కము ,,

విషములకు కర్కోటకీకల్కము ,,

త్రిదోషాదులకు అభయూదికల్కము ,,

జంతువికారములకు త్రివృతాదికల్కము 190

రక్తార్కస్ఫులకు నవనీతకల్కము ,,

సంగ్రహణులకు మసూరకల్కము ,,

షష్ఠాధ్యాయము.

మార్జకల్పన 191

సర్వజ్వరములకు ఆమలక్యాదిమార్జం 192

జ్వరములకు పిష్పలీమార్జము ,,

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
మేహాదులకు త్రిఫలాదిచూర్ణము 192	ఆధ్వానాదులకు నారాచచూర్ణము 206
కఫాదులకు త్యూషణచూర్ణము ,,	యకృష్ణిహాదులకు లవణ త్రితయాది
అరుచ్యాదులకు పంచకోలచూర్ణము 193	చూర్ణము ,,
త్రిగంధచాతుర్థాతచూర్ణము ,,	శూలాదులకు తుంబుర్వాదిచూర్ణము 207
శిశువులజ్వరాతిసారములకు కృష్ణాదిచూర్ణము ,,	మందాగ్నాదులకు చిత్రకాదిచూర్ణము 208
గర్భాదికములకు జీవనీయగణచూర్ణము ,,	మందాగ్నాదులకు బడబానలచూర్ణము ,,
మలమూత్రబంధములకు లవణపంచక	వాతాదులకు ఆజమోదాదిచూర్ణము ,,
చూర్ణము 194	శూలాదులకు హింగాదిచూర్ణము 209
గుల్మదులకు క్షారకథనము 195	అరోచకాదులకు యవానీభాంజవ
సర్వజ్వరములకు సుదర్శనచూర్ణము ,,	చూర్ణము 210
కానశ్వాసజ్వరములకు త్రిఫలాపిప్పలీ	అరోచకాదులకు తాళిసాదిచూర్ణము 211
చూర్ణము 196	కానక్షయాదులకు సింహాదిచూర్ణము ,,
జ్వరాదులకు కట్ఫలాదిచూర్ణము 197	గ్రహణీగుల్మదులకు భాస్కరలవణ
కఫశూలాదులకు కట్ఫలాదిచూర్ణము ,,	చూర్ణము 212
శ్వాసకాసలకు కట్ఫలాదిచూర్ణము ,,	వాంతులకు విలాదిచూర్ణము 213
శిశువులపంచకాసలకు యవక్షౌరాదిచూర్ణము ,,	కుష్ఠములకు పంచసింబచూర్ణము ,,
శిశువులకానజ్వరములకు శృంగాది	వాణీకరణమునకు శతాపరీచూర్ణము 214
చూర్ణము 198	వీర్యపుష్టికి ఆశ్వగంధాదిచూర్ణము ,,
అమాతిసారములకు శుంథ్యాదిచూర్ణము ,,	ధాతువృద్ధికి ముసలీచూర్ణము ,,
హరీతక్యాదిచూర్ణము ,,	ధాతువృద్ధికి నవాయసాదిచూర్ణము 215
సర్వాతిసారములకు లఘుగంగాధరచూర్ణము ,,	స్తంభనమునకు ఆకారకరభాదిచూర్ణము ,,
వృద్ధగంగాధరచూర్ణము 199	సప్తమాధ్యాయము.
అజమోదాచూర్ణము ,,	వటకకల్పన 216
సంగ్రహణులకు మరీచాదిచూర్ణము ,,	అర్చితదులకు బాహుశాలగుడము ,,
సంగ్రహణులకు కపిత్థావృకచూర్ణము 200	కాసాదులకు మరీచాదిగుటికలు 217
గ్రహణ్యాదులకు దాడిమావృకచూర్ణము ,,	డోర్ధ్వవాతములకు వ్యాఘ్రీజీరకాదిగుటి
అతిసారాదులకు వృద్ధదాడిమావృకచూర్ణము ,,	కలు 218
అరోచకాదులకు తాళిసాదిచూర్ణము 201	శ్వాసకాసములకు గుడాదిగుటికలు ,,
క్షయాదులకు లవంగాదిచూర్ణము 202	తృష్ణాదులకు ఆమలక్యాదిగుటికలు ,,
గ్రహణ్యాదులకు జాలీఫలాదిచూర్ణము ,,	సన్నిపాతాదులకు సంజీవనీగుటికలు ,,
అరుచ్యాదులకు మహాభాంజవచూర్ణము 203	పీనసాదులకు వ్యోమిడిగుటికలు 219
సర్వరోగములకు నారాయణచూర్ణము 204	ఆమాదులకు గుడచతుష్టయవటకములు ,,
అజీర్ణాదులకు హృషిమాదిచూర్ణము 205	అర్శోరోగములకు వృద్ధదారుమోదక
శూలాదులకు పంచసమచూర్ణము ,,	ములు 220

పుటసంఖ్య.	
అర్ఘ్యోరోగములకు సూరణవటకములు	220
అర్ఘ్యములకు బ్రహ్మసూరణవటకములు	221
కామిలాదులకు మండూరవటకములు	221
ప్రమేహములకు చంద్రప్రభాదీగణికలు	223
గుల్మములకు కాంకాయనగణికలు	223
వాతాదిరోగములకు యోగరాజగణిలు	224
వాతరక్తములకు కైశోరగణిలు	225
భగంధరాదులకు త్రిఫలాగణిలు	227
ప్రమేహములకు గోక్షురాదిగణిలు	228
కుష్ఠములకు త్రిఫలామోదకము	228
గండమాలాదులకు కాంచనారగణిలు	229
ధాతుపుష్టికి మాషాదిమోదకము	229
అష్టనూర్ధ్వయము.	
అవలేహకల్పన	230
ఎక్కిళ్లు, శ్వాసకాసములు వీనికి	231
కంటకార్యాద్యవలేహము	231
క్షయోదులకు చ్యవనస్రాశావలేహము	232
రక్తపిత్తములకు కూర్మాండావలేహము	233
అర్ఘ్యోరోగములకు ఖండకూర్మాండావలేహము	234
క్షయోదులకు అగస్త్యహరీతక్యవలేహము	235
అర్ఘ్యోరోగములకు కుటజాదిలేహము	236
సర్వాతిసారములకు కుటజాష్టకావలేహము	237
నవనూర్ధ్వయము.	
స్నేహద్రవ్యకల్పన	240
స్నేహములకు క్షీరపిత్తలక్షణము	240
అతిసారసంగ్రహణములకు చాంగేరీ	241
పుష్కము	241
అతిసారములకు మహారథము	242
రక్తపిత్తములకు కామదేవపుష్కము	243
అవస్థారాదులకు కల్యాణపుష్కము	243
వాతరక్తములకు అమృతాపుష్కము	244

పుటసంఖ్య.	
వాతరక్తములకు మహాత్రిక్షకపుష్కము	244
కుష్ఠములకు సూర్యపాకకాసీసాద్య	245
పుష్కము	245
వ్రణములకు జాత్యాదిపుష్కము	246
క్షీరములకు బిందుపుష్కము	247
నేత్రరోగములకు త్రిఫలాపుష్కము	247
వ్రణములకు గౌర్యాదిపుష్కము	248
శిరోరోగములకు మయూరపుష్కము	249
వంధ్యములకు ఫలపుష్కము	250
విషజ్వరములకు పంచత్రిక్షకపుష్కము	250
యోనిరోగములకు లఘుఫలపుష్కము	251
తైలకల్పన.	
సర్వజ్వరములకు అంగారకతైలము	251
సమస్తవిషమజ్వరాదులకు లాఘాతైలము	252
వాతరోగములకు నారాయణతైలము	253
వాతరోగములకు వారుణ్యాదితైలము	253
సర్వవాతాదులకు బలాదితైలము	254
వాతకఫజన్యవికారములకు ప్రసారిణీతైలము	255
సర్వవాతములకు మాషాదితైలము	257
వాతాదిరోగములకు శతావరీతైలము	258
అర్ఘ్యోర్ధ్వములకు కాసీసాద్యతైలము	258
వాతరక్తములకు సింధుతైలము	259
గజ్జి, కుటుపులు మున్నగువానికి ఆర్కతైలము	260
కుష్ఠములకు మరీచాదితైలము	260
వ్రణములకు త్రిఫలాతైలము	261
పలితరోగములకు నింబబీజతైలము	261
పేండ్లు కలుపుములుచుటకు యష్టిమధుకతైలము	261
ఇంద్రులు ప్రములకు కరంజాదితైలము	261
పలితాదులకు నీలికాదితైలము	261
పలితాదులకు భృంగరాజతైలము	261

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
ముఖపంత్తాదిరోగములకు ఇరిమేదాది	తామ్రమారణము 2
తైలము 262	ఆర (ఇత్తడి) మారణము 2
నాడీ వణాదులకు జాత్యాది తైలము ,,	నీసమారణము
కర్ణ శూలములకు హింగాద్ది తైలము 263	వంగమారణము 2
బధిరరోగములకు బిల్వాది తైలము ,,	లోహమారణము 2
కర్ణస్రావాదులకు క్షౌర తైలము ,,	సప్తాపధాతువుల వివరణము 2
పీనసములకు పాఠాది తైలము 264	స్వర్ణ మాక్షికశోధనమారణములు
పూతిపీనసలకు వ్యాఘ్రీ తైలము ,,	రావ్యమాక్షికశోధనమారణములు 2
తుష్టులకు కుష్ఠ తైలము 265	మయూరతుత్త (మైలతుత్తము) శుద్ధి
నాసార్యపులకు గృహధూమ తైలము ,,	కృష్ణాభిశోధనమారణములు
సర్పకుష్ఠములకు వజ్ర తైలము ,,	నీలాంజన (గైరకాది) శుద్ధి 2
లోమశాతనమునకు కరవీరాది తైలము 266	మనశ్శిలాశుద్ధి
ఆపస్తాదాదులకు చందనాది తైలము ,	తాళకశుద్ధి
గండములకు వచాది తైలము 267	రసక (కల్పఫరి) శుద్ధి 2
గండములకు నిర్గుండాద్ది తైలము ,,	ధాతువులనుండి సత్త్వము దీయు
దశమూర్ధ్వాధ్యాయము.	విధానము
ఆపవారిష్టకల్పన 268	వజ్ర శోధనమారణములు
రక్తపిత్తాదులకు ఉశిరాసవము 270	వైక్రాంతశోధనమారణములు 2
ప్రమేహములకు కుమార్యాసవము ,,	సర్పరత్న శోధనమారణములు 2
క్షీయాదులకు పిప్పల్యాసవము 272	శిలాజతుశుద్ధి
పాండురోగాదులకు లోహాసవము ,,	శిలాజతును గలంగఁజేయు విధానము 2
ఆర్కరోగంబులకు మృద్వికారిష్టము 273	మండూరవిధానము
సర్పజ్వరములకు కుటజారిష్టము 274	క్షౌరకల్పన 2
విద్రధులకు విడంగారిష్టము ,,	ద్వాదశాధ్యాయము.
ప్రమేహములకు దేవదార్వాద్యారిష్టము 275	పారదాది నామములు 2
కుష్ఠాదులకు ఖదిరారిష్టము 276	పారదశుద్ధి
క్షయాదులకు బబ్బులారిష్టము 277	గంధకశుద్ధి 2
ఉరగిక్షతాదులకు ద్రాక్షారిష్టము ,,	ఇంగిలీకమునుండి రసము దీయు
అర్బుచదులకు రోహితారిష్టము 278	విధానము 30
క్షయప్రమేహాదులకు దశమూలారిష్టము ,,	ఇంగిలీకశుద్ధి
ఏకాదశాధ్యాయము.	శుద్ధరసమునకు ముఖము గలంగఁజేయు
స్వర్ణాదిధాతుశోధనమారణవిధి 281	విధము
స్వర్ణమారణము ,,	రసమునకు గచ్చవయంత్రమువలన
రజితమారణము 284	గంధకమారణము 30

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
రసభస్మ విధానము	302 శ్వాసలకునూర్చావ ర్తనము 320
జ్వరాంకుశము	304 వాతరోగములకుస్వచ్ఛందభైరవరసము ,,
జ్వరారిరసము	,, సంగ్రహణులకు హంసపాటలీరసము 321
శీతజ్వరారిరసము	305 అశ్మరులకు త్రివిక్రమరసము ,,
జ్వరస్పీఘుటిక	,, కుష్ఠములకుమహాతాళేశ్వరరసము ,,
క్షయోదలకు లోకనాథరసము	306 కుష్ఠకుతారము 322
క్షయరోగములకు లఘులోకనాథ	,, శ్వేతకుష్ఠములకు ఉదయాదిత్యరసము 323
రసము	309 కుష్ఠములకుసర్వేశ్వరరసము 324
క్షయరోగములకు మృగాంకపాటలీ	,, సుక్తికుష్ఠమునకుస్వర్ణక్షీరీరసము 325
రసము	,, ప్రమేహములకు మేహబద్ధరసము ,,
కఫక్షయోదలకు హేమగర్భపాటలీ	,, జలరోదరమునకు వహ్నిరసము 326
రసము	311 గుల్మదులకు విద్యాధరరసము 327
కఫక్షయోదలకు రెండవ హేమగర్భ	,, పంక్తిశూలాదులకు త్రినేత్రరసము ,,
పాటలీరసము	312 శూలలకు గజకేసరీరసము ,,
విషమజ్వరములకుమహాజ్వరాంకుశము	313 మందాగ్నులకు ఆగ్నితుండిరసము 328
ఆతిసారములకు ఆనందభైరవరసము	,, అక్షిర్ణమునకు అక్షిర్ణ కంటకరసము 329
సన్నిపాతాదులకు లఘుసూచికాభరణ	,, క్షయోదలకు మంథాన భైరవరసము ,,
రసము	314 వాతనాశరసము ,,
సన్నిపాతములకు జలచూడామణిరసం	315 సన్నిపాతాదులకు కనకసుందరరసము 330
సన్నిపాతములకు వజ్రచంద్రరసము	,, సన్నిపాత భైరవరసము 331
సన్నిపాతములకు ఉన్నతరసము	316 సన్నిపాత హణిక పాటరసము 332
సన్నిపాతములకు అంజనము	,, సంగ్రహణులకు వజ్రకపాటరసము 333
శూలాదులకు నారాచరసము	,, వాణీకరణమునకు మదనకామ దేవరసము ,,
శూలలకు ఇచ్ఛాభేదీరసము	317 వాణీకరణమునకుకందర్పసుందరరసము 335
ప్రమేహములకు వసంతకుసుమాకరము	,, క్షయోదలకు లోహరసాయనము 336
క్షయరోగమునకు రాజమృగాంక	,, అనుక్తసంగ్రహము.
రసము	318 శేపాశ్శుద్ధి 338
క్షయరోగములకు స్వయమగ్నిరసము	,, వత్సనాభిశుద్ధి ,,
సర్వకాసములకు అమృతార్ణవరసము	319

ఉత్తరఖండము.

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
ప్రథమాధ్యాయము.	
స్నేహపానవిధి	339 స్నేహభేదవివరణము 339
స్నేహవివరణము	,, స్నేహపానక్రమము ,,
	,, స్నేహపరిణామకాలము 340

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
న్నేహ సేవన ప్రమాణము 340	ద్వితీయాధ్యాయము.
న్నేహ ప్రమాణవిరుద్ధ సేవాదులచే గలుగుదోషము	స్వేదభేదవివరణము 346
దీప్తాగ్నిదులయందున్నేహ ప్రమా ణము	స్వేదగుణము
ప్రకారాంతరన్నేహము	బైలు వెడలం జేయతగిన స్వేదపరిమితి 347
అల్పాదిక ప్రమాణఫలము	శోగవిశేషమువలన స్వేదవిశేషము
దోషాదులయందును పానవిశేషము	నస్యాదికర్మలఁ జేయుటకు కాలము
ఘృత సేవనకర్తృలు	శస్త్రకర్త జేయుటకు తగినవాడు
తైల సేవన కర్తృలు	ఉత్తరకాలమున స్వేదము తీయుటకుఁ
మాంసన్నేహ సేవనకర్తృలు	దగినవారు
మజ్జాన్నేహ సేవనకర్తృలు	స్వేదముతీయవలసిన ప్రదేశము 348
న్నేహ సేవన కాలము	దోషములు తొలఁగుట కుపాయము
న్నేహమునకు స్థలశేషయోజన	న్నేదానంతరమయ్యెడు రేచనములకు
న్నేహను పానవివరణము	చికిత్స
అన్నముతో న్నేహమును సేవించు కాలము	చెనుటతీయుటకుఁ దగనివారు
యవగువుచే న్నేహమును కలుగఁ జేయువిధి	లఘువుగ చెనుటతీయవలసినస్థానములు 349
ధారోష్ణగుణము	అధికముగ చెనుట వెడలించుచుచే
న్నేహోష్ణమునకు ప్రతీకారము	గలుగు నుపద్రవములు
న్నేహ సేవనచే ప్రశోషించెడిపిత్తము నకు ప్రతీకారము	తాపసంజ్ఞిక స్వేదలక్షణము
న్నేహ సేవన కనర్తృలు	ఊష్ణసంజ్ఞిక స్వేదలక్షణము
న్నేహ సేవన కర్తృలు	శబనాహాసంజ్ఞిక స్వేదలక్షణము
న్నేహ సేవనచే రూక్షతహరించినవాని లక్షణము	ద్రవసంజ్ఞిక స్వేదలక్షణము
అధికన్నేహ పానముచే గలుగునుపద్ర వము	స్వేదోపరతికాలము
రూక్షత-స్నిగ్ధకలవారలకు జేయవలసిన క్రియ	స్వేదానంతరము చేయతగినయుప చారము
న్నేహ సేవనచే గలుగుగుణము	తృతీయాధ్యాయము.
న్నేహ పానమున పర్ణింపఁదగినకార్య ములు	వమనరేచనములఁ జేయింపఁ దగిన కాలము
	వమనమున కర్తృలు
	వమనమున కనర్తృలు
	అధికముగ వమనముఁ జేయింపఁదగని వారు
	వమనమునకు ముందుఁజేయవలసిన క్రియ
	వమనసహాయద్రవ్యములు

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
వమనమునకు కహాయద్రవ్యప్రమాణంబికి 355	బలముగ రేచనమునకుఁ బుచ్చుకొనఁ
వమనకహాయపానప్రమాణము ,,	దగిన రోగములు 360
వమనమున కల్కాదిప్రయోగము ,,	విరేచనోత్కృష్టత ,,
వమనమునకు ఊత్తమాదిప్రమాణములు ,,	రేచనాషధసేవన కర్తులు 361
వమనాషధప్రస్థప్రమాణము 356	రేచనాషధసేవన కనర్తులు ,,
వమనమున కఫాదులను హరించుకొను	మృదుమధ్యక్తూరకోష్ఠవివరణము ,,
టకు విశేషము ,,	మృద్వాదిరేచనాషధములు 362
కఫాదులను వమనమూలంబుగ హరించుట కొషధము ,,	ఊత్తమాదిభేదములచే రేచనప్రమాణము ,,
వమనమునఁ జేయఁదగిన బాహ్యోప	రేచనములకు కహాయాదుల ప్రమాణము ,,
చారములు ,,	రేచనములకు కల్కాది ప్రమాణము ,,
వమనవిక్రియచేఁ గలుగు లక్షణములు 357	రేచనాషధములు 363
మిక్కుటముగ వమనమగుటచేఁ గలుగు	ప్రకారాంతరరేచనాషధము ,,
నుషద్రవములు ,,	బుళుభేదములచే రేచనాషధములు ,,
అధికవమనమునకు చికిత్స ,,	శరత్కాలమున రేచనాషధము ,,
వమనముచే లోనికేగిన నాలుకకు చికిత్స ,,	హేమంతముతువునందు రేచనాషధం 364
వమనముచే వెలుపలికివచ్చిన నాలు	శిశిరవసంతకాలములయందు రేచనాష
కకు చికిత్స ,,	ధము ,,
వమనముచేఁ గలుగు సేత్రవికారమున	గ్రీష్మముతువునందు రేచనాషధము ,,
కుపచారము 358	సుఖరేచనములకు అభయోమోదకములు ,,
వమనముచేఁ గలుగు హనుస్తంభమున	రేచనములకు సహజోపచారము 365
కుపచారము ,,	రేచనకాలనియములు ,,
వమనముతోఁబడురక్తమున కుపచారము ,,	రేచనముతోడ వెడలెడువగార్థములు ,,
వమనానంతరము గలిగెడుదప్పి కుప	రేచనవైకల్యముచేఁగలుగునుషద్రవములు,,
చారము ,,	విరేచనవైకల్యమునఁ జేయఁదగిన
చక్కగ వమనంబగుటచేఁ గలుగులక్ష	యుపచారములు 366
ణములు ,,	అధికముగ రేచనములగుటచేఁ గలుగు
వమనానంతరము చేయవలసినవ్యధ్యము 359	నుషద్రవములు ,,
చక్కగ వమనంబైనవానికి గలుగ	అధికరేచనములచేఁ గలుగునుషద్రవ
కుండురోగములు ,,	ములకు చికిత్స ,,
వమనానంతరము వర్ణింపఁదగినవదార్థము ,,	రేచనములను బంధించుట కుపాయము ,,
చతుర్థాధ్యాయము.	రేచనబంధనోపాయము 367
విరేచనవిధి 359	చక్కగ రేచనములైనవానికిఁ గలుగు
రేచనములకు సామాన్యకాలము 360	లక్షణములు ,,
	రేచనసేవనచేఁ గలుగుగుణములు ,,

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
రేచనానంతరము వర్ణింపఁదగిన కార్యములు 367	స్నేహము వెలువడునటులం జేయుట 375
రేచనానంతరము చేయఁదగినవధ్యము 368	కుపాయము 375
పంచమూర్త్యాము. 368	స్నేహవస్త్ర కనర్హులు 375
వస్త్రవిధి 368	స్నేహమును బైలుపుచ్చుటకు ఉపాయము 376
అనువాసనవస్త్ర 369	అనువాసనవస్త్రతైలము 376
అనువాసనవస్త్రకర్త కర్తృలు 369	అనువాసనవస్త్రవివరముచేఁ గలుగు రోగములు 377
అనువాసనవస్త్రకర్త కనర్హులు 370	వస్త్రకర్తయందు వధ్యము 377
వస్త్రనిర్మాణయోగ్యమగు ద్రవ్యములు 370	వస్త్రాధ్యాయము. 377
నేత్రచిత్తప్రమాణములు 370	నిరూహవస్త్రవిధి 377
వయోభేదముచే వస్త్రప్రమాణము 370	నిరూహవస్త్ర కర్తయందు కషాయ ప్రమాణము 378
వస్త్రనిర్మాణమునకర్త మగుచర్త వివరణము 371	నిరూహవస్త్రకర్త కనర్హులు 378
ప్రణవస్త్రప్రమాణము 371	నిరూహవస్త్రకర్త కర్తృలు 378
వస్త్రకర్తచేఁ గలుగుఫలములు 371	నిరూహవస్త్రకర్త మము 379
వస్త్రకర్త సేవనకాలము 372	వస్త్రవెలువడకున్న దానికి ప్రతీకారము 379
న్యూనాధికవస్త్రకర్తచేఁ గలుగుఫలము 372	నిరూహవస్త్రకర్త చక్కగ జేయుటచేఁ గలుగులక్షణము 380
బలతారతమ్యముచే స్నేహప్రమాణము 372	నిరూహవస్త్రకర్త చక్కగ జేయకున్న గలుగులక్షణము 380
స్నేహస్థానమున నైంధవాదుల ప్రమాణము 372	నిరూహవస్త్రసంఖ్య 380
రేచనానంతరమున అనువాసనవస్త్ర క్రమము 373	సుకుమారాదులకుఁ జేయఁదగిన నిరూహ వస్త్రవిధి 380
వస్త్రకర్తచేయు విధానము 373	దోషములయందుఁ జేయఁదగిన వస్త్ర ప్రయోగము 381
చిత్తునొక వికృతతగినకాలము 373	ఉత్తేజనవస్త్ర 381
మాత్రాకాలప్రమాణము 373	దోషహరవస్త్ర 381
వస్త్రకర్తానంతరము జేయఁదగిన క్రియ 373	శోధనవస్త్ర 382
చక్కగ వస్త్రకర్త చేసినందు చేఁ గలుగు గుణము 374	దోషశమనవస్త్ర 382
స్నేహవికారము హరించుటకు పాయము 374	లేఖనవస్త్ర 382
వాతాదులయందు చిత్తునొకవికృతము 374	బృంహణవస్త్ర 382
విధానము 374	పిచ్చిలవస్త్ర 382
వస్త్రకర్తచేఁ గలుగు గుణము 375	నిరూహశోషధిప్రమాణవిధి 382
అనువాసనాదివస్త్రకర్తల కర్తృలు 375	
జీర్ణముఁ జెందక వెలువడిన స్నేహమునకు ప్రతీకారము 375	

	పుటసంఖ్య.		పుటసంఖ్య.
శుద్ధతైలకవస్తి	382	ప్రథమసంజ్ఞికనస్యము	391
శుద్ధవనస్తి	383	బృంహణకల్పనము	"
శుద్ధకర్థవస్తి	"	నస్యాధిక్యముచే గలుగుచుపద్రవము	
శుద్ధవస్తి	"	లకు ప్రతీకారము	392
శుద్ధికాలనియమములు	385	బృంహణనస్యసేవన కర్తవ్యమగురోగములు	"
సప్తమాధ్యాయము.		వాతరక్తాదులకు కుంకుమనస్యము	393
శుద్ధతైలకవస్తివిధి	384	వాతాదులయందు నస్యము	"
శుద్ధయోగిశేషముచే బాష్పధమాన విశేషము	"	పక్షిభూతాదిరోగములకు నస్యము	"
శుద్ధతైలకవస్తిప్రయోగవిధానము	384	ప్రతిమర్శనమాత్రాప్రమాణము	"
శుద్ధతైలక వస్తికర్తవ్యము	"	బిందుసంజ్ఞికమాత్ర	394
శుద్ధతైలక వస్తికర్తవ్యము	"	ప్రతిమర్శనస్యకాలములు	"
శుద్ధతైలక మున్నగువారలకు వస్తిస్నేహప్రమాణము	386	ప్రతిమర్శనస్యముచే దృష్టిజేందిన వారలకి గలుగులక్షణములు	"
శుద్ధనస్యములచే వస్తివిధానము	"	ప్రతిమర్శనస్యసేవన కర్తవ్యము	395
వస్తికర్త చక్కగఁ జేయబడినం గలుగులక్షణములు	387	పలితము నకు నస్యము	"
గుదమున ఫలవర్తిప్రయోగము	"	నస్యవిధి	"
అష్టమాధ్యాయము.		నస్యకర్తానంతరముఅనుష్ఠింపఁ దగినవిధి	396
నస్యవిధి	387	నస్యధారణ ప్రకరణము	"
నస్యభేదములు	388	నస్యకర్తానంతరము వర్జింపఁదగిన కార్యములు	"
నస్యసేవనకు కాలము	"	నస్యస్థానమున శుద్ధ్యాదిభేదములు	"
నస్యసేవనము	"	ఉత్తమశుద్ధిలక్షణము	397
నస్యకర్త కర్తవ్యమగుకాలము	"	హీనశుద్ధిలక్షణము	"
రేచననస్యవిధానము	389	అతిశుద్ధిలక్షణము	"
రేచననస్యప్రమాణము	"	హీనశుద్ధ్యాదులయందు చికిత్స	"
నస్యకర్తయం బాష్పధమానము	"	అతిస్నిగ్ధలక్షణము	"
విరేచననస్యభేదములు	"	నస్యస్థానమందు పథ్యము	"
అవపీడ ప్రథమన నస్యముల లక్షణములు	"	పంచకర్త సంఖ్య	398
నస్యవిరేచనకర్త కర్తవ్యమగురోగములు	90	నవమాధ్యాయము.	
అవపీడిననస్యమున కర్తవ్యమగురోగములు	"	ధూమపానవిధి	398
ప్రథమన నస్యమున కర్తవ్యమగురోగము	"	శమనాదివర్జ్యాయశ్చబ్దములు	"
రేచనసంజ్ఞికనస్యము	"	ధూమపానమున కనర్హులు	399

పుటసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
ధూమపానముచేగలుగు ఉపద్రవము	శుద్ధగంధూపలక్షణము 40
లకు ప్రతీకారము 399	ఏకాదశాధ్యాయము.
ధూమసేవన కర్తృమగుకాలము	లేపనాదివిధి 40
ధూమపానముచే గలుగుగుణములు 400	దోషఘ్న లేపనము
ధూమప్రయోగమున నాడివిధానము	తాపముహరించుటకై లేపనము
ధూమపానోపయుక్తపత్తి విధానము	దశాంగలేపనము
ధూమపానోపయుక్త కల్కాద్రవ్యములు 401	విషఘ్న లేపనము 40
బాలగ్రహాది రోగహరణధూమము	ముఖకాంతికి లేపనము
ధూమస్నానమందు పరిహారము 402	మొటిమలకు లేపనము
దశమాధ్యాయము.	వ్యంగరోగమునకు లేపనము 40
గంధూషభేదములు 402	ముఖమున జనించెడిమంగుడు లేపనము
నైహికాదిగంధూపలక్షణాదులు 403	తారుణ్యపిటికలు మొదలగువానికి లేపనము
గంధూషకవళిములలక్షణము	నము
గంధూషాదుల మానప్రమాణము	ప్రణివేశ్యరోగములకు లేపనము
గంధూషమున కర్తృమగుకాలము	దారుణరోగమునకు లేపనము 41C
గంధూషధారణకాలము 404	ఇంద్రులు ప్రమునకు లేపనము
వాతరోగమునకు నైహికగంధూషము	కేశములు నృద్ధిజేందుటకై లేపనము
పిత్తరోగమునకు శమనసంజీకగంధూషము	ఇంద్రులు ప్రమునకు లేపనము 411
మము	వెండ్రుకలు మొలచుటకు రెండవలేపనము
వ్రణాదులకు మధుగంధూషము	తెల్లవెండ్రుకలు నల్లనగుటకు లేపనము
విషాదులకు గంధూషము	వెండ్రుకలనశింపజేయుటకై లేపనము 412
దంతచలనమునకు గంధూషము	శ్వేతకుష్మహరలేపనము 413
ముఖశోషకు గంధూషము 405	దిద్దురులకు లేపనము
కఫమునకు గంధూషము	నేత్రరోగములకు లేపనము 414
కఫము, రక్తపిత్తము పీనికి గంధూషము	దురద మొదలగువానికి లేపనము
మము	గజ్జి-ద్రుక్కుష్టువు-పిసికిలేపనము 415
ముఖపాకమునకు గంధూషము	కండ్వాదులకు దూర్వాది లేపనము
గంధూషమునకు సామాంతరము	రక్తపిత్తాదులకు లేపనము
కబళివిధి	ఉదర్దరోగమునకు లేపనము
ప్రతిసారణభేదము	వాతవిసర్పమునకు లేపనము 416
ప్రతిసారణమార్గము 406	పిత్తవిసర్పమునకు లేపనము
గంధూషాది హీనాదియోగములచే	కఫవిసర్పమునకు లేపనము
గలుగులక్షణములు	పిత్తవాతరక్తమునకు లేపనము

పుటసంఖ్య.

పుటసంఖ్య.

ముక్కునుండి స్రవించు రక్తమునకు		శ్లేష్మగలగండమునకు లేపనము	423
లేపనము	417	అపచిరోగమునకు లేపనము	"
వాతసంబంధముగు మస్తకపీడకు లేపనము,,		గండమాలాదులకు లేపనము	"
పిత్తశిరోరోగములకు లేపనము	"	అపబాహుకాదివాతములకు లేపనము	424
శ్లేష్మసంబంధముగు మస్తకపీడకు లేపనము,,		శ్లీపదములకు లేపనము	"
సూర్యావర్తాదులకు లేపనము	418	కురండమునకు లేపనము	"
శంఖకాంతవాతాదులకు లేపనము	"	ఉపదంశమునకు లేపనము	"
ప్రలేపాదిలేపనముల ఉన్నత ప్రమాణము,,		అగ్నిదగ్ధమునకు లేపనము	425
ప్రలేప-ప్రదేహ-లేపనవిధి	419	యోనిగట్టిపడుటకు లేపనము	"
లేపననిషేధకాలము	"	లింగస్తనాదులకు లేపనము	426
రాత్రులయందు లేపననిషేధము	"	యోనిద్రావణమునకు లేపనము	"
రాత్రులయందు ప్రలేపాదులకర్హముగు రోగములు	"	శరీరదౌర్గంధ్యముహరించుటకై లేపనము,,	
ప్రణశోఫాదులకు లేపనక్రమము	"	వశీకరణమునకు లేపనము	427
వాతసంబంధముగు ప్రణమునకు లేపనము	420	మూర్ఛతైల విధి	"
పిత్తవాపులకు లేపనము	"	శిరోవస్త్రీ విధి	"
శ్లేష్మప్రణశోఫములకు లేపనము	"	శిరోవస్త్రీవివరణము	"
అగంతుకాదిశోఫము (వాపు)లకు లేపనము	"	శిరోవస్త్రీధారణకు కాలప్రమాణము	428
ప్రణముపండుటకై లేపనము	"	శిరోవస్త్రీధారణకు కాలము	"
పండినప్రణము పగులుటకై లేపనము	421	శిరోవస్త్ర్యంతరము చేయతగినక్రియ	"
ప్రణశోధనకై లేపనము	"	శిరోవస్త్రీచే హరించెడిరోగములు	"
ప్రణశోధనరోపణములకు లేపనము	"	చెవిలో ఔషధమువేయుటకు విధి	"
ప్రణసంబంధముగు క్రిములు నశించుటకై లేపనము	422	చెవిలో ఔషధము ధారణచేయఁ దగిన కాలము	429
ప్రణశోధనరోపణములకు రెండవలేపనము	"	మాత్రాలక్షణము	"
ప్రక్కుశూలకు నాభికి లేపనము	"	రసాదులను చెవిలోఁబోయుటకు కాలము,,	
వాతవిద్రుధికి లేపనము	"	కర్ణశూలలకు చికిత్స	"
పిత్తవిద్రుధికి లేపనము	"	కర్ణశూలాదులకు చికిత్స	"
శ్లేష్మవిద్రుధికి లేపనము	423	కర్ణశూలలకు దీపికాతైలము	430
అగంతుకవిద్రుధికి లేపనము	"	కర్ణశూలలకు శోనీనాకతైలము	"
వాతగలగండమునకు లేపనము	"	కర్ణనాదహరతైలము	431
		కర్ణనాదాదులకు తైలము	"
		చెవుడుకు అపామార్గతైలము	"
		కర్ణప్రణములకు శంఖూకతైలము	"
		కర్ణస్థాపనమునకు చికిత్స	432

	పుటసంఖ్య.		పుటసంఖ్య.
పంచకహయవృక్షములు	432	రక్తముతీసినపిదప ప్రకోపించుదోష	
కర్ణస్రావమునకు చికిత్స	,,	ములకు చికిత్స	440
చెవిలో చీముకాటుటకు చికిత్స	,,	రక్తము తీసినపిదప అనుష్ఠింపదగిన	
కర్ణక్షీటములకు చికిత్స	,,	వర్షము	,,
ద్వాదశాధ్యాయము.		రక్తము చక్కగ వెడలుటచే గలుగు	
రక్తస్రావవిధి	433	లక్షణములు	,,
రక్తస్రావమున కర్హమగుకాలము	,,	రక్తముతీసినపిదప వర్ణింపదగినక్రియలు	,,
రక్తముయొక్క రసాదిస్వరూపము	,,	త్రయోదశాధ్యాయము.	
రక్తస్రావమున వృధివ్యాధిపంచభూత		నేత్రములు లేటపడుటకు ఉపచార	
గుణములు	434	ములు	441
దుష్టరక్తలక్షణము	,,	నేకలక్షణము	,,
రక్తవృద్ధియందు కలుగులక్షణములు	,,	వాతాదులయందు నేకభేదములు	442
రక్తక్షయమున గలుగులక్షణములు	,,	స్నేహనాదినేకకాలప్రమాణము	,,
వాతదుష్టరక్తలక్షణము	,,	నేకమున కర్హమగుకాలము	,,
పిత్తదుష్టరక్తలక్షణము	435	వాతాభివ్యంధుడరోగమునకు చికిత్స	,,
కఫదుష్టరక్తలక్షణము	,,	పిత్త రక్తాభిఘాతములకు నేకము	443
ద్విదోషాదిదుష్టరక్తలక్షణము	,,	రక్తాభివ్యంధమునకు నేకము	,,
విషదుష్టరక్తలక్షణము	,,	రక్తాభివ్యంధమునకు రెండవనేకము	,,
వికారరహితరక్తలక్షణము	,,	నేత్రశూల లోలగుటకై సేవనము	,,
రక్తస్రావమున కర్హమగు రోగములు	,,	ఆశోచ్ఛ్రితనలక్షణము	,,
రక్తముతీయునిధానము	436	లేఖనాదులయందు బిందుసంఖ్య	,,
సిరలచే రక్తముతీయుట కనర్హమగు		వాతాద్యాధిక్యమున ఆశోచ్ఛ్రితన ద్రవ్య	
రోగములు	,,	విధి	444
వాతాదిదుష్టరక్తమును తీయునట్టి		ఆశోచ్ఛ్రితనమాలక్షణము	,,
క్రమము	437	వాతాభివ్యంధమునకు ఆశోచ్ఛ్రితనము	,,
శృంగాదులచే రక్తముతీయుక్రమము	,,	వాతాద్యభివ్యంధములకు ఆశోచ్ఛ్రితనము,,	
రక్తము వెడలకుండుటకు గలకారణములు	,,	సర్వాభివ్యంధములకు ఆశోచ్ఛ్రితనము	445
జెలివడకుండెడిరక్తమునకు ప్రతీకారం	438	రక్తశిత్తాద్యభివ్యంధములకు ఆశోచ్ఛ్రి	
రక్తము తీయఁదగనికాలము	,,	తనము	,,
రక్తాతిప్రవృత్తికి కారణము	,,	పిండిలక్షణము	,,
రక్తాతిప్రవృత్తికి ప్రతిక్రియ	,,	నేత్రాభివ్యంధమునకై శిరోవిరేచనము	,,
అగ్నిదాహముచేఁదొలగెడిరోగములు	439	అధిమంధరోగములకు చికిత్స	,,
రక్తాతిస్రావముచే గలుగుదోషములు	,,	సర్వాభివ్యంధోపచారము	446
రక్తసంక్షయవిధి	440	వాతపిత్తాభివ్యంధములకు పిండి	,,

	పుటసంఖ్య.		పుటసంఖ్య.
పితృభిష్యందమునకు రెండవపిండి	446	వైరేచన-అంజన-చూర్ణప్రమాణము	454
శ్లేష్మభిష్యందమునకు పిండి	„	శలకానిర్మాణయోగ్య ద్రవ్యములు	„
శ్లేష్మ పితృభిష్యందములకు పిండి	„	లేఖనాదులయందు శలకాకాభేదములు	„
రక్తాభిష్యందమునకు పిండి	„	అంజనమున కర్మమగుకాలములు	455
వాపు, దురద వీనికి పిండి	447	చంద్రోదయవర్తి	„
బిడాలక లక్షణము	„	కంటిపూలు మొదలగువానికి లేఖనవర్తి	„
సర్వనేత్ర రోగములకు లేపనము	„	కంటిపూలు మొదలగువానికి రెండవ	„
అర్ధరోగమునకు లేపనము	448	లేఖనీవర్తి	„
కంటిమీదలేచు మొటిమకు ప్రతి	„	లేఖనీదంతవర్తి	456
సారణము	„	తంద్రతొలగఁగుటకై లేఖనీవర్తి	„
నేత్ర రోగములకు తర్పణము	„	రోషణీకుసుమికావర్తి	„
తర్పణవిశిష్ట కనర్హ మగుకాలము	„	రేవీకటితొలగఁగుటకై వర్తి	„
తర్పణవిధానము	449	నేత్రస్థావమునకై స్నేహనీవర్తి	457
తర్పణధారణమాత్రాకాలము	„	నేత్రాంజనరసక్రియ	„
కఫశోధనవిధి	450	కంటిపూలు హరించుటకై రసక్రియ	„
తర్పణక్రియాకాలము	„	అతినిద్ర హరించుటకై లేఖనీరసక్రియ	„
తర్పణాత్మప్తిలక్షణము	„	తంద్రకు రసక్రియ	458
తర్పణాత్మప్తిలక్షణము	„	సన్నిపాతములకు లేఖనీరసక్రియ	„
తర్పణహీనలక్షణము	„	దాహాదులకు రోషణీరసక్రియ	„
అతితర్పణాదులకు ప్రతిక్రియ	„	కంటికిఁబులుకులలో జనించురోగములకు	„
పుటపాకము	451	రోషణీరసక్రియ	„
పుటపాకమును నేత్రములలో వేయ	„	తిమిరాదులకు రోషణీరసక్రియ	459
తగిన విధి	„	కండ్వాదులకు పునర్నవాంజనము	„
స్నేహనాది భేదములవలన పుటపాక	„	నేత్రస్థావములకు రోషణీరసక్రియ	„
యోజన	„	నేత్రములు లేటపడుటకై స్నేహనీ	„
స్నేహ పుటపాకము	„	రసక్రియ	460
లేఖనపుటపాకము	452	శిరోత్పాతమునకు అంజనము	„
రోషణపుటపాకము	„	అంధత్వము తొలగఁగుటకై రసక్రియ	„
సంపక్వదోషాదులకు అంజనము	„	లేఖనచూర్ణాంజనము	„
అంజనభేదములు	453	రేవీకటి హరించుటకై లేఖనచూర్ణాం	„
గుటికాదిభేదములవలన అంజనభేదములు	„	జనము	„
అంజనమున కనర్హులు	„	లేఖనచూర్ణాంజనము	461
అంజనవర్తిప్రమాణము	„	సర్వనేత్ర రోగములకు మృదుచూర్ణాం	„
అంజనరసప్రమాణము	454	జనము	„

	పుటసంఖ్య.		పుటసంఖ్య.
సర్వనేత్రరోగములకు సాపిరాంజనం	461	సర్వవిషము తొలగుటకు ఆంజనము	463
శలాకానిర్దాణక్రమము	462	పాణితలస్పర్శచే గలుగుగుణములు	„
ప్రత్యంజనవిధానము	„	శీతోదకసేచన	„
దోషయుక్తనేత్రములకు ప్రత్యంజ	„	సజ్జనప్రార్థన	„
సాదిక్రియ	„	గ్రంథధారణఫలము	464
ప్రత్యంజనచూర్ణము	„	గ్రంథప్రాశస్త్యము	„



శ్రీమద్ధన్వంతరయే నమః.
శార్ఙ్గధరసంహిత, పూర్వఖండము.
ప్రథమాధ్యాయము.



శ్రీమద్ధన్వంతరయే నమః.

శార్ఙ్గధరసంహిత, పూర్వఖండము

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము.

ప్రథమాధ్యాయము.

శ్లో. శ్రియంసదద్యాద్భవతాంపురారి ర్యదంగతేజఃప్రసరేభవానీ,
విరాజతేనిర్మలచంద్రికాయాం మహశాషధీవజ్జ్వలితాహిమాద్రా. 1

తా. హిమవత్పర్వతంబున స్వచ్ఛంబగు పున్నమవెన్నెలచే నోషధులు ప్రకాశించుచందంబున నెవ్వనిశరీరకాంతిచే హిమవంతుని ముద్దులపట్టి తేజరిల్లుచుండునో అట్టి శార్ఙ్గధరసహితుడగు పరమేశ్వరుడు మీకు శుభం బొనర్చుగాక.

ప్రసిద్ధయోగా మునిభిః ప్రయుక్తా శ్చికిత్సకైర్యే బహుశోఽనుభూతాః,
ధీయతే శార్ఙ్గధరేణ తేహం సునంగహస్సజ్జనరంజనాయ. 2

చరకసుశ్రుతాదిముఖలచే జెప్పబడి ఖిషగ్వరులయనుభవంబున నున్న ప్రసిద్ధయోగంబుల నిందు బొందుపఱచుచున్నాడ నని శార్ఙ్గధరాచార్యుడు చెప్పినాడు.

ॐ రోగోద్భవపూర్వలక్షణము. ॐ

హేత్వాదిరూపాకృతిసాత్త్వజాతిభేదైస్సమిత్యాతురసర్వరోగాః,
చికిత్సితంకర్షణబృంహణాఖ్యంకుర్వీతవై దోష్ఠివిధివత్సుయోగైః. 3

1 హేతువు, 2 పూర్వరూపము, 3 ఆకృతి, 4 సాత్త్వికము, 5 జాతి పీనిచే రోగ
స్వరూపమును చక్కగా నెఱింగి దోషావస్థాభేదముచే రికర్షణ, 6 బృంహణ చికిత్సలం
జేయందగును.

దివ్యోపధీనాం బహవః ప్రభేదాః

బృందారకాణామివ విస్ఫురంతి,

జ్ఞాత్వేతిసందేహమపాస్య ధీరైః

సంభావనీయా వివిధప్రభావాః.

4

ఇంద్రాదిదేవతలకు విభిన్నప్రభావము అజిమాదిశక్తులు గలిగియుండు చందం
బున నోషధులకుఁగూడ ననేకభేదములు, భిన్నము లగు శక్తులు గలవు. ఇట్టి వానిని
చక్కగా నెఱింగి గుణదోషజ్ఞుడగు వైద్యుఁడు చికిత్సలం జేయం దగును.

— రోగభేదములు. —

స్వాభావికాగతుకకాయీకాంతరా

రోగా భవేయుః కిల కర్తదోషజాః,

తచ్ఛేదనార్థం దురితాపహరిణః

శ్రేయోమయాన్యోగవరాన్నియోజయేత్.

5

1 'హేతువు' అనగా రోగము పుట్టుటకు ముఖ్యకారణము. 2 'పూర్వరూపము'
అనగా రోగము జనించుటకు పూర్వము పుట్టు వెలవెలబాటు, ఒడలువిఱుపు, ఆవులిం
తలు, నేత్రస్రావము మొదలగునవి. 3 'ఆకృతి' యనగా రోగము పుట్టినప్పుడు నాయా
రోగంబున పుట్టు లక్షణములు. 4 'సాత్త్వికము' అనగా రోగజ్ఞానము సంపూర్ణముగా
తెలియనపుడు ఆయాదోషనివృత్తికి సాధనములగు ఆహారాచారప్రయోగము. 5 'జాతి'
యన ప్రవృత్తికంటె దోషంబునకు ఊర్ధ్వగతియు, అధోగతియు, తిర్భగ్గతియు పీనిచే
గలిగెడి రోగంబులకు చికిత్సాభేదమును తెలియజేయు నుపాయము. అయ్యది సంస్థాప్తి
యని వ్యవహరింపఁబడును. అది సంఖ్యాదిభేదంబుల నానావిధంబై యుండును. ఆయా
భేదంబుల తంత్రాంతరంబున జూడందగును. 6 'కర్షణచికిత్స' యనగా తీక్షణములగు
నోషధులచే శరీరంబును కృశింపఁజేయుట, ఇది "ఆవతర్షణ" మనంబడును. 7 'బృం
హణచికిత్స' యనగా స్నిగ్ధంబులగు పదార్థంబులచే కృశించినశరీరమునకు పుష్టిని గలిగిం
చుట. ఇయ్యది "సంకర్షణ" మనంబడును.

1 స్వాభావికములు, 2 ఆగంతుకములు, 3 కాయకములు, 4 అంతరములు, అని రోగంబులు నాలుగువిధంబుల వ్యవహరింపఁబడును. ఇయ్యవి కర్తృచేతను, దోషప్రకోపముచేతను, కర్తృదోషములచేతను బుట్టుచుండును.

ప్రయోగానాగమాత్పిద్ధాన్విత్యతౌదనుమానతః,

సర్వలోకహితార్థాయ వత్సౌమ్యమ్యనతివిస్తరాత్.

6

ప్రత్యతౌనుమానప్రమాణంబులకు విరుద్ధంబులుగాని శాస్త్రోక్తప్రయోగములను సంగ్రహముగాఁ జెప్పచున్నాను.

—౩ పూర్వఖండస్థాభ్యామౌ క్రమణిక. ౧—

ప్రథమం పరిభాషాస్యా ద్వైభవజ్యాఖ్యానకం తథా,

నాడీపరీక్షాదివిధిస్తతో దీపనపాచనమ్.

7

తతః కలాదికాఖ్యానమాహారాదిగతిస్తథా,

రోగాణాం గణనాచైవ పూర్వఖండోఽయమీరితః.

8

పూర్వఖండమందు ప్రథమాధ్యాయంబున పరిభాషాకథనంబును, రెండవ యధ్యాయంబున ఔషధాదివిధియు, మూడవయధ్యాయంబున పరీక్షాదివిధులును, నాలుగవ యధ్యాయంబున దీపన, పాచన, లేఖనాదిలక్షణంబులును, ఐదవయధ్యాయంబున కలాది వరణంబును, ఆఱవయధ్యాయంబున రోగసంఖ్యయు చెప్పఁబడును.

1 'స్వాభావికములు' అనగా మానవజన్మమునకు స్వభావంబుగా గలుగుచుండే షి, నిద్ర, ఆకలి, ముదిమి మొదలగునవి. ఇయ్యవి స్వభావంబుగా జనించుటంజేసి శరీరమునకు బాధను కలిగింపకున్నను అవస్థాభేదంబుచే రోగలక్షణంబు లగుటంజేసి రోగంబుల వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. 2 'ఆగంతుకములు' అనగా యుద్ధాదులందు ఖడ్గంబులచే బుర్రలుట, శక్తికిమించి బరువుమోయుట, కూర్చుండుటలతోఁ బోరుట, గుట్టులపడి క్రిందికిపడుట ఈ మొదలగువానిచే పుట్టిన "ఉర్రోక్షతము" "అభిఘాతవ్రణము" మొదలగునవి. 3 'కాయకములు' అనగా మిథ్యాహారవిహారాదులచే ప్రకోపించిన వాత కఫములచే జనించిన జ్వరము, రక్తపిత్తము, అతిసారము, కాసము, శ్వాసము, మొదలగునవి. ఇయ్యవి దోషజరోగంబులనిగూడ వ్యవహరింపఁబడును. 4 'అంతరములు' అనగా మనోవికారంబులచే జనించెడి మదము, మూర్ఛ, భ్రమ, ఉన్మాదము, అపస్తంబము, భూతావేశము మొదలగునవి. ఇయ్యవి మానసికరోగంబు లని వ్యవహరింపఁబడును. రోగభేదజ్ఞానంబుగలిగి యాయారోగంబులకు చెప్పఁబడియుండు ప్రసిద్ధయోగంబుల కెఱింగి చికిత్సచేయం దగును.

—ॐ మధ్యమఖండస్థాధ్యాయానుక్రమణిక. ॐ—

స్వరసః క్వాథఫాంతౌ చ హిమః కల్మశ్చ చూర్ణకం,

తతైవ ఘృతికాలేపచా స్నేహ స్పంధాన మేవ చ

ధాతుశుద్ధిరసాశ్చైవ ఖండోఽయం మధ్యమ స్త్యస్తతః,

9

మధ్యమఖండమందు ప్రథమాధ్యాయంబున స్వరసవిధానంబును, రెండవయధ్యాయంబున కషాయక్రమమును, మూడవయధ్యాయంబున ఫాంటలక్షణంబును, నాల్గవయధ్యాయంబున హిమాదికల్పనయు, ఏడవయధ్యాయంబున కల్మవిధానంబును, అఱవయధ్యాయంబున చూర్ణనిర్మాణంబును, ఏడవయధ్యాయంబున గుటికావిధానంబును, ఎనిమిదవయధ్యాయంబున లేపనవిధానంబును, తొమ్మిదవయధ్యాయంబున ఘృతతైలాదిలక్షణంబులను, పదియవయధ్యాయంబున సంధానాదిలక్షణంబులను, పదునొకటియవయధ్యాయంబున స్వర్ణాదిధాతుశుద్ధియు, పదిరెండవయధ్యాయంబున రసభస్మ, ఉపరసభస్మాదులును చెప్పబడును.

—ॐ ఉత్తరఖండస్థాధ్యాయానుక్రమణిక. ॐ—

స్నేహపానం స్వేదవిధి ర్వమనంచ విరేచనమ్.

10

తత స్తు స్నేహవస్తిస్సాస్త్రి త్తతశ్చాపి నిరూహణం,

తతశ్చా పుష్కత్తరోవస్తి స్తతో నస్యవిధిర్మతః.

11

ధూమపానవిధితైవ గండాషాదివిధిస్తథా,

లేపాదీనాం విధిః ఖ్యాత స్తథా శోణితవిస్తృతిః.

12

నేత్రకర్షప్రకారశ్చ ఖండస్సాస్త్రి దుత్తర స్త్యయం,

ఉత్తరఖండమందు ప్రథమాధ్యాయంబున స్నేహపానవిధియు, రెండవయధ్యాయంబున స్వేదవిధియు, మూడవయధ్యాయంబున వమనవిధియు, నాల్గవయధ్యాయంబున విరేచనవిధియు, ఏడవయధ్యాయంబున స్నేహవస్తి విధానంబును, అఱవయధ్యాయంబున నిరూహవస్తిక్రమంబును, ఏడవయధ్యాయంబున ఉత్తరవస్తివిధియు, ఎనిమిదవయధ్యాయంబున నస్యకర్షవిధియు, తొమ్మిదవయధ్యాయంబున ధూమపానవిధియు, పదియవయధ్యాయంబున గండాషాదివిధియు, పదునొకటియవయధ్యాయంబున లేపనాదివిధియు, పదిరెండవయధ్యాయంబున రక్తమోక్షణప్రకారంబును, పదిమూడవయధ్యాయంబున నేత్రకర్ష విధానంబును చెప్పబడును.

—ॐ గ్రంథసంఖ్య. ॐ—

ద్వాత్రింశత్సమ్మితాధ్యాయై ర్యుక్తేయం సంహితా స్త్యస్తతా. 13

షడ్వింశతిశతా న్యస్త క్లోకానాం గణితాని చ,

ముప్పదిరెండు అధ్యాయంబులుగ విభజింపబడియుండు నీగ్రంథమున రెండువేల అఱునూర్లలోకంబులు గలవు.

—ॐ ఔషధమాన ప్రయోజనము. ౧౧—

న మానేన వినాయుక్తి ర్ద్రివ్యాణాం జ్ఞాయతే క్వచిత్. 14

అతః ప్రయోగకార్యార్థం మాన మ త్రోచ్యతే మయా,

తూనికలేకుండ నెట్టిద్రవ్యములనైన గలిపి ప్రయోగింపంజనదు. పరిమాణహీనం బగు ద్రవ్యసంయోగంబు నిష్ఫలము. విద్రవ్యం బేయోగంబున సంతపరిమితగ నుండ వలెనో యాద్రవ్యం బయోగంబున సంతపరిమితముగ నుండేనేని యాఫలంబునిచ్చును. కాన ద్రవ్యాదుల నుపయోగించుతటి ప్రమాణజ్ఞానార్థము పరిమాణము చెప్పబడును. ఇందు మాగధమానంబు శ్రేష్ఠంబని ముందు చెప్పబడును గాన యామాగధమానంబును చెప్పుచున్నాడ.

—ॐ పరమాణ్వాది వివరణము. ౧౨—

జాలాంతరగతే భానా యత్సూక్ష్మం దృశ్యతే రజః. 15

తస్య త్రింశ త్రమోభాగః పరమాణుస్స కథ్యతే,

గవాక్షరంధ్రంబులనుండి ప్రసరించుసూర్యకిరణంబుల మధ్యమున సంచరించు సూక్ష్మంబగు అణువులో ముప్పదియవభాగము ఒకపరమాణు వనంబడును.

త్రసరేణుర్బుధైః ప్రోక్త స్త్రింశద్భిః పరమాణుభిః. 16

త్రసరేణు స్తు పర్యాయనామ్నా వంశీ నిగద్యతే,

అట్టి పరమాణువులు ముప్పదియైన నొక్కత్రసరేణు వనంబడును. ఇయ్యది “వంశీ” యనునామాంతరముచే చెప్పబడును.

జాలాంతరగతై స్సూర్యకరై ర్వంశీ విలోక్యతే. 17

షడ్వంశీభి ర్క్షరీచి స్సాన్య త్తాభి షడ్భిస్తు రాజికా,

తిస్సభీ రాజికాభి శ్చ సర్వః ప్రోచ్యతే బుధైః. 18

పూర్వముచెప్పబడిన గవాక్షరంధ్రమందు సూర్యకిరణముల దెలియంబడు నణువు ఒక ‘వంశీ’ యని వ్యవహరింపబడును. అట్టి అఱునంశులు ఒకమరీచియనియు, అఱు మరీచులు ఒకరాజీకయనియు, మూడురాజీకలు ఒకసర్వ పమనియు చెప్పబడును.

యవోఽష్టసర్వపైః ప్రోక్తో గుంజా స్యాత్తచ్చతుష్టయం,

షడ్భిస్తు రక్షికాభి స్సాన్య న్నాషకో హేమధాన్యకౌ. 19

ఎనిమిది సర్వ పములు ఒకయవమనియు, నాలుగుయవములు ఒకగుంజ (ఎఱ్ఱగురి

నిందవిత్తు మనియు, అఱుగుంజ లాకమాషమనియు చెప్పబడును. మఱియు నీమాషము హేమమనియు, ధాన్యకమనియు చెప్పబడును.

మామైశ్చతుర్భిశ్శాసన్య ధరణస్స నిగద్యతే,
టంక స్స ఏవ కథిత స్తద్వయం కోల ఉచ్యతే. 20
క్షుద్రకో వటకశ్చైవ ద్రంక్షణ స్స నిగద్యతే,

నాలుగుమాషములు 1 ఒకకాణమనియు, ధరణమనియు, టంకమనియు చెప్పబడును. రెండుకాణములు ఒకకోలమనియు, క్షుద్రకమనియు, వటకమనియు, ద్రంక్షణమనియు చెప్పబడును.

కోలద్వయం చ కర్ష సన్య త్సప్రోక్షః పాణిమానికా. 21

అక్షం పిచుః పాణితలం కించిత్యాణిశ్చ తిందుకం,
బిడాలపదకం చైవ తథా షోడశికా మతా. 22

కరమధ్యోహంసపదం సువర్ణం కబలగ్రహః,
ఉదుంబరంచ పర్యామైః కర్ష ఏవ నిగద్యతే. 23

మఱియు రెండుకోలములు ఒకకర్షమనియు, పాణిమానికయనియు, అక్షమనియు, పిచువనియు, పాణితలమనియు కించిత్యాణియనియు, తిందుకమనియు, బిడాలపదకమనియు, షోడశికయనియు, కరమధ్యమనియు, హంసపదమనియు, సువర్ణమనియు, కబలగ్రహమనియు, ఉదుంబరమనియు చెప్పబడును.

స్యాత్కర్షాభ్యా మర్థపలం శుక్తి రప్తమికా తథా,
శుక్తిభ్యాంచ పలం జ్ఞేయం ముష్టి రామ్రం చతుర్థికా. 24
ప్రకుంచ షోడశీ బిల్వం పల మేవాత్ర కీర్త్యతే,

రెండుకర్షములు ఒకఅర్థపలమనియు, శుక్తియనియు, అప్తమికయనియు, రెండు శుక్తులు ఒకపలమనియు, ముష్టియనియు, అమ్రమనియు, చతుర్థికయనియు, ప్రకుంచమనియు, షోడశీయనియు, బిల్వమనియు, చెప్పబడును.

పలాభ్యాం ప్రసృతిర్జేయా ప్రసృతశ్చ నిగద్యతే. 25

ప్రసృతిభ్యా మంజలిస్సన్య త్కుడవోర్ధశ రావకః,
అప్తమానం చ స జ్ఞేయః కుడవాభ్యాం చ మానికా. 26

1 అండ్లయమానరీతి కాణము, కోలము, కర్షము అనునవి క్రమముగా అణా, పావులా, అరహపాయాల యెత్తగును.

శరావోఽష్టపలం తద్వజ్జేయ మత్ర విచక్షణైః,

రెండుపలములు ఒక ప్రస్ఫుటియనియు, లేక ప్రస్ఫుతమనియు, రెండు ప్రస్ఫుతులు ఒకయంజలియనియు, కుడవమనియు, అర్థశరావమనియు, అష్టమానమనియు, రెండు కుడవములు ఒకమానికయనియు, శరావమనియు, అష్టపలమనియు చెప్పబడును.

శరావాభ్యాం భవేత్ప్రస్థ శ్చతుఃప్రస్థైస్తథాథకం,

భాజనం కంసపాత్రం చ చతుష్షష్టిపలం చ తత్. 27

రెండుశరావంబు లొక ప్రస్థమనియు, నాలుగుప్రస్థములు ఒకఆధకమనియు, భాజనము, కంసము, పాత్రము అనిచెప్పబడును. ఇయ్యది అఱువదినాలుగుపలములు.

చతుర్భిరాధకైర్ద్రిణః కలశో నల్వణోన్తనా,

ఉన్తానశ్చ ఘటోరాశి ద్ద్రిణపర్యాయసంజ్ఞా కాః. 28

నాలుగుఆధకములు ఒకద్రిణమనియు, కలశమనియు, నల్వణమనియు, అర్హణమనియు, ఉన్తానమనియు, ఘటమనియు, రాశియనియు చెప్పబడును.

ద్రిణాభ్యాం శూర్పకుంభౌ చ చతుష్షష్టిశరావకః,

శూర్పాభ్యాం చ భవేద్ద్రిణీ వాహాగోణీ చ సాస్త్రతా. 29

రెండుద్రిణములు ఒకశూర్పమనియు లేక, కుంభమనియు చెప్పబడును. ఇయ్యది అఱువదినాల్గుశరావంబులగును. రెండుశూర్పములు ఒకద్రిణియనియు, వాహమనియు, గోణియనియు చెప్పబడును.

ద్రిణీ చతుష్టయం ఖారీ కథితా సూక్ష్మబుద్ధిభిః,

చతుస్సహస్రపలికా వణ్ణవత్యధికాచ సా. 30

నాలుగుద్రిణులు ఒకఖారియని చెప్పబడును. ఇయ్యది నాలుగువేల తొంబది యాఱుపలములు.

పలానాం ద్విసహస్రంచ భార ఏకః ప్రకీర్తితః,

తులా పలశతం జ్ఞేయా సర్వత్రై వైష నిశ్చయః. 31

రెండువేలపలములు ఒక భారమనియు, నూఱుపలములు ఒకతులయనియు చెప్పబడును. ముందు చెప్పబోవు ప్రమాణంబుల సీ ప్రకారంబుగనే తెలిసికొనందగును.

మాషటంకాక్షబిల్వాని కుడవః ప్రస్థ మాధకం,

రాశి ద్రిణీ ఖారీకేతి యథోత్తరచతుర్దశాః. 32

నాలుగుమాషంబు లొకటంకమనియు, నాలుగుటంకము లొకఅక్షమనియు,

నాలుగుఅక్షము లొకబిల్వమనియు, నాలుగుబిల్వము లొకకుడవమనియు, నాలుగుకుడ
వము లొకప్రస్థమనియు, నాలుగుప్రస్థము లొకఅడకమనియు, నాలుగుఅడకము లొక
రాశియనియు, నాలుగురాసు లొకగోళియనియు, నాలుగుగోళు లొకఖారియనియు
నెఱుంగునది.

గుంజాదిమాన మారభ్య యావత్స్యాత్కుడవస్థితః,
ద్రవార్ద్రశుష్కద్రవ్యాణాం తావన్నానం సమంమతమ్. 33
ప్రస్థాదిమాన మారభ్య ద్విగుణం తద్ద్రవార్ద్రయోః,
మానం తథా తులాయాస్తు ద్విగుణం న క్వచిత్తన్యతమ్. 34

పూర్వము చెప్పబడిన గుంజాప్రమాణము మొదలు కుడవప్రమాణమువఱకును
ద్రవపదార్థములను, పచ్చిద్రవ్యములను, ఎండినవస్తువులను ప్రయోగించునెడల పూర్వపు
పరిమాణముగనే ప్రయోగించందగును. ప్రస్థము మొదలగుని ద్రవపదార్థములను, పచ్చి
వస్తువులను ద్విగుణంబుగాఁ బ్రయోగింపక జనును. అయినను తుల్యాప్రమాణమునకు ద్విగుణ
ప్రయోగంబుగూడదు. నూఱుపలములుమాత్రమే ప్రయోగింపందగును.

—ॐ పాలు మొదలగువానిఁ గొలుచు పాత్రలక్షణము. ॐ—

మృద్వృక్షవేణులోహాదే ర్భాండం యచ్చతురంగుళం,
విస్తీర్ణం చ తథోచ్చం చ తన్నానం కుడవం విదుః. 35

బంకమన్ను, వృక్షము, వెదురు, లోహము మొదలగువానిచే నిర్మింపఁబడి నాలుగు
అంగుళములు వెడల్పును, నాలుగుఅంగుళములపొడవును గలపాత్రము కుడవమనంబడును.
ఇయ్యది ద్రవపదార్థములకొలత కుపయోగించును.

—ॐ ఔషధనామ వివరణము. ॐ—

యథౌషధంతప్రథమం యస్య యోగస్య కథ్యతే,
తన్నామైవసయోగోహి కథ్యతేత్రవినిశ్చయః. 36

ఏయౌషధయోగంబున నేద్రవ్యము మొదట చెప్పబడియుండునో యాద్రవ్య
ప్రధానమగు నామంబున నాయోగంబు వ్యవహరింపఁబడును. ఎట్లనగా సితోహలాది
చూర్ణము తాళిసాదిచూర్ణము మొదలగునవి. మఱియు సిగ్రంథమున యోగకర్తల
నామంబునను యోగకర్తలచేతను గూడ గొన్నియోగనామంబులు గలవు. భాస్కరలవ
ణము, సుదర్శనచూర్ణము మొదలగునవి.

—ॐ ఔషధప్రమాణము. ॐ—

కాళింగం మాగధం చైవ ద్వివిధం మానముచ్యతే,

కాళింగా న్తాగధం శ్రేష్ఠం మానం మానవిదో విదుః. 37

కాళింగమనియు, మాగధమనియు, మానంబు రెండువిధంబులు. అందు కాళింగ మానంబుకంటె మాగధమానంబు శ్రేష్ఠంబు గాన పూర్వము మాగధమానంబు చెప్పబడి యెను.

స్థితిర్నాస్త్యేవ మాత్రాయాః కాలమగ్నిం వయో బలం,
ప్రకృతిందోషదేశౌచ దృష్ట్యామాత్రం ప్రకల్పయేత్. 38

ఈగ్రంథంబున యోగంబులందు కొన్నిస్థలముల మాత్ర చెప్పబడినది. కొన్ని ప్రదేశంబుల చెప్పబడియుండలేదు. ఎట్లైనను ఔషధము ప్రయోగించునపుడు కాలము, శాతరాగ్ని, వయస్సు, బలము, స్వభావము, దోషము, దేశము వీనిని చక్కగా నాలోచించి తత్తదనుకూలంబగు మాత్రను ప్రయోగింపందగును.

యతో మందాగ్నయో హ్రస్వా హీనసత్వానరాఃకలా,
అతస్తుమాత్రాతద్యోగ్యాప్రోవ్యతే ప్రాజ్ఞసమ్మతా. 39

ఈకలియుగంబున మానవులు మిగుల జాతరాగ్ని లేనివారను, పొట్టివారను, బలములేనివారను అగుటచేత వారికి తగినమాత్రలను కాళింగమానప్రకారము చెప్పబడు సన్నది.

యవోద్వాదశభిర్గారసర్వపైః ప్రోవ్యతే బుధైః,
యవద్వయేనగుంజాస్యాత్రిగుంజోవల్లఉచ్యతే. 40

మాషోగుంజాభిరప్టాభి స్సప్తభిర్వాభవేత్స్వచిత్,
స్యాచ్ఛతుర్వాషకై శ్శాణ స్సనిష్కప్టంకవచ. 41

గద్యాణో మాషకైష్షడ్భిగ కర్షస్సాన్విదశమాషకః,
చతుగకర్షైః పలంప్రోక్తం దశశాణమితంబుదైః. 42

చతుఃపల్లెశ్చకుడవం ప్రస్థాద్యాఃపూర్వవన్తతాః,

పండ్రెండు తెల్లె ఆవగింజలు ఒక యవప్రమాణమనియు, రెండుయవములు ఒక గింజయనియు, మూడుగుంజలు ఒకవల్లమనియు, ఎనిమిదిగుంజలుగాని ఏడుగుంజలుగాని కమాషమనియు, నాలుగుమాషములు ఒక శాణమనియు - నిష్కమనియు - టంక నియు, అఱుమాషకములు ఒకగద్యాణమనియు, పదిమాషములు ఒకకర్షమనియు, నాలుగుకర్షములు ఒకపలమనియు - పదిశాణములనియు, నాలుగుపలములు ఒకకుడవ నియు చెప్పబడును. ప్రస్థాది ప్రమాణంబులను మాగధమానంబువలె నెఱుంగునది.

—ॐ బౌషధయుక్తాయుక్తవిచారము. ॐ—

నవానేయవహియోజ్యాని ద్రవ్యాణ్యఖిలకర్తను.

43

వినివిడంగకృష్ణాభ్యాం గుడధాన్యాజ్యమౌషధైః,

వాయువిడంగములు, పిష్పట్ట, బెల్లము, ధనియములు, లేనే వీనిని విడిచి సర్వ
యోగంబులందును క్రొత్తవస్తువులనే చేర్పందగును. వైవస్తువులమాత్రము ప్రాతవిగాఁజేర్చిన
శ్రేష్ఠంబులై యుండును.

గుడూచీకుటజోవాసా కూష్మాండశ్చ శతావరీ.

44

అశ్వగంధాసహచరౌ శతపుష్పాప్రసారిణీ,

ప్రయోక్తవ్యాసదై వాద్వా ద్విగుణానైవ కారయేత్.

45

తిప్పతీగె, కొడిసెపాలపట్ట, అడ్డసరము, నేలగుమ్మడు, పిల్లిపీచర, పెన్నేరుగడ్డ,
ములుగోరింట, పెద్దసదాప, గొంతెనుగోరు వీనిని ఎప్పుడును వచ్చివిగనే ఉపయోగింపం
దగును. ఇట్టివానిని బ్రయోగించునపుడు వచ్చివిగనే ప్రయోగింపవలెనను నియమముండు
టచే ద్విగుణంబుగాఁ బ్రయోగింపందగదు.

శుష్కంసవీనంయద్ద్రవ్యం యోజ్యంసకలకర్తను,

ఆర్ద్రంచద్విగుణంయుజ్యా దేషసర్వత్ర నిశ్చయః.

46

వైవఁజేర్చిన తిప్పతీగె మొదలగు ద్రవ్యములు గాక ఇతరద్రవ్యములను ఎండిన
వానిని క్రొత్తవిగా ప్రయోగింపవచ్చును. వానినిమాత్రము వచ్చివిగా నుపయోగించుతఁ
రెండింతలు ప్రయోగింపవలెను.

కాలేఽనుక్తేప్రభాతంస్యా దంగేఽనుక్తేజటాభవేత్,

భాగేఽనుక్తేతుసామ్యంస్యా త్పాత్రేఽనుక్తేచమృత్యయమ్.

47

ద్రవేఽనుక్తేజలంగ్రహ్యం త్రైలేఽనుక్తే తిలోద్భవం,

సిద్ధంబగు బౌషధము సేవించుకాలము చెప్పబడకుండిన నచ్చట ప్రాతకాలమున
సేవింపందగును. ఓషధిగ్రహించునపుడు వేరు, వట్ట, ఆకు మొదలగువాని భేదము నుడువ
కున్నవేళ్ల గ్రహించందగును. వస్తువులపరిమాణము చెప్పకుండిన సమభాగంబులుగా గూర్పం
దగును. బౌషధపాత్రమును జెప్పకుండిన మంటిపాత్ర నుపయోగింపవలెను. ద్రవపదార్థ
ములను నిశ్చేదింపకుండిన నీటిని బోయందగును. ఏనూనెయో చెప్పకుండిన నువ్వులనూనె
వేయవలయును.

ఏకమప్యౌషధంయోగే యస్మిన్యత్పునరుచ్యతే.

48

మానతోద్విగుణం ప్రోక్తం తద్ద్రవ్యంతత్త్వదర్శిభిః,

ఏకౌషధయోగంబుననైన నొక్కద్రవ్యమును రెండుమాటులు చెప్పియుండిన దానిని రెండింతలు ప్రయోగింపవలెనని యెఱుంగునది.

—ॐ చూర్ణాదిమిశ్రిత చందనలక్షణము. ॐ—

చూర్ణ స్నేహాసవా లేహః ప్రాయశశ్చందనాన్వితాః. 49

కషాయ లేపయోః ప్రాయోయుజ్యతేర క్తచందనం,

చూర్ణములు, ఘృతములు, తైలములు, ఆనవములు, లేహములు, వీనియందు గంధమును జేర్చునెడ శ్వేతచందనంబును, కషాయంబు, లేపనము వీనియందు రక్త (ఎఱ్ఱ) చందనంబును జేర్పందగును.

—ॐ ఒౌషధసీర్ణహీనకాలము. ॐ—

గుణహీనంభవేద్వర్షా దూర్ధ్వంతద్రూపమాషధమ్. 50

మాసద్వయా త్తథాచూర్ణం హీనవీర్యత్వమాఘ్నయాత్,

హీనత్వం ఘటికా లేహా లభేతే వత్సరాత్పరమ్. 51

హీనాస్ఫుర్ణ్యతతైలాద్యా శ్చతుర్తాసాధికాస్తథా,

ఓషధ్యోలఘుపాకాస్ఫుర్ణిర్విర్యావత్పరాత్పరమ్. 52

పురాణాస్ఫుర్ణ్యైర్దైర్యక్తా ఆనవా ధాతవో రసాః,

ఓషధులను అట్టనే యుంచిన సంవత్సరము పిమ్మట గుణహీనంబులగును. చూర్ణములు రెండుమాసంబులకు పిమ్మటను, గుటికలు, లేహములు, ఇవి సంవత్సరమునకు పిమ్మటను, ఘృతము-తైలము మొదలగునవి నాలుగుమాసంబుల యనంతరంబునను గుణహీనంబులగును. ఆనవములు, భస్మములు, రసాయనంబులును, ప్రాతవి యగుకొలఁదిని గుణవత్తరంబులై యుండును.

వ్యాధేరయుక్తంయద్ద్రవ్యం గణోక్తమపి తత్త్యజేత్. 53

అనుక్తమపియద్యుక్తం యోజయేత్తత్ర తద్బుధః,

ఏయౌషధగణంబునంచైనఁ జెప్పఁబడిన ద్రవ్యము ప్రకృతరొగంబునకు అయుక్తమైనచో నట్టిద్రవ్యమును త్యజింపవలెను. చెప్పఁబడకుండినను యోగ్యమగుద్రవ్యమును గ్రహింపవలయును. ఇయ్యది అనుభవంబుగలిగి చికిత్సజేయు వైద్యుని యధీనంబై యున్నది.

—ॐ దేశభేదముచే ఒౌషధభేదములు. ॐ—

ఆగ్నేయావింధ్యశైలాద్యా స్సౌమ్యాహిమగిర్మతః. 54

అతస్తదౌషధాని స్యురనురూపాణి హేతుభిః,

అన్యేష్యపిప్రరోహంతి వనేషాపవనేషుచ.

55

వింధ్యాదివర్వతప్రాంతములు ఉష్ణవంతంబులై యంటఁజేసి యందుద్భవించు ద్రవ్యములు ఉష్ణవీర్యంబులుగను, హిమవత్సర్వతము శీతలవంత మగుటచే నందలి పదార్థములు శీతవీర్యంబులుగ నుండును. మఱియు నేదేశంబున నేవదార్థంబు పుట్టునో యాదేశగుణంబు గలిగియుండును.

❧ ఓషధిగ్రహణవిధి. ❧

గృష్ణీయాత్తాని సుమనాశ్శుచిః ప్రాతస్సువాసరే,

ఆదిత్యసమ్ముఖో మానీ నమస్కృత్యశివంహృది.

56

సాధారణధరాద్రవ్యంగృష్ణీయాదుత్తరాశ్రితం,

వల్లీ కకుత్స్థితానూఽశ్చ శానోషరమార్గజాః.

57

జంతువహ్ని హిమవ్యాప్తానౌషధ్యైకార్యసిద్ధిదాః,

ఓషధిని గ్రహింపఁదలఁచిన వైద్యుఁడు నిర్మలమనస్కుండై శుచిగలిగి నుదినంబున ప్రాతఃకాలంబున సూర్యాభిముఖుండై పరమేశ్వరుని దలంచి సాధారణదేశంబునఁ బుట్టు యుత్తరపుదిక్కుననున్న యోషధిని మాటాడక గ్రహింపవలెను. పుట్టలు, కుత్స్థితప్రదేశము, ఊటభూమి, శ్చకానము, చౌటభూమి, మార్గము, ఇందుద్భవించిన యోషధులను, పురుగుఁజ్జినయోషధిని, కాలినద్రవ్యమును, మంచుఁజ్జినదానిని విసర్జింపవలయును.

శరద్యఖిలకార్యార్థం గ్రాహ్యం సరసమాషధమ్.

58

విరేకవమనార్థంచ వసంతాంతే సమాహరేత్,

శరత్కాలంబున ద్రవ్యములు వీర్యవంతంబులై యుండుటచేత నాకాలంబున సర్వద్రవ్యములను గ్రహింపవలయును. విరేకౌషధంబులను, వమనౌషధంబులను వసంతకాలమున అంత్యమందు గ్రహింపవలెను.

అతిస్థూలజటాయాస్సుస్తాసాం గ్రాహ్యస్త్యచోబుధైః.

59

గృష్ణీయాత్సూక్ష్మమూలానిసకలాన్యపిబుద్ధిమూఢాః,

వేరు గ్రహింపదగిన వృక్షములయొక్కవేరు లావుగనుండిన నావేరువైన పట్టను గ్రహింపవలెను. సన్నగానుండిన సమూలంబుగా గ్రహింపవలెను.

న్యగ్రోథాదేస్త్యచోగ్రాహ్యస్సారంస్యాద్విజకాదితః.

60

తాలిసాదేశ్చ పత్రాణి ఫలం స్యాత్రిఫలాదితః,

థాతక్యాదేశ్చపుష్పాణిస్సుహ్యదేశ్చీరమాహరేత్.

61

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరాచార్యవిరచితాయాం
ద్విసహస్రపట్నతపరిమితసంహితాయాం, సూత్రస్థానే,
పూర్వఖండే, పరిభాషాకథననామ
ప్రథమోఽధ్యాయః.

మఱి మొదలగు వానినుండి పట్న, చంద్ర, జీడి మొదలగువానినుండి లాని
చేవను, తాళిసవృక్షము మొదలగు వానినుండి ఆకులను, కరక, తాని, ఉసిరిక, పొక, తేగు
మొదలగువానినుండి కాయలను, ఆరె, మోదుగు, ఇప్పు, గులాబి మొదలగువానినుండి
పువ్వును, జిల్లేడు, జెముడు మొదలగువానినుండి పాలను గ్రహింపదగును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరాచార్య విరచిత ద్విసహస్ర పట్నత
పరిమితసంహితాయందు సూత్ర స్థానమందలి పూర్వఖండమునఁ
బరిభాషాకథనమును ప్రథమాధ్యాయము.

ద్వితీయాధ్యాయము.

— ఔషధసేవనకాలము. —

భైషజ్యమభ్యవహరేత్ప్రభాతే ప్రాయశో బుధః,
కషాయాంశ్చ విశేషేణ తత్ర భేదస్తుదర్శితః.

1

రోగి సామాన్యంబుగా ఔషధమును ప్రాతఃకాలముననే సేవింపదగును. అందు
ముఖ్యముగా స్వరసము, కషాయము, కల్మము, ఫంటము ఈ మొదలగువానిని ప్రాతః
కాలముననే సేవింపదగును.

జ్ఞేయఃపంచవిధఃకాలో భైషజ్యగ్రహణేన్యతాం,
కించిత్సూర్యోదయేజాతే తథాదివసభోజనే.
సాయంతనేభోజనేచ ముహూర్తాపితథానిశి,

2

ప్రాతఃకాలము, మధ్యాహ్నము, సాయంకాలము, పలుమాటు భోజనమధ్యకాలము,
రాత్రి ఈ యైదుకాలంబులును ఔషధంబును సేవించుట కుపయుక్తంబులై యుండును.
పూర్వపువచనంబు దీనికి విరుద్ధంబుగా నుండినను ప్రాయోపచనంబుగాన విరోధములేదు.

— శ్రవణ కాలము. —

ప్రాయఃపితృకథోద్రేకే విరేకవమనార్థయోః. 3

లేఖనార్థంచభైషజ్యం ప్రభాతేతత్సమాచరేత్,
ఏవంస్యాత్ప్రథమఃకాలోభైషజ్యగ్రహణేనృణామ్. 4

పిత్తప్రకోపంబును నివారించుటకు విరేకావధమును సేవించునపుడును, క్షేష్టప్రకోపంబును నశింపఁజేయుటకు వమనావధమును గ్రహించునపుడును, వాతాదిదోషంబులచే శరీరము వృద్ధి నొందునపుడు కృశింపఁజేయుటకు లేఖనావధమును సేవించునపుడును, ప్రాతఃకాలము శ్రేష్ఠమై యుండును.

— ద్వితీయ కాలము. —

భైషజ్యంవిగుణేఽపానే భోజనాగ్రే ప్రశస్యతే,
అరుచౌచిత్రభోజ్యైశ్చ మిశ్రంరుచిరమాహరేత్. 5

సమానవాతేవిగుణేమందేఽగ్నావగ్నిదీపనం,
దద్యాద్భోజనమధ్యేచభైషజ్యంకుశలోభిషక్. 6

వ్యానకోపేచభైషజ్యంభోజనాంతేనృహరేత్,
హిక్మాతేషకకంపేషుపూర్వమంకేచభోజనాత్. 7

ఏవంద్వితీయ కాలశ్చప్రాగ్భైషజ్యకర్తవ్యః,

అపానవాతము ప్రకోపించినయెడల భోజనముచేయుటకు పూర్వమునను, అరోచకమునందు రుచించుచి త్రవదార్థములను భుజించునపుడును, సమానవాతము ప్రకోపించి అగ్నిమాంద్యముగలిగినయెడల అగ్నిదీప్తికొఱకును భోజనమధ్యంబునను, వ్యానవాతము ప్రకోపించినయెడల భోజనము సిద్ధుటను, ఎక్కిళ్లు, అతేషకవాతము వీనియందు భోజనమునకు పూర్వమందును, పరమందును ఔషధమును సేవింపందగును. ఇయ్యది రెండవ కాలమగు మధ్యాహ్నకాలము.

— తృతీయ కాలము. —

ఉదానేకుపితేవాతే స్వరభంగాదికారిణి. 8

గ్రాసగ్రాసాంతరేదేయంభైషజ్యం సాంధ్యభోజనే,
ప్రాణేప్రదుష్టేసాంధ్యస్యభక్తస్యాంతేచదీయతే. 9

ఔషధంప్రాయశోధీరైఃకాలోఽయంస్యాత్తృతీయకః,

కంతగతముగ ఉదానవాయువు ప్రకోపించుటచే గలిగెడి స్వరభంగాదిరోగంబులందు సాయంకాలభోజనపు కలబముల మధ్యను, మృదయవ్యాప్తమగు ప్రాణవాయువు

ప్రకృషించునపుడు సాయంకాల భోజనంబు పిమ్మటను, ఔషధంబును సేవింపవలయును.
ఇయ్యది మూడవసాయంకాలము.

— చ తు ర్థ కాలము. —

ముహూర్తుహుశ్చతృత్పుర్దిహిక్మాశ్వాసగరేషుచ. 10

సాన్నంచ భేషజందద్వాదితి కాలశ్చతుర్థకః,

దాహము, వాంతి, ఎక్కిళ్లు, క్వాసము, విషదోషము ఈ మొదలగురోగంబులందు
పలుమాటులు భోజనంబున నౌషధంబును సేవింపవలయును. ఇది చతుర్థకాల మనబడును.

— పంచమకాలము. —

ఊర్ధ్వజత్రువికారేషు లేఖనే బృంహణే తథా. 11

పాచనంశమనం దేయమనన్నం భేషజంనిశి,

ఇతిపంచమకాలస్సాస్త్రిప్రేక్షో ఔషజ్యకర్తణి. 12

కర్ణరోగములు, నేత్రరోగములు, ముఖరోగములు, నాసారోగములు ఈ మొద
లగు ఊర్ధ్వజత్రురోగములందును, ప్రకృషించు వాతాదిదోషంబులను శాంతిపఱచు
లేఖనకర్తయందును, తీణంబులగు ధాతువులను వృద్ధిపొందించు బృంహణకర్తయందును,
పాచనౌషధంబులను, శమనౌషధంబులను రాత్రి సేవింపందగును.

— ఔషధాపస్థానస్వరూపము. —

ద్రవ్యైరసోగుణోపీర్వ్యం విపాకశ్శక్తిరేవచ,

సంవేదనక్రమోదేతాః పంచావస్థాః ప్రకీర్తితాః. 13

ఔషధద్రవ్యమందు మధురాదిరసంబును, గురుత్వాదిగుణంబును, ఉష్ణాదివీర్యం
బును, మధురాదివిపాకంబును, ప్రభావంబును, ఆను నాణుశక్తులుగలవు. ఈయాణును
ప్రతిద్రవ్యంబునందును నిమిడియున్నవి.

మధురోఽన్యుఃపటుశ్చైవ కటులిక్తకషాయకాః,

ఇత్యేతేషద్రసాఃఖ్యాతా నానాద్రవ్యసమాశ్రితాః. 14

తీపు, పులుపు, ఉప్పు, కారము, చేదు, ఒగరు అనునవియాణును రసంబు లనఁ
బడును. ఇవి ద్రవ్యము సాశ్రయించియున్నవి.

ధరాంబుత్థానలజలజ్వలనాకాశమారుతైః,

వాయ్వగ్నిత్వానిలైర్భూతద్వయైరసభవఃక్రమాత్. 15

భూమి, ఉదకము-వీనిచే మధురరసమును, భూమి, వాయువు - వీనిచే నమ్మరసం
బును, ఉదకము, అగ్ని-వీనిచే లవణరసంబును, ఆకాశము, వాయువు - వీనిచే కఠురసం

బును, వాయువు, అగ్ని-వీచీ కషాయరసంబును పుట్టుచున్నవి. రసములన్నియు పంచ భూతాత్మకంబులైనను రెండురెండుభూతములు ప్రధానంబుగా గలియుటచేత నీరసంబులు పుట్టుచున్నవి.

గురుస్థిగ్ధశ్చ తీక్ష్ణశ్చ రూక్షో లఘు రితి క్రమాత్,
ధారాంబువహ్ని పవనవ్యోమ్నాం ప్రాయో గుణాస్త్యంతాః.
ఏష్యేవాంతర్భవం త్యన్యే గుణేషు గుణసంచయాః,

భూమియందు గురుత్వంబును, జలమందు స్థిగ్ధత్వంబును, అగ్నియందు తీక్ష్ణత్వంబును, వాయువునందు రూక్షత్వంబును, ఆకాశమందు లఘుత్వంబును గలవు. ఇట్టి పంచ భూతగుణముల నీయైదిటియందును ఇరువదిగుణము లని వెప్పఁబడిన ఇతరగుణములన్నియు సంతర్భావము నొందును.

వీర్య ముష్ణం తథా శీతం ప్రాయశో ద్రవ్యసంశ్రయమ్. 17

తత్సర్వమగ్నిషోమీయం దృశ్యతే భువనత్రయే,
అత్రైవాంతర్భవిష్యంతి వీర్యాణ్యన్యాని యాన్యపి. 18

లోకమందలి ద్రవ్యసమూహమంతయు చంద్ర సూర్యాత్మకం బౌటచేత ద్రవ్యమందలివీర్యము ఉష్ణత్వముగాని, శీతలత్వముగాని యగుచుండుటచేత ఉష్ణవీర్యము, శీత వీర్యము అని వీర్యము రెండువిధంబులగును. ఇతరులుచెప్పిన అష్టవిధవీర్యంబులు వీనిలో ననే యంతర్భావములై యుండును.

త్రిధావిపాకో ద్రవ్యస్య స్వాద్యక్షుకటుకాత్మకః,
మిష్టఃపటుశ్చమధురమద్దోఽమృతే రసః. 19

కషాయకటుతిక్తానాం పాకస్సాస్త్వాప్రయశఃకటుః,
మధురాజ్ఞాయతే శ్లేష్ఠా పిత్త మ్మూర్ఛాచ్చ జాయతే. 20

కటుకాజ్ఞాయతే వాయుః కర్షాణీతి విపాకతః,

మనము భుజించు పద్రవయు క్తంబగు అన్నము జాతరాగ్నిసంబంధముచే మూడు రసములుగా పరిణమించుచున్నది. అందు మధురము, లవణము, మధురరసముగాను, అమృతరసము అమృతరసముగాను, చేదు, వగరు, కారము, ఇవి కటు (కారము) రసముగాను విపాకము నొందుచున్నవి. మఱియు నట్టివిపాకంబులలో మధురవిపాకంబుచే శ్లేష్మంబును, అమృదిపాకంబుచే పిత్తమును, కటువిపాకంబుచే వాతమును ప్రసౌహించుచుండును.

ప్రభౌవాస్తు యథాథాత్రీ లఘుశ్చాపి రసాదిభిః
సమాఖి కురుతే దోష త్రితయస్య వినాశనం, 21

క్వచిత్తు కేవలంద్రవ్యం కర్త కుర్యాత్ప్రభావతః. 22

జ్వరం హంతి శిరోబద్ధా సహదేవీజటా యథా,

రసము, వీర్యము, విపాకము, వీనిచే తుల్యంబగు ఉసిరికకాయ త్రిదోషములను శమింపఁజేయుచున్నది. ఒకవస్తువు త్రిదోషంబుల నెట్లుబోనఁజూచును? అయ్యది వస్తుప్రభావము. శిరంబునఁగట్టఁబడిన సహదేవీపేరు జ్వరంబును హరించుచందంబునఁ గొన్నిద్రవ్యములు తమప్రభావంబుచే గొన్నిక్రియల నిర్వర్తించును.

క్వచిద్రసో గుణో వీర్యం విపాకశ్శక్తిరేవచ. 23

కర్తస్త్వంస్త్వం ప్రకుర్వంతి ద్రవ్యమాశ్రిత్య సంస్థితాః,

రస, గుణ, వీర్య, విపాకంబులు ద్రవ్యము నాశ్రయించి యుంటఁజేసి ద్రవ్యాధీనంబులైనను, కొలఁదివిషయంబుల స్వతంత్రముగనే తమతమ కార్యంబుల నిర్వర్తించుచున్నవి.

—ॐ వాతాదిదోషోత్పత్త్యుపశమనకాలము. ॐ—

చయకోపశమా యస్మిన్ దోషాణాం సంభవంతి హి. 24

ఋతుషట్కం తదాఖ్యాతం రవేరాశిషు సంక్రమాత్,

సూర్యుఁడు మేషాదిరాసులందుఁ బ్రవేశించుటచే పదిరెండురాసు లగుచుండును. అట్టి రాసులు రెండుకూడిన నొక్కఋతువు అనఁబడును. అట్టి ఋతుభేదంబుచే వాతాదిదోషములకు చయ, ప్రకోప, ప్రశమావస్థలు గలుగుచుండును.

గ్రీష్మమేషవృషౌ పౌక్వా ప్రావృణ్ణిధునకర్కయోః. 25

సింహకన్యేస్త్వృతావర్షా స్తులావృశ్చికయో శ్శరత్,

ధనుర్గ్రాహకౌ హేమంతో వసంతః కుంభమీనయోః. 26

మేష వృషభరాసులు గ్రీష్మర్తువు లనియు, మిథున కర్కటక రాసులు ప్రావృణ్ణులువనియు, సింహ కన్యారాసులు పర్వర్తువులనియు, తులా వృశ్చికరాసులు శరద్ధులువనియు, ధనుర్గ్రాహకరాసులు హేమంతర్తువులనియు, కుంభ మీన రాసులు వసంతర్తువులనియుఁ జెప్పఁబడును.

గ్రీష్మే సంచీయతే వాయుః ప్రావృట్కాలే ప్రకుప్యతి,

వర్షాసు చీయతే పిత్తం శరత్కాలే ప్రకుప్యతి. 27

హేమంతే చీయతే శ్లేష్మా వసంతే చ ప్రకుప్యతి,

ప్రాయేణ ప్రశమం యాతి స్వయమేవ సమీరణః. 28

శరత్కాలే వసంతే చ పిత్తం ప్రావృణ్ణతౌ కఘః,

కాలస్వభావంబుచే వాతము గ్రీష్మర్తువునందు వృద్ధిజేంది, ప్రావృక్షతువునందు ప్రకోపించును. శరదృతువునందు శాంతించును. శిత్తము వర్షర్తువునందు వృద్ధినొంది, శరదృతువునందు ప్రకోపించి వసంతర్తువునందు శాంతించును. శ్లేష్మము హేమంతర్తువునందు వృద్ధినొంది వసంతమునందు ప్రకోపించి ప్రావృక్షతువున శాంతించును.

కార్తికస్య దినాన్యస్తావస్తా వాగ్రయణస్యచ. 29

యమదంష్ట్రాసమాఖ్యాతా స్వల్పభుక్తో హి జీవతి,

కార్తికమాసమునందలి యంత్యమున ఎనిమిది దినములును, మార్గశీర్షమాసంబున ప్రారంభమందలి ఎనిమిదిదినములును “యమదంష్ట్ర” యనబడును. ఆసమయంబున స్వల్పముగా భుజించువాడు ఆరోగ్యవంతుఁ డగును.

చయకోపశమాదోషా విహారాహారనేపనైః. 30

సమానైర్భూత్య కాలేఽపి విపరీతైర్విపర్యయమ్,

పూర్వము వాతాదిదోషంబులు కాలస్వభావంబుచే చయప్రకోప ప్రశమంబులం జేందుచుండునని జెప్పఁబడెను. కాని వాతాదిదోషము మిథ్యాహార విహారాదులచే నెప్పుడైనను చయప్రకోపప్రశమంబులం జేదును. యోగ్యములగు ఆహారాదులచే వాని కాలంబునఁ గూడఁ బొందకుండును.

లఘురూక్షమితాహారాదతిశీతాచ్ఛ్చిమాత్తథా. 31

ప్రదోషే కామశోకాభ్యాం భీచింతారాత్రిజాగ్రైః,

అభిఘాతా దపాంగాహా దజీర్ణైర్భూతుసంక్షయాత్. 32

వాయుః ప్రకోపం యాత్యేభిః ప్రత్యనీకైశ్చ శామ్యతి,

లఘుపదార్థములు, రూక్షపదార్థములు, అతిమాత్రభోజనంబు, అతిశీతలసేవ, అలసట, కామము, శోకము, భయము, విచారము, రాత్రి మేల్కొనుట, దెబ్బతగులుట, చెఱువులొసేనుట, అజీర్ణము, భూతుక్షయము వీనిచే వాతము ప్రకోపించును. మఱియు ప్రదోషకాలంబునగూడ వాతప్రకోపము గలుగును. అట్టి వాతము వీనికి విపరీతంబులగు గురుపదార్థము, స్నిగ్ధపదార్థము మొదలగువానిచే శాంతిఁ జేందును.

విదాహికటు కాన్లౌష్ఠ్యాభోజ్యైరత్యష్టనేవనాత్. 33

మథ్యాహ్నాత్పుత్రపారోధాజ్జీర్ణత్యన్నైర్ధరాత్త్రకే,

పిత్తం ప్రకోపం యాత్యేభిః పత్యనీకైశ్చ శామ్యతి. 34

విదాహి పదార్థములు, కారము, పులును, ఉష్ణపదార్థములు, ఎండందిరుగుట, ఆకలి, దప్పి వీనిని నిరోధించుట, వీనిచే పిత్తము ప్రకోపించును. మఱియు మథ్యాహ్నా

కాలమున అన్నము జీర్ణమగునపుడును అర్థరాత్రమందును ప్రకోపించును. వీనికి వివరీతంబులగు ఆహారాదులచే శమించును.

మధురస్నిగ్ధశీతాదైవ్య రోషజ్వైర్ధివసనిద్రయా,
మందేఁగ్నోచప్రభాతేచ భుక్తమాత్రే తథాఽశ్రమాత్. 35
శ్లేష్ఠా ప్రకోపయాత్యేభిః ప్రత్యనీకైశ్చ శామ్యతి,

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం

సూత్రస్థానే, పూర్వఖండే, ధైవజ్యోఖ్యానంనామ

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

తీయనివస్తువులు, చమురుపదార్థములు, చల్లనిపదార్థములు, వీనిని మిక్కుటముగా సేవించుట, పగట నిద్రించుట, అగ్నిహంధ్యము, వ్యాయామము చేయకుండుట, వీనిచే జ్వష్టము ప్రకోపించును. మఱియు, ప్రొద్దునను భోజనము చేసినంతను, ప్రకోపించును. వీనికి వివరీతంబులగు ఆహారాదులచే శమించును.

ఇట్లు దామోదరాత్మజుండగు శార్ఙ్గధరునిచే రచింపఁబడిన శార్ఙ్గధర

సంహితాయందు పూర్వఖండంబున ధైవజ్యోఖ్యానంబను

ద్వితీయాధ్యాయంబు ముగిసెను.

తృతీయాధ్యాయము.

— నా డీ ప రీ ట్. —

కరస్యాంగుష్ఠమూలే యా ధమనీ జీవనాక్షిణీ,
తచ్ఛేష్ఠయా సుఖం దుఃఖం జ్ఞేయం కాయస్య పండితైః. 1

కరాంగుష్ఠమూలంబుననుండెడి నాడి జీవనాడి యని చెప్పఁబడును. జ్ఞానవంతుఁ డగు వైద్యుఁడు అనాడిని పరీక్షించి రోగియొక్క సుఖదుఃఖంబులం దెలిసికొనందగును.

— వాతాదిప్రకోపనాడీలక్షణము. —

నాడీ ధత్తే మరుత్కోచే జలౌ కాసర్పయోర్గతిం,
కులింగకాకమండూకగతిం పితృస్య కోపతః. 2
హంసపారావతగతిం ధత్తే శ్లేష్ఠప్రకోపతః,

వాతము ప్రకోపించినపుడు నాడి జలగ, సర్పము, వీనివలె చలించును. పిత్తము ప్రకోపించుకంటే ఊరబిచ్చుక, కాకి, కప్ప, వీనిగమనంబును గలిగియుండును. కఫము ప్రకోపించినచో హంస, పావురము, వీనిగలి గలిగియుండును.

— సన్నిపాతద్విదోహసాధ్యనాడీలక్షణము. —

లావతి త్తిరివర్తినాం గమనం సన్నిపాతతః,
కదాచిన్తందగమనా కదాచిద్వేగవాహినీ, 3
ద్విదోషకోపతో జ్ఞేయా హంతిచ స్థానవిచ్యుతా,
స్థిత్యా స్థిత్యా చలతి యా సా స్త్యతా ప్రాణానాశినీ. 4
అతిక్షీణాచ శీతాచ జీవితం హంత్యసంశయం,

సన్నిపాతంబులందు నాడి లావుకప్పిట్ట, తిత్తిరివత్తి, వర్తకపుప్పిట్ట, వీనిగలి గలిగియుండును. ద్వంద్వంబున నాడి ఒకమాటు మెల్లగను, ఒకమాటు వేగంబుగను చలించుచుండును. స్వస్థానంబున నుండిపోయి చలించు నాడి మరణమును గలిగించును. మఱియు మృత్యునాడి నిలిచినిలిచి చలించుచుండును. అతి క్షీణంబుగనుండును. అతిశీతలంబుగ నుండును.

— జ్వరాదినాడీలక్షణము. —

జ్వరకోపేతు ధమనీ సోష్ణా వేగవతీ భవేత్. 5
కామక్రోధాద్భవేద్వేగా క్షీణాచితాభయప్లుతా,
మందాగ్నేః క్షీణాథాతోశ్చ నాడిమందతరా భవేత్. 6
ఆస్మక్పూర్ణాభవేతోష్ణా గుర్వీ సామా గరియసీ,

జ్వరప్రకోపంబున నాడి ఉష్ణముగను వేగముగనుండును. కామక్రోధంబులచే వేగంబుగను, విచారము, భయము, వీనిచే క్షీణంబుగను నుండును. అగ్నిమాంద్యము, ధాతుక్షయము వీనియందు మిగుల మందముగను, అతిరక్తము గలవానినాడి కొంచెము వేడిగను, ఆమదోషంబున మిగుల మందముగను జడముగను నుండును.

లఘ్వీవహతిదిప్తాగ్నే స్థథానేగవతీ భవేత్. 7
సుఖతస్యస్థిరాజ్ఞేయా తథా బలవతీమతా,
చపలాక్షుధితస్యాపి తృప్తస్య వహతి స్థిరా. 8

అగ్నిదీప్తి గలవాని నాడి లఘువుగను, వేగముగను, ఆరోగ్యవంతుని నాడి స్థిరముగను, బలముగనుండును. ఆకలి గలవానినాడి చపలముగను, భోజనము చేసిన వానినాడి స్థిరముగనుండును.

— ౧౭ దూతపరీక్ష. ౧ —

దూతాస్వస్వజాతయోవ్యంగాః కటవోనిర్తలాంబరాః,
సుఖనోఽశ్వవృషారాధాః శుభ్రపుష్పఫలైర్వృతాః. 9

సుజాతయస్సుచేష్టాశ్చ సజీవదిశి సంగతాః,
భిషజం సమయే ప్రాప్తా రోగిణ స్సుఖ హేతవే. 10

వైద్యునిఁ బిలువవచ్చిన రోగియొక్క దూతలు రోగియొక్క జాతియందుఁ
ట్టినవారుగను, అంగవైకల్యము లేనివారుగను, మాటాడుటయందు సామర్థ్యముగల
వారుగను, పరిశుద్ధమైన వస్త్రంబుల ధరించినవారుగను, ఆభిజాత్యము గలవారుగను,
స్వీభావంబు గలవారుగను, పుష్పాదులం జేత ధరించినవారుగను, గుఱ్ఱమునుగాని
పునుగాని యధిష్ఠించినవారుగ నుండినచో రోగికి సుఖంబు చేకూరును.

— ౧౮ శుభశుభశకునములు. ౧ —

వైద్యాహ్వనాయ దూతస్య గచ్ఛతో రోగిణః కృతే,
న శుభం సౌమ్యశకునం ప్రదీప్తంచ సుఖావహమ్. 11

దూత రోగికడనుండి వైద్యునియింటి కేగునపుడు వానికి శుభశకునంబు లయ్యె
న రోగికి శుభంబు చేకూరును. అశుభశకునంబు లయ్యెనేని యశుభంబొదవు.

— ౧౯ వైద్యునిశకునములు. ౧ —

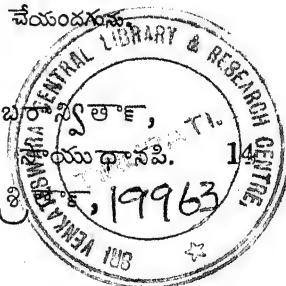
చికిత్సాం రోగిణః కర్తుం గచ్ఛతో భిషజశ్శుభం,
యాత్రాయాం సౌమ్యశకునం ప్రోక్తందీప్తం నశోభనమ్. 12
రోగియొద్దకేగువైద్యునకు శుభశకునం బయ్యెనేని రోగి కారోగ్యంబగును. అశుభ
నందైన అశుభంబు గలుగును.

— ౨౦ చికిత్సాయోగ్యరోగిలక్షణము. ౧ —

నిజప్రకృతివర్ణాభ్యాం యుక్తస్పృత్యేన సంయుతే,
చికిత్సోఽస్య భిషజా రోగీ వైద్యభక్తో జితేంద్రియః. 13
నిర్మలంబు లగు స్వభావవర్ణంబులుగలిగి బలసంపన్నుండై వైద్యుడు చెప్పిన
వ్వన భుజించుచు వైద్యునియందు భక్తిగలరోగికి చికిత్స చేయందగును.

— ౨౧ దుస్వప్నములు. ౧ —

స్వప్నేషు నగ్నాన్ముణ్డాం శ్చ రక్తకృష్ణాంబరాన్వితాః,
వ్యంగాంశ్చవికృతాన్మృష్ణాః సపాశాః శ్చాయుధానపి. 14
బద్ధతోనిఘ్నతశ్చాపి దక్షిణాం దిశమాశ్రి



మహిషోష్ఠ్యఖరారూఢాః స్త్రీపుంసోర్యస్తుపశ్యతి.

15

స స్వస్థో లభతే వ్యాధిం రోగీ యాత్యేవ పశ్చుతామ్,

రోగికి స్వప్నంబున (నిద్రలో) వస్త్రవిహీనులును, బోడితలవారును, నల్లనివస్త్రంబుల గట్టుకొన్నవారును, కురుపులును, అంగహీనులును, నల్లనివారును, బంధింపబడినవారును, శస్త్రమును ధరించినవారును, కొట్టబడుచు దున్నపోతు, ఒంటె, గాడిద, పీనిలో నెద్దానినైన నధిష్టించి దక్షిణపుదిశగాఁ బోవుచుండినవారును, ఆగు స్త్రీపురుషులలో నెవ్వరైనఁ గాన్నించిన రోగి శీఘ్రముగ మరణము నొందును. ఆరోగ్యవంతులకు వ్యాధిపుట్టును.

అథోయోనిపతత్యుచ్చాఞ్జలేఽగ్నోవా విలీయతే.

16

శ్వాపదైర్హస్యతేయోఽపిమత్స్యదైర్ఘ్యిలితోభవేత్,

యస్యనేత్రే నిలీయేతే దీపోనిర్వాణతాంవ్రజేత్.

17

తైలం సురా పిబేద్వాపి లోహంవా లభతే తిలాః,

పశ్యాన్నం లభతేఽశ్నాతి విశేత్కూపం రసాతలమ్.

18

స స్వస్థో లభతే వ్యాధిం రోగీ యాత్యేవ పంచతామ్,

రోగికి నిద్రలో తాను ఎత్తుప్రదేశమునుండి క్రిందికిపడినట్లును, నీటిలో మునిగినట్లును, అగ్నిలో కాలుచున్నట్లును, దుష్టమృగములచేఁ గొట్టబడినట్లును, మత్స్యములచేఁ భక్షింపబడినట్లును, కనులు పోయినట్లును, దీపము ఆరిపోయినట్లును, నూనెనుగాని కట్లును గాని త్రావినట్లును, లోహము దొరికినట్లును, అన్నము లభించినట్లును, గోడలో ప్రవేశించినట్లును, సువ్వులు దొరికినట్లును కలఁగాంచిన మృతిజెందును. ఆరోగ్యవంతునకు రోగము గలుగును.

— దుస్వప్నపుషరిహరము. —

దుస్వప్నాన్నేవమాదీని దృష్ట్వా బ్రూయాన్నకస్యచిత్.

19

స్నానంకుర్యాదుషస్యేవ దద్యాద్ధేమతిలాదికాః,

పఠేత్సోత్రాణి దేవానాం రాత్రౌ దేవాలయేవనేత్.

20

కృత్యైవం త్రిదినంమర్త్యే దుఃస్వప్నాత్పురిముచ్యతే,

ఇట్టి దుస్వప్నంబులఁ గాంచినవారలు తెల్లవాఱునపుడే లేచి ఎవ్వరితోఁగాని చెప్పుక శీఘ్రముగ స్నానమాచరించి బ్రాహ్మణులకు సువర్ణము నువ్వులు పీనిని దానముచేసి దేవతాస్తోత్రంబులఁ బఠించుచు మూడుదినములు దేవాలయంబుననుండిన నట్టి దుస్వప్న పోషంబు హరించును.

— సుస్వప్నములు. —

స్వప్నే యస్మిన్ భూపా జీవతః సుహృదోద్విజాః. 21

గోసమిథాగ్నితీగ్ధాని పశ్యేత్సుఖమవాపుయాత్,
తీర్త్వాకలుషనీరాణి జిత్వాశత్రుగణాన్యపి. 22

ఆరుహ్యసాధగోఽలకరివాహాన్సుఖభవేత్,
శుభ్రపుష్పాణివాసాంసి మాంసమత్స్యఫలానిచ. 23

ఆగమ్యాగమనం లేపో విష్టయా రుదితం మృతిః,
ఆమమాంసాశనం స్వప్నే ధనారోగ్యాప్తయే విదుః. 24

జలౌకాభ్రమరీసర్పౌ మక్షికావాపి యం దశేత్,
రోగీసభూయాదుల్లాఘః స్వప్నో ధనమవాపుయాత్. 25

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితాయాం ద్విసహస్రపట్నతః

పరిమితాయాం సంహితాయాం సూత్రస్థానే,

పూర్వఖండే, నాడీపరీక్షాదికథనం నామ

తృతీయాధ్యాయః.

మనుజునకు నిద్రలో, దేవతలు, రాజులు, బ్రతికియుండిన మిత్రులు, బ్రాహ్మణులు, గోవులు, ప్రజ్వరిల్లుచుండినయగ్ని, ప్రయాగాదితీర్థములు, ఈమొదలగునవి గాన్పించినను, తాను బురదనీటిని దాటినట్లును, విరోధులను జయించినట్లును, మేడ, గోవు, పర్వతము, ఏనుగు, గుఱ్ఱము వీని నెక్కినట్లును, మంచిపువ్వులనుజూచినట్లును, మంచిబట్టలను ధరించినట్లును, మత్స్యములు, మాంసము, పండ్లు వీనినిభక్షించినట్లును, రమింపదగని స్త్రీతో రమించినట్లును, మలమును పూసికొనినట్లును, తాను మృతినొందినట్లును, పచ్చిమాంసమును భుజించినట్లును, మొసలి, నర్పము, లేనటీగలు ఇవి కరచినట్లును, స్వప్నంబును గాంచినరోగికి ఆరోగ్యము కలుగును. ఇతరులకు ధనంబుచేకూర్చును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరాచార్యవిరచిత ద్విసహస్రపట్నతపరిమిత

సంహితాయందు సూత్రస్థానమందలి పూర్వఖండమున నాడీపరీక్షాదికథనమును

తృతీయాధ్యాయము ముగిసెను.

చతుర్థాధ్యాయము.

—ॐ దీపనపాచనౌషధము. ॐ—

పచే న్నామంవహ్నికృచ్చ దీపనం తద్యథామిసి,
పచత్యామం న వహ్నిం చ కుర్యాద్యత్తద్ధి పాచనమ్.
నాగకేసరవద్వింద్యాచ్చిత్రో దీపనపాచనః,

అహారపదార్థములను మాత్రము పచనంబుగావించి అగ్నిని వృద్ధినిందింపకుండ పెద్దసోపుపాచనంబనియు, ఆమమును పచనంబు గావించక అగ్నిని వృద్ధినిందించు పెసదాప దీపనమనియు, దీపనపాచనంబులఁ గలుగఁజేయు చిత్రమూలము దీపనపాచమనియుఁ జెప్పఁబడును.

—ॐ సంశమనౌషధము. ॐ—

నశోధయతి యద్దోషాన్ సమాన్వోదీరయత్యపి.
సమికరోతి విషమాన్ శమనం తద్యథామృతా,

సమానస్థితిలోనుండు వాతాదిదోషములకు వైకల్యమును విరోధనమును గల్గింపఁ బ్రబలంబులను విషమంబులను నగుదోషములను సమముగఁజేయు తిష్ఠతీగే మున్నగున సంశమనౌషధములని యెఱుంగునది.

—ॐ అనులోమనౌషధము. ॐ—

కృత్వాపాకం మలానాంయద్భిత్వా బంధమధోనయేత్.
తచ్ఛానులోమనంజ్ఞేయం యథా ప్రోక్తా హరితకీ,

అహారపదార్థంబులను పచనంబు గావించి వానిబంధమును బోగొట్టి యధోమార్గమున వెడలించు కరకాయ మొదలగునవి యనులోమనౌషధంబు లనఁబడును.

—ॐ స్రంసనౌషధము. ॐ—

పక్తవ్యం యదిపక్తైవ శ్లిష్టంకోష్ఠేమలాదికం,
నయత్యథస్త్రింసంతద్యథాస్యాత్కృతమాలకః,

పచనంబు గావించఁదగినపదార్థంబులను పచనంబుగావించి వాని స్థానంబుల నొందించి మలాదులను క్రిందికి వెడలించు రేలబంక మొదలగునవి స్రంసనౌషధంబులనఁబడును.

— శ్లో దశనాషధము. ౧ —

మలాదికమబద్ధం యద్బద్ధంవాపిండితంమతైః.

5

భిత్యాధః పాతయతి తద్భేదనంకటుకీయథా,

స్వమార్గంబునఁ బోవుచున్నట్టియు బంధించియున్నట్టియు మలమూత్రాదులను భేదించి యధోమార్గంబున వెడలించు కటుకరోహిణి మొదలగునవి భేదనాషధంబు లనఁ బడును.

— శ్లో రేచనాషధము. ౨ —

విపక్వంయదపక్వంవామలాదిద్రవతానం నయేత్.

6

రేచయత్యపిత్తజ్వేయంరేచనం త్రివృతాయథా,

అఱిగినను అఱుగకున్నను పదార్థములను ద్రవత్వమును జేందించి యధోభాగంబు నకు వెడలించు నల్లతెగడ మున్నగునవి రేచనాషధంబు లనఁబడును.

— శ్లో వమనాషధము. ౩ —

అపక్వపిత్తశ్లేష్మాశౌ బలాదుార్ధ్వం నయేత్తు యత్.

7

వమనంతద్ధి విజ్వేయం మదనస్య ఫలంయథా,

పక్వముగాని పిత్తమును, శ్లేష్మమును, ఊర్ధ్వముఖంబున వెడలించు మ్రంగకాయ మున్నగునవి వమనాషధంబు లనఁబడును.

— శ్లో సంశోధనాషధము. ౪ —

స్థానాదృహిర్నయేదుార్ధ్వమధోవామలసంచయమ్.

8

దేహే సంశోధనం తత్స్వేద్యదేవదాళీఫలం యథా,

వాతాదిదోషంబులతో స్వస్థానంబుననుండెడి మలాదులను ఊర్ధ్వముఖంబుగా నైనను, యధోముఖంబుగానైనను, వెడలించు దావరడంగి మొదలగునవి సంశోధనాషధంబు లనఁబడును.

— శ్లో ఛేదనాషధము. ౫ —

శ్లిష్టాన్కఘాదికాన్దోషానుస్త్మాలయ తితద్భలాత్.

9

ఛేదనం తద్యథాక్షౌరామరిచానిశిలాజతు,

ఒకదానితో నొకటి కలిసియుండెడి దోషములయొక్క బంధమును, బలాత్కార ముగ విడగొట్టి స్వస్థానంబునఁ జేర్చు త్కారము, మిరియములు, సొంటి, పిప్పళ్లు, శిలాజతు మొదలగునవి ఛేదనాషధము లనఁబడును.

— ౧౭ లే ఖ నౌ ష ధ ము. ౧౭ —

ధాతున్నలాన్వాదేహస్య విశోషోల్లేఖయేచ్ఛయత్. 1

లేఖనంతద్యథాక్షౌద్రం నీరముష్ణం వచాయహః,

శరీరమందలి దోషయుక్తంబులగు రసాదిధాతువులను మలములను శుష్కింపఁజేయునం బొనరించు లేనె, వేడినీరు, వన, యవలు మున్నగునవి లేఖనౌషధము లు బడును.

— ౧౮ గ్రా హ్యౌ ష ధ ము. ౧౮ —

దీపనం పాచనం యత్యౌద్భుత్యత్యాద్భ్రవశోషకమ్. 1.

గ్రాహీతచ్ఛయథాశుంతీ జీరకం గజపిప్పలీ,

ఎయ్యది దీపనంబై, పాచనంబై, ఉష్ణవీర్యంబౌటచే ద్రవమును శోషింపజేయునో, అట్టి సాంతి జీలకఱ్ఱ, పిప్పళ్లు మొదలగునవి గ్రాహ్యౌషధంబు లనఁబడును.

— ౧౯ స్తం భ నౌ ష ధ ము. ౧౯ —

రాక్ష్యాచ్చైత్యత్యాత్కషాయత్వాల్లఘుపాకాచ్ఛయద్భవేత్.

వాతకృత్తస్సంభనంతత్యాద్భ్రవశోషకమ్,

ఎయ్యది రూక్షంతై, శీతంబై కషాయరసంబుతోగూడి హితమును శమింపజేయునో అట్టి కొడిసెపాలివుత్తులు, దుందిలపువ్వులు మొదలగునవి స్తంభనౌషధంబు లనఁబడును.

— ౨౦ ర సా య నౌ ష ధ ము. ౨౦ —

రసాయనంచతద్దేయం యజ్జరావ్యాధినాశనమ్. 13

యథామృతారుదంతీచ గుగ్గులుశ్చహరితకీ,

శరీరమందలి రోగంబులను నశింపఁజేసి ముదిమిని బోగొట్టు తిప్పతీగె, అడవి సెనగలు, కరకకాయలు మున్నగునవి రసాయ నౌషధము లనఁబడును.

— ౨౧ వా జీ క ర ణౌ ష ధ ము. ౨౧ —

యస్తాద్భ్రవ్యాద్భవే త్తీన్రీఘ హర్షో వాజీకరంచతత్. 14

యథానాగబలాద్యాస్తు బీజంచకపికచ్ఛుజమ్,

ఎయ్యది వీర్యవృద్ధిని గలుగఁజేసి సంభోగశక్తిని గలిగించునో అట్టి చిట్టామట్టి, చన్నచర్లగడ్డ, పంచదార, దూలగొండివుత్తులు మున్నగునవి వాజీకరణౌషధంబు లనఁబడును.

—౧౭ ధాతువృద్ధ్యవధము. ౧౭—

యస్తాచ్చుక్రస్య వృద్ధిస్సాన్యచ్చుక్రలంచ తదుచ్యతే. 15

యథాఽశ్వగంధాముసలీ శర్కరారాచ శతావరీ,

ఎయ్యెది శుక్రమును వృద్ధిజేయునో, అట్టి పెన్నేరు, నేలతాడి, పంచదార, పిల్లిపీచర మున్నగునవి ధాతువృద్ధ్యవధంబు లనఁబడును.

—౧౮ శుక్రోత్పత్త్యవధము. ౧౮—

దుగ్ధంమాషాశ్చ భల్లాతఫలమజ్జామలాని చ. 16

ప్రవర్తకానికత్థ్యంతే జవకానిచ రేతసః,

శుక్రమును ప్రవర్తింపఁజేయు పాలు, మినుములు, నల్లజీడివిత్తులు, ఉసిరిక పండ్లు మొదలగునవి శుక్రోత్పత్త్యవధము లనఁబడును.

—౧౯ వాజీకరణౌషధము. ౧౯—

ప్రవర్తిసి స్త్రీ శుక్రస్య రేచనంబృహతీఫలమ్. 17

జాతీఫలం స్తంభకంచ శోషణీచహరీతకీ,

శుక్రమును ప్రవర్తింపఁజేయునది స్త్రీయనియు, పెద్దములకపండు, ఇంద్రియ రేచనమును గలిగించుననియు, జాజికాయ ఇంద్రియ స్తంభనమును గలిగించుననియు, కరకకాయ ఇంద్రియమును శోషింపఁజేయుననియు తెలియం దగును.

—౨౦ సూక్ష్మౌషధము. ౨౦—

దేహస్యసూక్ష్మచిద్రేషు విశేద్యత్సూక్ష్మముచ్యతే. 18

తద్యథానైంధవంతో ద్రం నింబస్తైలంరుబూదృవం,

శరీరమందలి సూక్ష్మరంధ్రములను ఎయ్యెది ప్రవేశించునో అట్టి నైంధవలవణము, తేనె, వేపనూనె, నువ్వులనూనె, అముదము మున్నగునవి సూక్ష్మౌషధము లనఁబడును.

—౨౧ వ్యవాయోషధము. ౨౧—

పూర్వంవ్యాప్యఖిలం కాయంతతఃపాకంచగచ్ఛతి. 19

వ్యవాయీతద్యథాభంగా ఫేనంచాహిసముద్భవం,

ఎయ్యెది భుజించినతోడనే శరీరమునంతను వ్యాపించి పిమ్మట పచనంబగునో అట్టి గంజాయి, నల్లమందు మున్నగునవి వ్యవాయోషధము లనఁబడును.

—౨౨ వికాస్యోషధము. ౨౨—

సంధిబంధాంస్తు శిథిలా న్యత్క్రూరోతి వికాసితత్. 20

విశ్లేష్యోజశ్చధాతుభ్యోయథా క్రముకకోద్రవాః,

శరీరమునందలి కీళ్లపట్టును వదలించి ప్రకాశంబుగజేసి రసాదిధాతువులద్వారా ఓజస్సును గలుగఁజేసెడి వక్కలు, కొఱ్ఱలు, ఈమొదలగునవి వికాస్యోషధంబు లనఁబడును.

—ॐ మదపదార్థములు. ॐ—

బుద్ధిం లుంపతియద్ద్రవ్యం మదకారి తదుచ్యతే.

21

తమోగుణప్రధానంచ యథామద్యసురాదికం,

ఏయ్యది తమోగుణప్రధానంబై బుద్ధిని లోపింపఁజేయునో అట్టి కల్లు మొదలగు నవి మదపదార్థము లనఁబడును.

—ॐ ప్రాణహరౌషధము. ॐ—

వ్యవాయిచవికాసిస్యాత్సూక్ష్మచ్ఛేదిమదావహమ్.

22

ఆగ్నేయంజీవితహరం యోగవాహిస్తృతంవిషం,

ఏయ్యది వ్యవాయి, వికాసి, సూక్ష్మ, శ్చేది, మద గుణములుగలిగి యాగ్నేయంబై ప్రాణంబులఁ దీయునో అట్టి విషము, వత్సనాభి మొదలగునవి ప్రాణహరౌషధంబు లనఁబడును.

—ॐ ప్రమాధ్యౌషధము. ॐ—

నిజవీర్యేణయద్ద్రవ్యం ప్రోతోభ్యో దోషసంచయమ్.

23

నిరస్యతిప్రమాధిస్యాత్తద్యథామరిచం వచా,

ఏయ్యది స్వవీర్యంబుచే కర్ణములు, నాసిక, ముఖము మొదలగు రంధ్రంబులఁ బ్రవేశించి యందలి దోషంబులఁ బోగొట్టునో అట్టి మిరియములు, వస మొదలగునవి ప్రమాధ్యౌషధము లనఁబడును.

—ॐ అభివ్యంధిపదార్థములు. ॐ—

వైచిల్యాద్దౌరవాద్ద్రవ్యం రుధ్వా రసవహస్సిరాః.

24

ధాత్తేయద్దౌరవంతత్స్యదభిష్యందియథా దధి,

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్వధరాచార్యవిరచితాయాం ద్విసహస్ర

పట్కతపరిమితసంహితాయాం, సూత్రస్థానే, పూర్వఖండే,

దీపనపాచనాదికథనంనామ చతుర్థోఽధ్యాయః.

జీగురుగలిగి గురుగుణవిశిష్టంబై యెయ్యది రసవాహిస్తోతస్సుల సరికట్టి శరీరము నకు గౌరవమునుగలుగఁజేయునో అట్టి పెరుగు మున్నగునవి అభివ్యంధిపదార్థము లనఁబడును.

కట్టు దామోదరాత్తజుండగు శార్వధరునిచే రచింపఁబడిన శార్వధరసంహితయందు

సూత్రస్థాన పూర్వఖండంబున దీపనపాచనాదికథనమును

చతుర్థాధ్యాయము ముగిసెను.

పంచమాధ్యాయము.

—ॐ కలాలక్షణము. ॐ—

ధాత్వాశయాంతరస్థస్తు యః క్లేదస్త్యధితీవ్రతి,
దేహోష్ణణావిపక్వోయస్సా కలేత్యభిధీయతే. 1

రసాదిధాతువులకు, ఆహారయాద్యాశయంబులకు మధ్యభాగంబున నుండునట్టియు,
హసంబంధమగు సూక్ష్మముచే వచనంబు గావించబడిన క్లేదము కల యనఁబడును.
నియే శరీరమందలి పౌరలనఁబడును.

—ॐ శరీరలక్షణము. ॐ—

కలాస్సప్తాశయాస్సప్త ధాతవస్సప్తతన్వలాః,
సప్తాపధాతవస్సప్త త్వచస్సప్తప్రకీర్తితాః. 2

త్రయోదోషానవశతం స్నాయూనాంసంధయస్తథా,
దశాధికంచద్విశత మస్థాంచత్రిశతంతథా. 3

సప్తాత్తరంమర్శశతం సిరాస్సప్తశతంతథా,
చతుర్ద్వింశతిరాఖ్యాతా ధమన్యోరసవాహితాః. 4

మాంసవేశ్యస్సమాఖ్యాతా నృణాంపంచశతంబుధైః,
స్త్రీణాంచవింశత్యధికా కండరాశ్చైవ షోడశ. 5

నృదేహేదశరంధ్రాణి నారీదేహే త్రయోదశ,
ఏతత్సమాసతః ప్రాక్తం విస్తరేణాధునోచ్యతే. 6

మానవశరీరంబున ఏడు కలలు, ఏడు ఆశయములు, ఏడు ధాతువులు, ఏడు
కుమలములు, ఏడు ఉపధాతువులు, ఏడు చర్మభేదములు, మూడు దోషములు,
మిదిహార్ద స్నాయువులు, ఇహ్నుటపది సంధులు, మహ్నుజు ఎముకలు, నూటఏడు
స్థానములు, ఇరువది నాలుగు రసవాహిధమనులు, ఏడుహార్ద మాంసపేనులు, స్త్రీలకు
హార్ద ఇరువది మాంసపేనులు, స్త్రీపురుషులకు పదునాఱు కండరములు, పురుషునకు
రంధ్రములు, స్త్రీలకు పదిమూడు రంధ్రములుగలవు. ఇట్టి యంగవిభాగంబు సంక్షే
పగాఁ జెప్పఁబడెను. పిమ్మట విస్తరించి చెప్పఁబడును.

—ॐ కలావివరణము. ॐ—

మాంసాస్యక్లేదసాం తిసోఽయకృత్త్రిపహోశ్చతుర్థికా,

పంచమీచతథాఽఽంత్రాణాం షష్ఠీచాగ్నిధరామతా. 7

రేతోధరాసప్తమీసాగ్ని దితినప్తకలాన్తస్త్వతాః,

పూర్వము చెప్పబడిన నేడు కలలలోను మొదటిది మాంసమును, రెండవది రక్తమును, మూడవది మేదస్సును, నాల్గవది యకృత్తును, ష్టిహములను, ఐదవది ఆంత్రములను, ఆఱవది జాతరాగ్నిని, ఏడవది శుక్రమును ధరించుచున్నవి.

—ॐ ఆశయవివరణము. ॐ—

శ్లేష్ఠాశయస్సాగ్నిదురసి తస్మాదామాశయస్త్వధః. 8

ఉర్ధ్వమగ్నాగ్నిశయోనాభే ర్వామభాగేవ్యవస్థితః,
తస్యోపరితిలంజ్ఞేయం తదధఃపవనాశయః. 9

మలాశయస్త్వధస్థస్థనస్తిర్ధూతాశయస్త్వతః,
జీవరక్తాశయమురోజ్ఞేయాస్సప్తాశయాస్త్వమీ. 10

పురుషేభ్యోఽధికాశ్చాన్యే నారీణామాశయాస్త్రయః,
ధరాగర్భాశయఃపోక్షస్తనౌస్తన్యాశయామతౌ. 11

పూర్వము చెప్పబడిన యాశయంబులలో వక్షగిష్ఠలంబున శ్లేష్ఠాశయంబును, దాని క్రిందిభాగమున అమాశయమును, నాభికి ఎడమ ప్రక్క వైభాగమున అగ్నాగ్నిశయమును అద్దానికి వైభాగమున తిలకమును, దాని క్రింద వాతాశయమును, వాతాశయమునకు క్రిందిభాగమున మలాశయమును, దాని క్రిందుభాగము మూత్రమున కాధారంబగు వస్తియు, వక్షగిష్ఠలంబున రక్తాశయమును గలవు. స్త్రీలకు పురుషులకంటె ఉదరంబున గర్భాశయంబును, స్తనములయందు స్తన్యాశయమును అధికంబుగా గలవు.

—ॐ రసాదిసప్తధాతువులవివరణము. ॐ—

రసాసృజ్ఞాంసమేదోస్థి మజ్జాశుక్రాణి ధాతవః,
జాయంతేఽన్యోఽన్యతస్సర్వే పాచితాః పితృతేజసా. 12

రసాద్రక్తంతతోమాంసం మాంసాన్నేదఃప్రజాయతే,
మేదసోఽస్థి తతోమజ్జా మజ్జాయాశ్మక్రసంభవః. 13

రసము, రక్తము, మాంసము, మేదస్సు, అస్థి, మజ్జ, శుక్రము అను శరీరమందలి ఏడు ధాతువులు జాతరాగ్నియనెడి పితృద్రవముచే పాచితంబులై పుట్టుచున్నవి. అందు భుజించెడి వదార్థములచే రసమును, రసమునుండి రక్తమును, రక్తమునుండి మాంసంబును, మాంసంబునుండి మేదస్సును, మేదస్సునుండి అస్థి (ఎముక)యు, అస్థినుండి మజ్జయు, మజ్జనుండి శుక్రమును క్రమముగా పుట్టుచుండును.

— ౧౭ సప్తధాతువులవివరణము. ౧౭ —

జిహ్వనేత్రకపోలానాం జలం పిత్తం చ రంజకం,
కర్ణవిద్రసనాదంతకక్ష మేధాద్విజం మలమ్. 14
నఖనేత్రమలం వక్త్రస్నిగ్ధత్వం పిటికాస్తథా,
జాయంతే సప్తధాతునాం మలాన్యేతాన్యసుక్రమాత్. 15

జిహ్వ, నేత్రములు, చెక్కిల్లు వీనినుండి స్రవించెడి ద్రవము, రసధాతుమలం బనియు, యకృత్తు నాశ్రయించియుండెడి పిత్రకోశమునుండి పుట్టెడు పిత్తద్రవము రక్త మలమనియు, కర్ణములనుండి పుట్టు గులిమి మాంసమలంబనియు, నాలుక, దంతములు, కక్షము (చంక,) మేధ్యము వీనినుండి పుట్టునది మేదోమలంబనియు, గోట్లు, నేత్రములు, వీనియందలి మలము అస్థిమలంబనియు, ముఖమునందలి నునుపు మజ్జామలంబనియు, ముఖ మందుపుట్టు మొటిమలు శుక్రమలంబనియు చెప్పబడును.

— ౧౮ సప్తోపధాతువులవివరణము. ౧౮ —

స్తన్యంరజశ్చనారీణాం కాలే భవతి గచ్ఛతి,
శుద్ధమాంసభవన్నేహ స్సావసాచరికీర్తితా. 16
స్వేదోదంతాస్తథాకేశాస్తతైవౌజశ్చస్తమః,
ఇతిధాతుభవాజ్జేయా ఏతే సప్తోపధాతవః. 17
ఓజస్సర్వశరీరస్థం శీతం స్నిగ్ధం స్థిరంమతం,
సోమాత్తకం శరీరస్య బలపుష్టికరం మతమ్. 18

స్తన్యము, రజస్సు, వస, చెమట, దంతములు, వెండ్రుకలు, ఓజస్సు, ఇవి సప్త ధాతువుల కుపధాతువు లనంబడును. ఇందు మొదటి రెండును స్త్రీలకు కాలభేదముచే పుట్టి శించుచుండును. పరిశుద్ధంబగు మాంసంబునుండి పుట్టిన చమరు వసయనబడును. సర్వ శరీరవ్యాపియై శీతవీర్యంబై, స్నిగ్ధమై, స్థిరమై, సోమాత్తకంబై శరీరమునకు బలమును, గాల్యమును కలుగఁజేయునది ఓజస్సనంబడును.

— ౧౯ సప్తత్వత్వవరణము. ౧౯ —

జ్ఞేయావభాసినీపూర్వం నిర్లస్థానంచ సా మతా,
ద్వితీయాలోహితాజ్ఞేయా తిలకాలక జన్మభూః. 19
శ్వేతాత్మతీయాసంఖ్యాతా స్థానంచర్తగళస్యసా,
తామ్రాచతుర్థివిజ్ఞేయా కిలాసశ్చిత్తభూమికా. 20
పంచమీవేదనీఖ్యాతా సర్వకుష్టోద్భవస్తతః,

విఖ్యాతరోహిణీషష్ఠి గ్రంథిగండాపచీస్థితిః.

21

స్థూలాత్వస్పృష్టమీ ఖ్యాతా విద్రధ్యాదేస్థితిశ్చసా,
ఇతిసప్తత్వదః ప్రోక్తాః స్థూలావీహిద్విమాత్రయా.

22

పూర్వము చెప్పబడిన సప్తవిధచర్మంబులలో మొదటిది అవభాసిని యనఁబడును. అయ్యది సిద్ధకుష్ఠంబునకు స్థానంబు. రెండవది లోహిత యనఁబడును. అది తిలకాలకంబునకు జన్మస్థానంబు. మూడవది శ్వేతయనఁబడును. అది చర్మగళంబునకు స్థానంబు. నాల్గవది తామ్ర యనఁబడును. అది కిలాసము, శ్వేత్రము వీనికి స్థానంబు. ఐదవది వేదిని యనఁబడును. అందు సర్వకుష్ఠములు జనించును. ఆఱవది రోహిణి యనఁబడును. అందు గ్రంథులు, గండమాలలు, అపచి జనించును. ఏడవది స్థూల యనఁబడును. అందు విద్రధి మూలరోగము, భగందరము జనించును. ఇయ్యది రెండు యవలప్రమాణము గలియున్నది.

—ॐ వాతాదిభేదము. ॐ—

వాయుఃపిత్తంకఫోదోషాధాతవశ్చమలమతాః,

శరీరదూషణాద్దోషాధాతవోదేహధారణాత్.

2

వాతపిత్తకఫాజ్జీయాః మలినీకరణాన్తలః,

తత్రాపిపంచధాఖ్యాతాఃప్రత్యేకందేహధారణాత్.

2

పిత్తంపంగు కఫఃపంగుః పంగవోమలధాతవః,

వాయునా యత్ర నీయంతే తత్ర గచ్ఛంతి మేఘవత్.

2

వాతము, పిత్తము, కఫము, అను నవి శరీరమును దూషించుటచే దోషంబులనియ శరీరమును ధరించుటచే ధాతువులనియు, రసాదిధాతువులను దూషించుటచే మలంబులనియు చెప్పఁబడును. ఇయ్యవి మూడను కార్యభేదంబులచేతను, స్థానభేదంబులచేత, ప్రత్యేకము నైదువిధంబులై యుండును. ఇందు పిత్తము, కఫము, పంగువులై (స్వతంత్రముగా చరించుటకు సామర్థ్యములేనివై) మేఘంబువోలె వాతముపొయిన స్థలముకే తెంచును.

—ॐ వాతవివరణము. ॐ—

పవనస్తేషు బలవాన్విభాగకరణాన్తతః,

రజోగుణమయస్సూక్ష్మశ్చీతోరూక్షోలఘుశ్చులః.

మలాశయే చరేత్కోష్ఠే వహ్నిస్థానే తథాహృది,

కంఠే సర్వాంగదేశేషు వాయుః పంచప్రకారతః.

3

3

అపానస్వీతమానశ్చ ప్రాణోదానా తదైవచ,
వ్యానశ్చేతి సమీరస్య నామామృతాన్యనుక్రమాత్. 28

హృది ప్రాణో గుదే పానస్సమానో నాభిసంస్థితః,
ఉదానః కంఠదేశస్థోవ్యాన స్పర్వశరీరగః. 29

త్రిదోషంబులలోను, వాతము బలవత్తరంబై రజోగుణవికారంబై సూక్ష్మంబై
ల్లనై రూక్షంబై చులకనై చంచలంబై యుండును. అయ్యది స్థానభేదంబుచే పంచాత్మ
ంబై మలాశయంబుననుండి అపానంబనియు, అగ్న్యశయంబుననుండి సమానంబనియు,
హృదయమందుండి ప్రాణంబనియు, కంఠమందుండి ఉదానమనియు, సర్వశరీరవ్యాపి
సగుచు వ్యానంబనియు చెప్పబడును.

— ౩౦ పిత్తవివరణము. —

పిత్తముష్ణం ద్రవంశీతం నీలం సత్త్వగుణోత్తరం,
కటుతి క్తరసంజ్ఞేయం విదగ్ధం చామృతాంవ శేత్. 30

అగ్న్యశయే భవేత్పిత్త మగ్నిరూపం తిలోన్మితం,
త్వచి కాంతికరం జ్ఞేయం లేపాభ్యంగాదిపాచకమ్. 31

దృశ్యం యకృతియత్పిత్తం తద్ద్రగ్ధం శోణితం నయేత్,
యత్పిత్తం నేత్రయుగళే రూపదర్శనకారి తత్. 32

యత్పిత్తం హృదయే తిష్ఠన్తేఢాప్రజ్ఞాకరంచ తత్,
పాచకం భ్రాజకంచైవ రంజకాలోచకే తథా. 33

సాధకంచేతిపంచైవ పిత్తనామాన్యనుక్రమాత్,

పిత్తము ఉష్ణంబై, ద్రవంబై, శీత, నీలవర్ణంబులుగలదై, సత్త్వగుణ భూయిష్ఠం
, కటు, తిక్త, రసవిశిష్టంబై యుండును. ఇయ్యది పదార్థంబులచే విదగ్ధంబై అమృతస్వము
ందును. అయ్యది కార్మభేదముచేతను, స్థానభేదంబుచేతను, పంచాత్మకంబై యుండును.
అగ్న్యశయమందలి పిత్తము అన్నాదులను పచనంబు గావించుచు, తిలప్రమాణంబై
యుండును. ఇది పాచకపిత్తమనఁబడును. చర్మమందలి భ్రాజకమను పిత్తము అభ్యంగ
పాదులను పచనంబుగావించుచు, శరీరమునకు కాంతిని గలుగఁజేయును. యకృత్తు
ందలి పిత్తము రంజకనామకంబై రసధాతువును రక్తధాతువుగా పరిణమింపఁజేయును.
నేత్రముల నాశ్రయించియుండు పిత్తము ఆలోచకమనుపేరునొంది నీల, శీత, నూత్న,
లరూపాది భేదజ్ఞానమును కలుగఁజేయును. హృదయమందలి పిత్తము సాధకమను
మంబుతో మేధ, ప్రజ్ఞ వీనిని గలుగఁజేయును.

కారంగ— 3

— ౧౭ కఫవివరణము. ౧౭ —

కఫస్నిగ్ధో గురుఃత్వేతః పిచ్ఛిలశ్శీతలస్తథా. 34

తమోగుణాధికస్వాదు ర్విదగ్ధో లవణోభవేత్,
కఫశ్చామాశయే మూర్ధ్ని కంఠే హృదిచసంధిషు. 35

తిష్ఠస్కరోతి దేహేషు స్రైర్యం సర్వాంగపాటవం,
క్లేదనస్నేహనశ్చైవ రసనశ్చావలంబనః. 36

శ్లేష్మణశ్చైతి నామాని కఫస్యోక్తాన్యనుక్రమాత్,

కఫము స్నిగ్ధంబై, బరువై, తెల్లవై, పిచ్ఛిలంబై, శీతలంబై తమోగుణభూయిష్టంబై యుండును. అశ్లేష్మము విరుద్ధవస్తుసంయోగంబుచే వికృతినిందినచో లవణరసంబై యుండును. అయ్యది పంచాత్మకంబై ఆమాశయంబున క్లేదకమనియు, శిరంబున స్నేహన మనియు, కంఠంబున రసనంబనియు, హృదయంబున అవలంబకమనియు, సంధులయందు శ్లేష్మకమనియు, వ్యవహరింపఁబడుచు శరీరమునకు స్రైర్యమును, అపయవపటుత్వంబును చేయుచుండును.

— ౧౮ స్నాయులక్షణము. ౧౮ —

స్నాయువో బంధనంప్రోక్తా దేహే మాంసాస్థిమేదసామ్. 37

శరీరమందలి మాంసము, ఎముకలు, మేదస్సు, వీనికి బంధకంబులగునవి “స్నాయువు” లనబడును.

— ౧౯ సంధివివరణము. ౧౯ —

సంధయశ్చాంగసంధానా ద్దేహే ప్రోక్తాః కఫాన్వితాః,

దేహమందలి హస్తపాదాద్యంగములు, వ్రేళ్లు మొదలగు ప్రత్యంగములు, సంధులు గలిగియున్నవి. ఆసంధులు చలములనియు, అచలములనియు చెందువిధములు. అందు కంఠము, నడుము, పాదము, హస్తము, గ్రుడ్లు, వీనిసంధులు చలంబులనియు, ఇతరమగు సంధులు అచలంబులనియు చెప్పఁబడును. తెలసంబంధముచే చక్రము తిరుగుచందంబున శ్లేష్మముచే సంధులు చలించుచుండును.

— ౨౦ అస్థిలక్షణము. ౨౦ —

ఆధారశ్చ తథాసారః కాయేఽస్థీనిబుధా విదుః. 38

ఎముకలు శరీరమున కాధారంబు లై బలకరంబులై యున్నయవి.

— ౨౧ మర్దవివరణము. ౨౧ —

మర్దాణి జీవాధారాణి ప్రాయేణ మునయో జగుః,

మున కాధారంబులగు అవయవదేశములు మర్తము లనఁబడును. ఆయ్యవి
సేదంబులంబరగు.

— ౨౭ సిరావివరణము. ౨౭ —

సైబంధనకారిణ్యో దోషధాతువహస్సిరాః. 39

లకు బంధకంబులై వాతాదిదోషములను, రసాదిధాతువులను వహించు
లనంబడును. ప్థాలసూక్ష్మంబులగు నీసిరలు నలువది సంఖ్యగలవియై కూర్త
భేదక్రము నాశ్రయించియుండి వాతమును, పిత్తమును, కఫమును, రక్త
మనునవి.

సోఽన్యో రసవాహిన్యో ధమంతివనంతనౌ,

నాశ్రయించియుండి రసమును వహించు నరములు శరీరమందు వాతమును
ధమను లనంబడును. ఇరువది నాల్గుభేదంబులగు నీధమనులు పది ఊర్ధ్వ
క్రిందుగాను, నాలుగు అడ్డముగనువ్యాపించుచు, అధోగంబులగునవి మూత్ర
ఆర్తవము శుక్రము అన్నపానరసంబులను, క్రిందికి ప్రవింపజేయు
వైగాములగు పదిధమనులు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధజ్ఞానంబులను, శ్వాసము
ఆవలింత, తుమ్ము, నవ్వు, మాటలు, వీనిని ఊర్ధ్వంబుగాఁబ్రవర్తింపజేయు
ముగా ప్రసరించు నాలుగుధమనులనాశ్రయించి యనేకంబులగు ధమనులు
ంతనువ్యాపించి రోమకూపంబులయందు ప్రతిబద్ధంబులై అన్నపానరసంబుల
పింపజేయుచు మనుజులు గావించు స్నానాభ్యంజన గంధ లేపాదులను
లనుండి లోనికికార్పించుచు లోని స్వేదమును బ్రేటకుఁబోగొట్టుచుండును.

— ౨౮ పేళిలక్షణము. ౨౮ —

ంసవేశో బలాయ స్యురవప్తంభాయ దేహినామ్. 40

మనకు బలముగలిగించుచు పట్టును గలుగఁ జేయునవి మాంసపేళు

— ౨౯ కండరలక్షణము. ౨౯ —

గరణాకుంచనయోరంగానాం కండరా మతాః,

ందలి సంధులను చాచునట్లును ముడుచునట్లు చేయునవి కండరము లనఁ

— ౩౦ రంధ్రవివరణము. ౩౦ —

నయనకర్ణాభ్యాం ద్వేద్వే రంద్రే ప్రకీర్తితే.

మేహనాపానవక్త్రాణామేకైకరంధ్రముచ్యతే,
 దశమంమస్తకేప్రోక్తరంధ్రాణీతి సృణాంవిదుః.
 స్త్రీణాం త్రీణ్యధికానిస్యస్తనయోర్గర్భవర్తనః,
 సూక్ష్మచ్ఛిద్రాణిచాన్యానిమతానిత్వచిజన్తి నామ్.

శరీరంబున నాసికలు, నేత్రములు, శ్రోత్రములు, మూత్రద్వారము, వ
 ద్వారము, వాక్కు, బ్రహ్మరంధ్రము, అను పదిరంధ్రములుగలవు. మఱియుఁ స్త్రీలకు గ
 మార్గంబున నొకరంధ్రమును, స్తనములయందు రెండురంధ్రములును అధికముగాగలవు
 స్త్రీపురుషులశరీరంబున చర్మమందు లెక్కింపరాని యనేకసూక్ష్మరంధ్రములు గలవు.

— ౧౭ పుష్పసవివరణము. ౧౭ —

తద్వామేపుష్పసస్టీహశా దక్షిణాంగేయకృత్తం,
 ఉదానవాయోరాధారః పుష్పసః ప్రోచ్యతే బుధైః.
 రక్తవాహినిరామూలంష్ఠీహ్యత్రోమహర్షిభిః,
 యకృద్రంజకపిత్తస్యస్థానంరక్తస్య సంశ్రయమ్.

స్త్రీపురుషులశరీరంబున వామపార్శ్వంబున ఉదానవాతంబునకాశ్రయంబగుశ్వాస
 శోశము నామాంతరముగలపుష్పసమును, రక్తమునువహించు సిరలకు నాశ్రయంబగు
 క్షీణమునుగలవు. మఱివై పున రంజకపిత్తమునకును, రక్తమునకును, నాశ్రయంబగుయకృత్తును
 గలదు.

— ౧౮ తిలవివరణము. ౧౮ —

జలవాహినిరామూలం తృష్ణాచ్ఛాదనకం తిలం,
 రక్తము ఘనీభవించుటచే సంభవించిన తిలకము యకృత్తునకు సమీపంబుననుండి
 నీటిని వహించు సిరలకు మూలంబై దప్పి నణచుచుండును.

— ౧౯ వృక్కలవివరణము. ౧౯ —

వృక్కౌ పుష్టికర్తౌ ప్రోక్తౌ జతరస్థస్యమేదసః.
 వీర్యవాహినిరాధారౌ వృషణౌ పౌరుషావహశా,

రక్తమేదస్సులసారంబుచే జన్మించి పార్శ్వభాగంబునందుండెడి వృక్కలు, జతర
 మందలి మేదస్సునకు పుష్టినిజేయుచుండును. శుక్రమును వహించెడి సిరల కాధారంబు
 లగు వృషణములు రెండును, పురుషత్వమును గలుగఁజేయుచుండును.

— ౨౦ లింగవివరణము. ౨౦ —

గర్భాధానకరం లింగమయనం వీర్యమూత్రయోః.

మూత్రము, శుక్రము, వీనిని వహించుచు గర్భమును గలుగఁజేయు అంగము బడును.

—౧౬ హృదయవివరణము. ౧౬—

హృదయం చేతనాస్థానమోజసశ్చాశ్రయో మతః,
కంఠమునాశ్రయించియుండి షడ్వముకుళాకారంబై యధోభాగంబునకు వేల్చి
తన్యము, ఓజస్సు, వీనికాధారంబగు నవయవము హృదయంబునబడును.

—౧౭ శరీరపోషణ వివరణము. ౧౭—

సిరాధమన్యోనాభిస్థా స్సర్వంవ్యాప్యస్థితాస్తనుమ్. 43
పుష్టంతిచానిశంవాయోస్సంయోగాత్పర్వధాతుభిః,
నాభినాశ్రయించియుండు సిరలు, ధమనులు, సర్వశరీరమును వ్యాపించియుండి
ధముచే సప్తధాతువులచే శరీరమును పోషించుచున్నవి.

—౧౮ ప్రాణవాయు కృత్యము. ౧౮—

నాభిస్థః ప్రాణవనః స్పృష్ట్యా హృత్కమలాంతరమ్. 49
కంఠాద్భహిర్వినిర్యాతి పాతుం విష్ణుపదామృతం,
సీత్యాచాంబరపీయూషం పునరాయాతి వేగతః. 50

ప్రీణయన్ దేహమఖిలం జీవంచ జఠరానలం,
నాభినాశ్రయించియుండు ప్రాణవాతము హృదయకమలమును వ్యాపించియుండి
దలివిష్ణుపదామృతముఁదీసికొను నిమిత్తము కంఠమునుండి బైలువెడలి విష్ణు
తమునుగ్రోలి మరల శరీరములోఁబ్రవేశించి శరీరమందలిరక్తమును శుభ్రపఱచి
ప, జాతరాగ్నికిని బలము నిచ్చుచుండును.

—౧౯ ఆయుర్వర్ధన లక్షణము. ౧౯—

శరీరప్రాణయోరేవం సంయోగాదాయురుచ్యతే. 51
కాలేన తద్వియోగాచ్చ పంచత్వంకథ్యతే బుధైః,
సర్వపు ప్రాణవాయువునకును, శరీరమునకును, గలసంబంధమే ఆయువనబడును.
గము మరణమనబడును.

జంతుఃకశ్చిదమరః పృథివ్యాం జాయతే క్వచిత్. 52
తోమృత్యురవార్యస్యా త్కింతు రోగాన్ని వారయేత్,
పంచంబున మృత్యువులేనిమానవుఁడు జనింపఁడు గాన మృత్యువును వారించుట
కాని శరీరంబునబుట్టు రోగములను నివర్తించఁజేయందగును.

యాప్యత్వంయాతిసాధ్యస్తుయాపోగచ్ఛత్వసాధ్యతామ్. 5

జీవితం హంత్యసాధ్యస్తు నరస్యాప్రతికారిణః,

మానవశరీరమున రోగంబుజనించినతోడనే చికిత్సజేయకుండిన నయ్యది ను సాధ్యంబైనను యాప్యంబగును. యాప్యమగు నేని అసాధ్యంబగును. ప్రాణముల బోగొట్టును.

ధర్తార్థకామమోక్షాణాం శరీరం సాధనం యతః. 6

అతోరుగ్భ్యస్తనుం రక్షేన్నరః కర్తవిపాకవిత్,

ధర్తార్థకామ మోక్షసంపాదనకు శరీరము ముఖ్యసాధనంబు. కాన నీశరీరము రో ములంటుకుండ రక్షించుకొనవలెను.

ధాతవస్తస్థలాదోషానాశయంత్యసమాస్తనుమ్. 7

సమాస్సుఖాయవిజ్ఞేయా బలాయోపచయాయచ,

రసాదిన వృథాతువులు, వానిమలుములు, త్రిదోషములు, వికృతంబులైనచ రోగంబులంబుట్టించి శరీరమును నశింపజేయును. సమంబుగానుండిన వానికార్యంబు నిర్వర్తించుచు మానవు నారోగ్యవంతునిజేయును.

— సృష్టివివరణము. ౧ —

జగద్యోనేరనిచ్చస్య చిదానందైకరూపిణః. 8

పుంసోఽస్తిప్రకృతిర్నిత్యా ప్రతిచ్ఛాయేవ భాస్వతః,

నచ్చిదానందస్వరూపుండై, ఇచ్ఛాదికారణవిహీనుండై, చతుర్దశభువనాత్మకం నీజగత్తునకు నిమిత్తకారణంబగు భగవంతుని సత్వరజస్తమో గుణాత్మకంబై నిత్యం యుండు మూలప్రకృతి సూర్యుని ప్రతిచ్ఛాయ యనుకరించుభంగిని విడువకయుండు అచేతనాపిచైతన్యయోగేన పరమాత్మనః.

ఆకరోద్విశ్వమఖిలమనిత్యం నాటకాకృతి,

మూలప్రకృతి యచేతనంబైనను పరమాత్మసంయోగంబుచే చేతనావిశిష్టం నాటకంబువలె యనిత్యంబగు సీత్ర పంచమును సృజించెను.

ప్రకృతిర్విశ్వజననీ పూర్వబుద్ధిమజీజనత్.

ఇచ్ఛామయీమహాద్రూపామహంకారస్తతోఽభవత్,

త్రివిధస్సోఽపి సంజాతో రజస్సత్వతమోగుణైః.

సృష్టికర్తయగు నామూలప్రకృతి మొదట ఇచ్ఛారూపంబై మహాద్రూపం బుద్ధినిసృజించెను. ఆబుద్ధివలన సత్వరజస్తమోగుణాత్మకం బగునహంకారము పుట్టెను.

—ॐ అహంకారవివరణము. ॐ—

తస్మాత్పర్యరజోయుక్తా దింద్రియాణీదశాభవత్,
మనశ్చజాతం తాన్యాహు శ్చైత్రత్వజ్ఞయనం తథా. 60

జీవాన్మూలవచోహస్త పాదోపస్థగుదాని చ,
పంచబుద్ధీంద్రియాణ్యాహుః ప్రాక్షనానీతరాణి చ. 61
కర్తేంద్రియాణి పంచైవ కథ్యంతే సూక్ష్మబుద్ధిభిః,

అందు సాత్వికరాజసాహంకారమువలన త్వగింద్రియము, చక్షురింద్రియము, శ్రోత్రేంద్రియము, రసనేంద్రియము, ఘ్రాణేంద్రియము, అను వైదుష్ణానేంద్రియములు మనస్సు, వాక్కు, హస్తములు, పాదములు, ఉపస్థము, గుదము, అను నింద్రియములు పుట్టెను. ఇందు త్వగింద్రియాదులైదు బుద్ధీంద్రియంబులనియు, వాగాదులైదు కర్తేంద్రియంబులనియు చెప్పబడును.

తమస్సత్వగుణోత్కృష్టా దహంకారా దశాభవత్. 62

తస్మాత్ప్రపంచకం తస్య నామాన్యుక్తాని సూరిభిః,
శ్చబ్జతన్మాత్రకంస్పర్శతన్మాత్రం రూపమాత్రకమ్. 63
రసతన్మాత్రకంగంధ తన్మాత్రం చేతి తద్విదుః,

సత్వగుణోద్రిక్తంబగు తామసాహంకారమువలన శబ్దతన్మాత్రము, స్పర్శతన్మాత్రము, రూపతన్మాత్రము, రసతన్మాత్రము, గంధతన్మాత్రము అను వైదుత్తన్మాత్రములు జనించెను.

—ॐ భూతపంచకోత్పత్తి. ॐ—

తన్మాత్రపంచకా త్తస్మాత్సంజాతం భూతపంచకమ్. 64

వోయమానిలానలజలక్షోణీరూపం చ తన్మతం,

వైచేర్కొనిన పంచతన్మాత్రములనుండి ఆకాశము, అగ్ని, వాయువు, జలము, భూమి ఈరూపములగు పంచభూతంబు లుద్భవితైయ.

—ॐ తన్మాత్రపంచకవిశేషవివరణము. ॐ—

శబ్దఃస్పర్శశ్చరూపం చ రసగంధావనుక్రమాత్. 65

తన్మాత్రాణాం విశేషాస్సృష్టాస్థూలభావముపాగతాః,

ఈసూక్ష్మంబులగు తన్మాత్రలవలన స్థూలభావంబునొంది విశేషంబులగు శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధములు జనించెను.

—ॐ ఇంద్రియవిషయము. ॐ—

బుద్ధీంద్రియాణాం పంచైవ శబ్దాద్యా విషయా మతాః. 66

కర్తేంద్రియాణాం విషయా భాషాదానవిహరితాః,

ఆనందోత్పర్గకౌ ధైవ కథితాస్తత్త్వదర్శిభిః.

67

పూర్వము చెప్పబడిన బుద్ధింద్రియములలో తద్వింద్రియమునకు స్పర్శము, చక్షురింద్రియమునకు రూపము, శ్రోత్రేంద్రియమునకు శబ్దము, రసనేంద్రియంబునకు రసము, ఘ్రాణేంద్రియంబునకు గంధము విషయంబులనబడును. కర్తేంద్రియంబు లగు మైదిటి తోను వాగింద్రియమునకు వదనము, పాణీంద్రియమునకు ఆదానము, పాదేంద్రియమునకు గమనము, ఉపశ్లేంద్రియమునకు ఆనందము, గుడేంద్రియమునకు విసర్గము విషయంబులై యొప్పుచుండును.

❧ ఉత్తవిషయసంగ్రహము. ❧

ప్రధానం ప్రకృతిశ్చక్తి ర్నిత్యాచావికృతిస్తథా,

ఏతాని తస్య నామాని శివమాశ్రిత్యయాస్థితా.

68

మహానహంకృతిఃపంచ తన్మాత్రాణి పృథక్పృథక్,

ప్రకృతిర్వికృతిశ్చైవ సమైతాని బుధా జగుః.

69

దశేంద్రియాణి చిత్తంచ మహాభూతాని పంచ చ,

ఏకారాష్ట్రాడశజ్ఞేయా స్సర్వంవ్యాప్య జగత్స్థితాః.

70

ఈశ్వరు నాశ్రయించియుండి ప్రకృతి, శక్తి, నిత్యము, అవికృతి, అనునామంబులచే వ్యవహరింపబడు ప్రకృతియు, ప్రకృతివికృతిభావంబుల జెందియుండెడి మహాత్మ్య, సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకంబగు సహంకారము, శబ్దాదిపంచతన్మాత్రలు, బుద్ధింద్రియములు, కర్తేంద్రియంబులు, చిత్తము, పంచమహాభూతములు, ఇవియన్నియు షోడశ (౧౬) వికారంబులనబడును. వీనిచే వ్యాప్తంబై ప్రపంచము పరించుచుండును.

❧ చతుర్వింశతితత్త్వవివరణము. ❧

ఏవం చతుర్వింశతిభిస్తత్త్వైస్సిద్ధే వపుర్నహే,

జీవాత్మా నియతోనితోవ్య వసతీస్త్వాంతదూతవాన్.

71

స దేహీ కథ్యతే పాపపుణ్యదుఃఖసుఖాదిభిః,

వ్యాప్తోబద్ధశ్చమనసా కృత్రిమైః కర్తృబంధనైః.

72

కామక్రోధోలోభమోహావహంకారశ్చపంచమః,

దశేంద్రియాణి బుద్ధిశ్చ తస్యబంధాయదేహీనః.

73

ఆప్నోతిబంధమజ్ఞానా దాత్మజ్ఞానాద్విముచ్యతే,

తద్దుఃఖమోగకృద్వ్యాధిరారోగ్యం తత్సుఖావహమ్. 74
ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరాచార్యవिरచితాయాం ద్విసహస్ర
షట్పత పరిమితాయాం సంహితాయాం, సూత్రస్థానే,
పూర్వఖండే, కలాదికాఖ్యానంనామ
పంచమోఽధ్యాయః.

అవ్యక్తము, మహత్తు, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు, దశేంద్రియములు, మనస్సు, పంచభూతములు అను నీ యిరువదినాల్గుతత్త్వంబులతో గూడియుండు శరీరం బను గృహంబున నిత్యుండగు జీవాత్మ స్వాంతంబనుమాతతో వసించుచుండును. ఈచతుర్వింశతి తత్త్వాత్మకంబగు నీశరీరమున వసించుజీవుడు పాపము, పుణ్యము, సుఖము, దుఃఖము, కామము, క్రోధము, లోభము, మోహము, మదము, అహంకారము, కర్మేంద్రియములు, జ్ఞానేంద్రియములు, బుద్ధి, మనస్సు వీనిచే బద్ధుడై దేహీయన నొప్ప చుండును. ఇట్లు జ్ఞానంబుచే బద్ధుడైనదేహి జ్ఞానసంపత్తిచే ముక్తుడగుచుండును. ఈ దేహికి పాపంబులచే రోగంబులు పుట్టుచుండును. కాన నారోగంబులకు చికిత్స చేయం జనును.

ఇట్లు దామోదరసూను శార్ఙ్గధరాచార్యవिरచిత ద్విసహస్రషట్పతపరిమిత సంహితాయందు సూత్రస్థానమందలి పూర్వఖండంబున కలాదికాఖ్యానంబను పంచమాధ్యాయంబు ముగిసెను.

షష్ఠాధ్యాయము.

— ఆహారాదిగతి. —

యాత్యామాశయమాహారః పూర్వం ప్రాణానిలేరితః,
మాధుర్యం ఘనభావం చ షడ్రసోఽపి లభేత సః. 1
అథపాచకపి తైన విదగ్ధశ్చామృతాంవ్రజేత్,
తతస్సమానమరుతాగ్రహణీమభినీయతే. 2
గ్రహణ్యాంపాతితఃకోష్ఠే వహ్నినా జాయతే కటుః,
షష్ఠీ పిత్తధరానామ యాకలా పరికీర్తితా. 3
పక్వామాశయమధ్యస్థా గ్రహణీత్యభిధీయతే,

పద్రసయంతై చతుర్విధమగు నాహారము ప్రథమమున ప్రాణవాయు ప్రేరితంబై ఆహారయంబును జెంది మాధుర్యపాకమును, ధేనత్వమును బొందును. పిమ్మట సూక్ష్మాంత్రమున ప్రవేశించి యచ్చట పాచకపిత్తముచే విదగ్ధంబై అష్ట (పులుసు) భావము నొంది సమాన వాయుప్రేరితంబై గ్రహణినిబొంది యచ్చట కోష్ఠాగ్నిచే పాచితంబై కటుత్వము నొందును. పక్వాశయమునకు, ఆహారయమునకును, మధ్యనుండి పిత్తమునకు నివాసం బైయుండు “పిత్తధర” యను నాఱవకలయే గ్రహణి యనంబడును.

రసోభవతిసంపక్వాదపక్వాదామసంభవః.

4

వహ్నిర్భలేన మాధుర్యం స్నిగ్ధతాం యాతి తద్రసః,

పుష్టాతిథాతూనఖిలాశయమ్యకోష్ఠ్యైఃపుత్రోపమః.

5

మందపహ్నివిదగ్ధశ్చ కటుశ్చాష్టాగ్నిభవేద్రసః,

విషభావం ప్రజేద్వాపి కుర్యాద్వా రోగసంకరమ్.

6

భుజించిన యాహారము జాతరాగ్నిచే బాగుగా పచనంబైనచో రసభాతువు క్రిందపరిణమించును. అట్లుకాదేని ఆమంబగును. ఆరసము జాతరాగ్నిబలముచే మాధుర్య స్నిగ్ధభావంబులంజెంది అమృతతుల్యంబై రక్తాది ధాతువులకు పుష్టిని గలిగించును. ఆ రసము మందాగ్నిచే విదగ్ధంబయ్యెనేని కటుష్టరస విశిష్టంబై విషతుల్యం బగును. లేక రోగంబులనైన పుట్టించును.

— ఆహారాద్యవశ్శ. ౧ —

ఆహారస్య రసస్సారస్సారహీనో మలద్రవః,

శిరాభిస్తజ్జలం నీతం వస్తా మూత్రత్వమాపుయాత్.

7

తత్కిట్టంచమలంజ్ఞేయం తిష్ఠే త్వక్వాశయే చతత్,

భుజించిన యాహారమందలి సారము రసంబుగను, సారములేనిది మలద్రవముగను పరిణమించును. సారహీనమగు ద్రవము మూత్రవాహి సిరలనుండి ప్రవహించి వస్త్రీయందు జేరును. సారహీనమైన క్షిత్తము (పిప్పి) పక్వాశయంబున మలరూపముగ పరిణమించును.

— మలావగమనము. ౧ —

వళిత్రయమూర్ధ్నేణ యాత్ర్యసానేన నోదితమ్.

8

ప్రవాహినీ సర్జనీచ గ్రాహికేతి వళిత్రయం,

ఆట్టిమలము అపానవాయు ప్రేరితంబై గుడమందలి ప్రవాహిని, విసర్జని, గ్రాహిణి, అను వళిత్రయమునుండి బయలుకువచ్చును.

—౧౭ రసగమనము. ౧౭—

రసస్తు హృదయం యాతి సమానమరుతేరితః. 9

రంజితః పాచితస్తత్ర పిత్రేనాయాతి రక్తతాం,

పూర్వపురసము సమానవాయుప్రేరితంబై ఊర్ధ్వముఖంబుగ హృదయమును జేరి
పిమ్మట యకృత్రీహములయందలి పిత్తముచే పాచితంబై రక్తధాతువుగా పరిణమించును.

—౧౮ రక్తలక్షణము. ౧౮—

రక్తం సర్వశరీరస్థం జీవస్యాధారము త్రమమ్. 10

స్నిగ్ధం గురుచలంస్వాదు విదగ్ధం పిత్తవద్భవేత్,

అట్టిరక్తము స్నిగ్ధంబై, గురుత్వవిశిష్టంబై మధురంబై సర్వశరీరమును సంచరించుచు
ప్రాణమున కాధారంబగుచుండును. అయ్యది విదగ్ధంబైనచో పిత్తమువలె రోగంబులను
పుట్టించును.

—౧౯ రసాదిధాతూత్పత్తి. ౧౯—

పాచితాః పిత్తతాపేన రసాద్యాధాతవః క్రమాత్. 11

శుక్రత్వం యాతి మానేన తథాస్త్రీణాం రజోభవేత్,

పూర్వము చెప్పబడినరసము పిత్తద్రవముచే పాచితంబగుచు క్రమముగ రక్తాది
ధాతుస్సర్వరూపంబు నొందుచు నొక్కమానంబునకు పురుషులకు శుక్రధాతువుగను, స్త్రీలకు
రజస్సుగను పరిణమించును.

—౨౦ గర్భోత్పత్తి. ౨౦—

కామాన్నిధునసంయోగే శుద్ధశోణితశుక్రజః. 12

గర్భస్సంజాయతే నార్యాసృజాతో బాల ఉచ్యతే,

కామవికారంబుచే స్త్రీపురుషులు సంయుక్తు లగునమయంబున స్రవించెడి పరి
శుద్ధంబు లగుశుక్ర శోణితంబులవలన గర్భముజనించి క్రమముగా వృద్ధి నొంది శిశువుగ
జనించును.

ఆధిక్యాద్రజసఃకన్యా పుత్రశ్శుక్రాధికాద్భవేత్. 13

నపుంసకం సమత్వేన యథేచ్ఛాపారమేశ్వరీ,

గర్భాశయంబునఁ బ్రవేశించు శుక్రశోణితంబులలో శుక్రమధికమైన పురుషు
డును, శోణితంబధికమైన స్త్రీయునుగలుగుదురు. సమంబుగనుండిన నపుంసకసంతానము
గలుగును. కాని యీ ప్రజాభేదంబు వృష్టికర్తయగు పరమేశ్వరాధీనంబై యున్నది.

— బాలచికిత్సావివరణము. —

- బాలస్యప్రథమే మాసి దేయాభేషజరక్తితా. 14
 అవలేహీకృతైకైవ క్షీరక్షౌద్రసితాఘృతైః,
 వర్ధయేత్తావదేకై కాం యావద్భవతివత్సరః. 15
 మామైర్వృద్ధిస్తదూర్ధ్వంసాన్య ద్యావత్తోడశ వత్సరః,
 తతఃస్థిరా భవేత్తావ ద్యావద్వర్షాణిసప్తతిః. 16
 తతోబాలకవన్తాత్ర హాసనీయా శనైఃశ్శనైః,
 మాత్రేయం కల్కచూర్ణానాం కషాయాణాం చతుర్గుణా. 17

బాలురకు ప్రథమమాసంబున నౌషధము నొసంగవలయు నేని యొక్కగురివింద గింజప్రమాణమున దీసి పాలు, లేనె, చక్కెర, నేయి, వీనిలో నెద్దానితోనైన నొసంగ వలయును. ఈ ప్రకారంబున ప్రతిమాసంబునను వృద్ధిగొందించి సంవత్సరానంతరమున నొక్క మాష ప్రమాణముగా నొసంగుచు పదియాఱు సంవత్సరములవఱకు వృద్ధిజేయ వలెను. ఆపరిమాణముగ నే డెబ్బదివత్సరంబులవఱకు నిచ్చుచు తరువాత బాలునివలె క్రమ ముగ తగ్గించవలెను. ఈచెప్పినపరిమాణము కల్కము, చూర్ణము, కషాయంబులు వీనికి నాల్గింత లీయందగును.

— అంజనాద్యుపచారములు. —

- అంజనం చ తథాలేప స్నానమభ్యంగకర్తవ్యం,
 వమనం ప్రతిమర్శశ్చ జస్తప్రభృతి శస్యతే. 18
 కబళిః పంచమాద్వర్షా దష్టమా న్నస్యకర్తవ్యం,
 విరేకష్టాడశాద్వర్షా ద్వింశతేత్యైవ మైథునమ్. 19

అంజనము, అంగలేపము, స్నానము, అభ్యంగము, వమనము, ప్రతిమర్శము, వీనిని పుట్టినది మొదలు చేయవచ్చును. విదవ సంవత్సరము మొదలు గంధూషమును, ఎనిమిదవ వత్సరము మొదలు నస్యము, పదునాఱవ వత్సరము మొదలు విరేకము, ఇఱువదియవ వత్సరము మొదలు మైథునమును చేయవచ్చును.

— బాల్యాదివయోవశ్య. —

- బాల్యంవృద్ధిర్వృషైర్దేహ త్వద్దృష్టిశ్శుక్రవిక్రమా,
 బుద్ధిఃకర్తేంద్రియంచేతి జీవితందశతో హానేత్. 20

బాల్యావస్థ పదివత్సరములకు పిమ్మటను, దేహావృద్ధి యిరువదినవత్సరములకు తరువాతను, దేహావృష్టి ముప్పదిసంవత్సరములయనంతరమునను, మేధ నలువదివత్సరంబులకు తరువాతను, చర్మము ఏబదిసంవత్సరములకు పిమ్మటను, ఇంద్రియములు డెబ్బదిసంవత్సర

మలతరువాతను, పరాక్రమము ఎనుబదివత్సరంబులపిదపను, బుద్ధి తొంబదివత్సరముల
యనంతరంబునను, కర్తేంద్రియములు నూఱువత్సరంబులకు పిదపను, చేతస్సు నూటపది
సంవత్సరములకు తరువాతను, జీవితము నూటయిరువది సంవత్సరంబులకుపిదపను తీరించును.

— ౧౭ వాతప్రకృతిమనుజులక్షణము. ౧౭ —

అల్పకేశః కృశో రూక్షో వాచాలశ్చలమానసః,

అకాశచారి స్వప్నేషు వాతప్రకృతికో నరః.

21

వాతప్రకృతిగల మనుజుఁడు అల్పచుగు వెంట్రుకలుకలవాడై కృశించినవాడై,
రూక్షదేహముగలవాడై, విశేషముగమాటాడువాడై, చంచలచిత్తుడై, అకాశంబున
సంచరించునట్లు స్వప్నముగలవాడై యుండును.

— ౧౮ పితృప్రకృతిమనుజులక్షణము. ౧౮ —

అకాలే పలితైర్వ్యాప్తాః ధీమాన్స్వేదీ చ రోషణః,

స్వప్నేషు జ్యోతిషాంద్రస్తా పితృప్రకృతికో నరః.

22

పితృప్రకృతిగలమనుజుఁడు అకాలమందు వెండుకలు నరసినవాడై, బుద్ధి
మంతుడై, స్వేదముకలవాడై, కోపముగలవాడై, స్వప్నమున నక్షత్రాదులను గాంచు
వాడై యుండును.

— ౧౯ క్షేష్ఠప్రకృతిమనుజులక్షణము. ౧౯ —

గంభీరబుద్ధిస్థూలాంగ స్నిగ్ధకేశో మహాబలః,

స్వప్నేజలాశయాలోకీ క్షేష్ఠప్రకృతికో నరః.

23

కఠప్రకృతిగలవాడు గంభీరమగుబుద్ధిగలవాడై స్థూలదేహముగలవాడై మృదు
త్వము గలవెండుకలుగలవాడై భలముగలవాడై స్వప్నమందు చెఱువులను చూచు
వాడై యుండు.

— ౨౦ ద్విదోష, త్రిదోష, ప్రకృతి మనుజులక్షణము. ౨౦ —

జ్ఞాతవాగ్మిశ్ర చిహ్నైశ్చద్విత్రిదోషోల్బణానరాః,

రెండుదోషములలక్షణములు గలవాడు ద్విదోషప్రకృతియనియు, మూడు

దోషముల లక్షణము గలవాడు త్రిదోషప్రకృతియనియు చెప్పబడును.

కౌమారంయావనంవార్ధం ప్రాణినాం త్రివిధం వయః.

24

కఠపిత్తానిలప్రాయం క్రమతఃప్రకృతిస్త్రిధా,

ఆషాఢశాఢ్యవేద్యాలో వర్షాత్తీరాన్నవర్ధకః.

25

మధ్యమం సప్తతిర్యాపత్తిదూర్ధ్వం వృద్ధ ఉచ్యతే,

మనుజులకు కౌమారము, యౌవనము, వార్ధకము లన మూడువయోవస్థలు. మఱియు కౌమారంబున జ్ఞేష్ఠప్రాయుండును, యౌవనంబున పిత్తప్రాయుండును, వార్ధకంబున వాతప్రాయుండుగను నుండు. మఱియు కౌమారము పదియొలు వత్సరంబులవఱకుండుగాన నక్కాలంబున క్షీరాన్నమును భుజింపవలయు. అందుకుపైన డెబ్బని సంవత్సరములవఱకు యౌవనంబనియు, దానికి పిదప వృద్ధత్వంబనియు జెప్పబడును.

❧ నిద్రాద్యుత్పత్తి. ❶ ❧

తమఃకఫాభ్యాం నిద్రాస్యా మ్మూర్ఛాపి తత్తమోభవా. 26

రజఃపిత్తానిలైర్భాగ్నింతి స్తద్రాక్షేష్ఠతమోనిలైః,

తమోగుణము, కఫము, వీనిచే నిద్ర జనించును. పిత్తము, తమోగుణము వీనిచే మూర్ఛగలుగును. రజోగుణము, పిత్తము, వాతము, వీనిచే భ్రమపుట్టును. జ్ఞేష్ఠము, తమోగుణము, వాతము వీనిచే నిద్ర జనించును.

❧ గ్లానిలక్షణము. ❷ ❧

గ్లానిరోజఃక్షయాద్దుఃఖాదజీర్ణాచ్చ శ్రమాద్భవేత్. 27

ఓజస్సు నశించుటవలనను, దుఃఖమువలనను, అజీర్ణమువలనను, శ్రమమువలనను బడలిక పుట్టును.

❧ ఆలస్యలక్షణము. ❸ ❧

యస్మానుర్ధ్వేష్యనుత్సాహస్తదాలస్యముదీర్యతే,

శరీరమందు సామర్థ్యమున్నను ఉత్సాహములేకుండుట “ఆలస్య” మనఁబడును.

❧ ఆపులింతలక్షణము. ❹ ❧

చైతన్యశిథిలత్వాద్యత్వీప్వైక్వకం శ్వాసముద్గిరేత్. 28

విదీర్ణవదనశ్వాసం జృంభా సా కథ్యతే బుధైః,

చైతన్యము శిథిలం జాటచేత శ్వాసమును పీల్చికొని నోరుతెరిచి వదలుట జృంభ యనఁబడును.

❧ క్షుతలక్షణము. ❺ ❧

ఉదానప్రాణయోరూర్ధ్వయోగాంతాళికఫస్రవాత్. 29

శబ్దస్పంజాయతేనస్తః క్షుతం తత్కథ్యతే బుధైః,

ఉదానప్రాణవాయువులకు ఉర్ధ్వముఖసంయోగముచే కఫము స్తనించును. అట్టి స్రావనమయంబున గల్గెశబ్దము క్షుత (తృప్తు) మనఁబడును,

—ॐ ఉద్ధార స్వరూపము. ॐ—

ఉదానకోపాదాహారస్వస్థితత్వాచ్చ యద్భవేత్.

30

పవనస్థోర్ధ్వగమనం తముద్ధారం ప్రచక్షతే,

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరాచార్యవిరచితాయాం ద్విసహస్ర

షట్పతపరిమితసంహితాయాం, సూత్రస్థానే, పూర్వఖండే,

అహారాదిగతిర్నామ షష్టోఽధ్యాయః.

ఉదానవాతము ప్రకోపమునొంది యూర్ధ్వముగ సంవరించుటచేత అన్నాద్యా హారములు స్వస్థానంబుననుండి వాయువున కూర్ధ్వగమనంబును గలుగఁజేయుట ఉద్ధార (త్రేనుపు) మనఁబడును.

ఇట్లు శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరాచార్యవిరచిత ద్విసహస్రషట్పతపరిమిత

సంహితయందు సూత్రస్థానమందలి పూర్వఖండమున అహారాదిగతియను

షష్ఠాధ్యాయము ముగిసెను.

సప్తమాధ్యాయము.

—ॐ రోగ గణనము. ॐ—

రోగాణాం గణనా పూర్వం మునిభిర్యా ప్రకీర్తితా,

మయాఽత్ర ప్రోచ్యతే వైవ తద్భేదా బహవో మతాః.

1

పూర్వకాలంబున ఋషులచే చెప్పఁబడిన రోగములను తద్భేదంబులను నిందు వివరించుచున్నాఁడను.

—ॐ జ్వరవివరణము. ॐ—

పంచవింశతిరుద్దిష్టాః జ్వరాస్తద్భేద ఉచ్యతే,

పృథగ్దోషైస్తథా ద్వంద్వభేదేన త్రివిధస్త్యుతః.

2

ఏకశ్చ సన్నిపాతేన తద్భేదా బహవస్త్యుతాః,

ప్రాయశస్సన్నిపాతేన పంచ స్యుర్విషమజ్వరాః.

3

సంతతస్సంతతశ్చైవ అన్యేద్యుష్కస్తృతీయకః,

చాతుర్థకశ్చ పంచైతే కీర్తితా విషమజ్వరాః.

4

తథాగంతుజ్వరోఽవ్యేకస్త్రయోదశవిధో మతః,
అభిచారగ్రహవేశశావైరాగంతుకస్త్రిధా.
శ్రమాద్ధాహాత్మతాచ్ఛేదాచ్ఛతుర్థాఘాతకజ్వరాః,
కామాద్భితేశ్శుచో రోషాద్విషాదౌషధగంధతః.
అభిషంగజ్వరాష్టస్యైవం జ్వరవినిశ్చయః,

5

6

జ్వరము - వాత, పిత్త, కఫ, వాతపిత్త, వాతకఫ, పిత్తకఫ, సన్నిపాత, సంతత, సతత, అన్యేద్యుష్క, తృతీయక, చాతుర్థిక, అభిచార, గ్రహవేశ, శాప, శ్రమ, దాహ, ఊత, ఛేద, కామ, భయ, దుఃఖ, కోప, విషాద, ఔషధగంధభేదంబులచే నిరుపది యైదువిధంబులనుండును. వాతాదులు మొదలు సామాన్యజ్వరములనియు, అట్లు సన్నిపాతంబు లనేకవిధంబులనియు, సంతతాదులు మొదలు చాతుర్థికమువఱకు విషమజ్వరములనియు, అభిచారము మొదలు శాపమువఱకు ఆగంతుకజ్వరము లనియు, శ్రమము మొదలు భేదమువఱకు అభిఘాతజ్వరములనియు, మిగిలినవి అభిషంగజ్వరములనియు చెప్పబడును. అందు వాతజ్వరమందు వణకకు జ్వరముయొక్క ప్రవృత్తి ఒక్కొక్కపుడు అధికముగను ఒకప్పుడు సూక్ష్మముగను నుండుట, గొంతు, పెదవులు ఆరుట, నిద్ర లేమి, తుమ్ములు, మాంద్యము, శరీరమున జిడ్డులేకుండుట, శిరంబు హృదయము వీనియందు నొప్పి, అరోచకము, మలము గట్టిగానుండుట, కడుపునొప్పి, ఉబ్బరము, ఆవలింతలు అనులక్షణంబులు చూపట్టును.

పిత్తజ్వరమందు, జ్వరప్రవృత్తి అధికముగానుండుట, మలము ద్రవముగా నుండుట, నిద్ర స్వల్పముగానుండుట, వాంతియగుట, కంఠము, పెదవులు, ముక్కు, ఇవి పుండగుట, చమ్మటంబట్టుట, ఆసంబద్ధప్రలాపములాడుట, నోరు చేదగనుండుట, మూర్ఛ, మత్తిల్లియుండుట, దప్పియగుట, మలము, మూత్రములు, నేత్రములు, పచ్చగానుండుట, ఒడలుతిరుగుట, అనులక్షణంబులు చూపట్టును.

కఫజ్వరమునందు శరీరముపై తడిగుడ్డకప్పినట్లు కదలకుండుట, జ్వరప్రవృత్తి మందముగనుండుట, పనులయందు ఆసక్తిలేకుండుట, నోరు తీయగనుండుట, మలమూత్రములు తెల్లగానుండుట, దేహము మొద్దుబారుట, కోష్ఠ మెల్లపుడును అన్నముచే పూర్ణమైనదిగా తోచుట, ఒడలు బరువుగనుండుట, చలి, వాంతి, గగ్గరుపాటు, అతినిద్ర, పడినెము, దగ్గ, నేత్రములు తెల్లగానుండుట అనులక్షణములు చూపట్టును.

వాతపిత్తజ్వరమునందు దప్పి, మూర్ఛ, శాపము, నిద్ర లేమి, తలనొప్పి, కంఠమారిపోవుట, వాంతి, గగ్గరుపాటు, అన్నమందు అరోచకము, కండ్లు చీకట్టుకమ్ముట, కీళ్లు కొంకరలుపోవుట, ఆవలింతలు అనులక్షణంబులు చూపట్టును.

వాతశ్లేష్మ జ్వరమందు, దేహము తడిగుడ్డకప్పినట్లుండుట, కీళ్లకణుపులు కొంకర పోవుట, అతినిద్ర, దేహము బరువుగనుండుట, తలనిమ్మ, వడినెము, దగ్గు, ఒడలిమంట, జ్వరవేగము విశేషముగ లేకుండుట అనులక్షణములు గలిగియుండును.

పిత్తశ్లేష్మ జ్వరమునందు నోరు జిగురుపూసినట్లుండుట, చేదుగనుండుట, కునికిపాటు, దగ్గు, అరోచకము, దస్పి, మాటిమాటికి శరీరమందుతాపము, చలిగల్గుట, అనులక్షణములు చూపట్టును.

సన్నిపాతజ్వరమునందు కొంతసేపుతాపము, కొంతసేపుచలి, ఎముకలయందు, కీళ్లయందు శిరస్సునందు నొప్పి, కన్నులు కన్నీటిచే కలకలబారి యెఱ్ఱనై కూరుకొని యుండుట, చెవులయందుద్వని, నొప్పిగల్గుట, గొంతు ముండ్లచే నిండియున్నట్లుండుట, కునికిపాటు, మూర్ఛ, ఆసంబద్ధప్రలాపము, దగ్గు, ఆయాసము, అన్నమందు ఇచ్చలేమి, ఒడలుతిరుగుట, నాలుకకాలినట్లు నల్లనై పశువులనాలుకంబోలె గరగరలాడుట, అవయవములు వీడిపోవు నట్లుండుట, కఫరక్తములతోఁగూడిన పసరు నోటినుండివచ్చుట, శిరస్సును ఇటునటు త్రిప్పుచుండుట, దస్పి, నిద్రలేమి, రొమ్మునొప్పి, చెమట, మూత్రము, మలము ఇవి చిరకాలమునకు స్వల్పముగాపోవుట, అవయవములు చిక్కిపోవుట, ఎల్లపుడును కంఠము నందు మూల్గుచుండుట, నల్లరంగును, ఎఱ్ఱరంగునుగల బొబ్బలు శరీరమున జైలువెడలుట, మూగమాటలు, ప్రాంతస్ఫులయందు పుండగుట మొదలగు లక్షణములు చూపట్టును. మఱియు సీసన్నిపాతజ్వరము దోషసంయోగభేదంబులచే పదిమూఁడు విధంబులై పరంగు. దానిలక్షణములును, గతిభేదంబులను చరకాదులందు చూడందగును. ఈ సన్నిపాత జ్వరము ఏడుదినములుగాని, పదిదినములుగాని, పదిరెండుదినములుగాని, తీవ్రవేగమును గనఁబఱచి సాధ్యమైనచో పిమ్మట నశించును, అసాధ్యంబయ్యెనేని రోగిని నశింపఁ జేయును.

దోషత్రయప్రకోపముచే పుట్టు విషమజ్వరములందు మొదటిదియగు సంతతజ్వరము రసధాతువు నాశ్రయించియుండి ఏడతెగక 7 దినములుగాని, 10 దినములుగాని, 12 దినములుగాని జ్వరవేగమును గనఁబఱచి పిమ్మట మరలిపోవును.

రెండవ సంతతజ్వరము రాత్రియందు నొక్కమాటును, పగటియం దొక్కమాటును జ్వరప్రవృత్తిని గల్గించుచుండును.

మూడవదియగు అన్యేద్యుష్కజ్వరము ప్రతిదినమున నొక్కమాటు తీవ్రతను గనఁబఱచుచుండును.

నాల్గవదియగు తృతీయజ్వరము ఒకదినమువిడచి రెండవదినమున తీవ్రతను గనఁ బఱచుచుండును.

అయిదవది చాతుర్థకజ్వరము నాల్గవదినమున జ్వరవేగమును గనఁబఱచుచుండును. మఱియు మాంత్రికా ద్యుచ్చాటనాదులచే జనించినజ్వరము అభిచార జ్వర మనియు, భూతప్రేత పికాచాద్యావేశముచే జనించినజ్వరము ఆవేశజ్వరమనియు, బ్రహ్మణాదుల కాపంబుచే జనించినజ్వరము కాపజ్వరమనియు, శరీరమునకు గల్గెడి యాయానముచే జనించినజ్వరము శ్రమజ్వరమనియు, తాపముచే పుట్టినది తాపజ్వరమనియు, ఖడ్గప్రహారముచే గల్గినజ్వరము క్షతజ్వరమనియు, ఖడ్గము మొదలగువానిచే ఛేదించిన చూపట్టిన జ్వరము ఛేదజ్వరమనియు, కామముచే పుట్టిన జ్వరము కామజ్వరమనియు, భయమువలన పుట్టిన జ్వరము భయజ్వరమనియు, రోషముచే పుట్టిన రోషజ్వరమనియు, విషభక్షణమువలన బుట్టిన విషజ్వరమనియు, విషప్రాయంబులగు ఓషధులనాఘాఘ్రాణించుటచే పుట్టిన జ్వరము ఓషధీగంధజ్వరమనియు చెప్పఁబడును.

— అతిసార గ్రహణీ వివరణము. —

పృథక్రిదోమైస్సర్వైశ్చ శోకాదామాద్యయాదపి. 7

అతిసారస్సప్తథా స్యాన్యగ్రహణీ పంచథా మతా,

పృథగ్దోమైస్సన్నిపాతాత్తథా చామేన పంచమీ. 8

అతిసారరోగము, వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, శోక, ఆమ, భయంబులచే నుత్పన్నంబై విడువిధంబులం బరఁగు. గ్రహణీరోగము వాత, పిత్త, క్లేష్మ, సన్నిపాత, అమములవలన నుత్పన్నంబై విడువిధంబులం బరఁగు.

అందు వాతాతిసారమందు ఆరుజ్వరంబును, నురుగుతోగూడినదియు, రూక్షంబును, అపక్వంబును, నొప్పితోడను శబ్దముతోడను గూడిన మలము కొద్దికొద్దిగా వెడలుచుండును. పిత్రాతిసారమందు పసుపురంగు గల్గినదియు, లేక నల్లవర్ణంబును, కొంచెము రక్తవర్ణంబు గల్గినదియు, పైనపురీషము బోవుచుండును. దప్పి, మూర్ఛ, శరీరమందు మంటలు, గుదస్థానమునపుండు, ఈమొదలైన లక్షణంబులు గల్గియుండును.

కఫాతిసారమందు మలము తెల్లగను, కఠినముగను, క్లేష్మముతో గూడియుండియు, దుర్గంధముగను, శీతంబుగను ప్రవించుచుండును.

సన్నిపాతాతిసారమందు పందిచమురు, మాంసము, వీనిని కడిగిన నీటితోసమానముగను, పూర్వము చెప్పబడిన వాత, పిత్త, కఫ, అతిసారముల లక్షణంబులన్నియుం గల్గియుండి మలము ప్రవించుచుండును.

దుఃఖాతిసారంబున ధనము, బంధువులు, మిత్రులు మొదలగువారి నాశంబుచే గల్గు దుఃఖంబువలన స్వల్పముగ భుజించు మనుజునకు కన్నీర్లువిడుచుటచే జనించిన ఉష్ణము జాతరాన్నితోగలసి కోవ్యమున ప్రవేశించి రక్తమును త్రోవించడేసి గురిగించితో

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము.

సమానమైన వర్ణముగల రక్తము మలముతో గూడియైనను, మలము లేకుండగ నైనను, దుర్గంధముతో గూడియు, లేకయు స్రవించుచుండును. ఈ అతిసారము శోకంబుచే జనించుటంజేసి చికిత్సచే సాధించుట కసాధ్యంబై యుండును. అనగా కారణమైన దుఃఖము నశించిన నీ అతిసారము నశించును. అన్నసంబంధమైన అజీర్ణముచేత వాతాదిదోషములు స్వమార్గము వదలి ఇతరమార్గంబుల సంచరించుచు శోష్ణమును, రక్తాదిభావులను, పురీషాదిమలములను దుష్టములుగఁజేసి అనేకవిధవర్ణములుగల్గి శూలతో గూడియుండు మలమును స్రవించఁజేయును. ఇయ్యది ఆమాతీసార మనఁబడును.

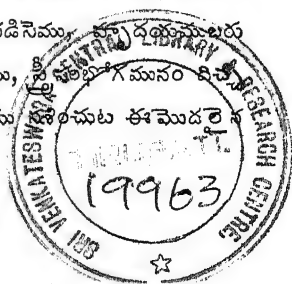
భయూతీసారమునందు, శస్త్రువులు మొదలగువారిచేఁగల్గినభయముచేత వాతప్రకోపము గలిగి వాతాతిసారలక్షణములు గలిగియుండును.

అతిసారవ్యాధియందు నెవ్వఁడు విరుద్ధాహారములను సేవించునో వానియొక్క గ్రహణి దుష్టంబై గ్రహణీరోగము సంభవించును.

అందు వాతగ్రహణియందు అన్నము అతికష్టముగా జీర్ణమగుట, పులిత్రేనువులు గల్గుట, అగ్నిమాంద్యము, దాహము తక్కువయగుట, కర్మరంధ్రములందు ధ్వనిపుట్టుట, ఇరుప్రక్కలు, తొడలు, గజ్జలు, కంఠము, ఇవి నొప్పిగానుండుట, ఆమంబైన అన్నరసము డిగ్ధాహారమార్గంబుల వెడలుట, రొమ్మనొప్పి, శరీరము కృశించుట, బలమునశించుట, నోటికి రుచి తెలియకుండుట, గుదమునందు అంశముతోయొనట్టుబాధ, మనసు నొచ్చియుండుట, అన్నము జీర్ణమగునపుడును, జీర్ణము అయినపిమ్మటను కడుపుబ్బరించుట, భుజించినపుడు స్వస్థముగానుండుట, వాతగుల్మము, హృద్రోగము, క్షీహాభివృద్ధి గలిగినట్లుండుట, ద్రవముగను, శుష్కంబుగను, సూక్ష్మంబుగను, నురుగుతోడను మలము స్రవించుట మొదలైన లక్షణంబులు గల్గియుండును.

పిత్తగ్రహణియందు పిత్తము ప్రకుపితంబై అజీర్ణంబును, పసుపు, నలుపు కలసిన రంగుగలదియు నైనమలమును మాటిమాటికి స్రవించఁజేయును. అట్టివ్యాధిగల మనుజుఁడు పచ్చని శరీరముగలవాఁడై దుర్గంధముతోగూడిన త్రేనువులుగలవాఁడై యుండును. మఱియు కంఠము, హృదయము, వీనియందు మంట, అరుచి, దప్పి గల్గియుండును.

కఫగ్రహణియందు కఫము ప్రకుపితంబై జఠరాగ్నిని నశించఁజేయును. భుజించిన మూహారము కష్టముగా జీర్ణమగును. మఱియు నోటినుండి నీరుకారుట, వాంతి, అరుచి, శోరుజిగుగును, తీయఁగనుండుట, దగ్గు, నోటగల్గవడుట, వడిసెము, ముద్దయినబరువుగానుండుట, వికృతంబుగ త్రేనువులవచ్చుట, అగ్నిమాంద్యము, క్షీహాభివృద్ధి గలిగినట్లుండుట, ఆమకఫములతోగూడిన మలము స్రవించుట, బలము లక్షణములు గల్గియుండును.



సన్నిపాతగ్రహణీయందు దోషత్రయములకు వేణుగాచెప్పబడిన లక్షణము లన్నియు కూడియుండును.

ఆనుగ్రహణీయందు ఆనుము ప్రతిదినముగాని నాల్గుదినములకుగాని పనిమిదిదినములకుగాని స్రవించుచుండును.

—ॐ ప్రవాహికారోగవివరణము. ॐ—

ప్రవాహికా చతుర్థా స్యా త్పుత్రోమైస్తథాఽసృజః,

అపథ్యాహారములను భుజించుచునుజానకు వాతము ప్రకుశితంబై సంచికంబైన కఫమును మలముతోడ బల్బాత్కారముగ ముక్కినపుడు అల్పముగానైనను అధికముగా నైనను స్రవింపఁజేయుచుండును. ఇయ్యది ప్రవాహికారోగ మనంబడును. ఇయ్యదివాత పిత్తశ్లేష్మ రక్తములవలన నుత్పన్నంబై నాల్గువిధంబులం బరఁగు.

అందు వాతప్రవాహిక శూలముతోఁగూడియుండును. పిత్తప్రవాహిక మంట తోఁగూడియుండును. కఫప్రవాహిక శ్లేష్మముతోడను, రక్తప్రవాహిక రక్తముతోడను గూడి యుండును.

—ॐ అజీర్ణాదిరోగవివరణము. ॐ—

అజీర్ణం త్రివిధం ప్రోక్తం విష్టభ్నం వాయునా మతమ్. 9

పిత్తాద్విదగ్ధం విశ్లేయం కఫేనామం తదుచ్యతే,

విషాజీర్ణం రసాదేకం దోమైస్సాన్యదలన్త్రిధా. 10

అజీర్ణము త్రివిధంబు. అందు వాతప్రకోపంబుచే విష్టభ్నాజీర్ణంబును, పిత్తప్రకోపంబుచే విదగ్ధాజీర్ణంబును, కఫప్రకోపంబుచే ఆమాజీర్ణంబును జనించును. అన్నరసము యొక్క దోషముచే రసాజీర్ణము జనించును. వాత, పిత్త, శ్లేష్మములచే త్రివిధంబై అలస రోగంబు జనించును.

అందు విష్టభ్నాజీర్ణంబున శూల, కడుపుబ్బరము, మలబంధము, ఒడలు నొప్పి, శరీరము స్తంభించుట, మొదలగు లక్షణములు చూపట్టును.

విదగ్ధాజీర్ణమునందు భ్రమము, దప్పి, మూర్ఛ, పిత్తప్రకోపలక్షణములు, పొగ కూడినత్రేసుపులువచ్చుట, చెమ్మట, తాపము ఈ మొదలైన లక్షణంబులు చూపట్టును.

ఆమాజీర్ణమందు ఓకర, ఎక్కిళ్లు, కండ్లు వాచుట, ఒడలు బరువు, భుజించినది భుజించినట్లు త్రేసుపులు వచ్చుట మొదలగు లక్షణంబు లుండును.

విషాజీర్ణమునందు విషము భుజించినపుడు గలుగులక్షణము లన్నియు చూపట్టును.

అలసరోగంబున అధికముగ కడుపుబ్బరించుట, మూర్ఛగల్గుట, పలుచెఱంగుల

దీనముగ ధ్వని చేయుట, వాతము అజీర్ణ దోషముచే నధోమార్గంబునకు వెడలక కుక్షిలో నూర్ధ్వభాగంబున హృదయాది స్థానంబులందు సంచరించుట, వాతము, మలము, ఈ రెండును అడ్డగింపఁబడి బైట వెడలకుండుట, దస్పిపుట్టుట, త్రేనుపులువచ్చుట, మొదలైన లక్షణములు కనుపట్టును. మఱియు ప్రత్యేకముగా దోషత్రయలక్షణంబులు గూడఁ గానించును.

— విషూచికాది రోగవివరణము. ౧౧ —

విషూచీ త్రివిధా పోక్తా దోషైస్సాన్యస్యాత్పృథక్పృథక్,
దండకాలసకశ్చైచ్చకా ఏకైవ స్యాద్విలంబికా. 11

విషూచిరోగము, వాత పిత్త శ్లేష్మములచే నుత్పన్నంబై మూఁడువిధంబులం బరఁగు. దండకాలసకము, విలంబిక అనురోగములు నొక్కొక్క విధంబై యుండును.

అందు విషూచి రోగంబున విరేచనములు, వాంతులు, దాహము, మూర్ఛ, శూలము, ఒడలుతిరుగుట, ఒడలునొప్పి, తాపము, ఆవలంతలు, కంపము, లేజోవికారము, రొమ్మనొప్పి, తలనొప్పి, శరీరమున సూదులచే పొడిచినట్లుండుట, మొదలగు లక్షణంబులు గల్గియుండును. మఱియు అసాధ్యవిషూచికయందు దంతములు, పెదవులు, గోళ్లు, ఇవి నలుపుఁ బాఱియుండును. శేత్రము గుంటలుబడి కంఠస్వరము పీనంబై సంధులయం దీడుపు గలిగి యుండును. వాతాదిదోషములు మిగుల దుష్టంబులై స్రోతస్సులనావరించి శరీరమును దండము వలె ధనురాకారముగా పంచివేయును. ఇయ్యది దండకాలసక మనం బడును. ఇది అసాధ్యము.

వాత శ్లేష్మములు ప్రకుపితంబులై భుజించిన యాహారము జీర్ణముఁ గానీయక ఊర్ధ్వభాగమును, అధోభాగమును, బంధించి కొవ్వునునందే నిలపియుంచిన నయ్యది విలం బిక యనఁబడును. ఇయ్యది అసాధ్యరోగము.

— ఆరోగ్యరోగవివరణము. ౧౨ —

ఆర్ఘానీ షడ్విధాన్యాహుః వాతపిత్తకఫాస్పజః,
సన్నిపాతాచ్చ సంసర్గాత్తేషాం భేదో ద్విధా స్తృతః. 12

సహజోత్తరజన్తభ్యాం తథా శుష్కార్ద్రభేదతః,
త్రిధైవ చర్తకీలాని వాతాత్పిత్తాత్కఫాదపి. 13

ఆరోగ్యరోగము వాత, పిత్త, శ్లేష్మ, సన్నిపాత, రక్త, సంసర్గ భేదంబులచే నుత్పన్నంబై నాణువిధంబులం బరఁగు. అందు ప్రత్యేకముగా సహజ (జన్మముతోఁబుట్టునది) ఉత్తరజన్త (మధ్యకాలంబునఁబుట్టునది) శుష్క (ఎండినది) ఆర్ద్ర (ద్రవముగానున్నది) భేదంబులచే నాల్గు విధంబులై యుండును.

అందు వాతార్యోరోగంబునందు వాతప్రకోపము జనించి గుదస్థానమందలి మొలకలు శుష్కంబుగాను, చినుచిమలాడునవిగాను, వాడినవిగాను, శ్యావారుణ వర్ణములు గలవిగాను, మేకువలె పొడిచియుండునవిగాను, గరగరలాడునవిగాను, కఠినములుగాను, భిన్నభిన్నరూపంబులు గలవిగాను, మొనలు గలవిగాను, కొనలయందు పగిలినవిగాను, దొండవండు, ఖర్జూరము, ప్రత్తివండుతో సమానంబులుగాను, కొన్ని ఆవగింజలవలె సూక్ష్మంబులుగానుండును. మఱియు నట్టిరోగికి శిరస్సు, ప్రక్కలు, భుజశిరస్సులు, నడుము, తోడలు, గజ్జలు మొదలైన అవయవములందు మిగుల నొప్పి, తుమ్ముట, త్రేసు పులు, మలబంధము, ఆరోచకము, కాసము, శ్వాసము, అగ్నిమాంద్యము, కర్ణములయందు ధ్వని, మొదలగు లక్షణంబులుండును. మఱియు ఆసనమునందు గుడగుడ యనుశబ్దముతో గూడి కఠినంబై పిచ్చిలంబై మలము బలాత్కారముగ పోవుచుండును. చర్మము, గోష్ఠము, ముఖము, మలమూత్రములు నల్లబారియుండును.

పితార్యోరోగంబునందు గుదాంకురములు నల్లని కొనలుగలవియై రక్తవర్ణముగాని, పీతవర్ణముగాని, కృష్ణవర్ణంబుగాని గలిగియుండి రక్తమును సూక్ష్మముగ స్రవించుచుండును. దుర్గంధముగలవియై సూక్ష్మంబుగాను, కోమలంబుగాను, సడలివ్రేలుచున్నవిగాను, చిలుకనాలుక, యకృతను మాంసఖండము, జలగముఖము, వీనితో సమానమైన యాకారము గలవిగాను నుండును. అట్టిరోగికి తాపము, గుదస్థానము పుండు ఆగుట, జ్వరము, చెమ్మట, దప్పి, మూర్ఛ, అరోచకము, మోహము, మొదలగు లక్షణంబులు చూపట్టును. కఫార్యోరోగంబునందు గుదాంకురములు మిగుల లోతుగ వ్యాపించియుండి దట్టంబులై, తెల్లనిరంగుగల్గి, స్వల్పముగాబాధించునవియై, స్థూలంబుగాను, స్నిగ్ధంబుగాను, జిగటగాను' నిగనిగగాను, దురదగాను, గోకిన సుఖప్రదములుగాను, వెదురుమోపు, వసనశిత్తులు, ద్రాక్షవండు వీనితో సమానాకారములుగాను నుండును. అట్టిరోగికి గజ్జలొ నుబ్బరించుట, శ్వాసము, కాసము, రొమ్ము ఆదఱుట, నోట నీరువెడలుట, అరుచి, పడినెము, ప్రమేహము, మూత్రకృచ్ఛము, శిరోభారము, చలి, జ్వరము, అగ్నిమాంద్యము, వాంతి మొదలగు లక్షణంబులు చూపట్టును. సన్నిపాతార్యోరోగంబునందు త్రిదోషంబుల లక్షణంబులు చూపట్టును.

రక్తార్యోరోగంబునందు గుదాంకురములు, పితార్యోరోగలక్షణంబులతో సమంబుగా నుండును. మఱియు వజ్జీచిగుళ్ల, గురిగింజలు, పవడములు, వీనితో సమానవర్ణంబు గలిగియుండును. మఱియు నాగుదాంకురములు కఠినమైన పురీషముచే పీడింపబడి అధికముగా రక్తమును స్రవించుచుండును. అట్లు రక్తము స్రవించుటచే మనుజుడు వర్షకాలంబున కప్పశరీరముండుచందంబున పచ్చనిశరీరకాంతిగలవాడై బలంబును, ఉత్సా

హంబునుదక్కి రక్తక్షయంబుచే గలిగినత్వక్వారువ్యముగలవాడై యుండును. మఱియు మలమువినర్జించునపుడు అపానవాతము బైలువెడలక మిగుల బాధ నొందుచుండును.

ద్వంద్వార్యోరోగంబులందు రెండుదోషముల లక్షణంబులు చూపట్టుచుండును.

మఱియు గుదస్థానంబున గల మూడువశులలోను మొదటివళియందు బుట్టిన అర్కస్సు సుఖసాధ్యంబనియు, రెండవవళియందు బుట్టిన అర్కస్సు కృచ్ఛ్రసాధ్యంబనియు, మూడవ వళియందు బుట్టిన అర్కస్సు అసాధ్యంబనియు నెఱుంగదగు. చర్మకీలరోగము వాతపిత్తశ్లేష్మంబులవలన త్రివిధంబు. వాతప్రకోపంబుచే గుదాగ్రంబున నెఱుగగాని నల్లగఁగాని యుండెడి మాంసపు మొలకయొక్కటి జనించును. ఆయ్యది వాతాదిలక్షణంబులు వేఱువేఱుగా గలిగి త్రివిధంబు.

❧ క్రిమిరోగవివరణము. ❧

ఏకవింశతిభేదేన క్రిమయస్సృద్విధా చ తే,
బాహ్యస్తథా౭౭భ్యంతరాస్సృస్తేషు యాకా బహిశ్చరాః.
లితాశ్చాన్యేభ్యంతరగాః కథా త్రై హృదయాదకాః,
అంత్రాదా ఉదరావేష్టాశ్చరవశ్చ మహాగుహాః. 15
సుగంధా దర్శకుసుమాస్తథా రక్తాచ్చ మాతరః,
సారసా రోమవిధ్వంసా రోమద్వీపా ఉదుంబరాః. 16
కేశాదాశ్చ తదై వాన్యే శకృజ్జాతామకేరుకాః,
లేలిహాశ్చ సలూనాశ్చ సౌసురాదాః కకేరుకాః. 17
తథా౭న్యః కఫరక్తాభ్యాం సంజాతస్సన్నయుకః స్తృతః,
వ్రణస్య కృమయశ్చాన్యే విషమా బాహ్న్యాయోనయః. 18

క్రిమిరోగమునకు కారణంబులైన క్రిములు ఇరువదియొక్క భేదంబులు గలవియై యున్నవి. మఱియు నాక్రిములు బాహ్యములనియు, ఆభ్యంతరములనియు రెండువిధములఁ బరచును. త్వక్కు మొదలగు వానియందు స్వేదము మొదలగు వానియందు పుట్టునవి బాహ్యంబులనియు, కఫము, రక్తము, పురీషము వీనిచే లోన జనించునవి ఆభ్యంతరములనియు చెప్పబడును.

అందు పూర్వోక్తము లగు క్రిములలో బాహ్యములంబులైన స్వేదాదులయందు జనించిన క్రిములు నువ్వుగింజ పరిమాణంబును పోలియుండి వెండ్రుకలు, వస్త్రములు మొదలగు వాని నాశ్రయించి యుండును. ఇవి అనేక పాదంబులు గలవియై యున్నవి. ఇవి యూకంబు (పేను) లనియు, లిక్షంబు (ఈరు) లనియు ద్వివిధంబు లై యుండును. కఫదోషంబువలన నామాశయమందు పుట్టిన క్రిములు అంత్రాదము, హృదయాదము,

ఉదరావేష్టము, చురపము, మహాగుహము, సుగంధము, దర్శకుసుమము అను నామంబులు గల్గి విడువిధంబులై యుండును.

రక్తదోషంబుచే రక్తవహస్రోతస్సులం జనించిన క్రిములు మాతరము, సౌరసము, రోమవిద్వంసము, రోమద్వీపము, ఉదంబరము, కేశాదము అను నామంబులచే నాఱు విధంబులై యుండును. పురీషదోషంబుచే పక్షాశయంబునఁ బుట్టిన క్రిములు మకేరుకము, లేలీహము, నలూసము, సౌసురాదము, కకేరుకము అను నామంబులచే నైదువిధంబులై యుండును.

కఫరక్తములచేఁ బుట్టిన క్రిమి స్నాయుక మని వ్యవహరింపఁబడును.

ఆందు బాహ్యక్రిములు మండలములను, బొబ్బలను, దురదను గలిగించును.

కఫక్రిములు హృదయమునం దంతటను, నోట నీరుగారుటను, ఆహారము జీర్ణము కాకుండుటను గలిగించును. మఱియు అట్టిరోగికి ఆరుచి, మూర్ఛ, జ్వరము, వాంతి, కడుపుబ్బరము, శరీరము కృశించుట మొదలగు లక్షణంబులు చూపట్టును.

రక్తజక్రిములు కుష్ఠరోగమును గల్గించును.

పురీషజక్రిములవలన, మలము ఉండలుగవడుట, శూలము, మలబంధము, శరీరము కృశించుట, గరగరలాడుట, తెల్లపారుట సంభవించును. మఱియు నాక్రిములు స్వస్థానమును వదలి ఇతరస్థానములందు సంచరించునపుడు గగురుపాటు, అగ్నిమాంశ్యము, గుదస్థానమందు దురద గలుగుచుండును.

మఱియు పుండ్లయందు సరియైన యశావధాదుల జేర్చుకొనుటచే బాహ్యంబులగు క్రిములు వ్యాపించుచుండును.

— పాండురోగాదివివరణము. —

పాండురోగాశ్చ పంచ స్యుర్వాతపి త్తకఫై స్త్రిధా,

త్రిదోమైర్మృత్తికాభిశ్చ తదై కా కామలా స్పృతా.

19

స్యాత్కుంభ కామలా చై కా తదైకం చ హలీమకం,

పాండురోగము వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, మృత్తికలచే నుత్పన్నంబై యొడు విధంబులం బరగు. కామల, కుంభకామల, హలీమకము అనునవి యొక్కొకవిధంబై పర్చించును.

వాతపాండువునందు చర్మము, ముఖము, మూత్రము ఇవి నల్లబారుటగాని, ఎఱ్ఱ బారుటగాని సంభవించును. కంపము. ఒడలునొప్పి, భ్రమ, వాపు, ఈమొదలగు లక్షణంబులు గఱిగి యుండును. పిత్తపాండువునందు పచ్చనిరంగు గల మూత్రము, పురీషము,

నేత్రములు కలవాడై తాపము, దస్పి, జ్వరము, పురీషము పలచగానుండుట, శరీరము పచ్చగానుండుట గల్గును.

జ్వేష్ఠ పాండువునందు చర్మము, మూత్రము, పురీషము, నేత్రములు తెల్లఁబాఱి యుండును. అగ్నిమాంద్యము, శరీరము బలువుగానుండుట మొదలగు లక్షణంబు లుండును.

సన్నిపాత పాండువునందు మూఁడుదోషముల లక్షణంబులు కలిసి యుండును.

మృత్రికాపాండువునందు ప్రబలంబులగు వాత, పిత్త, కఫములయొక్క లక్షణంబులు చూపట్టును.

మఱియు పాండురోగమునందు పిత్తప్రకోపపదార్థములను సేవించుటచే కామలా రోగము జనించును. అందు నేత్రములు, గోళ్లు, ముఖము, శరీరము, ఇవి పచ్చగా నుండును. మలమూత్రములు రక్త, పీత వర్ణంబులు గలిగి యుండును. మఱియు నగ్ని మాంద్యము, అజీర్ణము, అరోచకము, దౌర్బల్యము, మొదలగు లక్షణంబులు చూపట్టును.

కామలారోగంబునకు చికిత్సజేయక ఉపేక్షించిన కుంభకామల పుట్టును. అందు మలమూత్రములు పచ్చగానుండును. శరీరమందు వాపు, నేత్రము తెఱ్ఱబారుట, వాంతి మొదలగు లక్షణంబులు చూపట్టును. ఇయ్యది కష్టసాధ్యము.

వాత పిత్త ప్రకోపముచే పుట్టినహలీమకరోగంబున శరీరము నల్లగగాని, తెల్లగ గాని, పచ్చగగాని యుండి నేత్రములందు మత్తు, అగ్నిమాంద్యము, మందజ్వరము, స్త్రీల యందు ద్వేషము, శరీరమందు వేదన, క్వాసము, కాసము, దాహము, భ్రమ, ఆరుచి మొదలగు లక్షణంబులు గల్గియుండును. ఇది కష్టసాధ్యము.

— రక్తపిత్తరోగవివరణము. —

రక్తపిత్తం త్రిధా పోక్తమార్ధగం కఫసంగతమ్.

20

అధోగం మారుతం జ్ఞేయం తద్వయేన ద్విమార్దగం,

మిథ్యాహార విహారంబులచే పిత్తము ప్రకోపంబుజేంది రక్తమును దుష్టంబుగాజేసి యూర్ధ్వభాగమునుండియు నధోభాగమునుండియు స్రవింపజేయును. ఊర్ధ్వభాగమున ముక్కు, నేత్రములు, కర్ణము వీని నుంచియు, యధోభాగమున శిశ్నము, యోని, గుదము వీని నుండియు రక్తము స్రవించుచుండును. మఱియు రెండు త్రోవలనుండియుగూడ రక్తము స్రవింపజేయును. ఇయ్యదియే రక్తపిత్త మనఁబడును. ఇయ్యది వాత, పిత్త, కఫ ములచే నుత్పన్నంబై త్రివిధంబుగ వ్యవహరింపఁబడును. ఆట్టి రక్తపిత్తము ఊర్ధ్వగామి యనియు, అధోగామి యనియు, ఉభయగామి యనియు, త్రివిధంబు. అందు ఊర్ధ్వ గామి కఫసంబంధము గలిగియు, అధోగామి వాతసంబంధము గలిగియు, ఉభయగామి

ఉభయసంబంధము గలిగియు నుండును. అందు ఊర్ధ్వగామి సాధ్యమగును. అథోగామి యావ్యమగును. ఉభయగామి అసాధ్యంబు.

— కాసరోగవివరణము. —

కాసాః పంచ సముద్దిష్టాస్తే త్రయస్తు త్రిభిర్వలైః.

21

ఉరఃక్షతాచ్చతుర్థశ్చ క్షయాద్ధాతోశ్చ పంచమః,

కాసరోగము వాతపిత్తము, కఫ, ఉరఃక్షత, క్షయములచే నుత్పన్నంబై యైదు విధంబులం బరచును.

వాతకాసంబున హృదయము, కణతలు, శిరస్సు, ఉదరము, పార్శ్వములు వీని యందు బాధగల్గుట, ముఖముకృశించుట, బలము, కంఠస్వరము: ఓజస్సు ఇవిక్షయించుట, ఎల్లపుడు కాసవేగము అనుసరించియుండుట, కఫములేక పొడిదగ్గవచ్చుట, కంఠధ్వని మాతీయుండుట, ఈలక్షణంబులు చూపట్టును.

పిత్తకాసమందు ఉదరమందు తాపము, జ్వరము, నోరుఆటిపోవుట, నోరుచేదుగా నుండుట, దస్మి, పచ్చనివాంతులు, తెల్లకఫము నోటనుండిబడుట, మొదలైనలక్షణంబులు చూపట్టును. కఫకాసమందు నోరు జిగటగల్గియుండుట, తలనొప్పి, శరీరమంతయు కఫముచే నిండియుండుట, అన్నమునం దిచ్చలేమి, శరీరమునకుభారము, దగ్గిసపుడు కఠినమై ముద్దగానుండినకఫముపడుట మొదలైనలక్షణంబులు చూపట్టును.

ఉరఃక్షతకాసంబున కంఠమందు వేదన, జ్వరము, శ్వాసము. ప్రేలికణువులయందు నొప్పి, స్వరముమాటుట, దస్మి మొదలగు లక్షణంబు లుండును. అట్టిరోగియుక్తధ్వని పావురపుష్టిధ్వనిబోలియుండును.

క్షయకాసంబున శరీరమందెల్లనొప్పి, జ్వరము తాపము, మూర్ఛ, బలక్షయము, ద్రవములేనికఫము నోటినుండివదలుట, మాంసము నశించుట, చీముతోగూడినరక్తమును నోటగ్రక్కుట, మొదలైనలక్షణములు గలిగియుండును.

— క్షయరోగవివరణము. —

క్షయాః పంచైవ విజ్ఞేయాస్త్రీభిర్దోషైస్త్రయశ్చ తే.

22

చతుర్థస్సన్నిపాతేన పంచమస్యాదురఃక్షతాత్,

క్షయరోగము వాత, పిత్త, క్లేష్మ, సన్నిపాత, ఉరఃక్షతంబులచే నుత్పన్నంబై పంచవిధంబగు.

భుజశిరస్సులయందును పార్శ్వములందును మిగుల తాపము, కాళ్లు, చేతులు, వీని యందు తాపము, సర్వభాతువులనాశ్రయించియుండుజ్వరము, ఇవి రాజయక్షసామాన్య లక్షణంబులు. రాజయక్షయే క్షయమని వ్యవహరింపబడును.

అందు వాతక్షయమందు స్వరభేదము, శూలము, భుజంబులందును, ప్రక్కల
యందును ముడుచుకొనిపోవుట చూపట్టును.

పిత్తక్షయంబున జ్వరము, తాపము, అతిసారము, రక్తపిత్తము మొదలగులక్షణ
ములు చూపట్టును.

కఫక్షయంబున శిరోభారము. అన్నమునందిచ్చలేమి, కాసము, కంఠనాళంబులు
శిథిలంబు లగుట మొదలగులక్షణంబులు చూపట్టును.

సన్నిపాతక్షయంబున వాత, పిత్త, క్లేష్మ లక్షణంబు లన్నియు చూపట్టును.

ఉరఃక్షతక్షయంబున, శక్తికిమించిన క్రూరకర్తంబులంజేయుటచేత తొమ్మునం దభి
ఘాతముగలిగి దానంజేసి ఉరఃక్షతంబు బలిష్ఠంబై క్షయము జనించును. అందు తొమ్ము
పగిలి నట్లుండుట, తొమ్మునొప్పి, మంట, పీడ, పార్శ్వములు చిక్కిపోవుట, వీర్యము,
కాంతి, బలము నశించుట, మలంబధికంబుగా వెడలుట, అగ్నిమాంద్యము, మొదలగు
చిహ్నంబులు చూపట్టును. ఈవ్యాధిగలపురుషుండు శ్యామవర్ణంబును, దుర్గంధయుక్తం
బును, వీతవర్ణంబును, కఠినంబునై కఫముతోగూడియుండురక్తమును పలుమాఱునోటి
నుండిగ్రక్కుచుండును.

— శోషరోగవివరణము. ౨౭ —

శోషాస్పృష్టత్వైకారేణ ప్రీతసంగాచ్ఛుచో వ్రణాత్. 23

అధ్వశ్రమాచ్ఛ వ్యాయామాద్యార్థశ్యాపి జాయతే,

అతిమైథునము, దుఃఖము, శరీరవ్రణము, శరీరాయాసము, మార్గాయాసము,
ముదిమి, పీసిచే జనించెడు శోషము (క్షయము) ఆఱువిధంబులఁ బరఁగు. వానిలక్షణంబులు
గ్రంథాంతరంబున మృగ్యంబులు.

— శ్వాసరోగవివరణము. ౨౮ —

శ్వాసాశ్చ పంచ విజ్ఞేయాః త్సుద్రస్యాత్తమకస్తథా. 24

ఊర్ధ్వశ్వాసో మహాశ్వాసశ్చిన్న శ్వాసశ్చ పంచమః,

శ్వాసరోగము, త్సుద్ర శ్వాసము, తమక శ్వాసము, ఊర్ధ్వ శ్వాసము, మహాశ్వాసము,
చిన్న శ్వాసము అను భేదంబులచే నైదువిధంబులు.

త్సుద్ర శ్వాసమందు స్వల్పముగా వాతము ప్రకొపించి శ్వాసమును గలుగజేయును.
అందు శరీరమున కేవిధమైనబాధయు గలుగ నేరదు. స్వల్పకాలంబుననే నివర్తించును.

తమకశ్వాసంబున వాతము ప్రకొపించి ప్రతిలోమముగ సంచరించుచు కఫమును
ప్రకొపింపజేయును. ఆకఫము కంఠమున కడ్డుపడుటచే ఘురఘురధ్వనితో శ్వాసము
వచ్చుచుండును. అట్టిశ్వాసముచే మోహము, దప్పి, మాటిమాటికి దగ్గు, దగ్గినపుడు

కంతమునుండి కథమువెడలిన సుఖముగానుండుట, కన్నులుపైకి నుబ్బియుండుట, వర్ష కాలము, శీతకాలము, వీనియందు వృద్ధియగుట మొదలగు లక్షణంబులు చూపట్టును.

ఉద్ధృష్ట్యానంబున మిగుల దీర్ఘముగ నిశ్వాసవాతము సూర్ధ్వముగ వెడలించి యానిశ్వాసమును మరల లోనికి మరలించలేకుండుట, కథము కంతమున కడ్డుపడుట, ఉద్ధృష్ట్యప్రే, చెప్పరానిబాధ, నోరు తెల్లగానుండుట, మొదలగులక్షణంబులు చూపట్టును. మహాశ్వాసంబున ఉద్ధృష్ట్యముగనీడవబడిన వాతముగలిగియుండుట, శబ్దముతోగూడి మిగుల కష్టముగా మదించినవృత్తును బంధించినయెడల నయ్యదీక్షోపముచే నార్చుచందంబున నిట్టూరుపు నిగడించుట, సేత్రములు చంచలంబులైయుండుట, కన్నులను నోటిని లేతచి కొనియుండుట, మలమూత్రములు బంధించుట మొదలగులక్షణంబులు చూపట్టును. ఇట్టి రోగి శీఘ్రముగా మృతినొందును.

ఛిన్నశ్వాసంబున విభిన్నముగా శ్వాసమును విడుచుట, ఒకానొకసమయంబున హృదయమందలి బాధచే శ్వాసమును విడువలేకుండుట, కడుపుబ్బరము, చెమ్మటగ్రమ్ముట, వస్త్రదహింపబడినట్లుండుట, కన్నులనీరుగ్రమ్ముట మొదలగులక్షణంబులు గలిగియుండును.

—ॐ హిక్మారోగవివరణము. ॐ—

కథితః పంచ హిక్మాస్తు తాను తుద్రాన్నజా తథా. 25
గంభీరా యమలా చైవ మహతీ పంచమీ మతా,

హిక్మారోగము తుద్ర, అన్నజ, గంభీర, యమల, మహతీభేదంబులచే నైదు విధంబులు.

అందు వాతము స్వల్పముగ ప్రకోపముచెంది గుండెల కెగతట్టి యచ్చలునుండి శబ్దమును వెలువరించిన నది తుద్రహిక్మ యనఁబడును.

అన్నము ఉదకము వీనిని విశేషముగ సేవించుటచే వాతప్రకోపమునొంది గుండెల కెగతట్టి శబ్దమును వెలువరించిన నది అన్నజహిక్మ యనఁబడును.

నాభిస్థానంబున గంభీరముగ శబ్దము బ్రేటవెడలి యయ్యది ఆవయవములనన్నిటిని మైసిగడ్డుచువచ్చిన నయ్యది గంభీరహిక్మ యనఁబడును.

వాత మూర్ధ్వగామియై ఎల్లపుడును రెండు ఎక్కిళ్లవచ్చుచుండిన నది యమల హిక్మ యనఁబడును.

వాత మూర్ధ్వగంబై సంధులను విడలించుచు శరీరమునకు కంపము గలుగ చేయుచు ఎడతెగక కలిగెడు హిక్మ మహతీహిక్మ యనఁబడును.

—ॐ జాతరాగ్నివికారరోగవివరణము. ॐ—

చత్వారోగ్నివికారాస్సృర్విషమో వాతసంభవః.

తీర్ణః పితౄత్కఘాన్తందో భస్మకో వాతపిత్తకః,

జాతరాగ్ని దోషసంబంధముచే నాలుగువికారముల నొందుచుండును. అందు వాతసంబంధముచే విషమంబై యొకానొకప్పుడు పదార్థమును చక్కగా జీర్ణముచేసి మఱియొకప్పుడు జీర్ణముఁ జేయలేకుండును.

పిత్తసంబంధముచే తీర్ణంబై తినినపదార్థములనే కాక శరీరమందలి ధాతువులను గూడ నశింపఁజేయును.

కఫసంబంధముచే మందంబై ఎల్లపుడు తినినయన్నాదులజీర్ణముచేయ నశక్తంబై యుండును.

వాతపిత్త సంబంధముచే భస్మకంబై ఎన్నిసారులు భుజించినను జీర్ణముచేయు చుండుటచే ఎల్లపుడును తుద్బాధ నివర్తించుకొనును. కాని అట్టిపురుషుండు మిగుల బలహీనుడై కృశించియుండును. దోషసామ్యముచే నన్నిసమానంబై యుండును. అయ్యది శ్రేష్ఠాగ్నియనంబడును.

— ఆరోచకము ఛర్ది - వీని వివరణము. —

పంచైవారోచకా జ్ఞేయా వాతపిత్తకఫైస్త్రిధా. 27

సన్నిపాతాన్తనస్తాపాచ్ఛర్దయస్సప్తథా స్తృతాః,

త్రిభిరోమైః పృథక్తీప్తః క్రిమిభిస్సన్నిపాతతః. 28

ఘృణాయా చ తథా స్త్రీణాం గర్భాధానాచ్చ జాయతే.

ఆరోచకరోగము వాత, పిత్త, శ్లేష్మ, సన్నిపాత, మనస్తాపములచే నుత్పన్నంబై యైదువిధములు. ఛర్ది (వాంతి) రోగము, వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, క్రిమిదోష, జుగుప్సాగర్భధారణములచే నుత్పన్నంబై ఏడువిధములు గలదియగు.

అందు వాతారోచకంబున దంతములందు పులుసుదనము, నోటియందు ఒగరు, తొమ్మనొప్పి మొదలైన చిహ్నములు చూపట్టును.

పిత్తారోచకంబున నోరు చేదుగాను, పులుసుగాను, ఉష్ణముగాను, దుర్గంధముగాను నుండును.

కఫారోచకంబున నోరు ఉప్పుగను, తీయగనునుండును. మఱియు జిగటగాను, గురుత్వముగల్గియు నుండును.

సన్నిపాతారోచకంబున వాతపిత్తశ్లేష్మలక్షణములు చూపట్టును.

మనస్తాపారోచకంబున వాతాదిదోషములలో నేది ప్రబలంబుగనుండునో దాని లక్షణములు చూపట్టును.

వాతచ్ఛర్దియందు హృదయమందు, పార్శ్వములందును మిగుల బాధ, నోరు ఎండుట, శిరంబునను నాళియందును నొప్పి, దగ్గు, స్వరభంగము, వమనము, ప్రబల మైనశబ్దముతోఁ గూడియుండుటయుఁ గల్గును. అట్టివాంటి నల్లగను, కషాయరసంబుగ నుండును.

పిత్తచ్ఛర్దియందు మూర్ఛ, దఱ్ఱి, నోరెండుట, శేత్రములందు మంట, శ్రమము, పచ్చనిరంగులగలిగి ఉష్ణంబుగానుండి మంటతోఁగూడిన వాంటియగుట మొదలైన లక్షణంబులు చూపట్టును.

కఫచ్ఛర్దియందు నిద్ర, నోరుతీపు, నోట కఫము స్రవించుట, ఆరోచకము, గురుత్వము, స్నిగ్ధంబుగను, కఠినంబుగను, మాధుర్యంబుగను, వాంటియగుట మొదలైన లక్షణంబులు చూపట్టును.

సన్నిపాతచ్ఛర్దియందు శూల, ఆజీర్ణము, అరుచి, తాపము, శ్వాసము, మోహము, ఉష్ణగను, పుల్లగను, నల్లగను, ఉష్ణంబుగను, ఎఱ్ఱగను వాంటియగుట మొదలైనవిన్నాములు చూపట్టును.

క్రిమిచ్ఛర్దియందు శూలంబును, ఓకరింత, క్రిములతోఁగూడిన వాంటి మొదలైన లక్షణంబులు చూపట్టును.

జుగుపాచ్ఛర్ది యనఁగా ఆసహ్యపుపదార్థములను చూచునపుడు గలిగినవాంటి. గర్భధారణచ్ఛర్ది యనఁగా గర్భధారణముచేత స్త్రీకి గలిగిన వాంటి.

— స్వరభేదరోగవివరణము. —

స్వరభేదాఽష్టదైవ స్యుర్వాతపిత్తకఫైస్త్రయః.

29

మేదసా సన్నిపాతేన త్తయాత్మకః ప్రకీర్తితః,

స్వరభేదము వాతపిత్త, కఫ, మేద, సన్నిపాతక్షయములచే నుత్పన్నంబై యాఱు విధంబులై యుండును.

వాతస్వరభేదంబున శేత్రములు, నాలుక, మలమూత్రములు, ఇవి నల్లగనుండును. స్వరము గార్ధభస్వరమును బోలియుండును.

పిత్త స్వరభేదంబున శేత్రములు, నోరు, మలమూత్రములు మొదలైనవి పచ్చగ నుండును. మిగులతాపముతోఁగూడిన కంఠముతో మాటాడుట మొదలైన చిహ్నములు చూపట్టును.

కఫస్వరభేదంబున కఫముచే నావరింపఁబడిన కంఠముగలవాఁడై చల్లఁగా మాటాడును. పగటియందు క్షేప్తము కఱగుటచే నధికముగా మాటాడును. రాత్రులయందు కష్టమగా నుండును.

మేదోజస్వరభేదంబున కంతస్వరము కంతమున నే నిలిచి మాట విరళముగ చెలి
యక చిరకాలమునకు కష్టముగ మాటాడును.

క్షయజస్వరభేదంబున మాటాడునపుడు నోటును పొగవెడలుట మాటమిగుల
హీనంబుగానుండుట మొదలైనచిహ్నములు చూపట్టును.

—౩౩ తృష్టారోగవివరణము. ౩౩—

తృష్టా చ షడ్విధా స్తోక్తా వాతాత్పిత్తాత్కఫాదపి. 30

త్రిదోమైరుపసర్లేణ క్షయాద్ధాతోశ్చ షష్టికా,

తృష్టా (దప్పి) రోగము వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, ఉపసర్గ, ధాతుక్షయంబు
లచే నుత్పన్నంబై యాఱువిధంబులం బరచు.

వాతకృష్ణయందు ముఖము వాడియుండుట, రసవాహిస్రోతస్సులందును జలవాహి
స్రోతస్సులందును ప్రతిబంధముగల్గుట, శీతజలంబు ద్రావినను దాహము శాంతింపకుండుట
చూపట్టును.

పైతికకృష్ణయందు మూర్ఛ, అన్నద్వేషము, తఱచుగామాటాడుట, తాపము,
అతిదాహము, నేత్రము లెఱ్ఱబాఱుట, శీతలపదార్థములం దభిలాష గానంబడును.

క్షైష్ఠికకృష్ణయందు అతినీద్ర, దేహభారము, నోరుతీపు, అన్నద్వేషము గలుగును.

సాన్నిపాతికకృష్ణయందు వాతపిత్తశ్లేష్మముల లక్షణంబులు చూపట్టును.

ఔపసర్గకృష్ణ అభిసూతాదులచే జనించి యాగంతుక మనఁబడును. క్షయజ
కృష్ణయందు ధాతువులన్నియు క్షయించుటవలన సర్వదా తాపముతో గూడిన దప్పి
గలుగుచుండును.

—౩౪ మూర్ఛాదివివరణము. ౩౪—

మూర్ఛా చతుర్విధా జ్ఞేయా వాతపిత్తకఫైః పృథక్. 31

చతుర్థీ సన్నిపాతేన తదైకశ్చ భ్రమస్త్వృతః,

నిద్రా తంద్రా చ సన్యాసో గ్లానిశ్చైకైకశ్చస్త్వృతః. 32

మూర్ఛారోగము వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాతములవలన నుత్పన్నంబై నాలుగు
విధంబులం బరచు. భ్రమ, నిద్ర, సన్యాసము, తంద్ర, గ్లాని అనునవి మూర్ఛాభేదంబు
లయ యొక్కొక్క విధంబగును.

మూర్ఛారోగమున వాతాదిదోషములు ప్రకోపమొందెంది జ్ఞానవహస్రోతస్సుల
నకస్తాత్మగ నావరించుటచే శరీరమందు తమోగుణము వ్యాప్తంబై విషయజ్ఞానము నశించి
పురుషుడు విడిగిపడిన వృక్షంబువోలె నేలం గూలును.

అందు వాతికమూర్ఖయందు కృశత్వము, శరీరమందుచేదన, ఆకసము నల్లగను ఎత్తిగను తెలుపుగను గాన్పించుట, వర్ణవైకల్యము, గొమ్ముచొప్పి మొదలయినలక్షణంబులు చూపట్టును.

పైతికమూర్ఖయందు ఆకసమును ఎత్తిగను పచ్చగను పసుపుగను చూచుట, మూర్ఖచేరునపుడు చెమ్మట, తాపము, దప్పి, కన్నులు ఎత్తిగను పచ్చగనుండుట, మలము పచ్చగనుండుట మొదలైన చిహ్నములు చూపట్టును.

తైత్తికమూర్ఖయందు ఆకసమును; మేఘావృతంబుగను అంధకారావృతంబుగను చూచుట, చిరకాలమునకుగాని తెలివిరాకుండుట, శరీరముపై తడిగుడ్డలను కప్పినట్లుండుట, నోట తెల్లనిచొంగకారుట మొదలైన చిహ్నములు చూపట్టును.

సాన్నిపాతికమూర్ఖయందు వాత, పిత్త, కఫలక్షణములు చూపట్టును. మఱియు నట్టిమనుజుండు చేష్టందక్కి పృక్షంబువోలె క్రిందబడియుండును.

రజోగుణము, పిత్తము, వాతము, వీనిచే గల్గినవికారము భ్రమమనఁబడును. తమోగుణము, క్లేష్మము, వీనిసాంకర్యమువలన నింద్రియానిజ్ఞానము నశించి ఘటపటాది పస్తుజ్ఞానము నశించిన యవస్థ నిద్ర యనఁబడును.

ఇంద్రియములు మోహితంబులై ఒకప్పుడు నిద్ర, ఒకప్పుడు జ్ఞానము, శేత్రముల యందు భ్రమణము గలిగియుండిన నాయవస్థ తంద్రయనఁబడును.

ఆత్మయందలి సర్వజ్ఞానములు నశించినపురుషుండు పృక్షంబుమాదిరి చిరకాలము క్రిందబడియుండిన నాయవస్థ సన్యాసమనఁబడును.

మఱియు నీసన్యాసరోగము జనించినతోడనే పాదములు, హస్తములు, వీనివేళ్ల యందు సూదులతోఁ బొడిచి రక్తమును ప్రవింపఁజేయందగును.

— మదరోగవివరణము. ౨ —

మదాస్సప్త సమాఖ్యాతాః వాతపిత్తకఫైస్త్రయః,

త్రిగోమైరసృజో మద్యాద్విపాదపి చ సప్తమః.

33

మదరోగము వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, రక్త, మద్యపాన, విషభక్షణంబులచే నుత్పన్నంబై విషవిధంబులంబరంగు.

మదమును గలుగజేయు పదార్థములను భుజించుటచే పూర్వము జ్యోనఁబడిన వాతాదిదోషములలో నెదియైనను ప్రకోపముజెంది శరీరమునకు మదమును గలుగఁ జేసి యాయానామంబులఁ బరంగు. అనఁగా వాతమదము, పిత్తమదము, ఇత్యాదుల నెఱుంగునది.

మదాత్యయరోగ దాహరోగవివరణము.

మదాత్యయశ్చతుర్థా స్యాద్వాతాత్పితృత్కాఫాదపి,
త్రిదోమైరపి విజ్ఞేయ ఏకః పరమదస్తథా. 34

పానాజీర్ణం తథా చైకం తదైకః పానవిభ్రమః,
పానాత్యయస్తథా చైకో దాహస్పష్టమతాస్తథా. 35

రక్తపితృత్కాఫారక్తా త్తృప్తాయా పిత్తతస్తథా,
థాతుక్షయా న్నర్మఘాతాద్రక్తపూర్ణోదరాదపి. 36

మదాత్యయరోగము వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాతంబులచే నుత్పన్నంబై నాలుగు విధంబులంబరంగు. మఱియు నట్లు మదాత్యయభేదంబులై పరమదము, పానాజీర్ణము, పానవిభ్రమము, పానాత్యయము అనునవి యొప్పుచుండును.

దాహరోగము రక్తపిత్త, రక్త, తృప్త, థాతుక్షయ, మర్మచ్ఛేద, రక్తపూర్ణోదరములచే నుత్పన్నంబై వీడువిధంబులు.

వాతకమదాత్యయంబున శిరఃకంఠము, శ్వాసము, ఎక్కిళ్లు, పార్శ్వములయందు పోట్లు, నిద్ర లేమి, అతిప్రలాపము, మొదలైన లక్షణంబులు చూపట్టును.

వైత్తికమదాత్యయంబున తాపము, జ్వరము, దష్టి, చెమ్మట, మోహము, అతిసారము, భ్రమ, దేహముపచ్చగనుండుట, ఈమొదలైనచిహ్నములు చూపట్టును.

శ్లేష్మికమదాత్యయంబున నోటియందుచొంగ, అరుచి, వాంతి, ఒడలుబరువు, కన్నులుగుంటలుపడుట, మొదలైనచిహ్నములు చూపట్టును.

సాన్నిపాతకమదాత్యయంబున వాత, పిత్త, శ్లేష్మములయొక్క లక్షణములుగూడి చూపట్టును.

పరమదంబున ముక్కునుండి కఫస్రావము, ముఖశోషము, పలుమాఱులు మలమూత్రవినర్జనము, శరీరభారము, అరుచి, తలనొప్పి, కన్నులుగుంటలుపడుట, మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టును.

పానాజీర్ణమందు అధికపానముచే గలిగిన అజీర్ణముచే కడుపుబ్బరము, వాంతి, త్రేసుపులు, దాహము చూపట్టును.

పానవిభ్రమంబున హృదయము, శరీరము, వీనియందు శూల, ముఖమునుండి కఫము వెలువడుట, మూర్ఛ, కంఠమునుండి పొగలువచ్చుట, వాంతి, జ్వరము, తలనొప్పి చూపట్టును.

పానాత్యయంబున జ్వరము, ఎక్కిళ్లు, ప్రక్కపోట్లు, దగ్గు, భ్రమ, వాంతి, కఫము మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టును.

రక్తపిత్తమువలనఁ బుట్టినదాహము (తాపము) నందు ఒకానొకపుడు రక్తలక్షణంబులును, మఱియొకనమయంబున పిత్తలక్షణంబులును గానంబడును.

రక్తదాహమునందు శరీరమునందంతటను దాహము, అగ్నిసమీపముననున్నవాడుంబోలె తాపముడస్పృయుండుట, శరీరంబును కన్నులును పిష్టివాటియుండుట, ముఖము లోహమువంటి గంధంబుగల్గియుండుట, మొదలైనచిహ్నంబులు చూపట్టును.

తృష్ణదాహంబున దప్పినినిగ్రహించుటచేత జలవహస్రోతస్సులుక్షీణించి దానంజేసి యుష్ణము ప్రబలమై శరీరమందంతటను వ్యాపించి దహింపఁజేయును. అట్టిదేహము గల మనుజునికంతమును, తాలువులును, పెదవులును ఎండిపోవును. నాలుకనుబై టకుచాచి వణంకుచుండును. మఱియు నిందు పిత్తదాహలక్షణంబులు చూపట్టును గానపిత్తచికేత్సంజేయవలయును.

క్షయదాహంబున రసాదిధాతువులు క్షయించుటచేత మోహము, దప్పి, హీనస్వరము, నిశ్చేష్టత మొదలగుచిహ్నంబులు చూపట్టును.

అభిఘాతజదాహంబున మర్మస్థానంబులైన శిరస్సు, హృదయము, వస్తి మున్నగు వానికి అభిఘాతము (దెబ్బ) గల్గుటచే శరీరమంతటను దాహము జనించును. ఇయ్యది అభిఘాతజదాహమనంబడును.

శస్త్రాదులచే నభిఘాతముగల్గినపుడు రక్తము ప్రవింపకుండ బంధించినయెడల హృదయము, అగ్నిశయంబు, పక్షాశయంబు, వస్తి, యకృత్తు, ప్లిహము, మొదలైనవి రక్తముచే పూర్ణమై దాహముగలిగించును. ఇయ్యది రక్తపూర్ణోదరజదాహమనంబడును.

—ॐ ఉస్తాదరోగవివరణము. ॐ—

ఉస్తాదాష్టమఖ్యాతాస్త్రిభిర్దోషైస్త్రయశ్చ తే,

సన్నిపాతాద్విషాజ్జ్వేయష్టథో దుఃఖేన చేతసః.

37

ఉస్తాదరోగము వాత, పిత్త, క్లేష్మ, సన్నిపాత, విష, దుఃఖంబులచే నుత్పన్నంబై యాఱువిధంబులంబరంగు. మిగులవృద్ధిజేంది హృదయమున కూర్మభాగంబున సంచరించు వాతాది దోషములు మనోవహంబులగు ధమనులనాశ్రయించి మనస్సును భ్రమింపఁజేయుటచే నుస్తాదంబునఁబడును. మనస్సును చలింపఁజేయుచున్నది ఉస్తాదమనిభావము.

వాతోస్తాదంబున హాస్యము, చిఱునగవు, నృత్యము, గానము, మాటలు, అవయవ విన్యాసము, రోదనము, దేహము పరుషంబై యుండుట, కృశతనొందుట, అరుణవర్ణముగ నుండుట, అహారముజీర్ణమయినపుడు బాధపెచ్చుగానుండుట మొదలగు లక్షణంబులు చూపట్టును.

పిత్తోన్మాదంబున పిర్వులేకుండుట, ఆర్భటము చేయుట, దిగంబరముగా నుండుట ఇతరులను భయపెట్టుట, పరుగెత్తుట, శరీర ముష్ణంబుగనుండుట, కారణములేక కోపము వడుట, నీడయందు నీళ్లయందు శీతలవదార్థములయందు అభిలాష, ముఖము వచ్చగా నుండుట మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

కఘోన్మాదంబున మాటాడుట మొదలగువ్యాపారములు మందముగనుండుట, ఆరోచకము, స్త్రీలయందభిలాష, అతినిద్ర, వాంతి, నోటజొట్టు, అన్నముతినిన రోగము వృద్ధినిండుట, గోళ్లు, చర్మము తెల్లబాటుట, మొదలగు చిహ్నంబులు చూపట్టును.

సన్నిపాతోన్మాదంబున వాత, పిత్త, కఫ, లక్షణంబులు అన్నియుకానంబడు.

విషోన్మాదంబున కన్నులెఱ్ఱబాటుట, దేహబలము, ఇంద్రియబలము, కాంతి, ఇవి నశించుట, ముఖమున నలుపుగలసిన వర్ణముగానంబడుట మొదలగు లక్షణంబులు చూపట్టును.

దుఃఖోన్మాదంబున అసంబద్ధముగ విచిత్రముగ మాటాడుట, మనంబునందలి రహస్యంశములను బైటికిదెల్పుట, విరుద్ధజ్ఞానముగలుగుట, గానము చేయుట, నవ్వుట, ఏడ్చుట, మూఢచిత్తుండగుట మున్నగు చిహ్నంబులు చూపట్టును.

—ॐ భూతోన్మాదరోగ వివరణము. ౩౮—

భూతోన్మాదా వింశతిస్సున్నస్తే దేవాద్ధానవాదపి,
గంధర్వాత్కిన్నరాద్యక్షాత్పితృభ్యో గురుశాపతః. 33

ప్రేతాచ్చ గుహ్యా కాద్యధౌద్ధాత్సిద్ధాద్భూతాత్పితృశాపతః,
జలాదిదేవతాయాశ్చ నాగాచ్చ బ్రహ్మరాక్షసాత్. 39

రాక్షసాదపి కూక్తాండాత్కృత్యా భేతాశయోరపి,

భూతోన్మాదము దేవ, దానవ, గంధర్వ, కిన్నర, యక్ష, అగ్నిష్వాత్తాది పితృ, గురు, ప్రేత, గుహ్యక, పృథ, సిద్ధ, భూత, పితృ, జలాదిదేవతా, నాగ, బ్రహ్మరాక్షస, రాక్షస, కూక్తాండ, కృత్యా, భేతాశములవలన నుత్పన్నంబై ఇరువది విధంబులంబరంగు. వీనిలక్షణంబులు, నిదానములు, తంత్రాంతరంబున జూడందగును.

—ॐ అపస్తారోగవివరణము. ౩౯—

అపస్తారశ్చతుర్థా స్యాత్పమిరాత్పితృతత్స్తథా.
శ్లేష్మణోఽపి తృతీయస్యాచ్చతుర్థస్సన్నిపాతతః, 40

అపస్తారోగము వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాతంబులచే నుత్పన్నంబై నాల్గవిధంబులంబరంగు. వాతాదిదోషములయొక్క ప్రాబల్యముచే శరీరస్ఫృతిదప్పినమనుజుడు వీరకటి

యందు ప్రవేశించిన చందమున జ్ఞానము నశించి కనులంద్రిప్పుడు కాళ్లు చేతులు విడిచిచుంచుచుండిన నది అపస్తారమనబడును.

వాతాపస్తారంబున వణికు, పండ్లు కొలుకుట, నోట నురుగు కాలుట, శ్వాసమునువిడుచుట, మనుష్యులను వరుషంబుగను, ఆరుణంబుగను జూచుట, మున్నగులక్షణములు చూపట్టును.

పితృపస్తారంబున నోటపసుపురంగులనురుగు కాలుట, శరీరంబును, ముఖంబును కన్నులును, పచ్చగానుండుట, మనుజులరూపంబులు పచ్చగ చూచుట, దప్పి, ఉష్ణము, మున్నగు చిహ్నంబులు గాన్పించును.

శఫాపస్తారంబున, నోటినుండి తెల్లనినురుగు కాలుట, ముఖము, కన్నులు తెల్లగానుండుట, శరీరము చల్లగానుండుట, బరువు, చూచువారు తెల్లగానుండుట, చిరకాలమునన జ్ఞానము వచ్చుట, మున్నగునవి చూపట్టును. నన్ని యాతాపస్తారంబున త్రిదోషలక్షణంబులు చూపట్టును.

—ॐ ఆమవాతము, శూల వీనివివరణము. ॥—

చత్వారశ్చామవాతాస్సృగ్వాతపిత్తకఫైస్త్రిధా. 41

చతుర్థస్సన్నిపాతేన శూలాన్యస్తే. బుధా జగః,

పుథగ్దోషైస్త్రిధా ద్వంద్వభేదేన త్రివిధాన్యసి. 42

ఆమేన సప్తమం పోక్తం సన్నిపాతేన చాష్టమం,

ఆమవాతరోగము వాత, పిత్త, క్లేష్మ, సన్నిపాతంబులచే నుత్పన్నంబై నాల్గువిధంబులంబరంగు. శూలరోగము వాతపిత్త, క్లేష్మ, వాతపిత్త, వాతక్లేష్మ, పిత్తక్లేష్మ, ఆమ, సన్నిపాతంబులచే నుత్పన్నంబై ఎనిమిది విధంబులం బరంగు.

స్వకారణంబులచే ప్రకోపము జేందిన వాతము ఆమవదార్థముచే ప్రేరితంబై క్లేష్మ స్థానముంజేరును. అట్లు వాతముచే చెడిన ఆమము ధమనులంజేరి వాతపిత్త కఫములచే మరలదూషితంబై పిచ్చిలంబును నానావిధవర్ణంబునై ప్రోతస్ఫుల సన్నిటిని స్రవించు జేయును. దానంజేసి బలహీనత, హృదయభారము గల్గును. మఱియు వాతకఫములు త్రికన్ధానముంజేరి శరీరమును స్తంభింపజేయును. ఇయ్యది “ఆమవాత” మనంబడును.

అట్టిరోగమున దిడలు విఱుపు, అరోచకము, దప్పి, అలసత్వము, శరీరభారము, జ్వరము, అజీర్ణము, శరీరమందు ఉబ్బు ఇవి సాధారణముగ నుండులక్షణంబులు. మఱియు హస్తములు, పాదములు, శిరస్సు, చీలమండ, వెన్నెముక క్రిందిభాగము, మోకాళ్లు, తొడలు, కాళ్లు వీనియందు పొటుతో గూడిన వాపు జనించును.

అదోషము చేరినస్థలమున లేలుకుట్టినట్లుండును. అగ్నిమాంద్యము, నోటనీరు గాటుట, ఆరుచి, శరీరభారము, అతిమాత్రము, కడుపు గట్టిగనుండుట, శూలము, నిద్ర లేమి, వాంతి, దప్పి, భ్రమము, తొమ్మనొప్పి, మలబంధము, ప్రేవులఱుకుట, కడుపుబ్బరము, మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టును. ఈగుణములయందు దోషానుసారంబుగా వాతకాది భేదంబుల నెఱుంగునది.

మఱియు పిత్తముచే మంటగలిగి ఎఱ్ఱగా నుండుట, వాతముచే పోటు గలిగి యుండుట, కఫముచే జడముగను భారముగను దురదగను నుండుట తెలియందగును. అందు సన్నిపాతమునం జనించినది అసాధ్యంబు.

వాతశూలంబున వాతముప్రకుపితంబై హృదయము, పార్శ్వములు, వీపు, వెన్నెముక క్రిందిభాగము, ఈస్థలములయందు శూలము గలిగించును. ఈశూలము జీర్ణకాలంబునను, బ్రహ్మతకాలంబునను, వర్షకాలంబునను, చలికాలంబునను విశేషముగ నుండును. ఇందు వాతముచే మలబంధము గలిగి దానంజేసి శరీరమున మిగుల బాధ గల్గును.

పిత్తశూలంబున పిత్తము ప్రకుపితంబై నాభిస్థానంబునజేరి దప్పి, ఇంద్రియసమ్రోహము, తాపము, నొప్పి వీనినిగలిగించును. మఱియు చెవ్వుట, మూర్ఛ, భ్రమము, శోషమును పుట్టును. ఈశూలము మధ్యాహ్నమునను, అర్ధరాత్రియందును, ఉష్ణకాలంబునను, శరత్కాలంబునను ప్రకోపము జెందును.

కేష్ణశూలయందు కఫము ప్రకుపితంబై ఆమాశయంబున శూలమును గలుగఁ జేయును. ఈవ్యాధియందు ఓకరింతలు, దగ్గు, అగ్నిమాంద్యము, అరోచకము, మలబంధము, శిరోభారము పుట్టును. ఈవ్యాధి సూర్యోదయంబునను, శిశిరర్తువునందును, వసంతకాలమునను ప్రకోపము జెందును.

వస్త్రీ, హృదయము, పార్శ్వములు, వీపు వీనియందు జనించినశూలము కఫవాతక మనియు, కుక్షీ, హృదయము, నాభి వీనియందు జనించిన శూలము కఫపైత్తిక మనియు, దాహము, జ్వరము, వీనిని గలుగఁజేయునది వాతపైత్తికమనియు నెఱుగందగును.

ఆమశూలందు కడుపున గుడగుడశబ్దము, ఓకరింతలు, వమనము, శరీరము భారంబుగనుండుట, కడుపుబ్బరము, నోటకఫమువెడలుట, మొదలగులక్షణంబులు చూపట్టును.

సన్నిపాతశూలంబున వాతపిత్త, కఫ లక్షణంబు లన్నియు చూపట్టును. ఇయ్యది అసాధ్యంబు.

— పరిణామశూల, ఉదావర్తము వీనివివరణము. —

పరిణామభవం శూలమష్టథా పరికీర్తితమ్.

43

మలైరైశ్శూలసంఖ్యా స్యాత్తైరేవ పరిణామజం,

అన్నద్రవభవం శూలం జ్వరపిత్తభవం తథా. 44

ఏకైకం గణితం సుజ్ఞేయదావర్తాస్త్రయోదశ,

ఏకః క్షున్నిగ్రహతోష్ఠిక్తప్తష్టారోధాద్విత్తియకః. 45

నిద్రాఘాతాత్ప్రతీయస్యాచతుర్థశ్శాన్వసనిగ్రహత్,
ఛర్దిరోధాత్పంచమస్యాత్వత్తగి క్షవధునిగ్రహత్. 46

జృంభారోధాత్సప్తమస్యాదుద్గారగ్రహతోఽష్టమః,
నవమస్యాదశ్రురోధాద్దశమశ్శుక్రధారణాత్. 47

మూత్రరోధాన్తలస్యాపి రోధాద్వాతవినిగ్రహత్,
ఉదావర్తాస్త్రయశ్చైతే ఘోరోపద్రవకారకాః. 48

అన్నము జీర్ణమగునపుడు జనించు పరిణామశూలము పూర్వోక్తశూలమువలెనే ఎనిమిది విధంబులై వాని లక్షణంబులనే గలిగియుండును.

అన్నద్రవశూలము, జ్వరపిత్తశూలము అనునవి ఒక్కొక్కవిధంబై యుండును. మఱియు ఉదావర్తరోగము క్షుత్తు, తృష్ణ, నిద్ర, శ్వాస, ఛర్ది, క్షవధు, జృంభా, ఉద్గార, శేలోదక, శుక్ర, మల, మూత్ర, అపానవాతములను నిగ్రహించుటచే నుత్పన్నంబై పది మూడు విధంబులంబరంగు. అందు మలమూత్రవాతములను నిరోధించుటచే జనించిన ఉదావర్తము భయంకరమై అనేకోపద్రవములను గలుగజేయును.

భుజింపఁబడిన యాహారము జీర్ణమైనపుడును, కాకుండినపుడును, వ్యధ్యకరపదార్థములను భుజించినను, దుష్టపదార్థములను భుజించినను, భోజనముచేసినను, భోజనముచేయకుండిన శాంతినొందక యెల్లపుడు బాధించుచుండిన నది అన్నద్రవశూల యనంబడును.

జ్వరపిత్తశూలము ఆప్టుపిత్తముచే నుత్పన్నంబై దానిలక్షణంబులం గలిగియుండును.

ఆకలి నిరోధించుటచేఁ గల్గిన ఉదావర్తమునందు కునికిపాటు, ఒడలి నొప్పలు, ఆరోచకము, బడలిక, దృష్టి నాశము, ఈవ్యాధులు కలుగును.

దప్పి నిరోధించుటచేత కంఠమును నోరును ఎండుట, చెవులు వినఁబడకుండుట, తొమ్మనందునొప్పి ఈలక్షణములు గలుగును.

నిద్రను నిరోధించుటచేత ఆవలింతలు, ఒడలి విఱుపులు, కన్నులు శిరస్సు మిగుల బరువుగానుండుట, కునికిపాటు ఇవి గల్గును.

శ్వాసమును నిరోధించుటచేత హృదయరోగము, మూర్ఛ, గుల్మవ్యాధి ఇవి జనించును.

చర్దిని నిరోధించుటచేత శరీరమందు దురద, దద్దురు, ఆరుచి, వ్యంగము (మంగు), వాపు, పొండుపు, జ్వరము, కష్టము, వినర్పము, హృల్లాసము ఇవి గల్గును.

తుమ్మ (క్షవధు) ను నిరోధించుటచేత పెడతలనరములు స్తంభించుట, తలనొప్పి, అర్ధితవాతము, అర్ధావచ్ఛేదము ఇవి గల్గును.

జృంభను (అవులింత) నిరోధించుటచేత పెడతల నరంబులు, కంఠంబును స్తంభించుట, వాతాత్మకంబులగు శిరోరోగములు జనించుట, అక్షిరోగములు, నాసికారోగములు, ముఖరోగములు, కర్ణరోగములు సంభవించును.

ఉద్గారము (త్రేనుపు) ను నిరోధించుటచేత కంఠంబును ముఖంబును నిండియుండుట, అధికమైనపోటు, కడుపులో ధ్వనిపుట్టుట, శ్వాసము వెడలకుండుట, వాతవ్యాధులు, మొదలగు నుపద్రవములు పుట్టును.

నేత్రోదకమును నిరోధించుటచేత శిరోభారము, నేత్రరోగములు, పీనసవ్యాధియు, జనించును.

శుక్ర నిరోధముచేత మూత్రాశయము, గుదము, వృషణములు, పీనియందు వాపు, నొప్పి, మూత్ర బంధము, శుక్రాశ్మరీవ్యాధి, కారణములేకయే శుక్రముపోవుట, ఈవ్యాధులు జనించును.

మలనిరోధమువలన అటోషము, శూలము, కడుపులో, కోతగానుండుట, మల బంధము, ఊర్ధ్వశ్వాసము, నోటపురీషము వదలుట మొదలైన లక్షణములు గాన్నించును.

మూత్రనిగ్రహముచేత వస్త్రీయందు మేఘమునందు శూల, మూత్రకృచ్ఛము, తలనొప్పి, శరీరము పంగియుండుట, గెజ్జలయందు పట్టుకొనినట్లు బాధ, మొదలగుచిహ్నంబులు చూపట్టును.

అపానవాతము నిరోధించుటచేత వాతమూత్రపురీషములయొక్క బంధము, కడుపుబ్బరము, బడలిక, నొప్పి, కోవృమందు పోటు గలుగును.

— అనాహారోగవివరణము. —

ఆనాహారో ద్వివిధః పోక్త ఏకః పక్వాశయోద్భవః,

ఆమాశయోద్భవశ్చానన్యః ప్రత్యానాహాస్య కథ్యతే.

49

ఆనాహారోగము పక్వాశయోద్భవంబనియు, ఆమాశయోద్భవంబనియు ద్వివిధంబు. అందు ఆమాశయోద్భవంబు ప్రత్యానాహామని వ్యవహరింపఁబడును. అమమైనను, మలంబైనను ప్రతిదినంబునను సరిగాపోషక కోవృంబున నిలిచియుండి వాతాదులచే శుష్కింపఁ జేయఁబడిన నయ్యది ఆనాహామనఁబడును.

అట్టి యానాహరోగము పక్షాశయంబున జనించినపుడు శోఫము, అలసకవ్యాధి యందు చెప్పబడిన ఆధ్వానవాతనిరోధాదిలక్షణంబులన్నియు చూపట్టును.

ఆమాశయంబున జనించినయెడల దష్టి, పీనసము, శిరస్సున తాపము, ఆమాశయంబున కూలము, గురుత్వము, లేచుపులు వెడలక హృదయముననే అణగియుండుట, కటి ప్రదేశంబునను, వీచునందును పట్టుకొనియుండుట, మలముతోగూడి వాంతి యగుట, మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

—ॐ ఉరోగ్రహము, హృద్రోగము, ఉదరరోగము—వీనివివరణము. ॐ—

ఉరోగ్రహస్తథా వైకో హృద్రోగాః పంచ కీర్తితాః,
వాతాదిభిస్త్రయః ప్రోక్తాశ్చతుర్థస్సన్నిపాతతః. 50

పంచమః క్రిమిసంజాతస్తథాష్టావదరాణి చ,
వాతాత్పిత్తాత్కఫాత్తీణి త్రిదోషేభ్యోఽపి జలాదపి. 51
స్థీహ్నాః శ్చ తాదృద్ధగుదాదప్తమం పరికీర్తితమ్,

ఉరోగ్రహమును రోగమొకవిధము. హృద్రోగము—వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, క్రిమి, వీనిచే నుత్పన్నంబై పంచవిధం బగును. ఉదరరోగములు—వాతపిత్తకఫ సన్నిపాతములచే నాల్గును, జలోదరము, స్థీహ్నోదరము, శ్చతోదరము, బద్ధగుదము, అను నాల్గు ఉదరంబులును, కలసి ఎనిమిది విధంబులు.

ఉరోగ్రహరోగము—హృద్రోగభేదమైయున్నది. అందు రక్తము, మాంసము, స్థీహము, యకృత్తు అన్నియు పృథ్విజెందును.

వాతాదిదోషములు ప్రకుపితంబులై ధాతువులకు వైకల్యమును గలుగఁజేసి హృదయము నాశ్రయించి యందు అనేకవేదనలను గలుగఁజేయును. ఇయ్యది హృద్రోగమనఁబడును.

అందు వాతహృద్రోగంబున—హృదయము నీడ్చునటులను, సూదులతో బొడుచు నటులను, కఱ్ఱతో కొట్టునటులను, గొడ్డలిచే భేదించునటులను ఉండును. పిత్తహృద్రోగంబున—దష్టి, కంఠశోషము, శరీరమందు మంటలు, తాపము, ఆయాసము, మూర్ఛ, పులిలేచుపులు, చెట్టుట, ముఖశోషము మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

కఫహృద్రోగంబున—శరీరభారము, దగ్గు, ఆరుచి, అగ్నిమాంద్యము, ఒడలు విఱుపు, నోరుతీపు, మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

సన్నిపాత హృద్రోగంబున—వాత, పిత్త, కఫ, లక్షణంబులన్నియు చూపట్టును.

క్రిమిహృదోగంబున—ఓకరింతలు, అరోచకము, శూలము, నోటజొల్లు, శోషము, మొదలైన లక్షణంబులు చూపట్టును.

దేహమందలి చెట్టుటను, ఉదకమును వహించు ప్రోతస్సలను వాతాదిదోషము లడ్డగించి ప్రాణ, అగ్ని, అపానస్థానముల నాశ్రయించి వానిని దుష్టంబులుగఁజేసి మను జాలకు ఉదరరోగమును గలుగఁజేయును.

కడుపుబ్బరము, నడుచుచోశక్తిలేమి, బలహీనత, అగ్నిమాంద్యము, వాపు, ఆవ యవములు కృశించుట, వాతపురీషములు బంధించుట, తాపము, కునికిపాటు, ఇవి ఉదర రోగసామాన్యలక్షణంబులు.

వాతోదరంబున—హస్తపాదములయందును, నాభికుక్షలయందును వాపు, కుటీ, పార్శ్వములు, ఉదరము, వెన్నుపూస, వీచపు-వీనియందునొప్పి, కాళ్ల నొప్పులు, పొడిదగ్గు, అఘోభాగము బరువుగానుండుట, మలబంధము, చర్మము ముక్కు వీనియందు శ్యావారణ వర్ణము గల్గుట, ఉదరము కారణమేలేక వృద్ధినిొందుట, మరలఁదగ్గుట, ఉదరంబున పొడిచి నట్లు బాధ, ఉదరముసూక్ష్మమైన నల్లనిసీరచే నావరింపఁబడియుండుట, ఉదరమును వా యించినయెడల గాలిచే నిండినతి త్తివలె నుండుట, మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

పిత్తోదరంబున—జ్వరము, మూర్ఛ, తాపము, దప్పి, నోరుచేదు, భ్రమము, అతిసారము, చర్మము నాసిక ముఖము ఇవి నల్లనై యుండుట, పచ్చనిరంగు గలసిరలు ఉదరముపై వ్యాపించుట, ఉదరము హస్తముచే స్పృశించినచో మృదువుగానుండుట, శీఘ్రముగ పక్వమగుట, ఈచిహ్నంబు లుండును. కఫోదరంబున శరీరము కృశించుట, స్పర్శజ్ఞానము నశించుట, వాపు, బరువు, అతినిద్ర, వాంతి, ఆరుచి, శ్వాసము, కాసము, ఉదరము నిశ్చలమై నిగనిగలాడుచు తెల్లనిరేఖలు కల్గి గొప్పదిగానుండుట, 'మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

సన్నిపాతోదరంబున—విషలక్షణంబులన్నియు చూపట్టును. మఱియు మూర్ఛ, పాండురోగము, కార్యము, దప్పి, నోరెండుట, చలికాలంబున వర్షకాలంబున మిగుల వృద్ధిజేంది తాపమునొందించుట, ఈలక్షణంబు లుండును. మిగుల సంతాపకరంబు లగు పదార్థములను భుజించు మనుజునకు రక్తంబును కఫంబును మిగుల ప్రకోపించి ప్లేహ మును వృద్ధి నొందించును. ఈవ్యాధియందు ఎడమప్రక్కనున్న ప్లేహము మిగుల వృద్ధి జేంది శరీరము మిగుల శీఘిలంబగుట, అగ్నిమాంద్యము, బలక్షయంబు, పాండువు మొదలగు చిహ్నంబులు చూపట్టును. ఈరీతిగ నే కుడిప్రక్కనున్న యకృత్తును వృద్ధిజేంది యకృ దుదరచునఁబడును.

స్నేహపానము, అనువాసనవస్త్రీ, వసునము, విరేకము, ఈచికిత్సలలో నెద్దాని నైనను జేసికొని చల్లనీటిని విశేషముగ పానముచేసినయెడల జలవహంబులైన స్తోత్రస్సులన్నియు దుష్టంబులై ఉపస్నేహన్యాయము ననుసరించి స్రవించు అన్నరసముతోగూడి ఉదరము నానాటికి వృద్ధిజెందుచుండును. అట్టి జలోదరంబున నూనెపూసినచందంబున నిగసిగలాడుచు బొడ్డుకుచుట్టును, విశాలంబుగ నావరించి నీళ్ళచే నిండియున్నట్లుండును. ఉదకపూర్ణంబైన తిత్తివలె గుళ గుళ, యనుశబ్దముతో గదలుచుండును.

మండ్లు, రాట్ల, మొదలగు శల్యములతోఁగూడిన యన్నంబును భుజించినయెడల నాశల్యము పక్వాశయమునుండి విలోమంబుగ వచ్చుచుండి ఆంత్రమును భేదించును. పిదప పగిలిన ఆంత్రమునుండి జలముతో సమమైన చీముస్రవించి గుదద్వారమునుండి బైట వెడలును. దానంజేసి నాభికింద ఉదరము వృద్ధిజెందును. ఆయుదరము సూదులు గ్రుచ్చిన విధంబునను చీల్చినవిధంబునను బాధించును. దీనిని క్షతోదరంబనియు, పరిస్రావుదరంబనియు వ్యవహరించెదరు.

జిగటగల్గిన యన్నమును భుజించుటచేతను, పెండ్రుకలతోనైనను, నన్నువిరాళ్లతోనైనను కలసిన యన్నమును భుజించినయెడల పొవులడ్డగింపఁబడినయెడ మలము నానాఁట వృద్ధిగొంది మలము వహించునాడులంజేరి గుదద్వారమున పురీషము నడ్డగించును. లేక కొద్దిగనైనను వెడలించును. ఇయ్యది బద్ధగుదోదర మనంబుడును.

— ౧౧ గుల్మ, మూత్రాఘాత, రోగవివరణము. ౧౧ —

గుల్మాస్వప్టౌ సమాఖ్యాతా వాతపిత్తకృత్తప్తై స్త్రయః. 52

ద్వంద్వభేదాత్త్రయః పోక్తాస్సప్తమస్సన్నిపాతతః,
రక్తాదప్తమకః ఖ్యాతో మూత్రాఘాతాస్త్రయోదశ. 53

వాతకుండలికాపూర్వా వాతాప్తీలాతతః పరా,
వాతవస్త్రీప్రతీయస్సాన్యస్తూత్రాతీతశ్చతుర్థకః. 54

పంచమం మూత్రజతరం షష్ఠో మూత్రక్షయస్సన్పృతః,
మూత్రోత్సంగస్సప్తమస్సాన్యస్తూత్రగ్రంథిస్తథాఽప్తమః. 55

మూత్రశుక్లం తు నవమం విఘ్నో దశమస్సన్పృతః,
మూత్రాసాదశోష్ణవాతో వస్త్రీకుండలికా తథా. 56

త్రయోఽప్యేతే మూత్రఘాతాః పృథగ్గోరాః ప్రకీర్తితాః,

గుల్మరోగము, వాత, పిత్త, కఫ, నన్నిపాత, వాతపిత్త, పిత్తక్షేప్త, క్షేప్తవాత, రక్తములవలన నుత్పన్నంబై యెనిమిది విధంబు లగును.

మూత్రాఘాతరోగము, వస్త్రీకుండలిక, వాతాశ్మిల, వాతవస్తి, మూత్రాతీత, మూత్రజ్వర, మూత్రక్షయ, మూత్రోత్సంగ, మూత్రగ్రంథి, మూత్రశుక్ర, విడ్డావత, మూత్రసాద, ఉష్ణవాత, వస్త్రీకుండలిక యనుభేదంబులచే పదిమూడువిధంబులై యుండును.

హృదయంబునకును, నాభికిని మధ్యభాగంబున వర్తలాకారంబై యొకపుడుచలించు నట్టియు నొక్కపుడు నిశ్చలంబుగ నుండునట్టియు గ్రంథి గుల్మ మనంబడును.

వాతగుల్మంబున—నాగ్రంథి వ్యవస్థలేక ఒకపుడు నాభియందును ఒకపుడు ఇరు ప్రక్కలయందును ఒకపుడు పస్త్రీయందును సంచరించుట, చిన్నది పెద్దదియగుచుండుట, మలబంధము, అపానబంధము, చలిజ్వరము గల్గుట, హృదయము, పార్శ్వములు, భుజ శిరస్సులు, కుక్షి, శిరంబు వీనియందు నొప్పిగల్గుట, అన్నము జీర్ణంబగునపుడు మిగుల బాధ గల్గుట, అన్నము భుజించినయెడల కాంతినొందుట, మొదలగు చిహ్నంబులు చూపట్టును.

పిత్తగుల్మంబున—జ్వరము, దస్పి, ముఖము, శరీరము, ఇవి నల్లగనుండుట, అన్నము భుజించునపుడు జీర్ణమగునపుడును అధికముగ శూలగల్గుట, చెమ్మటబట్టుట, మిక్కిలిసంతాపముగల్గుట, వ్రణమువలె స్పర్శము నోర్వలేకుండుట, ఈమొదలైనచిహ్నంబులు చూపట్టును.

కఫగుల్మంబున—శరీరము మొద్దుబాటియుండుట, చలిజ్వరము, శరీరము కృశత నొందుట, దగ్గు, ఆరుచి, గురుత్వము, శీతలత్వము, బాధ కొంచెముగనుండుట, కఠినంబై మిక్కిలి యున్నతంబుగ నుండుట, ఈలక్షణంబు లుండును. ద్విదోషంబులవలనక బుట్టిన గుల్మములందు దోషద్వయలక్షణంబులను, త్రిదోషజగుల్మంబున దోషత్రయలక్షణంబు లను తెలియందగును.

ప్రథమగర్భప్రసవకాలంబునను, పరిపూర్ణముకాని గర్భము ప్రవించినపుడును, ఋతుమతియైన సమయంబున అపథ్యపదార్థములను భుజించినను, వాతము ప్రకోపము జేంది రక్తమును నిరోధించి పిత్తగుల్మముతో సమానమైన చిహ్నంబులుగల గుల్మమును స్త్రీలకు జనింపజేయును. ఇందు రక్తము ప్రవంశకుండుట, నోట నీరు వెడలుట, ప్రసాగములు నల్లగనుండుట, మొదలగు గర్భచిహ్నము లన్నియు చూపట్టును. కాని ఈ గ్రంథి పిండాకారమై చలించుచుండును. ఆరక్తగుల్మమును 10-వ మాసము గడచినపిదప చికిత్స జేయవలయును.

వాతకుండలికయందు—వాతము ప్రకోపముజేంది మూత్రాశయంబునక బ్రవేశించు నుడిగాలివలె మూత్రకోశంబునక దిరుగుచుండును. దానంజేసి మూత్రము మిగుల స్వల్పముగ బాధతోడ బోవుచుండును.

వాతాస్థిలయందు—వాతము వస్త్రనివారించి గుదమునడ్డగించి తీవ్రమైనవేదనతో గూడి మలఘాత మార్గంబులనిరోధించుటయవలె కఠినంబగు ఆస్థిలను జనింపజేయును.

వాతవస్త్రయందు—మూత్రముయొక్క వేగమును నిరోధించి మనుజునియొక్క వస్త్రముఖంబును వస్త్రగతమైనవాతము అడ్డగించును. దానంజేసి మూత్రము బైలువెడలక వస్త్రయందును, కుక్షీయందును బాధగల్గును. ఇయ్యది వాతవస్త్రయనంబడును. ఈవ్యాధి మిగుల కష్టసాధ్యంబు.

మూత్రాతీతంబునందు—మూత్రమును చిరకాలమువఱకు విసర్జింపక నిరోధించు మనుజునకు మూత్రము శీఘ్రముగ వెడలక మెల్లమెల్లగ పోవుచుండును.

మూత్రజతంబున—మూత్రవేగంబును నిరోధించినయెడ నపానవాతము ప్రకుశితమై యుదరమును నిండించి నాభిక్రింద నధికముగా నుబ్బరమును, మిక్కిలి తీవ్రమైన వేదనను గల్గించును.

మూత్రక్షయంబున—వాతసిక్తములు ప్రకోపమునుజేసి మంటను, నొప్పిని గలుగజేసి మూత్రమును నశింపజేయును, ఇది మూత్రక్షయ మనంబడును.

మూత్రోత్సంగంబున—మూత్రముబైలువెడలక వస్త్రయందుగాని, మూత్ర నాళంబులయందుగాని మేధాగ్రంథుననుండు మణియందుగాని నిలచియుండును. బలాత్కారముగ ముక్కినయెడల వస్త్రాదులయందు గలిగిన యభిఘాతముచే రక్తముతోడఁ గూడి కొంచెము కొంచెముగ ప్రవించును.

మూత్రగ్రంథియందు—వస్త్రముఖముయొక్క లోప్రక్కయందు వర్తులాకారంబును, కఠినంబును, మిక్కిలి సూక్ష్మాకారంబును, అత్తరితో సమానమైన గ్రంథి జనించును. దానంజేసి మూత్రము రక్తముతోగూడి మిగుల కష్టముతో ప్రవర్తించును.

మూత్రశుక్రంబున—మూత్రము వచ్చునపుడు దానిని నిరోధించి స్త్రీలతో సంభోగముచేసినయెడల శుక్రము వాతముచే స్థానమునుండి చలించబడి ఊర్ధ్వముగ ప్రసరించి మూత్రముపోవుటకు ముందైనను, వెనుకనైనను బూడిద కలిసిన నీళ్లవలె ప్రవించును. దాని మూత్రశుక్రమనెదరు.

విడ్విఘాతంబున—వాతముచేత మలము ఊర్ధ్వంబుగ ప్రసరించి మూత్రమార్గంబున జేరినయెడల అట్టి మలముతోఁగూడి మలమువలె దుర్గంధమైన మూత్రము మిక్కిలి కష్టముచే ప్రవించును.

మూత్రసాదంబున—పిత్తముగాని, కఫముగాని, రెండునుగాని వాతముచే ఘనీభావమునొంది పచ్చగాని, ఎఱ్ఱగాని, తెల్లగాని, చిక్కనైయుండు మూత్రము మిగుల కష్టముచే మంటతోఁగూడి వెడలుచుండును.

ఉష్ణవాతంబున పిత్తము ప్రకుపితంబై వస్త్రయందుజేరి వాతముతోఁగూడి వస్త్ర మేధ్రగుదంబులయందు మంటఁబుట్టించి చనుపు, ఎఱుపు, రక్తము, ఇట్టివర్ణముగల మూత్ర మును మాటిమాటికి వెడలించును.

వస్త్రకుండలికయందు—కూరకర్కంబులచే మూత్రాశయంబు స్వస్థానమునుండి బైటవెడలి గర్భమువలె స్థూలంబై యుండును. దానంజేసి పొటు, నొప్పి, కంపము, మంట, పీనితోడ మూత్రము ఒక్కొక్కటొక్కటై వ్రవిండును. అట్టిసమయమున వస్త్రాని చేతితో పిసికినయెడల మూత్రము ధారగ వచ్చును.

—౧౩ మూత్రకృచ్ఛము, అత్తరి, మేహరోగము-పీనివివరణము. ౧౩—

మూత్రకృచ్ఛాణి చాప్త స్యుర్వాతపిత్తకృచ్ఛైస్త్రీధా. 57

సన్నిపాతాచ్చతుర్థస్యాచ్చుక్రకృచ్ఛం చ పంచమం,
విట్రూచ్ఛం షష్ఠమం ఖ్యాతం ఘాతకృచ్ఛం చ సప్తమమ్. 58

అప్తమం చాశ్శరీకృచ్ఛం చతుర్థా చాశ్శరీ మతా,
వాతాత్పిత్తాత్కృచ్ఛాచ్చుక్రకృచ్ఛా మేహాచ్చ వింశతిః. 59

ఇత్సు మేహస్సురామేహః పిప్ల మేహశ్చ సాంద్రకః,
శుక్ర మేహోదకాఖ్యా చ లాలామేహశ్చ శీతకః. 60

నికతాఖ్యశ్చనైర్దేహో దనై తే కఫసంభవాః,
మంజిష్ఠాఖ్యో హరిద్రాఖ్యో నీలమేహశ్చ రక్తకః. 61

కృష్ణ మేహః ఔరమేహష్టదై తే పిత్తసంభవాః,
హస్తీమేహో వసామేహో మజ్జామేహో మధుప్రభః. 62

చత్వారో వాతజా మేహా ఇతి మేహాశ్చ వింశతిః,

మూత్రకృచ్ఛము—వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, శుక్ర, విట్ర, ఘాత, అత్తరి, కృచ్ఛభేదంబులచే నెనిమిదివిధంబులు.

అత్తరీరోగము—వాత, పిత్త, కఫ, శుక్ర భేదంబులచే నాల్గువిధంబులు.

ప్రమేహరోగము—ఇత్సు, సురా, పిప్ల, సాంద్ర, ఉదక, లాలా, శీత, నికతా, శనైః, మంజిష్ఠా, హరిద్రా, నీల, రక్త, కృష్ణ, ఔర, హస్తీ, వసా, మజ్జా, మధుమేహము లన నివవది విధంబులై యుండును.

వాతాదిదోషము కలసియైనను వేర్వేరుగనైనను ప్రళోపమునుజేంది వస్త్రినాశ్రయించి మూత్రమార్గమున బాధను గలిగించినయెడల మూత్రము మిక్కిలికష్టముచే వెలువడును. ఇది మూత్రకృచ్ఛమనఁబడును.

వాతజమూత్రకృచ్ఛ్రింబున—గజ్జలయందు, పొత్తికడుపునందు, మేఘమునందు మిగుల తీక్షణమైన వేదన, మిగులకష్టముచే కొంచెము కొంచెముగ మాటిమాటికి మూత్రమును వదలుట మొదలగులక్షణంబులు చూపట్టును.

పిత్తజమూత్రకృచ్ఛ్రింబున—రక్తము, నొప్పి, మంట, దీనితోఁగూడి వసుపురంగ గల మూత్రము మిగుల కష్టముచే వెడలుట గానించును.

క్షేప్తజమూత్రకృచ్ఛ్రింబున—వస్త్రీయందును మేఘమునందును గురుత్వంబు వాపుగల్గి మిక్కిలి చిక్కనైనమూత్రము వెడలును. ద్వంద్వజమూత్రకృచ్ఛ్రింబున—దోషద్వయలక్షణములును, సాన్నిపాతికమూత్రకృచ్ఛ్రింబున త్రిదోషలక్షణంబులును చూపట్టును.

శుక్రజమూత్రకృచ్ఛ్రింబున—శుక్రము వాతాదిదోషములచే దుష్టమై మూత్రమార్గము నొందునపుడు శుక్రముతోఁగూడిన మూత్రము మిగులకష్టముచే వెలువడును. అట్టిసమయమున వస్త్రీయందును, మేఘమునందును, మిగులవేదన జనించును.

పురీషజమూత్రకృచ్ఛ్రింబున—మలమును నిరోధించుటచేత వాతము ప్రకుపితమై కడుపుబ్బరము, వాతశాల, పీనిని కల్గించి మూత్రకృచ్ఛ్రిమును గల్గించును.

ఘాతజమూత్రకృచ్ఛ్రింబున—మూత్రమును పహించు ప్రోతస్థులయందు ముల్లు మొదలగు శల్యములచే గాయముగల్గినను, అభిఘాతము గల్గినను, మూత్రమును నిరోధించుటచే మిగుల కష్టమై మూత్రకృచ్ఛ్రిము గలుగును. ఇందు వాతజ మూత్రకృచ్ఛ్రిముయొక్కలక్షణంబులు చూపట్టును.

అశ్మరీజమూత్రకృచ్ఛ్రిము—అశ్మరీవ్యాధిచే జనించును. అందు మూత్రమున జనించు అశ్మరీయనురాయి ముందు వెడలి పిప్పట మూత్రము వచ్చును.

వాతము ప్రకుపితమై వస్త్రీగతమైన మూత్రమును, శుక్రమును, పిత్తమును, కఫమును, క్రమముగ శోషింపఁజేసి గోవునందు గోరోచనము జనించుభంగి అశ్మరిని జనింపఁజేయును.

అందు వాతాశ్మరియందు—మిగులబాధ, పండ్లుకొఱుకుట, వణకుట, బాధకోర్క లేక మేఘమును చేరితోబట్టుకొనుట, బొడ్డును పిసికికొనుట, ఎల్లపుడును బాధచే నార్చుచుండుట, అపానవాతముతోఁగూడ పురీషమును విసర్జించుట, బొట్టుబొట్టుగ మూత్రమును విడుచుట, అశ్మరి ఆరుణ వర్ణంబునై నీలవర్ణమై ముండ్లతోఁ గూడినట్లుండటంబు మొదలగు చిహ్నము లుండును.

పిత్తశాశ్మరియందు—పొత్తికడుపుమంట, పొత్తికడుపు ఉడుకుచున్నట్లు వేడిగల్గియుండుట, అశ్మరి రక్తవర్ణముగ గాని, నీలవర్ణంబుగ గాని, జీడి విత్తువలె కఠినముగ నుండుట మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టును.

కఫజాశ్చరియందు—వస్త్రీయందు సూదులు గుచ్చినట్లు పోటు, చల్లగను, గురుంబుగను నుండుట, అశ్చరి మిగుల పెద్దదియై నునుపుగల్గి తేనెవంటివర్ణముగల్గి యుండుట మొదలగు చిహ్నంబులు చూపట్టును.

శుక్రాశ్చరియందు యౌవనకాలంబున పురుషుండు స్త్రీసంభోగము చేయక శుక్రము నిగ్రహించుటచేత స్వస్థానంబుననుండి చలనంబగు శుక్రము మేధవృషణములకు భృభాగముననుండు వస్త్రీముఖంబున వాతముచే శుష్కంబై మూత్రమును అడ్డగించును. ఇందు వస్త్రీయందు పోటు, మూత్రము కష్టముచే వెడలుట, వృషణములయందు వాపులదలగు చిహ్నంబులు చూపట్టును.

కఫము వస్త్రీగతంబై ప్రకోపముజేంది మేదస్సు మాంసము, శరీరజ్వలేదము, వీనిన్నిటిని జెఱచి కఫజనితమేమో వ్యాధులను పదింటిని జనింపఁ జేయును. పిత్తము ప్రకుంబంబై పూర్వపు మేదస్సు మొదలగు వానిని దుష్టంబులుగఁజేసి యాఱుమేహరోగంబులం గలుగఁజేయును. కఫ పిత్తములు క్షీణంబుగా నున్నపుడు వాతము ప్రకుంబింబై సామజ్ఞాజస్సులం జెఱచి వస్త్రీముఖంబునకుజేర్చి నాలుగు వాత ప్రమేహంబులం గలుగఁజేయును. మూత్రము కలకబారి యధికముగ స్రవించుట ప్రమేహసామాన్య లక్షణము.

ఇట్లుమేహంబున చెఱుకురసమువలె మిగుల మధురంబైన మూత్రము వెడలును.

సురామేహంబున కల్లునుబోలి వైన స్వచ్ఛంబును అధోభాగంబున మడ్డిగనునుండు మూత్రముపోవును.

పిష్టమేహంబున గగురుపాటు గల్గి సిండిగలసిన విధంబుగ తెల్లనైన మూత్రము పడును.

సాంద్రమేహంబున మూత్రమును విడచిన యెడల కొంతసేపటికి మూత్రము ప్రిబడును.

శుక్రమేహంబున శుక్రంబుఁబోలిన మూత్రమైనను శుక్రముతోఁగూడిన మూత్రమైనను స్రవించును.

ఉదకమేహంబున స్వచ్ఛంబును, మిగులనధికంబును, తెల్లని వర్ణంబు గలదియు, బ్లగనుండునదియు, గంధరహితంబును, కొంచెముకలకబారి పిచ్చిలంబునునగు మూత్రము స్రవించును.

లాలామేహంబున జొల్లులీఁగెవలెనుండి జిగటగనుండు మూత్రము వెడలును.

శీతమేహంబున మిగుల శీతలంబును, మధురంబునైన మూత్రముపోవును.

సికతామేహంబున యిసుకవలెనన్నముగ కఠినంబైయుండు కషాంధములతోఁగూడిన మూత్రము వెడలును.

శవైర్దేహంబున మెల్ల మెల్లగ కొంచెముకొంచెము మూత్రము వెడలును.

ఈచెప్పఁబడిన పదిపది మేహములు కఫజన్యములని యెఱుంగవలయు.

మంజీష్ఠా మేహంబున మంజీష్ఠా కషాయమువంటి రంగుగల్గి దుర్గంధయు క్తమై మూత్రము స్రవించుచుండును.

హరిద్రామేహంబున కారముగ పసుపురంగు గలమూత్రము స్రవించును. నీ మేహంబున నల్లనివర్ణముగల మూత్రము స్రవించును.

రక్తమేహంబున దుర్గంధంబును, ఉష్ణంబును, ఉప్పగనుస్పండి రక్తముతో సమానమైనవర్ణముగల మూత్రము స్రవించుచుండును.

కృష్ణమేహంబున బొగ్గువలె నల్లగ మూత్రము స్రవించుచుండును.

తైరమేహంబున గంధము, వర్ణము, రసము, స్పర్శము, ఈ నాల్గింటిచే తైరోదకముతో సమానమైన మూత్రము వెడలును.

ఈచెప్పఁబడిన యెఱుఁగు సిద్ధప్రమేహము లని యెఱుంగదగును.

హస్తిమేహంబున మూత్రము వేగములేక మాంసమునకును, చర్మమునకును మధ్య భాగంబుననుండు నీరుబోలి ఆపుడపుడు నిలచి మదించిన యేనుంగునుండి స్రవించు చందంబున స్రవించును.

వసామేహంబున వసతోగలసిగాని, వసతోసమానమైన రంగు గల్గి గాని మూత్రము వెడలుచుండును.

మజ్జామేహంబున మజ్జతోగూడిగాని, మజ్జతో సమానవర్ణంబుగాని గల్గియింండి మాటికిమాటికి మూత్రము వెడలుచుండును.

మధుమేహంబున కషాయంబును, మధురంబును, రూక్షంబును నైనమూత్రము విశేషముగా స్రవించుచుండును. ఈనాల్గును వాతముచే జనించిన ప్రమేహము లని యెఱుంగదగును.

— సోమరోగము, ప్రమేహవిటికారోగము-వీనివివరణము. —

సోమరోగస్తథా వైకః ప్రమేహవిటికా దశ.

63

శరావికా కచ్చపికా పుత్రిణీ వినతాలజీ,

మసూరికా సర్వపికా జాలినీ చ విదారికా.

64

విద్రధిశ్చ దశైతాస్స్యుః పిటికా మేహసంభవాః,

సోమరోగం బొక్కవిధంబును, ప్రమేహవిటికలు-శరావిక, కచ్చపిక, పుత్రిణి, వినత, ఆలజీ, మసూరిక, సర్వపిక, జాలినీ, విదారిక, విద్రధి, అనునామంబులచే పది విధంబులుగ నగున్లు,

విశేషముగా సంభోగము చేయుట చేతను, భయమువలనను, దుఃఖమువలనను, స్త్రీల కోరికగము జనించును. దోషప్రకోపముచే శరీరమందలి యుదకము ఊిభమును జేంది ప్రవించుచు మూత్ర మార్గమున బైలు వెడలును. అట్టియుదకము నిర్మలంబై, గంధరహితంబై, శీతలంబై, తెల్లనై యుండును. అట్టిస్త్రీ యామూత్ర వేగమును నిలుపజాలకుండును. శరీరమునందు సుఖము గలుగకుండును. శిరస్సు శిథిలంబగుట, ముఖము తాలువులు ఎండుట, మూర్ఛ, ఆపలింత, ప్రలాపము, చర్మము మొద్దుబాటియుండుట, మొదలగు చిహ్నములు చూట్టును.

పూర్వము చెప్పబడిన ప్రమేహములను త్వరలో చికిత్సచేయక నుపేక్షించిన యెడల పిటికలు పుట్టును.

చుట్టును ఉన్నతంబుగను మధ్యభాగమున పల్లముగనుండి మూకుడువలె నున్నది శరావికయనియు, మంటతోగూడి తాబేటిపీపువలెనున్నది కచ్చపికయనియు, సన్నని బొబ్బలతో గూడి గొప్పయోకారముగలది పుత్రిణి యనియు, పీపునందైనను ఉదరము నందైనను మిక్కిలిపాటుగలిగి అద్భుతంబై నీలవర్ణము గలది వినతయనియు, రక్తవర్ణంబును శ్వేతవర్ణంబునుం గలిగి బొబ్బలతో గూడి మిక్కిలి కూరంబైనది అలజియనియు, చిఱునెనగలయోకారముగలది మసూరికయనియు, ఎఱ్ఱనియోవాలయోకారంబుగలది సర్ప పికయనియు, అధికమైనమంటగలిగి దుర్దాంసము నావృతంబై యుండునది జాలిని యనియు, నేలగుమ్మడు గడ్డవలెనుండునది విదారికయనియు, విద్రధియొక్కలక్షణంబులు గలది విద్రధియనియు చెప్పబడును.

— ౭ — మేదోరోగము, శోఫరోగము-వీనివివరణము. —

మేదోదోష స్తథా చైకశ్శోఫరోగా నవ స్తృతాః. 65

దోషైః పృథగ్వయైస్సరై ర్విరభిఘాతాద్విషాదపి,

మేదోరోగ మొక్కవిధంబై యుండును. శోఫ (ఉబ్బు) రోగము వాత, పిత్త,

క్షేప్త, వాతక్షేప్త, పిత్తక్షేప్త, వాతపిత్త, సన్నిపాత, ఆభిఘాత, విషంబులవలన నుత్పన్నంబై తొమ్మిది విధంబు లగును.

దేహపరిశ్రమఁజేయక పగటియందు నిద్రించువానికిని, పిండివదార్థములను స్నిగ్ధపదార్థములను సేవించువానికిని, భుజించిన యాహారముయొక్కరసము పక్వముగాక స్నిగ్ధగుణముచే మేదస్సును వృద్ధి నొందించును. ఇది మేదోరోగంబనఁబడును. సకలప్రాణులకును మేదస్సు ఉదరంబుననుండును. కాన మేదోరోగము గలవానికి ఉదరము వృద్ధియగును. వృద్ధి నొందిన మేదస్సుచే వాతము నిరోధింపఁబడి శోష్టమనందే సంచరించుచు జాతరాగ్నిని బలపఱచును. దానం జేసి భుజించిన యాహారము త్వరలోనే జీర్ణమగును. అట్టి

రోగికి క్వాసము, దప్పి, మూర్ఛ, అలినీద్ర, తుమ్ములు, బడలిక, చెమ్మట, శరీరమున దుర్గంధము, బలహీనత, సంభోగశక్తితగ్గుట, మొదలగునవియుపద్రవములు. అట్టి మేదోవృద్ధిచేత వాతాదులన్నియు వృద్ధిజెంది ప్రమేహము, జ్వరము, ప్రమేహపిటికలు, విద్రుధి మొదలు గాగల వానిని జనింపజేసి ప్రాణములను హరించును.

వాతంబు దుష్టంబై స్వకారణములచే దుష్టంబు లగు పిత్త కఫములను నాబాహ్యనాదులయందు వ్యాపింపజేసి వానిచే నడ్డగింప బడినమార్గము కలదియై చర్మము నాశ్రయించి శోఫమును గలుగజేయును.

అట్టి శోఫంబున వాపు మిగుల నున్నతంబై మొద్దుబాటియుండుట, ఉష్ణము, సిరలు వ్యాపించుట, గగుఱుపాటు, శరీరము వివర్ణంబగుట, ఇది సామాన్య లక్షణంబులుగా నుండును.

వాతశోఫంబున వాపు చంచలంబై యుండుట, చర్మము పలచనై మిగుల కఠినంబై పిత్తిరంగు గలిగియుండుట, స్పర్శము తెలియక తిమ్మిగల్గియుండుట, పగటియందు అధికముగ నుండుట, ఈలక్షణంబులుండు.

పిత్త శోఫంబున వాపు మృదువుగను, వాసనగలదియై యుండుట, నలుపు పసుపు ఎఱుపు ఈరంగులుగల్గియుండుట, భ్రమ, జ్వరము, దప్పి, చెమ్మట, మంట, నొప్పిగల్గుట, కన్ను లెఱ్ఱబాటియుండుట, ఈచిహ్నంబులుండు.

కఫ శోఫంబున వాపు భారమై కఠినమైయుండుట, పొండువర్ణము, అరోచకము, జొల్లుకారుట, అలినీద్ర, వాంతి, అగ్నిమాంద్యము, చేతితో నెత్తినపుడు పల్లముపడుట, రాత్రి వాపు అధికముగ నుండుట మొదలగుచిహ్నంబులు చూపట్టును.

ద్విదోషశోఫమందు ద్విదోషలక్షణంబులును, త్రిదోషశోఫయందు త్రిదోషలక్షణంబులును యెఱుంగునది.

దండప్రహరము, శస్త్రాదులచే ఛేదము, మందుగాలి, నముద్రపుగాలి, జీడినిత్తుల రసము, దురదగొండెరసము, ముల్లు, వీనిచే శరీరమున వాపు జనించును. అట్టివాపు మిగుల నుష్టంబై యెఱ్ఱిరంగుగల్గి తఱుచుగ పిత్తశోఫలక్షణంబులు గలిగియుండును. ఇది అభిఘాతజ్జోఫ మనంబడును.

విషాదిసంబంధముచేత విషశోఫము పుట్టును. అందు మృదుత్వము, చలించుట, శీఘ్రముగ వ్యాపించుట, మంటయు నొప్పియు విశేషంబుగ నుండుట మొదలగు చిహ్నంబులు చూపట్టును.

—తి వృద్ధిరోగ వివరణము. —

వృద్ధయస్సప్త గదితా వాతాత్పితృత్కఫేన చ.

రక్షేన మేదసా మూత్రాదాంత్రవృద్ధిశ్చ సప్తమీ,

వృద్ధి (వృషణములువాచుట) రోగము వాత, పిత్త, క్లేష్మ, రక్త, మేదో, మూత్ర, ఆంత్రి వృద్ధులన నేడువిధంబులై యుండును.

శరీరమునందభోగమనము గలవాతము ప్రకుషితంబై వృషణములయందును గజ్జలయందును వ్యాపించుచు అండకోశములను, అండముల నాశ్రయించియుండు నాడులను దుష్టములుగ జేసి, అండములయందును, అండకోశములయందును వాపునుపోటునుగలిగించును. ఇది వృద్ధియనిగాని అండవృద్ధియనికాని చెప్పబడును.

వాతవృద్ధియందు అండమును సృశించినయెడల వాతముచేసిండియుండుతిత్తివలె నుండి రూక్షంబైయుండును.

పిత్తవృద్ధియందు పండినమేడిపండువలెనుండి మంటయు, నొప్పియు, ఉష్ణంబును గలిగియుండును.

క్లేష్మవృద్ధియందు శీతంబుగను, భారంబుగను దురదగను నుండును. రక్తవృద్ధియందు నల్లని బొబ్బలతోగూడి యుండి పిత్తవృద్ధి లక్షణంబులు గలిగియుండును.

మేదోవృద్ధియందు మృదువైన తాటిపండువలె వట్టువగానుండి కఫవృద్ధిలక్షణంబులు గలిగియుండును.

మూత్రమును నిరోధించువానికి అట్టిమూత్రము వృషణంబుల వ్యాపించి నీటిచే నింపబడినతిత్తివలె నుండి చలించుచు వేదనగల్గి మృదువుగానుండునది మూత్రవృద్ధి యనబడును.

వాతప్రకోపకవదార్థములను భుజించుట, చల్లనినీటియందు స్నానముచేయుట, మల మూత్రములను నిరోధించుట, బలాత్కారముగ మలమూత్రములను వెడలించుట, భారముమోయుట, త్రోవ నధికముగానడచుట, ఈమొదలగు కారణంబులచే వాతము ప్రకుషితంబై సన్నప్రేవులలో నొక్కభాగము సంకోచింపజేసి స్థానమునుండి క్రిందికి తోయును. అట్టి ప్రేగు గజ్జలయందు గ్రంథిరూపంబైన వాపునుగల్గించును. ఇది ఆంత్రి వృద్ధి యనబడును.

— అండవృద్ధి, గండమాల, గలగండ, ఆపచి, గ్రంథ్యర్బుదరోగము. —

అండవృద్ధిస్తథా చైకా తథైకా గండమాలికా. 67

గండాలజీతి చైకా స్యాద్గ్రంథయో నవథా మతాః,

త్రిభిర్దోషైస్తయో రక్తా చ్ఛిరాభిరేదసో వ్రణాత్. 68

అస్థా మాంసేన నవమష్షడ్విధం స్యాత్తథార్బుదం,

వాతాత్పిత్తాత్కఫాద్రక్తా న్నాంసాదసి చ మేదసః. 69

అండవృద్ధిరోగ మొకవిధంబుగను, గండమాల, గలగండ, అపవీరోగము లాకొక్క విధంబుగను, గ్రంధిరోగము-వాత, పిత్త, క్లేష్మ, రక్త, మేదో, సిరా, వ్రణ, అమాంస, గ్రంథులన తొమ్మిదివిధంబులుగను విభజింపఁబడియున్నది. అర్బుదరోగము-వా పిత్త, క్లేష్మ, రక్త, మాంస, మేదోభవంబై యాఱు విధంబులం బరఁగు. అండవృద్ధియ వృషణవృద్ధియే. ఇందు పూర్వము చెప్పఁబడిన అంత్రవృద్ధిలక్షణంబులు చూపట్టును.

రేగుచండు, కవ్వరేగుచండు, ఉసిరికకాయ, వీనితోసమానమైన ప్రమాణముగ గ్రంథులు మేదశకఫములచే చంకలు, భుజిరస్సులు, పెడతలనుండునరములు, కంఠమ గజ్జలు, వీనియందు జనించును. ఇది గండమాలయనంబడును. ఈగ్రంథులు చిరకాలమున కొంచెము కొంచెముగా పగులును. మేదో దోషంబుచే వాతక్లేష్మములు ప్రవసితంబులై మెడ, కంఠము, గడ్డము క్రిందిభాగము, వీని సంధులయందు గుండ్రముగా నల్లలలాడునట్ల చిన్నదిగాని, పెద్దదిగాని యగు గ్రంథిని గలుగఁజేయును. ఇయ్యది గలగండమనఁబడును.

వైఁశేషిని గండమాలారూపమైనగ్రంథులు చిరకాలమునుండి యనునరించి అంద కొన్ని పగిలి స్రవించి కొన్ని నశించి మరలజనించుచుండినయెడల అపచియనఁబడును.

వాతపిత్త కఫంబులు దుష్టంబులై మాంసము, రక్తము, మేదస్సు, సిరలు, వీనిఁ దుష్టంబులుగజేసి పర్మలంబును, ఉన్నతంబును, కఠినంబును నగువాపుఁ గల్గించును. ఇది గ్రంథియనంబడును.

వాతగ్రంథియందు ఈడ్వఁబడినట్లుండుట, క్షీణాదుల బొడిచినట్లుండుట, కొట్ట బడినట్లుండుట, పగలఁదీయుచున్నట్లుండుట, నల్లనిరంగు గల్గియుండుట, పగిలినపుడు నిర్మలంబైన రక్తమును స్రవించుట మొదలగు చిహ్నంబులు చూపట్టును.

పిత్తగ్రంథియందు అగ్నిచేకాల్పఁబడినట్లు లోపలనుండి పొగలువచ్చుచుండు నట్లుండుట, ఔరాదులంబెట్లు నట్లుండుట, జ్వలించునట్లుండుట, ఎఱుపుగను, పసుపుగ నుండుట, పగిలినపుడు ఉష్ణంబైన రక్తమును స్రవించుట మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

కఫగ్రంథియందు చల్లగనుండుట, స్వాభావికమైనవర్షము గల్గియుండుట, బాధ న్వల్పముగానుండుట, దురద గలిగియుండుట, కఠినంబుగనుండుట, చిరకాలమునకు వృద్ధి జేంది పగిలినపుడు తెల్లనిరక్తమును స్రవించుట మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టును.

మేదోజగ్రంథి శరీరము వృద్ధి నొందునప్పుడు వృద్ధి నొందుచు, శరీరముక్షీణించు నపుడు క్షీణించుచు నునుపుగల్గి బాధలేక గొప్పదిగానుండును. పగిలినపుడు పేసిననేయి పంటి చీముస్రవించును.

రక్తగ్రంథియందు పిత్తగ్రంథియందలి లక్షణములు చూపట్టును.

సీరాగ్రంథియందు పీడ, చలనము, ఔన్నత్యము ఇవిగలిగి మర్తస్థానంబులం బట్టును. అయ్యది ఆసాధ్యము.

వస్త్రాసూతాదులచే వ్రణముజేంది అందుపుట్టు గ్రంథి వ్రణగ్రంథి యనఁబడును. అందు పిత్తలక్షణంబులు వాతలక్షణంబులు చూపట్టును.

వాతాదులు ప్రకోపముజేంది అస్థులం జేఱచి అస్థులయందు గ్రంథిని గలుగఁ జేసిన నయ్యది అస్థిగ్రంథియనఁబడును.

మాంసము చెడుటచే పుట్టిన గ్రంథి మాంసగ్రంథి యనియుఁ జెప్పఁబడును.

శరీరమునం దెచ్చుటనైన నొకచోట వాతాదిదోషములు ప్రకోపమునొంది రక్త హంసంబులంజేఱచి వర్తులంబును, కఠినంబును, స్వల్పబాధయు కల్గినదియు, గాఢమైన హాలము కలదియు, చిరకాలమునకు వృద్ధి నొంది పరివర్తంబగునదియు నైన మాంసండును కల్గించును. ఇది అర్బుద మనఁబడును.

ఇందు వాత, పిత్త, కఫ, మేదస్సులచేపుట్టిన అర్బుదములయొక్క లక్షణంబులను వాత పిత్త కఫ మేదోగ్రంథుల లక్షణంబులతో సమానముగా నెఱుంగునది.

దోషములు ప్రకోపముజేంది రక్తమును విశేషముగ చెఱచి సిరలను సంకోచము నొందించి యొక్కచోట గుంపుగఁజేర్చి మాంసపిండమును నున్నతముగఁ జేయును. అట్టి హంసపిండమువలె ప్రవించుచు మాంసపు మొలకలతోగూడి శీఘ్రముగ వృద్ధి నొందును. అర్బుదమును రక్తమును ప్రవించుచుండును. ఇది రక్తార్బుదమనఁబడును. ఇది ఆసాధ్యము.

ప్రసూతాదులచే మాంసముచెడి వాపుగల్గును, అట్టివాపు నొప్పిలేక నునువుగల్గి శరీరమునకు సమానమైనవర్ణముగలిగి వగలక తాయివలె కఠినంబై యుండును. అది మాంసార్బుద మనఁబడును. ఈవ్యాధి మాంసము చెడినవానికిని మాంసము విశేషముగా భుజించు నానికిని జనించును. ఇది సాధ్యము. అర్బుదము ప్రక్క నొకయర్బుదము పుట్టిన నయ్యది సాధ్యము.

— శ్లో పదరోగవివరణము. —

శ్లో పదం చ త్రిథా పోక్తం వాతాత్పితృతృప్తాదపి,

శ్లో పద(బోధకాలు)రోగము వాత, పిత్తశ్లేష్మములచే నుత్పన్నంబై త్రివిధంబగు.

జ్వరముతోఁగూడ మిగుల వేదనతోఁగూడినవాపు గజ్వలల ముందుజనించి క్రమంగా పాదములకు దిగినయెడల నయ్యది శ్లో పదం బనఁబడును. వాతశ్లో పదము నల్లగను హంబుగను తీవ్రంబగు వేదనగలదియు, కారణములేకయే విశేషముగు నొప్పి గలది యనై యుండును.

పిత్తశ్లో పదము వచ్చుచిరంగులపై తాపముతోఁగూడి జ్వరముగలిగి మృదవుగ యుండును.

క్షేప్తక్షిపదము నిగనిగలాడుచు శ్వేతవర్ణంబుగలిగి మిక్కిలి భారముతోఁగూడి కఠినంబైయుండును. తటాకాదులయందలి నీరు బైటకుపోవక యచ్చటనే చిరకాలము నిలచియుండు ప్రదేశంబులను అన్నియుతువులయందును మిగుల శీతలంబుగానున్న ప్రదేశంబులను ఈక్షిపదవ్యాధులు విశేషముగా జనించును.

మిక్కిలి వాతాదిదోషములు వానిలక్షణంబులం గనబఱచి నీరు మొదలగువానిని ప్రవింపజేయుచుండిన నాక్షిపదం బసాధ్యము.

— విద్రధి, ప్రణరోగము, వీనివివరణము. —

విద్రధిష్టద్విధః ఖ్యాతో వాతపిత్తకన్దైత్రయః. 70

రక్తాత్మతాత్రిదోమైశ్చ వ్రణాః పంచదశోదితాః,
తేషాం చతుర్థా భేదాస్యైరాగంతుర్దేహజస్తథా 71

శుద్ధోదుష్టశ్చ విజ్ఞేయస్తత్సంఖ్యా కథ్యతే పృథక్,
వాతవ్రణః పిత్తజశ్చ కఫజో రక్తజో వ్రణః. 72

వాతపిత్తభవశ్చానోఽన్యో వాతశ్లేష్మభవస్తథా,
తథా పిత్తకఫాభ్యాం చ సన్నిపాతేన చాప్తమః. 73

నవమో వాతరక్తేన దశమో రక్తపిత్తతః,
శ్లేష్మరక్తభవశ్చానోఽన్యో వాతపిత్తాస్సగుద్భవః. 74

వాతశ్లేష్మాస్సగుత్పన్నః పిత్తశ్లేష్మాస్ససంభవః,
సన్నిపాతాస్సగుద్భూత ఇతి పంచదశ వ్రణాః. 75

విద్రధిరోగము వాత, పిత్త, కఫ, రక్త, శ్లేష్మ, సన్నిపాతములచే నుత్పన్నంబై యాఱువిధంబులగు.

ప్రణరోగము అగంతుక వ్రణము, శారీర వ్రణము, శుద్ధ వ్రణము, దుష్ట వ్రణము, అను నాలుగువిధంబుల విభజింపఁబడును. ఆట్టివ్రణము, వాత, పిత్త, కఫ, రక్త, వాత పిత్త, వాతశ్లేష్మ, పిత్తశ్లేష్మ, సన్నిపాత, వాతరక్త, రక్తపిత్త, శ్లేష్మరక్త, వాతపిత్తరక్త, వాతశ్లేష్మరక్త, పిత్తశ్లేష్మరక్త, సన్నిపాతరక్తంబులచే నుత్పన్నంబై ప్రత్యేకంబుగా పదు నైదువిధంబులు.

వాతాదిదోషములు ప్రకోపముజేంది చర్మము, రక్తము, మాంసము వీని చెఱచి అస్థులయందుజేరి ప్రబలమైనమూలముగలది, నొప్పితోఁగూడినదియు, పర్వలంబును, లేక నిడుదయునైన కూరమైనవావును గల్గించును. దీనిని విద్రధియని వ్యవహరించెదరు.

వాతవిద్రధియందు నల్లనిరంగుగల్లుట, ఎఱువరంగుగల్లుట, ఒకప్పుడు చిన్నదిగను, ఒకప్పుడు పెద్దదిగను ఉండుట, అధికమైనవేదనగల్గియుండుట, అనేకవిధంబులుగాపుట్టుట, ఖరిపాకముగల్గుట, మొదలైనచిహ్నంబులు చూపట్టును.

పిత్తవిద్రధియందు పండినమేడిపండు వర్ణంబుగాని, శ్యామలవర్ణంబుగాని గలిగి యుండుట, పుట్టినతోడనే జ్వరము, మంట, పరిపాకము గల్గుట మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

క్షేష్ణవిద్రధియందు మూకుడువలె వర్ణంబును, పొండువర్ణంబును గల్గియుండుట, చల్లగానుండుట, స్వల్పమైనబాధగల్గుట, చిరకాలమునకు పాకముచెందుట మొదలైన చిహ్నంబులు చూపట్టును.

ఈమూడువిద్రధులలోను వాతవిద్రధియందు పలవగను, పిత్తవిద్రధియందు పచ్చగను, క్షేష్ణవిద్రధియందు తెల్లగను, చీముకాటును. రక్తవిద్రధియందు నల్లనిబొబ్బలు గలిగి శ్యామవర్ణంబుతోగూడి మిగులతీవ్రంబైన నొప్పి, బాధ కల్గుట పిత్తవిద్రధిలక్షణంబులు చూపట్టును.

క్షౌతవిద్రధియందు శరీరమున కభిఘాతము గల్గినపుడు అపఘ్నాహారములను జేసిన యెడల గాయమందలి యుష్ణము వాతముచే శరీరమందు వ్యాపింపఁబడిన రక్తముతో గూడిన పిత్తమును ప్రకోపమునొందించి జ్వరము, దష్టి, తాపము వీనితోగూడిన విద్రధిని గలుగఁజేయును. అందు పూర్వముచెప్పఁబడిన పిత్తవిద్రధిచిహ్నంబులు చూపట్టును.

సన్నిపాతవిద్రధియందు అనేకవర్ణంబులు, నానావిధంబులగువేదనలు, ఆస్రావంబులగల్గుట, పెడతలవలె నున్నతమైయుండుట, ఒకచోట త్వరలోపాకముజెందుట, మఱి యొకచోట జెందకుండుట, మొదలైనచిహ్నంబులు చూపట్టును. ఇయ్యది ఆసాధ్యంబు ఈయాటును బాహ్యావిద్రధులనంబడును.

మఱియు వాతాదిదోషములు ప్రకోపముజేంది శరీరమునకు లోప్రక్క పాము పుట్టవలె నున్నతంబును, గుల్మమువంటియాకారంబును కలవిద్రధిని గుదము, వస్త్రద్వారము, నాభి, కుటీ, గజ్జలు, పృకములు, ప్లేహము, యకృత్తు, హృదయము, క్లోమము వీనిలో నెచ్చటనైనను జనింపఁజేయును. ఇది అంతర్విద్రధి యనంబడును. వానిలక్షణంబులను తంత్రాంతరంబుల చూడందగును.

వాతాదిప్రకోపముచే గల్గినది శరీర ప్రణమనియు, శస్త్రాది ప్రహారముచే నుత్పన్నంబైనది ఆగంతుక ప్రణమనియు, దుర్గంధయుక్తమైనచీమును దుష్పరక్తమును స్రవించుట, మిగులఉష్ణతంబుగనుండుట, చిరకాలమునుండి అనువర్తించియుండుట, గంధము వర్ణము ఇవి మిక్కిలి అధికంబుగ నుండుట, ఈమొదలైనచిహ్నంబుల గాన్నించిన నది దుష్ట ప్రణమనియు, నాలుకవలె మిక్కిలివృదులై నునుపుగలిగి స్పృగంబుగనుండి స్వల్పమైన వేదనగల్గి మిగుల నున్నతంబును మిగుల నిమ్నంబునుగాక సమముగానుండి చీముమొదలగు వానిని స్రవించకుండిన నా ప్రణము శుద్ధప్రణమనియు జెప్పఁబడును.

వాతప్రణమందు ప్రంభించియుండుట, స్పృశించినపుడు కఠినంబుగ నుండుట, చీమును మెల్లగ స్రవించుట, అధికమైనబాధ గల్గించుట, పోటుగల్గి ఆదరుచుండుట, శ్యామవర్ణము కల్గియుండుట, మొదలగులక్షణంబు లుండును.

శీతప్రణంబున దస్పి, మూర్ఛ, జ్వరము, క్షేదము, తాపము, లాఘవ దుష్టంబై చగులఁదీయున ట్టుండుట, దుర్గంధముతోఁగూడి చీమును స్రవించుట ఈ మొదలగు చిహ్నంబు లుండును.

క్షేష్టప్రణమందు మిక్కిలి జీగటగనుండుట, భారముగనుండుట, నునుపుగల్గి యుండుట, నిశ్చలంబై యుండుట, స్వల్పమైన వేదన గల్గియుండుట, పాండువర్ణము కల్గియుండుట, చీమును కొంచెము స్రవించుట, చిరకాలమునకు పాకమునొందుట మొదలైన చిహ్నంబు లుండును.

రక్తప్రణంబున రక్తవర్ణంబై రక్తము స్రవించును.

ఈరీతిగ ద్విదోషలక్షణంబులును, త్రిదోషలక్షణంబులును కాన్పించినయెడల మిగిలిన భేదములను కూడ తెలియందగును.

— శీ సద్యోప్రణ వివరణము. ౭౬ —

సద్యోప్రణ స్తద్విప్రధా స్యాదవిక్లప్తవిలంబితౌ,
ఛిన్నఛిన్నప్రచలితఘృష్టవిధ్విపాతితాః.

76

సద్యోప్రణము—ఆవక్షప్తము, విలంబితము, ఛిన్నము, భిన్నము, ప్రచలితము, ఘృష్టము, విధ్విము, నిపాతితము, అనుభేదంబులచే ఎనిమిదివిధంబులుగ నున్నది.

నానావిధంబులైనముఖములుగల శస్త్రములచేత నానావిధంబులైన అవయవము లందు ప్రహరములుగల్గినయెడల పలువిధంబులైన ప్రణములు జనించును.

అందు కత్తిరించినట్లుండిన ప్రణము ఆవక్షప్త మనంబడును.

ప్రేలాడుచుండినమాంసము గల ప్రణము విలంబితమనంబడును.

శరీరంబున అడ్డంబుగ నైనను, నిడుపుగ నైనను, ఛేదించబడినయెడ నయ్యది భిన్న ప్రణమనంబడును.

శక్తియనునాయుధము, దంతములు, బాణములు కత్తికొన, కొమ్ము, ఈ మొదలగు దానిచే దేహమండలి మూత్రాద్యవయవములకు అభిఘాతము గల్గినయెడల నయ్యది భిన్న ప్రణమనంబడును. ఇయ్యది మూత్రాదులను స్రవించుచుండును.

ముద్గరము, ముష్టి, వీనిచేగలిగెడి ప్రహరంబులచే అవయవములునలిగి అఘటలు, మజ్జ, రక్తములచేదడిసి అణఁగి వికాలముగఁగనంబడుచున్న నయ్యది ప్రచలిత(పిచ్చిత) ప్రణంబనంబడును.

కర్మశంఖులై నవస్తువులయొక్క ఒకరిపిడిచేతను, అభిఘాతముచేతను, శరీరము దలి చర్మమువైతోలుఊడి మంటగల్గి స్రవించుచుండినయెడ నయ్యది ఘృష్టప్రణ మనం పును.

సూక్ష్మగుఱగ్రములు గలముల్లు మొదలగునవి అవయవములలో నెచ్చోటనైనను కిగిలైలువెడలినను, లేకున్నను ఆవ్రణము విధప్రణ మనఁబడును.

అధికముగ చిన్నంబును, భిన్నంబును గాక వై జేష్టుఁబడినచిన్నభిన్నలక్షణంబులు ంక్షంబుగఁగల్గి శరీరమందు నిమోన్నతంబగువ్రణము నిపాతితవ్రణమనిగాని, క్షతణమనిగాని చెప్పఁబడును.

❧ కోష్ఠభేద వివరణము. ౭ ❧

కోష్ఠభేదో ద్విధా ప్రోక్తశ్చిన్నాంత్రో నిసృతాంత్రకః,

కోష్ఠభేదరోగము—చిన్నాంత్రము, నిసృతాంత్రము, అను భేదంబుచే ద్వివిధంబు.

శల్యము కోష్ఠమందలి పొరలను భేదించినయెడల నయ్యది చిన్నాంత్రమనియు, గ్రము కోష్ఠమందలిపొరలనుభేదించి ఈవలకు బయలు వెడలచేసిన నయ్యది నిసృతాంత్రము చెప్పఁబడును.

❧ అస్థిభంగము, వహ్నిదగ్ధము వీనివివరణము. ౮ ❧

అస్థిభంగోఽష్టథా ప్రోక్తో భగ్నపిష్టవిదారితౌ.

77

వివర్తితశ్చ విశ్లిష్టస్థైర్యక్షిప్తమథోగతః,

ఊర్ధ్వగస్పంధిభగ్నశ్చ వహ్నిదగ్ధశ్చతుర్విధః.

78

ప్లుష్టోఽతిదగ్ధో దుర్దగ్ధస్సమ్యదగ్ధః ప్రక్షీర్తితః,

భగ్నంబునది—ఎముకలయందును, కీళ్లయందును జనించుటంజేసి ద్వివిధంబు.

మ సంధిగతభగ్నము—భగ్నపిష్టము, విదారితము, వివర్తితము, విశ్లిష్టము, తిర్మక్షిము, అనఁజైదువిధంబులుగను, అస్థిభంగము—అధోగతము, ఊర్ధ్వగతము, సంధిభంగంబులన మూఁడువిధంబులుగను కలసి అస్థిభంగము ఎనిమిది విధంబులు.

అగ్నిదగ్ధరోగము—ప్లుష్టము, అతిదగ్ధము, దుర్దగ్ధము, సమ్యదగ్ధము అన నాల్గుంబులు.

అందు సంధియందలి ఎముకలురెండును ఒండొంటినొరసి నలిగినయెడల భగ్నము. అరీతిగ కీళ్లనలిగినపుడు ఎముకల కిరుప్రక్కలయందు వాపును, రాత్రులయందు ప్రకోపముచే నధికమైనబాధయు గల్గును.

సంధులయందు అస్థులుపగిలిన నయ్యది విదారిత మనంబడును.

కీలు కొంచెమువదలియున్న నయ్యది విశ్లిష్ట మనంబడును.

కీర్ణపీడి క్రిందుమీదుగ వ్యత్యస్తమైయున్నయెడల వివర్తితమనబడును.
కీలునడలి అందొక ఎముక ఆడ్డముగతిరిగియున్నయెడల నయ్యది తిర్వగ్ధత మనబడును.

కాళ్ల యందు ఎముకలుజాతినయెడ నయ్యది అధోగత మనబడును.

సంఘలయందలి ఎముకలు మీదుగాపోయిన నయ్యది ఊర్ధ్వగత మనబడును.

సంఘలంగల యస్థులు విజిగినయెడల నయ్యది సంధిబంధ మనబడును.

అన్నిచే శరీరముకాలుట అన్నిదగ్ధ మనబడును.

అందు చర్మము కమలి వేఱురంగును గల్గినయెడల నయ్యది ప్లుప్తమనియు, రక్తమహాసము, సిరలు, స్నాయువులు, సంఘలు, అస్థులు మొదలగునవి బైటబడి జ్వరము, తాపము, దాహము, మూర్ఛ పీనిని గల్గించినయెడ నయ్యది అతిదగ్ధమనియు, అన్నిమిగుల బొబ్బలుపుట్టి చిరకాలమువఱకు శమింపక బాధించుచుండిన నయ్యది దుర్దగ్ధమనియు, అన్నిదగ్ధమైన శరీరము మరల స్వకాంతింగలిగిన సమ్యగ్దగ్ధమనియు చెప్పబడును.

—ॐ నాడీప్రణా, భగందర వివరణము. —

నాడ్యః పంచ సమాఖ్యాతా వాతపిత్తకఫైస్త్రిధా. 7

త్రిదోమైరపి శల్యేన తథాష్ట స్యుర్భగందరాః,
శతపోనస్తు పవనాదుష్ట్రగ్రీవశ్చ పిత్తతః. 8

పరిస్రావీ కఫాత్ జ్వేయః ఋజుర్వాతకఫోద్భవః,
పరిక్షేపీ మరుత్పిత౯దర్శోజః కఫసిత్తతః. 81

అగంతుజాతశ్చోన్మాగ్నీ శంఖావర్తస్త్రిదోషజః,

నాడీప్రణము—వాత, పిత్త, క్షేష్ట, సన్నిపాత, శల్యములచే నుత్పన్నంబై యైదు విధంబులం బరంగు.

భగందరరోగము—శతపోన, ఉష్ట్రగ్రీవ, పరిస్రావి, ఋజు, పరిక్షేపి, అర్శోజ, ఉన్మాగ్ని, శంఖావర్త భేదంబులచే నెనిమిది విధంబులు.

పక్ష్యమును వాపును పక్ష్యము గాని దని తలచి చికిత్సజేయక యుపేక్షించినను, అధికముగ చీము గల ప్రణాములను వీడన శోధనాది చికిత్సలంజేయక యుపేక్షించినను, అట్టిచీము, చర్మము, మాంసము, సిరలు, స్నాయువులు, సంఘలు, ఎముకలు, కోష్ఠము, మర్తములు, వీనినన్నిటి భేదించి లోనం బ్రవేశించును. ఇది నాడీప్రణము (నారికులుపు) లనబడును.

వాతనాడీప్రణాంబున ప్రణాద్వారము మిగుల సూక్ష్మంబుగనుండుట, పరుషంబై

యుండుట, అధికముగ పోటు, రాత్రి యందు వాతము ప్రకోపముజేంది అధికముగ చీము గాఱుట, ఈచిహ్నములు చూపట్టును.

పిత్తనాడీ ప్రణంబున దప్పి, జ్వరము, మంట, మిగుల ఉష్ణంబు, పచ్చని చీము స్రవించుట మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టును.

కఫనాడీ ప్రణంబున చిక్కగానుండి తెల్లని చీముగాఱుట, స్తంభించి యుండుట, దురద, నొప్పిలేమి, మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టును.

సన్నిపాత నాడీ ప్రణంబున తాపము, జ్వరము, శ్వాసము, మూర్ఛ, నోరెండుట, మఱియు త్రిదోషలక్షణములును చూపట్టును.

శల్యములు, చర్మము, మాంసము, మొదలగువానియందు ప్రవేశించి కొన్నికారణములచే గనబడకుండి శీఘ్రముగ ప్రణమును గల్గించును. ఇది శల్యనాడీ ప్రణ మనఁబడును. ఇందు ప్రణమందు నురుగు, ఉష్ణంబు, రక్తముతోఁగూడిన చీముగాఱుట, ఎల్లపుడును ఎడతెగనిబాధ, ఈ లక్షణములు చూపట్టును.

గుదస్థానమునకు రెండంగుళములదూరమున అధికమగు వేదనతోఁగూడిన పిటిక (బొబ్బ) జనించి అది పగిలినయెడ నయ్యది భగందరమనఁబడును.

శతపోన భగందరంబున కషాయరూక్షాదివదార్థములను సేవించుటచే వాతము మిగుల ప్రకోపము జేంది బొబ్బును గల్గించును. అది సమయమున చికిత్సజేయమింజేసి పరిపక్వంబై పగిలి క్రూరంబైన బాధతోఁగూడి యరుణవర్ణంబైన నురుగును స్రవించును. మఱియు నచ్చోట జల్లెడవలె ననేక రంధ్రములు కల్గి యారంధ్రములనుండి మలమూత్ర శుక్రంబులు స్రవించుచుండును.

ఉష్ణగ్రీవ భగందరంబున పిత్తము ప్రకుపితంబై గుదస్థానంబున ఎఱ్ఱని బొబ్బును కల్గించును. అది జనించినతోడనే శీఘ్రముగ పాకమునుజేంది ఉష్ణంబైన చీమును స్రవించును. ఇది ఒంటెముఖమువలె వక్రంబై యుండుటంజేసి ఉష్ణముఖం బనఁబడును.

పరిసావి భగందరంబున కఫము ప్రకుపితంబై బొబ్బును గలుగజేయును. దాని యందు దురద, చిక్కని చీముగాఱుట, కఠినంబుగ నుండుట, స్వల్పమైన బాధగల్గి యుండుట, తెల్లగనుండుట మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టును.

శంఖావర్త భగందరంబున త్రిదోషములు ప్రకోపమునుజేంది బొబ్బును గల్గించును. అందు అనేకవిధంబులైన బాధలుగల్గి బొబ్బ మేకచన్నువలె నుండుట, శంఖము నందలి నుడివలె ఆవర్తముగలిగియుండుట, మఱియు త్రిదోషలక్షణములును గానంబడును.

ఋజుభగందరంబున వాతశ్లేష్మములయొక్క లక్షణములు చూపట్టును.

పరిక్షేపిభగందరంబున వాతపిత్త లక్షణములు చూపట్టును.

అర్యోజభగందరంబున పితృక్షేష్ట లక్షణంబులు చూపట్టును.

కంటకాదులచే గుదంబునఁ గలిగిన గాయమును చిత్తశ్చేయక యుపేక్షించిన నది నానాఁట వృద్ధి నొంది పురుగులు పుట్టును. ఆ పురుగులు అనేకద్వారంబులను గలుగఁ జేయును. అట్టి భగందరము ఉన్నాగ్నిభగందర మనంబడును. భగందరములన్నియు దుస్సాధ్యంబులు. అందు శంఖావర్తభగందరము, ఉన్నాగ్నిభగందరము మిగుల నసాధ్యంబులని యెఱుంగునది.

— ఉపదంశరోగము, శూకరోగము-వీనివివరణము. —

మేఢే పంచోపదంశాస్యైర్వాతపితృకస్తైస్త్రిధా. 82

సన్నిపాతేన రక్తాచ్చ మేఢే శూకామయాస్తథా,
చతుర్వింశతిరాఖ్యాతా లింగార్మ్యగ్రధితం తథా. 83

నివృత్తమవమంథశ్చ మృదితం శతపోనకః,
అష్టిలికా సర్షపికా త్వక్పాకశ్చావపాటికా. 84

మాంసపాకస్సర్పహానిర్విరుద్ధమణిరుత్తమా,
మాంసార్బుదం పుష్కరికా సమూఢపిటికాలజీ. 85

రక్తార్బుదం విద్రధిశ్చ కుంభికా తిలకాలకః,
నిరుద్ధః ప్రకశః పోక్తస్తథైవ పరివర్తికా. 86

ఉపదంశ (కొఱుకు) రోగము-వాత, పితృ, క్షేష్ట, సన్నిపాత, రక్తంబులచే నుత్పన్నంబై యైదువిధంబులు.

శూకరోగము-లింగార్మ్య, గ్రధిత, నివృత్త, అవమంథ, మృదిత, శతపోనక, అష్టిలిక, సర్షపిక, త్వక్పాక, అవపాటిక, మాంసపాక, స్సర్పహాని, విరుద్ధమణి, మాంసార్బుద, పుష్కరిక, సమూఢపిటిక, అలజీ, రక్తార్బుద, విద్రధి, కుంభిక, తిలకాలక, నిరుద్ధ, ప్రకశ, పరివర్తిక, అనుభేదంబులచే నిరుపదినాల్గువిధంబులుగ నుండును.

హస్తములచే మర్దనాద్యభిఘాతములను చేయుట, రతిచేయు కాలమున ననురాగాలిశయముచే నభిదంతక్షతములను జేయుట, సంభోగముచేసిన పిదప కడగకుండుట, అధికముగ సంభోగముచేయుట, భగవందలి దోషములు సంక్రమించుట, ఈకారణములచేత పురుషునియొక్క మేధ్రంబున ఉపదంశవ్యాధి పుట్టును.

అందు వాతోపదంశంబున నూదులంబోడిచినవిధమున బాధగల్గుట, పగులుట, అదరుట, ఈ చిహ్నములు గల్గి శిశ్నంబున నల్లని బొబ్బలు పుట్టును.

పిత్తోపదంశంబున మిక్కిలి మంటగలిగి తడితోగూడి వచ్చుగనుండు బొబ్బలు గాన్పించును.

కరోవదంశంబున దురద, వాపు, గల్లును.

నన్ని పాతోవదంశంబున నానావిధంబులైన స్రావంబులు, పోటు, దప్పి, ఇవిగల్గి
త్రిదోషలక్షణంబులు చూపట్టును.

రక్షోవదంశంబున రక్తమువంటి రంగుగల్గి నల్లనిరక్తమును స్రవించుచు పిత్తలక్ష
ణంబులు చూపట్టును. ఇందు మేఘిమందలి మాంసము కిండములుగనున్నను, మేఘిము
నంతయు పురుగులుతిని వృషణములు మాత్రము మిగిలియున్నను, ఈవదంశము అసాధ్యం
బగును. సాధ్యమగు నువదంశమునకు చికిత్సంజేయకుండిన కొంతకాలమునకు వాపు, పురు
గులు, మంట, ఇవిగల్గి పక్షంబై మేఘిము తుత్తునియలై రోగి మరణము నొందును.

అక్రమముగ మేఘిమును వృద్ధినించు నిమిత్తము విషజంతువులను జేర్చిన
ఔషధములను మేఘిమునకు లేవనము చేసినయెడల నట్టి మూఘునకు శూకదోషము
జనించును.

గ్రధీకమునందు శిశ్నమునందు ఎల్లపుడును కుఱుపులు పుట్టును.

అవమంథమునందు కఫరక్తములు ప్రకుశితంబులై మధ్యమున చీలియుండు
పొక్కుల ననేకముగ శిశ్నంబున గలుగఁజేయును.

వాతప్రకోపంబున శిశ్నంబున వేదనాయుక్తంబులగు కుఱుపులులేచి శిశ్నము
వాచియుండుట మృదిత మనఁబడును.

వాతరక్త ప్రకోపముచేత శిశ్నమునందు చిన్నకుఱుపులుపుట్టి బాధను గలుగఁజేసిన
నయ్యది శతపోనక మనఁబడును.

వాతప్రకోపముచేత శిశ్నంబున చిన్నకుఱుపులుపుట్టి యయ్యది ఇరుమువలె గట్టిగా
నుండిన అయ్యది అస్థిలిక యనఁబడును.

వాతజ్వేష్ట ప్రకోపంబుచేత శిశ్నంబున అవగింజలవంటి పొక్కులుపుట్టిన నయ్యది
సర్పిలిక యనఁబడును.

వాతపిత్త ప్రకోపముచేత శిశ్నముయొక్క చర్మము పాకమునొంది జ్వరము,
తాపము గలిగిన నయ్యది త్వక్పాక మనఁబడును.

వాతాది ప్రకోపముచేత శిశ్నమందలి మాంసము క్రిందికి జాఱిపోయి స్రవించు
చుండిన నయ్యది మాంసపాక మనఁబడును.

శుక్రదోషంబుచేత రక్తము ప్రకోపమునొంది శిశ్నమునందు కుఱుపులు పుట్టి
స్పృశించిన బాధను గలుగఁజేసిన నయ్యది స్పృశహాని యనఁబడును.

శూకరోగానంతరమున అభిసూతముచే మాంసముచెడి గ్రంథులుగలిగిన నయ్యది
మాంసార్బుద మనఁబడును.

రక్తపిత్త ప్రకోపముచేత తామర మొగ్గలవలె జంటకుఱుపులులేదిన నయ్యది పుష్కరిక యనఁబడును.

వాత ప్రకోపముచేత శిశ్నమున నన్నముగను, కఠినముగను నుండు కుఱుపులు పుట్టిన నయ్యది సమ్మూఢ మనఁబడును.

ప్రమేహ పిటికవంటి లక్షణములు గల్గినది అలబి యనఁబడును.

శిశ్నము, పొత్తికడుపు-వీనియందు నల్లని, ఎఱ్ఱని, వర్ణముగల కుఱుపులు జనించి వేదన యధికముగానండిన రక్తార్బుద మనఁబడును.

పూర్వము చెప్పబడిన నన్ని పాత విద్రుధి లక్షణములు గలిగి అనేక వర్ణ వేదనా స్రావములు గలిగిన నయ్యది విద్రుధి యనఁబడును.

రక్తపిత్తములవలన కుఱుపులు జనించి నేరేడువిత్తుల వర్ణములను గలిగియుండిన కంభిక యనఁబడును.

త్రిదోష ప్రకోపముచేత శిశ్నమునందు చిత్రవర్ణముగలిగి యందలి మాంసము క్షుల్లి యూడిపడి చీము స్రవించుచుండిన నయ్యది లిలకాలక మనఁబడును. మఱియు లింగార్బుము, నివృత్తము, అవపాటిక, నిరుద్ధమణి, నిరుద్ధము, ప్రకళము, పరివర్తిక-వీని లక్షణములను గ్రంథాంతరంబులందు చూడవచ్చును.

— శుష్కరోగవివరణము. —

కుష్మాన్యస్తాదశోక్తాని వాతాత్కాపాలికం భవేత్,
పిత్తేనోదుంబరం పోక్తం కఫాన్తండలచర్మికే.

87

మరుత్పితృద్భృష్యజిహ్వం శ్లేష్మవాతాద్విపాదికా,
తథా సిద్ధైః కుష్టం చ కిటిభం చాలసం తథా.

88

కఫపిత్తాత్పునర్ద్రుః పామా విస్ఫోటకం తథా,
మహాకుష్టం చర్మదళం పుండరీకం శతాదుకమ్

89

త్రిదోషైః కాకణం జ్ఞేయం తథాఽన్యం చిత్రసంజ్ఞికం,
తథా వాతేన పిత్తేన శ్లేష్మణా చ త్రిధా భవేత్.

90

కుష్టరోగము—కపాలిక, ఉదుంబర, మండల, చర్మిక, ఋష్యజిహ్వ, విపాదిక, సిద్ధ, కిటిభ, అలస, ద్రు, పామా, విస్ఫోటక, మహాకుష్ట, చర్మదళ, పుండరీక, శతాదుక, కాకణ, చిత్ర భేదంబులచే పదునెనిమిది విధంబులు.

విరుద్ధాహరములను నేనించుటచేతను, మలమూత్రనిరోధముచేతను, దేవ, గురు, బ్రాహ్మణ, వృద్ధ, మాతా, పితలను నిందించుటచేతను, వాతాదిదోషంబులు ప్రకోపము నొంది త్వష్టాంస రక్తలసీకలను దుష్టంబులుగ చేసి కుష్టమును గలిగించును.

అందు వాతప్రకోపముచేత చర్మము ఎఱుపు నలుపు, రంగులతో గూడినచై కుండ పెంకువలెనుండి స్ఫులింపిన గరగరలాడుచుండి చర్మము అతివృద్ధువుగానుండిన కపాలిక క్తువ మనఁబడును.

పిత్తప్రకోపముచేత చర్మము రక్తవర్ణంబై తాపము, వేదన దురద గలిగియుండి యందలిరోమంబులు పచ్చనిరంగు గలిగి యుండిన ఉమంబరకృష్ట మనఁబడును.

క్షేష్టప్రకోపము చేత చర్మము తెల్లనిరంగు గలిగి జింకవలెను, మండలాకారంబు గను నుండిన నయ్యది మండలకృష్ట మనఁబడును.

క్షేష్టప్రకోపంబుచేత పాదములయందు దురదతో గూడిన నల్లని కుఱుపులు జనించి నీరును స్రవించుచు, పాదములు పగిలియుండిన నయ్యది విచర్షికకృష్ట మనఁబడును.

వాతపిత్తప్రకోపముచేత చర్మము కఠినముగను, గరగరగను, మండలాగ్రమున ఎఱ్ఱగను, మండలమధ్యమున నల్లగను నుండిన నయ్యది ఋష్యజిహ్వా మనఁబడును.

వాత, పిత్త, క్షేష్ట, ప్రకోపంబుచేత, అఱకాళ్లు, అఱచేతులు, పగిలి మిగుల బాధగానుండిన నయ్యది విపాచికాకృష్ట మనఁబడును.

వాతక్షేష్టప్రకోపంబుచేత చర్మము తెలుపు వర్ణముగలిగి, పలచగానుండి సొర కాయ పువ్వుతో సమానంబుగా నుండి రాచినపొట్టురాలుచుండిన సిద్ధకృష్టంబనఁబడును. మఱియు నయ్యది తఱచుగా తొమ్మనందు పుట్టుచుండును.

వాతక్షేష్టప్రకోపంబుచేత చర్మము నల్లగను, అందలిప్రణాము కఠినంబుగను గర గరగనుండిన నయ్యది కిటిభకృష్టమనఁబడును.

క్షేష్టవాతప్రకోపంబుచేత చర్మమున కుఱుపులు జనించి రక్తవర్ణముగను, దురద గను నుండిన నయ్యది అలసకృష్ట మనఁబడును.

పిత్తక్షేష్టప్రకోపంబుచేత చర్మమున కుఱుపులుజనించి రక్తవర్ణముగను, దురదగను నుండి మండలంబున తాపముగలిగిన నయ్యది దద్రుకృష్టమనఁబడును.

పిత్తక్షేష్టప్రకోపంబుచేత చర్మమున చిన్నకుఱుపులుపుట్టి దురదగలిగి, పగిలి అందుండి నీరుకాటుచు నడుము చేతులు నీనియందు అధికముగానుండిన నయ్యది పామా కృష్ట మనఁబడును.

పిత్తక్షేష్టప్రకోపముచేత చర్మమున శ్యామారుణవర్ణంబులు గలిగినకుఱుపులు పుట్టి చర్మము పలచగనుండిన నది స్ఫోటకకృష్ట మనఁబడును.

పిత్తక్షేష్టప్రకోపంబుచేత చెమ్మను స్రవించక చర్మమున మచ్చలుపుట్టిన నయ్యది మహాకృష్టమనఁబడును. ఇది చర్మకృష్టమనియు, గజచర్మకృష్టమనియు చెప్పఁబడును.

పిత్తక్షేష్టప్రకోపంబుచేత చర్మము రక్తవర్ణంబుగను, దురదగను, పొటుగను, ఉండు టయ్యగాక యందలికుఱుపులు స్ఫులింపిన వేదనగలిగియుండిన చర్మదళకృష్ట మనఁబడును.

పితృశ్చేష్టప్రకృపంబుచేత చర్మ మధ్యప్రదేశంబు తెల్లగను, తామరాకువలె చుట్టు బెజ్జగను, ఉన్నతముగను నుండిన నయ్యది పుండరీకకుష్మ మనంబడును.

చర్మమున ననేక వ్రణములు జనించి వేదన, తాపము గలిగియుండిన శతారుక్మ మనంబడును.

చర్మము నల్లుచై గురిగింజలవంటికుఱుపులుపుట్టి పాకము జేందునపుడు మిగులవేదన గలిగియుండిన కాకణకుష్మ మనంబడును.

వాతాదిదోషప్రకృపముచేత చర్మము ఎఱ్ఱగగాని, తెల్లగగాని యుండిన నయ్యది చిత్రకుష్మ మనంబడును.

— శుద్రరోగవివరణము. —

శుద్రరోగాష్టష్టిసంఖ్యాస్తేష్వాదౌ శర్మరార్బుదం,
ఇంద్రవిద్ధాపనసికా వివృతాంత్రాలజీ తథా. 91

వారాహదంష్ట్రో వల్లీకం కచ్చపీ తిలకాలకః,
గర్దభీరకసాచైవ యవప్రఖ్యా విదారికా. 92

కదరం మశకశ్చైవ నీలికా జాలగర్దభః,
ఇరివేల్లి జతుమణిర్దుదభ్రంశోఽగ్నిరోహిణీ. 93

సన్నిరుద్ధగుదః శోథః కునఖోఽనుశయీ తథా,
పద్మినీకంటకశ్చిప్యమలసో ముఖదూషికా. 94

కఠౌపృషణకచూశ్చ గంధః పాషాణగర్దభః,
రాజికా చ తథా వ్యంగాశ్చత్వారః పరికీర్తితాః. 95

వాతాత్పితృతృసాన్ద్రక్తాదిత్యుక్తం వ్యంగలక్షణం,
విసోఘటాః శుద్రరోగేషు తేఽష్టథా పరికీర్తితాః. 96

పుకద్ధోఽైస్త్రయో ద్వంద్వై స్త్రీవిధః సప్తమోఽసృజః,
అష్టమస్సన్నిపాతేన శుద్రరుక్షుమసూరికా. 97

చతుర్దశప్రకారేణ త్రిదోఽైశ త్రిథా చ సా,
ద్వంద్వజా త్రివిధా పోక్తా సన్నిపాతేన సప్తమీ. 98

అష్టమీ త్వగ్గతా జ్ఞేయా రక్తజా నవమీ స్మృతా,
దశమీ మాంససంజాతా చత్రసోఽన్యాశ దుస్తరాః. 99

మేదోస్థిమజ్జాశుక్రస్థాః శుద్రరోగా ఇతీరితాః,

శుద్రరోగములు, శర్మరార్బుదము, ఇంద్రసిద్ధ, పనసికము, వివృతాంత్ర, అలజి, వారాహదంష్ట్రము, వల్లీకము, కచ్చపికము, తిలకాలకము, గర్దభము, రకసము, యవప్రఖ్య, మేదోస్థిమజ్జాశుక్రస్థాః శుద్రరోగా ఇతీరితాః,

విదారిక, కదరము, మశకము, నీలిక, జాలగర్దభము, ఇరివేల్లిక, జతుమణి, గుడభ్రంశము, అన్నిరోహిణి, సన్నిరుద్ధగుడము, శోతము, కునఖము, అనుశయి, పద్మి నీకంటకము, చివ్యము, అలసము, ముఖదూషిక, కక్షము, పృషణకచ్ఛము, గంధము, పాషాణగర్దభము, రాజిక, వ్యంగము, విస్ఫోటము, మసూరిక, అనుభేదంబులచే నుండును. అందు వ్యంగము-వాత, పిత్త, క్లేష్మ, రక్తములచే నుత్పన్నంబై నాల్గువిధంబులు. విస్ఫోటము-వాత, పిత్త, క్లేష్మ, వాతక్లేష్మ, వాతపిత్త, పిత్తక్లేష్మ, సన్నిపాత, రక్తములచే నుత్పన్నంబై ఎనిమిదివిధములు. మసూరిక-వాత, పిత్త, క్లేష్మ, వాతక్లేష్మ, వాతపిత్త, పిత్తక్లేష్మ, సన్నిపాత, చర్మ, రక్త, మాంస, మేదో, అస్థి, మజ్జా, శుక్రంబులచే నుత్పన్నంబై పదునాల్గు విధంబులు. అన్నియు కలసి క్షుద్రరోగంబులు అఱువదివిధంబులం బరంగు.

సిరలు, స్నాయువులు, కఫము, మేదస్సు, వాతము ఇవి మాంసాశ్రితంబులై గ్రంథులను జనింపఁజేయును. ఇట్లుజనించిన గ్రంథులు వృద్ధిఁజెంది పగిలి లేనే నేయి వీనివంటి చీమును స్రవించును. పిమ్మట వాతము ప్రకోపమునొంది యాగ్రంథులను కఠినంబులుగను, అనేకవర్ణములు కలవిగాను చేయును. ఇయ్యది శర్మారూర్పుడ మనఁబడును.

మధ్యభాగమున తామరమొగ్గవలె నొక్కకుఱుపు జనించి దానిచుట్టును చిన్నకుఱుపులు పుట్టిన నయ్యది ఇంద్రవిద్ధ మనఁబడును.

వాతక్లేష్మప్రకోపంబుచే కర్ణములయందు కుఱుపులు జనించి అధికముగా బాధగల్గి కఠినంబుగానుండిన నయ్యది పనసికయనఁబడును.

మిగులబాధగల్గించుచు పుండు గుండ్రముగనుండి దానిముఖము పండినఅత్తిపండువలె నుండిన నయ్యది విప్రుతాంఘ్రి యనఁబడును.

వాతక్లేష్మప్రకోపంబుచే కఠినంబుగను, ముఖములేక ఉన్నతంబుగను, గుండ్రముగను, స్వల్పముగా చీము స్రవించుచుండు కుఱుపు పుట్టిన నయ్యది అలఱియనఁబడును.

శరీరమున వాపు జనించి యయ్యది కఠినంబుగను, తాపము, దురద, వేదన వీనిని గల్గించుచుండి చర్మము పాకము నొందిన నయ్యది వరాహదంష్ట్ర మనఁబడును.

వాతాది దోషప్రకోపముచేత గొంతు, మెడ, చేతులు, కాళ్లు, సంధులు వీనియందు గంభీరస్థలము నాశ్రయించి, అనేక ముఖములనుండి స్రవించుచు గ్రంథులు జనించి తాపము, దురద, వీనిని జనింపఁజేసి విసర్పమువలె శరీరము నంతను వ్యాపించిన నయ్యది వల్చికమనఁబడును.

రెండు కుఱుపులు జంటగ జనించి మధ్యభాగంబు తాఁజేటి పీఠవలె నున్నతంబుగను, కఠినంబుగను నుండిన నయ్యది కచ్చపిక యనఁబడును.

త్రిదోషప్రకోపంబుచేత శరీరంబున నువ్వువిత్తులంబోలి కుఱుపులు జనించి బాధలేకుండిన నయ్యది తిలకాలకం బనఁబడును.

వాతప్రితప్రకోపంబుచే నెఱ్ఱనివర్ణంబుగల కుటుపులు జనించి శరీరంబంతఁ
వ్యాపించి వేదనను గలుగఁజేయుచుండిన నయ్యది గర్బభిక్త యనఁబడును.

స్రావరహితంబు లగుకుటుపులు జనించి దురదమాత్రము గలిగియుండిన రక్త
బసంబడును.

వాతప్రకోపంబుచే గోధూమాకారంబుగల కుటుపులుపుట్టి మాంసాశ్రితంబు
కఠినంబుగ నుండిన నయ్యది యవప్రఖ్యమనఁబడును.

సంఘలయందు నేలగుమ్ముడు గడ్డవలె కుటుపులు జనించిన నయ్యది విదాఁ
యనఁబడును.

ముళ్లు, తాళ్లు, మొదలగునవి పాదంబులయందు గ్రుచ్చుకొనుటచేత రేగుపంఁ
లోని గుఱ్ఱవలె బంకగలిగినకుటుపు జనించిన నయ్యది కదరమని జెప్పఁబడును.

వాతప్రకోపంబుచేత మిశ్రములవంటియాకారము గలకుటుపులు జనించి కఠిన
బులై వేదనారహితంబులై యుండిన నయ్యది మశక మనఁబడును.

కోఁధాయాసంబులచే వాతము ప్రకోపమునొంది పిత్తముతోఁగలసి ముఖంబు
నైనను, శరీరంబునైనను, నల్లనిమండలంబులం గలుగఁజేయును. ఆయ్యది నీలిక యన
బడును.

పిత్తము ప్రకోపముజెంది శరీరంబున నెచ్చుటనైనను వాపుగలిగించును. ఆవాఁ
శరీరంబున నిలకడలేక సంచరించుచు జ్వరము, తాపము, దప్పి మొదలగువానిని గల్గించును
ఇయ్యది బాలగర్భభ మనఁబడును.

శరీరంబున వర్షలంబై తీవ్రమైన వేదనతోఁగూడి బొబ్బజనించిన నయ్యది ఇరివేల్లిక
యనఁబడును. ఇది త్రిదోషోద్భవంబు.

నునుపుగలిగి శరీరమున కొంచె మున్నతంబైన మచ్చ జనించిన నయ్యది జఠుమణి
యనఁబడును. ఇయ్యది కఫవాతములచే జనించును. దీనినే కొందఱు పుట్టుమచ్చయని
వ్యవహరించెదరు.

పురీషమును విసర్జించునపుడు మిక్కిలిబలాత్కారముగ ముక్కుటచేతను, అలిసా
రముచేతను, గుదము బైటకి వచ్చిన నయ్యది గుదభ్రంశమనఁబడును. ఇది బలహీనుఁడై
రూక్షుండగువానికి జనించును.

మాంసమును పగులఁగొట్టి లోన తీవ్రమైనమంటను జ్వరమును గలిగించునవియు,
జ్వలించు అగ్నికణంబువోలె రక్తవర్ణంబు లైయుండిన బొబ్బలు చంకలయందుజనించిన
నయ్యది అగ్నిరోహిణి యనఁబడును. ఇయ్యది త్రిదోషోత్థం బగుటచే నసాధ్యంబు. ఇందు
వాతోద్భవంబు ఏడుదినములకు పిచ్చుటను, పిత్తోద్భవంబు పదిదినములకుపిచ్చుటను, కఫోద్భ
వంబై నది పదునైదుదినములకు పిచ్చుటను రోగిని చంపును.

పురిషము, వాతము—వీనివేగమును నిరోధించుటచేత అపానవాతము ప్రకోపము జేంది గుదద్వారము నడ్డగించి పురిషమార్గమును మిగుల సూక్ష్మముజేయును. దానంజేసి పురిషము మిగుల కొద్దిగ కష్టముచేచే బోవుచుండును. ఇయ్యది సన్నిరుద్ధగుద మనంబడును.

వాత, రక్త, పిత్తప్రకోపంబులచే శరీరము దద్దులు బైలుదేరి తక్షణమే నశించుచుండిన నయ్యది కోతమనంబడును.

సఖములకు అభిసూతము గల్గుటచేత నయ్యది నల్లబడిన నయ్యది కుసఖమనంబడును.

మిఁగాలిమిద మిక్కిలిలోతున దోషముగల్గి శరీరమునకు సమానమైనవర్ణముగలిగి లోననే పాకమునొంది వాపు బైలువెడలిన నయ్యది అనుశయి అనంబడును.

తామరకాండయందలి ముండ్లవలెనుండు ముండ్లు గలిగి పాండువర్ణంబై దురదతో గూడియుండి వర్తులాకారంబైన పొడలుగల్గిన నయ్యది పద్మ సీకంటక మనంబడును.

వాతపిత్తములు సఖములయందలి మాంసమునందు ప్రకోపముజేంది మంటును గలుగఁజేసి పాకము నొందించును. అయ్యది చివ్వ మనంబడును. ఇయ్యదియే గోఱుచుట్టు అని వ్యవహరింపఁబడును.

దుష్టమగుబురదను త్రొక్కుటచేత పాదములయందలి రక్తముచెడి ప్రేళ్లమధ్యమున నీరుకారుట, దురద, మంట, నొప్పి గలిగిన నయ్యది అలస మనంబడును.

కఫవాతరక్తప్రకోపంబులచే యకావనవంతు లగుస్త్రీ పురుషులకు ముఖమునందు బూరుగముండ్లవలె కఠినంబులైనస్రాక్కులు గల్గును. ఇయ్యది ముఖదూషికయనియు వాన పిడకమనియు ననంబడును. దీనినే మొటిమలందురు.

బాహువులయందును, పార్శ్వములయందును, భుజశీరస్సులయందును, చంకలయందును నల్లనిబొబ్బలతోఁగూడి అధికమైన వేదనగలపిడక జనించిన నయ్యది “కక్ష” యనంబడును. ఇయ్యది పిత్తప్రకోపముచే జనించును.

స్నానముచేయునపుడు బాగుగాతోమకయున్నయెడ వృషణములయందు మురికి జేరి చెప్పుటబట్టిన నామురికి తడిసి దానంజేసి దురదగలుగును. గోకినయెడల బొబ్బగలిగి న్ననించును. ఇయ్యది వృషణకచ్ఛువు అనంబడును.

కక్షయనురోగంబునంబోలె నొక్కపిడకజనించిన నయ్యది గంధమనియు, గంధ మాలయనియు జెప్పఁబడును.

తాలువులయొక్క సంధియందు కఠినంబై అల్పంబుగ వేదనగలిగి స్నిగ్ధమైన శోఫ (ఉబ్బు) జనించును. ఇయ్యది తాయింబోలె కఠినముగ నుంటచే పాషాణగర్భ మనంబడును. ఇయ్యది వాతక్షేష్ణములచే జనించును.

కొద్దముచేతను, ఆయాసముచేతను, వాతము ప్రకోపమునొంది పిత్తముతోఁగూడి ముఖమునందు వేదనారహితంబై, సూక్ష్మంబుగను, శ్యామవర్ణంబుగను నుండు పొడను గల్గించును. ఇయ్యది వ్యంగమనంబుడును. దీనినే లోకంబున మంగు అని వ్యవహరించే దరు. ఈవ్యంగము వాత, పిత్త, కఫ, రక్తములచే నుత్పన్నంబై యాదోషలక్షణంబులను గలిగియుండును.

కటురసంబును, అష్టరసంబును గల పదార్థములను భుజించుట, తీక్షణము, ఉష్ణము, సంతాపకము, రూక్షము, ఊరము గలపదార్థములను భుజించుట, జీర్ణముగాకుండ మరల భుజించుట, ఎండం దిరుగుట, బుఱుధర్మములగు శీతోష్ణాదులను అధికముగా సేవించుట; ఈకారణములచే వాతము ప్రకోపముజెంది రక్తము, మాంసము, అస్థులు, వీరి నాశ్రయించి జ్వరముతోఁగూడ భయంకరములగు బొబ్బలను జనింపఁ జేయును. దేహమునందెదలునైనను రక్తపిత్తములచే నివ్వనకాలినట్లు జ్వరముతోఁ గూడియుండు పాకులు జనించుట విస్ఫోటకసామాన్యలక్షణమని యెఱుంగునది.

వాతవిస్ఫోటకంబున తలనొప్పి, శూల, జ్వరము, దప్పి, కీళ్లనొప్పులు, నల్లబారుట ఈలక్షణంబులు చూపట్టును.

పిత్తవిస్ఫోటకంబున జ్వరము, మంట, నొప్పి, స్రావము, పక్వముఁజెందుట, దప్పి, బొబ్బలుపచ్చగను, ఎఱ్ఱగనునుండుట ఈలక్షణంబులు చూపట్టును.

కఫవిస్ఫోటకంబున వాంతి, ఆరోచకము, జాడ్యము, దురద, కాఠిన్యము, తెల్లబాటు, బాధలేమి, చిరకాలమునకు పాకముజెందుట, ఈలక్షణంబులు చూపట్టును.

వాతపిత్తవిస్ఫోటకంబున తీవ్రంబగువేదనయు, కఫవాతికవిస్ఫోటకంబున దురద జాడ్యము, గురుత్వముగల్గుటయు, కఫపిత్తవిస్ఫోటకంబున దురద, మంట, జ్వరము, వాంతి గల్గుటయు చూపట్టును.

సన్నిపాతవిస్ఫోటకంబున బొబ్బలు మధ్యమున వల్లముగను, చుట్టును ఉన్నతంబుగను, మిగులకాఠిన్యముగను నుండుట, స్వల్పపాకము నొందుట, మంట, ఎఱుపు, దప్పి, ఇంద్రియజ్ఞానము నశించుట, వాంతి, మూర్ఛ, నొప్పి, జ్వరము, ప్రలాపము, వణకరు, కునికిపాటు ఈలక్షణంబులు చూపట్టును.

రక్తజవిస్ఫోటకంబున గురిగింజలను పవడములను బోలుబొబ్బలు రక్తవర్ణంబులై జనించును. ఇయ్యది పిత్తసహాయముచేఁ గూడ జనించును. ఇయ్యది ఎఱ్ఱిచికిత్సలచేతను అసాధ్యము.

చేదు, పులును, ఉప్పు, కారము - ఈరసములు గలపదార్థములను మిక్కుటముగ భుజించుట, పరస్పరవిరుద్ధంబులగు క్షీరమత్స్యద్యాహారము, జీర్ణము కాకుండ మరల

భుజించుట, విషసంబంధము గల పుష్పములు మొదలగువానినుండి వచ్చు గాలిని పీల్చుట, శనైశ్చరది కూర్గ్రహములచే దేశంబునకు వీక్షణంబుకలుగుట - వీనిచే వాతాదిదోషములు ప్రకోపముజేంది దుష్టంబైన రక్తముతోగూడి మసూరంబులం (చిఱునెనగల) బోలుబొట్టలను శరీరంబున జనించును. ఇయ్యది మసూరిక యనంబడును.

వాతజమసూరికయందు బొట్టలు క్యామారుణవర్ణంబులై రూక్షంబులై, మిగుల వేదనగలిగి, కఠినంబులై, చిరకాలమువఱకు పాకమునొందక యుండును. ఇందు అవయవ సంధులందును, ఎముకలసంధులయందును నొప్పి, దగ్గు, వణికు, మాంద్యము, బడలిక, తాలువులు, వెదవులు, నాలుక, ఇవి యెండుట, దప్పి, అరుచి, ఈలక్షణంబులు చూపట్టును.

పిత్తజమసూరికయందు బొట్టలు రక్తవర్ణంబులై, పీతంబులై, మంటతోడను, మిగుల వేదనతోడను గూడి శీఘ్రముగ పాకము నొందినవై యుండును. ఇందు అతిసారము, ఒడలిసోఘలు, అరుచి, తాపము, దప్పి, నోరు పుండగుట, కన్నులెఱ్ఱిబారుట, తీక్షణంబగు జ్వరము ఈచిహ్నంబులు చూపట్టును.

కఫజమసూరికయందు బొట్టలు శ్వేతవర్ణంబులై నునుపుగల్గి స్థూలంబులై దురదగల్గి, స్వల్పవేదనాసహితంబులై చిరకాలమునకు పాకము నొందునవై యుండును. ఇందు నోట కఫము ప్రవిండుట, జాడ్యము, తలనొప్పి, శరీరము బరువుగానుండుట, అరుచి, సిద్ధ ఈలక్షణంబులు చూపట్టును.

సన్నిపాతమసూరికయందు బొట్టలు నీలవర్ణంబులై, అడుకులవలె విస్తీర్ణంబులై చిరపాకంబుగలిగి దుర్గంధముతోడ చీముగాఱుచు నుండును. ఇందు మాటాడుటకు శక్తిలేక కంఠము క్రుంగిపోవుట, అరుచి, శరీరము స్తంభించుట, ఆనగ్ధముగ మాటాడుట ఈచిహ్నంబులు చూపట్టును. ఇయ్యది అసాధ్యము.

రక్తజమసూరికయందు పిత్తజమసూరికయందలి లక్షణంబులు చూపట్టును.

మఱియు సీమసూరికారోగము సప్తధాతువుల నాశ్రయించి కూడ జనించును.

ప్రత్యేకము వానిలక్షణంబులను గ్రంథాంతరంబులందుఁ జూడందగును.

— విసర్పరోగవివరణము. —

విసర్పరోగో నవధా వాతపిత్తకఫైస్త్రిధా.

100

త్రిధా చ ద్వంద్వభేదేన సన్నిపాతేన సప్తమః,

అష్టమో వహ్నిదాహేన నవమశ్చాభిఘాతజః.

101

విసర్పరోగము— వాత, పిత్త, క్షేప్త, వాతపిత్త, వాతక్షేప్త, పిత్తక్షేప్త, సన్నిపాత, వహ్నిదాహ, అభిఘాతములవలన నుత్పన్నంబై తొమ్మిదివిధంబులం బరచగు.

ఉప్పు, పులుసు, కారము, ఉష్ణపదార్థములు వీనిని మిక్కుటముగ భుజించుటచేత

వాతాదిదోషములు ప్రకోపముజెంది విసర్పరోగంబును గలిగించును. “వివిధం సర్పతి యథో విసర్పస్తేన స స్తన్మృతః, పరిసరోపిథవా నామ్నా సర్వతః పరిసర్పణాత్” శరీరంబున ననేకప్రదేశంబుల సంచరించుటచే పరిసర్పమనియు చెప్పబడును. అనఁగా వాతాదిదోషములు ప్రకోపముఁ జెంది త్వక్ మాంసరక్తముల నాశ్రయించి దేహంబున నొక్కచోట నిల్కడలేక సకలావయవంబులందును సంచరించునదియు, వాతాదిలక్షణంబులతోఁ గూడినదియు, విస్తీర్ణంబును, ఉన్నతంబునునైన వాపును గల్గించును. దీనిని ఒక్కచోట నైనను నిల్కడలేక శరీరంబంతయు వ్యాపించుటంజేసి విసర్పంబని వ్యవహరింతురు.

అందు వాతవిసర్పంబున వాతజ్వరముతో సమానమైనచిహ్నంబులు గలుగుట, వాపు, ఆదరుట, సూదులంగ్రుచ్చినట్లుండుట, పగులదీసినట్లుండుట, నొప్పి, ఆయాసము, రోమాంచము ఈచిహ్నంబులు గానంబడును.

పిత్తవిసర్పంబున నావాపు శీఘ్రంబుగ నొక్కచోటనుండి మఱియొకచోటుకు వ్యాపించుట, పిత్తజ్వరలక్షణంబులు గల్గియుండుట, అవాపు రక్తవర్ణంబైయుండుట ఈ లక్షణంబులు గానంబడియెడి.

క్షేప్తవిసర్పంబున దురద, నునుపు, కఫజ్వరలక్షణంబులు చూపట్టును.

వాతపిత్తవిసర్పంబున జ్వరము, వాంతి, మూర్ఛ, అతిసారము, దప్పి, భ్రమము, అగ్నిమాంద్యము, తమకము, ఆరోచకము ఈచిహ్నంబులు గలిగి శరీరమంతయు అగ్నితో గాల్చినవిధంబున బాధగల్గియుండును. ఈవాపు ఎచ్చటసంచరించునో యాథలంబు నల్లబాటి బొగ్గవలె నుండును. అయ్యది శీఘ్రగమనంబు గల్గియుంటుంజేసి త్వరలో మృదయాది మర్తస్థానంబులంజేరును, అట్టితఱి వాతము బలిష్ఠంబై జ్ఞానమును నశింపఁజేసి నిద్రను నశింపఁజేయును. అట్టియవస్థలో శ్వాసము, ఎక్కిళ్లు ప్రారంభమగును. రోగి ఒకదానియందు నిచ్చింపక ఇటునటుకొట్టుకొనుచుండును. ఇట్టి యవద్రవగ్రస్తుడై శీఘ్రకాలంబున మరణముజెందును. ఇయ్యదియే “అగ్నివిసర్ప” మనంబడును.

కఫవాతవిసర్పంబున ప్రకోపమునొందిన కఫముచే వాతమార్గము నిరోధింపఁబడి యావాతము ప్రకోపము జెందును. అట్టికఫము రక్తవృద్ధి గలమనుజునియొక్క చర్మ, సిరా, స్నాయువుల నాశ్రయించి యుండురక్తమును దుష్టముగఁజేసి దీర్ఘంబులై, నూత్నకారంబులై, వర్తంబులై, కఠినంబులై యుండుగ్రంథులను గల్గించును. ఆగ్రంథిమాల రక్తవర్ణంబై తీవ్రవేదనాయుతంబైన జ్వరంబును గల్గించును. అట్టితఱి శ్వాసము, కాసము, అతిసారము, నోరెండుట, ఎక్కిళ్లు, వాంతి, భ్రమము, ఇంద్రియసమ్మోహము, శరీరవర్ణము మఱియుండుట, మూర్ఛ, అగ్నిమాంద్యము ఈచిహ్నంబులు గానంబడియెడి. ఇయ్యది “గ్రంథివిసర్ప” మనంబడును.

కఫపిత్తవిసర్పంబున కఫపిత్తములు స్వస్థానంబైన ఆమాశయముగుండ శరీరంబున
 ప్రేరించి వచ్చునిరంగుగలిగి, పాండురవర్ణంబై స్నిగ్ధంబులై స్వల్పవేదనాసహితంబులైన
 బొబ్బలను గలిగించును. అట్టిబొబ్బలు లోన పాకమునొంది హస్తంబులచే స్పృశించిన
 పిండల అడుసువలె చలించుచుండెడి మాంసముగలిగి, మాంసదోషముచే స్పష్టముగ దృష్టి
 చేరదంబులగు సిరాన్నాయుసంఘాతముగల్గి పీనుఁగువలె దుర్గంధము గల్గియుండును.
 ఇందు జ్వరము, నిద్ర, తలనొప్పి, శరీరకృశత్వము, శరీరము జిగటగల్గియుండుట, అరుచి,
 ప్రేమము, అగ్నిమాంద్యము, అథ్థులు భిన్నంబులగుట, భుక్తంబగునాహారము పాకము
 ఁదుకుండుట ఈ చిహ్నంబులు చూపబడెడిని, ఇయ్యది “కర్దవవిసర్ప” మనంబడును.

త్రిదోషలక్షణంబులు గనంబడిన నయ్యది నన్ని పాతవిసర్ప మనంబడును. ఇయ్యది
 సాధ్యము.

అగ్నిదాహముచే గల్గిన విసర్పము “అగ్నిదాహవిసర్ప” మనంబడును. ఇందు పిత్త
 పర్వలక్షణంబులు చూపట్టును.

శస్త్రప్రహారాదులచే వాతము ప్రవృత్తంబై రక్తపిత్తములను ప్రేరిపించి ఉలవల
 నమానంబగు బొబ్బలను గల్గించును. ఇందు జ్వరము, నొప్పి, మంట ఈలక్షణంబుల
 నడ శ్యామారుణవర్ణంబు చూపట్టును. ఇయ్యది “అభిఘాతవిసర్ప” మనంబడును.

❧ ఉదర్దరోగము, శీతపిత్తము-వీనివివరణము. ❧

తతైకశ్లేష్మపిత్తాభ్యాముదర్దః పరికీర్తితః,

వాతపిత్తేన చైకస్తు శీతపిత్తామయస్సన్మితః.

102

ఉదర్దరోగము శ్లేష్మపిత్తములచే నుత్పన్నంబై యొక్కవిధంబై యుండును. శీత
 త్రోగము వాతపిత్తములచే నుత్పన్నంబై యొందువిధంబు.

చర్మముపైన కణితిరీగలుకుట్టినవిధంబున దురదగల్గి దద్దురుపుట్టి నూదులు గ్రుచ్చిన
 పోటుగల్గి వాంతి, జ్వరము, మంట గల్గినయెడల నయ్యది “ఉదర్ద”మనంబడును.

దేహంబున చల్లనిగాలి సోఁకుటచే కఫవాతములు ప్రకోపమునొంది పిత్తమును
 ప్రోపింపజేసి చర్మమునందును, శరీరమునకు లోప్రక్క రక్తమాంసాదులయందును
 ప్రేరించి ఉదర్దరోగమందలి కొన్నిచిహ్నంబులను గానంబఱచును. ఇయ్యది శీతపిత్త
 నంబడును.

❧ ఆమ్లపిత్తము, వాతరక్తము-వీనివివరణము. ❧

ఆమ్లపిత్తం త్రిధా ప్రోక్తం వాతేన శ్లేష్మణా తథా,
 తృతీయం శ్లేష్మవాతాభ్యాం వాతరక్తం తథాఽష్టథా.
 వాతాధిక్యేన పిత్తాచ్చ కఫాద్దోషత్రయేణ చ,

103

రక్తాధిక్యేన దోషాణాం ద్వంద్వేన త్రివిధస్సృతః.

104

అష్టపిత్తము వాత, క్షేష్ఠ, వాతక్షేష్ఠములచే నుత్పన్నంబై త్రివిధంబు. వాతరక్త రోగము వాత, పిత్త, క్షేష్ఠ, వాతక్షేష్ఠ, వాతపిత్త, పిత్తక్షేష్ఠ. సన్నిపాత, రక్తములచే నుత్పన్నంబై ఎనిమిదివిధంబుల నుండును. పరస్పరవిరుద్ధంబులైన వదార్థములు, చెడిన యన్నము, పులుసువస్తువులు, తాపకరపదార్థములు-వీనిచే పిత్తము ప్రకోపించిన నయ్యది అష్టపిత్త మనంబడును. అయ్యది అధోగతమనియు, ఊర్ధ్వగతమనియు ద్వివిధంబు. అధోగతాష్టపిత్తంబున దష్ఠి, తాపము, మూర్ఛ, భ్రమము, మనోవికారము, నోట నీరుగాలుట, శరీరమున దద్దులుగల్గుట, అగ్నిమాంద్యము, చెమ్మటబట్టుట, శరీరము పచ్చగ నుండుట, మలము నానావిధంబులుగ పోవుట ఈచిహ్నములు చూపట్టును. ఊర్ధ్వగతాష్టపిత్తంబున పచ్చగను, పసుపుగను, నీలంబుగను, కృష్ణవర్ణంబుగను, రక్తముకలిసియు, మాంసపునీటివలెను, ఆమృతరసముగను వాంతియగును. చేదును, పులుసుగల త్రేసుపులువచ్చును. కంఠము, హృదయము, కుక్షి వీనియందు తాపము, మంట, జ్వరము, ఆరోచకము, జ్వరము, బొబ్బలు, పొడలు ఈలక్షణంబులు గానంబడును. అందు వాతజాష్టపిత్తమున వణకు, ప్రలాపము, మూర్ఛ, ఒడలు చినుచినులాడుట, శరీరము కృశించుట, నొప్పిగలుగుట, చీకటిలోనున్నరీతిగ నుండుట, గగురుపాటు ఈలక్షణంబులు చూపట్టును. కఫజాష్టపిత్తంబున కఫము నుమియుట, శరీరముబరువై మొద్దుబాటియుండుట, ఆరోచకము శరీరము చల్లనైయుండుట, కృశత్వము, వాంతి, కంఠమును కఫము నిరోధించుట, అగ్ని మాంద్యము, దురద, నిద్ర ఈచిహ్నంబులు చూపట్టును. క్షేష్ఠ వాతజాష్టపిత్తంబున క్షేష్ఠ, వాతలక్షణంబులు చూపట్టును. ఏరుగులు, గుఱ్ఱములు, ఒంటెలు, మొదలగు వానిపై నెక్కిపోవువారికిని, విదాహకరపదార్థములను భుజించువారికిని, శరీరమందలి రక్తము దుష్టంబై ప్రకోపముజెందినవాతముతోఁగూడి పాదములకు దిగినయెడల వాత రక్తరోగ మనంబడును. వాతజవాతరక్తంబున శూల, అవయవములందు మంట, నొప్పి, వాపు, మిక్కిలి రూక్షంబైయుండుట, ఒకసమయమున వృద్ధి, ఒకసమయము క్షైత్ర్యము గానంబడుట, ధమనులయొక్కయు, ప్రేక్షయొక్కయు సంధులు ముడుచుకొనుట. అధికముగా నొప్పిగల్గియుండుట, అవయవములను ఈడ్చిపట్టియుండుట, శీతలపదార్థములయం దనిష్టము, శీతలపదార్థములను భుజించుటచేత రోగము బలిష్ఠంబగుట, అవయవములు స్తంభించియుండుట, వణకు, స్పర్శజ్ఞానము నశించుట, ఈలక్షణంబులు చూపట్టును. పిత్తవాతరక్తంబున సంతాపము, మూర్ఛ, మోహము, చెమ్మట, దష్ఠి, హస్తములచే స్పృశించిన నోర్వలేమి, పోట్లు, రక్తవర్ణముగల వాపు, పుండు అగుట, పేడిగనుండుట, ఈచిహ్నంబులు చూపట్టును. కఫజవాతపిత్తరక్తంబున శరీరము మొద్దు

బాటియుండుట, చేష్ట నశించుట, శరీరము స్పృగ్ధంబుగను, శీతలంబుగను నుండుట, కొంచెమునొప్పి ఈ దిహ్నుంబులు చూపట్టును. రక్తజవాతరక్తంబున ఆధిక్యమైనవాపు, పోట్లు, వాపు ఎఱ్ఱగను, చినుచినులాడుచుండుట, దురద ఈ మున్నగు చిహ్నుంబులు గానంబడు. ద్విదోషజంబునందు ద్విదోషలక్షణంబులును, త్రిదోషజంబున త్రిదోష లక్షణంబులును చూపట్టును. ఈవాతరక్తరోగము పాదమూలంబునను, హస్తమూలంబు నను నాశ్రయించి ఎలుక విషంబువోలె మెల్లమెల్లగ శరీరమున వ్యాపించును. మోకాలి పఱకు వ్యాపించి పగిలి నీరుగాఱుచున్నను, ఉపద్రవంబులతోఁ గూడియుండినను, బల మాంసములు క్షీణించినను, అసాధ్యంబై యుండును. సంవత్సరమునకు పూర్వము జనించి యది యాప్యంబై యుండు. సంవత్సరమునకు లోఁబడి పూర్వము చెప్పఁబడిన స్థితి నాది చిహ్నుంబులు లేకున్న నావాతరక్తరోగంబు సాధ్యంబగును.

— వాతరోగ వివరణము. —

- అశీతిర్వాతజా రోగాః కత్థ్యంతే మునిభాషితాః,
ఆక్షేపకో హనుస్తంభ ఊరుస్తంభశ్శిరోగ్రహః. 105
- బాహ్యాయామోంతరాయామః పార్శ్వశూలం కటిగ్రహః,
దండాపతానకః ఖల్లి జిహ్వస్తంభస్తథాద్ధితమ్. 106
- పక్షాఘాతః క్రోష్టుశీర్షమన్యాస్తంభశ్చ పంగుతా,
కలాయఖంజతాతూనీ ప్రతితూనీ చ ఖంజతా. 107
- పాదహర్షో గృధ్రసీ చ విశ్వాచీ చాపబాహుకః,
అపతానో వ్రణాయామో వాతకంఠోఽపతంత్రకః. 108
- అంగభేదోఽంగశోషశ్చ మిచ్ఛేణత్వం చ గద్గదః,
ప్రత్యష్టిలాష్టిలికా చ వామనత్వం చ కుబ్జతా. 109
- అంగపీడాంగశూలశ్చ సంకోచః స్తంభరూక్షతా,
అంగభంగోఽంగవిభ్రంశో విద్గ్రహో బద్ధవిట్కుతా. 110
- మూకత్వమతిజృంభా స్యాదత్యుద్ధారోఽంత్రకూజనం,
వాతప్రవృత్తిస్సుఘ్రణం సిరాణాం పూరణం తథా. 111
- కంపః కార్శ్యం శ్యావతా చ ప్రలాపః క్షీప్రమూత్రతా,
నిద్రానాశస్వేదనాశో దుర్బలత్వం బలక్షయః. 112
- అతిప్రవృత్తిశ్చక్రస్య కార్శ్యం నాశశ్చ రేతసః,
అనవస్థితచిత్తత్వం కాతిన్యం విరసాస్యతా. 113

కషాయవక్త్రతాత్థానం ప్రత్యాత్థానం చ శీతతా,
రోమహర్షశ్చ భీరుత్వం తోదః కంఠూ రసాజ్జతా.
శబ్దాజ్జతా ప్రసుప్తిశ్చ గంధాజ్జత్యం దృశః క్షయః,

114

వాతరోగము-ఆక్షేపక, హనుస్తంభాదిభేదంబులచే నెనుబదివిధంబు లగును. వాని వివరణము ఈక్రింద క్రమమున చెప్పబడును. వాతము కఫశిత్తములతోఁగూడిగాని, కేవలవాతముగాని, ప్రకుషితంబై దేహమందలి సిరలను వ్యాపించి శరీరమును మాటి మాటికి కంపింపఁజేసిన నారోగము ఆక్షేపక మనంబడును. నాలుకను మిక్కుటముగ గీచుట, ద్రవములేని కఠినవదార్థములను భుజించుట ఈకారణంబులచే దవడల క్రింది ప్రక్క వాతముచేరి దొడకిళ్లును పడలంపఁజేసి నోరు తెఱచిన మూసిసోనశాలకను మూసి కొనిన దెఱవజాలకుండునటులను జేయును. ఇందు మాటాడుట, నమలుట చాల కష్టముగా నుండును. ఇయ్యది హనుగ్రహ మనంబడును. వాతము ప్రకుషితంబై ఊరుపు (తోడ)ల నాశ్రయించి తొడలను స్తంభింపఁజేసి కదల శక్యముగాకుండఁ జేసిన నారోగము ఊరుస్తంభ మనంబడును. వాతము ప్రకుషితంబై రక్తముతోఁగూడి శిరంబునందలి సిరల నాశ్రయించి శిరంబును వేదనాయు క్తంబుగను, జ్ఞానశూన్యంబుగను జేసిన నారోగము శిరోగ్రహ మనంబడును. వాతము ప్రకుషితంబై శరీరమునకు వెలి ప్రక్కనుండు వీపును, మెడను ఆశ్రయించిన స్నాయుసిరాకండరంబుల నాశ్రయించి శోషింపఁజేసి వెలిప్రక్కకు శరీరమును పంచిన నావాతము బౌహ్యయామ మనంబడును. వాతము ప్రకుషితంబై వ్రేళ్లు, చీలమండ, జతరము, హృదయము, తొమ్ము, కంఠము వీని నాశ్రయించి వేగముతోఁగూడి శరీరమందలి స్నాయు, సిరా, కండరంబులం జెఱచి శరీర మధ్యభాగమును ధనుస్సువలె లోప్రక్కకు పంచును. ఇందు నేత్రములు స్తంభించి యుండుట, పార్శ్వములయందు నొప్పి, నురుగు వాలియగుట ఈలక్షణంబులు చూప ట్టును. ఇయ్యది అంతరాయామ మనంబడును. ఖోష్ఠగతంబగు వాతము ప్రకుషితంబై పార్శ్వములయందు శూలను గలుగఁజేసిన నయ్యది పార్శ్వశూలమనంబడును. వాతము ప్రకుషితంబై కటి (నడుము) స్థానము నాశ్రయించి స్తంభింపఁజేసిన నారోగము కటి గ్రహమనంబడును. ప్రకుషితంబైన వాతము కఫముతోఁగూడి సిరలయందు వ్యాపించి దేహమును దండమువలె స్తంభింపఁజేసిన నయ్యది దండావతానక మనంబడును. వాతము ప్రకుషితంబై మోకాళ్లు, తొడలు మొదలగువానియందు శూలమును గల్గించిన నయ్యది ఖల్లివాత మనంబడును. వాతము ప్రకుషితంబై వాక్కులవహించు సిరల నాశ్రయించి నాలుకను కదలకుండఁ జేయును. ఇందు అన్నము భుజించుట, నీరుద్రావుట కష్టముగా నుండును. ఇయ్యది జిహ్వస్తంభ మనంబడును. గట్టిగ మాటాడుట, కఠినమగువదార్థము

లను నమలుట, అధికముగ నవుట, భారముమోయుట, నిమోన్నతస్థలంబుల శయనించుట ఈకారణముచే శిరస్సు, ముక్కు, పెదవులు, గడ్డము, నుదుఁజు, నేత్రమధ్యము వీనియందలి వాతము ప్రకుపితంబై ముఖమునందు నొప్పిగలిగించును. దానంజేసి నోరు నగమున క్రంబగును. కంఠము వంకరగును. తలవణఁకును, నోటమాటరాదు. కన్నులు, కను బొమలు మొదలగునవిరూఢ వంకరగును. ఇయ్యది ఆర్దితవాత మనంబడును. వాతము ప్రకుపితంబై ఆర్ధశరీరంబున వ్యాపించి యాభాగమందలి సిరాన్నాయువులను శోషింపఁ జేసి సంఘలను శిథిలముజేసి స్ఫుర్భజ్జానమును నశింపఁజేసి చలనాది వ్యాపారములందు సామర్థ్యములేనట్లు జేయును. ఇయ్యది కుడి, ఎడమప్రక్కలలో నెంచైన సంభవించ వచ్చును. ఇయ్యది షక్షాఘాత మనంబడును. వాతరక్తవ్యాధివలన మోకాలునందు నక్క తలవలె వాపు జనించి మిగుల వేదన గలుగఁజేయుచుండిన నయ్యది శోష్ణకశీర్న మనంబడును. వాతము ప్రకుపితంబై కఫముతోఁగూడి శిరమునకు వెనుకనున్న పెద్దనరమును స్తంభింపఁజేసిన నయ్యది మన్యాస్తంభమనంబడును. కటిప్రదేశము నాశ్రయించువాతము ప్రకుపితంబై తొడల రెంటియందుండు కండరముల వ్యాపించి రెండుకాళ్లును కుంటిగఁ జేసిన నయ్యది పంగువాత మనంబడును. నడచుటకు ప్రారంభించునపుడు వణఁకుట, కుంటుచు నడచుట, సంఘలన్నియు శిథిలంబులగుట, ఈలక్షణంబులుండిన నయ్యది కలాయఖంజమనంబడును. మలమూత్రాశయములయందు వేదన జనించి గుదోపస్థంబులను భేదించునటుల నభోభాగంబున వ్యాపించినయెడల నయ్యది తూసీవాత మనంబడును. గుదోపస్థంబులందు వేదనజనించి వాతవేగముచే నూర్ధ్వముగ సంచరించి షక్వాశయంబునం జేరినయెడ నయ్యది ప్రతితూసీవాత మనంబడును. కటిప్రదేశము నాశ్రయించి యందు వాతము ప్రకుపితంబై ఒకతొడయందలి కండరములను వ్యాపించి యొక్క కాలును కుంటిగఁ జేసిన నయ్యది ఖంజవాత మనంబడును. చిరకాలము కూర్చుండి లేచి కాళ్లును క్రిందబెట్టునపుడు కాళ్లయందు నూదులు గ్రుచ్చినటుల వేదనగల్గి స్ఫుర్భజ్జానము లేకున్నయెడ నయ్యది పాదహర్ష మనంబడును. పిఱుందులకుపైన నడుము, పృష్ఠభాగము, తొడలు, మోకాళ్లు, పిక్కలు, పాదములు వీనియందు వాతము ప్రకుపితంబై వరుసగ స్తంభమును, నొప్పిని, పోటును గల్గించి కంపము నొందించినయెడల నయ్యది గృధ్ర సీవాత మనంబడును. భుజములయొక్క వైభాగము మొదలుచేసి మోచెయ్యినఱకు వెలి ప్రక్కను వ్యాపించి వ్రేళ్లకు సంశోచవికాసములను గలుగఁజేయు కండరములను వాతము దుష్టంబై హస్తములను ముడుచుట, చాపుట మొదలగు వ్యాపారములను లేకుండఁజేసిన నయ్యది విక్వాచీవాత మనంబడును. భుజశిరస్సులయందలి వాతము ప్రకుపితంబై బాహు మూలములందలి సిరలను ముడుచునట్లుచేసిన నయ్యది అపబాహుకవాత మనంబడును.

వాతము ప్రకుషితంబై హృదయమునఁజేరి దృష్టిని స్తంభింపఁజేసి జ్ఞానమును నశింపఁజేసి కంఠమున ధ్వనిని గలుగఁజేయును. అట్టివాతము హృదయస్థానమును వదలినపుడు స్వస్థత నొందును. మరల నావాతము హృదయము నాశ్రయించినపుడు మూర్ఛనొందును. ఇది అపతానకవాత మనంబడును. ప్రకుషితంబగువాతము వ్రణము నాశ్రయించి వేదనను గలుగఁజేసిన నయ్యది వ్రణాయామవాత మనంబడును. విషమస్థలంబుల నడచుటచేనైనను, శ్రమచేనైనను, వాతము ప్రకుషితంబై కాలిమడమ నాశ్రయించి బాధను కల్గఁజేయును. ఇయ్యది వాతకంటక మనంబడును. వాతము ప్రకోపముజెంది హృదయస్థానమున నిలచి శిరస్సునందును కణకలయందును, నొప్పిని గలిగించి శరీరమందలి సకలవయవములను ధనుస్సునలె నొంచును. అందు కంపము, మూర్ఛగలుగును. అట్టివాఁడు నిశ్చలంబులైన నేత్రములు గలవాఁడై నిట్టూర్పును కష్టముచే సేగిడించును. ఇయ్యది అపతంత్రకవాత మనంబడును. వాతము శరీరమంతటను వేదనలను గలుగఁజేసిన నయ్యది అంగభేదవాత మనంబడును. వాతము ప్రకుషితంబై శరీరమందలి భాతువులను శోషింపఁజేసిన నయ్యది అంగశోషవాత మనంబడును. ప్రకుషితంబగు వాతము కఫముతోఁగూడి శబ్దవాహినులగు ధనుసుల నడ్డగించిన మనుజులు మూగవారును, నత్తివారును, డగ్గుత్తికతో మాటాడు వారును నగుదురు. అయ్యది క్రమముగా మూకవాతము, మిమ్మిణవాతము, గద్గదవాతము అనంబడును. నాభికిక్రింద కమసాలివాని యిసువడాగలవలె కఠినంబును, ఉన్నతంబును, విస్తీర్ణంబును, వర్తులంబునగు గ్రంథిజనించి చలించుచు గాని నిశ్చలంబుగగాని నున్న నయ్యది వాతప్రకోపముచేజనించిన అశ్మీల యనంబడును. ఈగ్రంథియే జఠరమునందు అడ్డుముగ వ్యాపించి వాతమూత్ర పురీషముల నడ్డగించియున్నయెడ నయ్యది ప్రత్యష్మీల వాత మనంబడును. వాతప్రకోపముచే మనుజుఁడు పొట్టివాఁడైన నయ్యది వామనవాత మనంబడును. వాతప్రకోపము శరీరము వెనుక భాగమున గూను గలిగిన నయ్యది కుబ్జవాత మనంబడును. ఇట్లు వాతప్రకోపముచే శరీరమున పీడగలిగిన అంగపీడయనియు, శూలము గలిగిన అంగశూల మనియు, శరీరమందలి అవయవము సంకోచమునొందిన సంకోచవాత మనియు, అవయవము స్తంభించి చేష్ట దక్కియున్న స్తంభవాతమనియు, శరీరమందు స్నేహము నశించి రూక్షంబై యున్న రూక్షవాతమనియు, అవయవములందు పోట్లుగలిగిన అంగభంగవాతమనియు, అవయవంబులు చేతనారహితంబులైన అంగవిభ్రంశవాత మనియు, వాతము ప్రకోపము నొంది పక్వాశయమందు మలమును బంధించిన నయ్యది విద్యోహవాత మనియు, వాతప్రకోపము మలము గట్టిపడి ముక్కినను వెడలకుండిన నయ్యది బద్ధనిట్కవాత మనియు, వాతప్రకోపముచే నేరోగంబునంచైన ఆవలింతలు విశేషముగా పచ్చుచుండిన నయ్యది అతిజృంభవాతమనియు, ఆమాశయమందు వాతము ప్రకుషితంబై

శీషముగా శ్రీనుపులను గలిగించిన నయ్యది అత్యుద్ధారవాత మనియు, వాత ప్రకోప
చే ప్రేవులు అధికముగా ధ్వనిచేయుచుండిన నయ్యది అంత్రకూజనవాతమనియు,
తప్రకోపముచే నపానవాతము అధికముగా పోవుచుండిన నయ్యది వాతప్రవృత్తి
నియు, అవయవములను అదరునట్లుజేసిన నయ్యది స్ఫురణవాతమనియు, వాతము సిర
ఁడుబ్బునట్లుచేసిన నయ్యది సిరాపూరణవాతమనియు, శరీరమునకు కంపమును గల్గిం
న నయ్యది కంపవాతమనియు, వాత ప్రకోపముచే శరీరము చిక్కిపోయిన నయ్యది
ర్యవవాతమనియు, శరీరము నల్లబాటిన నయ్యది క్షావవాతమనియు, వాతప్రకోప
చే నన్ని పాతములందు జ్ఞానశూన్యతచే విరుద్ధముగా మాటాడుచుండిన నయ్యది
లాపవాతమనియు, మూత్రము అధికముగాను, పలుమాఱులును పోవుచుండిన నయ్యది
ప్రమూత్రవాత మనియు, నిద్రను నశింపఁజేసిన నయ్యది నిద్రానాశవాతమనియు,
స్థటను నశింపఁజేసిన నయ్యది స్వేదనాశవాతమనియు, శరీరమందలి బలమును నశింపఁ
చిన నయ్యది దౌర్బల్యత్వాదకవాతమనియు, శక్తిని నశింపఁజేసిన నయ్యది బలక్షయ
కమనియు, శుక్రమును విశేషముగా ప్రవర్తింపఁజేసిన నయ్యది శుక్రాలిప్రవర్తకవాత
మనియు, శుక్రధాతువు ఊణించిన నయ్యది శుక్రకార్యవాతమనియు, శుక్రధాతువు
యైన నయ్యది శుక్రక్షయవాతమనియు, మనస్సునకు స్తైర్యములేమి అనవస్థితచిత్తవాత
మనియు, శరీరము కఠినమైన కఠినస్యవాతమనియు, జిహ్వకు రుచిలేకుండిన విరసాస్య
కమనియు, నోరు కషాయ(ఓగరు)రసముతోఁ గూడియుండిన నయ్యది కషాయవక్రతా
కమనియు, పక్షాశయంబున గుడగుడయను శబ్దంబును మిగుల తీవ్రమైననొప్పియు
గి గాలిచే నిండియున్న తోలుతిత్తివలె వాతపూరితమైయున్న ఆధ్వానవాతమనియు,
కము కఘముతోఁగూడ ఆహాశయంబున ఆటోపాదిలక్షణంబులను గలుగఁజేయు
చుండిన నయ్యది ప్రత్యాధ్వాతవాతమనియు, శరీరము శీతలమై యున్న శీతవాతమనియు,
ద్రు కలకు గగుర్పాటుగలిగిన రోమహర్ష వాతమనియు, మనంబునకు భయము గలి
భీరువాతమనియు, అవయవంబు లాగుచుండిన నయ్యది తోదవాతమనియు, అప
యములందు దురద విశేషముగాఁగలిగిన కంఠూవాతమనియు, జిహ్వకు రసజ్ఞానము
యైన రసాజ్ఞతయనియు, మాట వినిపించకపోయినయెడల నయ్యది శబ్దాజ్ఞతయనియు,
స్పృజ్ఞానము నశించిన నయ్యది ప్రసప్తవాతమనియు, వానన తెలియరాకుండిన నయ్యది
శ్వాజ్ఞతయనియు, వాత ప్రకోపముచే దృష్టి (చూపు) నశించిన నయ్యది దృష్కోక్షయ
యు, చెప్పఁబడును. ఈ ఎనుబదిరోగములు ప్రకోపమునొందినవాతముచేఁ బుట్టు
ములు.

—ॐ పితౄగ వివరణము. ॐ—

- అథ పితౄథవా రోగా శ్చత్వారింశదిహోదితాః. 115
 ధూమోద్ధారో విదాహస్యాదుష్టాంగత్వం మతిభ్రమః,
 కాంతిహానిః కంఠశోషో ముఖశోషోఽల్పశుక్రతా. 116
 తిక్తాస్యతాప్లువక్త్రత్వం స్వేదస్రావోఽంగపాకతా,
 క్లమో హరితవర్ణత్యమత్పప్తిః పీతకాయతా. 117
 రక్తస్రావోఽంగదరణం లోహగంధాస్యతా తథా,
 దౌర్గంధ్యం పీతమూత్రత్వమరతిః పీతవిట్కతా. 118
 పీతావలోకనం పీతనేత్రతా పీతదంతతా,
 శీతేచ్ఛా పీతనఖతా తేజో ద్వేషోఽల్పనిద్రతా. 119
 శోషశ్చ గాత్రసాదశ్చ భిన్నవిట్కత్వమంభతా,
 ఉష్ణోచ్ఛ్వాసత్వముష్ణత్వం మూత్రస్య చ మలస్య చ. 120
 తమసోఽదర్శనం పీతమండలానాం చ దర్శనం,
 నిస్సరత్వం చ పితౄస్య చత్వారింశద్రుజస్సన్మతాః. 121

ప్రకాశమునొందిన పితౄముచే ధూమోద్ధారము మొదలగు నలుబది రోగములు జనించును. పాగతోడ త్రేసుపులు వచ్చిన ధూమోద్ధార మనియు, శరీరమునకు తాపము గలిగిన విదాహ మనియు, శరీరమంతయు పేడిగనున్న నది ఉష్ణాంగపితౄమనియు, మతి భ్రమము గలిగిన మతిభ్రమపితౄ మనియు, శరీరమందలి కాంతి దరిగిన నయ్యది కాంతి హీనపితౄ మనియు, కంఠము ఎండిపోవుచుండిన నయ్యది కంఠశోషమనియు, ముఖము శోషించిన ముఖశోష మనియు, శుక్రధాతువు అల్పమైన అల్ప శుక్రపితౄమనియు, నోరు చేదుగానుండిన తిక్తాస్య మనియు, నోరు పుల్లగానుండిన అష్టవక్త్రత యనియు, చెప్చుట అధికముగా స్రవించుచుండిన స్వేదస్రావ మనియు, శరీరము పగిలినయెడల అంగదరణ మనియు, పాచకపితౄముచే శరీరము పాకము నొందిన అంగపాక మనియు, శరీరము వాడిపోయిన క్లమపితౄ మనియు, శరీరము పచ్చగానుండిన హరితపితౄ మనియు, భోజనమునందు తృప్తిలేకుండిన అతృప్తియనియు, శరీరము పీతవర్ణము గలిగియుండిన పీతకాయపితౄ మనియు, శరీరమందలి రక్తము ఊర్ధ్వాగోముఖములగుండ అధికముగా స్రవించుచుండిన రక్తస్రావ పితౄమనియు, శరీరమందలి చర్మముపగిలినయెడల అంగదరణ మనియు, ముఖము ఇనుమువాసనవేయుచుండిన లోహగంధాస్యపితౄ మనియు, శరీరము నందు దుర్వాసనగలిగిన దౌర్గంధ్యపితౄ మనియు, మూత్రము పచ్చగవెడలుచుండిన పీత మూత్రపితౄమనియు, పదార్థములయందు దిచ్చలేమి ఆరతిపితౄ మనియు, నేత్రములు

పచ్చగానుండిన పీతశేత్ర మనియు, మలము పచ్చగానుండిన పీతవిట్కపిత్త మనియు, చూచునట్టిపదార్థములు పచ్చగా కనుపించిన నయ్యది పీతావలోకపిత్తమనియు, దంతములు పచ్చగానుండిన పీతదంత మనియు, చల్లనిపదార్థములయందు దిచ్చవొడమిన శీతేచ్ఛయనియు, గోళ్లు పచ్చగానుండిన పీతనఖపిత్త మనియు, ఉష్ణపదార్థములయందు ఇచ్చలేమి లేజోద్వేష మనియు, నిద్ర అల్పమైన అల్పనిద్రయనియు, కోపము అధికమైన కోపపిత్త మనియు, అవయవములు కృశించిన గాత్ర సాదమనియు, మలము విశేషముగాపోవుచుండిన ఛిన్నవిట్కత యనియు, దృష్టికళించిన అంధత యనియు నిట్టూరుపు వెచ్చగనున్న ఉష్ణోచ్ఛ్వాసమనియు, మూత్రము ఉష్ణముగనున్న ఉష్ణమూత్రపిత్త మనియు, మలము ఉష్ణముగనున్న ఉష్ణమల మనియు, కండ్లకు చీకటికమ్మిన తమోదర్శనమనియు, శరీరమునందు పచ్చనిపచ్చలుగలిగిన పీతమండలపిత్తమనియు, పిత్తము ఊర్ధ్వముఖముగాఁ గాని, అధోముఖముగాఁగాని ప్రకోపమునొందిన నిస్సరపిత్త మనంబడును. ఇయ్యవి పిత్తజరోగంబులు.

— కఫరోగవివరణము. —

కఫస్య వింశతిః ప్రోక్తా రోగాస్తంద్రాతినిద్రతా,
గౌరవం ముఖమాధుర్యం ముఖలేపః ప్రసేకతా. 122

శ్వేతావలోకనం శ్వేతవిట్కత్వం శ్వేతమూత్రతా,
శ్వేతాంగవర్ణతా నైత్యముష్ణేచ్ఛా తిక్తకామితా. 123

మలాధిక్యం చ శుక్రస్య బాహుళ్యం బహుమూత్రతా,
ఆలస్యం మందబుద్ధిత్యం తృప్తిర్దుర్గురవాక్యతా. 124

అచైతన్యం చ గదితా వింశతిః శ్లేష్మజా గదాః,

ప్రకోపమునొంది శ్లేష్మముచే నిరువది రోగములు జనించును. కఫప్రకోపముచే నేత్రములయందు మసిగలిగిన నయ్యది తంద్ర యనియు, కఫప్రకోపముచే నిద్ర అధికముగా సంభవించిన అతినిద్ర యనియు, కఫప్రకోపముచే శరీరము బరువుగానుండిన గౌరవ మనియు, కఫప్రకోపముచే ముఖమునందు తీయఁదనముగలిగిన నయ్యది ముఖాధుర్య మనియు, కఫాధిక్యముచే ముఖము స్రవించుచుండిన నయ్యది ముఖప్రసేకయనియు, నాలుక జిగురుగానుండిన నయ్యది ముఖలేప మనియు, పదార్థములు తెల్లగానుండిన శ్వేతావలోకనం బనియు, మలము తెల్లగానుండిన శ్వేతవిట్కత్వ మనియు, మూత్రము తెల్లగానుండిన నయ్యది శ్వేతమూత్రత్వ మనియు, శరీరమంతయు తెల్లఁగాఁగఱిన శ్వేతవర్ణాంగత్వ మనియు, ఉష్ణమునందు దిచ్చగలిగిన ఉష్ణేచ్ఛ యనియు, నేడుపదార్థములయందు దిచ్చబుట్టిన తిక్తకామిత్వ మనియు, మలము అధికముగాఁ బోవు

చుండిన “మలాధిక్యత” యనియు, శుక్రము అధికముగా స్రవించుచుండిన “శుక్రాధిక్యత” యనియు, మూత్రము అధికముగా స్రవించుచుండిన “బహుమూత్రత్వ” మనియు, కార్యములందు మాంద్యముగలిగిన “అలస్య” మనియు, బుద్ధికి మాంద్యముగలిగిన “బుద్ధిమాంద్య” మనియు, భోజనము చేయకుండినను భోజనము చేసిన యట్లుండినను “శృప్తి” యనియు, మాటాడునపుడు ఘుర్గురధ్వని గల్గిన “ఘుర్గురవాక్యత్వ” మనియు, చేష్టనశించిన “చైతన్యనాశ” మనియు చెప్పబడును. ఇయ్యవి ఇరువదియు శ్లేష్మప్రకోపముచేఁ గలుగువికారములు.

❧ రక్తవికారరోగ వివరణము. ❧

రక్తస్య చ దశ ప్రాక్తా వ్యాధయ స్తేషు గౌరవమ్. 125

రక్తమండలతా రక్తనేత్రత్వం రక్తమూత్రతా,
రక్తప్రసవతా రక్తపిటికానాం చ దర్శనమ్. 126

ఔష్ణ్యం చ పూతిగంధత్వం పీడాపాకశ్చ జాయతే,

ప్రకోపముజెందినరక్తము పది వికారములు జనించును. రక్తప్రకోపముచే శరీరము బరువుగానుండిన గౌరవరక్తమనియు, శరీరంబున ఎఱ్ఱనిమండలం (మచ్చలు) బులుగల్గిన రక్తమండలత్వమనియు, ఎఱ్ఱబారిన రక్తనేత్రత్వమనియు, మూత్రము ఎఱ్ఱగానుండిన రక్తమూత్రత్వమనియు, రక్తప్రకోపముచే రక్తము వాంఠియగుచుండిన రక్తనిష్ఠివనత్వమనియు, శరీరంబున ఎఱ్ఱనిబొబ్బలు జనించిన రక్తపిటికతయనియు, శరీరమునందు ఔష్ణ్య మధికముగా నుండిన ఔష్ణ్యమనియు, శరీరము దుర్గంధముగానుండిన పూతి గంధత్వమనియు, రక్తప్రకోపముచే నోరుపొక్కి పాకముజెందిన రక్తపాకమనియు, శరీరంబున పీడజనించిన రక్తపీడ యనియు చెప్పబడును. ఇందు వాతరోగముమొదలు కొని అయాదోషంబులచే నాయావికారములు జనించునని చెప్పబడియుండెను. అట్టి వికారంబులలోఁ గొన్ని స్వతంత్రరోగంబులైనను, కొన్ని తత్తద్రోగంబులకు లక్షణంబులుగానున్నవి. దానందేని ఏదోషప్రకోపమువలన నేవికారంబులు పుట్టునో చెప్పియుండుటచే కార్యమగులక్షణంబుచే కారణమగు దోషములయొక్క ప్రకోపంబును తెలిసికొనవలయునని తాత్పర్యము.

❧ ముఖరోగాంతర్గతైష్టరోగవివరణము. ❧

చతుస్సప్తతీసంఖ్యాకా ముఖరోగాః ప్రకీర్తితాః. 127

తేఘోష్ణైష్టరోగా గదితా ఏకాదశమితా బుద్ధైః,

వాతపిత్తకైశ్చైత్రేధా త్రిదోషైరసృజా తథా. 128

క్షౌతాన్తాంసార్బుదం వైవ ఖండోష్ఠం చ జలార్బుదం,

మేదోర్బుదం చార్బుదం చ రోగా ఏ కాదశౌష్ఠజాః.

129

ముఖరోగంబులు డెబ్బది నాలుగు విధంబులు. అందు ఓష్ఠ (పెదవులు) గతరోగం
లు వాతజ, పిత్తజ, క్లేష్మజ, సన్నిపాతజ, రక్తజ, క్షతజ, మాంసార్బుద, ఖండోష్ఠ,
ార్బుద, మేదోర్బుద, ఆర్బుద, భేదంబులచే పదునొక్కవిధంబు. వాతప్రకోపంబుచే
దవులు మిగుల కర్మశంబులై, పరుషంబులై స్తంభించి, వాతవేదనగల్గియుండిన
తముచే జనించిన ఓష్ఠవ్యాధియని తెలియవలయును. పిత్తప్రకోపముచేత పెదవుల
ందు పిత్తజనితవేదనతోఁగూడిన బొబ్బలు జనించి మంటతోఁగూడియుండి పీతవర్ణ
గా నుండిన పిత్తముచే జనించిన ఓష్ఠరోగమని తెలియందగును. కఫప్రకోపముచే
దవులకు సమానమైన వర్ణముగల్గిన బొబ్బలతోఁగూడియుండి పెదవుల పిచ్చిలంబుగను,
లంబుగను, భారముగను నున్నయెడ నయ్యది క్లేష్మరోగము అని తెలియందగును.
దవులు ఒకపుడు నల్లగను, ఒకపుడు ప్రచ్ఛగను, ఒకపుడు తెల్లగనుండి యనేకవ్రణము
వ్యాప్తంబైయున్న నయ్యది సన్నిపాతముచే జనించిన ఓష్ఠరోగమని తెలియందగును.
ప్రకోపంబుచే పెదవులు ఖర్జూరపువండ్లతో సమానమైనపుండ్లుగలిగి రక్తవర్ణముగలిగి
కమును స్రవించుచుండిన నయ్యది రక్తమువలన జనించిన ఓష్ఠరోగమని తెలియందగును.
ఘాతముచే పెదవులు రక్తమునకు సమానమైన వర్ణముగలిగి వ్రయ్యలగుచు గ్రంథిరూ
బులై నదురదతోఁగూడి యుండును. ఇయ్యది అభిఘాతముచే గల్గిన (క్షతజ) ఓష్ఠరోగ
తెలియందగును. మాంసముచే పెదవులు దుష్టంబులై మిగుల భారముగల్గియుండి ఘా
బులై మాంసపుముద్దలవలె నున్నతంబులై యుండును. మఱియు నోటికిఁ గ్రుక్కలనుండు
ఘటయందు క్రిములుపుట్టును. ఇది మాంసార్బుదమనంబడును. పెదవులు పగిలి రక్త
ు స్రవించినయెడల నయ్యది ఖండోష్ఠమనంబడును. పెదవులు పొడుగై లావుగ
డి సీర్లుకాఱుచుండిన నయ్యది జలార్బుదమనంబడును. మేదోదోషంబుచే పెదవులు
ననెయ్యినంతి వర్ణముగలిగి దురదతోఁగూడియుండి గురుత్వముగల్గి స్ఫటికమువలె
చ్చంబై న చీముగాఱుచుండిన నయ్యది మేదోజార్బుద మనంబడును. మఱియు నిందు
చిన వ్రణములు మానవు. ఒకవేళ మానినను, మార్దవములేక కఠినముగనుండును.
తాదిదోషములచే నెద్దానిచేనైన పెదవులయందు గ్రంథులు జనించిన నయ్యది
బ్దమనంబడును.

— దంతరోగవివరణము. —

దంతరోగా దశాఖ్యాతా దాలనః కృమిదంతకః,

దంతవార్షః కరాళశ్చ దంతచాలశ్చ శర్కరా.

130

అధిదంతశ్శ్యావదంతో దంతభేదః కపాలికా,

కారంగ—8

ముఖరోగాంతర్గత దంతరోగములు దాలనము, కృమిదంతకము, దంతహర్షము, కరాళము, దంతచాలనము, శర్మర, అధిదంతము, శ్యావదంతము, దంతభేదము, కపాలిక, అని పదివిధంబులు. దంతములయందు పగలదీయునట్లు బాధజనించిన నయ్యది దాలనమనంబడును. ఇయ్యది వాతప్రకోపముచే జనించును. నల్లని రంధ్రములుగల్గి దంతములములయందు వాపుజనించి చలించుచు కారణములేకయే వేదనగల్గి పూయాదులను స్రవించుచుండిన కృమిదంతకము అనంబడును. ఇది వాతజన్యము, శీతలపదార్థములను, రూక్షపదార్థములను, గాలి, పులును, వీనియొక్క స్పర్శమును దంతములు సహింపలేకండిన నయ్యది దంతహర్ష మనంబడును. ఇయ్యది వాతపిత్త ప్రకోపముచే జనించును. వాతము ప్రకోపమునొంది దంతముల నాశ్రయించి వికృతాకారములఁ జేయును. ఇది కరాళమనంబడును. ఇయ్యది అసాధ్యము. వాతప్రకోపముచే దంతములు కదలుచు వేదనాసహితంబులై యుండిన నయ్యది దంతచాలనమనంబడును. దంతముల యందలి మలము పిత్తవాతములచే శోషింపబడి కఠినంబై నున్నపుతాయువలె గరగరలాడుచుండిన శర్మర యనంబడును. వాతప్రకోపముచే తీవ్రమైన వేదనతోగూడిన ఒక దంతము ఆధికముగపుట్టిన నయ్యది అధిదంత మనంబడును. రక్తముతోగూడిన పిత్తముచే దంతము దగ్ధంబై శ్యామవర్ణంబుగఁగాని, నీలవర్ణంబుగఁగాని యుండిన శ్యావదంత మనంబడును. కఫవాతప్రకోపంబుచే నోరుపక్రంబై దంతములుండిన నయ్యది దంతభేద మనంబడును. పూర్వము చెప్పబడిన దంతశర్మర పెంకువలె పగలి యాడిపోవుచుండిన నయ్యది కపాలిక యనంబడును.

❖ దంతమూలరోగవివరణము. ❖

తథా త్రయోదశశమితా దంతమూలామయాః స్ప్రృతాః. 131

శీతాదోషకుశౌ ద్వా తు దంతవిద్రధిపుష్ఫటా,
అధిమాంసో విదర్భశ్చ మహాసౌషిరసౌషిరౌ. 132

తేష్వేవ గతయః పంచ వాతాత్పిత్తాత్కఫాదపి,
సన్నిపాతాద్గతిశ్చాన్యై రక్తనాడీ చ పంచమీ. 133

ముఖరోగాంతర్గత దంతమూలరోగంబులు శీతాదము, ఉపశయము, దంత విద్రధి, పుష్ఫటము, అధిమాంసము, వైదర్భము, మహాసౌషిరము, సౌషిరము, వాతనాడి, పిత్తనాడి, క్షేష్ణనాడి, సన్నిపాతనాడి, రక్తనాడి అని పదిమూఁడు విధంబులు. దంతములయొక్క చిగుళ్లనుండి అభిఘాతము మొదలగు కారణంబులచే రక్తము స్రవించును. పిమ్మట నాచిగుళ్లు దుర్గంధముతోఁగూడి యున్ననీటిని స్రవించుచు మెత్తనై శిథిలంబులై యొకటితోనొక్కటి కలసి పుండగును. ఇది కఫరక్తప్రకోపంబుచే జనించిన శీతాదము

బడును. దంతముల కాధారంబైన మాంసమునందు మంటయు, పుండును గలిగి, ములు కదలుచుండిన నయ్యది ఉపకుశ మనంబడును. దంతముల కాశ్రయంబైన సంబునందు మలముతోడను, పూయముతోడను, బైటను, లోపలను వాపుగలిగి, యభారమై పగిలి మంటయు, నొప్పియుగల్గి చీమును, నెత్తురును స్రవించుచుండు. ఇది దంతవిద్రుధి యనంబడును. దంతములలో రెంటియొక్కగాని, మూటి యొక్కగాని, మాంసమునందు వాపుజనించినయెడల నయ్యది కఫరక్తములచే జనించిన యట మనంబడును. తాలువులయందు కడదంతమునందు వాపుజనించి వేదనా కంటె జొల్లుకాటుచుండిన నయ్యది అధిమాంస మనంబడును. దంతభావనము చేయుచు గలిగిన యభిఘాతముచే దంతమాంసములందు వాపుజనించి దంతములు కదలుచుండ నయ్యది అభిఘాతముచే జనించిన వైదర్భమనంబడును. దంతములయొక్కర్థ కదలుచు, తాలువులు పగిలినయెడల నయ్యది సన్నిపాతముచే జనించిన మహార మనంబడును. 'ఇయ్యది అసాధ్యము. ఈవ్యాధి గలవాఁడు వీడుదినములలో నొందును. దంతమూలములయందు వాపుగల్గి నొప్పితోగూడియుండి జొల్లుకాటుకైన యెడల నయ్యది సోషిర మనంబడును. ఇయ్యది కఫరక్తప్రకోపముచే జనించు. దంతమూలములయందు జనించు నాడీరోగంబులు నాడీవ్రణంబువోలె వాత, కఫ, సన్నిపాత, రక్తములచే నుత్పన్నంబై యాయాదోషలక్షణంబులు గలిగింబడును.

❧ జిహ్వరోగము, తాలురోగము - వీనివివరణము. ❧

తథా జిహ్వసు యాష్టత్స్వర్యాతపిత్తకఫైస్త్రిధా,
అలసశ్చ చతుర్థస్వాదధిహ్వాశ్చాపి పంచమః. 134

షష్ఠశ్చైవోపజిహ్వస్వాత్తథాష్టౌ తాలుజా గదాః,
అర్బుదం తాలుపిటికా కచ్చపీ తాలుసంహతిః. 135
గళశుండి తాలుశోషస్తాలుపాకశ్చ పుష్పటః,

ముఖరోగాంతర్గత జిహ్వరోగములు వాత, పిత్త, క్లేష్మజంబులనియు, అలసత్వ, అధిజిహ్వా, ఉపజిహ్వములనియు నాఱువిధంబులు. తాలురోగంబులు అర్బుదం, తాలుపిటిక, కచ్చపి, తాలుసంహతి, గళశుండి, తాలుశోషము, తాలుపాకము, పుష్పము లన నెన్నిదివిధంబులు. వాతప్రకోపముచేత నాలుకపగిలి రసమును నెఱుంగకుండిన వాతజిహ్వరోగ మనంబడును. పిత్తప్రకోపంబుచే దహింపఁబడి నిడుదలై సర్జంబులైన ముండ్లచే వ్యాప్తంబైయుండిన పిత్తజిహ్వరోగ మనంబడును. కఫప్రకోపముచే మిగుల లావెక్కి బూరుగముండ్లవలెనుండు మాంసాంకురములచే వ్యాప్తమై

యుండిన కఫజఙ్గమోగం బనంబడును. కఫరక్తప్రకోపముచే నాలుకయందు మిగుల
 త్రూరంబైన వాపుజనించి నాలుకను గడలనీయక స్తంభింపజేయును. నాలుకయొక్క
 మొదట పుండగును. ఇయ్యది అలసమనంబడును. కఫరక్తప్రకోపముచే నాలుకయందు
 వాపుమాత్రముగలిగిన నయ్యది అధిజిహ్వా యనంబడును. కఫరక్తప్రకోపముచే నాలుక
 క్రింద నాలుక కొనవలెనుండు వాపుజనించి జొల్లుగాఱుచు, దురదయు, నిప్పున కాలిన
 విధంబున తాపంబుగలిగించును. ఇయ్యది ఉపజిహ్వాక యనంబడును. తాలువులకు మధ్య
 భాగంబున రక్తప్రకోపముచే తామరపువ్వువలె గుండ్రముగనుండు వాపుజనించినయెడల
 నయ్యది తాల్వర్బున మనంబడును. రక్తప్రకోపముచే తాలుమూలంబులందు మృదువై
 రక్తవర్ణంబైన వాపుజనించి బ్బరము, వేదన వీనిని గలుగజేయును. అయ్యది తాలుపిటిక
 యనంబడును. క్షేష్ణప్రకోపముచే తాలుమూలంబున తాబేలువలె నున్నతంబై వేదనారహి
 తంబునైన వాపు చిరకాలమునకు జనించును. ఇయ్యది కచ్చసి యనంబడును. కఫముచే
 మాంసము దుష్టంబై తాలుమధ్యమున వేదనారహితంబైన వాపుజనించిన నయ్యది తాలు
 సంహతి యనంబడును. క్షేష్ణరక్తములు ప్రకుపితంబులై తాలుమూలమున గాలిచేనిండిన
 లిత్తివలెనుండు వాపుజనింపజేయును. ఆట్టివాపు వృద్ధినిండి దప్పి, శ్వాసము, కాసము
 వీనిని గల్గించును. ఇయ్యది గళశుండి యనంబడును. వాతప్రకోపముచే తాలువులు
 శుష్కంబులై పగిలి తీవ్రంబైన శ్వాసము జనించును. ఇయ్యది తాలుకోపమనంబడును.
 పిత్తప్రకోపముచే తాలువులయందు త్రూరంబైన పుండుగలుగును. ఇయ్యది తాలుపాక
 మనంబడును. తాలుదేశమునందు రేగుచుండువంటి పరిమాణముగల వాపుగల్గి యయ్యది
 వేదనలేక స్థిరముగ నుండును. ఇయ్యది పుష్పట మనంబడును. ఇది మేదస్సుతో గూడిన
 కఫముచే బుట్టును.

శ్లో గళరోగవివరణము. ౭౭

గళరోగాస్తథాఖ్యాతా అష్టాదశమితా బుధైః. 136

వాతరోహిణీకా పూర్వా ద్వితీయా పిత్తరోహిణీ,
 కఫరోహిణీకా ప్రోక్తా త్రిదోమైరపి రోహిణీ. 137

మేదోరోహిణీకాబృందో గళాఘో గళవిద్రుధి,
 స్వరహః తుండికేరీ చ శతఘ్ని తాలుగోర్బుదమ్. 138

గలాయుర్వలయశ్చాపి వాతాద్గండః కఫాత్తథా,
 మేదోగండః సతైకస్యాదిత్యష్టాదశకంతకః. 139

ముఖరోగాంతర్గత గళరోగములు వాతరోహిణి, పిత్తరోహిణి, క్షేష్ణరోహిణి,
 నన్నిపాతరోహిణి, మేదోరోహిణి, గళాఘముగలవిద్రుధి, స్వరఘ్నుము, తుండికేరీ,

శక్తఘ్ని, తాలుకము, అద్భుదము, గళాయువు, వలయము, వాతగండము, కఫగండము, మేదోగండము. అన పదు నెనిమిది విధంబులు. మిక్కిలి వేదనతోగూడ కంఠరంధ్రము నడ్డగించు మాంసపు మొలకలు నాలుకయందు జనించిన నయ్యది వాతజరోహిణి యనంబడును. పూర్వము చెప్పినటుల మాంసాంకురంబులు జనించి శీఘ్రముగ పాకమునొంది జ్వరమును గల్గించిన నయ్యది పిత్తజరోహిణి యనంబడును. అట్టి మాంసాంకురంబులు నాలుకయందు జనించి నిశ్చలంబులై కఠినంబులై కంఠద్వారము నడ్డగించిన నయ్యది కఫజరోహిణి యనంబడును. నాలుకయందు మాంసాంకురములు జనించి మిగులలఁతుగ పాకమునొంది త్రిదోషలక్షణంబులు జూపట్టిన సన్నిపాతరోహిణి యనంబడును. మేదోదోషంబుచే మాంసాంకురములు పుట్టి తెల్లనిపర్ణంబు గలిగియుండిన మేదోరోహిణి యనంబడును. రక్తపిత్త ప్రకోపంబుచే కంఠద్వారమున ఉన్నతంబును, వర్తులంబును నైన వాపుజనించి అధికమైన మంటయు, తీవ్రమైన జ్వరమును గలిగించిన నయ్యది బృంద మనంబడును. రక్తముతోగూడిన కఫముచే కంఠమునందు వాపుజనించి తీవ్రమైన జ్వరముతోగూడి అన్నము, జలము, వాతము వీనిమార్గముల నడ్డగించియున్నయెడల నయ్యది గళౌఘ మనంబడును. త్రిదోషప్రకోపంబుచే కంఠమునందు వాపు జనించి కంఠమంతయు వ్యాపించి నొప్పి, మంట - ఇవి గలిగియుండిన గళవిద్రుధి యనంబడును. వాతమును పహించునాడులు కఫముచే నావరింపఁ బడినయెడల మూర్ఘ, నిట్టూరుపు నిగుడించుట, స్వరభేదము, నోరెండుట, భుజించుటకు స్యాధీనములేకుండుట ఈలక్షణంబులు గానంబడును. ఇయ్యది స్వరఘ్న మనంబడును. తాలుదేశంబున ప్రత్తికాయ వలె వాపు జనించి పోటు, మంటకల్లి పుండగును. ఇయ్యది కఫరక్త ప్రకోపంబుచే గల్గిన తుండికేరి యనంబడును. త్రిదోషప్రకోపంబుచే కంఠమున మిక్కిలి ఘనంబును, మాంసాంకురములచే వ్యాప్తంబైనదియు, పోటు, నొప్పి, మంట, వీనిని గలుగజేయుచు వర్తివలె నొక్కటి కంఠద్వారమున కడ్డుపడి ప్రాణంబుల సముతము హరించును. ఇయ్యది శక్తఘ్ని యనంబడును. కంఠబిలంబునందు మంటయు, పోటునుగల్గి దుర్గంధంబై శిథిలమైన మాంసముతోగూడినవాపు పిత్తప్రకోపముచే జనించును. ఇయ్యది మనుజుఁ డే ప్రక్కపరుండునో యాప్రక్కజనించును. ఇయ్యది తాలుక మనంబడును. కంఠబిలము నకులోన వర్తులంబును, ఉన్నతంబును, దురవతోఁ గూడినదియు, మంట కొంచెముగాఁ గల్గినదియునై, పాకమునొందక కఠినంబైన వాపుజనించును. ఇయ్యది అద్భుద మనంబడును. కఫరక్తప్రకోపంబుచే కంఠబిలంబునందు ఉసిరికకాయలోని విత్తనమంత పరిమాణముగల్గి కఠినంబై అధికమైన బాధతోడ గ్రంథి జనించును. దానంజేసి కంఠమున అన్నపుముద్ద చిక్కినట్లుండును. ఇయ్యది గళాయు వనంబడును. కఫప్రకోపంబుచే కంఠ

మునందు వికారింబును, ఉన్నతంబును నైన వాపుజనించి అహారము లోనఁ బ్రవేశించు బిలము నడ్డగించును. ఇయ్యది వలయ మనంబడును. ఇది అసాధ్యము. పోటుతోఁగూడిన బొబ్బలు ముఖమునం దంతటను జనించిన వాతజగండ మనియు, రక్తవర్ణంబులై మంటతోఁ గూడియుండిన బొబ్బలు జనించిన పిత్తజగండ మనియు, వేదనలేక దురద గల్గి, దేహముతో నుమానమైన వర్ణముగల బొబ్బలు జనించిన నయ్యది క్షేష్టజగండమనియు, మేదోదోషంబున గ్రంథులు జనించిన మేదోజగండ మనియు జెప్పంబడును.

— ౨౩ ముఖాంతరోగవివరణము. ౨౩ —

ముఖాంతస్సంభవా రోగా అప్రోఖ్యాతా మహర్షిభిః,
ముఖపాకో భవేద్వాతాత్పిత్తాత్తద్వత్కఫాదపి. 140

రక్తాచ్చ సన్నిపాతాచ్చ పూత్యాసోర్ధ్వగుదావపి,
అర్బుదం చేతి ముఖజాశ్చతుస్సప్తతిరామయాః. 141

ముఖాంతర్గతరోగములు, వాతజ, పిత్తజ, క్షేష్టజ, రక్తజ, సన్నిపాత, పూత్యాస, ఊర్ధ్వగుద, అర్బుదములన నెనిమిదివిధంబులు. ముఖములో వాత పిత్త, కఫ, రక్త, సన్నిపాతములచే బొబ్బలు జనించి యాదోషలక్షణంబులు గలిగియున్నయెడ నాయా నామంబులచే వ్యవహరింపఁబడును. దుర్గంధముతోఁ గూడిన పొక్కులు జనించిన పూత్యాస మనంబడును. పొక్కులు జనించి పగిలి యామాంసము గుదాకారముగా నుండిన ఊర్ధ్వగుద మనంబడును. నోటిలో ఉన్నతంబును, లావును, గలగ్రంథి జనించిన నయ్యది అర్బుద మనంబడును. ఇయ్యవి అన్నియు కలసి డెబ్బదినాలుగు విధంబులగు ముఖరోగములు.

— ౨౪ కర్ణరోగవివరణము. ౨౪ —

కర్ణరోగాస్సప్రఖ్యాతా అప్రాదశమితా బుధైః,
వాతాత్పిత్తాత్కఫాద్రక్తాత్సన్నిపాతాచ్చ విద్రధిః. 142

శోధోర్బుదం శ్రాంతికర్ణః కర్ణార్కుకర్ణహల్లికా,
బాధిర్యం తంత్రి కాకండుశ్శమ్ములి కృమికర్ణకః. 143

కర్ణనాదః ప్రతినాహ ఇత్యప్రాదశకర్ణజాః,

కర్ణము (చెవు) లందు గలుగురోగములు వాతజ, పిత్తజ, క్షేష్టజ, రక్తజ, సన్నిపాతజ, విద్రధి, కర్ణశోధ, అర్బుద, పూతికర్ణ, కర్ణార్కు, కర్ణహల్లిక, బాధిర్య, తంత్రిక, కండు, శమ్ములి, కృమికర్ణ, కర్ణనాద, ప్రతినాహ భేదంబులచే పదునెనిమిది విధంబులు. చెవులయందు కారణములేకయే భవ్వనివనంబడుట, అధికమైనపోటు, కర్ణముల

యందలి మలము శుష్కించియుండుట, స్వల్పమైన స్రావము గలిగియుండుట, ఇయ్యది వాతజకర్ణ రోగలక్షణంబులు. కర్ణమందలివాపు ఎఱ్ఱగనుండుట, పగులుట, ఆధికమైన మంట, దుర్గంధముతోగూడ పచ్చనిచీముగాఱుట, ఇయ్యది పిత్తజకర్ణ రోగలక్షణంబులు. చెవులు విరుద్ధముగ వినంబడుట, దురద, కఠినమైకవాపు, స్పృగ్ధంబై తెల్లగనున్న చీము గాఱుట, బాధ స్వల్పముగనుండుట, ఇయ్యది క్లేమ్మజకర్ణ రోగలక్షణంబులు. పిత్తజ కర్ణ రోగలక్షణంబులతోగూడి రక్తము స్రవించుచుండిన నయ్యది రక్తజకర్ణ రోగ మనంబడును. వాతాదిదోషములయొక్క లక్షణంబులు చూపబడెనేని యయ్యది సన్నిపాతకర్ణ రోగ మనంబడును. కర్ణములయందు అభిసూతాదులచే విద్రధి జనించి రక్తవర్ణంబైన స్రావము గలిగియుండును. అది కర్ణవిద్రధి యనంబడును. వాతాదిదోషంబులచే కర్ణములందు వాపుమాత్రము జనించిన నయ్యది కర్ణశోధ మనంబడును. వాతాదిదోషంబులచే వేర్వేఱుగ కర్ణములయందు అర్బుదము జనించి పూర్వము ముఖరోగాదులయందు చెప్పబడిన లక్షణంబులు గలిగియుండిన నయ్యది అర్బుద మనంబడును. కర్ణరంధ్రముల లోనుండు క్లేమ్మము పిత్తముయొక్క తేజస్సుచే తపింపబడి వేదనగల్గిగాని, వేదనలేక గాని, మిగుల గట్టిగనుండు దుర్గంధముతోగూడి చీముగాఱుచుండును. ఇయ్యది పూతి కర్ణ మనంబడును. వాతాదిదోషప్రకోపంబుచే కర్ణములయందు మాంసాంకురములు జనించి శూల, మంట, దురద, స్రావముగల్గిన నయ్యది కర్ణార్క స్సనంబడును. మిడతలు, జెఱ్ఱులు మొదలగునవి కర్ణరంధ్రములయందు ప్రవేశించినయెడల మనోవ్యాకులత, మిగుల వేదన గల్గును. ఇట్టి క్రిములు చెవులయందు కదలునపుడు పోటు, పరపరలాడుట, తీవ్రమైన బాధ సంభవించును. ఇయ్యది కర్ణహృత్తిక యనంబడును. కేవల వాతముగాని, క్లేమ్మముతోగూడిన వాతము గాని ప్రకోపమునొంది కర్ణములయందు శబ్దవహస్రోతస్సులను ఆవరించినచో చెవులు వినంబడకుండును. అయ్యది బాధిర్య మనంబడును. వాతము ప్రకుపితంబై కఫ, రక్త, పిత్తములంగలసి వేణునాదము (మెదురుబొంగుల ధ్వని) తో సమానమైన ధ్వనిని కర్ణములయందు గల్గించును. ఇయ్యది తంత్రిక యనంబడును. కర్ణములయందు దురద గల్గిన నయ్యది కర్ణకండువు అనంబడును. శిరస్సునం దభిసూతము గల్గుట, జలమునందు మునుగుట, విద్రధి జనించి పగులుట, ఈకారణంబులచే కర్ణము వాతపీడితంబై చీముగార్చును. ఇయ్యది కర్ణశక్కులి యనంబడును. కర్ణముల యందలి మాంసము, రక్తము కుళ్లి, క్రిములు జనించి యనేకవిధంబులగు వేదనలను గలుగజేయుచుండిన నయ్యది కృమికర్ణ మనంబడును. వాతము ప్రకుపితంబై కర్ణరంధ్రములందుఁ జేరి భేరి, మద్దల శంఖము, మొదలగు వానియొక్క ధ్వనులంబోలె ధ్వనులు వినంబడును. ఇయ్యది కర్ణనాదం బనంబడును. కర్ణనాదమునందు నానావిధంబులగు

భవసులు వినంబడుననియు, తంత్రి కయందు వేణునాదం బొక్కటియే వినంబడుననియు సీరెంటికి భేదంబు తెలియందగును. వాతము కఫముతో కలసి చెవులయందు దురదను బుట్టించును. పిత్తోష్ణముచే కఫము శోషించి కర్ణములయందు కర్ణగూఢమును వ్యాధిని గల్గించును. ఆమలము కఱగి ద్రవభూతంబై నాసారంధ్రమును, ముఖమును పొందినపుడు చెవులయందు ప్రతిధ్వని గలుగును. శిరమునందు సగపాలు బాధగల్గును. ఇయ్యది కర్ణ ప్రతీనాహ మనంబడును. ఇయ్యవి కర్ణరోగంబులు.

❧ కర్ణ పాలీరోగవివరణము. ❧

కర్ణపాలీసముద్భూతా రోగాస్సప్త ఇవోదితాః.

144

ఉత్పాతః పాలిశోషశ్చ విదారీదుగ్ధివర్ధనః,

పరిపోటశ్చ లేహీ చ పిప్పలీచేతి సంస్కృతాః.

145

కర్ణ పాళుల (చెవిత్తు) యందు పుట్టు రూపములు ఉత్పాతము, పాలిశోషము, విదారి, దుగ్ధివర్ధనము, పరిపోటము, లేహి, పిప్పలి ఆన నేడువిధంబులు. బరువైన ఆభరణములుంచుటచేతను కొట్టుటచేతను అధికముగ తోముటచేతను, కర్ణమునందు మంటగలిగి పుండైయుండును. ఇయ్యది ఉత్పాతమనంబడును. ఇది రక్తపిత్తములచే జనించును. వాత ప్రకోపంబుచే చెవులతమ్ములశోషించి ముడుచుకొనిపోయిన నయ్యది పాలిశోష మనంబడును. కర్ణ పాళులుపగిలి దురదగలిగి స్రవించుచుండిన విదారి యనంబడును. చెవులను బలాత్కారముగ పెంచినయెడల వాతము ప్రకుశితంబై కఫముతో గూడి బ్రభంబై వేదనారహితంబై నదురదతో గూడినవాపును జనింపజేయును. ఇయ్యది పిప్పలియనంబడును. చెవులను విరుద్ధస్థలంబున కుట్టినయెడల దురదయు, మంటయు గలవాపు జనించును. ఇయ్యది దుగ్ధివర్ధన మనంబడును. శరీరము సుకుమారంబై యుండుటవలన కుట్టినచెవులను పెంచక చిరకాలముండి మరల శీఘ్రముగ పెంచుటచేత చెవిత్తు పగిలి కృష్ణవర్ణంబును ఆరుణవర్ణంబును నైనవాపును కల్గించును. దానంజేసి మిగుల తీవ్రమైన బాధ గల్గును. ఇయ్యది పరిపోటమనంబడును. కర్ణ పాళియందు కఫము రక్తము పృథ్వి నొంది, దురదయు, మంటయు, నొప్పియు గల్గి ఆలాలవంటిపొక్కులు లేచి చెవులయందంతట వ్యాపించును. ఇయ్యది చెవియందు వ్యాపించి మాంసమును తినును. ఇయ్యది పరిలేహి యనంబడును.

❧ కర్ణమూలరోగము, నాసారోగము - వీనివివరణము. ❧

కర్ణమూలామయాః పంచ వాతాత్పితృత్కఫాదసి,

సన్నిపాతాచ్చ రక్తాచ్చ తథా నాసాభవా గదాః.

146

ఆష్టాదశైవ సంఖ్యాతాః ప్రతిశ్యాయాస్తు తేష్యసి,

వాతాత్పితృత్కఫాద్రక్తాత్సన్నిపాతేన పంచమః.

147

అపీనసః పూతినాసో నాసారోభ్రంశధుః క్షవః,

నాసానాహః పూతిర క్తమర్బుదం దుష్టపీనసమ్.

148

నాసాశోఘో ఘ్రాణపాకః పూయస్రావశ్చ దీప్తకః,

కర్ణమూలముల యందు జనించురోగములు వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, రక్తములచే నుత్పన్నంబై యైదువిధంబులు. వీనిలక్షణంబులను దోషలక్షణానుసారంబుగా నెఱుంగునది. నాసా (ముక్కు) రోగంబులు వాతప్రతిశ్యాయము, పిత్తప్రతిశ్యాయము, క్లేష్మప్రతిశ్యాయము, రక్తప్రతిశ్యాయము, సన్నిపాతప్రతిశ్యాయము, అపీనసము, పూతినాసము, నాసార్యము, భ్రంశధ్రువు, నాసానాహము, పూతిరక్తము, అర్బుదము, దుష్టపీనసము, నాసాశోషము, ఘ్రాణపాకము, పూయస్రావము, దీప్తకము అన పదునెనిమిదివిధంబులు. నాసారంధ్రములు బిగిసి మూయఁబడిన ట్లుండును. పలుచనైన క్లేష్మము స్రవించుట, కంఠము తాళువులు వెదవులు ఎండుట, కణతలయందు పోటు, అధికముగ తుమ్ములు, కంఠస్వరము హీనంబగుట, ఇయ్యవి వాతజ ప్రతిశ్యాయలక్షణంబులు. నాసారంధ్రములనుండి ఉష్ణంబును, కొంచెము పచ్చగనునుండు క్లేష్మము వెడలుట, శరీరము చిక్కి పాండువర్ణము గలిగియుండుట, సంతాపమునొందుట, నోటనుండి అగ్నిని గ్రక్కునట్లుండుట, ఇయ్యవి పిత్తజ ప్రతిశ్యాయలక్షణంబులు. నాసారంధ్రములనుండి శీతలంబును, తెల్లనివర్ణంబు గల్గినట్టియు, కఫము అధికముగ స్రవించుట, దేహము తెల్లబాటుట, శిరోభారము, కంఠము, తాళువులు, శిరంబు వీనియందు మిగులదురద, ఇయ్యవి కఫజ ప్రతిశ్యాయ లక్షణంబులు. నాసారంధ్రములనుండి రక్తము స్రవించుట, కన్ను తెఱ్ఱబాటుట, ఉరఃక్షతము, క్వాసము దుర్గంధముగానుండుట, వాసన దెలియకుండుట, ఇయ్యవి రక్తజ ప్రతిశ్యాయలక్షణంబులు. ప్రతిశ్యాయము పక్ష్యంబైనను, పక్ష్యముగాకున్నను, మాటిమాటికిజనించి చికిత్సజేయకున్నను, నశించి మరలం జనించుచుండిన నయ్యది సన్నిపాతజ ప్రతిశ్యాయమనంబడును. ఇయ్యది అసాధ్యంబు. ముక్కులయందు వాతము ప్రకోపమునొంది కఫమును శుష్కింపఁజేసి క్వాసము వెడలకయుండుట, ముక్కులయందు ద్రవముగల్గియుండుట, మంటబుట్టుట, ఇంద్రియములకు స్వస్వవిషయజ్ఞానము నశించుట, ఇయ్యది పీనసమనంబడును. ఉష్ణముచే పరిపక్ష్యంబులై పిత్త, కఫ, రక్తములు మూడింటి చేతను కంఠము, తాళువులు, వీనియందలి వాతము వృద్ధి నొంది నాసారంధ్రములనుండియు, ముఖమునుండియు, దుర్గంధముతో గూడిన స్రావమును గల్గించును. ఇయ్యది పూతినాస మనంబడును. నాసారంధ్రములయందు మాంసాంకురములు పుట్టి దోషభేదంబుచే మూలరోగంబున చెప్పఁబడిన లక్షణంబులను గలిగియుండును. ఇయ్యది నాసార్య మనంబడును. కఫము శిరంబునందు వృద్ధి నొంది ఘనీభూతంబై

పరిపక్వంబై లవణరూపమునొంది నాసాద్వారమునుండి వెలువడును. ఇయ్యది భ్రంశభవనంబడును. నాసికామర్దంబున వాతము దుష్టంబై కఫముతోగూడి నాసారంధ్రమునుండి మిగుల తీవ్రంబైన శబ్దమును గల్గించిన నయ్యది ఊషధువు అనంబడును. ఇయ్యది దోషజడవధువనంబడును. కారము మొదలగు పదార్థములు లోన ప్రవేశించినపుడు గలుగుతుండు అగంతుకక్షవధువు అనంబడును. కఫము వాతముతోగూడి నాసికయందలి శ్వాసమార్గంబు నడ్డగించిన నయ్యది నాసానాహ మనంబడును. పిత్తరక్తములు వృద్ధిచొందిగాని, నుడుటియందు దెబ్బకలిగాని, వాతాదిదోషములను వృద్ధిచొందించిన, పరిపాకమునొంది నాసారంధ్రమునుండి రక్తముతోగూడిన చీము దుర్గంధయుక్తమై ప్రవించును. ఇయ్యది పూతిరక్త మనంబడును. వాతాదిదోషప్రకోపంబుచేత ముక్కునందు కుటుపులు జనించి అర్బువముతో సమానలక్షణంబులను గలిగియుండిన నయ్యది నాసార్బుదమనంబడును. ప్రతిశ్వాసవ్యాధి జనించినపుడు నాసారంధ్రము లోకప్పుడు ఆర్ద్రంబులుగను, ఒకప్పుడు శుష్కంబులై క్షేష్ణంబుచే నడ్డగింపఁబడి దుర్గంధముతోగూడిన సిక్వాసము బైలు వెడలుచుండి గంధాదులం దెలియకున్న నట్టి ప్రతిశ్వాసయమే దుష్టవీనన మనంబడును. నాసిక నాశ్రయించిన ప్రోతస్సు వాతప్రకోపంబుచే శోషించి పిత్తముచే తపింపఁబడినయెడల నాసికయందలికఫము శోషించును. దానంజేసి ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు కష్టముచే గల్గుచుండును. ఇయ్యది నాసాశోష మనంబడును. పిత్తప్రకోపంబుచే నాసికయందు వ్రణములు గల్గును. అట్టిపుండ్లు ఆర్ద్రంబులై దుర్గంధముతో గూడియుండిన పూణపాక మనంబడును. నాసాద్వారమునుండి మిగుల చిక్కగను, వీత, శ్వేతపర్ణములు గల్గినదియు వైన కఫము ప్రవించుచుండిన నయ్యది నాసాస్రావ మనంబడును. నాసికయందు అధికమైన మంట జనించి పొగలుబోవు చందంబున నిట్టూరుపులు బోవుచుండి నాసిక అగ్నిజ్వాలలంబోలె మండుచున్న నయ్యది దీప్తకమనంబడును. ఇయ్యది నాసారోగంబులు.

శిరోరోగవివరణము. ౭౭

తథా దశ శిరోరోగా వాతేనార్ధావభేదకః.

149

శిరస్తాపశ్చ వాతేన పితృత్పిడా తృతీయకా,

చతుర్థీ కఫజా పీడా రక్తజా సన్నిపాతజా.

150

సూర్యావర్తశ్శిరఃపాకాత్క్రిమిభిశ్చంఖకేన చ,

శిరస్సున జనించురోగంబులు అర్ధావభేదకము, వాతజశిరస్తాపము, పిత్తజ శిరస్తాపము, క్షేష్ణజశిరస్తాపము, రక్తజశిరస్తాపము, సన్నిపాతజ శిరస్తాపము, సూర్యావర్తము, రోపకము, క్రిమిజశిరస్తాపము, శంఖకము అన షదివిధంబులు. రూక్షపదార్థములను

భుజించుట, అజీర్ణముగ నున్నపుడు భుజించుట, అధికముగ భుజించుట, తూర్పుగాలి
 నేపించుట, మంచులోనుండుట, స్త్రీసంభోగము అధికముగ చేయుట, మలమూత్రవేగం
 బును నిరోధించుట, ఈ కారణములచే కేవలవాతముగాని, కఫసహితంబగు వాతముగాని,
 ప్రకోపమునొంది శిరస్సున సగపాలుజేరి, మన్యలు, సిరలు, కనుబొమ్మలు, కణతలు,
 చెవులు, కన్నులు, నుదురు వీనియొక్క సగపాలునందు శస్త్రములచే ఛేదించినచందంబు
 నను, మథించినచందంబునను తీవ్రమైన బాధలు గలిగించును. ఇయ్యది అర్ధావభేదక
 మనంబడును. దీనిని ఉపేక్షించిన కన్నుగాని, చెవిగాని, నశించును. వాతప్రకోపముచే
 తలనొప్పిగలిగి రాత్రులయందు అధికమై పస్త్రాదులచే గట్టినను, స్నేహస్వేదాదులం
 జేసినను, శాంతినొందకున్న నయ్యది వాతజశిరస్తాప మనంబడును. పిత్తప్రకోపముచే తల
 నొప్పిగల్గి శిరస్సునందు నిప్పుచల్లినట్లుండుట, కన్నులయందు, ముక్కులోను, పొగనిండి
 నట్లుండుట, రాత్రులయందును, శతక్రియలం జేసినపుడును శమించుట, ఈలక్షణంబులు
 గల్గియుండును. ఇయ్యది పిత్తజశిరస్తాప మనంబడును. కఫప్రకోపముచే తలనొప్పిగలిగి
 శిరస్సు కఫముచే పూర్ణంబై భారముగనుండుట, చల్లగనుండుట, నాసామూలంబున వాపు
 గల్గుట, ఈలక్షణంబులు చూపట్టును. ఇయ్యది క్షేష్ణజశిరస్తాప మనంబడును. రక్తప్రకో
 పముచే తలనొప్పిగల్గి పిత్తలక్షణంబులు చూపట్టి స్పృశించుటకు శక్యముగాకుండును.
 ఇయ్యది రక్తజశిరస్తాపమనంబడును. త్రిదోషప్రకోపముచే గల్గిన తలనొప్పియందు
 వాతాదిలక్షణంబు లన్నియుఁ జూపట్టును. ఇయ్యది సన్నిపాతశిరస్తాప మనంబడును.
 సూర్యోదయకాలంబున కనుబొమలయందు నొప్పిగల్గి సూర్యుఁడు పృథ్వినిొందునపుడు
 క్రమక్రమముగా పృథ్వినిొంది మథ్యాహ్నంబున తీవ్రంబై వారల సూర్యపృథ్వి తగ్గు
 కొలదిని క్రమముగా తగ్గుచు సూర్యాస్తమయంబగువఱకు నిశ్శేషముగ హరించును.
 ఇయ్యది సూర్యావర్త మనంబడును. ఇది త్రిదోషప్రకోపముచే బుట్టును గాన కష్ట
 సాధ్యంబు. శిరస్సునందలి కఫరక్తములు తీజించి దానంజేసి తల బరువుగానుండుట,
 తుమ్ములువచ్చుట గలిగెనేని శిరకపాక మనంబడును. శిరస్సునందు సూదులంబొడిచినట్లు
 పోటు, లోన క్రిములచే తినఁబడునట్లుండుట, శిరంబునం దంతర్భాగమున చలించు
 నట్లుండుట, ముక్కునుండి నీరు చీముతో స్రవించుట గలిగిన నయ్యది క్రిమిజశిరస్తాప
 మనంబడును. రక్త, పిత్త, వాతములు ప్రకుపితంబులై కణతలయందు నొప్పి, మంట,
 రక్తవర్ణముగలవాపు వీనిని గల్గించును. ఈవ్యాధి విషమువోలె శిరంబున వ్యాపించి కంఠ
 ద్వారము నడ్డగించి మూఁడుదినములలో ప్రాణంబులం దీయును. ఇయ్యది శంఖక మనం
 బడును.

—ॐ కపాలరోగవివరణము. —

తథా కపాలరోగాస్సుస్యర్నవ తేషాః శీర్షకమ్. 151

అరూంషికా విద్రధిశ్చ దారుణం పిటికార్బుదం,
ఇంద్రలుప్తం చ ఖాలిత్యం పలితం చేతి తే నవ. 152

శిరశ్కపాలంబున జనించురోగంబులు ఉపశీర్షకము, అరూంషికము, విద్రధి, దారుణము, పిటిక, అర్బుదము, ఇంద్రలుప్తము, ఖాలిత్యము, పలితము అన తొమ్మిదివిధంబులు. వాతాది దోషంబులచే శిరంబునందు వాపుజనించిన నయ్యది ఉపశీర్షక మనంబడును. శిరస్సునందు కఫము, రక్తము, క్రిములు వీనియొక్క ప్రకోపంబుచే అనేకముఖంబులై, అనేకవిధంబులైన స్రావములు గలుగును. ఇయ్యది అరూంషిక యనంబడును. వాతాదిదోషంబులచే శిరంబునందు పుండ్లుగలిగి విద్రధిరోగంబున జెప్పబడిన లక్షణంబులు గానంబడిన నయ్యది విద్రధి యనంబడును. శిరస్సునందలి చర్మము కఠినంబై రూక్షంబై దురదతో గూడియుండి పగులును. ఇయ్యది దారుణక మనంబడును. శిరస్సునందు దోషప్రకోపంబుచే పొక్కులపుట్టి వేదనగలుగజేయుచుండిన పిటిక యనంబడును. శిరస్సునందు వాతాదిదోషప్రకోపంబుచే పెద్దదియగుకుటుపుపుట్టి అర్బుదలక్షణంబులను గలిగియున్న నయ్యది అర్బుద మనంబడును. పిత్తము వాతసహితంబై ప్రకోపించి రోమముల మొదళ్ల నాశ్రయించి రోమంబులనురాలును. పిమ్మట క్షేష్ణము రక్తముతో గూడి రోమద్వారంబుల నడ్డగించును. దానంతేసి యచోట మరల రోమంబులు మొలపకుండును. ఇయ్యది ఇంద్రలుప్త మనంబడును. శోషము, దుఃఖము, శ్రమము, శరీరమందు పిత్తము వృద్ధిచొంది శరీరమందలి వెండ్రుకలన్ని తెల్లగజేయును. ఇయ్యది ఖాలిత్య మనంబడును. వైకారణంబులచే శిరస్సునందలి వెండ్రుకలుమాత్రము తెల్లఁబాటిన నయ్యది పలిత మనంబడును. ఇయ్యది శిరశ్కపాలరోగంబులు.

—ॐ నేత్రరోగాంతర్గత వర్షరోగవివరణము. —

తథా నేత్రభవాఖ్యాతాశ్చతుర్నవతిరామయాః,
తేషు వర్షగదాః ప్రోక్తాశ్చతుర్వింశతినంజితాః. 153

కృచ్ఛోన్మీలః పక్షుఘాతః కఠోన్మీష్టశ్చ లోహితః,
అరుజ్జీమేషః కఠితో రక్తోన్మీష్టః కుకూనకః. 154

పక్ష్యార్కః పక్ష్యరోధశ్చ పిత్తోన్మీష్టశ్చ పోథకీ,
శ్లిష్టవర్షా చ బహుళః పక్ష్యోత్సంగస్తథాఽర్బుదః. 155

కుంభికానీకతావర్షా లగణోఽంజననామికా,
కర్దమశ్శ్చవవర్షా చ బిసవర్షా తథాఽలజీ. 156

తేషు
లోహి
పిత్తో
కము
అలజ
పితం
గాకు
వెం
నూ
భాగ
మున
నయ
కను
చలి
జ్మి
మా
త్రి
చు
దో
నం
బా
వా
నే
మ
గా
జ
ప్ర
గ

ఉల్లిప్తవర్జిత గదాః ప్రోక్తా వర్జ సముద్భవాః,

నేత్రములయందు పుట్టురోగంబులు తొంబదినాలుగు విధంబులు. అందు కను
తెప్పలయందుబుట్టు రోగములు కృచ్ఛోన్మీలనము, పక్ష్యఘాతము, కఫోల్లిప్తము,
లోహితము, అరుజ్జిమేషము, రక్తోల్లిప్తము, కుహనకము, పక్ష్యార్కము, పక్ష్యరోధము,
పిత్తోల్లిప్తము, పోధకి, శ్లిష్టవర్జము, బహళము, పక్ష్యోత్సంగము, అర్బునము, కుంభి
కము, సికతావర్జము, లగణము, అంజననామిక, కర్ణము, శ్యావవర్జము, చిన్తవర్జము,
అలజి, ఉల్లిప్తవర్జము అన నిరుపదినాలుగు విధంబులు. వాతాదిదోషంబులు ప్రకు
పితంబై కనుతెప్పలను ముడుచుకొను నట్లుచేయును. దానంజేసి చూచుటకు సాధ్యము
గాకుండును. ఇయ్యది కృచ్ఛోన్మీలన మనంబడును. పిత్రము ప్రకుపితంబై వర్జయందలి
వెండుకల కుడువలయందు జేరి దురదను, మంటను గల్గించి తెప్పవెండుకలను
నూడఁబెడును. ఇయ్యది పక్ష్యఘాత మనంబడును. బాధలేకుండ కనుతెప్పలలోని
భాగమున అద్రినుగువాపుజనించిన నయ్యది కఫోల్లిప్త మనంబడును. తెప్పమధ్యభాగ
మున రక్తవర్ణంబై మృదువైనమాంసాంకురము జనించి శస్త్రకర్త జేయుచుండినను మరల
నయ్యది పుట్టుచు నేయుండును. ఇయ్యది లోహిత మనంబడును. ప్రకుపితంబగువాతము
కనుతెప్పల లోభాగమునకును, తెల్లగుడ్డునకునుమధ్య సంగినాశ్రయించి కనుతెప్పలను
చలింపఁజేసి సిరలయందుజేరి కనుతెప్పలను మాటిమాటికి చలింపఁజేయును. ఇయ్యది అరు
జ్జిమేష మనంబడును. త్రిదోషకోపంబుచే కఠినంబును, కర్మశంబునునగు పొడవగు
మాంసాంకురము తెప్పలోభాగమున జనించి వేదనాసహితంబైయుండును. ఇయ్యది రక్తో
ల్లిప్త మనంబడును. దోషప్రకోపంబుచే తెప్పలయందు దురద, మంట గల్గి స్రవించు
చుండిన నయ్యది కుహనక మనంబడును. త్రిదోషప్రకోపంబుచే కనుతెప్పల లోప్రక్కను
దోసవిత్తులపంటియూకారము గల్గినవియు, స్వల్పమైన వేదన గల్గినవియు, శ్లక్షణంబులై కఠి
నంబులైన పొక్కులు జనించును. అయ్యది పక్ష్యార్క మనంబడును. తెప్పలయందు కొద్దిగా
బాధయు, దురదయుగల్గి కనులు తెఱవరాకున్న నయ్యది పక్ష్యరోధ మనంబడును.
వాతప్రకోపంబుచే తెప్పవెండుకలు చలించి నేత్రంబులం బ్రవేశించి ఒరయుటచేక
నేత్రమందలి తెల్లగుడ్డు, నల్లగుడ్డు పీనియందు వాపు జనించును. ఇయ్యది పిత్తోల్లిప్త
మనంబడును. తెప్పయందు మిగుల స్రావముతో గూడినవియు, దురదతోగూడినవియు,
గౌరవము గల్గినవియు, ఎఱ్ఱనియావాలవంటి యాకారము గల్గినవియునైన పొక్కులు
జనించిన నయ్యది పోధకి యనంబడును. కనుతెప్పలలోని బాధలేకయే అద్రింబై వెలి
ప్రక్క వాపుగల్గినచో నయ్యది శ్లిష్టవర్జ మనంబడును. చర్మమునకు సమానమైన వర్ణము
గల్గినవియు, కఠినంబులైనవియు నైన బొబ్బలచే తెప్ప వ్యాపింపఁబడినయెడల నయ్యది

బహుళవర్ష మనంబడును. కనుఁజెప్పలలో ప్రక్క అంతర్భాగముగనే ముఖము గల్గి రక్త వర్ణంబై వెలిప్రక్కనున్నతంబైన బొబ్బగల్గి స్థూలంబై దురదగల్గియున్నయెడల నయ్యది పక్షోత్సంగ మనంబడును. త్రిదోషప్రకోపంబుచే విషంబై గ్రంథివోలె స్వల్ప వేదన గలిగి రక్తవర్ణంబైన వాపు జనించిన నయ్యది అర్బుద మనంబడును. సన్నిపాత ముచే యెప్పునలయందు నేపాళపుగింజలబోలిన యాకారము గల బొబ్బలుకల్గి పగిలి పూయంబును స్రవించును. మరల తనంతనే వైకి ఉబ్బును. ఇయ్యది కుంభీక మనంబడును. సన్నిపాతంబుచే కర్మశంబును, కఠినంబును, స్థూలంబును నైన పొక్కు యెప్పు యందు జనించి చుట్టును సూక్ష్మంబులైనపొక్కులచే వ్యాప్తంబైయుండిన నయ్యది సికతా వర్ష మనంబడును. కఫప్రకోపంబుచే కఠినంబై స్థూలంబై పాకము నొందనిగ్రంథి యెప్పలయందు జనించి బాధలేకున్న నయ్యది లగణ మనంబడును. రక్తప్రకోపంబుచే కను యెప్పలయందు మంటయు, పోటును గల్గి తామ్రవర్ణంబు గలిగి, మృదువై స్వల్పవేదన గల్గియుండి మాత్స్యంబైన పొక్కుజనించిన నయ్యది అంజననామిక యనంబడును. పిత్త ప్రకోపంబుచే రక్తము దుష్టంబై యెప్పలయందు పాకము గలిగించును. ఇయ్యది కర్దమ మనంబడును, త్రిదోషంబులచే యెప్పలలోపలి భాగంబును, వెలుపల ప్రక్కను, నీలవర్ణ ముగల్గి నొప్పి, వేదనయు గల్గును. ఇయ్యది శ్యావవర్ష మనంబడును. త్రిదోష ప్రకో పంబుచే యెప్పలలో వెలిప్రక్క వాపుగల్గి లోపలిప్రక్క రంధ్రములు గల్గించును. ఆరం భములు తామరకాండలరంధ్రములనుండి నీరుకాటు చందంబున జలమును స్రవించును. ఇయ్యది దీనవర్ష మనంబడును. యెప్పలయొక్క ఊర్ధ్వాధోభాగంబులు రెండును, సమ కాలమున కారణములేకయే మృదువుగను, స్వల్పవేదనాసహితంబై, తామ్రవర్ణంబై గాని రక్తవర్ణంబై గాని యున్నయెడ ఉత్తిష్టవర్ష మనంబడును. ఇయ్యది వర్షగత రోగంబులు.

— నేత్రసంధిరోగ వివరణము. —

నేత్రసంధిసముద్భూతా నవరోగాః ప్రకీర్తితాః. 157

జలస్రావః కఫస్రావో రక్తస్రావశ్చ పర్వణీ, 158

పూయస్రావః క్రిమిగ్రంథిరుపనాహస్తథాలజీ. 158

పూయాలసఇతి ప్రోక్తా రోగా నయనసంధిజాః.

నేత్రసంధియందు జనించురోగములు జలస్రావము, కఫస్రావము, రక్తస్రా వము, పర్వణి, పూయస్రావము, క్రిమిగ్రంథి, ఉపనాహము, అలజీ, పూయాలసము, అన తొమ్మిది విధంబులు. నేత్రముయొక్క సంధుల(కెలకులు)నుండి వచ్చుగగాని, ఉదక ఘవలెగాని యుష్ణంబైననీరుకారుచుండిన నయ్యది పిత్తజన్యమగు జలస్రావ మనంబడును.

నేత్రములయొక్క సంధులనుండి శ్వేతవర్ణంబును, పిచ్చిలంబును నైన చిక్కని స్రావము గలిగిన నయ్యది శ్వేష్టస్రావ మనంబడును. రక్తప్రకోపంబుచే నేత్ర సంధులనుండి రక్తము ప్రవించిన నయ్యది రక్తస్రావ మనంబడును. రక్తప్రకోపంబుచే నేత్రములయొక్క శుక్ల, కృష్ణ మండలములయొక్క సంధులయందు రక్తవర్ణంబును, సూక్ష్మంబును, వర్ణులంబును నైన వాపు జనించి మంట, నొప్పి, వీనిం జనింపఁజేసిన నయ్యది వర్షణి యనంబడును. సన్నిపాతంబుచే నేత్రములయొక్క సంధులయందు పుండుజనించి చీమును ప్రవించుచున్న నయ్యది పూయ స్రావ మనంబడును. ఇయ్యది అసాధ్యము. వాతశ్వేష్టప్రకోపంబుచే కనుపాపకును, నల్లగుడ్డునకును మధ్యనుండు సంధియందు గొప్పనూకారముగల్గి, స్వల్పమైన పాకముగల్గి మిగుల దురదగల్గి స్వల్పవేదనతోగూడిన గ్రంథి జనించును. ఇయ్యది ఉపసాహ మనంబడును. సన్నిపాతంబుచే కనుతెప్పలకు లోపలి భాగమునకును, తెల్లగుడ్డునకును మధ్యనుండు సంధియందు క్రిములు పురుగులు జనించి తెప్పలోపలిభాగమునకు వ్యాపించి దురదనుగల్గించును. మఱియు నీ క్రిములు నానాట కన్నును తినును. ఇయ్యది క్రిమిగ్రంథి యనంబడును. ఇయ్యది అసాధ్యము, నేత్ర సంధియందు వైన జెప్పుటచేన పర్వణిలక్షణంబులు గలిగి బొబ్బ జనించిన నయ్యది అలజి యనంబడును. సన్నిపాతంబుచే నాసికామూలమునకు సమీపముననుండు సంధియందు వాపుజనించి పరిపక్వమై పోటుతోఁగూడ దుర్గంధముతో గూడియుండు చీమును ప్రవించుచుండిన నయ్యది పూయాలసక మనంబడును. ఇయ్యది సన్నిపాతజన్యంబైన సాధ్యంబు. ఇయ్యది నేత్ర సంధికతరోగంబులు.

—ॐ కంటి తెల్లగుడ్డునందు జనించురోగవివరణము. ॐ—

తథా శుక్లగతా రోగా బుధైః ప్రోక్తాస్త్రయోదశః. 159

సిరోత్పాతస్సిరాహర్షస్సిరాజాలం చ శుక్తికా,

శుక్లార్తచాధిమాంసార్తప్రస్తార్ధ్యర్తచ పిప్లకః. 160

సిరాజః పిటికా చైవ కఫగ్రంథితోఽర్దునః,

స్నాయ్వర్తశోణితార్తస్యాదితి శుక్లగతా గదాః. 161

కంటియొక్క శుక్లమండలము (తెల్లగుడ్డు)న జనించురోగములు సిరోత్పాతము, సిరాహర్షము, సిరాజాలము, శుక్తిక, శుక్లార్త, అధిమాంసార్త, ప్రస్తార్ధ్యర్త, పిప్లకము, సిరాజపిటిక, కఫగ్రంథికము, అర్దునము, స్నాయ్వర్త, శోణితార్త అన పది మూడు విధంబులు. కన్నులయందు రక్తవర్ణంబులైన రేఖలుపుట్టి వేదనతోగూడిగాని వేదనలేక గాని యుండిన నయ్యది సిరోత్పాతమనంబడును. వైజెష్ఠిన సిరోత్పాతమును చికిత్సజేయక నుపేక్షించిన ఎఱ్ఱనినరు కన్నులనుండి ప్రవించి చూడశక్యము

గాకుండును. ఇయ్యది సిరాహర్ష మనంబడును. తెల్లగుడ్డునందు చలుతెఱంగుల సిరలు వ్యాపించి గవాక్షేంబోలె కఠినంబులై రక్తమును ప్రసించుచుండిన నయ్యది సిరాజాల మనంబడును. ఇయ్యది రక్తప్రకోపముచే జనించును. పిత్తప్రకోపంబుచే శ్యావవర్ణం బులై మాంసపుముద్దలవంటి యాకారముగల్గి మత్స్యపుచిష్పలంబోలిన వర్ణము గల చుక్కలు తెల్లగుడ్డునందు జనించిన నయ్యది శుక్తిక యనంబడును. తెల్లగుడ్డునందు కొంచెము శ్వేతవర్ణము గలిగి మృదువైన మాంసపుపొరగల్గి చిరకాలమునకు వృద్ధి నొందును; ఇయ్యది శుక్లార్ష యనంబడును. సన్నిపాతంబుచే తెల్లగుడ్డునందు విస్తీర్ణంబై మృదువై యకృత్తులంబోలి రక్తవర్ణమైన మాంసము జనించిన నయ్యది అధిమాంసార్ష యనంబడును. సన్నిపాతంబుచే తెల్లగుడ్డునందు సూక్ష్మంబై విస్తీర్ణంబై రక్తవర్ణముగ గాని, శ్యావవర్ణముగ గాని యుండిన పొర జనించి యుండిన నయ్యది ప్రస్తార్ష మనంబడును. కఫవాత ప్రకోపంబుచే తెల్లగుడ్డునందు పిండివలె తెల్లనై ఉన్నతంబైన మలినము గ్రమ్మి యద్దంబువోలె జూపట్టిన నయ్యది పిష్టక మనంబడును. సన్నిపాతం బుచే నల్లగుడ్డు సమీపమున తెల్లగుడ్డునందు తెల్లని బొబ్బలు జనించి సిరలచే గఢ్ఢః బడియుండిన నయ్యది “సిరాజపిటిక” యనంబడును. కఫవాత ప్రకోపంబుచే తెల్ల గుడ్డునందు కంచువలె కొంచెము పచ్చనై కఠినంబై యుచకబిందువులంబోలె వర్ణంబైన బొబ్బకల్గిన నయ్యది కఫగ్రథిత మనంబడును. రక్తప్రకోపంబుచే తెల్లగుడ్డునందు కుండేటి నెత్తురులంబోలి రక్తవర్ణంబైన చుక్కయొక్కటి జనించిన నయ్యది అర్జున మనంబడును. సన్నిపాతంబుచే తెల్లగుడ్డునందు కఠినంబై యధికమైనమాంసముతోఁ గూడి యుండి స్రావములేక శుష్కంబై యున్న నయ్యది స్నాయ్వర్ష యనంబడును. రక్త ప్రకోపంబుచే ఎఱ్ఱదామరరేకులంబోలె రక్తవర్ణంబుగలిగి మృదువైనమాంసము తెల్ల గుడ్డునంజనించి వృద్ధి నొందిన నయ్యది శోణితార్ష యనంబడును.

— ౧౬ కంటినల్లగుడ్డునందు జనించురోగములవివరణము. ౧౬ —

తథా కృష్ణసముద్భూతాః పంచరోగాః ప్రక్షీర్తితాః,
శుద్ధశుక్లం సిరాశుక్లం క్షతశుక్లం తథాజికా.
సిరాసంగశ్చ సర్వేపి ప్రోక్తాః కృష్ణగతామయాః,

162

నల్లగుడ్డునందు జనించురోగములు. — శుద్ధశుక్లము, సిరాశుక్లము, క్షతశుక్లము, అంజనము, సిరాసంగము అను నైదువిధంబులు. అభివ్యంధవ్యాధిచే నల్లగుడ్డునందు శంఖము, చందరుండు, మొల్ల మొగ్గలు-వీనిలంబోలినకాంతిగల్గి ఆకసంబున నడుచునుండు తెల్లనిమబ్బువోలె సూక్ష్మంబైన తెల్లనిచుక్కపుట్టి చోషముతో గూడియుండిన నయ్యది శుద్ధశుక్ల మనంబడును. నల్లగుడ్డునందు యెఱ్ఱని యావగింజవలె గుండ్రముగనుండి

ఁగితిో పొడిచినవిధంబున ప్రణముకల్గి నీరు గాఱుచున్నయెడల నయ్యది త్తకశుక్ల మనం
డును. నల్లగుడ్డునందు నీరలు వ్యాపించి దృష్టిరీ ప్రతిబంధించుచున్న నయ్యది సిరా
సక్ల మనంబడును. ఎండిన మేడపెంటివలెనుండి వేదనతోగూడి పిచ్చిలబై కన్నీళ్లు
గాఱుచు పుట్టిన నయ్యది అజీకయనంబడును. సన్నిపాతంబుచే నేత్రములయందు తెలుపు
నించి నల్లగుడ్డునంతయు వ్యాపించిన సిరాసంగ మనంబడును.

❧ కాచబిందురోగవివరణము. ❧

కాచం తు షడ్విధం జ్ఞేయం వాతాత్పితృత్వసాదపి. 163

సన్నిపాతాచ్చ రక్తాచ్చ షష్టం సంసర్గసంభవం,

కాచబిందురోగము:—వాత, పిత్త, కఫ, రక్త, సన్నిపాత సంసర్గములచే నుత్ప
న్నంబై యైదువిధంబులు. నేత్రములయొక్క మూఁడవపటలము నాశ్రయించిన రోగము
కాచబిందురోగ మనంబడును. రూపముతోఁగూడియుండు వస్తువులన్నియుఁ దిరుగు
చుండునట్లును, మలినంబుతై యరుణవర్ణంబు గలిగి వంకరగా నుండునట్లును గానంబడిన
నయ్యది వాతజకాచబిందు వనంబడును. నేత్రములకు సూర్యనియొక్కయు, మిణుగురు
పురుగుయొక్కయు, ఇంద్రధనుస్సుయొక్కయు, నాట్యముచేయుచున్న నెమిలియొక్కయు
రూపంబులు గానంబడును. మిగిలిన వస్తువులన్నియు నల్లగ గానంబడును. ఇయ్యది పిత్తజ
కాచబిందు వనంబడును. ద్రవ్యములన్నియు స్నిగ్ధంబుగను, తెల్లగను, నీటితోఁ దడిసి
నట్లును గానంబడును. మఱియు అకసంబున మేఘములేకున్నను మేఘముతోఁ గూడి
యుండునట్లు గానంబడును. ఇయ్యది కఫజకాచబిందు వనంబడును. నేత్రములకు చీకటి
గూడ ఎఱ్ఱగను, అన్నిద్రవ్యములు ఎఱ్ఱగను గానంబడును. ఇయ్యది రక్తజకాచబిందు
వనంబడును. నేత్రములకు సమస్తవస్తువులు నానావిధంబుగను, ఒకటికెంటిక్రిందను,
అనేకభేదంబులుగను గానంబడిన నయ్యది సన్నిపాతజకాచబిందు వనంబడును. పిత్తము
రక్తముతోఁగూడి వస్తువులన్నిటిని పచ్చగను, సూర్యుండు పచ్చగనుండునట్లును, వృక్షము
లన్నియు మిణుగురుపురుగులచే వ్యాప్తమైనట్లును కాన్పింపఁజేయును. ఇయ్యది సంసర్గజ
కాచబిందు వనంబడును.

❧ తిమిరరోగవివరణము. ❧

తిమిరాణి షడేవ స్యుర్వాతపిత్త కఫైస్త్రిధా.

164

సంసర్గేణ చ రక్తేన షష్టం స్యాత్సన్నిపాతతః,

తిమిరరోగము:—వాత, పిత్త, క్లేష్మ, రక్త, సంసర్గ, సన్నిపాతములచే నుత్ప
న్నంబై ఆఱువిధంబులుగ నుండు. వీని లక్షణంబులను దోషానుసారంబుగా, కాంచబిందు
లక్షణంబులనుఁబోలె తెలియందగును.

కారంగ—9

—ॐ లింగనాశరోగవివరణము. ॐ—

లింగనాశస్సప్తథా స్యాద్వాతాత్పితృత్కఘేన చ.

165

త్రిదోమైరుపసర్గేణ సంసర్గేణాస్పృజా తథా,

లింగనాశరోగము.—వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, ఉపసర్గ, సంసర్గ, రక్తము లచే నుత్పన్నంబై యేడువిధంబులుగ నుండును. రూపాదుల దెలియుటకు సాధనమైన తేజస్సు లింగమనంబడును. అయ్యది నశించుటచే గల్గురోగము లింగనాశరోగ మనంబడును. అందు దృష్టిమండలము ఆరుణంబై కఠినమై చంచలమైయుండిన వాతజలింగనాశ మనంబడును. దృష్టిమండలము నల్లగఁగాని, పచ్చగఁగాని యుండిన పిత్తజలింగనాశ మనంబడును. దృష్టిమండలము బరువుగను, తెల్లగను స్నిగ్ధంబుగను నున్న కఫజలింగనాశ మనంబడును. అన్నిరంగులును గల్గియుండిన సన్నిపాతజలింగనాశ మనంబడును. దృష్టి మండలము ఎఱ్ఱగనుండిన రక్తజలింగనాశ మనంబడును. దృష్టి పచ్చగను, ఎఱ్ఱగను నుండిన సంసర్గజలింగనాశ మనంబడును. ఉపసర్గ జలింగనాశము కారణజము నిష్కారణ జము అన ద్వివిధంబు. విషసంబంధము గల పుష్పాదుల నాహూరించుటచే కండ్లు కాన్నింపకపోయిన నయ్యది కారణజము. దేవర్షి గంధర్వాదివీక్షణంబుచే గల్గినది నిష్కారణజము అని యెఱుంగునది.

—ॐ దృష్టిరోగవివరణము. ॐ—

అప్తథా దృష్టిరోగాస్సుస్తేషు పిత్తవిదగ్ధకమ్.

166

అప్లుపిత్తం విదగ్ధం చ తతైవోష్ణవిదగ్ధకం,

నకులాంధ్యం ధూసరాంధ్యం రాత్వాంధ్యం ప్రాస్వదృష్టికః.

గంభీరదృష్టిరిత్యేతే రోగా దృష్టిగతా మతాః,

దృష్టిరోగములు.—పిత్తవిదగ్ధము, అప్లుపిత్తవిదగ్ధము, ఉష్ణవిదగ్ధము, నకులాంధ్యము, ధూసరాంధ్యము, రాత్వాంధ్యము, ప్రాస్వదృష్టి, గంభీరదృష్టి అన నెనిమిదివిధంబులుగ నుండును. నేత్రములలోని నల్లగుడ్డులో చిటుసెనగబద్ధయంత పరిమాణముగల్గి పంచ భూతాత్మకమైన దృష్టియుండును. ఆదృష్టియందు నాలుగుపటలము లుండును. అనాల్గు పటలములలో మైపటలము తేజోజలంబుల నాశ్రయించి యుండును. రెండవపటలము మాంసమునాశ్రయించి యుండును. మూడవపటలము మేదస్సు నాశ్రయించియుండును. నాల్గవపటలము అగ్నినాశ్రయించి యుండును. ఈపటలంబులలో నొక్కొకటి దృష్టి యొక్క విదపభాగము పరిమాణము గల్గియుండును. అట్టిదృష్టియందు గల్గురోగంబులు దృష్టిరోగంబు లనంబడును. పిత్తప్రకోపంబుచే దృష్టి పచ్చగనుండును. దానంజేసి అట్టి మునుజుఁడు పదార్థములనన్నింటిని పవృగాఁజూచును. ఈవ్యాధి నేత్రములయందలి మూఁ

డవపటలమున నాశ్రయించియుండునపుడు పగటియందు కన్నులు గానరాకుండును. రాత్రియందు శీతముచే పిత్తము శాంతినొందుటచే శీంచము స్వస్థకనొంది పదార్థంబులం జూచును. ఇయ్యది పిత్తవిదగ్ధ మనంబడును. వైడ్యేషుఁడైన పిత్తవిదగ్ధరోగంబున అష్టుపిత్తరోగంబున చెప్పఁబడిన లక్షణములు గానంబడిన నయ్యది ఆవస్థాభేదంబుచే అష్టు పిత్తవిదగ్ధ మనంబడును. ఉష్ణాధిక్యముచే కన్నులు పగటిపూటఁ గానరాక రాత్రియందు చక్కగా గానవచ్చిన నయ్యది ఉష్ణవిదగ్ధ మనంబడును. వాతాదిదోషంబులచే దుష్టంబైన దృష్టి ముంగిన కన్నులువోలె చిత్రవర్ణంబై పగటియందు సమస్తవస్తువులు చిత్రాకారంబుగ గానంబడిన నయ్యది నకులాంధ్య మనంబడును. దుఃఖము, జ్వరము, దేహపరిశ్రమ, శిరస్తాపము, ఈకారణంబులచే పిత్తము ప్రకోపమునొంది దృష్టిని తెఱచును. దానంజేసి సమస్త వస్తుసముదాయము పొగగ్రమింట్లు గానంబడును, ఇయ్యది ధూసరాంధ్య మనంబడును. ప్రకోపమునొందిన క్షేప్తముచే దృష్టి దుష్టంబై పదార్థములన్నియు తెల్లగఁ గానంబడును. అట్టికఫము నేత్రముల మూడవపటలము నాశ్రయించి యుండునపుడు పగలు సూర్యకిరణసంతాపముచే కఫము విలీనంబగుటచే కన్నులు గానంబడును. రాత్రియందు నైత్యముచే కఫము సాంద్రంబగుట కన్నులు గానరాకుండును, ఇయ్యది రాత్రాంధ్య మనంబడును. దృష్టిమధ్యగతం బగుదోషంబుచే పగటియందు మిగుల గొప్పవిగానుండువస్తువులు సయితము చిన్నవిగాఁ గానంబడును. ఇయ్యది హ్రస్వదృష్టియనంబడును. దృష్టివాతముచే వికృతంబై లోపలనే యణంగి అంత రాగమున బాధగలిగించును. ఇయ్యది గంభీరదృష్టి యనంబడును. ఇయ్యది దృష్టియందలి నాల్గవపటలము నాశ్రయించియు వాతముచే జనించుటంజేసి యసాధ్యము. ఇయ్యది దృష్టిరోగంబులు.

—ॐ అభిష్యందరోగవివరణము. ॐ—

అభిష్యందాశ్చ చత్వారో రక్తాద్ధోమై స్త్రిభిస్తథా. 163

అభిష్యందరోగము.—వాత, పిత్త, కఫ రక్తములచే నుత్పన్నంబై నాలుగు విధంబులు. ఈ అభిష్యందరోగము సాధారణముగా నేత్రరోగంబులకన్నిటికిని కారణంబగుటంజేసి మిగుల కఠినమైయుండును. అందు కన్నులయందు సూదులం బొడిచి నట్లుండుట, జడముగనుండుట, రోహంచము, కన్నులు మిరమిరలాడుట, పరుషముగ నుండుట, తలనొప్పి, చల్లనినీరుగారుట, ఈ లక్షణంబులుగల్గిన వాతాభిష్యంద మనంబడును. కన్నులయందు మంటగల్గి పుండగుట, చలవగోరుట, పొగలు వెడలునట్లుండుట, వెచ్చని నీరుగాఱుట, కన్నులు పచ్చగనుండుట, ఈలక్షణంబులు గలిగిన పిత్తాభిష్యంద మనంబడును. ఉష్ణస్పర్శంబునుగోరుట, కన్నులు బరువుగానుండుట, జెప్పలయందు వాపు

జనించుట, దురదపుట్టుట, పిచ్చిలంబైన కన్నీరుగాఱుట, ఈ లక్షణంబులు గానంబడిన కథాభివ్యంధ మనంబడును. కన్నులు రక్తవర్ణంబులై రక్తమైన నాడులు వ్యాపించి ఎఱ్ఱని సీరు స్రవించుచుండిన నయ్యది రక్తాభివ్యంధ మనంబడును.

—ॐ ఆధిమంధరోగవివరణము. ॐ—

చత్వారశ్చాధిమంథాస్సుర్యాతపిత్రకఘాసృజః,

వైశిష్ఠి అభివ్యంధమును చికిత్సజేయక ఉపేక్షించినచో నానాట వృద్ధి నొంది వాతాభివ్యంధముచే వాతాధిమంధము, పిత్రాభివ్యంధముచే పిత్రాధిమంధము, కఘాభివ్యంధముచే కఘాధిమంధము, రక్తాభివ్యంధముచే రక్తాధిమంధము జనించును. ఈయధిమంధములయందు తీవ్రమైన బాధకల్గును. కన్నులు పెకలించువిధంబుననుండి శిరస్సునందు నగపాలు మిక్కుటమైనవేదన గల్గియుండును. క్షేప్తాధిమంధమున నేడుదినములకు దృష్టి నశించును. రక్తాధిమంధమున నైదుదినములకు దృష్టి నశించును. వాతాధిమంధమున నాఱుదినములలో దృష్టి నశించును. పిత్రాధిమంధమున తత్కాలము దృష్టి నశించును.

—ॐ సర్వాక్షిరోగవివరణము. ॐ—

సర్వాక్షిరోగాశ్చాస్త్రై స్మృతైః పాతవివర్యయః. 169

అల్ప శోఫోఽన్యతో వాతస్తథా పాకాత్యయః స్మృతః,

శుష్కాక్షిపాకశ్చ తథా శోఫోఽధ్యుషిత ఏవ చ. 170

వాతాధిమంధ ఇత్యేతే రోగాస్సర్వాక్షిసంభవాః,

కండ్లయందంతటను గల్లరోగములు. —వాతవివర్యయము, అల్పశోఫము, అన్యతోవాతము, పాకాత్యయము, శుష్కాక్షిపాకము, శోఫము, అధ్యుషితము, వాతాధిమంధము - అన నెనిమిదివిధంబులు. పెడతల, చెవులు, శిరస్సు, అంకిళ్లు, పెడతలయందలి నరము—వీనియందు వాతము ప్రకుపితంబై కనుబొమలయందైనను, కన్నులయందైనను బాధను గల్గించును. పిమ్మట కన్నులయందు నొప్పి, పోటు గలుగును. ఇయ్యది అన్యతోవాత మనంబడును. వాతము ప్రకోపమునొంది ఒకపుడు కనుబొమ్మలయందును, ఒకపుడు కన్నులయందును, మిగుల తీవ్రంబైన పోటుగల్గించును. ఇయ్యది వాతవివర్యయ మనంబడును. నేత్రములయందు దురదయు, దుర్భాసంబును, పండిన మేడిపండువంటిరంగు గలిగిన వాపుజనించి పుండైయుండిన అల్పశోఫ మనంబడును. దోషప్రకోపంబుచే నేత్రములు పొగగవ్విపట్టుండి నల్లగుడ్డు తెల్లబాటి వేదన గల్గించుచుండిన నయ్యది పాకాత్యయ మనంబడును. కన్నులు మూయునపుడు కనుజెప్పలు రూక్షంబులై కఠినంబులైయున్నను, చూచుటకు శక్యముగాక నొప్పిగల్గియుండినను, అయ్యది శుష్కాక్షిపాక మనంబడును. కండ్లయందు వాపుజనించి దురద, స్రావము గలిగిన నయ్యది శోఫ

మనంబడును. ఉష్ణపదార్థములను భుజించుటచే నేత్రములు శ్యామవర్ణంబై, ఎఱ్ఱిసిరలు వ్యాపించి వాపు, స్రావముగలిగి పాకమునొందిన నయ్యది అధ్యుషిత మనంబడును. వాతముచేజనించిన అధిమంథమును చికిత్సజేయక ఉపేక్షించినయెడల తీక్షణమైనపాటు, నొప్పి మొదలగుబాధ జనించి దృష్టిఁజెరిచి నేత్రమును నశింపఁజేయును. ఇయ్యది వాతాధిమంథ మనంబడును. ఇది నేత్రరోగ వివరణము.

— ౧౭ పండరోగము. ౧౭ —

పుంస్త్యదోషాస్తు పంచైవ ప్రోక్తాస్తత్రైర్వ్యక్తస్సన్యతః. 171

ఆనేక్యజైవ కుంభీకస్సుగంధిష్టండసంజ్ఞికః,

పుంస్త్యదోషంబులు, ఈర్ష్యకము, ఆనేక్యము, కుంభీకము, సుగంధి, పండకము-
ఆని ఐదువిధంబులు. వీని లక్షణంబులను ఇచ్చట వివరించుట యనవసరము గాన సుశ్రుత
శారీరస్థానమన చూడందగును.

— ౧౮ శుక్రదోషవివరణము. ౧౮ —

శుక్రదోషాస్తథాప్తౌ స్యుర్వాతాత్పితృత్కఫేన చ. 172

కుణపం చాస్త్రపితృభ్యాం పూయాభం క్షేష్ఠపితృతః,

క్షీణం చ వాతపితృభ్యాం గ్రంథిలం క్షేష్ఠవాతతః. 173

మలాభం సన్నిపాతాశ్చ శుక్రదోషా ఇతిరితాః,

పురుషునియొక్క శుక్రమునందలి రోగములు ఎనిమిదివిధంబులు. అందు వాతజ
శుక్రదోషము, పితృజశుక్రదోషము, క్షేష్ఠజశుక్రదోషము కుణపము (ఇది రక్త పితృ
సంయోగముచే జనించును.) పూయాభము (ఇయ్యది క్షేష్ఠపితృ సంయోగముచే జనిం
చును.) క్షీణము (ఇది వాతపితృ సంయోగంబుచే జనించును.) గ్రంథిలము (ఇది క్షేష్ఠ
వాతసంయోగంబుచే జనించును.) మలాభము (ఇది సన్నిపాతంబుచే జనించును.) వీని
లక్షణంబులను ప్రత్యేకముగా సుశ్రుతంబున జూడందగును.

— ౧౯ స్త్రీరోగాంతర్గతార్తవదోషము. ౧౯ —

అథ స్త్రీరోగనామాని ప్రోచ్యంతే పూర్వశాస్త్రతః. 174

అప్తావార్తవదోషాస్సుర్వాతపితృతకవైస్త్రిధా,

పూయాభం కుణపం గ్రంథిః క్షీణం మలసమం తథా.

స్త్రీలయొక్క అర్తవదోషంబులు ఎనిమిది విధంబులు. వాతజ, పితృజ, క్షేష్ఠజ,
పూయాభ, కుణప, గ్రంథిక్షీణ, మలసమము లనుపేరం బరంగు. ఇయ్యవి క్రమముగా
శుక్రదోషంబున చెప్పబడిన దోషంబులచే బుట్టును.

—ॐ ప్రదరరోగవివరణము. १—

తథా చ రక్తప్రదరం చతుర్విధముదాహృతం,

వాతసిత్తకఫైస్తేథా చతుర్థం సన్నిపాతతః,

176

ప్రదరరోగము. — వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాతంబులచే నుత్పన్నంబై నాల్గు విధంబులు. పరస్పరవిరుద్ధపదార్థములను సేవించుట, మద్యపానముచేయుట, జీర్ణము కాకుండునపుడు భుజించుట, గర్భస్రావము గలుగుట, అధికసంభోగముచేయుట, ఉపవాసాదులచే ధాతువు తీజించుట, పగటియందు నిదురించుట, ఈకారణంబుల వాతాది దోషములు ప్రకోపమునొంది ప్రదరరోగమును గలిగించును. యోనిమార్గమునుండి రక్తము అధికముగ స్రవించుట, ఒడలిసోపులు, శూలము, దౌర్బల్యము, ఒడలుతిరుగుట, మూర్ఛదప్పి, పాండుత్వము ఇయ్యవి ప్రదరరోగంబునం గల్గు సామాన్యలక్షణంబులు. ఆరుణవర్ణముగలిగి రూక్షంబై నురుగుతోగూడి మాంసముకలిగిన నీటివలెనుండు రక్తము స్రవించుచుండిన నయ్యది వాతప్రదర మనంబడును. పచ్చగగాని, నల్లగగాని, ఎఱ్ఱగగాని యుండి యుష్ణంబై పిత్తజనిత బాధలం గల్గియుండిన నయ్యది పిత్తజప్రదర మనంబడును. పక్వముగానిరసముతోగూడి బూరుగబంకవలె పాండరమై స్రవించుచుండిన నయ్యది కఫప్రదర మనంబడును. లేనె, నేయి, హరిదళము - వీనిచాయగల్గి మజ్జిగవలె చిక్కగను, పీనుఁగువలె దుర్గంధముగను, రక్తము స్రవించుచుండిన నయ్యది సన్నిపాత ప్రదర మనంబడును.

—ॐ యోనిరోగవివరణము. १—

వింశతిరోగైనిరోగాస్ఫుర్వాత్పిత్తైత్కఫాదపి,

సన్నిపాతాచ్చ రక్తాచ్చ లోహితక్షయతస్తథా.

177

శుష్కా చ వామినీచైవ షండితాంతర్ముఖీ తథా,

సూచీముఖీ విప్లుతా చ జాతఘ్నీ చ పరిప్లుతా.

178

ఉష్ణప్లుతా ప్రాకృరణా మహాయోనిశ్చ కర్ణిణీ,

స్థాన్మందా చాతిచరణా యోనిరోగా ఇతీరితాః.

179

స్త్రీలకు యోనియందుఁ గల్గురోగంబులు - వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, రక్తములచే నుత్పన్నంబై యెరువిధంబులును, రక్తక్షయ, శుష్క, వామిని, షండిత, అంతర్ముఖ, సూచీముఖ, విప్లుత, జాతఘ్నీ, పరిప్లుత, ఉష్ణప్లుత, ప్రాకృరణ, మహాయోని, కర్ణిని, నంద, అతిచరణ అనునామంబులచే పదునైదువిధంబులును కలిసి ఇరువది విధంబులు. వాత ప్రకోపముచే యోని కర్కశంబై కఠినంబుగనుండి వాతబాధలం గలిగియుండును. ఇయ్యది వాతయోని యనంబడును. పిత్తప్రకోపంబుచే యోనియందు తాపము, పాకము,

జ్వరముకల్గిన నయ్యది పితృయోని యనంబడును. కఫము ప్రకోపమునొందిన యోని యందు దురదను గల్గించును. మఱియు నాయోని పిచ్చిలంబై చల్లనై యుండును. ఇయ్యది కఫదుష్టయోని యనంబడును. త్రిదోషముల లక్షణంబులు గానంబడిన నయ్యది సన్ని పాత దుష్టయోని యనంబడును. పిత్తలక్షణంబులు గలిగి రక్తస్రావముగల్గిన నయ్యది రక్తదుష్టయోని యనంబడును. రక్తము అధికముగ స్రవించుటచేత యోనియందు మంటగలిగి రక్తము నశించును. ఇయ్యది లోహితక్షయ మనంబడును. వాత ప్రకోపముచే యోని ఎండిపోయి ముడుచుకొనిపోయిన నయ్యది శుష్క యనంబడును. వాత ప్రకోపముచే శుక్రము గర్భకోశంబున నిలువక రక్తముతోడ బైటికివచ్చిన నయ్యది వామిని యనంబడును. ఋతుమతిగాక స్తనములు జనింపకుండి సంభోగ కాలమున యోని మిగుల కర్కశమైయుండిన నయ్యది షండిక యనంబడును. యోనిద్వారము మిగుల సూక్ష్మంబుగనున్న సూచీముఖ యనంబడును. యోనియందు ఎల్లపుడును వాతవేదనలు గలిగియుండిన నయ్యది విప్లుత యనంబడును. సంభోగము చేయునపుడు యోనియందు మిగుల బాధజనించిన నయ్యది పరిప్లుత యనంబడును. యోనిద్వార మునుండి నురుగుతోగూడిన రజస్సు మిగుల కష్టముచే వెడలిన నయ్యది ఉచ్ఛప్లుత యనంబడును. వాతముచే పీడితంబై మిగుల కష్టముగ స్రవించునదియైన అంతర్ముఖ యనంబడును. గర్భము పలుమాఱు నిలచి జాతిపోవుచునుండిన నయ్యది జాతఘ్ని యనంబడును. స్త్రీ మైథునక్రియనుండి పురుషునికంటె ముందు విరమింపకున్న నయ్యది ప్రాక్సరణ యనంబడును. పురుషునికంటె మైథునేచ్ఛ ఎక్కువగా గలిగియుండిన ఆతిచరణ యనంబడును. యోనిద్వారము మిగుల విశాలమైయున్న మహాయోని యనంబడును. యోని మధ్యంబున కఫరక్తములచే గ్రంథి జనించిన నయ్యది కర్ణిక యనంబడును. మైథునముచే సంతోషము కల్గకున్న నయ్యది నంద యనంబడును.

❧ యోనికందరోగము, గర్భజరోగము—వీనివివరణము. ❧

చతుర్విధం యోనికందం వాతపిత్తకపైస్త్రిధా,
చతుర్థం సన్ని పాతేన తథాష్టే గర్భజా గదాః. 180

ఉపవిప్లకగర్భస్యాస్త్రథా నాగోదరస్తన్వతః,
మక్కల్లోమూఢగర్భశ్చ విప్లంభో గూఢగర్భకః. 181

జరాయుదోషో గర్భస్య పాతశ్చాప్తమకస్తన్వతః,

యోనికందరోగము.—వాత, పిత్త, కఫ, సన్ని పాతంబులచే నుత్పన్నంబై నాలుగు విధములు. గర్భరోగంబులు-ఉపవిప్లకగర్భము, నాగోదరము, మక్కల్లము, మూఢగర్భము, విప్లంభము, గూఢగర్భము, జరాయుదోషము, గర్భపాతము-ఆన సైనిమిదివిధంబులు. వగటి

యందు నిదురించుట, అతిక్రమము, దేహపరిశ్రమ, అధికసంభోగము, గోభ్ర, దంతములు, వీనిచే గాయములు తగులుట, ఈకారణములచే వాతాదిదోషములు ప్రకృతములై పీను, నెత్తురు, వీనితోగూడియుండు గజనివృత్తాయంబోలిన గడ్డను యోనియందు జనింపఁ జేయును. ఇయ్యది యోనికంద మనంబడును. అందు రూక్షంబై వికృతంబై పగిలియున్న వాతికమనియు, మంట, జ్వరము, ఎఱ్ఱనివర్ణంబును గలిగియున్న వైత్తికమనియు, నల్ల అగిసిపువ్వుంబోలి దురదగల్గిన క్షేప్తికమనియు, త్రిదోషలక్షణములుగల్గిన సాన్నిపాతిక మనియు తెలియందగును. గర్భధారణానంతరమున ఉష్ణపదార్థములను భుజించుటచే రక్త స్రావముగలిగి గర్భము వృద్ధిజేందకయున్న నయ్యది ఉపవిష్టకగర్భ మనంబడును. శుక్రార్తవసంయోగమున వాతము ప్రకోపమునొంది సర్వాకారముగ గర్భాశయమునకు బోవును. దానంజేసి గర్భము ఒకానొకపుడు పతనంబగుటయు, లోన జీర్ణంబగుటయు సంభవించును. ఇయ్యది నాగోదర మనంబడును. గర్భిణియై యుండునపుడుగాని, ప్రసవించినపిమ్మటగాని, స్త్రీకి శూలముజనించి యద్దానిచే మరణము గలుగును. అయ్యది మక్కల్లరోగ మనంబడును. ప్రసవకాలమున వాతప్రకోపముచే నియమితమార్గమున శిశువు జనింపక యనేకవిధములైన బాధల గల్గించును. ఇయ్యది మూఢగర్భ మనంబడును. గర్భిణిస్త్రీ రూక్షాదిపదార్థములను భుజించుటచేత వాతము ప్రకోపంబునొందును. దానంజేసి శరీరము శుష్కంబై బలము నశించి గర్భపాతముగాని, గర్భమువృద్ధిజేందకుండుటగాని సంభవించును. ఇయ్యది విష్టంభ మనంబడును. మొదట గర్భధారణమై పిమ్మట నాగర్భము లోన జీర్ణంబైన నయ్యది గూఢగర్భ మనంబడును. గర్భాశయంబున శిశువుం జాట్టుకొని యున్న జరాయువు దుష్టంబై శిశువునకు వికారంబుగలిగించిన నయ్యది జరాయుదోష మనంబడును. దుష్టపదార్థసేవచే గర్భము బతనంబైన నయ్యది గర్భపాత మనంబడును.

— స్తనరోగము, స్త్రీదోషము, బాలింతరోగము - వీనివివరణము. —

పంచైవ స్తనరోగాసుస్యర్వాతాత్పితృతృఫాదపి. 182

సన్నిపాతాత్తతాచైవ తథా స్తనోద్భవాగదాః,
బాలరోగేషు కథితా స్త్రీదోషాశ్చ త్రయస్త్యుతాః. 183

అదక్షపురుషోత్పన్నస్సకత్తివిహితస్తథా,
దైవాజ్ఞాతస్తృతీయస్తు తథా యే సూతికాగదాః. 184

జ్వరాదయశ్చికిత్సాస్త్రే యథాదోషం యథాబలం,

స్తనరోగములు - వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, ఉత్తములచే నుత్పన్నంబై యైదు విధములు. స్తన (పాలు) దోషంబులుగూడ వాత, పిత్త, కఫ, సన్నిపాత, ఉత్తములచే నుత్పన్నంబులై యైదువిధంబులు. స్త్రీదోషంబులు అదక్షపురుషోత్పన్నము,

సపత్నీ విహితము, దైవాజ్ఞాతము అన మూడువిధంబులు. మఱియు బాలింతలకుఁ గలుగు సూతికాజ్వరాదులకు దోషబలానుసారంబుగ చికిత్సచేయందగును. వాతాదిదోషములు ప్రకుశితంబులై స్తనముల నాశ్రయించి రక్తమాంసములం జెరిచి స్తనరోగంబులఁ గలిగించును. ఇయ్యవి యైదును బాహ్యవిద్రధితో సమానమైన లక్షణంబులు గలిగియున్నవి గాన దానింబోలె యెఱుంగునది, సంభోగముచేయ శక్తిలేనిపురుషునితో సంభోగించుటచే స్త్రీసంతాపము నొందును. అందుచే గలుగురోగము అదక్షపురుషోత్పన్నమనంబడును. తనభర్తకు రెండవస్త్రీయందు ప్రేమయుండుటచే తనకు గలిగెడిసంతాపముచే బుట్టు రోగము సపత్నీ విహిత మనంబడును. దురదృష్టముచేఁగలగురోగము దైవాజ్ఞాత మనంబడును. అజీర్ణకరపదార్థమును భుజించుటచేత వాతాదులప్రకోపమునొంది తల్లియొక్క స్తనములయందలి పాలను దూషించును. దానంజేసి బాలురకు నానావిధంబులగు రోగంబులుజనించును. అందు కమాయరసముగల్గి నీటిలోవైచిన తేలుచుండినచో వాతదుష్టంబనియు, చేదును, పులుసునుగల్గి ఉప్పునైనీటిలోవైచిన పచ్చనిరేఖలుతేలుచుండిన పిత్తదుష్టంబనియు, మిక్కిలిచిక్కనై జిడ్డుగలిగి నీటిలోవైచిన చీునుండిన నయ్యది కఫదుష్టంబనియు, ద్విదోషలక్షణంబులగలిగిన ద్విదోషజంబనియు, త్రిదోషలక్షణంబులు గానంబడిన త్రిదోషజంబనియు తెలియందగును.

— బాలరోగవివరణము. —

ద్వావింశతి ర్బాలరోగాస్తేషు క్షీరభవాస్త్రయః. 135

వాతాత్పిత్తాత్కఫాచైవ దంతోద్భేదశ్చతుర్థకః,
దంతఘాతో దంతశబ్దోఽకాలదంతోఽహిపూతనమ్. 186

ముఖపాకో ముఖస్రావో గుదపాకోపశీర్షకే,
పద్మారుణస్తాలుకంతో విచ్ఛిన్నం పరిగర్భికః. 187

దౌర్బల్యం గాత్రశోషశ్చ శయ్యామూత్రం కుకూనకః,
రోదనం చాజగల్లీ న్యాదితి ద్వావింశతిస్త్యస్తతాః. 188

తా. బాలరోగంబులు - వాతజ, పిత్తజములు, కఫజము, ఇవి పాలదోషంబుచే గల్గును. దంతోద్భేదము, దంతఘాతము, దంతశబ్దము, కాలదంతము, అహిపూతనము, ముఖపాకము, ముఖస్రావము, గుదశీర్షకము, ఉపశీర్షకము, పద్మారుణము తాలుకంతము, విచ్ఛిన్నము, పారిగర్భికము, దౌర్బల్యము, గాత్రసాదము, శయ్యామూత్రము, కుకూనకము, రోదనము, అజగల్లి అన నిరుపచిరెండు విధంబులు. వాతదుష్టంబగు స్తన్యము ద్రావిన శిశువునకు కంతస్వరమునశించుట, శరీరము కృశించుట, మలమూత్రబంధము ఈలక్షణంబులు చూడట్లును. పిత్తదుష్టమగు స్తన్యముచే శిశువునకు చెమ్మటబట్టుట, మలము

శుక్లంబై ఖండఖండములుగా వెడలుట, కామలారోగము, దష్టి, శరీరము ఉష్ణమై యుండుట ఈలక్షణములు చూపట్టును. కఫదుష్టంబగు స్తన్యంబుచే జొల్లుగాఱుట, అతి నిద్ర, మాంద్యము, కన్నులువాచుట, త్రాగినపాలు కఱ్ఱుట ఈలక్షణములు గానంబడును. శిశువులకు దంతములు పుట్టునపుడు జ్వరము, వాంతి, విరేచనము, దగ్గు, తలనొప్పి ఈవిషయములు గానంబడును. ఆయ్యది దంతోద్భేదమనంబడు. బాలురకు ౧, 2, ౮ వత్సరంబులందు దంతములూడునపుడు జ్వరము, వాంతి మొదలగుచిహ్నములు చూపట్టును. ఆయ్యది దంతపూత మనంబడును. బాలుడు నిద్రించునపుడు దంతములను పటపట గొఱుకును. ఇయ్యది దంతశబ్దమనంబడును. శిశువులకు పండ్లుకొడుటకు నియమింపఁబడిన కాలమునకు పూర్వమే దంతములూడి జ్వరాద్యుపద్రవంబులు జనించును. ఆయ్యది అకాలదంత మనంబడును. శిశువులు మలమూత్రములను విసర్జించినపిమ్మట నాగుదస్థానమును కడిగి శుభ్రపఱుపకుండిన నచ్చట దురదపుట్టి గోకిన పుండగును. ఆయ్యది అహిపూతన మనంబడును. శిశువులనోటియందు వాపుజనించి యయ్యది పాకమునొందిన ముఖపాక మనంబడును. శిశువుల నోటనుండి అధికముగా జొల్లుకాఱుచుండిన నయ్యది ముఖస్రావ మనంబడును. శిశువుల గుదంబున వాపు జనించి పాకమునొందిన నయ్యది “గుదపాక” మనంబడును. బాలుర శిరంబుపై వాపుగల్గి జ్వరాదులం గలిగించిన నయ్యది “ఉపశీర్షక” మనంబడును. శిశువుయొక్క వస్త్రీయందును శిరంబునందును గడ్డలేచిన ప్రాణహరంబై యుండును. అది ఎఱ్ఱదామరరేకువలె రక్తవర్ణంబై యున్నయెడ మహాపద్మంబని చెప్పఁబడును. ఇయ్యది దోషత్రయప్రకోపంబుచే జనించును. అందు శిరంబున జనించినది కణతనుండి హృదయంబునకు జేరును, వస్త్రీయందు జనించినది హృదయముఁ జేరి అచ్చటనుండి మరల గుదంబునకుఁ జేరును. ఇయ్యది “పద్మారుణ”మనంబడును. జ్వేష్టప్రకోపంబుచే శిశువుయొక్క తాలువునందును, మాంసమునందును గుంతపడియుండును. ఈవ్యాధియందు తాలువులు పడినట్లుండును. స్తన్యపానమునం దిచ్చలేక యుండును. మిగుల కష్టముచే పాలుఁద్రావును. మలము ద్రవయుక్తంబై యుండును. కన్నులయందు కంఠమునందు నొప్పి గల్గును. పెడనిలవక ప్రేలఁబడి యుండును, వాంతియగును. ఇయ్యది విచ్ఛిన్న మనంబడును. శిశువులదవుడలయందు గరగరలాడుకల్గిముపడిన నయ్యది తాలుకంఠ మనంబడును. గర్భవతియై యున్నతల్లియొక్క స్తన్యమును శిశువు తఱచుగ ద్రావినచో అగ్నిమాంద్యము, వాంతి, కునికిపాటు, చిక్కుట, అరోచకము, భ్రమము, కడుపు పెరుగుట ఈలక్షణములు పుట్టును. ఇయ్యది పారిగర్భిక మనంబడును. శిశువులయొక్క ధాతువులకు పోషణములేనిచో శరీరము దుర్బలంబగును. ఇయ్యది చార్బల్యమనంబడును. దోషాధిక్యముచే శరీరము కృశించిన నయ్యది గాత్రకోష

మనంబడును. వాతదోషంబుచే శిశువు ప్రక్కమీదనే మూత్రమును పలుమాఱువిడుచుట శయ్యామూత్రము అనంబడును. శిశువులయొక్కకన్నలు దురదగలిగి కన్నీరు పలుమాఱు గార్చుచుండును. దానంజేసి శిశువునుదురు, కన్నలు, నాసికలు వీనిని మాటిమాటికి నలుచుచుండును. సూర్యకాంతిం జూచుటకును, కనుతెప్పల నెత్తుటకును సమర్థుఁడుగాకుండును. ఇయ్యది కుకూనక మనంబడును. శిశువు ఎల్లప్పుడు ఏడ్చుచుండుట 'రోదన' మనంబడును. శ్లేష్మవాత ప్రకోపంబుచే శరీరమున పెనరవిత్తులవంటి పొక్కులు పుట్టి వేదనం గలుగఁజేయుచు శరీరమును వైవర్ణ్యముగాఁ జేసిన నయ్యది "అజగల్లిక" యనంబడును.

—౧౭ బాలగ్రహవివరణము. ౧౭—

తథా బాలగ్రహః ఖ్యాతా ద్వాదశైవ మునీశ్వరైః,
స్కందగ్రహో విశాఖస్వాత్స్వగ్రహశ్చ పితృగ్రహః. 189

నైగమేయగ్రహస్తద్వచ్ఛకునిశీతపూతనా,
ముఖమండినికా తద్వత్పూతనా చాంధపూతనా. 190

రేవతీ చైవ సంఖ్యాతా తథా స్వాచ్ఛక్కురేవతీ,

బాలరకు గ్రహవేశముచే జనించురోగములు - స్కందగ్రహము, విశాఖగ్రహము, స్వగ్రహము, పితృగ్రహము, నైగమేయగ్రహము, శకునిగ్రహము, శీతపూతనాగ్రహము, ముఖమండినికాగ్రహము, పూతనాగ్రహము, అంధపూతనాగ్రహము, రేవతీగ్రహము, శుష్కరేవతీగ్రహము-ఆన పదిరెండువిధములు. వీని లక్షణంబులను తంత్రాంతరంబులందు సవిస్తరముగా మాడందగును.

—౧౮ అనుక్తరోగసంగ్రహము. ౧౮—

తథా చరణభేదాస్తు వాతరక్తాదికాశ్చ యే. 191

ద్విచత్వారింశదుక్తాస్తే రోగేష్యేవ మునీశ్వరైః,

పాదసంబంధమైన రోగంబులు ఆతిరిక్తము పూర్వాచార్యులచే నలుబదిరెండు చెప్పబడియుండినవి. అయ్యవి పూర్వము స్థిపదాదిరోగంబులయందు వివరింపబడియుండినవి గాన ప్రత్యేకముగా వివరింపబడియుండలేదు.

ద్విషష్టిర్దోషభేదాస్సస్యస్సన్నిపాతాదికాశ్చ యే. 192

తేఽపి రోగేషు గణితాః పృథక్ప్రీక్తా న జే క్వచిత్,

సన్నిపాతము మొదలైనరోగములు అఱువదిరెండు ప్రత్యేకముగా చెప్పబడియుండినను రోగంబులయందు గణింపబడియుండినవి గాన ప్రత్యేకముగా వివరింపబడియుండలేదు.

—ॐ ఆవధ్యజనితరోగములు. ॐ—

హీనమిథ్యాతియోగానాం భేదైః పంచదశోదితాః. 19

పంచకర్తృభవా రోగా రోగేష్వేవ ప్రకీర్తితాః,

వనునము, విరేచనము, అనువాసనము, నిరూహము, నస్యము-వీనియొక్క హీనమిథ్యాతియోగంబులచే వదునైదురోగంబులు జనించును. ఇవియు రోగంబులయంద వివరింపఁబడియే యుండెను.

స్నేహస్వేదా తథా ధూమో గంధూషోఽంజనతర్పణే. 19

అష్టాదశైవ తాః పీడాస్తాశ్చ రోగేషు లక్షితాః,

స్నేహకర్తృము, స్వేదకర్తృము, ధూమపానము, గంధూషము, అంజనము, తర్పణము వీనియొక్క హీనమిథ్యాతియోగంబులచే వదునెనిమిదిరోగంబులు జనించును ఇయ్యవికూడ రోగంబులందు వివరింపఁ బడియుండెను.

—ॐ శీతాదులచేఁ గలుగు నుపద్రవముల వివరణము. ॐ—

శీతోపద్రవ ఏకస్యాదేకశ్చోష్ణోద్భవో మతః. 19

శలోపద్రవఏకశ్చ ఊరశ్చైకస్త్వనృతస్తథా,

చలిచేఁ గలుగుబాధ శీతోపద్రవమనియు, వేడిచేఁగలుగుపీడ ఉష్ణోపద్రవమనియు, గోష్ఠ, వెండ్రుకలు, తొట్ట, ముండ్లు, ఎముకలు, కొమ్ముమొదలైనవి శరీరంబుఁ ప్రవేశించుటచే గల్గు నుపద్రవములు శలోపద్రవము లనఁబడును. ఊరకర్తృముఁ జనించు రోగంబులు ఊరోపద్రవము లనియు చెప్పఁబడును.

—ॐ విషరోగవివరణము. ॐ—

స్థావరం జంగమం చైవ కృత్రిమం చ త్రిథా విషమ్. 19

తేషాం చ కాలకూటాద్యైర్నవథా స్థావరం విషం,

జంగమం బహుథా పోక్తం తత్ర లూతా భుజంగమాః.

వృశ్చికా మూషికాః కీటాః ప్రత్యేకం తు చతుర్విధాః,

దంష్ట్రావిషం నఖవిషం వాలశృంగాస్థిభిస్తథా. 19

మూత్రాత్పురీషాచ్ఛుక్రాచ్ఛు దృష్టేర్నిశ్వాసతస్తథా,

లాలాయాః స్ఫుర్మతస్తద్వత్తథా శంకావిషమృతమ్. 19

కృత్రిమం ద్వివిధం పోక్తం గరదూషీవిభేదతః,

స్థావరము, జంగమము, కృత్రిమము అన విషములు త్రివిధంబులు. అందు కాల
కూటము మొదలైన తొమ్మిది స్థావరవిషంబులు. సాలెపురుగు, పాములు, తేళ్లు, ఎలు
కలు, పురుగులు వీనియొక్కవిషము జంగమవిష మనంబడును. ఈజంగమవిషము నాలుగు
విధంబులు. దంష్ట్రావిషము (కోఱులయందుండువిషము), నఖవిషము (గోళ్లయందుండు
విషము), వాలవిషము (వెండ్రుకలయందుండువిషము), శృంగవిషము (కొమ్మలయందుండు
విషము), అస్థివిషము (ఎముకలయందుండువిషము), మూత్రవిషము (మూత్రమునం
దుండువిషము), పురీషవిషము (మలమునందుండువిషము), శుక్రవిషము (శుక్రమునం
దుండువిషము), దృష్టివిషము (చూపునందుండువిషము), నిశ్వాసవిషము (నిట్టూరుపు
నందుండువిషము), లాలా (జొల్లు)విషము, స్పర్శవిషము, శంకా (తనకు మనంబున విష
ముతగిలినదని యనుమానంబుచే గల్గురోగంబులు.) విషము. ఇయ్యవి ఆయా జంతువుల
యొక్క భేదంబున బట్టి యాయాప్రదేశంబుల నుండును. అకృత్రిమవిషము-గరవిష
మనియు, దూషీవిషమనియు ద్వివిధంబు. దుష్టజంతువులయొక్క చెవుట, రక్తము, స్త్రీల
రబస్సు వీనిని వదార్థములలో గలవి భర్తను స్వాధీనపఱచుకొనుననిన నయ్యది గరవిష
మనంబడును. దేశము, కాలము, అన్నము, వగటినిద్ర ఇయ్యవి రసాదిధాతువులను
దూషింపఁ జేయుఁగాన నయ్యది దూషీవిషమనంబడును.

— విషభేదవివరణము. ౧౯ —

సప్తధాతువిషం జ్ఞేయం తథా సప్తౌషధాతుజమ్. 200

తత్రైవోషవిషేభ్యశ్చ జాతం సప్తవిధం మతం,

అశుద్ధంబులగు సువర్ణాది ధాతువులు ఏడును విషతుల్యంబులు. అట్లనే అశుద్ధం
బులగు ఉపధాతువులు ఏడును, జిల్లేడు మొదలగునవియు విషతుల్యంబులు.

దుష్టనీరవిషం చైకం తత్రైకం దిగ్ధజం విషమ్. 201

దుష్టమగునీటిలోన్నానముచేసినను, పానముచేసినను అయ్యది విషతుల్యంబైరోగం
బులను గలిగించును. అయ్యది దుష్టనీరవిషరోగ మనంబడును. విషముపూసినశస్త్రాదులచే
నభిఘాతముగల్గి దానిచే పుట్టురోగము దిగ్ధజవిషరోగ మనంబడును.

— ఆగంతుకోషద్రవవివరణము. ౨౦ —

కపికచ్ఛభవా కండాద్దుష్టనీరభవా తథా,

తథా సూరణకండాశ్చ శోఫో భల్లాతజస్తథా. 202

దురదగొండివుత్తులు, చెడిననీళ్లు, దురదకంఠ-నీని దాకుటచే పుట్టుదురద ఆగంతు

కోపద్రవ మనంబడును. మఱియు నల్లజీడివత్తులచేగల్లు వాపు ఆగంతుకోపద్రవ మనంబడును.

మదశ్చతుర్విధశ్చాన్యః పూగభంగాక్షకోద్రవైః,

చతుర్విధోఽన్యో ద్రవ్యాణాం ఫలత్వజ్ఞులపత్రజః-

203

వక్కలు, బంగియాకు, తానికాయవత్తులు, కోద్రవములు-వీని భక్షించుటచే గల్లు మదరోగంబులు నాలుగువిధములు. ఓషధులయొక్కఫలము, వేల్లు, వట్ట, ఆకులు వీనిని భక్షించుటచే గల్లు మదరోగంబులు నాలుగువిధములు.

ఇతి ప్రసిద్ధా గదితా యే కిలోపద్రవా భువి,

అసంఖ్యాశ్చాపరే ధాతుమూలజీవాదిసంభవాః.

204

ఇతి శ్రీదామోదరసూనుశార్ఙ్గధరాచార్యవిరచితాయాం సంహితాయాం

పూర్వఖండే, రోగగణనంనామ సప్తమోఽధ్యాయః.

ఇట్లు ప్రసిద్ధముగనుండురోగములయొక్క నిదానము, సంఖ్యమొదలగునవి చెప్పుటబడినవి. ఇవిగాక ధాతువులు, ఉపధాతువులు, మూలములు, జీవులు వీనిచే గల్లురోగములు లెక్కిడ నలవిగావు.

ఇట్లు శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరాచార్యవిరచిత ద్విసహస్రపట్టపరిమిత

సంహితయందు సూత్రస్థానమందలి పూర్వఖండంబున

రోగగణనమును సప్తమాధ్యాయము.

పూర్వఖండము సమాప్తము.

శ్రీ రస్తు.
శ్రీమద్ధన్వంతరయే నమః.
శారధరసంహిత, మధ్యమఖండము
౧౭

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము.

ప్రథమాధ్యాయము

— ౧౭ కమాయపంచకము. ౧ —

అథాత స్వరసః కల్పః క్వాథశ్చ హిమఘంటకౌ,
జ్జేయాః కమాయాః పంచైతే లఘువస్స్య ర్యథోత్తరమ్. 1

స్వరసము, కల్పము, క్వాథము, హిమము, ఘంటము, అనుచైదును కమాయము
౧౭బడు. అందొకటికన్న నొకటి క్రమముగ తక్కువగుణము గలదిగ నుండును.

— ౧౮ స్వరసకల్పనము. ౧౮ —

అహతా-క్షణ శాకృష్టాద్ధ్రవాగ్నిశ్చాత్పముద్ధరేత్,
వస్త్రనిష్పీడితో యస్య రసస్వరస ఉచ్యతే. 2

ఓషధి ద్రవ్యమును వచ్చిగనున్నపుడే పురుగులు మున్నగువానిని లేకుండ విడి
ంచి తోటిలోవేళి దంచి గుడ్డలో వేసి పిడిచినచో క్రిందప్రవించురసము స్వరసమని
ఁప్పందగును.

(అన్యచ్ఛ)

— ౧౯ మఱియొక స్వరసము. ౧౯ —

కుడవం చూర్ణితం ద్రవ్యం ఊష్టం చ ద్విగుణే జలే,
అహారాత్రస్థితం తస్మాద్భవేద్వా రస ఉత్తమః. 3

ఎండినయొషధిచూర్ణమును ఒకకుడవము గ్రహించి, యందు రెండింతలు నీరు
లోసి ఒకరేయింబవ లునిచి మఱునాడు నాయుదకమును వడియగట్టిన మఱియొక
స్వరసమని తెలియందగును.

(అన్యచ్ఛ)

— ౨౦ మఱియొక స్వరసము. ౨౦ —

ఆదాయ శుష్కద్రవ్యం వా స్వరసానామసంభవే,
జలేద్రవ్యగుణితే సాధ్యం పాదశిష్టం చ గృహ్యతే. 4

స్వరసస్య గురుత్వాచ్చ పలమధ్యం ప్రయుజ్యతే,
నిశ్శోషితం చాగ్నిసిద్ధం పలమాత్రం రసం పిబేత్.

5

పచ్చిగనుండు యోషధి ద్రవ్యములు దోరకనియెడ ఎండినద్రవ్యముల గ్రహించి
వాని కెనిమిదింతలు నీరుపోసి నాలవపాలు మిగులునట్లు కాచవలయు. ఇటులకాచిన స్వర
సము గురుత్వము గలిగియుండునుగాన ఆర్థవలము సేవింపందగు. లేక, రాత్రియందు
నోషధి ద్రవ్యమును నీటిలోనానవైచి ప్రొద్దున కమాయముగాచి ఒకవలము సేవింపందగును.

— ౭ స్వరసమందు వేయఁదగినయోషధ ప్రమాణము. —

మధుశ్వేతాగుడతూరాణ జీరకం లవణం తథా,
ఘృతం తైలం చ చూర్ణాదీన్ కోలమాత్రాన్ రసే క్షిపేత్.

6

లేసె, శర్కర, బెల్లము, తొరములు, జీలకఱ్ఱ, నైంధవలవణము, నెయ్యి, నూనె,
చూర్ణాదులు, మొదలగువానిని స్వరసమునఁ జేర్చునెడ కోలప్రమాణము జేర్పందగు.

— ౮ ప్రమేహముల కమృతాదినస్వరసము. —

అమృతాయాః రసః త్షౌద్రయు క్తస్వరప్రమేహజిత్,
హరిద్రాచూర్ణయుక్తో వా రసో ధాత్ర్యాస్సకూక్షికః.

7

లిప్పటిఁ గెరసంబున లేనెకలిపిగాని, ఉసిరికపండ్లరసంబున పసుపుపొడిగలిపిగాని,
సేవించిన ప్రమేహంబులన్నియు నశించును.

— ౯ రక్తపిత్తమునకు వాసకాద్యంగరసము. —

వాసకస్వరసః పేయో మధునా రక్తపిత్తజిత్,
జ్వరకాసక్షయహరః కామిలాన్లేష్వపిత్తహః,
త్రిఫలాయా రసః త్షౌద్రయుక్తో దార్దీరసోఽథవా,
నింబస్య వా గుడూచ్యా వా పీతో జయతి కామలామ్.

8

9

ఆడ్డనరపుఱకుస్వరసంబున లేనెగలిపి సేవించిన, రక్తపిత్తము, జ్వరము, దగ్గు, తుయ
రోగము, కామిల, శ్లేష్మపిత్తము నశించును. మఱియు త్రిఫలాస్వరసంబుననైనను, మ్రాని
పసుపుఅంగరసంబుననైనను, వేపచెక్కస్వరసంబుననైనను, లిప్పటిఁ గెస్వరసంబుననైనను
లేనెగలిపి సేవించిన కామల నశించును.

— ౧౦ విషమజ్వరములకు తులస్యాద్యంగరసము. —

పీతో మరిచపూర్ణేన తులసీపత్రజో రసః,
ద్రోణపుష్పి రసోవాఽపి నిహంతి విషమజ్వరాన్.

10

తులసిమాకు రసంబున నైనను, పెద్దతుమ్మిపూలరసంబున నైనను, మిరియాలచూర్ణము
సేవించిన విషమజ్వరములు నశించును.

— ౧౧ రక్తాతిసారమునకు జంబ్వాద్యంగరసము. ౧౧ —

జంబ్వామ్రామలకీనాం చ పల్లవోత్థో రసో జయేత్,
మథ్వాజ్యక్షీరసంయుక్తో రక్తాతిసారముల్బణమ్. 11

నేరేడు, మామిడి, ఉసిరిక పీనిచిగుళ్ల రసములతో జేసియందైనను, లేనె, నెయ్యి
గలిపి సేవించిన ప్రబలములగు రక్తాతిసారములు నశించును.

— ౧౨ సర్వాతిసారములకు బబ్బాలికాపత్రాద్యంగరసము. ౧౨ —

స్థూలబబ్బాలికాపత్ర రసః పానాద్వ్యపోహతి,
సర్వాతిసారాన్ సోఽన్యనాకకుటజత్వగ్రసో యథా. 12

ముండ్లు లేనినల్లతుమ్మయాకులరసమునుగాని, దుందిలపుపట్టరసమునుగాని, కొడిసె
పట్టరసమునుగాని సేవించిన అతిసారము లన్నియు నశించును.

— ౧౩ వృషణవాతము, ఉబ్బసము, వీనికి అల్లపురసము. ౧౩ —

ఆర్ద్రకస్వరసః త్షౌద్రయుక్తో వృషణవాతజిత్,
శ్వాసకాసారుచిర్హంతి ప్రతిశ్శాయం వ్యపోహతి. 13

అల్లపురసంబున లేనెగలిపి సేవించిన వృషణవాతము, దగ్గు, ఉబ్బసము, అరుచి,
ము నశించును.

— ౧౪ పార్శ్వదిశూలకు మాదీఫలాంగరసము. ౧౪ —

బీజపూరరసః పానా న్నధుత్తౌరయుతో జయేత్,
పార్శ్వహృద్వస్తిశూలాని కోష్ఠవాయుం చ దారుణమ్. 14

మాదీఫలరసంబున లేనె, యవతారము పీని గలిపిసేవించిన పార్శ్వము, తొమ్మి,
, పీనియందు జనించెడి శూలలు, కోష్ఠవాతము నశించును.

— ౧౫ పిత్తశూలకు శతావర్యంగరసము. ౧౫ —

శతావర్యాల్ప మధునా పిత్తశూలహరో రసః,
పిల్లిపీచరగడ్డలరసంబున లేనెగలిపి సేవించిన పిత్తశూల నశించును.

— ౧౬ స్త్రీహము, అపచి-వీనికి కన్యారసము. ౧౬ —

నిశాచూర్ణయుతః కన్యారసః స్త్రీహాపచీహరః. 15

కలబందరసంబున పసుపుపొడినిగలిపిసేవించిన, స్త్రీహము (కడుపుకెడమభాగమున
చెడిష్టిహము నాశ్రయించి జనించెడిరోగము), అపచి నశించును.

అపచి, గండమాల, కామిల-వీటికి ఆలంబుహస్తస్వరము. ౧౬

అలంబుహస్తాస్వరసః పీతో ద్విపలమాత్రయా,
అపచీగండమాలానాం కామిలాయాశ్చ నాశనః.

16

రెండుపలములబోడతరము స్వరమును సేవించిన, అపచి, గండమాల, కామిల,
ఇవి నశించును.

సూర్యావర్తమునకు శశముండరసము. ౧౭

శశముండరసః కోష్ఠో మరిచైరవధూళితః,
జయేత్సప్తదినాభ్యాసాత్సూర్యావర్తార్థభేదకౌ.

17

కుండేలుతలను దించి రసముదీసి కించిచ్చముగగాచి యందు మిరియాలచూర్ణము
వైచి 7 దినములు సేవించిన సూర్యావర్తము, అరతలనొప్పి నశించును.

ఉత్తాదిరోగములకు బ్రాహ్మదీస్వరసము. ౧౮

బ్రాహ్మీకూత్తాండషట్కంఠా శంఖనీస్వరసాః పృథక్,
మధుకుష్ఠయుతాః పీతాస్సరోన్మాదాబహారిణాః.

18

సరస్వతియూకు (వల్లారి), బూడిదగుమ్మడు, వస, కడిలచెట్టు, వీనిస్వరసంబుల
సెద్దానియందైన తేనె, చెంగల్వకోష్ఠ కలిపి సేవించిన, ఉత్తాదంబులన్నియు నశించును.

మదరోగములకు కూత్తాండస్వరసము. ౧౯

కూత్తాండకస్య స్వరసో గుడేన సహ యోజితః,
దుష్టకోద్రవసంజాతమదం పానాద్వ్యపోహతి.

19

బూడిదగుమ్మడు స్వరసంబున బెల్లముగలిపి సేవించిన, దుష్టమగు నాళ్ల సేవనచే
జరించిన మదము నశించును.

వ్రణములకు గాంగేరుకీస్వరసము. ౨౦

ఖడ్గాదిచిన్నగాత్రస్య తత్కాలం పూరితో వ్రణః,
గాంగేరుకీమూలరసైర్జాయతే గతవేదనః.

20

ఖడ్గాద్యాయుధములచే నభిఘాతము జనించునెడ నాగబల ప్రేళ్ల రసమును
గాయము నిండ పూరించిన వేదన నశించును.

పుటపాకములు. ౨౧

పుటపాకస్య కల్కస్య స్వరసో గృహ్యతే యతః,
అతస్తు పుటపాకానాం యుక్తిరత్రోచ్యతే మయా.

21

పుటపాకమున చక్కముం జేయబడినకల్కమునుండి తీయబడిన స్వరసము కౌషధ
ములయందు గ్రహింపఁ బడునుగాన పుటపాకవిధిం జెప్పెద.

— పుటపాకవిధి. ౧ —

పుటపాకస్య మాత్రేయం లేవస్యాంగారవర్ణతా,
లేపం చ ద్వ్యంగుళం స్థూలం కుర్యాద్వాఙ్మూలం గుప్తమాత్రకమ్.
కాశ్చ రీవటజంబ్యాదిపత్రైర్వేష్టనముత్తమం,
పలమాత్రరసో గ్రాహ్యః కర్షమాత్రం మధుక్షిపేత్. 23
కల్కచూర్ణద్రవాద్యాస్తు దేయాస్వరసవద్భద్రైః,

పుటపాకముజేయఁదగిన ద్రవ్యములను మెత్తగ నూరి ముద్దజేసి గమ్మడు, మట్టి, నేరేడు మొదలగువాని యాకులలో దేనిచేనైనను జుట్టి దానిపైరెండంగుళముల ప్రమాణం బైనను, అంగుళ ప్రమాణంబైనను మట్టినిలేవనముజేసి నది యెఱ్ఱగ కాలువఱకు పుటంబున నుంచి సిదప దానియందుండి తీసిపైనుంటిని ఆకులను ఊడదీసి లోవలిముద్దను పిండికొనిన రసమును ఒకపల ప్రమాణము నేనింపఁదగు. ఎండినయాషధద్రవ్యముల నీటిచే నూరి పుట పాక మొనర్చి గ్రహించిన రసమునుగాని ఆయా యోగములయందు చెప్పెడిద్రవద్రవ్యము లచే నూరి పుటపాకముగావించి గైకొనిన రసమునుగాని, పైప్రకారమొకపలమును నేనింపఁ దగు. అందు తేనె చేర్చునెడ యర్థపలమును చేర్చవలెను.

— సర్వాతిసారములకు కుటజపుటపాకము. ౨ —

తత్కాలాకృష్టకుటజత్వచం తండులవారిణా. 24

విష్టాం చతుగ్దశలమితాం జంబూపల్లవవేష్టితాం,
సూత్రేణ బద్ధాం గోధూమపిష్టేనోపరి వేష్టితామ్. 25

లిప్తాం చ ఘనపంకేన గోమయైర్వహ్నినా దహేత్,
అంగారవర్ణాం చ మృదం దృష్ట్వా వహ్నిస్సముద్ధరేత్. 26

తతో రసం గృహీత్వా చ శీతం తౌద్రయుతం పితేత్,
జయేత్సర్వానతిసారాన్ దుస్తరాన్ సుచిరోష్ణితాన్. 27

అప్పుడు తేబడినపచ్చికొడికపాలపట్టు నాలుగుపలములు బియ్యపుకడుగుతో నూరి ముద్దజేసి దానిపై నేరేడాకులను జుట్టి దారముతో బిరియంగట్టి దానిపైన నూరిన గోధూమపుసిండిని లేవనముగావించి దాని పై గట్టిగనుండుబురదను లేవనముగావించి పిడకలపుటములలో నెఱ్ఱగ కాలునట్లుచేసి, దానినుండి తీసి చల్లారినపిదప మంటిని యాకు లను ఊడదీసి లోవలిముద్దను పిండికొని రసమును గ్రహించి సాంగకీతలమగుదానియందు లేనె గలిపి నేవించిన చాలకాలమున జనించి దుష్టరమగునవియైనను అన్నియతిసారంబులు నశించును.

—ॐ బియ్యపుకడుగు వివరణము. ౨—

కండితం తండులపలం జలేఽష్టగుణితే ఊపేత్,
భావయిత్వా జలం గ్రాహ్యం దేయం స్వీకృత కర్తసు. 28

దంచినబియ్యమును నొకపలము గ్రహించి యంచెనిమిదిపలములు నీరుబోసి చక్కగ
ఱిసికి చేసొనంబడినయుదకమును నాయాకర్తల నుపయోగింపఁ జను.

—ॐ అరళుపుటపాకము. ౩—

అరళుత్వక్రృతశ్చైవ పుటపాకోఽగ్నిదీపనః,
మధుమోచరసాభ్యాం చ యుక్తస్సర్వాతిసారజిత్. 29

పచ్చిదుందిలపుపట్టు నూరి వైప్రకారము పుటపాక మొనర్చి యందుండి స్వరస
మును గ్రహించి యందు లేనె, బూరుగుబంక చేర్చి సేవించిన సర్వాతీసారములు నశిం
చును. అగ్నిదీప్తి గలుగును.

—ॐ న్యగ్రోధాదిపుటపాకము. ౪—

న్యగ్రోధాదేశ్చ కల్నేన పూరయేద్ధారతిత్తిరేః,
నిరంత్రముదరం సమ్యక్పుటపాకేన తత్ప్రచేత్. 30

తత్కల్మషస్వరసః షోడ్రయుక్తస్సర్వాతిసారజిత్,

న్యగ్రోధాదిగణమునందు చెప్పఁబడినవానిపట్టు కల్మమును గౌరవర్ణముగలిగి
తిత్తిరివక్షిగర్భమున నరములు లేకుండఱిసి ఆగర్భమున వైకల్మమును బోసి నిండించి వై
ప్రకారము పుటపాక మొనర్చి గ్రహించిన రసమునందు లేనె గలిసి సేవించిన సర్వాతి
సారములు నశించును.

—ॐ దాడిమీపుటపాకము. ౫—

పుటపాకేన విపచేత్పుష్కం దాడిమీఫలమ్. 31

తద్రసో మధుసంయుక్తస్సర్వాతిసారనాశనః,

దానిమ్మపండును వైచెప్పినప్రకారము పుటపాకమొనర్చి పిదప దానిరసమును
బిండికొని యందు లేనె గలిసి సేవించిన ఆతిసారము లన్నియు నశించును.

—ॐ వాంతులకు బీజపూరాదిపుటపాకము. ౬—

బీజపూరామ్రజంబూనాం పల్లవాని జటాః పృథక్. 32

విపచేత్పుటపాకేన షోడ్రయుక్తశ్చ తద్రసః,

ఛర్దిం నివారయేద్ధోరాం సర్వదోషసముద్యవామ్. 33

మాదీపలపుచెట్టు, మామిడి, నేరేడు వీనిలూ నెద్దానిచిగళ్లనైనను, వేళ్లనైనను

ని మెత్తగనూరి వైచెప్పినప్రకారము పుటపాకము గావించి యందలి రసమును
ంచి లేనెగలిపి సేవించిన సమస్తదోషములవలన జనించిన ఘోరముగు వాంతులు
కును.

❧ రక్తపిత్తకాసజ్వరములకు వృషపత్ర పుటపాకము. ❧

పిష్టానాం వృషపత్రాణాం పుటపాకరసో హిమః,
మధుయుక్తో, జయేద్రక్తపిత్తకాసజ్వరక్షియాన్. 34

పచ్చియడ్డసరపు ఆకులను నూరి వైచెప్పినప్రకారము పుటపాక మొనర్చియందుండి
ను పిడిచికొని యందు లేనె గలిపి సేవించిన రక్తపిత్తము, కాసము, జ్వరము,
ము నశించును.

❧ కాసశ్వాసములకు కంటకారీపుటపాకము. ❧

పచేత్తుద్రాంగపంచాంగాఽ పుటపాకేన తద్రసః,
పిప్పలీచూర్ణసంయుక్తః కాసశ్వాసకఘావహః. 35

సమూలముగ వాకుడుచెట్టును నూరి, వైప్రకారము పుటపాక మొనర్చి యందుండి
ను పిడిచికొని యందు పిప్పలిచూర్ణమును గలిపి సేవించినచో కాసము, శ్వాసము,
ను నశించును.

❧ శ్వాసకాసాదులకు విభీతకపుటపాకము. ❧

విభీతకఫలం కించిద్భృతేనాభ్యజ్య లేపయేత్,
గోధూమపిష్టేనాంగారైర్విపచేత్పుటపాకవత్. 36

తతః పక్వం సముద్ధృత్య త్వచం తస్య ముఖే షీచేత్,
కాసశ్వాసప్రతిశ్ఛాయస్వరభంగాఽ జయేత్తతః. 37

తానికాయకు కొంచముగ నేయిబూసి దానిపైన గోధూమపిండిని లేపనము
ంచి వైప్రకారము పుటపాకమును నివ్వలయందొనర్చి, పిదప యందలివిత్తనమును
రాజువైచి వైబెరడునుమాత్రము నోటియందుంచుకొనిన కాసము, శ్వాసము, జలుబు,
భంగము నశించును.

❧ ఆమాతీసారములకు శుంకీపుటపాకము. ❧

చూర్ణం కించిద్భృతాభ్యక్తం శుంక్యా ఏరండజైర్ద్రళైః,
వేష్టితం పుటపాకేన విపచేన్దవహ్నినా. 38

తత ఉద్ధృత్య తచ్చూర్ణం గ్రాహ్యం ప్రాతస్సితాసమం,
తేన యాంతి శమం వీడా ఆమాతీసారసంభవాః. 39

సొంటిని చూర్ణముగావించి యందు నేయిచేర్చి ముద్దజేసి ఆముదపు ఆకులతోఁ జాటి వై ప్రకారము మందాన్నిచే పుటపాకమొనర్చి పిదప నాముద్దను చూర్ణముచేసి దీనికి సమముగశర్కరంగలిపి ప్రాతఃకాలమున నేవించిన ఆమాతీసారములు నశించును.

— ఆమువాతములకు శుంఠిపుటపాకము. ౩౯ —

శుంఠికల్కం వినిశీష్య రసై రేరండమూలజైః,

విపచేత్పుటపాకేన తద్రసః ఔద్రసంయుతః.

40

ఆమువాతసముద్భూతాం పీడాం జయతి దుస్తరాం,

సొంటిని ఆముదపుపేళ్లరసముతోనూరి ముద్దజేసి వైప్రకారము పుటపాకము గావించి యందుండి రసము పిండిగొని యందలి లేనెగలిపి నేవించిన ఆమువాతములు నశించును.

— ఆర్శోరోగములకు సూరణపుటపాకము. ౪౦ —

సూరణం కండమాదాయ పుటపాకేన పాచయేత్.

41

సత్రైలలవణ స్తస్య రసశ్చార్శోవికారనుత్,

కండగడ్డకు దంచియందు నువ్వులనూనె, నైంధవలవణము గలిపి నూరి ముద్దజేసి వైప్రకారము పుటపాక మొనర్చి యందలిరసమును నేవించిన ఆర్శోరోగము నశించును.

— హృదయశూలలకు మృగశృంగపుటపాకము. ౪౧ —

శరావసంపుటే దగ్ధం శృంగం హరిణజం పిపేత్.

42

గవ్యేన సర్పిషా యుక్తం హృచ్ఛూలం నశ్యతి ధృవమ్.

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం

సంహితాయాంసూత్రస్థానే మధ్యమఖండే స్వర

సాదికల్పననామ ప్రథమోఽధ్యాయః.

దుప్పికోమ్మ తునకలను మంటిమూకుడులొవైచి దానిపై మఱియొకమూకుడు బోరగించి చీలమన్నునిచ్చి పుటముబెట్టి పిదప దానిని జక్కగనూరి ఆపునేతితో పుచ్చు కొనిన తొమ్మిదవ నశించును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచిత సంహితయందు సూత్రస్థానమున

మధ్యమఖండమందు స్వరసాదికల్పనమను

ప్రథమాధ్యాయము.

ద్వితీయాధ్యాయము.

— ౧౭ కమాయవిధి. ౧౭ —

నీయం పోడశగుణం తుణ్ణే ద్రవ్యపలే ఖీపేత్,
త్పాత్రే క్వాథయేద్ద్రాహ్యమష్టమాంశావశేషితమ్. 1

జలం పాయయేద్ధీమాణ్ కోష్ణమృద్వగ్నిసాధితం,
తః క్వాథః కమాయశ్చ నిర్యూహస్స నిగద్యతే. 2

హారరసపాకే చ సంజాతే ద్విపలోఽన్వితం,
ద్ధవైద్యోపదేశేన పిబేత్క్వాథం సుపాచితమ్. 3

'యద్రవ్యము నొకపలము గ్రహించి మట్టికుండలోనుంచి 'యందు పదునాఱు
యవోసి మందాన్నిచే ఎనిమిదవపాలు మిగులునట్లు కమాయముగాచి దానిని
కొంచెము ఉష్ణముగనుండునపుడే రోగిచే త్రాగించవలెను. ఇట్లు సేవించునెడ
యాజ్ఞవలన భుజించినయాహారపదార్థము జీర్ణమైనదని తెలిసికొని రెండు
మాణము సేవింపందగు. ఈకమాయమునకు, శృతము, క్వాథము, కమాయము
ము అనిపేరు.

పిథానముఖే పాత్రే జలం దుర్జలతాం వ్రజేత్,
స్తాదావరణం త్యక్త్వా క్వాథాదీనాం వినిశ్చయః. 4

'యము కుండలో కావలయును. అట్లుకాచునెడ పైన మూతవేయం
చిన నాకమాయము జెడును.

— ౧౮ కమాయమునంగలుపందగుశర్కరాదులప్రమాణము. ౧౮ —

వాథే ఖీపేత్పితా మంజైశ్చతుర్థాష్టమపోడశైః,
నాతపి త్తకఫాతంకే విపరీతం మధు స్మృతమ్. 5

యమందు శర్కర గలుపవలసియుండునేని వాతరోగమునందు కమాయ
లవభాగమును, పిత్తరోగమునకు నెనిమిదవభాగమును, శ్లేష్మరోగమునకు పది
భాగమును జేర్చవలయును. తేనె జేర్చునెడ, వాతరోగమునందు కమాయమునకు
భాగమును, పిత్తరోగమునందు నెనిమిదవభాగమును, శ్లేష్మరోగమునందు
మును గలుపవలయును.

—ॐ కషాయముందుఁ జేర్చుజీలకఱ్ఱ మొదలగువాని ప్రమాణము. ॐ—

జీరకం గుగ్గులుతొరం లవణంచ శిలాజతు,
హింగుత్రికటుకం చైవ క్వాథే శాణోన్మితం ఊపేత్. 6

క్షీరం ఘృతం గుడం తైలం మూత్రం చాన్యద్భవం తథా,
కల్కం చూర్ణాదికం క్వాథే నిక్షిపేత్కర్ష సమితమ్. 7

జీలకఱ్ఱ, గుగ్గిలము, యవతొరము, సైంధవలవణము, శిలాజితు, ఇంగువ, త్రికటుకములు వీనిని కషాయమునందుఁజేర్చునెడ శాణపరిమితిగఁ జేర్చవలయును. పాలు, నెయ్యి, బెల్లము, నువ్వులనూనె, మూత్రము, కల్కము, చూర్ణము నితరమగు ద్రవద్రవ్యములు వీనిని కర్షప్రమాణమును జేర్చవలయును.

—ॐ సర్వజ్వరములకు గుడూచ్ఛాదికషాయము. ॐ—

గుడూచీ ధాన్యకారిష్ట పద్మకార క్తచందనైః,
గుడూచ్ఛాదిగణక్వాథస్సర్వజ్వరహరః స్మృతః. 8
దీపనోదాహహృల్లాస తృష్ణాచ్ఛర్ధ్యరుచీర్జయేత్,

తిప్పతీగె, దనియాలు, వేము, పద్మకములు, రక్తచందనము వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన సర్వజ్వరములు నశించును. అగ్నిదీపనము గలుగును. తాపము, నోటసీళ్లు రుట, దప్పి, వాంతులు, అరుచి నశించును. ఇదియే గుడూచ్ఛాదిగణమని చెప్పబడు.

—ॐ సర్వజ్వరములకు నాగరాదిపాచనము. ॐ—

నాగరం దేవకాష్ఠం చ ధాన్యకం బృహతీద్వయమ్. 9

దద్యాత్పాచనకం పూర్వం జ్వరితానాం జ్వరాపహం,

సాంటి, దేవదారు, ధనియములు, పెద్దములక, వాకుడు వీనిని కషాయముగాచి జ్వరారంభమున సేవించిన సర్వజ్వరములు నశించును.

—ॐ అష్టవిధజ్వరములకు త్షుద్రాదికషాయము. ॐ—

త్షుద్రా కిరాతతిక్తం చ శుంఠీ చ్ఛిన్నాచ పాష్కరమ్. 10

కషాయ ఏషాం శమయేత్ప్రీతశ్చాష్టవిధం జ్వరం,

వాకుడు, నేలవేము, కటుకరోహిణి, సాంటి, తిప్పతీగె, పుష్కరమూలము వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన నెనిమిది విధములగు జ్వరములు నశించును.

—ॐ వాతజ్వరములకు గుడూచ్ఛాదిపాచనము. ॐ—

గుడూచీపిప్పలీమూలనాగరైః పాచనం స్మృతమ్. 11

దద్యాద్వాతజ్వరే పూర్ణలింగే సప్తమవాసరే,

తిప్పతీగె, మోడి, సొంటి వీనిని కషాయముగాచి వాతజ్వరమునందు సంపూర్ణ లక్షణములు గలిగియున్నను ఏడుదినములు గడచిన పిదప సేవించిన వాతజ్వరము నశించును.

— వాతజ్వరములకు శాలివర్ణ్యాది కషాయము. ౧౯ —

శాలివర్ణి బలా ద్రాక్షా గుడూచీ సారిబా తథా. 12

ఆసాం క్వాథం పిబేత్కష్ణం తీవ్ర వాతజ్వరచ్ఛిదం,

నక్కతోకపాన్న, ముత్తవపులగము, ద్రాక్ష, తిప్పతీగె, సుగంధిపాల వీనిని సేవించిన తీవ్రమగు వాతజ్వరము నశించును.

— కాశ్మర్యాదికషాయము. ౨౦ —

కాశ్మరీ శారిబా ద్రాక్షా త్రాయమాణా మృతాభవః. 13

కషాయస్సగుడః పీతో వాతజ్వరవినాశనః,

పెద్దమ్మడు, సుగంధిపాల, ద్రాక్ష, కలుక్రానుగు, తిప్పతీగె వీనిని కషాయముగాచి యందు బెల్లము గలిపి సేవించిన వాతజ్వరములు నశించును.

— పిత్తజ్వరములకు కట్ఫలాదిపాచనము. ౨౧ —

కట్ఫలేంద్రయవాంబష్టా తిక్తా ముస్తైః శృతం జలమ్. 14

పాచనం దశమేఽహ్ని స్యాత్తీవ్రే పిత్తజ్వరే నృణాం,

కాయఫలము, కొడిశపాలవిత్తులు, విషబొడ్డి, కటుకరోహిణి, తుంగగడ్డలు వీనిని కషాయముగాచి, జ్వరముగలిగిన పదిరోజులకు పిదప సేవించిన పిత్తజ్వరములు నశించును.

— పర్పటాదికషాయము. ౨౨ —

పర్పటో వాసక స్తిక్తా కై రాతో ధన్వయానకః. 15

ప్రియంగుశ్చ కృతః క్వాథ ఏషాం శర్మరయా యుతః,

పిపాసా దాహపిత్తాస్తయుతం పిత్తజ్వరం జయేత్. 16

పర్పటకము, అడ్డసరపాకు, కటుకరోహిణి, నేలవేము, దురదగొండి, ప్రేంకణము వీనిని కషాయముగాచి, యందు పంచదారగలిపి సేవించిన దప్పి, తాపము, రక్తపిత్తము వీనితోగూడిన పిత్తజ్వరము నశించును.

— ద్రాక్షాదికషాయము. ౨౩ —

ద్రాక్షాహరితకీముస్తం కటుకాకృతమాలకః, 17

పర్పటశ్చ కృతః క్వాథ ఏషాం పిత్తజ్వరాపహః.

తృణ్ణారాఘదాహపిత్తాస్తృక్చమనో భేదనస్తృప్తః,

ఏకః పర్పటకశ్చేష్టః పిత్తజ్వరవినాశనః. 18

కింపునర్యది యుజ్జేత చందనోశీరవాలకైః,

ద్రాక్షపండు, కరకపిండలు, తుంగగడ్డలు, కటుకరోహిణి, రేలగుఱ్ఱు, పర్వాట
కము వీనిని కషాయముగాచి సేవించినచో పిత్తజ్వరము, దప్పి, మూర్ఛ, తాపము, రక్త
పిత్తము నశించును. మలమును జక్కగ బైట వెడలునటుల జేయును.

❧ శ్లేష్మజ్వరములకు బీజపూరాదిపాచనము. ❧

బీజపూరశిఫాపథ్యానాగరగ్రంథికైశ్శృతమ్.

19

సత్కారం పాచనం శ్లేష్మజ్వరే ద్వాదశశవాసరే,

మాదీఫలపువ్రెట్లు, కరకకాయలు, సొంటి, గ్రంథికగరము వీనిని కషాయముగాచి
యందు యవత్కారము గలిపి జ్వరముతగిలిన పండ్రెండవదినమున సేవించిన శ్లేష్మజ్వరము
నశించును.

❧ శ్లేష్మజ్వరములకు భూనింబాదికషాయము. ❧

భూనింబనింబవిప్పల్య సుతీ శుంతీ శతావరీ.

20

గుడూచీ బృహతీ చేతి క్వాథో హన్యాత్కృశజ్వరం,

నేలవేము, వేము, విప్పట్లు, కచోరములు, సొంటి, పిల్లపీచర, తిప్పతీగ, ములక
వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన శ్లేష్మజ్వరము నశించును.

❧ శ్లేష్మజ్వరమునకు పటోలాదికషాయము. ❧

పటోలత్రిఫలాతిక్తా సతీవాసామృతాభవః.

21

క్వాథో మధుయుతః పీతో హన్యాత్కృశకృతం జ్వరం,

చేదుపొట్ట, త్రిఫలములు, కటుకరోహిణి, కచోరములు, ఆద్దనరము, తిప్పతీగ
వీనిని కషాయముగాచి యందు తేనెగలిపి సేవించిన శ్లేష్మజ్వరము నశించును.

❧ వాతపిత్తజ్వరములకు పర్వటాదికషాయము. ❧

పర్వటాబ్దామృతావిశ్వా కైరాతైస్సాధితం జలమ్.

22

పంచభద్రమిదం జ్ఞేయం వాతపిత్తజ్వరాపహం,

పర్వాటకము, తుంగగడ్డలు, తిప్పతీగ, సొంటి, నేలవేము వీనిని కషాయము
గాచి సేవించిన వాతపిత్తజ్వరము నశించును. ఇదియ పంచభద్రకషాయ మనంబడును.

❧ శ్లేష్మవాతజ్వరములకు లఘుక్షుద్రాదికషాయము. ❧

క్షుద్రాశుంతీ గుడూచీనాం కషాయః పాష్కరస్య చ.

23

కఫవాతాధికే వేయో జ్వరే వాపి త్రిదోషజే,

కాసశ్వాసారుచికరే పార్శ్వశూలవిధాయినీ.

24

కంటకారి, సొంటి, తిప్పతీగ, పుష్కరమూలము వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన

కా
త్రి

యః
చనః

చేద
చిన
(ఇ)

కప

సే

కానము, శ్వాసము, అరుచి, పార్శ్వశూలము ఇవిగలిగియున్నను, శ్లేష్మవాతజ్వరము, త్రిదోషజ్వరము నశించును.

❧ వాతశ్లేష్మజ్వరములకు ఆరగ్వధాదికషాయము. ❧

ఆరగ్వధకణామూలముస్తాతిక్తాభయాకృతః,
క్వాథశ్శమయతి క్షీప్రం జ్వరం వాతకఫోద్భవమ్. 25
ఆమశూలప్రశమనో భేదీ దీపనపాచనః,

రేలగుఱ్ఱు, మోడి, తుంగముస్తలు, కటుకరోహిణి, కరకకాయలు వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన వాతశ్లేష్మజ్వరము నశించుటయగాక ఆమశూలను నశింపజేసి విరోచనము చేయును. ఆహారమును జీర్ణము జేయును. అగ్నిదీపనముగలుగును.

❧ శ్లేష్మజ్వరములకు అమృతాష్టకకషాయము. ❧

అమృతారిష్టకటుకా ముస్తేంద్రయవనాగరైః. 26
పటోలచందనాభ్యాం చ పిష్పలీచూర్ణయ్యుచ్ఛృతం,
అమృతాష్టకమేతచ్చ పిత్తశ్లేష్మజ్వరాపహమ్ 27
ఛర్ద్యరోచకహృట్లాసదాహతృప్తానివారణం,

తిప్పతీగ, వేము, కటుకరోహిణి, తుంగముస్తలు, కొడిసపాలవిత్తులు, సొంటి, చేదుపొట్టి, రక్తచందనము వీనిని కషాయముగాచి యందు పిష్పలిచూర్ణమును గలిపిసేవించిన పిత్తశ్లేష్మజ్వరము, వాంతులు, అరోచకము, జొట్టుకాటుట, తాపము నశించును. (ఇదియే అమృతాష్టకగణ మనంబడును.)

❧ పిత్తశ్లేష్మజ్వరమునకు పటోలాదిగణకషాయము. ❧

పటోలం చందనం మూర్వా తిక్తాపాతామృతాగణః. 28
పిత్తశ్లేష్మజ్వరచ్ఛర్దిదాహకంఢూవిషాపహః,

చేదుపొట్టి, రక్తచందనము, చాగనార, కటుకరోహిణి, విషబొద్ది, తిప్పతీగ వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన, పిత్తశ్లేష్మజ్వరము, ఛర్ది, తాపము, దురద, విషబాధనశించును.

❧ సర్వజ్వరములకు కంటకార్యాదికషాయము. ❧

కంటకారీద్యయం శుంతీ ధాన్యకం సురదారు చ. 29
వభిశ్శృతం పాచనం స్యాత్సర్వజ్వరవినాశనం,

వాకుడు, పెద్దములక, సొంటి, దనియాలు, దేవదారు వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన సర్వజ్వరములు నశించును.

❧ వాతశ్లేష్మజ్వరములకు దశమూలకషాయము. ❧

శాలిపర్ణి పృష్టిపర్ణి బృహతీద్వయగోక్షురైః. 30

బిల్వోగ్నిమంథసోఽనాక కాశ్చరీపాటలాయుతైః,
దశమూలమితి ఖ్యాతం క్వధితం తజ్జలం పిబేత్ . 31

పిప్పలీచూర్ణసంయుక్తం వాతశ్లేష్మజ్వరాపహం,
సన్నిపాతజ్వరహరం సూతికాదోషనాశనమ్ . 32

శోషశైత్యభ్రమస్వేదకాసశ్వాసవికారనుత్,
హృత్కంఠగ్రహపార్శ్వర్థితంద్రామస్తకశూలహృత్ . 33

ముయ్యాకుపాన్న, కోలపాన్న, వాకుడు, పెద్దములక, పల్లెరు, మారేడు, తక్కిలి, దుండిలము, పెద్దమ్మడు, కలిగొట్టు వీనివేళ్లను కషాయమునుగాచి యందు పిప్పలిచూర్ణమును జేర్చి సేవించిన వాతశ్లేష్మజ్వరము, సన్నిపాతజ్వరము, బాలింతదోషములు, శోషము, శైత్యము, భ్రమ, చెమట, శ్వాస, కాసము, అొమ్మనొప్పి, గొంతునొప్పి, పార్శ్వశూలము, తంద్ర, తలనొప్పి నశించును.

— సన్నిపాతజ్వరములకు అభయాదికషాయము. —

అభయాముస్తథాన్యాకరక్తచందన పద్మకైః,
వాసకేంద్రయవోశీరాగుడూచీకృతమూలకైః . 34

పాతానాగరతిక్తాభిః పిప్పలీచూర్ణయుక్చృతం,
పిబేత్ప్రిదోషజ్వరజిత్విపాసాదాహకాసనుత్ . 35

ప్రలాపశ్వాసతంద్రాఘ్నం దీపనం పాచనం ఘరం,
విఙ్ఘాత్రానిలవిప్లంభవమీశోషారుచిచ్ఛిదమ్ . 36

కరకకాయలు, తుంగముస్తలు, దనియాలు, రక్తచందనము, పద్మకములు, అడ్డసరము, కొడిశపాలవిత్తులు, షట్టివేళ్లు, లిప్పలీఁగ, రేలగుఱ్ఱు, విషబొద్ది, సొంటి, కటుక రోహిణి వీనిని కషాయముగాచి యందు పిప్పలిచూర్ణమును గలిపి సేవించిన సన్నిపాతజ్వరము, దప్పి, తాపము, దగ్గు, ప్రలాపము, ఊబ్బసము, తంద్ర, మలబద్ధము, మూత్రబంధము, అపానవాతనిరోధము, వాంతులు, శోషము, అరుచి నశించును. ఆహారమును జీర్ణముజేయును. అగ్నిదీపనము గలుగును.

— అష్టాంగదశాంగకషాయము. —

క్తైరాతకటుకీ ముస్తా ధాన్యేంద్రయవనాగరైః,
దశమూలమహాదారుగజపిప్పలికాయుతైః . 37

కృతః కషాయః పార్శ్వర్థిసన్నిపాతజ్వరం జయేత్,
కాసశ్వాసనమీ హిక్కాతంద్రాహృద్గ్రహనాశనః . 38

నేలవేము, కటుకరోహిణి, తుంగముస్తలు, దనియాలు, కొడిశపాలవిత్తులు, సొంటి,

ములు, దేవదారు, గజపిప్పట్లు, వీనిని కషాయముగాచి సేవించినచో పార్శ్వ
సన్నిపాతజ్వరము, కాసము, క్వాసము, వాంతులు, ఎక్కిట్లు, తంద్ర, తొమ్మ
ంచును.

— ౩౯ కాసజ్వరమునకు కట్ఫలాదికషాయము. ౩౯ —

కట్ఫలాంబుదభార్జిభిర్ధాన్యరోహిషపర్పః,

వచా హరితకీ శృంగీ దేవదారుమహశాషః.

39

క్వాథః కాసజ్వరం హంతి శ్వాసశ్లేష్మగళగ్రహణ,

కాయఫలము, తుంగముస్తలు, గంటుభారంగి, దనియాలు, కామంచిగడ్డి, పర్పా

వస, కరకకాయలు, కర్కాటశృంగి, దేవదారు, సొంటి వీనిని కషాయము

ంచిన, కాసతోగూడిన జ్వరము, క్వాసము, శ్లేష్మరోగము, కంఠావరోధము

1.

— ౪౦ జీర్ణజ్వరములకు గుడూచ్ఛాదికషాయము. ౪౦ —

క్వాథో జీర్ణజ్వరం హంతి గుడూచ్ఛాః పిప్పలీయుతః.

40

తథా పర్పటజః క్వాథః పిత్తజ్వరహరః పరః,

కింపునర్యది యుజ్యేత చందనోదీచ్యనాగరైః.

41

తిప్పలీగకషాయంబున పిప్పలిచూర్ణమునుగలిపి సేవించిన జీర్ణజ్వరము నశించును.

కషాయంబున పిప్పలిచూర్ణమును గలిపి సేవించిన పిత్తజ్వరము నశించును.

— ౪౧ శ్వాసకాసాదులకు నిదిగ్ధికాదికషాయము. ౪౧ —

నిదిగ్ధికామృతాశుంఠికషాయం పాయయేచ్ఛిషక్,

పిప్పలీచూర్ణసంయుక్తం శ్వాసకాసార్ది తాపహమ్.

42

పీనసారుచివై స్వర్ణశూలాజీర్ణజ్వరచ్ఛిదం,

వాకుడు, తిప్పలీగ, సొంటి వీనిని కషాయముగాచి యందు పిప్పలిచూర్ణమును

నించిన శ్వాసము, కాసము, అర్దితవాతము, పీనసము, అరుచి, స్వరభంగము,

, అజీర్ణజ్వరము నశించును.

— ౪౨ ప్రసూతిదోషములకు దేవదారాదికషాయము. ౪౨ —

దేవదారువచాకుష్ఠం పిప్పలీవిశ్వభేషజమ్.

43

కట్ఫలం ముస్తభూనింబ తిక్తాథాన్యాహరితకీ,

గజకృష్ణాచ దుస్సర్పా గోతురర్ధస్వయాసకమ్.

44

బృహత్యతివిషాచ్ఛిన్నా కర్కటం కృష్ణజీరకం,

శ్వాధ్యమష్టావశేషం తు ప్రసూతాం పాయయేత్త్రియమ్. 45
శూల కాసజ్వర శ్వాసమూర్ఛాకంపశిరో ర్తిజిత్,

చేపదారు, వస, చెంగల్యకోష్ఠ, పిప్పిల్లు, సొంటి, కాయఫలము, తుంగముస్తలు,
నేలవేము, కటుకరోహిణి, దనియాలు, కరకకాయలు, గజపిప్పిల్లు, దురదగొండి,
పల్లెడు, పెద్దములక, అతివస, తిప్పతీగ, కర్కాటశృంగి, నల్లజీలకఱ్ఱ వీనికి నాలు
గింతలు నీరుబోసి ఎనిమిదవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి ప్రసవించినస్త్రీలకు
నిచ్చిన, వారికిగలబాలింతదోషములు, శూలము, కాసము, జ్వరము, శ్వాసము, మూర్ఛ,
కంపవాతము, తలపోటు నశించును.

— సర్వశీతజ్వరములకు తుద్రాదికషాయము. ౪౬ —

తుద్రాధాన్యకశుంఠీభిర్గుడూచీముస్తపద్మకైః. 46

రక్తచందనభూనింబపటోలావృషపౌష్కరైః,

కటుకేంద్రయవారిష్టభార్జ్యపర్పటకైస్సమైః. 47

శ్వాధం ప్రాతర్నిషేవేత సర్వశీతజ్వరచ్ఛిదం,

వాకుడు, దనియాలు, సొంటి, తిప్పతీగ, తుంగముస్తలు, పద్మకములు, రక్తచం
దనము, నేలవేము, చేదుపొట్ట, అడ్డసరము, పుష్కరమూలము, కటుకరోహిణి, కొడిశ
పాలవిత్తులు, వేము, గంటుభారంగి, పర్పటకము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి
కషాయముగాచి నిత్యము ప్రాతఃకాలమున సేవించిన సర్వశీతజ్వరములు నశించును.

— విషమజ్వరములకు ముస్తాకషాయము. ౪౮ —

ముస్తాతుద్రామృతాశుంఠీధాత్రీ శ్వాధస్సమాక్షికః. 48

పిప్పలీచూర్ణ సంయుక్తో విషమజ్వరనాశనః,

తుంగముస్తలు, వాకుడు, తిప్పతీగ, సొంటి, ఉసిరికయొలుపు వీనిని కషాయము
గాచి యందు పిప్పలిచూర్ణము, లేనె గలిపి సేవించిన విషమజ్వరములు హరించును.

— వికాపికజ్వరమునకు పటోలాదికషాయము. ౪౯ —

పటోల త్రిఫలానింబాద్రాక్షాశమ్యాకవాసకైః. 49

శ్వాధస్సితామధుయుతో జయేదైకాపికం జ్వరం,

చేదుపొట్ట, త్రిఫలములు, వేప, ద్రాక్ష, రేలగిజురు, అడ్డసరము వీనిని కషాయము
గాచి యందు పంచదారయు, లేనెయు గలిపి సేవించిన వికాపికజ్వరము నశించును.

— శృఘీయకజ్వరమునకు గుడూచ్యాదికషాయము. ౫౦ —

గుడూచీధాన్యముస్తాభిశ్చందనోశీరనాగరైః.

కృతం క్వాథం పిబేత్తైద్రసితాయుక్తం జ్వరాతురః,
తృతీయజ్వరనాశాయ తృష్ణాదాహనివారణమ్. 51

తిప్పతీగ, దనియాలు, తుంగముస్తలు, రక్తచందనము, వట్టివేళ్లు, సొంటి, వీనిని
ఁగాచి యందు, లేనె, పంచదార గలిపి నేవించిన తృతీయకజ్వరమునశించును.
పము హరించును.

— ౫౭ చాతుర్థికజ్వరమునకు దేవదార్వాదికషాయము. ౫౭ —

దేవదారుశివావాసా శాలిపర్ణిమహాపదైః,
థాత్రీయుతం శృతం శీతం దద్యాన్మధుసీతాయుతమ్. 52

చాతుర్థికజ్వరే శ్వాసే కాసే మంచనలే తథా,
దేవదారు కరకకాయలు, అడ్డసరపాకు, మున్యాకుపొన్న, సొంటి, ఉసిరిక
పీరినికషాయముగాచి, చల్లారినపిదప, యందులేనె, పంచదార గలిపి నేవించిన
కజ్వరము, శ్వాసము, కాసము, అగ్నిమాంద్యము నశించును.

— ౫౮ జ్వరాతీసారములకు గుడూచ్ఛాదికషాయము. ౫౮ —

గుడూచీథాన్యకోశీశుంఠీవాలకపర్పటైః. 53

బిల్వప్రతివిషాపాతా రక్తచందనవత్సకైః,
కిరాతము స్తేంద్రయవైః క్షృణితం శిశిరం పిబేత్. 54

సత్కైద్రం రక్తపిత్తఘ్నం జ్వరాతీసారనాశనం,
తిప్పతీగ, దనియాలు, వట్టివేరు, సొంటి, కురువేరు, పర్పటకము, మారేడు,
, విషబొడ్డి, రక్తచందనము, కొడిశపాల, నేలవేము, తుంగముస్తలు, కొడిశపాల
వీనిని కషాయముగాచి యందు చల్లారినపిదప లేనె గలిపి నేవించిన రక్తపిత్తము,
తీసారము నశించును.

— ౫౯ జ్వరాతీసారములకు నాగరాదికషాయము. ౫౯ —

నాగరం కుటజోముస్త మమృతాతివిషా తథా. 55

ఏభిః కృతం పిబేత్క్వాథం జ్వరాతీసారనాశనం,
సొంటి, కొడిశపాల, తుంగముస్తలు, తిప్పతీగ, అతివస వీనిని కషాయముగాచి
దిన జ్వరాతీసారము నశించును.

— ౬౦ ఆమశూలకు థాన్యపంచకకషాయము. ౬౦ —

థాన్యవాలకబిల్వాబ్ద నాగరైస్సాధితం జలమ్. 56

ఆమశూలహరం గ్రాహి దీపనం పాచనం పరం,

దనియాలు, కురువేరు, మారేడు, తుంగముస్తలు సొంటి, వీనిని కషాయముగాచి
గాచి నేవించిన ఆమకూల నశించును. ఎక్కుడుగ మలము జాణుచుండిన దానిఁగట్టును.
దీపనము, పాచనము గలుగును.

❖❖ దీపనపాచనములకు ధాన్యాదికషాయము. ❖❖

ధాన్యానాగరజః క్వాథః పాచనోదీపనస్తథా.

57

ఏరండమూలయు క్తశ్చ జయేదామానిలవ్యథాం,

దనియాలు, సొంటి వీనిని కషాయముగాచి నేవించిన దీపనము, పాచనము
గలుగును. మఱియు దనియాలు, సొంటి, ఆముదపువేరు వీనిని కషాయముగాచి నేవించిన
ఆమవాతము నశించును.

❖❖ ఆమరక్తాతీసారములకు వత్సకాదికషాయము. ❖❖

వత్సకాతివిషాబిల్వ ముస్తవాలకజశ్శృతః.

58

అతీసారం జయేదామం చిరజం రక్తశూలజీర్ణ,

కొడిశపాల, అతివన, మారేడు, తుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు వీనిని కషాయముగాచి
నేవించిన దీర్ఘకాలముగనుండెడి ఆమాతీసారము, పొటుతోఁగూడిన రక్తాతీసారము
నశించును.

❖❖ అతీసారములకు కుటజాష్టకకషాయము. ❖❖

కుటజాతివిషాపాతాధాతకీలోధ్రముస్తకైః.

59

ప్రీబేరదాడిమయుతైః కృతః క్వాథస్సమాఢీకః,

వేయా మోచరనేనైవ కుటజాష్టకసంజ్ఞితః.

60

అతీసారాఽజయేద్దాహరక్తశూలామదుస్తరాఽ,

కొడిశపాల, అతివన, విషబొద్ది, ఆరెపువ్వు, లొద్దుగవట్టు, తుంగముస్తలు, కురు
వేరు, దానిమ్మచెరడు వీనిని కషాయము గాచి యందులేనె, బూరుగబంక గలిపి
నేవించిన, తాపముతోఁగూడిన రక్తాతీసారము, శూలతోఁగూడిన ఆమాతీసారము దుస్తర
మైనను నశించును. ఇదియె కుటజాష్టకమనఁబడు.

❖❖ అతీసారములకు ప్రీబేరాదికషాయము. ❖❖

ప్రీబేరధాతకీలోధ్రపాతాలజ్జాళువత్సకైః.

61

ధాన్యకాతివిషాముస్తాగుడూచీబిల్వనాగరైః,

కృతః కషాయశ్శమయేదతీసారం చిరోత్థితమ్.

62

అరోచకామశూలాస్త్రజ్వరఘ్నః పాచనస్తృప్తతః,

కురువేరు, ఆరెపువ్వు, లొద్దుగవట్టు, విషబొద్ది, అత్తవత్తియాకు, కొడిశపాల,

దనియాలు, అతివస, తుంగముస్తలు, తిప్పతీగ, మారేడు, సొంటి వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన, చిరకాలముగనుండెడియతిసారము, అరుచి, అమశూల, రక్తాతీసారము, జ్వరము వీనిని శమింపఁజేసి పాచనము గలుగఁజేయును.

— శిశువులసర్వాతిసారములకు ధాతక్వాదికషాయము. —

ధాతకీబిల్వలో థాణి పాతాలజ్ఞాభవత్సక్తైః. 64

ధాన్యకాతివిషా ముస్తా వాలకం గజపిప్పలీ,

ఏభిః కృతం శృతం శీతం శిశుభ్యః ఔద్రసంయుతమ్. 65

ప్రదద్యాదవ లేహం వా సర్వాతీసారశాంతయే,

ఆరెపువ్వి, మారేడు, లొడ్డుగు, విషబొద్ది, అత్తవత్తియాకు, కొడిశపాల, దనియాలు, అతివస, తుంగముస్తలు, వట్టివేళ్లు, గజపిప్పల్లు వీనిని కషాయముగాచి చల్లారిన పిదప యందు తేనె గలిపియైనను, లేక, వైవస్తువులను అవలేహము జేసియైనను శిశువుల కొనంగిన సర్వాతీసారములు నశించును.

— సర్వగ్రహణులకు శాలిపర్ణ్యాదికషాయము. —

శాలిపర్ణి బలాబిల్వాధాన్యం శుంఠికృతశ్శృతః. 66

ఆధ్వానశూలసహితాం వాతజాం గ్రహణీం జయేత్,

మయ్యాకుపూన్న, ముత్తవపులగము, మారేడు, దనియాలు, సొంటి వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన కడుపుబ్బరము, శూల వీనితోగూడి వాతముచే జనించిన గ్రహణి నశించును.

— గ్రహణులకు చతుర్భద్రకషాయము. —

గుడూచ్యలివిషాశుంఠిముస్తైః క్వాభః కృతో జయేత్. 67

ఆమానుషక్తాం గ్రహణీం గ్రాహీ పాచనదీపనః,

తిప్పతీగ, అతివస, సొంటి, తుంగముస్తలు వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన ఆమముతోగూడినగ్రహణి, మలబద్ధము నశించును. ఆహారమును జీర్ణముచేయును. అగ్ని దీపనము గలుగును.

— సర్వాతీసారములకు ఇంద్రయవాదికషాయము. —

యవధాన్యకటోలానాం క్వాభస్సఔద్రశర్కరః. 68

యోజ్యస్సర్వాతిసారేషు బిల్వామ్రాశ్ఢిభవస్తథా,

కొడిశపాలిత్తులు, దనియాలు, చేడుపొట్ట వీనినైనను, లేక మారేడు, మామిడి జీడి వీనినైనను కషాయము పెట్టి యందు తేనె, పంచదార గలిపి సేవించిన సర్వాతీసారములు నశించును.

—ॐ క్రిమిరోగములకు త్రిఫలాదికషాయము. ॐ—

త్రిఫలాదేవదారుశ్చ ముస్తామూషకకర్ణికా. 69

శిగురేతైః కృతః క్వాథః సిప్పలీచూర్ణసంయుతః,
విడంగచూర్ణయుక్తశ్చ క్రిమిఘ్నః క్రిమిరోగహః. 70

త్రిఫలములు, దేవదారు, తుంగమువ్రలు, ఎలుకచెవియాకు, మునగ వీనిని కషాయముగాచి యందు సిప్పలిచూర్ణమును, వాయువిశంగములచూర్ణమును గలిపి సేవించిన క్రిములు, క్రిమిరోగములు నశించును.

—ॐ కామిలాలకు త్రిఫలాదికషాయము. ॐ—

ఫలత్రికామృతాతిక్తానింబకై రాతవాసకైః,
జయేన్ద్రధుయుతః క్వాథః కామలాం పాండుతాం తథా. 71

త్రిఫలములు, తిప్పతీగ, కటుకరోహిణి, వేము, నేలవేము, అడ్డసరము వీనిని కషాయముగాచి యందు తేనె గలిపి సేవించిన కామెర్లు, పాండువు నశించును.

—ॐ పాండుశోఫాదులకు పునర్నవాదికషాయము. ॐ—

పునర్నవాభయానింబదార్వితిక్తాపటోలకైః,
గుడూచీనాగరయుతైః క్వాథో గోమూత్రసంయుతః. 72
పాండు కాసోదరశ్వాసశూలసర్వాంగశోఫహః,

గలిజేరు, కరకకాయలు, వేము, మానిపసుపు, కటుకరోహిణి, చేదుపొట్టి, తిప్ప తీగ, సొంటి వీనిని కషాయముగాచి యందు గోమూత్రమునుగలిపి సేవించిన పాండు రోగము, కాసము, ఉదరరోగము, శ్వాసము, శూలము, శరీరచుండంతట గలిగెడువాపు నశించును.

—ॐ రక్తపిత్తమునకు వాసాదికషాయము. ॐ—

వాసాద్రాక్షాభయాం క్వాథః పీతస్సత్కౌద్రశర్కరః. 73

నిహంతి రక్తపిత్తార్తిం శ్వాసకాసాన్ సుదారుణాన్,

అడ్డసరము, ద్రాక్ష, కరకకాయలు వీనిని కషాయముగాచి యందు తేనె, పంచ దార గలిపి సేవించిన రక్తపిత్తము, మిక్కిలి దారుణమైన శ్వాసకాసములు హరించును.

—ॐ రక్తపిత్తాదులకు కేవలవాసకకషాయము. ॐ—

రక్తపిత్తక్షయం కాసం శ్లేష్మపిత్తజ్వరం తథా. 74

కేవలో వాసకక్వాథః పీతః యోద్రేణ నాశయేత్,

శిష్టసర మొక్కటియే సమూలముగ గ్రహించి కషాయముగాచి యందు తేనె,
ంచిన రక్తపిత్తము, క్షయరోగము, కాసము, క్షేష్ణపిత్తజ్వరము నశించును.

— ౭౭ కాసజ్వరములకు వాసాదికషాయము. ౭౭ —

వాసాక్షుద్రామృతా క్వాథః క్షౌద్రేణ జ్వరకాసహః. 75

శిష్టసరము, వాకుడు, తిప్పతీగ వీనిని కషాయముగాచి యందు తేనె గలిపి
కాసజ్వరములు నశించును.

— ౭౮ కాసములకు క్షుద్రాదికషాయము. ౭౮ —

కాసఘ్నః పిప్పలీచూర్ణయుక్తః క్షుద్రాశృతస్తథా,
కాకుడుకషాయంబున పిప్పలిచూర్ణముగలిపి నేవించిన కాసము నశించును.

— ౭౯ కాసశ్వాసములకు క్షుద్రాదికషాయము. ౭౯ —

క్షుద్రాకుళుత్థవాసాభిర్నాగరేణ చ సాధితః. 76

క్వాథః పాష్కరచూర్ణాఢ్యశ్శ్వాసకాసౌ నివారయేత్,
కాకుడు, కీలవలు, అద్దసరము, సొంటి వీనిని కషాయముగాచి యందు పుష్కర
చూర్ణమును గలిపి నేవించిన శ్వాసము, కాసము నశించును.

— ౮౦ ఎక్కిళ్లకు రేణుకాదికషాయము. ౮౦ —

రేణుకాపిప్పలీక్వాథో హింగుకల్యేన సంయుతః. 77

పానాదేవ హి పంచాపి హి క్వా నాశయతి క్షణాత్,
రేణుకలు, పిప్పళ్లు వీనిని కషాయముగాచి యందు వేయించిన ఇంగువకల్కమును
ంచిన వైదువిధములగు ఎక్కిళ్లు శమించును.

— ౮౧ గృధ్రనీవాతములకు దశమూలకషాయము. ౮౧ —

హింగుపుష్కరచూర్ణాఢ్యో దశమూలశృతో జయేత్. 78

గృధ్రనీం కేవలక్వాథః శేఫాలీపత్రజస్తథా,
దశమూలముల కషాయంబున వేయించిన యింగువ, పుష్కరమూలములు వీని
ను గలిపియేని, కేవలము నల్లవావిలిఆకుకషాయమును గాని నేవించిన గృధ్రనీ
హరించును.

— ౮౨ వాంతులకు బిల్వాదికషాయము. ౮౨ —

బిల్వత్వచో గుడూచ్యా వా క్వాథః క్షౌద్రేణ సంయుతః. 79

జయేత్ప్రిదోషజం ఛర్దిం పర్పటః పిత్తజం తథా,

మారేడుపట్టనేని, తిప్పతీగ నేని కషాయముగాచి యందు లేనె గలిసి నేవించిన వాతపిత్తశ్లేష్మములవలన గలిగినవాంతులును, పర్వాటకకషాయములో లేనెగలిసి నేవించిన పిత్తమువలన జనించినవాంతులును హరించును.

❧ వాతములకు రాస్నాపంచకకషాయము. ❧

రాస్నామృతామహాదారునాగరైరండజం శృతమ్. 80

సప్తథాతుగతే వాతే సామే సర్వాంగజే పిబేత్,

సన్నరాన్నము, తిప్పతీగ, దేవదారు, సొంటి, అముదపువ్వు పీని కషాయము గాచి నేవించిన, సప్తథాతుగతమైనవాతము, అమవాతము, సర్వాంగవాతము నశించును.

❧ కటిగ్రహాదివాతములకు రాస్నాసప్తకకషాయము. ❧

రాస్నాగోతురకైరండదేవదారుపునర్నవా. 81

గుడూచ్యార్గగ్వథశ్చైవ క్వాథమేషాం విపాచయేత్,

శుంఠీచూర్ణేన సంయుక్తం పిబేజ్జంఘాకటిగ్రహే. 82

పార్శ్వపుష్టోరుపీడాయామూమవాతే సుదుస్తరే,

సన్నరాన్నము, పల్లెరు, అముదపువ్వు, దేవదారు, గలిజేరు, తిప్పతీగ, రేల గుజ్జు పీని కషాయముగాచి యందు శుంఠిచూర్ణమును గలిసి నేవించిన, పిక్కలు, నడుము, ప్రక్కలు, పీపు, తొడలు పీనియందు గలిగెడివాతము, దుస్తరమగు అమ వాతము నశించును.

❧ సంతతాదిజ్వరములకు పటోలాదికషాయము. ❧

పటోలేంద్రయవాదారుత్రిఫలాముస్తగోస్తనైః. 83

మధుకామృతవాసానాం క్వాథం యోద్రయుతం పిబేత్,

సంతతే సతతే చైవ ద్వితీయకృత్యతీయకే. 84

వికాహికే వా విషమే దాహపూర్వే నవజ్వరే,

చేదుపొట్టు, కొడికపాలవత్తులు, దేవదారు, త్రిఫలములు, తుంగముస్తలు, ద్రాక్ష, అతిమధురము, తిప్పతీగ, అజ్ఞసరము పీని కషాయముగాచి యందు, లేనె గలిసి నేవించిన సంతతజ్వరము, సతతజ్వరము, ద్వ్యాహికజ్వరము, తృతీయకజ్వరము, వికాహిక జ్వరము, దాహపూర్వమగువిషమజ్వరము, నవజ్వరము నశించును.

❧ సన్నిపాతజ్వరములకు సిప్పల్యాదికషాయము. ❧

సిప్పలీ సిప్పలీమూలం చవ్యచిత్రకనాగరైః. 85

వచాసాతివిషాజాడిపాతావత్సకరేఖకైః,

కిరాతతిక్తకం మూర్ఖా సర్వపామరిచాని చ. 86

- కటుకం పుష్కరం భారీ విడంగం కర్కటాహ్వయం,
అర్కమూల బృహత్సింహ శ్రేయసీ సదురాలభా. 87
- దీప్యకం చాజమోదా చ శుకనాసాదిహింగుభిః,
ఏతాని సమభాగాని గణోఽష్టావింశకో మతః. 88
- కషాయముపభుంజీత వాతశ్లేష్మజ్వరాపహం,
హంతి వాతం తథా శీతం చ్ఛేదజం ప్రబలం కఫమ్. 89
- ప్రలాపం చాతినిద్రాం చ రోమహద్నారుచీ తథా,
మహావాతేఽపతంత్రే చ సర్వగాత్రే చ శూన్యతామ్. 90
- ఆయం సర్వజ్వరాః హంతి సన్నిపాతాన్స్త్రయోదశ,

పిష్పిష్ట, మోడి, చవ్యము, చిత్రమూలము, సొంటి, వస, అతివస, జీలకఱ్ఱ, విష
బొద్ది, కొడిశపాలవిత్తులు, రేణుకలు, నేలవేము, చాగనార, ఆవాలు, మిరియములు,
కటుకరోహిణి, పుష్కరమూలము, గంటుభారంగి, వాయువిశంగములు, కర్కటకశృంగి,
జిల్లేడువేరు, పెద్దములక, కరకకాయలు, దురదగొండివిత్తులు, ఓమము, అజామోదము,
దుందిలము, ఇంగువ అనునీకరువదెసిమిసి ద్రవ్యములను సమభాగములుగ నలియగొట్టి
కషాయముగాచి నేవించిన వాతశ్లేష్మజ్వరము, వాతము, కైత్త్యము, ప్రబలమగుకఫము,
ప్రలాపము, అతినిద్ర, గగుర్పాటు, ఆరుచి, మహావాతము, అపతంత్రకవాతము, ఆవ
యవములయందు ఘ్నర్మజ్ఞానము లేకుండుట, సర్వజ్వరములు, పదిమూఁడునన్ని పాతజ్వర
ములు నశించును.

— సర్వాంగకంపవాతాదులకు మహారాస్నాదికషాయము. —

- రాస్నా ద్విగుణభాగా స్నాదేకభాగాస్తతః పరే. 91
- ధన్వయాసబలైరండదేవదారుసఙ్గీవచా,
వాసకో నాగరం పథ్యా చవ్యాముస్తా పునర్నవా. 92
- గుడూచీ వృద్ధదారుశ్చ శతప్రమ్నా చ గోతురః,
అశ్వగంధా ప్రతివిషా కృశమూలశ్చతావరీ. 93
- కృష్ణాసహచరశ్చైవ ధాన్యకం బృహతీద్వయం,
ఏభిః కృతం పిబేత్కాష్వాభం శుంఠీచూర్ణేన సంయుతమ్. 94
- కృష్ణాచూర్ణేన వా యోగరాజగుగ్ధులునాఽథవా,
అజమోదాదినావాఽపి తైలేనైరండజేన వా. 95
- సర్వాంగకంపే కుబ్జత్వే పక్షాఘాతేఽపభావంకే,
గృద్ధ్రస్యామూమవాతే చ క్లిపదే చాపతానకే. 96

అంత్రవృద్ధౌ తథాఽఽథానే జంఘాజానుగతేర్ధితే,
శుక్రాయుషే మేఢ్రోగే వంధ్యాయోన్యాచయేషు చ,
మహారాస్నాదిరాఖ్యాతో బ్రహ్మణా గర్భకారణం,

సన్నరాన్నము రెండుభాగములు, దురదగొండి, ముత్తవపులగము, అముదపు, దేవదారు, కచోరములు, వస, అడ్డసరము, సొంటి, కరకాయలు, చవ్వము, ముస్తలు, గలిజేరు, తిప్పతీగ, వృద్ధదారు (పెద్దసోపు), పెద్దసదాప, పల్లెరు, పెగడ్డ, అతివస, రేలగుఱ్ఱు, పిల్లిపీచరగడ్డలు, పిప్పళ్లు, పచ్చములుగోరింట, దనియములక, వాకుడు ఇవన్నియు నొక్కొకభాగముచేర్చి కషాయముగాచి యందు సీచూర్ణమునుగాని, పిప్పలిచూర్ణమునుగాని, యోగరాజగుగ్గులుగాని, అజామోదము, అముదమునుగాని, రోగము ప్రకృతిననుసరించి చేర్చి సేవించిన సర్వాంగకంపవాఙ్మజ్జత్వము, పక్షాఘాతము, అపబాహుకము, నడుము మొదలు కార్ణవఱకు భాధనుగజేసెడి గృధ్రసీవాతము, అమవాతము, బోదకాలు, అగ్నిమృనకు సెగతట్టెడి అపతవాతము, అంత్రవృద్ధి, కడుపుబ్బరము గలుగజేసెడి వాతము, పిక్కలు మోకా ఆశ్రయించిన ఆర్దితవాతము, శుక్రరోగము, మేఢ్రరోగము, వంధ్యులగుస్త్రీలక యోనిరోగములు నశించును. మఱియు బ్రహ్మచే చెప్పబడిన సీమహారాస్నాదికషాయగర్భధారణము గలుగజేయును.

❧ స్తవాదిగతవాతములకు విరండిన వృకకషాయము. ❧

ఏరండ్తో బీజపూరశ్చ గోక్షురో బృహతీద్వయమ్.

ఆశ్మభేదస్తథాబిల్వ ఏతన్తూలైః కృతశ్శృతః,

ఏరండతైలహింఘ్వాఢ్యస్సయవతౌరసైంధవః.

స్తనస్కంధకటీ మేఢ్రహృదయోత్థాం వ్యథాం జయేత్,

అముదపువేళ్లు, మాదీఫలపువేళ్లు, పల్లెరువేళ్లు, వాకుడువేళ్లు, పెద్దములకవేళ్లు పామెణభేది (కొండపిండిపేరు), మారేడు వీరిని కషాయముగాచి యందు అముదముగాని, ఇంగువపొడిచేసిగాని, యవతౌరమునుగాని, సైంధవలవణమునుగాని, గలిపిసేవిస్తనములు, భుజశిరస్సులు, నడుము, మేఢ్రము, హృదయము వీనియందు గలిగిన వాతయొక్కభాధ నశించును.

❧ వాతశూలలకు నాగరొడికషాయము. ❧

నాగరైరండయోః క్వాథః క్వాథ ఇంద్రయవస్య వా. 11

హింఘ్వుసౌవర్చలోపేతో వాతశూలనివారణః,

సొంటి, అముదపువేళ్లు వీనికషాయమునుగాని, కొడిశపాలిత్తుల కషాయంబు

గాని వేయించిన ఇంగువచూర్ణము, సౌవర్చలవణము వీనిని గలిపి సేవించిన వాతశూల నివారించును:

❧ పిత్తశూలకు త్రిఫలాదికషాయము. ❧

త్రిఫలారగ్వథక్వాథశృర్కరాక్షౌద్రసంయుతః. 101

రక్తపిత్తహరో దాహపిత్తశూలనివారణః,

త్రిఫలములు, రేలగుఱ్ఱ పీఠికషాయంబున తేనె, వంచదారగలపి సేవించిన రక్త పిత్తము, తాపము, పిత్తశూల నివారించును.

❧ క్షేష్ణశూలకు ఏరండాదికషాయము. ❧

ఏరండమూలం ద్విపలం జల్లేష్టగుణితే పచేత్. 102

తత్కాష్ఠో యావశూకాఢ్యః పార్శ్వహృత్కఫశూలహః,

ఆముదపువేరు రెండుపలములు దెచ్చి, యండనిమిదింతలు నీరుబోసి కషాయము గాచి యందు యవతైరమును గలిపి సేవించిన, ప్రక్కలు, హృదయము వీనియందు క్షేష్ణముచే జనించుశూలలు హరించును.

❧ హృద్రోగాదులకు దశమూలాదికషాయము. ❧

దశమూలకృతః క్వాథస్సయవతైరనైంధవః. 103

హృద్రోగగుల్మశూలాని కాసశ్వాసం చ నాశయేత్,

దశమూలములు కషాయముగాచి యందు యవతైరము, నైంధవలవణము గలిపి సేవించిన హృద్రోగము, గుల్మము, శూల, కాసము, శ్వాసము నశించును.

❧ మూత్రకృచ్ఛములకు హరీతక్యాదికషాయము. ❧

హరీతకీ దురాలంభా కృతమాలకగోతురైః. 104

పాషాణభేదసహితైః క్వాథో మాక్షికసంయుతః,

విబంధే మూత్రకృచ్ఛే చ సదాహే సరుజే హితః. 105

కరకకాయలు, దూలగొండి, రేలగుఱ్ఱ, పల్లెరు, కొండసిండివేరు వీనిని కషాయము గాచి యందు తేనెగలపి సేవించిన మలబద్ధము, తాపము పొటుతోగూడినమూత్ర కృచ్ఛము నశించును.

❧ మూత్రాఘాతాదులకు వీరతర్వాదికషాయము. ❧

వీరతరుర్వృక్షవందా కాశస్సహచరత్రయం,

కుశద్వయనలోగుండ్రా బకపుష్పోఽగ్నిమంధకః. 106

మూర్వాపాషాణభేదశ్చ సోఽనాకో గోతురస్తథా,

అపామార్గశ్చ కమలం బ్రాహ్మీ చేతి గణో వరః.

107

వీరతర్వాదిరిత్యుక్తశ్శర్కరాశ్చ రిక్తచ్ఛృహః,

మూత్రాఘాతం వాయురోగాన్నాశయేన్నిఖిలానపి.

108

నల్లబీడి, బదనిక, తెల్లు, తెల్లగోరింట, పచ్చగోరింట, నల్లగోరింట, కుశదర్భ, మంజదర్భ, కిక్కనగడ్డి, తుంగముస్తలు, లింగదొండ, పాదిరి, చాగనార, కొండపిండి పేరు, దుందిలపువేళ్లు, పల్లెరు, ఉత్తరేణి, తామరపూలు, సరస్వతియాకు వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన మూత్రమున వెడలుశర్కర, మూత్రద్వారమున రాళ్లుండుట చే జనించెడి రోగములు, మూత్రకృచ్ఛము, మూత్రాఘాతము, సమస్తవారోగములు నశించును.

శర్కరాశ్చ రిక్త విలాదికషాయము. ౧౦౯

వీలామధుకగోరింట రేణుకైరండవాసకాః,

కృష్ణాశ్చ భేదసహితః క్వాథ ఏషాం సుసాధితః.

109

శిలాజతుయుతః పేయశ్శర్కరాశ్చ రిక్తచ్ఛృహః,

వీలకులు, అతిమధురము, పల్లెరు, రేణుకలు, అముదపువేళ్లు, అడ్డసరము, పిప్పళ్లు, కొండపిండిపేళ్లు వీనిని కషాయముగాచి యందు శిలాజతుమార్గమును గలిపి సేవించిన మూత్రద్వారమున శర్కర వెడలుట, మూత్రాశ్చరి, మూత్రకృచ్ఛము నశించును.

మూత్రకృచ్ఛములకు గోక్షురాదికషాయము. ౧౧౦

సమూలగోక్షురక్వాథస్సితానూక్షికసంయుతః.

110

నాశయేన్మూత్రకృచ్ఛాణి తథా చోష్ణసమీరణం,

పల్లెరును సమూలముగ కషాయముగాచి యందు తేనె, పంచదారగలపి సేవించిన మూత్రకృచ్ఛము, ఉష్ణవాతము నశించును.

ప్రమేహములకు త్రిఫలాదికషాయము. ౧౧౧

వరాదార్వ్యద్విదారాణాం క్వాథః తౌద్రేణ మేహహః.

111

త్రిఫలములు, మ్రానిపసుపు, తుంగముస్తలు, దేవదారు వీనిని కషాయముగాచి, యందు తేనె గలిపి సేవించిన ప్రమేహములు నశించును.

వత్సకాదికషాయము. ౧౧౨

వత్సకత్రిఫలాదార్వ్యముస్తకోబీజకస్తథా,

కొడిశపాలవిత్తులు, త్రిఫలములు, మ్రానిపసుపు, తుంగముస్తలు, పేగిసపువట్లు వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన ప్రమేహములు నశించును.

—ॐ త్రిఫలాదికషాయము. ॐ—

ఫలత్రికాబ్దదార్పణాం విశాలాయాశ్శృతం విజేత్. 112

నిశాకల్మయతం సర్వప్రమేహవినివృత్తయే,

త్రిఫలములు, తుంగముస్తలు, మ్రానిపసుపు, పెద్దపాపర వీనిని కషాయముగాచి
యందు పసుపు కల్కమునుగలిపి సేవించిన సమస్తప్రమేహములు నశించును.

—ॐ ప్రదరరోగములకు దార్వాద్యదికషాయము. ॐ—

దార్వీరసాంజనం ముస్తం భల్లాతశ్శ్రీఫలం వృషః. 113

కైరాతశ్చ విజేదేషాం క్వాథం శీతం సమాక్షికం,

జయేత్సశూలం ప్రదరం పీతశ్వేతానితారుణమ్. 114

మ్రానిపసుపు, రసాంజనము, తుంగముస్తలు, నల్లబీడిగింజలు, మారేడు, అడ్డసరము,
సేలవేము వీనిని కషాయముగాచి చల్లారినిపిదప నందు లేనెగలిపి సేవించిన పోటుతోఁ
గూర్చి పసుపు ఎఱుపు నలుపు తెలుపువర్ణములుగ ప్రవించెడి స్త్రీలప్రదరరోగములు
హరించును.

—ॐ యోనిరోగ ప్రణాదికములకు న్యగ్రోధాదిగణకషాయము. ॐ—

న్యగ్రోధప్లక్షకోశామ్రవేతసో బదరీతుణిః,

మధుయష్టిప్రియాళిశ్చ లోధద్వయముదుంబరః 115

పిప్పలశ్చ మధూకశ్చ తథాపారిసపిప్పలః,

సల్లకీలిందుకీజంబూద్వయమామ్రతరుశ్శివా. 116

కదంబకకుభౌ చైవ భల్లాతకఫలాని చ,

న్యగ్రోధాదిగణక్వాథం యథాలాభం చ కారయేత్.

అయం క్వాథో మహాగ్రాహీ వ్రణ్యో భగ్నం చ నాశయేత్,

యోనిదోషహరో దాహమేదోమేహవిషాపహః. 118

వట్టి, జావ్వి, తుమ్మెదమామిడి, ప్రబ్బలి, రేగు, నందివృక్షము, అతిమధురము,
మొగలి, ఎఱ్ఱబొద్దుగు, అత్తి, రావి, ఇష్ప, గంగరావి, అందుగు, నల్లతుమికి, చిన్న
నేరేడు, పెద్దనేరేడు, మామిడి, కరకకాయలు, కడిమిపట్ట, మద్ది, బీడివిత్తులు అనునీ
న్యగ్రోధాదిగణమునంతయుగాని, అందు దొరకినంతయుగాని కషాయముగాచి సేవించిన
మలనిరోధము, వ్రణరోగము, అస్థిభంగము, యోనిదోషము, తాపము, మేదోరోగము,
మేహరోగము, విషదోషము నశించును.

—ॐ మేదోరోగములకు బిల్వాదికషాయము. ॐ—

బిల్వోగ్నిమంథసోస్యనాకః కాశ్చరీ పాటలా తథా,

క్వాభ ఏహం జయేన్నేదో దోషం తౌద్రేణ సంయుతః.

మారేడువ్రేళ్లు, కూరనెట్టివ్రేళ్లు, దుందిలపువ్రేళ్లు, గమ్ముడువ్రేళ్లు, పాడి
వీనిని కషాయముగాచి యందు తేనె గలిపి సేవించిన శరీరమునకు మేదోషృద్ధిచే
మేదోరోగము నశించును.

❧ త్రిఫలాదికషాయము. ❧

తౌద్రేణ త్రిఫలాక్వాభః పీతో మేదోహరస్త్వృతః,
శీతీభూతం తథోష్ణాంబు మేదోహృత్క్షౌద్రసంయుతమ్.

త్రిఫలములకషాయముగాచి యందుగాని, చల్లారిన యష్టాదకమందుగాని
గలిపి సేవించిన మేదోరోగము హరించును.

❧ ఉదరరోగములకు చవ్యాదికషాయము. ❧

చవ్యచిత్రకవిశ్వానాం సాధితో దేవదారుణా,
క్వాభస్త్రీవృచ్ఛూర్ణయుతో గోమూత్రేణోదరాఽజయేత్
చవ్యము, చిత్రమూలము, సొంటి, దేవదారు వీనిని కషాయముగాచి c
తెగడచూర్ణము, గోమూత్రము గలిపి సేవించిన ఉదరరోగము లన్నియు నశించున

❧ శోఫోదరములకు పునర్నవాదికషాయము. ❧

పునర్నవామృతాదారు పథ్యానాగరసాధితః,
గోమూత్రగుగ్ధులుయుతః క్వాభశ్శోఫోదరాఽహః.
గలిజేరు, తిప్పతీగ, దేవదారు, కరకకాయలు, సొంటి వీనిని కషాయము
యందు గుగ్గులుచూర్ణము, గోమూత్రము గలిపి సేవించిన శోఫోదరములు హరించ

❧ యకృత్ప్రీహములకు పథ్యాదికషాయము. ❧

పథ్యారోహితకక్వాభం యవతౌరకణాయుతమ్,
ప్రాతః పిబేద్ద్యకృత్ప్రీహగుల్తాదరనివృత్తయే.
కరకకాయలు, ములుమోడుగ వీనిని కషాయముగాచి యందు యవతౌ
పిప్పలిచూర్ణము గలిపి ప్రాతఃకాలమునసేవించిన యకృత్తు. ప్రీహము, గుల్మము, ఉడ
నశించును.

❧ వాపులకు పునర్నవాదికషాయము. ❧

పునర్నవాదారునిశా నిశాశుంతీ హరీతకీ,
గుడూచీ చిత్రకో భార్గీ దేవదారుచత్రైశ్శృతః.
పాణిపాదోదరముఖప్రాస్తం శోఫం వినాశయేత్,

గలిజేరు, మ్రానిపనుపు, పనుపు, సొంటి, కరకకాయలు, తిప్పతీగ, చిత్ర
మాలము, గంటుభారంగి, దేవదారు వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన చేతులు, కాళ్లు,
దరము, ముఖము వీనియందు జనించెడువాపులు నశించును.

—౧౭ వృషణశోఫలకు త్రిఫలాదికషాయము. ౧౬—

ఫలత్రికోద్భవం క్వాథం గోమూత్రేణైవ పాయయేత్,
వాతశ్లేష్మకృతం హంతి శోఘం వృషణసంభవమ్. 125

త్రిఫలములకు కషాయముగాచి యందు గోమూత్రమును గలిపి సేవించిన వాత
శ్లేష్మములవలన వృషణములయందు గలిగెడివాపులు హరించును.

—౧౮ ఆంధ్రవృద్ధులకు రాస్నాది కషాయము. ౧౬—

రాస్నామృతాబలాయస్త్విగోకంఠైరండజశృతః,
ఏరండతైలసంయుక్తో వృద్ధిమంత్రోద్భవాం జయేత్. 126

సన్నరాన్న, తిప్పతీగ, ముత్తపపుగము, యష్టిమధుకము, వల్లేరు, ఆముదపువ్వు,
వీనిని కషాయముగాచి యందు ఆముదముగలిపి సేవించిన ఆంధ్రవృద్ధి నశించును.

—౧౯ గండమాలలకు చందనాదికషాయము. ౧౬—

కాంచనారత్నచః క్వాథశ్శుంఠీచూర్ణైస్ నాశయేత్,
గండమాలాం తథా క్వాథః ష్టాద్రేణ వరణత్వచః. 127

దేవకాంచనపువ్వులకు కషాయముగాచి యందు సొంటిచూర్ణమును గలిపియైనను
రీక, ఉలిమిడిపట్టును కషాయముగాచి యందు తేనెగలిపియైనను సేవించిన గండమాలలు
హరించును.

—౨౦ స్త్రీపదాదిరోగములకు శాభోటకషాయము. ౧౬—

శాభోటవల్కలక్వాథం గోమూత్రేణ యుతం పిబేత్,
స్త్రీపదానాం వినాశాయ మేదోదోషనివృత్తయే. 128

పెద్దబేకుపట్టును కషాయముగాచి యందు గోమూత్రమును గలిపి సేవించిన బోద
ము, మేదోరోగములు నశించును.

—౨౧ అంతర్విద్రధులకు పునర్నవాదికషాయము. ౧౬—

పునర్న వావరుణయోః క్వాథోఽంతర్విద్రధీన్దయేత్,
తథా శిగ్రుభవక్వాథో హింగునైంధవసంయుతః. 129

తెల్లగలిజేరు, ఉలిమిడిపట్టు వీనిని కషాయముగాచి సేవించినను, లేక మునగ
పట్టును కషాయముగాచి యందు ఇంగువచూర్ణము, నైంధవలవణము వీనిని గలిపి సేవించి
నను అంతర్విద్రధులు హరించును.

—ॐ మధ్యవిద్రధులకు వరుణాదికహయము. ॐ—

వరుణాదిగణక్వాభమపక్షే మధ్యవిద్రధౌ,
ఊషకాదిరజోయుక్తం పిబేచ్ఛనునహేతవే.

వరుణాదిగణమును కషాయముగాచి యందుఁబాదిగణచూర్ణమును గలిపి
చిన అపక్వముగనుండెడి మధ్యవిద్రధులు హరించును.

—ॐ వరుణాదిగణము. ॐ—

వరుణో బకపుష్పశ్చ బిల్వాపామార్దచిత్రకాః,
అగ్నిమంథద్వయం శిగ్రుద్వయం చ బృహతీద్వయమ్.
సైరేయకత్రయం మూర్వా మేషశృంగీ కిరాతకః,
అజశృంగీ చ బింబీచ కరంజశ్చ శతావరీ.
వరుణాదిగణక్వాభః కఫమేదోహరస్తస్మతః,
హంతి గుల్మం శిరశ్శూలం తథాభ్యంతరవిద్రధీన్.

ఉలిమిడి, లింగదొండ, మారేడు, ఉత్తరేణు, చిత్రమూలము, చిన్నకూక
పెద్దకూకనెల్లి, చేదుమునగ, తీపిమునగ, నాకుడు, పెద్దములక, నల్లగోరింట, పచ్చగో
రెల్లగోరింట, చాగపట్ట, వద్దిపట్ట, నేలవేము, దుష్టుపుతీచగ, దొండవేరు, కానుగపట్ట,
పీచరగడ్డ, అనునీవరుణాదిగణమును కషాయముగాచి సేవించిన స్థేష్ణరోగము,
రోగము, గుల్మములు, తలపోటులు, అంతర్విద్రధులు నశించును.

—ॐ ఊషకాదిగణము. ॐ—

ఊషకస్తుత్థకం హింగు కాసీసద్వయనైంధవమ్,
సశిలాజితౌ కృచ్చాశ్చ గుల్మమేదగకఘాపహమ్.

చాటిమన్ను, శుద్ధిచేసిన మైలతుత్థము, వేయించిన ఇంగువ, ధాతుకాసీసము, :
కాసీసము, నైంధవలవణము, శిలాజతు; వీనిని చూర్ణముగావించి సేవించిన ము
కృచ్ఛము, ఆత్మరి, గుల్మములు, మేదోరోగము, స్థేష్ణరోగము హరించును.

—ॐ భగందరములకు ఖదిరాదికహయము. ॐ—

ఖదిర త్రిఫలక్వాభో మహిషీఘృతసంయుతః,
విడంగచూర్ణయుక్తశ్చ భగందరవినాశనః.

చంద్రచేవ, త్రిఫలములు, వీనిని కషాయముగాచి యందు బఱ్ఱెనెయ్యి, వా
విడంగముల చూర్ణము, వీనిని గలిపిసేవించిన భగందరములు నశించును.

—ॐ ఉపదంశములకు పటోలాదికహయము. ॐ—

పటోలత్రిఫలానింబకీరాతఖదిరాసనైః,

క్వాథః పీతో జయేత్సర్వానుపదంశాన్సగుగ్ధులుః. 136

చేదుపాట్లు, త్రిఫలములు, వేపచెక్క, నేలవేము, చంద్రచేప, వేగిసపట్ట పీని హేయంబున శుద్ధిచేసిన గుగ్ధులచూర్ణమునుగలిపి సేవించిన ఉపదంశరొగము లన్నియు శశించును.

— వాతరక్తములకు అమృతాదికషాయము. —

అమృతైరండవాసానాం క్వాథా ఏరండతైలయుక్, 137
పీతస్సర్వాంగసంచారి వాతరక్తం జయేద్భ్రవమ్.

తిప్పతీగ, ఆముదపువ్వు, అడ్డనరము వీనిని కషాయముగాచి యందు ఆముదమును గలిపి సేవించిన శరీరమునందంతట వ్యాపించెడివాతరక్తము నశించును.

— పటోలాదికషాయము. —

పటోలం త్రిఫలా తిక్తా గుడూచీ చ శతావరీ, 138
ఏతత్క్వాథో జయేత్పీతో వాతాస్త్రం దాహసంయుతమ్.

చేదుపాట్లు, త్రిఫలములు, కటుకరోహిణి, తిప్పతీగ, పిల్లపీచరగడ్డ వీనిని కషాయముగాచి సేవించిన తాపముతోఁగూడిన వాతరక్తము నశించును.

— శ్వేతకుష్ఠములకు అవల్లజాదికషాయము. —

క్వాథోఽవల్లజమార్దాఢ్యో ధాత్రీ ఖనిరసారయోః, 139
జయేత్సుసేవితో నిత్యం కుష్ఠం పథ్యాశినాం నృణామ్.

ఉసిరికయొలుపు, చంద్రచేప పీని కషాయముగాచి యందు బావంచెత్తుల చూర్ణమునుగలిపి వధ్యంబుగనుండి దీర్ఘ కాలము సేవించిన శ్వేతకుష్ఠపులు (బొట్టులు) నశించును.

— వాతరక్తములకు లఘుమంజిష్ఠాదికషాయము. —

మంజిష్ఠాత్రిఫలాతిక్తా వచాదారునిశామృతాః, 140
నింబశైషాం కృతః క్వాథో వాతరక్తవిनाశనః.
పామాకాపాలికాకుష్ఠరక్తమండలజిన్నతః,

మంజిష్ఠ, త్రిఫలములు, కటుకరోహిణి, వస, మ్రానివసుపు, తిప్పతీగ, వేపచెక్క పీనిని కషాయముగాచి సేవించిన, వాతరక్తము, గజ్జి, కుఱుపులు, కపాలికాకుష్ఠము, రక్తమండలము హరించును.

— సర్వకుష్ఠములకు బృహన్మంజిష్ఠాదికషాయము. —

మంజిష్ఠాముస్తకులజగుడూచీకుష్ఠనాగరైః. 141
భార్గీక్షుద్రావచానింబనిశాద్వయఫలత్రికైః,

ఁటోలకటుకామూర్వా విడంగాసనచిత్రకైః,
 శతాపరీత్రాయమాణాకృష్ణేంద్రయవవాసకైః,
 భృంగరాజమహాదారుపాతాఖిరచందనైః.
 త్రివృద్వరుణకైరతవాకుచీకృతమాలకైః,
 శాఖోటకమహానింబకరంజాతివిషాజలైః.

ఇంద్రవారుణి కానంతాసారిబాపర్పతైస్సమైః,
 ఏభిః కృతం పితౄత్కృతం కృష్ణాగుగ్ధులుసంయుతమ్.
 అష్టాదశసుకుప్తేషు వాతరక్తార్ధితే తథా,
 ఉపదంశే శ్శీఘ్రదేచప్రసుప్తౌఁక్షఘాతకే.
 మేదోదోషేనేత్రరోగే మంజిష్ఠాదిః ప్రశస్యతే,

మంజిష్ఠ, తుంగముష్ణలు, కొడిశపాల, తిప్పతీగ, చంగల్యకోష్ఠ, సాంటి, భారంగి, వాకుడు, వస, వేప, పసుపు, మ్రానిపసుపు, త్రిఫలములు, చేదుపొట్టు, కరోహిణి, చాగ, వాయువిడంగములు, వేగినచెక్క, చిత్రమాలము, పిల్లపీచరగడ్డ, క్రానుగ, పిప్పళ్లు, కొడిశపాలవిత్తులు, అడ్డసరము, గుంటగలగర, దేవదారు, విషచంద్రచెక్క, రక్తచందనము, తెగడ, ఉలిమిడిపట్టు, నేలవేము, బాపంచివిత్తులు, గుఱ్ఱ, పెద్దటేకుపట్టు, పెద్దవేము, క్రానుగచక్క, అతివస, కురువేరు, పెద్దపాపరక్తదురదగొండిచేళ్లు, సుగంధిచేళ్లు, పర్వాటకము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి యముసుగాచి యందు, పిప్పలిమార్జ్జమును, గుగ్గులుమార్జ్జమును గలిపి సేవించిన పదమిదికుష్ఠములు, వాతరక్తము, ఉపదంశము, బోదకాలు, శరీరమును స్పర్శజ్ఞానము లేకుజేసెడి రోగము, పక్షఘాతవాతము, మేదోరోగము, నేత్రరోగము నశించును.

❧ శిరోనేత్రరోగములకు పథ్యాదికమాయము. ❧

పథ్యాక్షుధాత్రీభూనింబనిశానింబామృతాయుతైః.

కృతః క్వాథప్రడంగోయం సగుడశ్శీర్షశూలహా,
 భూశంఖకర్ణశూలాని తథాఽర్ధశిరసోరుజమ్.

సూర్యావర్తం శంఖకం చ దంతపాతం చ తద్రుజం,
 నక్తాన్ధ్యం పటలం శుక్రం చక్షుఃపీడాం వ్యపోహతి.

త్రిఫలములు, నేలవేము, పసుపు, వేపచెక్క, తిప్పతీగ వీనిని కమాయము7 యందు బెల్లమునుగలిపి సేవించిన తల, కనుబొమలు, శంఖస్థానము, చెవులు, వీనియం పోట్లు, ఆరతలనొప్పి, సూర్యావర్తము, శంఖశూల, పండ్లువాడుచే గలుగుపోట్లు, డశూల, రేడికటి, కండ్లపొరలు, కంటిపూలు, కండ్లనొప్పులు నశించును.

—ॐ నేత్రరోగములకు వాసాదికహయము. ॐ—

వాసావిశ్వామృతాదార్వి రక్తచందనచిత్రకైః,
భూనింబనింబకటుకా పటోలత్రిఫలాంబుధైః. 150

యవకాలింగకుటజైః క్వాథస్సర్వాక్షిరోగహః,
వైస్వర్యం పీనసం శ్వాసం నాశయేదురసః క్షతమ్. 151

అడ్డపరము, సొంటి, తిప్పతీగ, మ్రానిపనుపు, రక్తచందనము, చిత్రమూలము,
ము, వేపచెక్క, కటుకరోహిణి, చేదుపొట్ట, త్రిఫలములు, తుంగముస్తలు,
య, పుచ్చవేరు, కొడిశపాలవిత్తులు వీరికహయముగాది సేవించిన సమస్తనేత్రరోగ
, స్వరభంగము, పీనసము, శ్వాస, ఉరఃక్షతము నశించును.

—ॐ అమృతాదికహయము. ॐ—

అమృతాత్రిఫలాక్వాథః పిష్పలీచూర్ణసంయుతః,
సక్షౌద్రశీలితో నిత్యం సర్వనేత్రవ్యథాం జయేత్. 152

తిప్పతీగ, త్రిఫలములు వీరికహయముగాది యందు పిష్పలీచూర్ణమును, తేనెను
సేవించిన సమస్తనేత్రరోగములు హరించును.

—ॐ వ్రణాదులకు అశ్వత్థాదికహయము. ॐ—

అశ్వత్థోదంబురప్లక్షవటవేతసజశ్శృతః,
వ్రణశోభోపదంశానాం నాశనః క్షౌశనాత్సృతః. 153

రావిపట్ట, ఆత్తిపట్ట, జువ్విపట్ట, మణ్ణిపట్ట, వ్రబ్బలి వీనిని కహయముగాది యా
మంబుచే గడిగిన వ్రణములు, వాపు, లింగరోగములు నశించును.

—ॐ ప్రమథ్యనిధానము. ॐ—

ప్రమథ్యాప్రోచ్యతే ద్రవ్యపలకల్మీకృతాచ్ఛృతాత్,
తోయేఽష్టగుణితే తస్యాః పానమాహుః పలద్వయమ్. 154

పలప్రమాణము పచ్చిద్రవ్యములను నూరుటచేగాని, ఎండినద్రవ్యములను నీటితో
పటచేగాని కల్మముగావించి యం దెనిమిదింతల నీరుబోసి రెండుపలములు మిగులు
కాచుటయే ప్రమథ్యమనబడు. నియ్యది రెండుపలములు సేవింపందగు.

—ॐ రక్తాతీసారములకు మస్తాసిప్రమథ్యము. ॐ—

ముస్తకేంద్రయవైస్సిద్ధా ప్రమథ్యా ద్విపలోన్మితా,
సుశీతా మధుసంయుక్తా రక్తాతీసారనాశినీ. 155

తుంగము స్తలు, కొడిక పాలవిత్తనములు వీని నొకపలము కల్గముజేసి యం చెని మివివలముల నీరుబోసి రెండుపలములు మిగులునట్లు ప్రమథ్యమునుగాని బాగుగ చల్లైన పిదప నందు తేనెఁ గలిపి నేవించిన రక్తాతిసారములు హరించును.

— యవాగు లక్షణము. ౧౯ —

సాధ్యం చతుష్పలం ద్రవ్యం చతుష్షష్టిపలే జలే,
తత్కాంతే నార్థశిష్టేన యవాగూం సాధయేద్ధనామ్. 156

బొప్పయోగ్యద్రవ్యములను నాలుగుపలములు గ్రహించి నలియగొట్టి యందు అఱువది నాలుగుపలముల నీరుబోసి సగము మిగులునట్లు గాచి వడియగట్టి, యందు చియ్యము మొదలగు వైద్యోక్తద్రవ్యములచేర్చి గట్టియగునటుల మరల గాచుటయ యవాగువనంబడు.

— సంగ్రహణులకు ఆమ్రాదియవాగువు. ౨౦ —

ఆమ్రామ్రాతకజంబూత్వక్కషాయే విపచేద్బుధః,
యవాగూం శాలిభిర్బుక్తాం తాం భుక్త్వా గ్రహణీం జయేత్.

మామిడిపట్ట, అంబాళపువట్ట, నేరేడుపట్ట వీనిని నాలుగుపలములయెత్తు గ్రహించి నలియగొట్టి యందు అఱువదినాలుగుపలముల నీరుబోసి సగము మిగులునట్లుగాచి వడియ గట్టి పిదప నందు నాలుగుపలములచియ్యమువేసి చిక్కగ కాచుటయ ఆమ్రాదియవాగు వనంబడు. దీనిని నేవించిన సంగ్రహణులు నశించును.

— యూషులక్షణము. ౨౧ —

కల్కద్రవ్యపలం శుంఠీ పిప్పలీచార్థకార్షకీ,
వారిప్రసేన విపచేత్స ద్రవ్యో యూష ఉచ్యతే. 158

కల్కమున నొక ప్రస్థము నీళ్లఁబోసి కొంచెము చిక్కగ కాచుటయే యూష మనంబడు. అందు సాధారణద్రవ్యములను కల్కముజేసి గలుపునెడల కర్షప్రమాణం బును, సొంటి, పిప్పళ్లు వీనిని కల్కముజేసి గలుపునెడ అర్థకర్షప్రమాణంబును కలుప వలయును.

— సన్నిపాతాదులకు సప్తముష్టియూషము. ౨౨ —

కులుత్థయవకోలై శ్చ ముద్గైర్ధూలక గ్రంథికైః,
శుంఠీ ధాన్యకయు కైశ్చ యూష స్తేష్ఠానిలాపహః. 159
సప్తముష్టిక ఇత్యేషస్సన్నిపాతజ్వరా జయేత్,
ఆమవాతహరః కంఠహృద్వక్త్రాణాం విశోధనః. 160

ఉలపలు, యవలు, రేగుపండ్లు, పెసలు, మల్లంగిగడ్డలు, గ్రంథితగరము, సొంటి, దనియాలు వీనిని యూషముగాచి నేవించిన స్తేష్ఠవాతము, సన్నిపాతజ్వరము,

ఆమవాతము, నశించుటయేగాక కంఠము, హృదయము, ముఖము వీనిని శుద్ధిచేయును. ఇదియే, సప్తముష్టికయూష మనఁబరచును.

— ౧౭ పానకల్పనము. ౧౭ —

తేజస్వీం ద్రవ్యపలం సాధ్యం చతుష్పత్తిపలే జలే,
అర్థశిష్టం చతుర్థేయం పానే భక్తాదిసంవిధా.

161

సాధ్యద్రవ్యముల నొకపలమునెచ్చి కొంచెముగ దంచి యందు అఱువదినాలుగు పలములనుదకముఁబోసి సగముమిగులునట్లుకాచి వడియఁగట్టి దప్పియగునపుడు కొంచము కొంచముగ సేవించదగు. ఇట్లే అన్నాదిక్రియలయందును జేయందగు.

— ౧౮ సిపాసాజ్వరములకు ఉశీరాదిపానము. ౧౮ —

ఉశీరపర్పటోదీచ్యాముస్తనాగరచందనైః,
జలం శృతం హిమం పేయం సిపాసాజ్వరనాశనమ్.

162

వట్టివేళ్లు, పర్పటకము, కురువేరు, తుంగముస్తల, సొంటి, రక్తచందనము వీనిని వలప్రమాణములుగ గ్రహించి కొంచముగ దంచి యందు అఱువదపలముల నుదకము బోసి సగముమిగులునట్లుకాచి వడియఁగట్టి చల్లారినపిదప సేవించిన దప్పితోఁగూడినజ్వరము నశించును.

— ౧౯ ఉష్ణోదకలక్షణము. ౧౯ —

అప్తమేనాంశశేషేణ చతుర్థేనార్ధకేన వా,
అథవా క్వధితేనైవ సిద్ధముష్ణోదకం వదేత్.

163

ఎనిమిదవపాలు మిగులునట్లుగాని, నాలవపాలుమిగులునట్లుగాని, సగము మిగులు నట్లుగాని, తెల్లనట్లుగాని, కాచఁబడినయుదకము యాష్ణోదక మనఁబడును.

శ్లేష్మానువాతమేదోఘ్నం వస్త్రీశోధనదీపనం,
కాసశ్వాసజ్వరహరం పీతముష్ణోదకం నిశి.

164

రాత్రులయం దుష్ణోదకమునుత్రాగిన, శ్లేష్మము, ఆమవాతము, మేదోరోగము, శ్వాసము, కాసము, జ్వరము హరించును. వస్త్రీశోధనము, అగ్నిదీపనము కలుగును.

— ౨౦ ఆమశూలకు షీరపాకలక్షణము. ౨౦ —

షీరమప్తగుణం ద్రవ్యాత్ షీరాన్నీరం చతుర్థణం,
షీరావశేషం తత్పీతం శూలమూమోద్భవం జయేత్.

165

ద్రవ్యమున కెనిమిదింతలుపాలు, పాలకునాలుగింతలు నుదకముఁ బోసి, పాలు మిగులునటులకాచి చల్లారినపిదప, యాపాలనుత్రాగిన ఆమశూలలు హరించును.

సర్వజీర్ణజ్వరములకు పంచమూలీక్షీరపాకము. ౧౬౬

సర్వజ్వరాణాం జీర్ణానాం క్షీరం భైషజ్యము త్తమం,
శ్వాసాత్కాసాచ్ఛిరశ్శూలాత్పర్శ్వశూలాత్సపీనసాత్. 166
ముచ్యతే జ్వరితః పీత్వా పంచమూలీశృతం పయః,

కోలపాన్న, ముయ్యోకుపాన్న, వాకుడు, పెద్దములక, పల్లెరు వీనివ్రేళ్లను నలియఁగొట్టి యందు ఎనిమిదింతలపాలు, నాలుగింతలనీరుబోసి పాలుమిగులునట్లు కాచి సేవించిన జీర్ణజ్వరము, శ్వాసము, కాసము, తలపోటు, పార్శ్వశూల, పీనసము నశించును. మఱియు సంపూర్ణ జీర్ణజ్వరములకు పాలు త్తమమగునాషధము.

క్షేష్ణజ్వరమునకు త్రికంటకాదిక్షీరపాకము. ౧౬౭

త్రికంటకబలావ్యాఘ్రీగుడనాగరసాధితమ్. 167

వర్షిమూత్రవిబంధఘ్నం కఫజ్వరహరం పయః,

పల్లెరు, చిట్టాముట్టి, వాకుడు, బెల్లము, సొంటి వీనికెనిమిదింతలుపాలు, నాలుగింతలు నీరుబోసి పాలు మిగులువఱకుకాచి సేవించిన మలబద్ధము, మూత్రబంధము, క్షేష్ణజ్వరము నశించును.

అన్నస్వరూపయవాగువు. ౧౬౮

అథాన్న ప్రక్రియాత్రైవ ప్రోచ్యతే నాతివిస్తరా. 168

యవాగూషధ్గుణజలే సిద్ధాస్యాత్కృతసరాఘనా,
తండులైర్దాషముదైశ్చ తిలైర్వా సాధితా హితా. 169

యవాగూర్గాహితీ బల్యా తర్పణీ వాతనాశినీ,

అన్నప్రక్రియ యన నన్నరూప (గంజి) మగు విలెపి, పేయ అనువానిక్రియల సీగ్రంభమునందు సంక్షేపముగ జెప్పుచున్నాడ. బియ్యము, మినుములు, పెసలు, నువ్వులు, వీనిలో నెయ్యెకాలంబున దేని గంజికావలెనో దానింగొని అందున కాఱుభాగంబుల నీర్లుబోసి గట్టి బడునట్లు కాచుటయ అన్నయవాగు వనంబడు. ఇది కృతసరమనియు, ఘనమనియు కూడ జెప్పుచున్నాడు. ఇది అతిసారములయందు మలస్తంభనమును, శరీరమునకు బలమును గలుగఁజేయును. వాతమును నశింపఁజేయును.

విలేపీలక్షణము. ౧౬౯

విలేపీ చ ఘనాసిక్థా సిద్ధా నీరే చతుర్గుణే.

విలేపీ తర్పణీ హృద్యా మధురా పిత్తనాశినీ,

ద్రవ్యమునకు నాలుగింతలు నీళ్లుబోసి గట్టిగను, జిగురుగను కాచిన నదియ విలేపి
యనంబడు. ఇది ధాతువృద్ధి, శరీరపుష్టి, హృదయమునకు హితము గలుగఁజేయును. ఇది
తియ్యగనుండేనేని పిత్తమును నశింపఁజేయును.

— ౧౭ పేయా లక్షణము. ౧౭ —

ద్రవాదికా స్వల్పసిక్థా చతుర్దశగుణే జలే. 171

సిద్ధా పేయా బుద్ధైర్జ్ఞేయా యూషః కించిద్ధనస్త్వతః,

పేయా లఘుతరా జ్ఞేయగా గ్రాహిణీ ధాతుపుష్టికా. 172

యూషో బల్యస్తతః కంఠోఽలఘుపాకః కఫాపహః,

ద్రవ్యమునకు పదునాలుగింతలు నీళ్లుబోసి పలచగను కొంచెము జిగురుగను కాచిన
నది పేయయనియు, అదియే కొంచెము గట్టిగనుండిన యూషమనియుఁ బరఁగు. పేయ
యందు మిక్కిలి లఘుత్వమును, మలస్తంభనమును, ధాతుపుష్టియును గలిగియుండును.
యూషముచే బలమును కంఠమునకు హితమును క్షేష్ణ నాశనంబును గలుగును.

— ౧౮ అన్న వక్ష్వలక్షణము. ౧౮ —

జలే చతుర్దశగుణే తండులానాం చతుగ్విలమ్. 173

వివచేత్స్నావయేన్తండం స భక్తో మధురో లఘుః.

నాలుగుపలములబియ్యమునకు పదునాలుగుపలముల నీళ్లుబోసి యుడికించి గంజి
వార్చబడిన యన్నము మధురముగను తేలికగను నుండును.

— ౧౯ సిద్ధమండము. ౧౯ —

నీరే చతుర్దశగుణే సిద్ధో మండ స్త్వసిక్థకః. 174

శుంతీ నైంధవసంయుక్తః పాచనో దీపనః పరః,

బియ్యమునకు పదునాలుగుభాగములు నీళ్లుబోసి బిరుసుగ నుడికించి గంజివార్చు
టయే సిద్ధమండమనంబడు. ఇందు సొంటి చూర్ణము, నైంధవలవణము గలిపి సేవించిన
దీపనము పాచనము గలుగును.

— ౨౦ అష్టగుణమండము. ౨౦ —

ధాన్యత్రికటుసింధూత్థముద్గతండులయోజితః. 175

భుష్టశ్చ పింగుతైలాభ్యాం స మండోఽష్టగుణస్త్వతః,

దీపనః ప్రాణదో వస్తిశోధనో రక్తవర్ధనః. 176

జ్వరజిత్సర్పదోషఘ్నో మండోఽష్టగుణ ఉచ్యతే,

ఇంగువను వేయించి నూనెలోగలిపి దానిలో పలవ్రమాణము పెనలు, రెండుపలముల బియ్యమును వేయించి యందు దనియాలు, సొంటి, పిప్పళ్లు, మిరియాలు, నైంధవలవణము వీనిని నలియగొట్టి వైచి, పదునాలుగు భాగములు నీళ్లుబోసి కాచి, పడియగట్టి సేవించిన జ్వరము, వాతాదిబోషములు హరించుటయేగాక, అగ్నిదీపనము, ప్రాణములకు లేజన్సు, వస్త్రోధనము, రక్తవృద్ధి గలుగును. ఇందు ఎనిమిది గుణంబు లుండుటవలన అష్టగుణమండ మనఃబరంగు.

శ్లోకేష్వపిత్తాదులకు వాద్యమండము. ౧౭౭

సుఖండితై స్తథా భ్రష్టైర్వాద్యమండో యవైర్భవేత్. 177

కఫసిత్తహరః కంఠోఽరక్తపిత్తప్రసాదనః,

యవలను చక్కగదంచి వేయించి యందు పదునాలుగుభాగముల నీళ్లుబోసి యండి కించి పడియగట్టుటయ వాద్యమండమనంబడు. దీనిని సేవించిన శ్లేష్మపిత్తముల ప్రకోపము, రక్తపిత్తము హరించును. కంఠమునకు హితంబుగ నుండును.

శ్లోకేష్వజ్వరములకు లాజమండము. ౧౭౮

లాజైర్వా తండులైర్భ్రష్టైర్లాజమండః ప్రక్షీర్తితః. 178

శ్లేష్మపిత్తహరో గ్రాహీ విపాసాజ్వరజిన్నతః,

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం

సూత్రస్థానే మధ్యమఖండే క్వాథాదికల్పననామ

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

వరిపేలాలయంచైనను, వేయించిన బియ్యమునందైనను పదునాలుగు భాగముల నీళ్లుబోసికాచి పడియగట్టుటయ లాజమండ మనంబడు. దీని సేవించుటచేత, శ్లేష్మపిత్తముల ప్రకోపము, దప్పిలోగూడిన జ్వరము, నశించుటయేగాక అతిసారముల బంధించును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచిత సంహితాయందు సూత్రస్థానమున

మధ్యమఖండమందు క్వాథాదికల్పనమను

ద్వితీయాధ్యాయము ముగిసెను.

తృతీయాధ్యాయము.

—ॐ ఘంటకల్పనము. ॐ—

క్షుణ్ణే ద్రవ్యపలే సమ్యగ్జలముష్ణం వినిక్షీపేత్,
మృతౌత్పత్తే కుడవోన్మానం తతస్తు స్రావయేత్పటాత్. 1
సస్యాచ్ఛూర్ణద్రవః ఘంట స్తన్మానం ద్విషలోన్వితం,
మధుశ్వేతాగుడాదీంశ్చ క్వాథవత్తత్ర నిక్షీపేత్. 2

ఒకపలము సౌషధద్రవ్యమును మెత్తగదంచి చూర్ణముచేసి యొక కుండలోవైచి
యందు వేడిసిరు నొకకుడవముబోసి బాగుగఁగలిపి వడిగట్టిన నదియ ఘంటమనియు,
చూర్ణద్రవమనియు చెప్పబడు. మఱియు నీఘంటము రెండుపలములు సేవింపదగు.
ఇందు, తేనె, పంచదార, బెల్లము మొదలగువానిని గలుపునెడ కషాయమునకు చెప్పం
బడిన ప్రమాణముగనే కలుపందగు.

—ॐ వాతపిత్తజ్వరములకు మధుకాదిఘంటము. ॐ—

మధుకాకపుష్పం మధుకం చందనం సపరూషకం,
మృణాలం కమలం లోధ్రం గంభారీం నాగ కేసరమ్. 3
త్రిఫలం సారిబాం ద్రాక్షం లాజాన్కోష్ఠే జలే క్షీపేత్,
సితామధుయుతః పేయః ఘంటో వాసో హిమోఽధవా. 4
వాతపిత్తజ్వరం దాహం తృష్ణామూర్ఛారతిభ్రమాన్,
రక్తపిత్తం మదం హన్యాన్నాత్ర కార్యా విచారణా. 5

ఒక కుండలో నాలుగుపలముల వేడినీళ్లుబోసి యందు ఇవ్వపూలు, యష్టిమధు
కము, రక్తచందనము, చిట్టితపండ్లు, తామరకాండలు, తామరపూలు, లాద్దుగు, గుమ్మడు,
నాగకేసరములు, త్రిఫలములు, సుగంధిపాలవేరు, ద్రాక్షపండు, పరిపేలాలు ఇవన్నియు
నొకపలముచెచ్చి మెత్తగచూర్ణము గావించివైచి చక్కగ గలియనట్లుచేసి వడియ
గట్టి, యందు పంచదార, తేనె గలిపి సేవించిన గాని, వైదానిని హిమముగ జేసి
సేవించినగాని వాతపిత్తజ్వరము, దాహము, దష్టి, మూర్ఛ, వదార్థములయందు ద్వేషము,
భ్రమము, రక్తపిత్తము, మదరోగము ఇవన్నియు నశించును. ఇవియ మధుకాదిఘంట
మనఁబడు.

—ॐ దష్టి మొదలగువానికి ఆమ్రాదిఘంటము. ॐ—

ఆమ్రజంబూకిసలయైర్వటశృంగప్రరోహకైః,

ఉశీరేణ కృతః ఘంటస్సత్రో ద్రో జ్వరనాశనః.

6

పిపాసాఛర్ద్యతీసారాఽ మూర్ఛాఽం జయతి దుస్తరాం,

మమిడిచిగుళ్లు, నేరేడుచిగుళ్లు, మట్టిమొగ్గలు, (లేక, మట్టియూడలకొనలు) వట్టి పేళ్లు వీనిని వైశేషిక ప్రకారము ఘంటముజేసి యందు తేనె గలిపి సేవించిన జ్వరము, పిత్తవాంతులు, అతిసారము, ప్రబలముగ నుండెడి మూర్ఛ నశించును.

◀◀ పిత్తతృష్ణాదులకు మధుకాదిఘంటము. ౭◀◀

మధుకపుష్పగంభారీచందనోశీరథాన్యకైః.

7

ద్రాక్షయా చ కృతః ఘంటస్సితశ్శర్కరయా యుతః,

తృష్ణాపి త్తహరః ప్రోక్తో దాహమూర్ఛాభ్రమాఽ జయేత్.

8

ఇష్పత్రాలు, గుమ్మడు, రక్తచందనము, వట్టిపేళ్లు, దనియాలు, ద్రాక్షపండు వీనిని వైశేషిక ప్రకారము ఘంటముగావించి చల్లారిన పిదప యందు శర్కరగలిపి సేవించిన దప్పి, పిత్తము, తాపము, మూర్ఛ భ్రమము నశించును.

◀◀ మంథలక్షణము. ౮◀◀

మంథోఽపి ఘంటభేదస్సాస్త్మితేన చాత్మైవ కథ్యతే,

ఘంటభేదంబగు మంథవివరణమును నిక్కడ వచించెద.

◀◀ మంథవిధానము. ౯◀◀

జలే చతుగపలే శీతే త్సుణ్ణం ద్రవ్యపలం ష్టివేత్.

9

మృత్పాత్రే మంథయేత్సమ్యక్తస్థాచ్చ ద్విపలం పిబేత్,

ఒకకుండయందు నాలుగుపలములచల్లనీరునుబోసి యందొకపలము నౌషధద్రవ్యమును చూర్ణముగావించి వైచి బాగుగ చిలికి వడియగట్టిన నదియ మంథమనబరంగు. మఱియు దీని రెండుపలములు సేవింపందగు.

◀◀ సర్వమద్యవికారములకు ఖర్జూరాదిమంథము. ౧౦◀◀

ఖర్జూరదాడిమద్రాక్షౌ తిత్తిడీకామ్లికామలైః.

10

సపరూషైః కృతో మంథస్సర్వమద్యవికారనుత్,

ఖర్జూరపుపండు, దానిమ్మగింజలు, ద్రాక్షపండు, చింతపండు, చింతపట్ట, ఉసిరిక వరుగు, చిట్టితపండ్లు, ఇవన్నియు నొకపలము గ్రహించి యొకకుండలో వైచి, నాలుగు పలముల శీతోదకముబోసి వైశేషిక ప్రకారము మంథముజేసి సేవించిన, మద్యపానముచే జనించిన పలువికారములు నశించును. వక్కలసొమ్మ, కోద్ర వధాన్యభక్షణముచే జనించినమత్తు నశించును.

❧ వాంతులకు మసూరాదిమంథము. ❧

ఘౌద్రయుక్తా మసూరాణాం సక్తవో దాడిమాంభసా. 11
మథితా వారయంత్యాశు ఛర్దిం దోషత్రయోద్భవాం,

చిఱునెనగలనువేయించి పిండిచేసి దానిని దాడిమగింజలరసములతో నానబెట్టి
మంథముజేసి యందు తేనెగలిపి నేవించిన, వాతపిత్తశ్లేష్మములచే జనించెడు వాంతులు
నశించును.

❧ దప్పికి యపమంథము. ❧

స్థావిత్తైశ్శీతనీరేణ సఘృతైర్వ్యవసక్తుభిః,
నాతిసాంద్రద్రవైర్మంథ స్తృష్ణాదాహాప్రపిత్తహః. 12

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం సంహి

తాయాం మధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే ఘంటాదికథనం

నామ తృతీయోఽధ్యాయః.

యవలనువేయించి పిండిజేసి యందు శీతోదకమును వైచి పలచగ మంథముజేసి
యందు నెయ్యిఁజేర్చి నేవించిన దప్పి, తాపము, రక్తపిత్తము నశించును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితయందు మధ్యమఖండమున

చికిత్సాస్థానమునందు ఘంటాదికల్పనము

తృతీయాధ్యాయము ముగిసెను.

చ తు ర్థా ధ్యాయము.

❧ హిమకల్పనము. ❧

క్షుణ్ణం ద్రవ్యపలం సమ్యక్ష్ణిర్భిర్రపవైః ప్లుతం,
నిశోషితం హిమస్పస్యాత్తథా శీతకషాయకః. 1

తన్తానం ఘంటవద్జ్వేయం సర్వత్రైష వినిశ్చయః,

ఒకపలము నొషధద్రవ్యమును జక్కగ దంచి యొకకుండలో వైచి యం దాఱు
పలములనీరు బోసి బాగుగకలియునట్లుచేసి యొకరాత్రి యునిచి మఱుదిన ముషగికాలం
మున అనీరును వడియగట్టుటయ హిమమనియు, శీతకషాయంబనియు పరంగు. దీనిని
ఘంటమువలెనే రెండుపలములు నేవించందగును.

— ౧౮ రక్తపిత్తములకు ఆమోదిహిమము. ౧౮ —

ఆమ్రం జంబుం చ కకుభం చూర్ణీకృత్య జలే క్షిపేత్. 2

హిమం తస్య పిబేత్ప్రతస్సయోద్రం రక్తపిత్తజిత్,

మామిడిపట్ట, నేరేడుపట్ట, మద్దిపట్ట వీనినొకపలము చూర్ణముచేసి, నొకభాండమున వైచి యందాఱుపలముల నుదకమునుబోసి యొకరాత్రి నానబెట్టి, మఱుదినము ఉదయమున వడియగట్టి యందు తేనెగలిపి సేవించిన రక్తపిత్తము నశించును.

— ౧౯ తృష్ణాదులకు మరీచ్యాదిహిమము. ౧౯ —

మరీచం మధుర్యష్టి చ కాకోదుంబరపల్లవాః. 3

నీలోత్పలం హిమస్తజ్జస్తృష్ణాఛర్దినివారణః,

మిరియాలు, యష్టిమధుకము, బ్రహ్మ మేడిచిగుళ్లు, నల్లకలువపూలు వీనినొకపలము గ్రహించి దంచి యొకకుండలోవైచి యం దాఱుపలముల నుదకమునుబోసి యొకరాత్రి నానబెట్టి, మఱుదినము ఉదయమున వడియగట్టి సేవించిన, దప్పి, వాంతులు నశించును.

— ౨౦ వాతపిత్తజ్వరములకు నీలోత్పలాదిహిమము. ౨౦ —

నీలోత్పలం బలాద్రాక్షౌ మధూకం మధుకం తథా. 4

ఉశీరం పద్మకం చైవ కాశ్మరీ చ పరూషకం,

ఏతచ్ఛీతకషాయశ్చ వాతపిత్తజ్వరాః జయేత్. 5

సప్రలాపభ్రమచ్ఛర్ది మోహతృష్ణానివారణః,

నల్లకలువ, చిట్టాముట్టి, ద్రాక్షపండు, ఇష్టపట్ట, యష్టిమధుకము, పట్టిచేరు, పద్మకములు, గుమ్మడు, చిట్టిక వీనిని వైజెప్పిన ప్రకారము హిమమునుజేసి సేవించిన వాతపిత్తజ్వరము, ప్రలాపములు, భ్రమ, వాంతులు, మూర్ఛ, దప్పి నశించును.

— ౨౧ జీర్ణజ్వరములకు ఆమృతాహిమము. ౨౧ —

ఆమృతాయా హిమః పేయో జీర్ణజ్వరహరస్తస్మృతః. 6

తిప్పతీగను వైజెప్పిన ప్రకారము హిమముగావించి సేవించిన జీర్ణజ్వరమునశించును.

— ౨౨ రక్తపిత్తజ్వరములకు వాసాహిమము. ౨౨ —

వాసాయాశ్చ హిమః కాసరక్తపిత్తజ్వరాః జయేత్,

ఆడ్డసరపాకును వైజెప్పిన ప్రకారము హిమమునుజేసి సేవించిన దగ్గు, రక్తపిత్తము, జ్వరము నశించును.

అంతర్దాహములకు ధాన్యకహిమము. ౭

ప్రాతస్సశర్కరః పేయో హిమో ధాన్యకసంభవః.

7

అంతర్దాహం తథా తృష్ణాం జయేత్సోత్తోవిశోధనః,

దనియాలను వైజెప్పిన ప్రకారము హిమముగావించి యందు పంచదారను గలిపి ప్రాతఃకాలంబున సేవించిన, అంతర్దాహము, దప్పి నశించును, మూత్రోత్సర్జనము బాగుగ నగును.

రక్తపిత్తాదులకు ధాన్యాకాదిహిమము. ౮

ధాన్యాకథాశ్రీవాసానాం ద్రాక్షపర్పటయోర్హిమః.

8

రక్తపిత్తజ్వరం దాహం తృష్ణాం శోషం చ నాశయేత్,

ఇతి శ్రీదామోదరసూనుశార్ఙ్గధరవిరచితాయాం సంహితాయాం

మధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే హిమకల్పనా

నామ చతుర్థోఽధ్యాయః.

దనియాలు, ఉసిరికయొలుపు. అడ్డసరపాకు, ద్రాక్షపండు, పర్పటకము వీనిని వైజెప్పిన ప్రకారము హిమముగావించి సేవించిన, రక్తపిత్తము, జ్వరము, తాపము, దప్పి, శోషము నశించును.

శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితాయందు మధ్యమఖండమున

చికిత్సాస్థానమందలి హిమకల్పనయను

చతుర్థాధ్యాయము.

పంచమాధ్యాయము.

కల్కకల్పన. ౧

ద్రవ్యమార్ద్రం శిలావిప్లవం శుష్కం వా సజలం భవేత్,

ప్రక్షేపావాపకల్కాస్తే తన్మానం కర్షసన్నితమ్.

కల్కే మధుఘృతం తైలం దేయం ద్విగుణమాత్రయా,

సితాం గుడం సమం దద్యాద్ద్రవాదేయాశ్చతుర్థణాః.

2

పచ్చిగనుండుద్రవ్యములను మెత్తగనూరియైనను, ఎండినద్రవ్యములను నీటిచే మెత్తగ నూరియైనను ముద్దచేసిన, నది ప్రక్షేపమనియు, ఆవాచమనియుఁ బరఁగు. మఱియు, నీకల్కమును కర్షప్రమాణము నేవింపదగు. ఇందు లేనె, నెయ్యి, నూనె నీనినిగలుపవలయునేని కల్కమునకు రెట్టింతలుగను, చక్కెర, బెల్లము గలుపవలయునేని సమంబుగను, పాలు, నీరు మొదలగు ద్రవద్రవ్యముల గలుపవలయునేని నాలుగింత లధిక ముగను గలుపదగు.

— పాండుజ్వరాదులకు వర్ధమానసిష్టలి. ౧ —

త్రివృథ్యా పంచవృథ్యా వా సప్తవృథ్యా ౭భవా కణాః,
విభేత్పిష్ట్యా దశదినం తా స్రజై వాపకర్షయేత్. 3

ఏవం వింశద్దినై సిద్ధం సిష్టలీవర్ధమానకం,

అనేన పాండువాతా స్ర కాసశ్వాసారుచిజ్వరాః. 4

ఉదరార్కుః క్షయశ్లేష్మవాతానశ్యంత్యురోగహః,

సిష్టశ్లను మొదటిరోజున 3 లేక 5 లేక 7 చొప్పునను, రెండవరోజున 6 లేక 10 లేక 14 చొప్పునను, మూడవదినంబున 9 లేక 15 లేక 21 చొప్పునను ఈ ప్రకారము పదిరోజులపఱకెచ్చించుచు నాసిష్టశ్లను నీటితోనూరి కల్కముజేసి యందు నాలు గింతలయుదకంబైనను పాలైననుగలిపి నేవింపదగు. విదప మరల పదిదినములవఱకు సిష్టశ్ల సంఖ్యను మైన ఎచ్చించిన ప్రకారము తగ్గించుచు మైత్రమృత ప్రకారము కల్కముగావించి నేవించిన పాండురోగము, వాతరక్తము, కాసము, శ్వాసము, ఆరుచి, జ్వరము, ఉదర రోగము, మూలవ్యాధి, క్షయరోగము, క్షేష్ణ రోగములు, ననుస్తవాతరోగములు తొమ్మి నొప్పి నశించును. ఇదియే, వర్ధమానసిష్టలియనంబడు. (ఈకల్కమునందు నీళ్లకన్నను పాలు గలుపుట శ్రేష్ఠము).

— ప్రణములకు నింబకల్కము. ౧ —

లేపాన్నింబదలైః కల్కో ప్రణశోధనరోహణః. 5

భక్షణాచ్చర్ధికుష్మాని పిత్తశ్లేష్మక్రిమీన్ జయేత్,

వేపచిగుళ్లను నుదకముతోనూరి కల్కముజేసి ప్రణములకు లేపనముజేసిన, ప్రణ ములకు శోధనము, రోహణము గలుగును. మఱియు నీకల్కమును నేవించిన వాంతులు, కుష్మము, పిత్తశ్లేష్మములచే జనించినపురుగులు నశించును.

— గృధ్రసీవాతములకు మహానింబకల్కము. ౧ —

మహానింబజటాకల్కో గృధ్రసీవాశనస్తృప్తః. 6

తురకవేపచెట్టువేళ్లను నుదకముతోనూరి కల్కముజేసి పుచ్చుకొనిన గృధ్రసీ వాతము నశించును.

❧ వాతరోగములకు రసోనకల్కము. ❧

శుద్ధః కల్కో రసోనస్య తిలతై లేన మి శ్రితః. 7

వాతరోగాః జయే త్త్రివ్రాఢ్ విషమజ్వరనాశనః,

వెల్లుబ్బిపాయలను కల్కముజేసి దానిని నువ్వులనూ నెలొంగలిసి సేవించిన దామణ మగువాతరోగములు, విషమజ్వరములు నశించును.

❧ వాతరోగములకు రసోనకల్కము. ❧

పర్వకందరసోనస్య గులికా నిస్తుషీకృతా. 8

పాటయిత్వా చ మధ్యస్థం దూరీకుర్యాత్తదంకురం,

తదుగ్రగంధనాశాయ రాత్రౌ తక్రే వినిక్షిపేత్. 9

అపసీయ చ తన్తథ్యాచ్ఛిలాయాం వేషయే త్తతః,

తన్తథ్యే పంచమాంశేన చూర్ణ మేషాం వినిక్షిపేత్. 10

సౌవర్చలం యవానీ చ భర్జితం హింగునైంధవం,

కటుతిక్రం జీరకం చ సమభాగాని చూర్ణయేత్. 11

ఏకీకృత్య తతస్సర్వం కల్కం కర్షప్రమాణతః,

ఖాదేదస్మి బలావేక్షే ఋతుదోషాద్యపేక్షయా. 12

అనుపానం తతః కుర్యాదేరండశ్శృతమన్వహం,

సర్వాంగైకాంగజం వాతమర్దితం చాపతంత్రకమ్. 13

అపస్తారమథోన్మాదమూరుస్తంభం చ గృధ్రసీం,

ఉరఃపుష్పకటీపార్శ్వకుక్షిపీడాం క్రిమీః జయేత్. 14

అజీర్ణమాతపం రోషమతిసీరం పయోగుడం,

రసోనమశ్నౌ పురుషస్త్యజేదేతన్నిరంతరమ్. 15

మద్యం మాంసం తథాఘ్నం చ రసం సేవేత్ నిత్యశః,

చక్కగ పక్వమైన వెల్లుబ్బిగడ్డల మైఖాట్టుదీసి చీల్చి మధ్యభాగమందలి యంకుర ములు దీసిపాతవైచి రాత్రి మజ్జిగలో నానవేసి యుదయమునదీసి పెత్తగనూరి కర్ష ప్రమాణము కల్కమును గ్రహించి యందు సౌవర్చలవణము, ఓమము, వేయించిన ఇంగువ, నైంధవలవణము, త్రికటుకములు, జీలకఱ్ఱ వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి కల్కమున కైదవభాగముగలిపి విదప ఆముదపువ్రేళ్ల కషాయము ననుపానముగ వైరసోన కల్కమును, అగ్నిబలము, ఋతువుదోషము మొదలగువానినెఱిగి సేవించిన సర్వాంగ వాతము, ఏకాంగవాతము, అర్దితవాతము, అపతంత్రకవాతము, అపస్తారము, ఉన్మా

దము, ఊరు స్తంభవాతము, గృహస్థవాతము, తొమ్మిది, వీపు, నడుము, ప్రక్క
కడుపు వీనియందుగల పోట్లు, జంతువికారము, అజీర్ణము నశించును. మఱియు సీరస
కల్మమును సేవించువారు ఎండలో సంచరించుట, కోపమును జేందుట, నధికముగ నీ
ద్రావుట, పాలంద్రావుట, బెల్లమును సేవించుట వీనివర్జింపందగు. మద్యము, మాంస
పులుసు వీని సేవించందగు.

— ౭ ఊరు స్తంభమునకు పిష్టల్యాదికల్మము. —

పిప్పలీ పిప్పలీమూలం భల్లాతకఫలాని చ.

ఏతత్కల్మశ్చ సత్కౌద్ర ఊరు స్తంభనివారణః,

పిప్పళ్లు, మోడి, జీడిగింజలు వీని నుదకముతో నూరి, కల్మముచేసి యందు కే
గలిపి సేవించిన ఊరు స్తంభవాతము నశించును.

— ౮ పరిణామశూలకు విష్ణుక్రాంతకల్మము. —

విష్ణుక్రాంతజటాకల్మస్సితాక్షౌద్రఘృతైర్యుతః.

పరిణామభవం శూలం నాశయేత్సప్తభిర్ద్విజైః,

విష్ణుక్రాంతచేత్తన కల్మముగావించి యందు చక్కెర, తేనె, నెయ్యి గ
విడుదినములు సేవించిన పరిణామశూలము నశించును.

— ౯ శుంఠికల్మము. —

శుంఠితిలగుడైః కల్మం దుగ్ధేన సహ యోజయేత్.

పరిణామభవం శూలమామవాతం చ నాశయేత్,

సొంఠి, నువ్వులు, బెల్లము వీనిని కల్మముగావించి యందు ఆవుపాలుగఁ
సేవించిన పరిణామశూల, అమవాతము నశించును.

— ౧౦ రక్తార్కస్సులకు అపామార్గాదికల్మము. —

అపామార్గస్య బీజానాం కల్మం తండులవారిణా.

పీతో రక్తార్కసాం నాశం కురుతే నాత్ర సంశయః,

ఉత్తరేణివిత్తల నుదకముతో నూరి కల్మముగావించి యందు బియ్యపుకుడితి గఁ
సేవించిన, రక్తార్కస్సు నిస్సంశయముగ నశించును.

— ౧౧ రక్తాతిసారములకు బదరీమూలకల్మము. —

బదరీమూలక లేన తిలకల్మశ్చ యోజితః.

మధుక్షీరయుతః కుర్యాద్రక్తాతిసారనాశనః,

చిన్నరేగువ్రేళ్ల కల్కమునకు సగముగ నువ్వులకల్కముగలిపి యందు తేనె, పాలు వైచి సేవించిన రక్తాతీసారము నశించును.

— రక్తక్షయ్యాదులకు లాక్షాకల్కము. —

కూశ్మాండకరసైః విష్టాం లాక్షాకర్షద్వయం పిబేత్. 21

రక్తక్షయమురోఘాతం త్షయరోగం చ నాశయేత్,

లక్ష్మసు నీటితో నూరి, కల్కము గావించి యందు బూడిదగుమ్మడికాయరసము గలిపి రెండుకర్షముల కల్కమును సేవించిన రక్తక్షయము, ఉరఃక్షతము, త్షయరోగము నశించును.

— రక్తప్రదరములకు తండులీయకల్కము. —

తండులీయజటాకల్కస్సక్షౌద్రస్సరసాంజనః. 22

తండులోదకసంపీతో రక్తప్రదరనాశనః,

చిట్టిహారవ్రేళ్లను కల్కముగావించి యందు తేనె, రసాంజనము, బియ్యపుకుడిలి గలిపి సేవించిన స్త్రీలరక్తప్రదరములు నశించును.

— అతిసారములకు అంకోలకల్కము. —

అంకోలమూలకల్కశ్చ సశ్చౌద్రస్తండులాంబునా. 23

అతిసారహరః ప్రోక్షస్తథా విషహరస్త్వృతః,

ఊడుగువ్రేళ్లకల్కమున తేనె, బియ్యపుకుడిలి గలిపి సేవించిన అతిసారము, వస నాభి, సర్పములు మొదలగువానిచే జనించెడువిషములు హరించును.

— విషములకు కర్కోటకీకల్కము. —

వంధ్యాకర్కోటికామూలం పాటలాయా జటా తథా. 24

ఘృతేన బిల్వమూలం వా ద్వివిధం నాశయేద్విషం,

వంధ్యాకర్కోటికామూలము (గొడ్డుబీరవ్రేళ్లు), మారేమవ్రేళ్లు వీనిలో దేని నైనను కల్కము గావించి యందు నెయ్యిగలిపి సేవించిన వసనాభి మొదలగువాని భక్షణచే జనించినవిషములు సర్వాదిదంష్ట్ర విషములు నశించును.

— త్రిదోషములకు అభయాదికల్కము. —

అభయా సైంధవకణా శుంఠికల్కస్త్రిదోషహః. 25

సభ్యా సైంధవశుంఠిభిః కల్కో దీపనపాచనః,

కరకకాయలు, సైంధవలవణము, పిష్పళ్లు, సొంటి వీనినుదకముతోనూరి కల్కము గావించి సేవించిన వాతపిత్తశ్లేష్మముల ప్రకోపము నశించును. మఱియు కరకకాయలు, సైంధవలవణము, సొంటి వీనినికల్కముగావించి సేవించిన దీపనము, పాచనము గలుగును.

—ॐ జంతువికారములకు త్రివృతాదికల్కము. ॐ—

త్రివృత్పలాశబీజాని పారసీయయవానికా. 26

కంపిల్లకం విడంగం చ గుడశ్చ సమభాగికః,

తక్రేణ కల్కమేతేహం విభేత్త్రిమిగణాపహమ్. 27

తెగడ, మోదుగవిత్తులు, పారసీమము, కంపిల్లము, వాయువిడంగములు వీనిని చూర్ణముగావించి యందు చూర్ణమునకు సమముగ బెల్లముగలిపి కల్కముగావించి, మజ్జిగతో సేవించిన జంతువికారములు నశించును.

—ॐ రక్తార్శస్ఫులకు నవనీతకల్కము. ॐ—

నవనీతతిలైః కల్కో జేతా రక్తార్శసాం స్పృతః,

నవనీతసితానాగకేసరైశ్చాపి తద్విదః. 28

నవ్వులనునూరి కల్కముజేసి యందావువెన్నగలిపి సేవించినను, లేక నాగకేసరములను కల్కముజేసి యందు వెన్న పంచదారగలిపి సేవించినను రక్తార్శస్ఫులు నశించును.

—ॐ సంగ్రహజులకు మసూరకల్కము. ॐ—

పీతో మసూరయూషేణ కల్కశ్శుంఠీశలాటుజః,

జయేత్సంగ్రహణి తద్వత్తక్రేణ బృహతీభవః. 29

ఇతి శ్రీదామోదరసూనుశార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం

సంహితాయాం మధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే

కల్కకథనంనామ పంచమోఽధ్యాయః.

సొంటి, మాచేడుపిండెలు వీనికల్కమునుజేసి యందు చిఱునెనగలయూషమును గలిపి సేవించినను, లేక, చిన్నములకను కల్కమునుజేసి, అందు మజ్జిగగలిపి సేవించినను సంగ్రహజులు నశించును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితయందు

మధ్యమఖండమున చికిత్సాస్థానమునందు కల్కకథనమును

పంచమాధ్యాయము.

షష్ఠాధ్యాయము.

— చూర్ణకల్పన. ౧౯ —

- అత్యంతశుష్కం యద్ద్రవ్యం సుసిష్టం వస్త్రగాలితం, 1
తత్సాన్యచూర్ణం రజఃక్షోదస్తన్తాత్రాకర్షసమ్మితా. 1
చూర్ణేగుడస్సమో దేయ శర్కరా ద్విగుణా భవేత్, 2
చూర్ణేషు భర్జితం హింగు దేయం నోక్లేదకృద్భవేత్. 2
లిహేచూర్ణం ద్రవైస్సర్వైః ఘృతానైః క్షిద్విగుణోన్మితైః, 3
పిజేచ్ఛతుద్ధృతైరేవ చూర్ణమాలోడితం ద్రవైః. 3
చూర్ణావలేహగుటికాకల్కానామనుపానకం, 4
పిత్తవాతకఫాతంకే త్రిద్యౌకపలమాహరేత్. 4
యథాతైలం జలే ప్రాప్తం క్షణేనైవ ప్రసర్పతి, 5
అనుపానబలాదంగే తథా సర్పతి భేషజమ్. 5
ద్రవేణ యావతా సమ్యక్చూర్ణం సర్వప్లుతం భవేత్, 6
భావనాయాః ప్రమాణం తు చూర్ణే ప్రోక్తం భిషగ్వరైః. 6

చక్కగ నెండిన యాషడ్రవ్యములను దంచి చూర్ణముచేసి వస్త్రగాలిత మొన
ర్చిన నదియొ చూర్ణమనియు, రజమనియు, క్షోదమనియు పరచు. మఱియు, నీచూర్ణ
మును కర్షప్రమాణముగ నేనింపందగు. ఇంను బెల్లము కలుపవలయునెడ సమభాగంబు
గను, పంచదారను ద్విగుణంబుగను గలుపందగు. ఇంగువనుగలుపవలసి యుండునెడ,
పేయించి గలుపవలెను. నెయ్యి, మొదలగు స్నేహద్రవ్యములను జేర్చునెడ చూర్ణము
నకు రెండింతలు గలుపవలయును. పాలు, నీళ్లు, గోమూత్రము మొదలగు ద్రవద్రవ్య
ములను జేర్చునెడ చూర్ణమునకు నాలుగింతలు కలుపందగు. చూర్ణము, అవలేహము,
ఘృటికలు, కల్కము వీనికొక జెప్పంబడియుండెడి యనుపానములను పిత్తరోగంబున
మూడుపలములు, వాతరోగంబున రెండుపలంబులు, క్షేమ్రోగంబున ఒకపలము చొప్పు
నను జేర్చుకొనందగు. ఇటులంజేసిన, ఉదకంబునందుంచిన నూనెబిందువు అందంతలను
వ్యాపించుభంగి నాయాషడ్రమ శరీరంబంతయువ్యాపించు. చూర్ణము ముణుగునటుల నిష్ప
పండ్లరసము మొదలగువాని బోసియుండుటయ భావనయనంబు.

—౧౭ సర్వజ్వరములకు ఆమలక్యాదిచూర్ణము. ౭—

ఆమలం చి త్రకః పథ్యా పిప్పలీ నైంధవం తథా,
చూర్ణితోఽయం గణో జ్ఞేయస్సర్వజ్వరవినాశనః.

7

భేదీ రుచికరశ్లేష్మజేతా దీపనపాచనః,

ఉసిరికయొలుపు, చి త్రమూలము, కరకకాయలు, పిప్పళ్లు, నైంధవలవణము వీనిని చూర్ణముగావించి సేవించిన సమస్తజ్వరములు, మలబద్ధకము, అరుచి, శ్లేష్మరోగము నశించును. దీపనము, పాచనము గలుగును. ఇదియే ఆమలక్యాదిగణము.

—౧౮ జ్వరములకు పిప్పలిచూర్ణము. ౮—

మధునా పిప్పలీచూర్ణం లిహేత్కాసజ్వరాపహమ్.

8

హిక్కాశ్వాసహరం కంఠ్యం స్లిహఘ్నం బాలకోచితం,

పిప్పలిచూర్ణమును తేనెలోగలిపి సేవించిన కాసము, జ్వరము, ఎక్కిళ్లు, శ్వాసము, స్లిహము నశించుటయేగాక, కంఠమునకు హితంబుగను, శిశువులకు నుచితంబుగను నుండును.

—౧౯ మేహదులకు త్రిఫలాదిచూర్ణము. ౯—

ఏకా హరీతకీ యోజ్యా ద్వా చ యోజ్యో విభీతకా.

9

చత్వార్యమలకాన్యేవ త్రిఫలా సా ప్రకీర్తితా,

త్రిఫలా మేహశోభఘ్నీ నాశయేద్విషమజ్వరాత్.

10

దీపనశ్లేష్మపి త్తఘ్నీ కుష్ఠహస్త్రీ రసాయనీ,

సర్పిర్నధుభ్యాం సంయుక్తా నైవ నేత్రామయాజ్ జయేత్.

11

ఒక కరకకాయయొలుపు, రెండు తానికాయలయొలుపు, నాలుగు ఉసిరికకాయలయొలుపు ఇవియే త్రిఫలములనంబడు. వీనిచూర్ణము సేవించిన ప్ర మేహము, వాపు, విషమజ్వరము, శ్లేష్మరోగము, పిత్తరోగము, కుష్ఠము నశించును. అగ్ని దీపనము గలుగును. మఱియు, త్రిఫలచూర్ణమున నెయ్యి, తేనె గలిపిన నది రసాయన మనంబడు. దీని సేవించిన సమస్తనేత్రరోగములు నశించును.

—౨౦ కఫాదులకు త్ర్యూపణచూర్ణము. ౧౦—

పిప్పలీ మరిచం శుంఠీ త్రిభిస్త్ర్యూపణముచ్యతే,

దీపనం శ్లేష్మమేదోఘ్నం కుష్ఠవీనసనాశనమ్.

12

జయేదరోచకం సామం మేహగుల్మగళామయాజ్,

పిప్పట్ల, మిరియములు, సొంటి ఇమ్మూడును త్రూపణమనంబడు. దీనిచూర్చు నీవించిన, అగ్నిదీపనము గలుగును. కఫము, మేదస్సు, కృష్ణము, పీనస, అరుచి, షము, మేహము, గుల్మము, గళరోగము నశించును.

—౧౭ అరుచ్యాదులకు పంచకోలచూర్ణము. ౧౬—

పిప్పలీ చవ్యవిశ్వాహ్వ పిప్పలీమూలచిత్రకైః. 13

పంచకోలమితి ఖ్యాతం రుచ్యం పాచనదీపనం,
ఆనాహస్థీహగుల్మఘ్నం శూలశ్లేష్మోదరాపహమ్. 14

పిప్పట్ల, చవ్యము, సొంటి, మోడి, చిత్రమూలము ఈ ఐదును పంచకోల మనం వీని చూర్ణముచేసి నేవించిన దీపనము, పాచనము గలుగును. అరుచి, కడుపుబ్బ ప్తీహము, గుల్మము, శూలము, శ్లేష్మము, ఉదరము నశించును.

—౧౮ త్రిగంధచాతుర్జాతచూర్ణము. ౧౭—

త్రిగంధమేలాత్వకృత్తైశ్చతుర్జాతం సకేసరైః,
త్రిగంధం స చతుర్జాతం రూక్షోష్ణం లఘుపిత్తకృత్. 15

వర్ణ్యం రుచికరం తీక్ష్ణం పిత్తశ్లేష్మామయాజ్ జయేత్,

వీలకులు, లవంగపువట్ల, లవంగపువత్రి ఇమ్మూడును త్రిగంధమనియు, అందు కీసరములుజేరిన, చతుర్జాతకమనియు పరంగు. మఱియు నీ త్రిగంధ, చతుర్జాత ములు రూక్షగుణమును, వీర్యముచే నుష్ణంబును గలిగి, పాకకాలంబున చులకనగ పిత్తమును వృద్ధిజేయుచు పిత్తకఫరోగములను నశింపజేయును. తీక్ష్ణగుణముగ లిగి డును. కాంతి రుచి వీనిని గలుగంజేయును.

—౧౯ శిశువుల జ్వరారతిసారములకు కృష్ణాదిచూర్ణము. ౧౮—

కృష్ణారణాముత్తశృంగికానాం తుల్యేన చూర్ణేన సమాక్షి కేణ,
జ్వరారతిసారః ప్రశమంప్రయోతిసశ్వాసకాసస్సవమిశ్చిశూనామ్.

పిప్పట్ల, అతివన, తుంగముస్తలు, కర్కాటకశృంగి వీనిని సమభాగములుగ ముజేసి యందు తేనెగలపి శిశువులకొసంగిన వారికి గలజ్వరారతిసారములు, శ్వాసము, శూనము, వాంతులు హరించును.

—౨౦ గర్భాదికములకు జీవనీయగణచూర్ణము. ౧౯—

కాకోలీ క్షీరకాకోలీ జీవకర్షభకౌతఢా. 17

మేదాచాన్యా మహామేదా జీవంతీ మధుకం తథా,

- ముద్గపర్ణి మాషపర్ణి జీవనీయో గణస్త్వయమ్. 18
 జీవనీయో గణస్సాన్వదుర్గర్భసంధానకృద్గురః,
 స్తవ్యకృద్బృహహో వృష్యస్నిగ్ధశ్శీతాత్మపాపహః. 19
 రక్తపితృం ఊతం శోషం జ్వరదాహానిలాన్ జయేత్,
 ద్వేషేదే ద్వేష చ కాణోశ్యా జీవకర్షభకా తథా. 20
 ఋద్ధివృద్ధీ చ త్రైస్వరై స్వరప్తవర్గ ఉదాహృతః,
 అప్తవర్గో బుధైః ప్రోక్తో జీవనీయసమో గుణైః. 21

కాణోలి, తీరకాణోలి, జీవకము, ఋషభకము, మేద, మహామేద, పాలహార, యష్టిమధుకము, అడవి పెసర, అడవిమినుము ఇవి జీవనీయగణంబనఁబడు. ఈగణము మధురముగ నుండుటచే గర్భధారణంబును, గురుత్వముగ నుండుటచే స్తనములయందు తీరవృద్ధిని, శరీరమునకు బలమును గలుగఁజేసి వృష్యమునుగలుగఁజేయును. మఱియు, స్నిగ్ధగుణముగలదిగ నుండుటచే తైత్వము, దప్తి, రక్తపితృము, గాయములు, ధాతుక్షయము, జ్వరము, తాపము, వాతరోగములు వీనిని నశింపఁజేయును. (మఱియు మేద, మహామేద, కాణోలి, తీరకాణోలి, జీవకము, ఋషభకము, ఋద్ధి, వృద్ధి అనునవియే అప్తవర్గమని వైద్యవేత్తలు వచించెదరు. ఈ యప్తవర్గగుణము జీవనీయగణగుణముతో తుల్యంబుగ నుండును. ఇది మధురాదిగుణములు గలదిగ నుండుటచే గర్భధారణాదులను గలుగజేయును. స్నిగ్ధగుణము గలదగుటచే తైత్వాదిరోగంబులను నశింపఁజేయును.

— మలమూత్రబంధములకు లవణసంచకమార్గము. —

- సింధుసౌవర్చలే చైవ బిడం సాముద్రికం గడం,
 ఏకద్విత్రిచతుః పంచ లవణాని క్రమాద్విదుః. 22
 తేషు ముఖ్యం నైంధవం స్యాదను క్తే తత్ప్రయోజయేత్,
 మధురం సృష్టవిణ్ణాత్రం స్నిగ్ధం సూక్ష్మబలాపహమ్. 23
 వీరోశ్మణ్ణం దీపకం తీక్ష్ణం కఫపి త్తవివర్ధనం,

నైంధవలవణము, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, సముద్రలవణము, సాంబరలవణము ఈయైదునుజేరి వండలవణము లనఁబడు. మఱియు, వీనిలో నొకటి ఏకలవణమనియు, రెండు ద్విలవణమనియు, మూడు త్రిలవణమనియు, నాలుగు చేరినచో చతుర్థలవణమనియు క్రమముగ నెఱుంగవలయును. అందు నైంధవలవణము మిగులశ్రేష్ఠంబుగ నుండుటచే లవణమని జెప్పఁబడియుండెడి ఎల్లప్థలంబులయందును నైంధవలవణమునే చేర్చుకొనందగు. మఱియు, నీలవణసంచకము మధురముగ నుండుటవలన, మల

మూల్రోత్సర్జనము స్నిగ్ధముగను నూత్నముగను నుండుటచే దౌర్బల్యంబునిచ్చు. ఉష్ణ
వీర్యము గలదగుటచే అగ్నిదీపనము గలిగించును. తీక్ష్ణముగనుండుటవలన కఫసిత్తముల
వృద్ధిజేందునటులం జేయును.

— ౧౭ గుల్తాదులకు తౌరకధనము. ౧౭ —

స్వర్జి కాయావశూకశ్చ తౌరయుగ్ధముదాహృతమ్. 24

జ్ఞేయా వహ్నిసమా తౌరా స్వర్జి కాయావశూకజౌ,
తౌరాశ్వాన్యేఽపి గుల్తారోగ్యహణీర్భుదస్సరాః. 25

పాచనాః కృమిపుంస్త్యఘ్నాః శర్కరాశ్చరినాశనాః,

సర్జతౌరము, యవతౌరము, నీరెండునుజేరి తౌరయుగ్ధమనంబడు. ఇది యగ్ని
తుల్యముగనుండుటచే అగ్నిదీపనము గలుగంజేయును. మఱియు, జిల్లేడు మొదలగునితర
తౌరములు, గుల్తము, మూలవ్యాధి, సంగ్రహణి, జంతువికారము, పుంస్త్యము, అశ్మరి,
నీనిని నశింపంజేయును. అగ్నిదీపనమును గలిగించును.

— ౧౮ సర్వజ్వరములకు సుదర్శనచూర్ణము. ౧౮ —

త్రిఫలారజనీయుగ్ధం కంటకారీయుగం సఠీ,
త్రికటుగ్రంథికం మూర్వా గుడూచీ ధన్వయాసకః. 26

కటుకా పర్పటో ముస్తం త్రాయమాణా చ వాలకం,
నింబగి పుష్కరమూలం చ మధుయష్టి చ వత్సకః. 27

యవానీంద్రయవో భార్జీ శిగుబీజం సురాష్ట్రజాః,
వచాత్వక్పద్మకోశీరచందనాతివిషాబలాః. 28

శాలిపర్ణి పృష్ఠిపర్ణి విడంగం తగరం తథా,
చిత్రకో దేవకాష్ఠం చ చవ్యం పత్రపటోలజమ్. 29

జీవకర్షభకౌ చైవ లవంగం వంశలోచనా,
పుండరీకం చ కాకోలీపత్రకం జాతిపత్రకమ్. 30

తాలీసపత్రం చ తథా సమభాగాని చూర్ణయేత్,
సర్వచూర్ణస్య చార్ధాంశం కైరాతం ప్రక్షిపేత్సుధీః. 31

ఏతత్సుదర్శనం నామ చూర్ణం దోషత్రయాపహం,
జ్వరాంశ్చ నిఖిలాన్ హన్యాన్నాత్ర కార్యా విచారణా. 32

పృథక్ద్వంద్వగంతుకాంశ్చ ధాతుస్థాన్ విషమజ్వరాన్,

సన్నిపాతోద్భవాంశ్చాపి మానసానపి నాశయేత్. 32

శీతజ్వరై కాహికాదీక మోహం తంద్రాం భ్రమం తృషాం,
శ్వాసం కాసం పాండుతాంచ హృద్రోగం హంతి కామలామ్. 33

త్రికృష్ణకటిజానుపార్శ్వశూలనివారణం,
శీతాంబునా పిబేద్ధీమాక సర్వజ్వరనివృత్తయే. 34

సుదర్శనం యథా చక్రం దానవానాం వినాశనం,

తదజ్వర్వరాణాం సర్వేషామిదం చూర్ణం వినాశనమ్. 35

త్రిఫలములు, షనువు, మ్రానిషనువు, వాతుడు, పెద్దములక, కచోరములు
త్రికటుకములు, మోడి, చాగమట్ట, తిప్పతీగ, దురదగొండి, కటుకరోహిణి, వర్షాటకము
తుంగముస్తల, కలుక్రానుగు, కురువేరు, వేప, పుష్కరమూలము, యష్టిమధుకము
కొడిశపాల, హిమము, కొడిశపాలవిత్తులు, గంటుభారంగి, మునగవిత్తులు, తువ్వరిమన్ను
వన, లవంగపుసట్ట, వద్దకములు, వట్టివేరు, చందనము, అతివన, చిట్టాముట్టి, కోలపొన్న
ముయ్యాలపొన్న, వాయువిశంగములు, గ్రంథికగరము, చిత్రమూలము, దేవదారువు
చవ్వము, చేదుపొట్టయూకులు, జీవకము, ఋషభకము, లవంగము, తవాక్షి, తెక్కి
తామరపూలు, కాకోలి, లవంగపుసత్రి, జావత్రి, తానీసపత్రి వీనిని సమభాగములుగా
చూర్ణముచేసి వస్త్రకాళితముగావించి, చూర్ణమునకు సగము నేలవేముచూర్ణమునుగలిపి
బలానుసారముగ నేవించిన, వాతపిత్తజ్వరరోగములు, సర్వజ్వరములు, వాతాదిదోషము
లచే ప్రత్యేకముగ జనించెడిజ్వరములు, ద్వంద్వజ్వరములు, సన్నిపాతజ్వరము, అగంతుః
జ్వరము, ధాతుగతజ్వరములు, విషమజ్వరములు, మానసికజ్వరములు, శీతజ్వరములు, ఏక
హికజ్వరములు, మేహము, తంద్ర, భ్రమ, దప్పి, శ్వాసము, కాసము, పాండురోగము
హృద్రోగములు, కామెర్లు, ముడ్డిపూస, వీపు, నడుము, మోకాళ్లు, ప్రక్కలు, తొడల
వీనియందలిపోట్లు నశించును. మఱియు, నిష్ణువుయొక్క సుదర్శనముచక్రము, దానవ
లను హతం బొనర్చునట్లు నీసుదర్శనచూర్ణము సమస్తజ్వరములను నశింపజేయును.

— కాసశ్వాసజ్వరములకు త్రిఫలాపిప్పలీచూర్ణము. —

కాసశ్వాసజ్వరహర త్రిఫలా పిప్పలీయుతా,

చూర్ణితా మధునా లీడా భేదినీ చాగ్నిబోధినీ. 36

త్రిఫలములు, పిప్పళ్లు వీనిని చూర్ణముగావించి, యందు లేనె గలిపి నేవించిన
కాస, శ్వాస, జ్వరములు నశించును. మలమును తైలనెడలగొట్టును. అగ్నిదీపనవ
గలిగించును.

—ॐ జ్వరాదులకు కట్టలాదిచూర్ణము. ॐ—

కట్ఫలం ముస్తకం తిక్తా శుంఠీ శృంగీ చ పాష్కరం,
చూర్ణ మేషాం చ మధునా శృంగ బేరరసేన వా. 38

లిహేజ్జ్వరహరం కంఠ్యం కాసశ్వాసారుచీర్ణయేత్,
వాయుం ఛర్దిం తథా శూలం క్షయం చైవ వ్యపోహతి. 39

కాయఫలము, తుంగము, స్థలు, కటుకరోహిణి, సొంటి, కర్కటశృంగి, పుష్కర
మూలము వీనిని చూర్ణముజేసి లేనెత్తోనైనను, అల్లపురసముతోనైనను నేవించిన, జ్వర
ములు, కాసము, శ్వాసము, అరుచి, వాతరోగము, వాంతులు, శూల, క్షయరోగము
నశించును. కంఠమునకు హితంబుగనుండు.

—ॐ కఫశూలాదులకు కట్టలాదిచూర్ణము. ॐ—

కట్ఫలం పాష్కరం శృంగీ ముస్తకం కటుకంసఠీ,
సమస్తాన్యేకశోవాఽపి సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్. 40

ఆర్ద్రకస్వరసక్షౌద్రైర్లిహ్యేత్కఫవిनाశనం,
శూలానిలారుచిఛర్ది కాసశ్వాసక్షయోపహమ్. 41

కాయఫలము, పుష్కరమూలము, కర్కటశృంగి, తుంగము, స్థలు, సొంటి,
మిరియములు, పిప్పళ్లు, కచోరములు వీనిని ప్రత్యేకముగగాని అన్నిటినిగాని చూర్ణము
గావించి వస్త్రగాళితముచేసి, అల్లపురసముతోనైనను, లేనెత్తోనైనను నేవించిన కఫ
రోగము, శూల, వాతరోగము, అరుచి, వాంతులు, కాస, శ్వాస, క్షయరోగములు
నశించును.

—ॐ శ్వాసకాసలకు కట్టలాదిచూర్ణము. ॐ—

కట్ఫలం పాష్కరం కృష్ణా శృంగీ చ మధునా సహ,
శ్వాస కాసజ్వరహరశ్శేష్టో లేహకాఫాంతకృత్. 42

కాయఫలము, పుష్కరమూలము, పిప్పళ్లు, కర్కటశృంగి వీనిని చూర్ణముగావించి
యందు లేనె గలిపి నేవించిన శ్వాస, కాస, జ్వరములు నశించును. మఱియు, కఫమును
హరించుటయందు నీది యుత్తమమైనది.

—ॐ శిశువులపంచకాసలకు యవక్షౌరదిచూర్ణము. ॐ—

యవక్షౌరవిషా శృంగీ మాగధీ పాష్కరోద్భవం,
చూర్ణం క్షౌద్రయుతం లీఢం పంచకాసా జయేచ్ఛిశోః. 43

యవక్షరము, అతివన, కర్కాటశృంగి, పిష్పట్ల, పుష్కరమూలము వీనిని చూర్ణము గావించి యందు తేనె గలిపి, శిశువులకొనంగిన వారికి గల పంచకాసలు నశించును.

శిశువులకాసజ్వరములకు శృంగ్యాదిచూర్ణము. ౪౩

శృంగీ ప్రతివిషా కృష్ణా చూర్ణితా మధునా లిహేత్,
శిశోః కాసజ్వరచ్ఛర్ది శాంతైశ్చ కేవలావిషా. 44

కర్కాటశృంగి, అతివన, పిష్పట్ల వీనిచూర్ణమున నై నను, లేక, అతివనచూర్ణం మననై నను, తేనె గలిపి శిశువుల కొనంగిన వారికి గల దగ్గు, జ్వరము, వాంతులు నశించును.

ఆమాతీసారములకు శుంఠ్యాదిచూర్ణము. ౪౪

శుంఠీ ప్రతివిషాహింగుముస్తాకుటజచిత్రకైః,
చూర్ణముష్ణాంబునా పీతమామాతీసారనాశనమ్. 45

సొంటి, అతివన, ఇంగువ, తుంగముస్తలు, కొడికపాలనిత్తులు, చిత్రమూలము వీనిని చూర్ణము గావించి యుష్ణోదకముచే నేవించిన ఆమాతీసారములు నశించును.

హరీతక్యాదిచూర్ణము. ౪౫

హరీతకీ ప్రతివిషా సింధుసౌవర్పలం వచా,
హింగు చేతి కృతం చూర్ణం విబేదుష్ణేన వారిణా. 46

ఆమాతీసారశమనం గ్రాహి చాగ్నిప్రబోధనం,
శరకకాయలు, అతివన, నైంధవలవణము, సౌవర్పలవణము, వన, ఇంగువ వీనిని చూర్ణముచేసి యుష్ణోదకముచే నేవించిన ఆమాతీసారముల నశింపజేసి, మలమును బంధించి, అగ్నిదీపనము గలిగించును.

సర్వాతిసారములకు లఘుగంగాధరచూర్ణము. ౪౬

ముస్తమింద్రయవాక్ బిల్వం లోద్రం మోచరసం తథా. 47

థాతకీం చూర్ణయేత్తక్రగుడాభ్యాం పాయయేత్సుధీః,
సర్వాతిసారశమనం నిరుణద్ధి ప్రవాహికామ్. 48

లఘుగంగాధరం నామ చూర్ణం సంగ్రహకం పరం,
తుంగముస్తలు, కొడికపాలనిత్తులు, మారేడు, లొడ్డుగుచెక్క, బూరుగుబంక, ఆరెళువు వీనిని చూర్ణముచేసి, యందు మజ్జిగ, బెల్లము గలిపి నేవించిన సర్వాతిసార

ములు, ప్రవాహిక ఇవి నశించుటయెగాక మలావష్టంభమును గలిగించును. దీనికి లఘు గంగాధరచూర్ణ మనిపేరు.

❧ వృద్ధగంగాధరచూర్ణము. ❶ ❧

ముస్తారలుకశుంతీభిర్ధాతకీలోధ్రవాలకైః. 49

బిల్వమోచరసాభ్యాం చ పాతేంద్రయవత్సకైః,
ఆమ్రబీజం ప్రతివిమలజ్ఞాభరితి చూర్ణితైః. 50

జౌద్రతండులపానీయైః పీతైర్ద్యాతి ప్రవాహికా,
సర్వాతిసారం గ్రహణీ ప్రశమం యాతి వేగతః. 51

వృద్ధగంగాధరం చూర్ణం సరిద్యేగవిబంధనం,

తుంగము స్తలు, దుందిలము, సొంటి, ఆరెపువ్వు, లూడ్డుగపట్ట, వట్టిపేళ్లు, మారేడు, బూరుగబంక, విషబొద్ది, కొడిశపాలవిత్తులు, కొడిశపాలపట్ట, మామిడిజీడి, అతివన, అత్త పత్రియాకు వీనిని చూర్ణముచేసి యందు, లేనె బియ్యపుకుడితి గలిపి, సేవించిన ప్రవాహిక, సర్వాతిసారములు, సంగ్రహణి వీనిని శీఘ్రముగ నశింపజేయును. ఇది వృద్ధ గంగాధరచూర్ణ మనంబడును. నదితో సమానవేగము గల అతిసారమును కూడ నశింపజేయును.

❧ అజమోదాచూర్ణము. ❷ ❧

అజమోదామోచరసం సశృంగబేరం సథాతకీకుసుమమ్. 52

గోదధిమంథితయుక్తం గంగామపి వాహినీం రుంధ్యాత్,

అజామోదము, బూరుగబంక, అల్లము, ఆరెపూలు వీనిని చూర్ణముచేసి అవు పెరుగుతో సేవించిన గంగాప్రవాహవేగముగల అతిసారములపైన నశింపజేయును.

❧ సంగ్రహణులకు మరీచాదిచూర్ణము. ❸ ❧

తక్రేణ యః పిబెన్నిత్యం చూర్ణం మరిచసంభవమ్. 53

చిత్రసౌవర్చలోపేతం గ్రహణీ తస్య నశ్యతి,
ఉదరస్థిహమందాగ్నిగుల్కారోగనాశనం భవేత్. 54

మిరియములు, చిత్రమూలము, సౌవర్చలవణము వీనిని చూర్ణముచేసి మజ్జిగలో గలిపి సేవించిన గ్రహణి, ఉదరరోగము, స్థిహరోగము, అగ్నిమాంద్యము, గుల్తము, మూలవ్యాధి నశించును.

—ॐ సంగ్రహణులకు కపిత్థాష్టకచూర్ణము. —

అష్టా భాగాః కపిత్థస్య షడ్భాగా శర్కరా మతా,
దాడిమం తింతిడికం చ శ్రీఫలం ధాతకీ తథా. 55

అజమోదా చ పిప్పల్యః ప్రత్యేకం స్యుస్త్రిభాగకాః,
మరీచం జీరకం ధాన్యం గ్రంథికం వాలకం తథా. 56

సౌవర్చలం యవానీచ చాతుర్జాతం సచిత్రకం,
నాగరం చైకభాగాస్యుః ప్రత్యేకం సూక్ష్మచూర్ణితమ్. 57

కపిత్థాష్టకసంజ్ఞ స్యాచ్ఛూర్ణ మేతద్దలామయాన్,
అతిసారం క్షయం గుల్మం గ్రహణీ చ వ్యపోహతి. 58

వెలగపండు ఎనిమిదిభాగములు, పంచదార ఆఱుభాగములు, దానిమ్మకాయల బెరడు, చింతపట్ట, మారెడుపిందెలు, ఆరెపూలు, అజామోదము, పిప్పళ్లు, ఇవి ప్రత్యేకముగ మూడేసిభాగములు, మిరియములు, జీలకఱ్ఱ, దనియాలు, మోడి, కురువేరు, సౌవర్చలవణము, ఓమము, లవంగపుపట్ట, విలకులు, లవంగపుపత్రి, నాగకేసరములు, చిత్రమూలము, సొంటి వీసిని ప్రత్యేకముగ నొక్కొకభాగము వీవి నన్నిటిని దంచి చూర్ణముచేసి వస్త్రగాళితమొనర్చి నేపించిన కంఠరోగము, అతిసారము క్షయరోగము, గుల్మము, సంగ్రహణీ నశించును. ఇది కపిత్థాష్టకచూర్ణ మనంబడు.

—ॐ గ్రహణ్యాదులకు దాడిమాష్టకచూర్ణము. —

దాడిమీ ద్విఫలం గ్రాహ్యం ఖండా చాష్టపలాపి చ,
త్రిగన్ధస్య ఫలం చైకం త్రికుటుస్స్యాత్పలత్రయమ్. 59

ఏతదేకీకృతం సర్వం చూర్ణం స్యాద్దాడిమాష్టకం,
రుచిక్పద్ధీపనం కణ్ఠ్యం గ్రాహీ కాసజ్వరాపహమ్. 60

దానిమ్మకాయలబెరడు రెండుఫలములు, చక్కెర ఎనిమిదిఫలములు, లవంగపుపట్ట, విలకులు, లవంగపుపత్రి ఇవియొకఫలము, సొంటి, పిప్పళ్లు, మిరియాలు ఇవిమూడు ఫలములు, ఇటుల వీనినెల్లదంచి చూర్ణముచేసి నేపించిన జీహ్వకు రుచి, అగ్నిదీపనము, కంఠమునకుహితము, అతిసారముల బంధించుట గలదిగనుండును. కాసము, జ్వరము నశించును. ఇది దాడిమాష్టకచూర్ణ మనంబడు.

—ॐ అతిసారాదులకు వృద్ధదాడిమాష్టకచూర్ణము. —

దాడిమస్య పలాన్యష్టౌ శర్కరాయాః పలాష్టకం,
పిప్పలీ పిప్పలీమూలం యవానీమరిచం తథా. 61

ధాన్యకం జీరకం శుంఠీ ప్రత్యేకం పలసమృతం,
కర్షమాత్రాతుగాఢీరిత్వప్రైలాశ్చ కేసరమ్. 61

ప్రత్యేకం కోలమాత్రాస్సృప్తమాచర్ణం దాడిమాప్తకం,
అతిసారం క్షయం గుల్మం గ్రహణీ చ గళగ్రహమ్. 62

మద్దాగ్నిం వీనసం కాసం చూర్ణ మేతద్వ్యపహతి,

దానిష్టుకాయలబైరడు ఎనిమిదపలములు, చక్కెర ఎనిమిదపలములు, పిప్పళ్లు, మోడి, ఓమము, మిరియాలు, దనియాలు, జీలకఱ్ఱ, సొంటి ఇవి ప్రత్యేకమొక్కొక్క పలము, తవాఢీరి ఒకకర్షప్రమాణము, లవంగపుపట్ట, ఏలకులు, లవంగపునత్రి, నాగ కేసరములు ఇవి ప్రత్యేకము కోలప్రమాణము, ఇటుల వీనినెల్లదంచి చూర్ణముచేసి వస్త్ర గాళిత మొనర్చి సేవించిన అతిసారములు, క్షయరోగము, గుల్మము, సంగ్రహణి, కంఠ రోగము, అగ్నిమాంద్యము, వీనస, కాసము నశించును. ఇది వృద్ధదాడిమాప్తకచూర్ణ మనంబడు.

❧ ఆరోచకాదులకు తాళీసాదిచూర్ణము. ❧

తాళీసం మరిచం శుంఠీ పిప్పలీ వంశలోచనమ్. 63

ఏకద్విత్రిచతుఃశ్చ కర్షైర్భాగా౯ప్రకల్పయేత్,
ఏలాత్వచోస్తు కర్షార్థం ప్రత్యేకం భాగమాహరేత్. 64

మృతం వజ్రం మృతం తామ్రం సమభాగాని కారయేత్,
ద్వాత్రింశత్కర్షతులితా ప్రదేయా శర్కరా బుధైః. 65

తాళినాద్యమిదం చూర్ణం రోచనం పాచనం స్మృతం,
కాసశ్వాసజ్వరహరం ఛర్ద్యతీసారనాశనమ్. 66

శోషాత్థానహరం స్థిహగ్రహణీపాణ్డురోగజిత్,

తాళీసపత్రి ఒకకర్షప్రమాణము, మిరియములు రెండుకర్షములు, సొంటి మూడు కర్షములు, పిప్పళ్లు నాలుగుకర్షములు, తవాఢీరి ఐదుకర్షములు, ఏలకులు అర్ధకర్షము, లవంగపుపట్ట అర్ధకర్షము వీనినన్నిటిని దంచి చూర్ణముచేసి వస్త్ర గాళిత మొనర్చి యందు పంగభస్మము ఒకకర్షము, తామ్రభస్మము ఒకకర్షము, చక్కెర ముప్పదిరెండుకర్షములు, గలిపి సేవించిన జీవాత్మకుదీ, అన్నము జీర్ణమగుట కలుగును. కాస, శ్వాస, జ్వరములు వాంతులు, అతిసారము, శోషము, కడుపుబ్బరము, స్థిహరోగము, సంగ్రహణి, పాండు రోగము నశించును. ఇదియే తాళీసాది చూర్ణమనంబడు.

—ॐ ఊనూదులకు లవంగాదిచూర్ణము. ॐ—

లవజం శుద్ధకర్పూరమేలాత్పజ్జాగకేసరమ్. 72
 జాతీఫలముశీరం చ నాగరం కృష్ణజీరకం,
 కృష్ణాగరుస్తుగాక్షీరీ మాంసనీలోత్పలంకణా. 73
 చందనం తగరం వాలం కంఠోలం చేతి చూర్ణయేత్,
 సమభాగాని సర్వాణి సర్వేభ్యోఽర్థసితా భవేత్. 74
 లవణాద్యమిదం చూర్ణం రాజాహ్లాం వహ్నిదీపనం,
 రోచనం తర్పణం వృష్యం త్రిదోషఘ్నం బలప్రదమ్. 75
 హృద్రోగం కంఠరోగం చ కాసం హిక్మాం చ పీనసం,
 యక్ష్మాణం తమకశ్వాసమతీసారమురఃక్షతమ్. 76
 ప్ర మేహారుచిగుల్కాదీన్ద్రహణీమపి నాశయేత్,

లవంగములు, చచ్చకర్పూరము, పిలకులు, లవంగపువట్ట, నాగకేసరములు, జాబి
 కాయ, పట్టివేళ్లు, సొంటి, నల్లజీలకఱ్ఱ, కృష్ణాగరు, తవాక్షీరి, జటామాంసి, నల్లకలువ
 పూలు, పిప్పళ్లు, శ్రీగంధము, గ్రంథితగరము, కురువేరు, కంఠోలము వీనిని సమభాగ
 ములుగ చూర్ణముచేసి, దీనికి అర్ధాంశము చక్కెరగలిపి నేవించిన అగ్నిదీపనము, నోటికి
 రుచి, శరీరమునకు బలము, వీర్యవృద్ధి గలుగుటయే గాక, నాతపిత్త కఫప్రకోపములు,
 హృద్రోగము, కంఠరోగము, కాసము, ఎక్కిళ్లు, పీనస, ఊయరోగము, తమకశ్వాసము,
 అతిసారము, ఉరఃక్షతము, ప్రమేహము, అరుచి, గుల్మములు, సంగ్రహణి నశించును.
 ఇదియే లవంగాదిచూర్ణ మనంబడు.

—ॐ గ్రహణ్యాదులకు జాతీఫలాదిచూర్ణము. ॐ—

జాతీఫలలవణైలాపత్రత్పజ్జాగకేసరైః. 72
 కర్పూరచందనతలై స్త్వక్షీరీతగరామలైః,
 తాతీసపిప్పలిపథ్యాస్థూలజీరకచిత్రకైః. 73
 శుంఠివిడజ్జమరిచైస్సమభాగవిచూర్ణితైః,
 యావస్త్యేతాని సర్వాణి కుర్యాద్భక్తాం చ తాపతీమ్ 74
 సర్వచూర్ణసమాదేయా శర్కరా చ భిషగ్వరైః,
 కర్షమాత్రం తతః ఖాదేన్మధునా స్థావితం సుధీః. 75
 అస్య ప్రభావాద్ద్రహణీ కాసశ్వాసారుచిక్షయాః,
 వాతశ్లేష్మప్రతిశ్యాయాః ప్రశమం యాంతి వేగతః. 76

జాజికాయ, లవంగములు, వీలకులు, లవంగపుపత్రి, లవంగపుపట్ట, నాగకేసరములు, వచ్చకర్పూరము, చందనము, నువ్వులు, తవాక్షీరి, గ్రంథితగరము, ఉసిరికయెలుపు, తాళీసపత్రి, పిప్పళ్లు, కరకకాయలు, పెద్దజీలకఱ్ఱ, చిత్రమూలము, సొంటి, వాయువిశంగములు, మిరియములు-వీనిని సమభాగములుగ దంచి చూర్ణముచేసి, దీనికి సమముగ జనపవిత్తులచూర్ణంబును, నీరెండుచూర్ణములకు సమముగ చక్కెరయును కలిపి కర్షప్రమాణము లేనెలో సేవించిన సంగ్రహణి, కాసము, శ్వాసము, అరుచి, క్షయరోగము, వాతశ్లేష్మ వికారములు, పీనస వీనిని క్షేప్రముగ నశింపజేయును.

— అరుచ్యాదులకు మహాభాండవచూర్ణము. —

మరిచం నాగపుష్పాణి తాళీసం లవణాని చ,
ప్రత్యేకమేకభాగాస్య్యుః పిప్పలీమూలచిత్రకైః,
త్వక్కుణాతిత్తిడికం చ జీరకం చ ద్విభాగకమ్. 77

థాన్యాష్టువేతసా విశ్వం భద్రైలాబదరాణి చ,
అజమోదాజలధరః ప్రత్యేకం స్యుస్త్రిభాగికాః. 78

సర్వాషధచతుర్థాంశం దాడిమస్య ఫలం భవేత్,
ద్రవ్యేభ్యో నిఖలేభ్యశ్చ సితా దేయార్థమాత్రయా. 79

మహాభాణ్డావసంజ్ఞం స్యాచ్ఛూర్ణ మేతత్సరోచనం,
అగ్నిదీప్తికరం హృదయం కాసాతీసారనాశనమ్. 80

హృద్రోగకణ్ఠజఠరముఖరోగప్రణాశనం,
విషూచికాం తథాఽఽథ్థానమర్శో గుల్మకృమినపి. 81

ఛర్దిం పశ్చువిధాం శ్వాసం చూర్ణ మేతద్వ్యపోహతి,

మిరియాలు, నాగకేసరములు, తాళీసపత్రి, నైంధవలవణము, సోవర్షలవణము, బిడాలవణము, సమద్రలవణము, సాంబరలవణము వీనిని ప్రత్యేక మొక్కొక్కభాగము, మోడి, చిత్రమూలము, లవంగపట్ట, పిప్పళ్లు, చింతపట్ట, జీలకఱ్ఱ ఇవి ప్రత్యేకము రెండేసి భాగములు, దనీయాలు, పుల్లప్రబ్బలి, సొంటి, పెద్దవీలకులు, రేగుపండ్లు, అజామోదము, తుంగముస్త్రలు ఇవి ప్రత్యేకము మూడేసిభాగములు, దానిమ్మపండు వైద్రవ్యములకన్నిటికి నాలవభాగము, వీనినెల్లదంచి చూర్ణముచేసి చూర్ణమునకు సగము చక్కెర గలిపి సేవించిన నోటికి రుచి, అగ్నిదీపనము, హృదయమునకు హితము గలుగును. కాసము, అతిసారము, హృద్రోగము, కంఠరోగము, ఉదరరోగము, ముఖరోగము, విషూచి, కడుపుబ్బరము, మూలవ్యాధి, గుల్మము, జంతువికారము, విదువిధములగువారతులు, శ్వాసము నశించును. ఇదియే మహాభాండవచూర్ణం బనబడు.

శర్వరోగములకు నారాయణచూర్ణము. ౭౭

చిత్రకస్త్రిఫలావ్యోషం జీరకం హపుషా వచా. 82

యవానీ పిప్పలీమూలం శతపుష్పాఽజగన్ధికా,
అజమోదాశతీథాన్యం విడజ్జం స్థూలజీరకమ్. 83

హేమాహ్వ పౌష్కరం మూలం ఘోరో లవణవశ్శుకం,
కుష్ఠం చేతి సమాంశాని విశాలాస్యావ్యభాగికా. 84

త్రిపుత్రిభాగా విజ్ఞేయా దన్త్యా భాగత్రయం భవేత్,
చతుర్భాగా సాతలా స్యాత్సర్వాణ్యేకత్ర చూర్ణయేత్. 85

పాచనస్తేహనాద్యైశ్చ స్నిగ్ధకోష్ఠస్య రోగిణః,
దద్యాచ్ఛూర్ణం విరేకాయ శర్వరోగప్రణాశనమ్. 86

హృద్రోగే పాణ్డురోగే చ కాసే శ్వాసే భగన్దరే,
మన్దేఽగ్నౌ చ జ్వరే కుష్ఠే గ్రహణ్యాం చ గళగ్రహే. 87

దద్యాద్యక్తానుపానేన తథాఽఽథ్థానే సురాదిభిః,
గుల్మే బదరనీరేణ విడ్భజ్ఞే దధిమస్తునా. 88

ఉష్ణామ్బుభిరజ్జీర్ణే చ వృక్షామైః పరికర్తిషు,
ఉష్ణదుగ్ధేనోదరేషు తథా తక్రేణ వా గవామ్. 89

ప్రసన్నయా వాతరోగే దాడిమామ్బోభిరర్చసి,
ద్వివిధేచ విషే దద్యాద్భృతేన విషనాశనమ్. 90

చూర్ణం నారాయణం నామ దుష్టరోగగణాచహం,

చిత్రమూలము, త్రిఫలములు, త్రికటుకములు, జీలకఱ్ఱ, బోడతరము, వస, ఓమము, మోడి, పెద్దనదాప, అడవితులసి, అజామోదము, కచూరములు, దనియాలు, వాయూ విళంగములు, పెద్దజీలకఱ్ఱ, ఉష్ణపైత్త, పుష్కరములము, యవతారము, సర్వతారము, నైంధవ లవణము, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, సముద్రలవణము, సాంబరలవణము, చెంగలవ్వి కోష్ఠ పీనిని ప్రత్యేక మొక్కకభాగము, పెద్దపాపవైట్ల రెండుభాగములు, తెగడ మూడుభాగములు, నేపాళము మూడుభాగములు, సంబరేణి నాలుగుభాగములు ఇటుల పీనినెల్లదంచి చూర్ణముచేసి, దీనిని రోగి కొనంగుటుకుముందు, రోగికి పాచనస్తేహనాదు లచే కోష్ఠము స్నిగ్ధముగజేసి ఈయాషధమునొసగి విరేచనముచేయించిన, శర్వరోగ ములు, హృద్రోగము, పాండురోగము, శ్వాసము, కాసము, భగందరము, అగ్నిమాంద్ర్యము, జ్వరము, కుష్ఠ, సంగ్రహణి, గళగ్రహము మొదలగునవి నశించును. మఱియు,

శుభ్రబృరమునందు మద్యము మొదలగువానితోడను, గుల్మరోగంబున రేగుపండ్లకహి
సంబుతోడను, మలబద్ధకమునందు పెరుంగుమీది తేటతోడను, అజీర్ణంబున ఉష్ణో
కముతోడను, గుదమునందలి షరిక్తర్తనరోగంబునందు చింతచెక్క కషాయముతోడను,
దరరోగంబునందు ఒంటెపాలతోడను, లేక ఆవుచుట్టితోడను, వాతరోగంబున
సన్నమను మద్యముతోడను, మూలవ్యాధియందు దానిమ్మపిత్తుల రసముతోడను సేవిం
న సమస్తరోగంబులు నశించును. మఱియు నీ చూర్ణమును నేతితో సేవించిన స్థావర
ంగమవిషములు నశించును. ఇదియే నారాయణచూర్ణ మనంబడు. ఇది కుష్ఠరోగంబు
న్నిటిని నశింపజేయును.

❧ ఆజీర్ణాదులకు హపుషాదిచూర్ణము. ❧

హపుషా త్రిఫలా చైవ త్రాయమాణా చ సిప్పలీ. 91

హేమక్షీరీ త్రివృచ్చైవ సాతలా కటుకా వచా,
నీలిని నైర్ధవం కృష్ణా లవణంచేతి చూర్ణయేత్. 92

ఉష్ణోదకేన మూత్రేణ దాడిమ త్రిఫలారసైః,
తథా మాంసరసేనాపి యథా యోగ్యం పిబేన్నరః. 93

అజీర్ణే స్తీప్ని గుల్మేషు శోఫారోగ్విషమాగ్నిషు,
హలీమకామలాపాణ్డుకృష్ణాథానోద రేష్యసి. 94

బోడతరము, త్రిఫలములు, కలుక్రాసుగ, సిప్పళ్లు, హేమక్షీరీ, తెగడ, సంబరేణు,
టుకరోహిణి, వస, నీలియాకు, సైంధవలవణము, సావర్పలవణము వీనిని చూర్ణముచేసి
ష్ణోదకముతోనైనను, గోమూత్రముతోనైనను, దానిమ్మపండ్లరసముతోనైనను, త్రిఫలా
రసముతోనైనను, అడవిజింక మొదలగువాని మాంసరసముతోనైనను, ఆయారోగము
కుఁ దగినయనుపానముతో సేవించిన ఆజీర్ణము, స్తీహారోగము, గుల్మము, వాపు, మూల
వ్యాధి, అగ్నిమాంద్యము, హలీమకమనుకామిల, కామెర్లు, పాండురోగము, కుష్ఠము,
శుభ్రబృరము, ఉదరరోగము వీనిని నశింపజేయును.

❧ శూలాదులకు పంచసమచూర్ణము. ❧

శుణ్ణీ హరీతకీ కృష్ణా త్రివృత్సవర్పలం తథా,
సమభాగాని సర్వాణి సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్. 95

జ్ఞేయం షష్ఠాసమం చూర్ణ మేతచ్ఛూలహరం పరం,
అథానజత రారోగ్భిషు మామవాతహరం స్మృతమ్. 96

సాంటి, కరకకాయలు, పిష్పస్థు, తెగడ, సావర్పలవణము వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి నేవించిన, శూల, కడుపుబ్బరము, అగ్నిమాంద్యము, మూలవ్యాధి, ఆమవాకము నశించును. ఇది పంచసమచూర్ణ మనంబడు.

—ॐ ఆధ్వానాదులకు నారాచచూర్ణము. ॐ—

కర్షమాత్రా భవేత్కృష్ణా త్రివృతా స్యాత్పలోన్మితా,
ఖణ్డాపలం చ విజ్ఞేయం చూర్ణ మేకత్ర కారయేత్. 97

కర్షోన్మితం లిహేదేతత్తద్రేణాధ్వాననాశనం,
గాఢవిఘ్నోదరకఫాన్పిత్తశూలం చ నాశయేత్. 98

పిష్పస్థు, ఒకకర్షము, తెగడ ఒకపలము వీనిచూర్ణములలో చక్కెర ఒకపలము గలిపి కర్షము ప్రమాణచూర్ణమును తేనెలోనేవించిన కడుపుబ్బరము, గాఢమగు మల బద్ధకము, ఉదరరోగము, కఫరోగము, పిత్తశూల వీనిని నశింపజేయును.

—ॐ యక్ష్మస్త్రీహాదులకు లవణత్రితయాదిచూర్ణము. ॐ—

లవణత్రితయం టూరౌ శతపుష్పాద్వయం వచా,
అజమోదా చ గన్ధా చ హపుషా జీరకద్వయమ్. 99

మరీచం పిప్పలీమూలం పిప్పలీ గజపిప్పలీ,
హింజుశ్చ హింజుపత్రీ చ శతీపాతోపకుఞ్చికా. 100

శుణ్ఠీచిత్రకచవ్యాని విడజ్జం చాస్తువేతసం
దాడిమం తిన్దిణీకం చ త్రివృద్ధస్త్రీ శతావరీ. 101

ఇన్ద్రీవారుణికా భార్గ్వీ దేవదారుర్యవానికా,
కుస్తుమ్భురుస్తుమ్భురుణీ పుష్కరం బదరాణి చ. 102

శివాచేతి సమాంశానాం చూర్ణ మేకత్ర కారయేత్,
భావయేద్దాద్భరసైర్బిజపూరరసైస్తథా. 103

తత్పిబేతస్సర్పిషాజీర్ణమధ్యేనోష్ణోదకేవచా,
కోలామ్బుసా వా తక్రేణ దుగ్ధేనాప్తేణ మస్తునా. 104

యక్ష్మస్త్రీహాకటిశూలగుదకుక్షిహృదామయాకా,
అరోఘిప్తమ్భుమన్దాగ్నిగుల్మాస్త్రీలోదరాణిచ. 105

హిక్కాత్థానశ్వాసకాసాన్వయేదేతాన్న సంశయః,
వతై రేవాషధైస్సమ్యక్సృతం వా సాధయేద్భిషక్.

నైంధవలవణము, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, నర్దత్తారము, యవత్తారము, పెద్దసోపు, బాలింతసోపు, వస, అజామోదము, అడవితులసి, బోడతరము, జీలకఱ్ఱ, సిన్న జీలకఱ్ఱ, మిరియములు, మోడి, పిప్పళ్లు, గజపిప్పళ్లు, వేయించినఇంగువ, హింగువత్రి, కచోరములు, విషబొద్ది, నల్లజీలకఱ్ఱ, సొంటి, చిత్రమూలము, చవ్వము, వాయువిడంగములు, పుల్లప్రబ్బలి, దానిమ్మ బెరడు, చింతపట్ట, తెగడ, నేపాళపువ్వు, పిల్లిపీచరగడ్డ, చేదుపుచ్చ, గంటుభారంగి, జేవదారు, ఓమము, దనియాల, తుంబురులు, పుష్కర మూలము, రేగుపండ్లు, కరకకాయలు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి, ఈచూర్ణమును అల్లపురసముతోడను, మాదీఫలపురసముతోడను భావనచేసి ఎండనెండించి నెయ్యి, ప్రాతమద్యము, ఉష్ణోదకము, రేగుపండ్లుకషాయము, ఆవునెట్టిగ, ఒంటెపాలు, పెరుగు మొదలితేట వీనిలో నెద్దానిచేనైనను రోగానుసారముగ నేవించినను, లేక వైచెప్పిన ద్రవ్యములనుదంచి కషాయముగాచి యందు నెయ్యిగలిపి నెయ్యిమిగులునట్లు మరల కాచి యాఘృతమును నేవించినను, కడుపుకుడిభాగమున జనించెడి యకృత్తురోగము, ఎడమ భాగమున జనించెడి స్తీహరోగము, నడుమునొప్పలు, గుదరోగము, కుటీకశాల, హృద్రోగము, మూలవ్యాధి, మలబంధము, అగ్నిమాంద్యము, గుల్మము, అష్టిలకవాతము, ఉదర రోగము, ఎక్కిళ్లు, కడుపుబ్బరము, శ్వాసము, కాసము నశించును.

శూలాదులకు తుంబుర్వాదిచూర్ణము. ౧౦౬

తుమ్బురూణి త్రిలవణం యవానీపుష్కరాహ్వయమ్. 106

యవత్తారాభయాహిణ్ణవిడక్లాని సమాని చ,

త్రినృత్రిభాగా విజ్ఞేయా సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్. 107

పిజేదుష్ణేన తోయేన యవశ్వాధేన వా పిబేత్,

జయేత్సర్వాణి శూలాని గుల్తాన్థానోదరాణి చ. 108

తుంబురులు, నైంధవలవణము, సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, ఓమము, పుష్కర మూలము, యవత్తారము, కరకకాయలు, వేయించిన ఇంగువ, వాయువిడంగములు వీనిని సమభాగములుగను తెగడ మూడుభాగములు వీనిని చూర్ణంబుగావించి ఉష్ణోదకముచే నైనను, యవలగంజితోనైనను, నేవించిన సమస్తశూలలు, గుల్మములు, కడుపుబ్బరము, ఉదరరోగము నశించును.

— మందాగ్న్యదులకు చిత్ర కాదిచూర్ణము. —

- చిత్రకో నాగరం హింజుసిప్పలీ పిప్పలీజటా,
చవ్యాజమోదామరిచం ప్రత్యేకం కర్ష సమ్మితమ్. 109
- స్వర్జికాచయవత్సరస్సింధు సౌవర్పులం బిడం,
సాముద్రకం రోమకం చ కోలమాత్రాణి కారయేత్. 110
- ఏకీకృత్యాఖిలం చూర్ణం భావయేన్నాతులుజ్జజైః,
రసైర్దాడిమజైర్వాపి శోషయేనాతపేన చ. 111
- ఏతచ్ఛూర్ణం జయేద్దుల్లం గ్రహణీమామజాం రుజం,
అగ్నిం చ కురుతే దీప్తం రుచికృత్కృతాశనమ్. 112

చిత్రమూలము, సొంటి, వేయించినఇంగున, పిప్పళ్లు, మోడి, చవ్యము, అజామోదము, మిరియములు ఇవి ప్రత్యేక మొక్కొకకర్షము; సర్వకారము, యవత్సరము, నైంధవలవణము, సౌవర్పులవణము, బిడాలవణము, సముద్రలవణము, సాంబరలవణము వీనిని ప్రత్యేక మొకకోలప్రమాణములుగ జేర్చి, అన్నిటిని చూర్ణముగావించి మాదీఫలరసముతోనైనను తాడిపండ్ల రసముతోనైనను భావనముచేసి ఎండనెండించి, నేవించిన గుల్లము, సంగ్రహణి, అనువాతములు, కఫరోగము నశించుటయేగాక, అగ్నిదీపనము, శోటికి రుచి కలుగును.

— మందాగ్న్యదులకు బడబానలచూర్ణము. —

- నైస్థవం పిప్పలీమూలం పిప్పలీచవ్యచిత్రకం,
శుంఠిహరితకీచేతి క్రమవృద్ధాని చూర్ణయేత్. 113
- బడబానలనామైతచ్ఛూర్ణం స్యాదగ్నిదీపనం,

నైంధవలవణము ఒకభాగము, మోడి రెండుభాగములు, పిప్పళ్లు మూడుభాగములు, చవ్యము నాలుగుభాగములు, చిత్రమూలము ఐదుభాగములు, సొంటి ఆఱుభాగములు, కరకాయలు ఏడుభాగములు ఈ ప్రకారము వీనిని చూర్ణముచేసి బలానుసారముగ నేవించిన అగ్నిదీపనము గలుగును. ఇదియే బడబానల చూర్ణ మనంబడు.

— వాతాదులకు అజమోదాచూర్ణము. —

- అజమోదావిడక్లాని నైస్థవం దేవదారు చ. 114
- చిత్రకః పిప్పలీమూలం శతపుష్పా చ పిప్పలీ,
మరిచం చేతి కర్షాంశం ప్రత్యేకం కారయేద్బుధః. 115
- కర్ణాంస్తు పశ్చిచ్ఛభ్యాయాః దశసుష్కర్షధదారుకాత్,

నాగరాచ్చ దళై వసుస్సస్సర్వాణ్ణేకత్ర కారయేత్. 116

పిబేతోక్ష్ణజలేనైవ చూర్ణం శ్వయభునాశనం,
ఆమవాతరుజం హన్తి సద్ధిపీడాం చ గృధ్రసీమ్. 117

కటిపృష్ఠగుదస్థాం చ జఙ్ఘయోశ్చ రుజం జయేత్,
తూనీప్రతూనీ విశ్వాచీ కఫవాతామయాన్జయేత్. 118

సమేన వా గుడేనాస్య వటకాన్కారయేత్సుధీః,

అజామోదము, వాయువిశంగములు, నైంధవలవణము, దేవదారుపట్ట, చిత్ర
మూలము, మోడి, పెద్దసోపు, పిప్పళ్లు, మిరియములు వీనిని ప్రత్యేక మొక్కక కర్ష
ప్రమాణముగను, కరకకాయ 5 కర్షములు, వృద్ధదారువు 10 కర్షములు, సొంటి 10
కర్షములు, ఇటుల వీనినెల్ల చూర్ణముగావించి ఉష్ణోదకముచే నేవించినను, లేక వైశేషి
చూర్ణమునకు సమముగ బెల్లముగలిపి మర్దించి యుండలుజేసి నేవించినను, వాపు, ఆమ
వాతము, సంధులయందలినొప్పలు, గృధ్రసీవాతము, నడుము, వీచు, గుదము, పిక్కలు
వీనియందలిశూల, తూనీవాతము, ప్రతూనీవాతము, విశ్వాచీవాతము, శ్లేష్మవాతవికార
ములు నశించును.

ॐ శూలాదులకు హింగాదిచూర్ణము. ॐ

హింజు పాతాభయాధాన్యం దాడిమం చిత్రకం శతీ. 119

అజమోదాత్రికటుకం హపుషా చాన్లువేతసం,
అజగన్ధాతిత్తిడికం జీరకం పౌష్కరం వచా. 120

చవ్యం ఊరద్వయం షణ్చులవణానీతి చూర్ణయేత్,
ప్రాగ్భోజనస్య మధ్యే వా చూర్ణ మేతత్ప్రయోజయేత్. 121

పిబేద్వా జీర్ణమద్యేన తక్రేణోష్ణోదకేన వా,
గుల్లే వాతకఫాదూభతే హృద్గ్రహేఽపీలికాసు చ. 122

హృద్వస్తపిపార్శ్వశూలేషు శూలే చ గుదయోనిజే,
మూత్రకృచ్ఛే తథాఽఽథ్కానే పాణ్డురోగేఽరుచౌ తథా. 123

హిక్కాయాం చ యకృత్సీష్ణి కానే శ్వానే గలగ్రహే,
గ్రహణ్యరోవికారేషు చూర్ణ మేతత్ప్రశస్యతే. 124

భావితం మాతులుజ్జస్య బహుశస్స్వరసేన వా,
కుర్యాచ్చ గుటికాబహ్వస్య వాతశ్లేష్మామయాపహః. 125

జేయించిన ఇంగువ, వివబొద్ది, కరక కాయలు, దనియాలు, దానిమ్మ కాయలతోలు, చిత్రమూలము, కచోరములు, అశామోదము, త్రికటుకములు, బోడతరము, పుల్ల ప్రబ్బలి, వామింటాలు, చింతపండు, జీలకఱ్ఱ, పుష్కరమూలము, వస, చవ్వము, సర్జికా ఝరము, యవఝరము, సైంధవలవణము, సోవర్పలవణము, బిడాలవణము, సముద్ర లవణము, సాంబరలవణము వీటి నెల్ల చూర్ణముగావించి బలానుసారముగ భోజనమునకు ముందు ప్రాతమధ్యము, ఆవుమజ్జిగ, ఉష్ణోదకము, వీనిలొ దేనితోనైన ను సేవింపదగు. భోజనమధ్యమునందు సేవించు నెడ అన్నముతోనైన సేవింపదగు. ఇటుల సేవించుటచే వాతకఫములచే జనించిన గుల్మరోగములు, హృద్రోగము, అస్థిలిక వాతము, హృదయము, వస్త్రీ, ప్రక్కలు వీనియందు గలిగెడుకూల గుదకూల, యోనికూల, మూత్రకృచ్ఛము, కడుపుబ్బరము, పాండురోగము, అరుచి, ఎక్కిళ్లు, యక్ష్మత్వీహరోగములు, శ్వాసము, కాసము, కంఠరోగము, సంగ్రహణి, మూలవ్యాధులు నశించును. లేక ఈచూర్ణమును మాదీఫలసముతో 7 మాణులు భావనచేసి మాత్రలుజేసి సేవించిన వాతశ్లేష్మములచే జనించినరోగములు నశించును.

— అరోచకాదులకు యవానీభాండవచూర్ణము. —

యవానీదాడిమం శుణ్ఠీ తిత్తిడీ కాన్లువేతసా,
బదరామ్లం చ కురీవిత చతుశ్శాణమితాని చ. 126

సార్వద్విశాణం మరిచం పిప్పలీ దశశాణికా,
త్వక్సౌవర్పలథాన్యాకం జీరకం ద్విద్విశాణకమ్. 127

చతుష్షష్ఠితైశ్చాణైశ్శర్కరామత్ర యోజయేత్,
చూర్ణితం సర్వమేకత్ర యవానీభాణ్ణవాభిధమ్. 128

చూర్ణం జయేత్పాణ్డూరోగం హృద్రోగం గ్రహణీం జ్వరం,
ఛర్దిశోమాతిసారాంశ్చ స్తీహానాహవిబద్ధతామ్. 129

అరుచిం శూలమద్దాగ్నిమరోజిహ్వగలామయాశ్చ,

ఓనుము, దానిమ్మచెరడు, సాంటి, చింతపండు, పుల్లప్రబ్బలి, పుల్లరేగు ఇవి ప్రత్యేకము నాలుగు శాణములు, మిరియములు రెండున్నరశాణము, పిప్పళ్లు పదిశాణములు, లవంగపువట్ట, సోవర్పలవణము, దనియాలు, జీలకఱ్ఱ ఇవి ప్రత్యేకము రెండు శాణములు, ఇటుల వీనినెల్లచూర్ణముచేసి, ఇందు చక్కెర రీతి 4 శాణములు గలిపి సేవించిన పాండురోగము, హృద్రోగము, సంగ్రహణి, జ్వరము, వాంతులు, శోషము, అతిసారము, స్తీహరోగము, ఆనాహవాతము, అరుచి, మలబద్ధకము, శూల, మందాగ్ని, మూలవ్యాధి, జీవ్వరోగములు, కంఠరోగములు నశించును. ఇది, యవానీభాండవచూర్ణమునంబడు.

—ॐ ఆరోచకాదులకు తాళీసాదిచూర్ణము. ॐ—

తాళీసం మరిచం శుణ్ఠీ విప్పలీ వంశరోచనా. 130

ఏకద్విత్రిచతుఃషష్ఠ కర్ణైర్భాగాః ప్రకల్పయేత్,
ఏలాత్వచోస్తు కర్ణార్థం ప్రత్యేకం భాగమావహేత్. 131

ద్వాత్రింశత్కర్ణ తులితా ప్రదేయా శర్కరా బుధైః,
తాళీసాద్యమిదం చూర్ణం రోచనం పాచనం స్మృతమ్. 132

కాసశ్వాసజ్వరహరం ఛర్ద్యతీసారనాశనం,
శోషాత్థానహరం స్లీహగ్రహణీపాణ్డురోగజిత్. 133

పక్వా వా శర్కరాం చూర్ణం ఊపేత్స్వాద్దుటికా తతః,

తాళిసపత్రి ఒకకర్ణము, మిరియములు రెండుకర్ణములు, సొంటి రి కర్ణములు, పుట్ట 4 కర్ణములు, వెదురువ్వు 5 కర్ణములు, ఏలకులు ఆర్ధకర్ణము, లవంగపువట్ట ఆర్ధము ఇటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి యందు ముప్పునిరెండు కర్ణముల చక్కెరగలిపి వించినను, లేక చక్కెరనుపాకుపట్టి యందీచూర్ణమునువైచి బాగుగకలియునట్లుచేసి టికలుగావించి నేవించినను నోటికి రుచి, పాచనము గలుగును. మఱియుం కాసము, శ్వాసము, జ్వరము, వాంతులు, అతిసారము, శోషము, కడుపుబ్బరము, స్లీహరోగము, గ్రహణి, పాండురోగము నశించును. ఇదియే తాళీసాద్యచూర్ణ మనంబడు.

—ॐ కాసక్షయోదులకు సితోపలాదిచూర్ణము. ॐ—

సితోపలాపోడశస్యాదష్టే స్వాద్యంశరోచనా. 134

విప్పలీ స్వాచ్చతుఃకర్ణా స్వాదేలా చ ద్వికార్షిణీ,
ఏకకర్ణస్త్రయః కార్ష్యం చూర్ణయేత్సర్వమేకతః. 135

సితోపలాదికం చూర్ణం మధుసర్పిర్యుతం లిహేత్,
శ్వాసకాసక్షయహరం హస్తపాదాబ్జదాహజిత్. 136

మద్దాగ్నిం సుప్తజిహ్వత్వం పార్శ్వశూలమరోచకం,
జ్వరమూర్ఛగతం రక్తం పిత్తమాశు వ్యపోహతి. 137

బండకర్కర పదిచూరుకర్ణములు, తపక్షీరి యెనిమిదికర్ణములు, పిప్పళ్లు, 4 కర్ణములు, ఏలకులు 2 కర్ణములు, లవంగపువట్ట 1 కర్ణము ఇటుల వీనిని చూర్ణముచేసి

ఈమార్గమును లేనె, సేయ్యి-వీని యనుపాసముతోనేసించిన శ్వాసము, కాసము, క్షయ
రోగము, చేతులు, కాళ్లు వీనియందలి తావము, అగ్నిమాంద్యము, నాలుక మొదలగు
నుండుట, పార్శ్వశూల, అరుచి, జ్వరము, ఊర్ధ్వగత రక్తపిత్తము శీఘ్రముగ నశించుచు.

— గ్రహణీగుల్మదులహ భాస్కరలవణమార్గము. —

సాముద్రలవణం కార్యమష్టకర్షమితం బుధైః,
పఞ్చ సావర్పలం గ్రాహ్యం బిడం సైన్ధవధాన్యకమ్. 138

విష్పలీపిష్పలీమూలం కృష్ణజీలకపత్రకం,
నాగ కేసరతాళీసమస్తువేతసకం తథా. 139

ద్వికర్షమాత్రాణ్యేతాని ప్రత్యేకం కారయేద్భుధః,
మరీచం జీరకం విశ్వమేకైకం కర్షమాత్రజమ్. 140

దాడిమం స్యాచ్చతుఃకర్షం త్వగేలాచార్థకార్షకీ,
ఏతచ్ఛార్ణీకృతం సర్వం లవణం భాస్కరాభిధమ్. 141

శాణప్రమాణం దేయం తు మస్తుతక్రసురాసవైః,
వాతశ్లేష్మభవం గుల్మం స్తీహానముదరం క్షయమ్. 142

అర్ఛాంసి గ్రహణీం కుష్ఠం విబధ్ధం చ భగద్ధరం,
శోఘం శూలం శ్వాసకాసమామదోషం చ హృద్రజమ్. 143

మద్దాగ్నిం నాశయేదేతద్దీపనం పాచనం పరం,
సర్వలోకహితార్థాయ భాస్కరేణోదితం పురా. 144

సముద్రలవణము ఎనిమిదికర్షములు, సావర్పలవణము ఐదుకర్షములు, బిడాలవ
ణము, సైన్ధవలవణము, దనియాలు, పిప్పళ్లు, మోడి, నల్లజీలకఱ్ఱ, లవంగపువ్వు, నాగ
కేసరములు, తాళిసపత్రి, పుల్లప్రజ్జలి ఇవి ప్రత్యేకము రెండుకర్షములు, మిరియూలు,
జీలకఱ్ఱ, సొంటి ఇవి ప్రత్యేక మొక్కకర్షము, దానిమ్మబెరడు నాలుగుకర్షములు,
లవంగపుపట్ట, వీలకులు ఇవి ప్రత్యేకము ఆర్ధకర్షము. ఇటుల వీనినెల్ల దంచి చూర్ణము
చేసి పెరుగుమీడి లేటమణ్ణిక, కల్లు, మద్యము వీనిలో దేనితోనైనను శాణప్రమాణము
నేసించిన వాతకఫములచే జనించిన గుల్మరోగములు, స్తీహారోగము, ఉదరరోగము,
క్షయరోగము, మూలవ్యాధులు, సంగ్రహణి, కృష్ణరోగము, మలబద్ధకము, భగందరము,
వాపు, శూల, శ్వాస, కాస, ఆమవాతము, హృద్రోగము, అగ్నిమాంద్యము నశించుటయె
గాక పాచనము, దీపనము కలుగును. భాస్కరుండు జనులహితంబుకై వచించె. ఇదియె
భాస్కరలవణమార్గ మనంబును,

—ॐ వాంతులకు విలాసిచూర్ణము. ౧౯—

విలాసియజ్ఞుముస్తాని కోలమజ్జా చ పిప్పలీ,
శ్రీచన్దనం తథా లాజా లవణం నాగకేసరమ్. 145
ఏతచ్ఛూర్ణీకృతం సర్వం సితాక్షౌద్రయుతం లిహేత్,
వాతపిత్తకఫోద్భూతాం ఛర్దిం హంత్యతివేగతః. 146

ఏలకులు, ప్రేంకణపువేరు, కోల, తుంగమస్తలు, (కొఱ్ఱలు) రేగుపండ్లలోనివప్పు, పిప్పల్లు, శ్రీగంధము, పరిపేలాలు, లవంగములు, నాగకేసరములు వీనిని చూర్ణముచేసి, ఈచూర్ణమును చక్కెర, లేనె వీని యనుపానముతో నేవించిన, వాతపిత్తకఫములవలన జనించిన వాంతు లతివేగమున నశించును.

—ॐ కుష్మములకు పంచనింబచూర్ణము. ౨౦—

మూలం పత్రం ఫలం పుష్పం త్వచం నిమ్బాత్సమాహరేత్,
సూక్ష్మచూర్ణమిదంకుర్యాత్పలైః షణ్చదశోన్మితైః. 147
లోహభస్మహితక్యా చక్రమర్దనచిత్రకా,
భల్లాతకవిడక్లాని శర్కరామలకం నిశా. 148
పిప్పలీమరిచం శుణ్ఠీ వాకుచీ కృతమాలకః,
గోక్షురశ్చ పలోన్దానమేకైకం కారయేద్బుధః. 149
సర్వమేకీకృతం చూర్ణం భృజరాజేన భావయేత్,
అష్టభాగావశిష్టేన ఖదిరాసనవారిణా. 150
భావయిత్వా చ సంశుష్కం కర్షమాత్రం తతః విజేత్,
ఖదిరాసనతోయేన సర్పిషా పయసా౨థవా. 151
మానేన సర్వకుష్మాని వినిహన్తి రసాయనం,
షణ్చనిమ్బమిదం చూర్ణం సర్వరోగప్రణాశనమ్. 152

వేపకెట్టుయొక్క వేరు, ఆకులు, పండ్లు, పూలు, పట్ట వీనిచూర్ణము పదునైదు వలములు, లోహభస్మము, కరక కాయలు, తగిరినవిత్తులు, చిత్రమూలము, శుద్ధిజేసిన జీడి గింజలు, వాయువిరోగములు, చక్కెర, ఉసిరికయొలుపు, పసుపు, పిప్పల్లు, మిరియములు, సొంఱి, భావంచెత్తులు, రేలగుజ్జా, వల్లెరు వీనిని ప్రత్యేక మొక్కొకవలము, ఇటుల వీనినిచూర్ణముచేసి వైవేచూర్ణముతో కలిపి, పిదప దానిని గుంటగలగరాకు రసముచేతను, అష్టమాంశముగ కాచిన చంద్ర, వేగిన పట్టుల కషాయముచేతను, భావనచేసి ఎండించి,

యందొకకర్షప్రమాణమార్జమును, చంద్ర, వేగిన పట్టలకమాయమునైనను, నేతితో
నైనను, ఆవుపాలతోనైనను ఈరసాయనమును నొకమాసము నేవించిన పదునెనిమిది
పవ్వములు నశించును. ఇదియే సర్వరోగహరపంచనింబమార్జ మనంబడును.

—తి నాదీకరణమునకు శతావరీచమార్జము. ౧౬—

శతావరీ గోతురశ్చ బీజం చ కపికచ్చుజం,
గాజ్లేరుకీ చాతిబలా బీజమితురశోద్భవమ్. 153

చూర్ణితం సర్వమేకత్ర గోదుగ్ధేన పిబేన్నీశి,
న తృప్తిం యాతి నారీభిర్నరశ్శూర్ణప్రభావతః. 154

పిల్లిపీచరగడ్డలు, పల్లేరువ్రేళ్లు, దూలగొండివత్తులు, నాగబల, అతిబల, నీరుగొబ్బి
పిత్తులు పీనిని చూర్ణముచేసి రాత్రులయం దావుపాలతో నేవించిన ననేక స్త్రీలతోరమించి
నను తృప్తిగలుగక యుండును.

—తి వీర్యపుష్టికి ఆశ్వగంధాదిచూర్ణము. ౧౭—

ఆశ్వగంధా దశపలా తన్నాత్రో వృద్ధదారుకః,
చూర్ణిక్యత్రోభయం విద్యాక్ ఘృతభాణ్డే నిధాఫయేత్. 155

కరైకంపయసా పీత్వా నారీభిరైవ తృప్యతి,
అగత్వా ప్రమదాం భూయో వలీపలితవర్జితః. 156

పెన్నేరుగడ్డ పదిపలములు, వృద్ధదారు పదిపలములు పీనిని చూర్ణముచేసి నేతితో
మాగినకుండయం దునిచి యందొక కర్షప్రమాణము ఆవుపాలతో నేవించిన ననేక
స్త్రీలతో రమించినను తృప్తిగలుగకయుండును. మఱియు నీచూర్ణమును నేవించిన
స్త్రీలతో రమించకుండిన ముసలితనముబోయి మిగుల బలము గలిగియుండును.

—తి ధాతుపుష్టికి ముసలీచూర్ణము. ౧౮—

ముసలీకన్దచూర్ణం తు గుఢూచీసత్వసంయుతం,
వానరీగోతురాభ్యాం చ శాల్మలీశర్కరామలైః. 157

అలోద్య ఘృతదుగ్ధేన పాయయేత్కామవర్ధనం,

నేలతాడి గడ్డలు, తిప్పకత్తు, దురదగొండివత్తులు, పల్లేరువ్రేళ్లు, బూరుగవ్రేళ్లు,
ఉసిరికయొలుపు పీనినిచూర్ణముచేసి యందు శర్కరగలిపి, నెయ్యి, ఆవుపాలు పీనియను
పానముతో నేవించిన కామోదైకము గలుగును.

—ॐ ధాతువృద్ధికి నవాయసాదిచూర్ణము. ॐ—

చిత్రకం త్రిఫలము స్తం విడంగం త్రూషణాని చ. 158

సమభాగాని కార్యాణి నవభాగా హతాయసః.

ఏతదేకీకృతం చూర్ణం మధుసర్పిర్యుతం లిహేత్. 159

గోమూత్రమథవా తక్రమనుపానే ప్రశస్యతే,

పాణ్డురోగం జయత్కుగ్రం త్రిదోషం చ భగద్దరమ్. 160

శోఫకుష్ఠోదరాఝాని మద్దాగ్నిమరుచిం కృమికా,

చిత్రమూలము, త్రిఫలములు, తుంగముస్తంబ, వాయువిశంగములు, త్రికటుకములు వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముచేసి, దీనికి తొమ్మిదవపాలు లోహభస్మముగలిపి, చేనె, నెయ్యి, గోమూత్రము, ఆవుమజ్జిగ వీనిలో దేనినైన యనుపానముగఁజేసి బలానుసారము నొషధముసేవించిన ప్రబలమగు పాండురోగము, త్రిదోషవికారములు భగందరము, వాపు, కుష్ఠము, ఉదరరోగము, మూలవ్యాధి, అగ్నిమాంద్యము, ఆరుచి, కృమిలు చశించును.

—ॐ స్తంభనమునకు ఆకారకరభాదిచూర్ణము. ॐ—

ఆకారకరభశ్శుణ్ఠీ కజ్జోలం కుజ్జుమం కణా. 161

జాతీఫలం లవంగం చ చందనం చేతి కార్షికా,

చూర్ణానిమాంస్తతః కుర్యాదహిఫేనం పశోన్లితమ్. 162

సర్వమేకీకృతం చూర్ణం మూషైకం మధునా లిహేత్,

శుక్రస్తంభకరం చూర్ణం పుంసామానందకారకమ్. 163

నారీణాం స్త్రీతిజననం నేవేత నిశి కాముకః,

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం

సంహితాయాం మధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే

చూర్ణకల్పనానామ షష్ఠోఽధ్యాయః.

ఆక్రమకర్త, సొంటి, కంఠోలము, కంఠమపువ్వు, పిప్పళ్లు, జాజికాయ, లవంగములు, శ్రీగంధము ఇవి ప్రత్యేక మొక్కకర్షము, నల్లమందు ఒకపలము, ఇటుల వీని నెల్లఁ జక్కగ చూర్ణముచేసి మాషప్రమాణము రాత్రియందు తేనెతోసేవించిన ధాతుస్తమ్భనమై పురుషులకానందమును, స్త్రీలకతిస్త్రీతియు గలుగు.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచిత సంహితాయందు మధ్యమఖండమున

చికిత్సాస్థానమున చూర్ణకల్పన యనియెడు

నామవయధ్యాయము సంపూర్ణము.

స ప్రమాధ్యా య ము.

—వ ట క క ల్ప న. —

- శ్లో. వటకాశ్చాథ కథన్యతే తన్నామగుటికావటీ,
మోదకోవటికాపిణ్డీ గుడోవ ర్తిస్తథోచ్చ్యతే. 1
- లేహవత్సాధ్యతే వహశ్చా గుడో వా శర్కరాఽథవా,
గుగ్గులుర్వా షీపేత్తత్ర చూర్ణం తన్నిర్మితావటీ. 2
- కుర్యాదవహ్నిసిద్ధేన క్వచిద్గుగ్గులునా వటీ,
ద్రవేణ మధునా వాఽపి గుటికాం కారయేద్భుధః. 3
- సితా చతుర్ధణా దేయా వటీషు ద్విగుణో గుడః,
చూర్ణాచూర్ణసమః కారోఽగ్ని గుగ్గులుర్తథ తత్సమమ్. 4
- ద్రవం చ ద్విగుణం దేయం మోదకేషు భిషగ్వరైః,
కర్షప్రమాణా తన్వత్రా బలం దృష్ట్యా ప్రయుజ్యతే. 5

గుటిక, వటీ, మోదకము, వటిక, పిండి, గుడము, వర్తి అనునవి వటకమునకు పర్యాయశబ్దంబులుగనందు. బెల్లము, చక్కెర, గుగ్గిలము వీనిచే వటకములు జేయు నెడ లేహపాకముగ వచనముచేసి యందొషధచూర్ణమును గలిపి వటకములు చేయవలయును. లేక పాకము చేయకనే వటకములు జేయునెడ, శుద్ధిజేసిన గుగ్గులుచూర్ణమును ఔషధద్రవ్యచూర్ణముతో గలిపి గుటికలు జేయవలయును. లేక నీళ్లు, పాలు, లేన మొదలగు ద్రవద్రవ్యములనైనను చూర్ణములొగలిపి వటకములు జేయందగు. శర్కరతో గుటికములు జేయునెడ, యాషధచూర్ణమునకు నాలుగింతలు చక్కెర చేర్చుకొనందగు. అందు బెల్లమునుజేర్చునెడ, రెండింతలు జేర్చుకొనందగు. గుగ్గిలము, లేన పీనిని గలిపి జేయునెడ చూర్ణమునకు నమంబుగను, నీళ్లు, పాలు మొదలగు ద్రవపదార్థములను జేర్చునెడ చూర్ణమునకు రెండింతలును జేర్చుకొని మోదకములు జేయందగు. వటికలను కర్షప్రమాణముననైనను లేక రోగియొక్క బలానుసారముగనైనను సేవింపందగు.

—అర్చితదులకు బాహుకాలగుడము. —

- ఇష్ట్రహరణికాముస్తం శుణ్ఠీదస్తీహరితకీ,
త్రివృచ్ఛరీవిడఙ్గాని గోక్షురశ్చిత్రకస్తథా. 6
- తేజోహ్వ చ ద్వికర్వాణి పృథగ్ద్రివ్యాణి కారయేత్,

సూరణస్య పలాన్యజ్ఞౌ వృద్ధదారు చతుశపలమ్. 7

చతుశపలం స్యాద్భూతం క్వాభయేత్సర్వమేకతః,
జలద్రోణే చతుర్థాంశం గృహ్ణీయాత్క్వాభము త్తమమ్. 8

క్వాభ్యుద్రవ్యాత్రిగుణితం గుడం శీప్తా పునః పచేత్,
సమ్యక్పక్షం చ విజ్ఞాత్వా చూర్ణమేతత్ప్రదాపయేత్. 9

చిత్రకస్త్రివృతా దస్తీ తేజోహ్వపలికా పృథక్,
పృథక్త్రిపలికాః కార్యా వ్యోమైలామలకత్వచః. 10

నిశీపేన్ద్రుశీతే చ తస్మిన్ ప్రస్థప్రమాణితం,
ఏవం సిద్ధో భవేచ్ఛీమాన్ బాహుశాలగుడశ్శుభః. 11

జయేదర్శాసి సర్వాణి గుల్తం వాతోదరం తథా,
ఆమవాతం ప్రతిశ్శాయం గ్రహణీక్షయపీనసాన్. 12

హాలీమకం పాణ్డ్యరోగం ప్రమేహం చ రసాయనం,

చేదపుష్ప, తుంగముస్తలు, సొంటి, నేపాళము, కరకకాయలు, తెగడ, కనోరములు, వాయువిశంగములు, పల్లెరు, చిత్రమూలము, మాల్మంగినీవిత్తులు ఇవి ప్రత్యేకము రెండుకర్షములు, అడవికంద ఎనిమిదిపలములు, వృద్ధదారు నాలుగుపలములు, శుద్ధిచేసిన నల్లజీడిగింజలు నాలుగుపలములు, వీనినెల్ల దంచి యందొక ప్రోణ ప్రమాణ ముదకముబోసి, నాలపాలుమిగులునట్లు కషాయముగాచి, కషాయమునకు మూడింతలు బెల్లము వైచి మరల కాచి, యందు చిత్రమూలము, తెగడ, నేపాళపు వేళ్లు, మాల్మంగినీవిత్తులు ఇవి ప్రత్యేక మొక్కొకపలము, త్రికటుకములు, ఏలకులు, ఉసిరికయొలుపు, లవంగపుపట్ట ఇవి ప్రత్యేకము మూడుపలములు ఇటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి వైపాకములో గలిపి చల్లారినవీదప యందొక ప్రస్థము లేనె గలిపి చక్కగఁ గలియునట్లుజేసి గుటికలుజేసి సేవించిన నమస్త మూలవ్యాధులు, గుల్తము, వాతోదరము, ఆమవాతము, జలుబు, గ్రహణీ, క్షయరోగము, పీనసము, హాలీమకమునుకామిల, పాండు రోగము, ప్రమేహము నశించును. ఇదియే బాహుశాలగుడరసాయన మనంబడు.

—ॐ కాసాదులకు మరీచాదిగుటికలు. ॐ—

మరీచం కర్షమాత్రం స్యాత్ప్రిప్పలీ కర్షసమ్మితా. 13

అర్ధకర్షో యవక్షారః కర్షయుగ్గం చ దాడిమం,
ఏతచ్ఛూర్ణీకృతం యుజ్జ్యాదప్తకర్షగుడేన హి. 14

శాణప్రమాణాం గుటికాం కృత్వా వక్త్రే విధారయేత్,
అస్యాః ప్రభావాత్సర్వేపి కాసా యోన్యైవ సంక్షయమ్. 15

విరియము లాకకర్షము, విషుట్ట దిశకర్షము, యవత్కరము అర్థకర్షము, దానిష్ట
బెరడు రెండుకర్షములు వీనిని చూర్ణముజేసి యందు ఎనిమిది కర్షముల బెల్లముగలిపి
శాణప్రమాణముగ గుటికలుజేసి సేవించిన కాసలన్నియు నశించును.

— ఊర్ధ్వవాతములకు వ్యాఘ్రీజీరకాదిగుటికలు. —

వ్యాఘ్రీజీరకాథాత్రీణాం చూర్ణం మధుయుతం లిహేత్,
ఊర్ధ్వవాతమహాశ్వాసతమకైర్మచ్యతే క్షణాత్. 16

వాకుడు, జీలకఱ్ఱ, ఉసిరికయెలుపు వీనిని చూర్ణముచేసి, యందు లేనె గలిపి
గుటికలుజేసి సేవించిన ఊర్ధ్వవాతము, మహాశ్వాసము, తమకశ్వాసము ఇవి యొకక్షణ
ములో నశించును.

— శ్వాసకాసములకు గుడాదిగుటికలు. —

గుడశుణ్డిశివాము సైర్గటికాం ధారయేన్తుభే,
శ్వాసకాసేషు సర్వేషు కేవలం వా విభీతకమ్. 17

సొంటి, కరకపించెలు, తుంగముస్తలు వీనిని చూర్ణముచేసి, యందు బెల్లమును
గలిపి గుటికలు జేసియైనను, లేక తానికాయలబెరడును పుక్కిట నుంచుకొని దానిరస
మును మ్రింగుచుండినను శ్వాసములు, కాసములు నశించును.

— తృష్ణాదులకు అమలక్యాదిగుటికలు. —

ఆమలం కమలం కుష్ఠం లాజాశ్చ వటరోహకం,
ఏతచ్ఛూర్ణస్య మధునా గుటికాం ధారయేన్తుభే. 18
తృష్ణాం ప్రవృద్ధాం హస్త్యేషా ముఖశోషం చ దారుణం,

ఉసిరికయెలుపు, తామరపూలు, చెంగలవ్విశోష్ణ, పరిపేలాలు, మఱ్ఱియూడల
చిగుట్ట వీనినిచూర్ణముచేసి, యందు లేనెగలిపి, గుటికలుగావించి, పుక్కిలియం దుంచి
కొని రసము మ్రింగుచుండిన విశేషమగుదప్పి, దారుణమగు ముఖశోషము నశించును.

— సన్నిపాతాదులకు సంజీవనీగుటికలు. —

విడజ్జం నాగరం కృష్ణా పథ్యాదులవిభీతకా. 19

వచాగుడూచీభల్లాతం సద్విషం చాత్ర యోజయేత్,
ఏతాని సమభాగాని గోమూత్రేణైవ పేషయేత్. 20

గుజ్జాభా గుటికా కార్యా దద్యాద్దార్ద్రకజైరస్తైః,
ఏకామజ్జిగ్గులైషు ద్వే విఘాచ్యాం చ దాపయేత్. 21

తిస్తశ్చ సర్పదష్టే తు చతస్తస్సన్నిపాతకే,
వటీసజ్జీవనీ న్నామ్నా సజ్జీవయతి మానవమ్. 22

వాయువిశంగములు, సొంటి, విషుళ్లు, కరకకాయలు, ఉసిరికయెలుపు, తాని
కాయలు, వస, తిప్పతీగ, శుద్ధిజేసిన నల్లజీడిగింజలు, శుద్ధిజేసినవత్సనాభి వీనిని సమ
భాగములుగ చూర్ణముచేసి గోమూత్రముతో మర్చించి గురిగింజలంతమాత్రముజేసి
యందొకమాత్రము అల్లపురసముతో సేవించిన అజీర్ణము, గుల్మములు నశించును. మఱియు
విఘాచియందు రెండుమాత్రములును, సర్పదష్టముచే విషమెక్కినపుడు మూడుమాత్రములును,
సన్నిపాతమున నాలుగుమాత్రములును సేవింపందగు. మఱియు సీమాత్రము మనుజులకు
ప్రాణం బొసంగుటచే సంజీవనీగుటిక అనఁబరంగు.

— పీనసాదులకు వ్యోషాదిగుటికలు. —

వ్యోషాప్లువేతసం చవ్యం తాలీసం చిత్రకస్తథా,
జీరకం తిన్త్రిడికంచ ప్రత్యేకం కర్షభాగికమ్. 23

త్రిసుగంధం త్రిశాణం స్యాద్ధుడస్వాత్కర్షవింశతిః,
వ్యోషాదిగుటికానామ పీనసశ్వాసకాసజిత్. 24

రుచిస్వరకరాఖ్యాతా ప్రతిశ్వాయప్రణాశినీ,

సొంటి, మిరియములు, విషుళ్లు, పుల్లప్రబ్బలి, చవ్యము, తాలినపత్రి, చిత్ర
మూలము, జీలకఱ్ఱ, చింతపట్ట ఇవి ప్రత్యేకమొక్కొక్కర్నము, లవంగపువట్ట, వీలకులు,
లవంగపుపత్రి ఇవి ప్రత్యేకమొక్కొక్కము ఇటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి యందు ఇరువది
కర్షములబెల్లముగలిపి మాత్రముజేసి సేవించిర, పీనసము, శ్వాసము, కాసము, అరుచి,
స్వరభంగము, పడినెము నశించును. ఇవియే వ్యోషాదిగుటిక అనఁబడు.

— ఆహారులకు గుడవతుష్టయవటకములు. —

ఆమేఘ సగుడాం శుంతిమజ్జీర్ణే గుడవిప్పలీమ్. 25

కృచ్చే జీరగుడం దద్యాదర్యస్సు సగుడాభయాం,

సొంటిచూర్ణమున బెల్లముగలిపి నేవించిన ఆమము, విఘ్నలిచూర్ణమున బెల్లము గలిపి నేవించిన అజీర్ణము, జీలకఱ్ఱచూర్ణమున బెల్లముగలిపి నేవించిన మూత్రకృచ్ఛములు, కరకపిండలచూర్ణముల బెల్లముగలిపి నేవించిన మూలవ్యాధులును నశించును.

❧ అర్శోరోగములకు వృద్ధదారుమోదకములు. ❧

వృద్ధదారుకభల్లాత శుంతీమార్ణాన యోజితః.

26

మోదకస్సగుడో హన్యాత్తద్విధార్కగి కృతాం రుజం,

వృద్ధదారు, శుద్ధిజేసినజీడింజలు, సొంటి పినినిచూర్ణముచేసి, యందు రెండిం తలబెల్లముగలిపి గుటికలుచేసి నేవించిన, ఆఱువిధములగు మూలవ్యాధులు నశించును.

❧ అర్శోరోగములకు సూరణపటకములు. ❧

శుష్కసూరణచూర్ణస్య భాగా౯ ద్వాత్రింశదాహరేత్.

27

భాగా౯ షోడశచిత్రస్య శుంథ్యా భాగచతుష్టయం,

ద్వా భాగౌ మరిచస్యాపి సర్వాణ్యేకత్ర కారయేత్.

28

గుడేన పిష్టికాం కుర్యాదర్శనాం నాశనీం పరాం,

ఎండిన కందగడ్డలచూర్ణము ముప్పవరెండుభాగములు, చిత్రమూలపు చూర్ణము పదియాఱుభాగములు, సొంటిచూర్ణము నాలుగుభాగములు, మిరియాలచూర్ణము రెండు భాగములు ఈ ప్రకారము పినిని గ్రహించి యందు రెండింతల ప్రాతబెల్లముగలిపి వటక ములుచేసి నేవించిన ఆఱువిధములగు మూలవ్యాధులు నశించును.

❧ అర్శులకు బృహత్సూరణపటకములు. ❧

సూరణో వృద్ధదారుశ్చ భాగ౯ షోడశభిః పృథక్.

29

ముసలీచిత్రకా జ్ఞేయావష్టభాగమితౌ పృథక్,

శివా విభీతకీ ధాత్రీ విడజం నాగరం కణా.

30

భల్లాతః పిష్పలీమూలం తాలీసం చ పృథక్పృథక్,

చతుర్భాగప్రమాణాని త్వగేలామరిచం తథా.

31

ద్విభాగమాత్రాణి పృథక్తత స్త్రేయికత్రచూర్ణయేత్,

ద్విగుణేన గుడేనాథ వటకా౯ కారయేద్బుధః.

32

ప్రబలాగ్నికరా ఏతే తథార్శోనాశనాః పరాః,

గ్రహిణీం వాతకఫజాం శ్వాసం కాసం క్షయామయమ్.

33

స్థిహానం స్థిపదం శోభం హిక్కాం మేహం భగన్దరం,
నిహన్యః పలితం వృష్టాస్తథా మేధ్యా రసాయనాః. 34

ఎండినకందగడ్డలు పరియాణుభాగములు, వృద్ధులగు పదియాణుభాగములు, నేల తాడిగడ్డలు ఎనిమిదిభాగములు, చిత్రమూలము ఎనిమిదిభాగములు, కరక కాయలు, తాని కాయలు, ఉసిరికకాయలు, వాయువిశంగములు, సొంటి, పిప్పళ్లు, నల్లజీడిగింజలు, మోడి, తాళిసపత్రి ఇవి ప్రత్యేకముగ నాలుగుభాగములు, వీలకులు, లవంగపుపట్ట, మిరియములు ఇవి ప్రత్యేకముగ రెండుభాగములు ఇటుల వీనినెల్లమార్గముచేసి చూర్ణమునకు రెండింతలు ప్రాతదెబ్బమునుగలిపి వటకములుగావించి నేపించిన మిగుల అన్నిదీపనము గలుగును. మూలవ్యాధి వాతకఫములవలన జనించిన సంగ్రహణి, శ్వాసము, కాసము, క్షయరోగము, స్థిహము, బోదకాలు, వాపు, ఎక్కిళ్లు, ప్రమేహము, భగందరము, నరయుట నశించును. మణియు వీర్యవృద్ధి గలుగును. ఇది రసాయనమనంబడు.

❧ కామిలాదులకు మంధూరవటకములు. ❧

త్రిఫలాత్ర్యుషణం చవ్యం సిప్పలీమూలచిత్రకా,
దారుమాక్షికథాతు స్త్విద్ధార్వీముస్తం విడక్లకమ్. 35

ప్రత్యేకం కర్ణమాత్రాణి సర్వం ద్విగుణితం తథా,
మణ్డూరం చూర్ణయేత్సర్వం గోమూత్రేఽష్టగుణే త్రిపేత్. 36

పత్వా చ వటకా కృత్వా దద్యాత్తక్రానుపానతః,
కామిలాపాణ్డు మేహార్శశ్శోషకుష్ఠకఫామయాకా. 37

డోరు స్తమ్భమజీర్ణం చ స్థిహానం నాశయన్తి చ,

త్రిఫలములు, త్రికుటుకములు, చవ్యము, మోడి, చిత్రమూలము, దేవదారుపట్ట, హేమమాక్షికభస్మము, లవంగపుపట్ట. మ్రానివనపు, తుంగముస్తలు, వాయువిశంగములు వీనిని ప్రత్యేక మొక్కకర్ణము చొప్పున మార్గముచేసి యందు ముప్పదికర్ణముల లోహ మంధూరమార్గముగలిపి పిదప, దీనిని మూడువందల అణువదికర్ణముల గోమూత్రంబునవై చివండి, వటకములుజేసి, మణిగ యనుపానముతో నేపించిన కామిల, పాండురోగము, ప్రమేహము, మూలవ్యాధి, వాపు, కుష్ఠము, కఫవికారము, డోరు స్తంభ వాతము, ఆజీర్ణము, స్థిహము నశించును.

❧ ప్రమేహములకు చంద్రప్రభాదిగుటికలు. ❧

చంద్రప్రభావచాముస్తం భూనిమ్బామృతదారుకమ్. 38
హరిద్రాఽలివిపాదార్థి సిప్పలీమూలచిత్రకా,

ధాన్యకం త్రిఫలచవ్యం విడజం గజపిప్పలీ.
 వ్యోమం మాక్షికథాతుశ్చ ద్వౌ యోరా లవణత్రయం,
 ఏతాని శాణమాత్రాణి ప్రత్యేకం కారయేద్బుధః.
 త్రివృక్షస్త్రీపత్రకం చ త్వగేలావంశలోచనా,
 ప్రత్యేకం కర్షమాత్రంచ కుర్యాదేతాని బుద్ధిమాన్.
 ద్వికర్షం హతలోహస్యాచ్చతుఃకర్షా సీతా భవేత్,
 శిలాజత్వప్తకర్షం స్యాదష్టా కర్షాస్తు గుగ్గులోః.
 ఏభిరేకేత్ర సంతుల్యైః కర్షవ్యా గుటికా శుభా,

చన్ద్రప్రభేతి విఖ్యాతా సర్వరోగప్రణాశినీ. 4
 ప్రమేహం వింశతిం కృచ్ఛ్చిం మూత్రాఘాతం తథాశ్శరీం,
 విబధ్ధానాహశూలాని మేహసగ్రస్థిమర్బుదమ్ 4
 అణ్డవృద్ధిం తథా పాణ్డుం కామలాం చ హలీమకం,
 అంత్రివృద్ధిం కటిశూలం శ్వాసం కాసం విచర్చికామ్. 4
 కృష్ణాన్యర్కాంశీ కణ్డూం చ స్త్రీహోదరభగద్దరం,
 దన్తరోగం నేత్రరోగం స్త్రీశామార్తవజాం రుజమ్. 4
 పుంసాం శుక్లగతాన్ దోషాన్ మన్దాగ్నిమరుచిం తథా,
 వాయుం పిత్తం కఫం హన్యా ద్బల్యా వృష్యా రసాయనీ. 4
 చన్ద్రప్రభాయాం కర్షస్తు చతుశ్శాణో విధీయతే,

కచోరములు, వస, తుంగముస్తలు, నేలవేము, తిప్పతీగ, దేవదారు, షనుషు
 అతివస, మ్రానివసుపు, మోడి, చిత్రమూలము, దనియాలు, త్రిఫలములు, చవ్యము
 వాయువిరోగములు, గజపిప్పల్లు, త్రికటుకములు, హేమమాక్షికభస్మము, యవతౌరము
 సర్వతౌరము, సైంధవలవణము, సోశ్పలవణము, బిడాలవణము ఇవి ప్రత్యేక మొక్కా
 శాణము, శుద్ధిజేసిన తెగడ, నేపాళపువ్రేల్లు, లవంగపువ్రేలి, లవంగపువట్టు, ఏలకులు
 తవాక్షీరి ఇవి ప్రత్యేక మొక్కాకర్షము, లోహభస్మము రెండుకర్షములు, చక్కె
 నాలుగుకర్షములు, శిలాజిత ఎనిమిది కర్షములు, శుద్ధిచేసిన గుగ్గిలము ఎనిమిదికర్షముల
 ఇటుల వీని నెల్ల మార్జముగావించి ఏకముజేసి, యుదకముతో భిక్షమున మర్దించి కర్ష
 ప్రమాణముగ గుటికలుజేసి సేవించిన ఇటువని ప్రమేహములు, మూత్రకృచ్ఛిములు
 మూత్రాఘాతములు, అశ్మరలు, మలబద్ధకము, అనాహవాతము, శూలలు, ప్రమేహపిటి
 కలు, అర్బుదములు, అండవృద్ధి, పాండురోగము, కామెర్లు, హలీమకము, అంత్రివృద్ధి
 నడుముశూల, శ్వాసము, కాసము, విచర్చిక, కుష్మము, మూలవ్యాధులు, దురద, స్త్రీహ

రోగము, ఉదరరోగములు, భగందరరోగము, దంతరోగములు, నేత్రరోగములు, స్త్రీలకు గలిగెడి ప్రదరాదిరోగములు, శుక్రధాతుగతరోగములు, అగ్నిమాంద్యము, ఆరుచి, వాత, పిత్త, కఫ రోగములు నశించును. వీర్యవృద్ధిగలుగును. ఇదియే చంద్రప్రభాదిరసాయన మనవఱుగు. దీని సేవించిన సమస్తరోగములు నశించును. ఈచంద్రప్రభాదిరసాయనంబున కర్ణమన నాలుగు శాణములని ప్లఱుంగవలయు.

— గుల్మములకు కాంకాయనగుటికలు. —

యవానీ జీరకం ధాన్యం మరీచం గిరికర్ణికా. 43

అజమోదోపకుఞ్చీ చ చతుశ్శాణః పృథక్పృథక్,
హింజు షట్పాణికం కార్యం ఔరాలవణపశ్చుకమ్. 49

త్రివృచ్చాష్టమితశ్శాణైః ప్రత్యేకం కల్పయేత్సుధీః,
దస్తీశతీ పాష్కరం చ విడజ్జం దాడిమం శివా. 50

చిత్రోస్తువేతసశ్శుణ్ణీ శాణ్ణోద్దశభిః పృథక్,
బీజపూరరసేనైషాం గుటికాం కారయేద్బుధః. 51

ఘృతేన పయసా మధ్యైరస్తైరుష్ణోదకేన వా,
పిఠేత్కాఙ్గాయనప్రోక్తాం గుటికాం గుల్మనాశనీమ్. 52

మధ్యేన వాతికం గుల్మం గోక్షీరేణ చ వైత్తికం,
మూత్రేణ కఫగుల్మం చ దశమూలైస్త్రిదోషజమ్. 53

ఉష్ణీదుగ్ధేన నారిణాం రక్తగుల్మం నివారయేత్,
హృద్రోగం గ్రహణీం శూలం క్రిమీనర్కాసి నాశయేత్. 54

ఓమము, జీలకఱ్ఱ, దనియాలు, మిరియములు, విష్ణుక్రాంతము, అజామోదము, నల్లజీలకఱ్ఱ ఇవి ప్రత్యేకముగ నాలుగుశాణములు, వేయించిన ఇంగువ అణుశాణములు, సర్పక్షారము, యవక్షారము, సైంధవలవణము, సోవర్పలవణము, బిడాలవణము, సముద్రలవణము, కాచలవణము, తెగడ ఇవి ప్రత్యేకముగ ఎనిమిదిశాణములు, నేపాళపువ్రేళ్లు, కచోరములు, పుష్కరమూలము, వాయువిశంగములు, దానివ్వుబెరడు, కరకాయలు, చిత్రమూలము, పుల్లప్రబ్బలి, సొంటి ఇవి ప్రత్యేకముగ పదియాణుశాణములు వీరినన్నిటిని చూర్ణముచేసి మాదీఫలపురసముతో మర్దించి గుటికలుచేసి, నేతితోనైనను, ఆవుపాలతోనైనను, పులిసినమద్యముతోనైనను, ఉష్ణోదకముతోనైనను సేవించిన గుల్మరోగములన్నియు నశించును. మఱియు నీగుటికలను మద్యముతో సేవించిన వాతగుల్మంబును, ఆవుపాలతోసేవించిన పిత్తగుల్మంబును, గోమూత్రముతో సేవించిన క్షేష్ణగుల్మంబును, దశమూలకషాయముతోసేవించిన సన్నిపాతగుల్మంబును, సింహపాలతోసేవించిన

- జలమర్ధశృతం జ్ఞాత్వా గృహ్ణీయాద్వస్త్రగాలితం,
క్వాథే ఊ వేత్తు శుద్ధం చ గుగ్గులుం ప్రస్థసమ్మితమ్. 70
- పునఃపచేదయఃపాత్రే దర్వాణ్య సంఘట్టయేన్దుహుః,
సాద్విగ్రహతం చ తం జ్ఞాత్వా గుడపాకసమాకృతిమ్. 71
- చూర్ణీకృత్య తతస్తత్ర ద్రవ్యాణీమాని నిక్షిపేత్,
త్రిఫలార్ధఫలా జ్ఞేయా గుడూచీ పలికా మతా. 72
- షడక్షం త్యూషణం ప్రోక్తం విడక్ష్ణానాం పలార్ధకం,
దస్తీ కర్షమితా కార్యా త్రివృత్కర్షమితా స్త్రుతా. 73
- తతః పిండికృతం సర్వం ఘృతపాత్రే వినిక్షిపేత్,
గుటికాశ్శాణికాః కార్యా యుంజ్యాద్దోషాద్యవేక్షయా. 74
- అనుపానే భిషగ్దద్యాతోక్ష్ణనీరం పయోఽథవా,
మజ్జిష్ఠాదిశృతం వాఽపి యుక్తియుక్తమతఃపరం. 75
- జయేత్సర్వాణి కుష్ఠాని వాతరక్తం త్రిదోషజం,
సర్వవ్రణాంశ్చ గుల్మాంశ్చ ప్రమేహపిటికాస్తథా. 76
- ప్రమేహోదరమద్వాగ్ని కాసం శ్వయధుసాంఘ్లాతం,
హస్తిసర్వామయాన్నిత్యముపయుక్తో రసాయనః. 77
- కైశోరకాభిథానోఽయం గుగ్గులుః కాన్తికారకః,
వాసాదినా నేత్రగదాః గుల్తాదీః పరుణాదినా. 78
- క్వాథేన ఖదిరస్యాపి వ్రణకుష్ఠాని నాశయేత్,
అష్టం తీక్ష్ణమజీర్ణం చ వ్యవాయం శ్రమమాతపమ్. 79
- మద్యం రోషం త్యజేత్సమ్యగ్గుణార్థి పురనేవకః,

త్రిఫలములు మూడుప్రస్థములు, తిప్పతీగ యొకప్రస్థము వీని నలియగొట్టి
ఇనుపపాత్రలోపై చి యందు ఒకటిన్నరద్రోణప్రమాణ ముదకముఁబోసి సగము మిగులు
నట్లు కషాయముగాచి, వడియగట్టి, యందొక ప్రస్థము శుద్ధి చేసినగుగ్గులపు చూర్ణమువైచి,
దీని మరల నినుపపాత్రలోఁబోసి ఇనుపగరిబెతో కలియఁబెట్టుచు, బెల్లపుపాకమువలె
గట్టిబడువఱకు కాచి, యందు త్రిఫలములు ప్రత్యేకముగ అర్ధఫలము, తిప్పతీగ
చూర్ణము ఒకఫలము, త్రికటుకములు ఆఱుఅక్షములు, వాయువిరోగముల చూర్ణము
అర్ధఫలము నేపాళపువేరు చూర్ణము ఒకకర్షము, శుద్ధి చేసినతేగడచూర్ణము ఒకకర్షము
వైచి కలియఁబెట్టి, నేతితో మోగినకుండయందునిచి, శాణప్రమాణముగఁగాని, దోహది

బలానుసారముగ గాని గుటికలు గావించి, వేడినీరు, ఆవుపాలు, మంజిష్ఠాదికషాయము
 క్రినిచే గాని, లేక రోగానుసారముగ నుచితమగుయనుపానముచే గాని బలానుసారముగ
 సేవించిన పదునెనిమిది కృష్ణములు, త్రిదోషజనితవాతరక్తము, సమస్తవ్రణములు, గుల్మ
 ములు, ప్రమేహపిటికలు, ప్రమేహములు, ఉదరరోగములు, అగ్నిమాంద్యము, కాసము,
 వాపు, పాండురోగములు నశించును. మఱియు ప్రతిదినము దీనిసేవించుచుండిన సమస్త
 రోగములు నశించి, శరీరకాంతినిగలుగజేయును. ఇదియే కైశోరగుగ్ధులు రసాయన మనఁ
 బరచు. మఱియు దీనిని వాసాదికషాయముతో సేవించిన శేత్రరోగములు, పరుణాది
 కషాయముతో సేవించిన గుల్మాదిరోగములును, ఖనిరకషాయముతో సేవించిన వ్రణ
 రోగములును, కుష్ఠరోగములును నశించును. మఱియు, పులుసు, కారము, ఆజీర్ణపదార్థ
 ములు, స్త్రీసంభోగం బొనర్చుట, ఆయాసముఁగలుగఁజేసికొనుట, ఎండలోఁదిరుగుట,
 మద్యపానముసేయుట, ఆగ్రహించుట వీనిని వర్జించి పత్థ్యంబుగనుండి సేవించుచుండ
 వలయును.

— భగందరాదులకు త్రిఫలాగుగ్ధులుపు. ౭౯ —

త్రిఫలం త్రిఫలాచూర్ణం కృష్ణాచూర్ణం పలోన్దితమ్. 80

గుగ్గులుః పశ్చిపతికః క్షీరదయేత్సర్వమేతః,

తతస్తు గుటికాం కృత్వా ప్రయుజ్ఞాద్వహ్నయ్యపేక్షయా. 81

భగద్దరం గుల్మశోఫమర్కాంసి చ వినాశయేత్,

త్రిఫలములు మూఁడుపలములు, పిప్పలిచూర్ణము ఒకపలము చక్కగ నూరి శుద్ధి
 చేసిన గుగ్గులుచూర్ణము ఐదుపలములు ఇటుల వీనినెల్ల సేకముచేసి ద్రవ్యముచే జక్కగ
 మర్దించి గుటికలుగావించి అగ్నిబలానుసారముగ సేవించిన భగందరము, గుల్మము, వాపు,
 మూలవ్యాధి నశించును.

— ప్రమేహాదులకు గోక్షురాదిగుగ్ధులుపు. ౮౦ —

అష్టావింశతసంఖ్యాని పలాన్యానీయ గోక్షురాత్. 82

విపచేత్తద్గుణే నీరే క్వాథో గ్రాహ్యోర్ధ్వశేషితః,

తతః పునః పచేత్తత్ర పునం సప్తపలం క్షీవేత్. 83

గుడపాకసమాకారం జ్ఞాత్వా తత్ర వినిక్షిపేత్,

త్రికటుత్రిఫలాముస్తం చూర్ణితం పలసప్తకమ్. 84

తతః పిణ్డీకృతం చాస్య గుటికాముపయోజయేత్,

హన్యాత్ప్రమేహం కృచ్ఛ్మిం చ ప్రదరం మూత్రఘాతకమ్. 85

వాతాస్తం వాతరోగాంశ్చ శుక్రదోషం తథాత్సరీం,

బట్టెరును ఇరువదియైదిది పలములుచెచ్చి కొంచెముగ నలియఁగొట్టి, కాటింత లుదకముబోసి నగము మిగులునట్లు కషాయముగాచి యందు శుద్ధిచేసిన గ చూర్ణము ఏడుపలములు వైచి, బెల్లమువలెపాకువచ్చువఱకు మరలకాచి, పిదప ర త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, తుంగము స్త్రులు వీనిచూర్ణమును ప్రత్యేకముగ నొకః వంతునవైచి బక్ష్వముగావించి నేలితోమాగినకుండయందునిచి బలానుసారముగ నే చుండిన ప్రమేహములు, మూత్రకృచ్ఛములు, స్త్రీల ప్రదరరోగములు, మూత్రా ములు, వాతరక్తము, వాతరోగములు, శుక్రదోషము, ఆశ్మరి నశించును.

—ॐ కుష్మాదులకు త్రిఫలామోదకము. ॐ—

త్రిఫలాష్టపలా కార్యా భల్లాతానాం చతుఃపలమ్.

వాకుచీ పశ్చుపలికా విడఙ్గానాం చతుఃపలం,

హతలోహం త్రివృచ్చైచ గుద్గులుశ్చ శిలాజతు.

ఏకైకం పలమాత్రం స్యాత్పలార్థం పౌష్కరం భవేత్,

చిత్రకస్య పలార్థం స్యాద్ద్విశాణం మరిచం భవేత్.

నాగరం పిప్పలీముస్తం త్వగేలాపత్రకుఙ్కుమం,

కాణోన్మితం స్యాదేకైకం చూర్ణయేత్సర్వమేకతః.

తతస్తత్ప్రక్షిపేచ్ఛార్ణం పక్షిఖణ్డే చ తత్ప్రమే,

మోదకాస్పలికా కృత్వా ప్రయుజ్జీత యథోచితాన్.

హస్యస్పర్వాణి కుష్మాని త్రిదోషప్రభవామయాన్,

భగన్దరస్థిహగుల్మా జిహ్వతాలుగలామయాన్.

శిరోక్షిప్రాగతాన్ రోగాన్ మన్యాపృష్ఠగతానపి,

ప్రాగ్భజనస్య దేయం స్యాదధఃకాయస్థితే గదే.

భేషజం భక్తమధ్యే చ రోగే జతరసంస్థితే,

భోజనసోపరి గ్రాహ్యమూర్ధ్వజతుగదేషు చ.

త్రిఫలములు ఎనిమిదిపలములు, శుద్ధిచేసినల్లజీడిగింజలు నాలుగుపలములు, బ విత్తులు వినుకలములు, వాయునిశంగములు నాలుగుపలములు, లోహభస్మము, శుక్ర తెగడ, శుద్ధిచేసినగుగ్గిలము, శిలాజతు ఇవి ప్రత్యేకమొకపలము, పుష్కరము అర్ధపలము, చిత్రమాలము అర్ధపలము, మిరియాలు రెండుకాణములు, సొంటికి, పి తుంగముస్త్రులు, లవంగపువట్టు, ఏలకులు, లవంగపువత్రి, కుంకుమపువ్వు వీనిని ప్ర మొకకాణప్రమాణము, ఇటుల వీని నెల్లదంచి చూర్ణముచేసి వస్త్రగాళితమొనర్చి,

చూర్ణమునకు నమంబుగ శర్కర గ్రహించి పాకుబట్టి యందాచూర్ణమునువైచి, కలియఁ
బెట్టి, పలకమాణముగ మోదకములు చేసి నేవించిన పదు సెనిమిది కువ్వములు, త్రిదోష
జనితరోగములు, భగందరము, క్షీహారోగము, గుల్మము, నాలుక, తాలుపు, కంఠము,
శిరము, నేత్రములు, కనుబొమలు, పెడతల పెద్దనరము, వీచు పీనియందు జనించురోగ
ములు నశించును. మఱియు నీయావధమును నడుముమొదలు కాళ్ల వఱకు జనించెడి
రోగములకు భోజనము చేయుట ముందుగను, గర్భమున జనించినరోగములకు భోజన
మధ్యమమునను, కంఠముమొదలు శిరస్సువఱకు జనించినరోగములకు భోజనముచేసిన పిద
పను నేవింపవలయును.

— గండమాలాదులకు కాంచనారగుగ్గులుపు. ౭౯ —

కాశ్చనారత్వచో గ్రాహ్యం పలానాం దశకం బుధైః,
త్రిఫలా పట్టలా కారాశ్చ త్రికటుస్సాస్యత్పలత్రయమ్. 94
పల్లెకం వరుణం కుర్యాదేలాత్వకృత్తకం తథా,
ఏకైకం కర్షమాత్రం స్యాత్సర్వాణ్యేకత్ర చూర్ణయేత్. 95
యావచ్ఛార్ణమిదం సర్వం తావన్నాత్రస్తు గుగ్గులుః,
సజ్జుట్వ సర్వమేకత్ర పిణ్డం కృత్వా చ ధారయేత్. 96
గుటికాశ్వాజికాః కారాశ్చః ప్రాతర్గ్రాహ్యో యథోచితాః,
గండమాలాం జయత్క్య గ్రామపచీమగ్భదాని చ. 97
గ్రన్థిక వ్రణాంశ్చ గుల్మాంశ్చ కుష్మాని చ భగన్దరం,
ప్రదేయశ్చానుపానార్థం క్వాథో ముణ్డేనికాభవః. 98
క్వాథః ఖదిరసారస్య పథ్యా క్వాథోష్ణకం జలం,

దేవకాంచనపు పట్ట పదిపలములు, త్రిఫలములు అఱుపలములు, త్రికటుకములు
మూడుపలములు, ఉలిమిడిపట్ట ఒకపలము, ఏలకులు, లవంగపుపట్ట, లవంగపుపత్రి ఇవి
ప్రత్యేక మొకకర్షము, ఇటుల పీనిసెల్ల చూర్ణముచేసి దీనికిసమముగ శుద్ధిచేసిన గుగ్గులు
చూర్ణమును గలిపి చక్కగవర్దించి ముద్దగఁజేసి నేలితోమాగినకుండయందునిచి, కాణ
ప్రమాణముగ పటికలుచేసి ప్రాతఃకాలమున, బోడతరముకషాయము, చంద్రచేవకషా
యము, కరకకాయల కషాయము, వేడిసిరు పీనిలో నెద్దానిచేసిన నేవించిన భయంకర
మగు గండమాలలు, అపచి, అర్బుదము, గ్రంథులు, వ్రణములు, గుల్మములు, కువ్వములు,
భగందరము నశించును.

— ధాతుపుష్టికి మాషాది మోదకము. ౯౦ —

నిస్తుషం మాషచూర్ణం స్యాత్తథా గోధూమసమ్భవమ్. 99

కాసం శ్వాసం పిపాసాం చ వాతాస్త్రమురసో గ్రహమ్. 20

వాతపిత్తం శుక్రదోషం మూత్రదోషంచ నాశయేత్,
మేథాం స్మృతిం స్త్రీషు హర్షం కాంతిం వర్ణం ప్రసన్నతామ్. 21
అస్తాత్ప్రయోగాదాపన్నీతి సరో జీర్ణవివర్జితః,

పాదివేళ్లు కూరనెల్లివేళ్లు గుమ్మడువేళ్లు, మారేడువేళ్లు, దుందిలపువేళ్లు, పల్లెరువేళ్లు, కోలపొన్న, నక్కతోకపొన్న, వాకుడు, పెద్దములక, పిప్పళ్లు, కర్కాటక శృంగి, ద్రాక్షవండు, తిప్పతీగ, కరకకాయలు, చిట్టాముట్టి, నేలయసిరిక, అడ్డనరపాకు, బుద్ధి, వృద్ధి, పాలకూర, కచూరములు, జీవకము, ఋషభకము, తుంగముస్తలు, పుష్కర మూలము, కాకిదొండ, అడవిపెసర, అడవిమినుము, నేలగుమ్మడు, గలిజేరు, కాకోలి, ఊరకాకోలి, కమలము, మేద, మహామేద, సన్నవీలకులు, కృష్ణాగరు, చందనము వీనిని ప్రత్యేకమొకపలము చొప్పున గ్రహించి కొంచెముగ నలియగొట్టి, పిదప పెద్దవియగు విదువందల ఉసిరికకాయలను నొక పెద్దకుండయందు వైచి యందువై నలియగొట్టిన చూర్ణమునువైచి ఒకద్రోణము జలముపోసి ఎనిమిదవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి, పిదప నాభాండమందలి యుసిరికకాయలను బైటికిదీసి వాననగట్టినకళాయి పాత్రయందునిచి చక్కగరుద్ది గుజ్జాదీసి యందు ఏడుపలములనెయ్యిబోసి మందాగ్నియందునిచి కొంచముగ వేగునట్లు గలియబెట్టి పిదప సీగుజ్జను వై కషాయముతో గలిపి యందు చక్కెర ఏబదిపలములువైచి గట్టియగునట్లు పాకముగావించి యందు పిప్పలి చూర్ణము రెండుపలములు, తవతీరి నాలుగుపలములు, లవంగపువట్ట, వీలకులు, లవంగపు పత్రి, నాగకేసరములు వీనిని ప్రత్యేకముగ మూడుశాతములు, తేనె ఆఱుపలములు వైచి బాగుగ గలియునట్లునర్చిన లేహమగు. చ్యవనమహామునిచే చెప్పబడిన సీలేహమును అగ్నిబలానుసారముగ నేవించిన ఊణత్వము, శ్వాసము, కాసము, దప్పి, వాత రక్తము, ఉరోగ్రహము, వాతపిత్తవికారములు, శుక్రదోషము, మూత్రదోషము నశించును. మఱియు, బాలురు, వృద్ధులు, శస్త్రాభిఘాతముచే ఊడించెడివారు, అధికముగ స్త్రీసంభోగం బొనర్చుటచే ధాతుక్షయముగలవారు, శోషగలవారు, తొమ్మనొప్పిచే స్వర ఊణులు దీనినిసేవింపదగు. ఇటుల నేవించిన రోగాదులచేగలిగినఊణత్వమునశించి శరీరపుష్టి, కళాగ్రబుద్ధి, స్మృతి, స్త్రీలయందిచ్చు, శరీరకాంతి, వర్ణము, ముఖప్రసన్నత గలుగును.

— రక్తపిత్తములకు కూశ్మాండావలేహము. —

నిమ్మలీకృతకూశ్మాణ్డాఖణ్డం పలశతం పచేత్. 22

నిక్షిప్య ద్వితులం నీరమర్దశిష్టం చ గృహ్యతే,
తాని కూశ్మాణ్డాఖణ్డాని వీడయేద్దృఢవాసనా. 23

- ఆతపే శోషయేత్కించిచ్ఛూలాగ్రైర్బహుశో వ్యభేత్, 24
 క్షిప్త్వా తామ్రకటాహే చ దద్యాదష్టపలం ఘృతమ్.
 తేన కించిద్భజ్యత్వా పూర్వోక్తం తజ్జలం క్షిపేత్, 25
 ఖణ్డాత్పలశతం దత్వా సర్వమేకత్ర పాచయేత్.
 సుపక్వే పిప్పలిశుణ్ణీ జీరాణాం ద్విఫలం పృథక్, 26
 పృథక్పలార్థం ధాన్యాకం పత్రైలామరిచత్వచమ్.
 చూర్ణీకృత్య క్షిపేత్తత్రఘృతార్థం తౌ ద్రమావహేత్, 27
 ఖాదేదగ్నిబలం దృష్ట్వా రక్తపిత్తక్షయీ జ్వరీ.
 శోషస్తృష్ణాతమచ్ఛర్దికాసశ్వాసక్షతాతురః, 28
 కూర్మాక్షాకావలేహోఽయం బాలవృద్ధేషు యుజ్యతే.
 ఉరస్సన్ధానకృద్వ్యఘ్నే బృంహణో బలకృన్వతః,

వైబెరడుదీనిన బూడిదగుమ్మడికాయను ముక్కలుగకోసి దానిని నూలువలములు గ్రహించి యందురెండువందల పలములసిరుబోసి సగము ఇంకునట్లుకషాయముగాచి యా సిరును వడియగట్టి, ప్రత్యేకమునునిచి, పిదప నాగుమ్మడిబద్దలనుగట్టి గుడ్డలోపేసి పిడిచి కొంతసేపు ఎండనిచ్చి తూలాగ్రముచే ననేకరంధ్రములుబొడిచి పిదప రాగిపాత్రయం దెనిమిదిపలములనెయ్యిబోసి యందాగుమ్మడు ముక్కలనువైచి కొంచముగ వేయించి యందువైవడిగట్టిన కషాయమునుబోసి యందునూలు పలముల శర్కరవైచి గట్టిగ పాకముచేసి, యాపాకమునందు పిప్పలిచూర్ణము, సొంటిచూర్ణము, జీలకఱ్ఱచూర్ణము, ఇవి ప్రత్యేకము రెండుపలములు, దనియాలు, లవంగపువత్రి, మిరియాలు, వీలకులు, లవంగపువట్ట, వీనిచూర్ణము ప్రత్యేకమర్ధపలము, లేన నాలుగుపలములు, వీనినివైచి చక్కగ కలియబెట్టి, అగ్నిబలానుసారముగ నేపించిన రక్తపిత్తము, క్షయరోగము, జ్వరము, శోషము, దప్పి, పిత్తమువలనగన్నులు దిరుగుట, వాంతులు, కాసము, శ్వాసము, శస్త్రాభిఘాతమువలన గలిగినవృథ నశించును. మఱియు, నీకూర్మాండలేహము, బాలురకు వృద్ధులకు మిగుల నుపయోగంబుగనుండును. మఱియు అన్నరసము తొమ్మన కెకతట్టినదాని క్రిందికి దింపును. స్త్రీసంగమమునం దిచ్చు, ధాతువృద్ధి, బలము వీనిని గలగండేయును.

— ఆరోగ్యరోగములకు ఖండశక్తాండావలేహము. —

యుక్తా క్షూక్తాండాఖణ్డాన్య సూరణం వివచేత్సుధీః. 29

అర్హసాం మూఢవాతానాం మద్దాగ్నీనాం చ శస్త్యతే,

వైచెక్కుదీనినబూడిదగుమ్మడికాయ ముక్కలను, సన్నముగతరిగినకందబద్దలను సమభాగములుగ గ్రహించి నేటిలో వేయించి, వీనికి ద్విగుణితమగు శర్కరపాకమునందు

ప్రేవేయించినబద్ధలనువైచి లేహపాకముగావించి బలానుసారముగ సేవించిన, మూలవ్యాధులు, మూఢవాతములు నశించును. అగ్నిదీపనము గలుగును.

అథ క్షయాదులకు అగస్త్యహరితకకృష్ణలేహము, ౭౭

హరితకీశతం భద్రం యవానామాఢకం తథా. 30

పలాని దశమూలస్య వింశతిశ్చ నియోజయేత్,

చిత్రకః పిప్పలీమూలమపామార్గస్సతీ తథా. 31

కపికచ్చుశ్శుభ్రపుష్పీ భార్గీ చ గజపిప్పలీ,

బలాపుష్కరమూలం చ పృథగ్ద్విపలమాత్రయా. 32

పంచేత్పళ్ళాఢకే నీరే యవైస్త్వివైశ్చృతం నయేత్,

తచ్ఛాభయాశతం దద్యాత్కావ్యథే తస్మిన్విచక్షణః. 33

సర్పినైలాష్టపలకం క్షిపేద్ధృఢతులాం తథా,

పక్వా లేహత్వమానీయ సిద్ధే శీతే పృథక్పృథక్. 34

క్షౌద్రం చ పిప్పలీచూర్ణం దద్యాత్కుడవమాత్రయా,

హరితకీద్వయం ఖాదేత్తేన లేహేన నిత్యశః. 35

క్షయం కాసం జ్వరం శ్వాసం హిక్మారోగ్గురుచిపీనసాకా,

గ్రహణీం నాశయేదేష వలీపలితనాశనః. 36

బలవర్ణకరః పుంసామవలేహా రసాయనః,

విహితోఽగస్త్యమునినా సర్వరోగప్రణాశనః, 37

అథకప్రమాణముయవలను కొంచముగదంచి దానికినాలుగింతలు నీళ్లుబోసి నాలవ పాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడగట్టియునిచి, పిదప దశమూలములను ఇరువదిపలములు, చిత్రమూలము, మోడి, ఉత్తరేణి, కచోరములు, దురదగొండివిత్తులు, శంఖపుష్పి, గంటుభారంగి, గజపిప్పల్లు, ముత్తవపులగము, పుష్కరమూలము వీనిని ప్రత్యేకము రెండుపలములు; ఇటుల వీని నెల్లకొంచముగ నలియగొట్టి, యందు విడుఅథకముల నీళ్లుబోసి నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి దీనినివైవడియగట్టియుంచిన.యవ, కషాయములో గలిపి అందు సూరతుకరకకాయలు నూలు, నెయ్యి ఎనిమిదిపలములు నువ్వులనూనె ఎనిమిదిపలములు, బెల్లము, నూలుపలములు వైచి లేహపాకముగవండి చల్లారినపిదప తేనె యొకకుడవము, పిప్పలీచూర్ణము ఒకకుడవము కలిపి, అగస్త్యమహామునిచే చెప్పబడిన అగస్త్యహరితకీయను సీయవలేహముతోడ, రెండు కరకకాయలచో పునఃప్రతిదినము సేవించుచుండిన, క్షయరోగము, కాసము, జ్వరము, శ్వాసము, ఎక్కిళ్లు

మూలవ్యాధి, ఆరుచి, పీనస, గ్రహణి, ముసలితనము నశించును. శరీరమునకు బలమును, కాంతియు గలుగజేయును. ఇది రసాయనం బగుటచే సర్వరోగములనునశింపఁ జేయును.

— అర్ఘ్యరోగములకు కుటజాదిలేహము. —

కుటజత్వక్తులాం ద్రోణే జలస్య విపచేత్సుధీః,
కషాయం పాదశేషం చ గృష్ణీయాద్వస్త్రగాలితమ్. 33

త్రింశత్పలం గుడస్యాత్ర దత్వా చ విపచేత్పునః,
సాష్ట్రత్వమాగతం జ్ఞాత్వా చూర్ణానీమాని దాపయేత్. 39

రసాజ్ఞనం మోచరసం త్రికటుం త్రిఫలాం తథా,
లజ్జాభం చిత్రకం పాతాం బిల్వమిష్ట్రయవాన్వచామ్. 40

భల్లాతకం ప్రతివిహం విడక్లాని చ వాలకం,
ప్రత్యేకం పలసమ్తానం ఘృతస్య కుడవం తథా. 41

సిద్ధే శీతే తతో దద్యాన్నధునః కుడవం తథా,
జయదేహోఽవలేహస్తు సర్వాణ్యర్పాసి వేగతః. 42

దుర్నామప్రభవాన్ రోగానతీసారమరోచకం,
గ్రహణీం పాణ్డురోగం చ రక్తపిత్తం చ కామలామ్. 43

అమ్లపిత్తం తథా శోఘం కార్మ్యం చైవ ప్రవాహికాం,
అనుపానే ప్రయోక్తవ్యమాజం తక్రం పయో దధి. 44

ఘృతం జలం వాజీర్ణే చ పథ్యభోజీ భవేన్నరః,

కొడిశపాలపట్ట నూఱుపలములుదెచ్చి నలియగొట్టి యందొక ద్రోణము నీళ్లుబోసి నాలపపాలుమిగులనట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి, యందు ముప్పదిపలములబెల్లము వైచి చిక్కగపాకమగువఱకు మరలకాచి, యందు రసాంజనము, బూరుగబంక, సొంటి, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, త్రిఫలములు, అత్తపత్రియాకు, చిత్రమూలము, విపబొద్ది, మారేడు, కొడిశపాలివ్వులు, వన, శుద్ధిజేసిన నల్లజీడిగింజలు, అతిసన, వాయువిరోగములు, తురువేరు, వీనిని ప్రత్యేకముగ పలప్రమాణము చూర్ణముచేసి వైచి, పిదప యం దావు నెయ్యి ఒకకుడవప్రమాణముబోసి దానిని లేహపక్వముగ దించుకొని చల్లారినపిదప లేనె ఒకకుడవముబోసి చక్కగ కలియునట్లునర్చి అన్నము జీర్ణమైనపిదప నీయవలేహమును, మేకమజ్జిక, పాలు, పెరుంగు, నెయ్యి, కాగిచల్లారిననీరు వీనిలో నెద్దానిచేనైననేవించుచు పథ్యంబుగనుండిన మూలవ్యాధులు, మూలవ్యాధివలన జనించెడి రోగములు, అతిసారము, ఆరోచకము, గ్రహణి, పాండురోగము, రక్తపిత్తము, కామెర్లు, అమ్లపిత్తము, వాపు, శుష్కించుట, ప్రవాహిక నశించును.

—ॐ సర్వాతిసారములకు కుటజాష్టకావలేహము. ॐ—

కుటజత్వక్తులామాద్ధ్యాం ద్రోణసీరే విపాచయేత్. 45

పాదశేషం శృతం నీత్వా చూర్ణాన్యేతాని దాపయేత్,
లజ్జాభ్రద్దాతకీబిల్వం పాతామోచరసస్తథా. 46

ముస్తం ప్రతివిషా చైవ ప్రత్యేకం స్వాత్మలం పలం,
తతస్తు విపచేద్భూయో యావద్ధర్విప్ర లేపనమ్. 47

జలేన ఛాగదుగ్ధేన పీతో మండేన వా జయేత్,
సర్వాతిసారాః ఘోరాంస్తు నానావర్ణాః సవేదనాః. 48

అస్పృగ్ధరం సమస్తం చ సర్వార్థాంసి ప్రవాహికామ్,

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం

సంహితాయాం మధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే

అవలేహకల్పనానా మాప్తమోఽధ్యాయః.

నూలుపలములు కొడికపాలపట్ట వచ్చిదిగ్రహించి నలియగొట్టి, యందొకద్రోణ ప్రమాణమునీళ్లుబోసి నాలవపాలుమిగులునట్లు కషాయముగాచివడియగట్టి, యందు అత్త పత్తిచూకు, ఆరెపూలు, మారేడు, విషబొద్ది, బూరుగుబంక, తుంగముస్తలు, అలిపన, వీనిని ప్రత్యేక మొక్కొకపల ప్రమాణము చూర్ణముచేసివైచి గరిటెకు అంటుకొనునటుల మరలకాచి, నీరు, మేకపాలు, మండము, వీనిలోదేనితోనైన నేనించిన, నీలపీతాదివర్ణములు గలిగి వేదనతో గూడిభయంకరముగనుండెడిఅతీసారములు, స్త్రీలకుగలపలువిధములగు ప్రదరరోగములు, సమస్తమూలవ్యాధులు, ప్రవాహికారోగము నశించును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచిత సంహితయందు మధ్యమఖండమున

చికిత్సాస్థానమున నవలేహకల్పన యనియెడు

నవమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

నవమాధ్యాయము.

—ॐ శ్నేహద్రవ్యకల్పన. ॐ—

కల్కాచ్చతుర్గుణీకృత్య ఘృతం వా తైలమేవ వా,
చతుర్గుణే ద్రవే సాధ్యం తస్య మాత్రాపలోన్నితా.

ఊనిష్ఠ్య క్వాథయేత్తోయం క్వాథ్యద్రవ్యాచతుర్థణం,
 పాదశిష్టం గృహీత్వా చ స్నేహం తేనైవ సాధయేత్.
 చతుర్థణం మృదుద్రవ్యే కఠినేష్టగుణం జలం,
 తథాచ నుధ్యమద్రవ్యే దద్యాదష్టగుణం పయః.
 అత్యంతకఠినద్రవ్యే నీరం షోడశకం మతం,
 కర్వాదితః పలం యావత్తివేత్తోడశకం జలమ్.
 తదూర్ధ్వం కుడవం యావత్తివేదష్టగుణం పయః,
 ప్రస్తాదితః ఊపేన్నీరం ఖారీ యావచ్చతుర్థణమ్.
 అమ్బుక్వాథరసైర్యత్ర పృథక్సేహస్య సాధనం,
 కల్కస్యాంశం తత్ర దద్యాచ్చతుర్థం పశ్యమష్టమమ్
 దుగ్ధే దద్ధి రసే తక్రే కల్కో దేయోఽష్టమాంశకః,
 కల్కస్య సమ్యక్వాకార్థం తోయమత్ర చతుర్థణమ్.
 ద్రవాణి యత్ర స్నేహేషు పఞ్చాదీని భవన్తి హి,
 తత్ర స్నేహసమాన్యాహుర్యథాపూర్వం చతుర్థణమ్
 ద్రవేణ కేవలేనైవ స్నేహపాకో భవేద్యది,
 తత్రాంబుపిప్లవః కల్కస్యాజ్జలం చాత్ర చతుర్థణమ్.
 క్వాథేన కేవలేనైవ పాకో యత్రేరితః క్వచిత్,
 క్వాథద్రవ్యస్య కల్కోఽపి తత్ర స్నేహే ప్రయుజ్యతే.
 కల్కహీనస్తు యస్నేహస్తత్ర తోయం చతుర్థణం,
 పుష్పకల్కస్తు యస్నేహస్తత్ర తోయం చతుర్థణమ్.
 స్నేహేస్నేహోష్టమాంశశ్చ పుష్పకల్కః ప్రయుజ్యతే,
 వర్తివత్సేహకల్కస్యా ద్యదాఽఙ్గుల్యా విమర్దితః.
 శబ్దహీనోఽగ్నినిక్షిప్తస్నేహసిద్ధో భవేత్తదా,
 యదా ఘనోఽద్రమస్తేలే ఘనశ్చాన్తిశ్చ సర్పిషి.
 గన్ధవర్ణరసోత్పత్తిస్నేహసిద్ధిస్తదా భవేత్,
 స్నేహపాకస్త్రిధా ప్రోక్తో మృదుర్మధ్యః ఖరఃప్రథా.
 ఈషత్సరసకల్కస్తు స్నేహపాకో మృదుర్భవేత్,
 మధ్యపాకస్య సిద్ధశ్చ కల్కే నీరసకోమలే.
 ఈషత్కఠినకల్కశ్చ స్నేహపాకో భవేత్తరః.

తదూర్ధ్వం దగ్ధపాకస్వాద్వాహకృన్నిష్ప్రియోజనః. 16

ఆమపాకశ్చ నిర్విరోధ్య వహ్నిమాద్వ్యకరో గురుః,
నస్యాథే స్యాన్తృదుః పాకో మధ్యమస్పర్శకర్తృసు. 17

అభ్యజ్ఞార్థే ఖరః ప్రోక్తో యుజ్ఞాదేవం యథోచితం,
ఘృతతైలగుడాదీంశ్చ సాధయేన్నైకవాసరే. 18

ప్రకుర్వన్యస్మి తా హ్యేతే విశేషాద్ధుణసఖ్యాయం,

నెయ్యి, నూనె, మొదలగున్నేహద్రవ్యములను పక్వముజేయునపుడు కల్కమున కంటె తైలాదులను నాలుగింతలను, పాలు, గోమూత్రము మొదలగు ద్రవద్రవ్యములను తైలాదులకు నాలుగింతలను, గలిపి యందలి ద్రవ్యములను, కల్కమును, ఇగురునట్లును, తైలముమాత్రము మిగులునట్లునుగాచి స్నేహద్రవ్యములను గ్రహింపవలయు. ఈస్నేహద్రవ్యమును వాతాదిరోగంబులయందు నేవించునెడ నొకపలము చొప్పున నేవించవలయును. కషాయముచే స్నేహద్రవ్యమును సాధించునెడ కషాయద్రవ్యములకు నాలుగింతలుగనీళ్లుపోసి నాలవపాలుమిగునట్లు కషాయముగాచి అందునాలవపాలు నూనె మొదలగునవి జేర్చి కషాయము ఇగిరి తైలముమాత్రము మిగులునట్లులుగాచి స్నేహద్రవ్యమును గ్రహింపవలెను. తీవ్రతగై మొదలగు మృదుద్రవ్యములచే కషాయముగాచునెడ కషాయద్రవ్యమునకు నాలుగింతలుగా నీళ్లు చేర్చి కాచవలెను, దశమూలములు మొదలగు మధ్యమద్రవ్యములను కషాయము గాచునెడ, కషాయద్రవ్యమునకు ఎనిమిదింతలుగ నీళ్లుబోసి కషాయమును గాచవలెను. దేవదారు మొదలగు మిక్కిలి కఠిన ద్రవ్యములజేర్చి కషాయము గాచునెడ కషాయద్రవ్యమునకు పదునాటింతలుగ నీళ్లు బోసి కషాయము కాచవలెను. మృదుద్రవ్యములును కఠినద్రవ్యములును రెంటినిజేర్చి కషాయమునుగాచు నెడ కషాయద్రవ్యమునకన్న ఎనిమిదింతలు నీళ్లుబోసి కషాయముగాచవలెను. కర్షప్రమాణము మొదలు, పలప్రమాణమువఱకు కషాయద్రవ్యమునుజేర్చి కషాయమును గాచునెడ నాద్రవ్యమునకు పదునాటింతలు నీళ్లు కలుపవలెను. పలము మొదలు కుడువప్రమాణమువఱకు నొషధద్రవ్యములకు నుదకము ఎనిమిదింతలుగను. ప్రస్తప్రమాణము మొదలు ఖారీ ప్రమాణము వఱకు డొషధద్రవ్యములకు నుదకము నాలుగింతలను బోయవలయును. కేవలము ఊడకముతో స్నేహమును సాధింపవలసియుండిన కల్కమును స్నేహమునకు నాలవభాగమును, కషాయమును గలిపి స్నేహమును పక్వము జేయవలయునేని, తైలమునకు ఆఱవపాలుకల్కంబును, గుంటగలగర మొదలగువాని పచ్చియాకుల రసములతో స్నేహమును పక్వముజేయునెడ తైలమునకు ఎనిమిదవపాలు కల్కంబును, పాలు పెరుంగు, మాంసరసము, మజ్జిగ, వీనిలో నెద్దానిచేసిన స్నేహమును పక్వముజేయుతఱి స్నేహద్రవ్యమునకు ఎనిమిదవ పాలు కల్కంబును కలిపి కల్కము చక్కగ పక్వముగుటకై

తైలమునకు నాలుగింతలు జలమునుజోసి కాచవలయును. స్నేహద్రవ్యమును షక్వము జేయునపుడు, పాలు, పెరుగు మొదలగు ద్రవద్రవ్యములను అయిదింటి కన్న నధికముగ జెప్పియున్నచో ద్రవద్రవ్యములు స్నేహమునకు సమభాగముగ నుండవలెను. అటుగాక అయిదుద్రవ్యములకన్న తక్కువగానున్న యెడ తైలాదులకన్న నాల్గింతలు ద్రవద్రవ్యములగలిపి తైలమును కాచవలెను. కొన్నియోగములయందు కషాయమును మాత్రము జెప్పి కల్పద్రవ్యములను జెప్పకయుండినచో నయ్యెడ కషాయద్రవ్యములనే కల్పము జేసి తైలాదులలోజేర్చి తైలమునకన్న నాల్గింతలు స్వీగలిపి తైలమును పక్షకముజేయ నగును. మఱియు పుష్పములను కల్పముగాజేర్చుకొనునెడ తైలమునకు నాల్గింతలు జలమును ఎనిమిదవపాలు పుష్పకల్పమునుగలిపి తైలముకాచవలెను. తైలమును షక్వము జేయునెడ అందుగలకల్పద్రవ్యమును ప్రేళ్లతో నలిపినచో నయ్యది ప్రేలికంటుకొనక వర్తివలెనుండి స్నేహద్రవ్యమును నిప్పులోనుండినయెడ చిటచిటయను శబ్దములేకున్నచో తైలముమున్నగు స్నేహద్రవ్యములు పక్షకములైనవని తెలియవలెను. మఱియు, తైలము పక్షమగు సమయమున విశేషముగనురుగుకట్టి మంచినవాసనయు, మంచినవర్ణంబును రసంబునుకల్గును. పుత్రము పక్షమగునపుడు నురుగునిలిచి గంధము, వర్ణము. రసము గల్గును. స్నేహపాకము మృదుపాకమనియు, మధ్యపాకమనియు, భరపాకమనియు మూఁడువిధంబులనుండు. ఇందలి కల్పద్రవ్యము కొంచెము ద్రవయుక్తముగ నుండెనేని మృదుపాకమనియు, ద్రవవిహీనమై కోమలముగనుండెనేని మధ్యపాకమనియు, కొంచెము కఠినముగనుండెనేని భర (కఠిన) పాకమనియు నెఱుంగవలెను. ఇమ్మాఁడు పాకంబుల కంటె నధికముగ పాకమయ్యెనేని దగ్ధపాకమని ఎఱుంగవలెను. ఇయ్యది సిష్ప్రయోజనముగనుండును, మఱియు, వైజెప్పిన మూఁడుపాకములుగాక, అమ (పచ్చి) పాకమయ్యెనేని నదిశక్తిహీనంబై అగ్నిమాంద్ర్యమును, జడత్వమును గలుగఁజేయు. నశ్యమునకువయోగించెడితైలము మృదుపాకంబుగను, సర్వకర్తలయందు నుపయోగించెడితైలము మధ్యపాకంబుగను, శరీరలేపనమున కుపయోగించెడితైలము భరపాకంబుగను నుండవలయు. పుత్రతైలాదులను సాధించునెడ వానికి వలయు నౌషధంబులను గ్రహించి యొకరాత్రి నానబెట్టి మఱుదినంబున పుత్రతైలాదులయందు చేర్చుదగు. ఇటులంజేసిన గుణమెక్కుడు గలిగియుండును.

❧ తైలాదులకు తీరపట్టలపుత్రము. ౧౯ ❧

విప్పలీపిప్పలీమూలచవ్యచిత్రకనాగరైః.

19

సనైథవైశ్చ లలికైర్ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్,
తీరం చతుర్థణం దత్వా తత్ప్రీధం స్లిహనాశనమ్.

20

విషమజ్వరమస్థాగ్నిహరం రుచికరం సరం,

విష్పట్ట, మోడి, చవ్యము, చిత్రమూలము, సొంటి, నైంధవలవణము వీనిని ప్రత్యేక మొకపలముచొప్పున కల్గముజేసి యందొక ప్రథమ అవునెయ్యి, దానికి నాలు గింతలు అవుపాలు, కల్గము చక్కగ వక్ష్యచగుటకై నేటికినాలుగింతలు నీట్లబోసి, పాలు, నీట్లు ఇగురువఱకు పాకముచేసి యానేటిని వడియగట్టి నేపించిన స్త్రీహరోగము, విషమజ్వరము, అగ్నిమాంద్యము నశించును. రుచికలుగును.

❧ అతిసారసంగ్రహణులకు చాంగేరీఘృతము. ❧

విష్పలీపిష్పలీమూలం చిత్రకో హస్తీపిష్పలీ. 21

శ్వదస్త్రానాగరం ధాన్యం పాకా బిల్వం యవానికా,
ద్రవ్యైశ్చ పలికై రేతై శ్చతుష్టస్విపలం ఘృతమ్. 22

ఘృతాచ్చతుర్దణం దద్యాచ్చాక్షేరిస్వరసం బుధః,
తథా చతుర్దణం దత్వా దధిసర్పిర్విసాచయేత్. 23

శనై శ్చనై ర్విపక్వం చ చాక్షేరిఘృతము త్తమం,
తద్ఘృతం కఫవాతఘ్నం గ్రహణ్యరోగవికారనుత్. 24

హస్త్యానాహంగుదభ్రంశం మూత్రకృచ్ఛ్చం ప్రవాహికాం,

విష్పట్ట, మోడి, చిత్రమూలము, గజవిష్పట్ట, వల్లేరు, సొంటి, ధనియములు, విష బొడ్డి, మారేడు, ఓరుము వీనిని ప్రత్యేక మొకపలముచొప్పున కల్గము గావించి యందు అఱువదినాలుగుపలముల అవునెయ్యిబోసి, దానికి నాలుగింతలు పులివిరితాకు రసము, ఆప్రకారమే మెరుగుమీడి తేటనీట్లుబోసి యందలి నీరిగిరి ఘృతముమాత్రము మిగులునట్లు మందాన్నిచే పాకముచేసి వడియగట్టి నేపించిన, కఫము, వాతము, సంగ్రహణి, మూఱివ్యాధి, మలబద్ధకము, గుదభ్రంశము, మూత్రకృచ్ఛము, ప్రవాహికా రోగము నశించును. ఇయ్యది చాంగేరీఘృత మనంబడు.

❧ అతిసారాదులకు మసూరఘృతము. ❧

మసూరాణాం పలశతం నీరద్రోణే విపాచయేత్. 25

పాదశేషం శృతం సీత్యా దత్వా బిల్వపలాష్టకం,
ఘృతప్రథం పచేత్తేన సర్వాతీసారనాశనమ్. 26

గ్రహణీభీష్మవిట్రుం చ నాశయేచ్చ ప్రవాహికాం,

నూఱుపలముల చిఱునెనగలు ఒకద్రోణము జలము నందువైచి నాలవపాలు మిగులు నట్లు కహాయముగాచి వడగట్టి యందు ఎనిమిదిపలముల మారేడుపిండెలను సన్నముగ నలియగట్టి వైచి, పిదప యందొక ప్రథమ అవునెయ్యిబోసి నెయ్యిమాత్రము మిగులు

నట్లు కాచి వడగట్టి సేవించిన సర్వాతిసారములు, సంగ్రహణి, మలమును గట్టిగఁజేసిడి రోగము, ప్రవాహిరోగము నశించును.

— రక్తపిత్తాదులకు కామదేవఘృతము. —

అశ్వగంధా తులై కాస్యాత్తదర్థో గోక్షురస్త్యుతః. 27

బలామృతా శాలిష్ణి విదారీ చ శతావరీ,

పునర్నవాశ్వత్థశుణ్ఠీ కాశ్చర్యాస్తు ఫలాన్యపి. 28

పద్మబీజం మాషబీజం దద్యాద్దశపలం పృథక్,

చతుర్థోణామ్భసా పక్త్వా పాదశేషం శృతం నయేత్. 29

జీవనీయగణః కుష్ఠం పద్మకం రక్తచన్దనం,

పత్రకం సిప్పలీ ద్రాక్షా కషికచ్ఛుఫలం తథా. 30

నీలోత్పలం నాగపుష్పం సారిబే ద్వే బలా తథా,

పృథక్కర్షసమాభాగా శర్కరాదాక్తిః పలద్వయమ్. 31

రసస్తు పాణ్డ్రీకేయూణామాధకైకం సమాహరేత్,

ఘృతస్య చాథకం దత్వా పాచయేత్తద్దునాగ్నినా. 32

ఘృతమేతన్నిహన్త్యాశు రక్తపిత్తమురక్షతం,

హలీమకం పాణ్డ్రురోగం వర్ణభేదం స్వరక్షయమ్. 33

వాతరక్తం మూత్రకృచ్ఛం పార్శ్వశూలం చ కామిలాం,

శుక్రక్షయమురోదాహం కార్యమోజక్షయం తథా. 34

స్త్రీణాం చైవాప్రజాతానాం గర్భదం శుక్రదం నృణాం,

కామదేవఘృతం నామ హృద్యం బల్యం రసాయనమ్. 35

పెన్నేరుగడ్డ నూలుపలములు, పల్లేరు వివిధపలములు, ముత్తవపులగము, తిప్ప తీగ, ముయ్యాకుపాన్న, నేలగుమ్మడుగడ్డ, పిల్లిపీచరగడ్డలు, గలిజేరు, అశ్వత్థమూలము, సొంటి, పెగుమ్మడుపండ్లు, తామరచిత్తులు, మినుములు ఇవి ప్రత్యేకము పదిపలములు వీనిని నలియఁజేటి, యందు నాలుగుద్రోణముల ఉదకముబోసి నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడగట్టి, యందు కాళోలి, తీరకాళోలి, జీవకము, ఋషభకము, మేద, మహామేద, తిప్పతీగ, యష్టిమధుకము, అడవిపెసలు, అడవిమినుములు, అనునీజీవనీయ గణము, చంగల్గోళ్లు, పద్మకములు, రక్తచందనము, లవంగపుపత్రి, పిప్పళ్లు, ద్రాక్ష, దూలగొండిచిత్తులు, నల్లకలువ, నాగకేసరములు, నల్లకుంగుధిపాల, తెల్లకుంగుధిపాల జిభిలిక అను నౌషధద్రవ్యములను, ప్రత్యేక మొక్కకర్షప్రమాణము కల్కముచే!

చి, యందు చక్కెర రెండుపలములు, తెల్లచెఱకురసము అధిక ప్రమాణము, నెయ్యి
అధిక ప్రమాణము బోసి మందాన్నియందు నెయ్యిమాత్రము మిగులునటుల పాకముచేసి
కానివడియగట్టి సేవించిన రక్తక్షితము, ఉరగిక్షతము, హలీమకము, పాండురోగము, శరీర
కునకు వైవర్ణ్యమును గలిగించెడిరోగము, స్వరక్షయము, వాతరక్తము, మూత్ర
పుచ్చియు, ప్రక్కశూల, కామెర్లు, శుక్రధాతుక్షయము, టొమ్మునందుమంట, శరీరము
పొడిమంట, ఓజగ్గమును నశించును. మఱియు నీపుత్రమును, వంధ్యాస్త్రీలుసేవించిన
వారికి సంతానంబును, పురుషులు సేవించిన వారికి వీర్యసృష్టియు, శరీరబలంబును గలుంగు.
ఏదియే కామదేవపుత్రసాయన మనవరంగు.

— అనస్తారాదులకు కల్యాణపుత్రము. —

త్రిఫలాద్వేనిశేకాస్త్రీ సారిబేద్వే ప్రియజ్ఞుకా,
శాలిపర్ణి పృశ్నిపర్ణి దేవదార్వేలవాలుకమ్. 36

నతంవిశాలాదస్త్రీచ దాడిమం నాగకేసరం,
నీలోత్పలైలామజ్జిష్ఠా విడజ్ఞం కుష్ఠపద్మకమ్. 37

జాతీపుష్పం చందనం చ తాలిసం బృహతీ తథా,
వీతైః కర్షసమైః కల్మేర్జలం దత్వా చతుర్థణమ్. 38

ఘృతప్రస్థం పచేద్దీమానవస్తారే జ్వరే తయే,
ఉస్తాదే వాతరక్తే చ కాసే మన్దానలే తథా. 39

ప్రతిశ్శాయే కశే శూలే తృతీయకచతుర్థకే,
మూత్రకృచ్ఛే వినర్పే చ కణ్ఠాపాణ్ఠ్యామయే తథా. 40

విషద్వయే ప్రమేహేషు సర్వశైవోపయుజ్యతే,
వన్ధ్యానాం పుత్రదం భూతయక్షరక్షోహరం స్పృతమ్. 41

త్రిఫలములు, కనుపు, మ్రానిపసుపు, రేణుకలు, నల్లనుగంధిపాల, తెల్లనుగంధి
పాల, ప్రేంకణము, మున్యాకుపొన్న, నక్కతోకపొన్న, దేవదారు, కూతురుబుడమ,
గ్రంధితగరము, పెద్దపాపరవేల్లు, నేపాళపువేల్లు, దానిమ్మబెరడు, నాగకేసరములు,
నల్లకలువ, విలకులు, మంజిష్ఠ, వాయువిశంగములు, చెంగల్వకోష్ఠ, పద్మకములు, జాజి
పూలు, శ్రీగంధము, తాలిసపత్రి, పెద్దములక పీనిని ప్రత్యేకముగ కర్షప్రమాణము
కల్మముజేసి, యం దొక ప్రస్థము నెయ్యివైచి, దానికి నాలుగింతలు నీళ్లుబోసి నెయ్యి
మిగులునటుల కాచి వడియగట్టి సేవించిన, అనస్తారము, జ్వరము, తయరోగము, ఉస్తా
దము, వాతరక్తము, కాసము, అగ్నిమాంద్యము, పడిశము, కటిశూల, తృతీయకజ్వరము,

చతుర్థికజ్వరము, మూత్రకృచ్ఛము, వినర్పము, దురద, పాండురోగము, స్థావరవిషజంగమవిషము, ప్రమేహము, పిశాచములు, యక్షగ్రహములు, రాక్షసగ్రహములు నచును. వంధ్యాస్త్రీలు దీని సేవించిన సంతానము గలుగును.

❖ వాతరక్తములకు అమృతాఘృతము. ❖

అమృతాక్వాథకల్పాభ్యాం సక్షీరం విపచేద్భృతం,
వాతరక్తం జయత్యాశు కుష్ఠం జయతి దుస్తరమ్.

తిప్పలీగను కొంచెముగ నలియగొట్టి, దానికి నాలుగింతలు ఉడకముబోసి నాపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి దానికి నాలవపాలునెయ్యి, నేలికి నాలవపాతిప్పలీగ కల్పము, నేలికి నాలుగుభాగము లధికముగ పాలువైచి నెయ్యిమాత్రమిగులునటుల పక్వముఁజేసి దాని వడియగట్టి సేవించిన వాతరక్తము, దుస్తరమగుకుష్ఠశీఘ్రముగ నశించును.

❖ వాతరక్తాదులకు మహాతిక్తఘృతము. ❖

సప్తచ్ఛదః ప్రతివిషా శమ్యాకః కటురోహిణీ,
పాతాముస్తముశీరం చ త్రిఫలాపర్పటస్తథా.
పటోలనిమ్మమజ్జిష్ఠా పిప్పలీ పద్మకం సతీ,
చన్దనం ధన్వయాసశ్చ విశాలేద్యే నిశే తథా.
గుడూచీ సారిబేద్యేచ మూర్భావాసా శతావరీ,
త్రాయస్తీన్ద్రీయవా యష్టిభూనిమ్బాశ్చాక్షభాగికాః.
ఘృతం చతుర్థణం దద్యాద్ధృతాదామలకీరసః,
ద్విగుణస్సర్పిషశ్చాత్ర జలమప్తగుణం భవేత్.
తత్త్రిధం పాయయేత్సర్పిర్వాతరక్తేషు సర్వదా,
కుష్ఠాని రక్తపిత్తం చ రక్తార్శాని చ పాణ్డూతామ్.
హృద్రోగం గుల్మం విసర్పం ప్రదరం గణ్డమాలికాం,
క్షుద్రరోగా జ్వరాంశ్చైవ మహాతిక్తమిదం జయేత్.

వీడాకులబాన్సు, అతివన, రేలగుఱ్ఱ, కటుకరోహిణి, విషబొద్ది, తుంగము, వట్టివేళ్లు, త్రిఫలములు, పర్పాటకము, చేదుపొట్ట, వేము, మంజిష్ఠ, పిప్పళ్లు, పద్మకపంచరములు, శ్రీగంధము, దురదగొండి, పెద్దపాపర, చనుపు, మ్రానిచనుపు, తిప్పనల్లనుగంధిపాల, తెల్లనుగంధిపాల, చాగమట్ట, అడ్డసరపాకు, పిల్లిపీచరగడ్డలు, క్రానుగ, కొడిశపాలవత్తులు, అతిమధురము, నేలవేము నీనిని నమభాగములుగ రక్తరక్త

ణము చొప్పున గ్రహించి కల్పముచేసి దీనికి నాలుగింతలు నెయ్యి, నేటికి రెండింతలు ఊసిరికాయలరసము, నేటికంటె నెనిమిదిభాగము లధికముగ నీళ్లుబోసి నెయ్యిమిగులునట్లు కాచి వడగట్టి నేవించిన వాతరక్తము, కుష్ఠరోగము, రక్తపిత్తము, రక్తార్శస్సు, పాండు రోగము, హృద్రోగము, గుల్మము, వినర్షి, స్త్రీలప్రదరరోగము, గండమాల, తుండ్రరోగములు, జ్వరము నశించును. ఇదియే మహాలిక్తకఘృత మనంబును.

— కుష్మాదులకు సూర్యపాక కాసీసాద్యఘృతము. —

కాసీసం ద్వే నిశే ముస్తం హరితాలం మనశ్శిలాం,
కంపిల్లకం గన్ధకం చ విడజ్జం గుగ్గులుం తథా. 49

సిక్థకం మరిచం కుష్ఠం తుత్థకం గౌరసర్ప పాణ్,
రసాజ్ఞానం చ సిన్ధూరం శ్రీవాసం రక్తచన్దనమ్. 50

ఇరిమేదం నిమ్బపత్రం కరజ్జం సారిబాం వచాం,
మజ్జిష్ఠాం మధుకం మాంసీం శిరిషం లోధపద్మకమ్. 51

హరితకీం ప్రపున్నాటం చూర్ణయేత్కాష్ఠి కాణ్ పృథక్,
తతస్తచ్చూర్ణమాలోడ్య త్రింశత్పలమితే ఘృతే. 52

స్థాపయేత్తామ్రపాత్రే చ ఘృతే సప్తదినాని చ,
అస్యాభ్యర్చ్యేన కుష్మాని దద్రుపామావిచర్మికాః. 53

శూకదోషా విసర్వాశ్చ విస్ఫోటా వాతరక్తజాః,
శిరస్స్ఫోటోపదంశాశ్చ నాడీదుష్టవ్రణాని చ. 54

శోఫో భగద్దరశ్చైవ లూతాశ్శ్యామ్యన్తి దేహినాం,
శోధనం రోపణం చైవ ససర్జకరణం ఘృతమ్. 55

పుష్పకాసీసము, వాలుకాసీసము, పసుపు, మూనిపసుపు, తుంగముస్తలు, హరితాళకము, మణిశిల, కంపిల్లకము, గంధకము, వాయువిశంకములు, గుగ్గిలము, మైనము, మిరియములు, చెంగలవ్వికోష్ఠ, మైలతుత్తము, తెల్లఆవాల, రసాంజనము, సిందూరము, శ్రీవాసము, రక్తచందనము, కంపుతుమ్మపట్ట, బేపాకు, క్రాసుగవిత్తులు, సుగంధిపాల, పస, మంజిష్ఠ, అలిమధురము, జటామాంసి, దిరిసెనపుపట్ట, లొద్దుగుచెక్క, పద్మకములు, కరకకాయలు, తగిరినవిత్తులు వీనిని ప్రత్యేక మొకకర్షప్రమాణముగ చూర్ణముచేసి, దీనిని ముప్పదిపలముల నెయ్యిగల రాగిపాత్రయందువైచి ఏడుదినములు ఎండలోనునిచి యా నేలిన శరీరమునకు లేవనముజేసికొనిన సర్వకష్టములు, దద్దురులు, గజ్జి, విచ్చిక్, శూకదోషములు, విసర్పములు, వాతరక్తముచే జనించెడి విస్ఫోటములు, తలకుఱుపులు, ఉపదంశరోగములు, నాడీవ్రణములు, వాపు, భగందరము, లూతరోగము నశించును. ప్రణ

నేత్రములదురద, నేత్రరోగభేదంబగు పిల్లరోగము, నేత్రముల సీరుకాటునట్టిరోగము, కంటిపొరలు, కంటి తిమిరములు, నేత్రంబున ముత్యములవలె జనించెడి చుక్కలు, నేత్రరోగభేదంబగు అజకరోగము, మిక్కిలి భయంకరమగు నితరనేత్రరోగములన్నియు నశించును. మఱియు నీఘృతమును పానమునందును, నస్యాయులయందునుకూడ నుపయోగింపనగు. ఇదియే త్రిఫలాదిఘృతమనంబడును.

—౧౧ ప్రణాదులకు గౌర్యాద్యఘృతము. ౧౧—

ద్వే హరిద్రే స్థిరా మూర్వా సారిబా చందనద్వయమ్,
మధుపర్ణి చ మధుకం పద్మకేసరపద్మకైః. 70

ఉత్పలోశీర మేథాభిస్త్రీఫలావఘ్నవల్కలైః,
కల్తైః కర్ణమితైరేతైర్ఘృతప్రథం విపాచయేత్. 71

విసర్పలూతా విసంఘటవిషకుష్ఠప్రణాపహం,
గౌర్యాద్యమితి విఖ్యాతం సర్పిర్విషహరం పరమ్. 72

ఋషువు, స్రావిషువు, ముయ్యాకుపొన్న, చాగమట్ట, నుగంధిపాల, శ్రీగంధము, రక్తచందనము, అడవిమినుములు, అతిమధురము, పద్మకేసరములు, కలువ, పట్టివేల్లు, మేద, త్రిఫలములు, మఱ్ఱపట్ట, అత్రిపట్ట, రావిపట్ట, జువ్విపట్ట, మామిడిపట్ట వీనిని ప్రత్యేకముగ కర్ణప్రమాణము కల్కముచేసి యందొక ప్రథమనెయ్యి కల్పి దానికి నాలుగిం తలు నీళ్లుబోసి, ఘృతపక్వముగ గాచి వడియగట్టి సేవించిన విసర్పము, వాతము, విసంఘటకము, విషదోషము, కుష్ఠము, వ్రణములు నశించును. ఇదియే గౌర్యాద్యఘృతమనంబడు. దీనిచే సర్పి, విషదోషము, ముఖ్యముగ నశించును,

—౧౨ శిరోరోగాదులకు మయూరఘృతము. ౧౨—

బలామధుక రాస్నా భిర్దశ మూలఫలత్రికైః,
పృథగ్ద్విపలకై రేభిర్ద్రోణసీరేణ పాచయేత్. 73

మయూరం పక్షపితౄంత్రయకృత్సాదాస్యవర్జితం,
పాదశేషం శృతం సీత్యాక్షీరం దత్వా చ తత్సమమ్. 74

ఘృతప్రథం పచేత్సమ్యగ్జీవనీయైః పిచూన్తికైః,
తత్ప్రథం శిరసః పీడాం మన్యాగ్రీవాగ్రహం తథా. 75

అర్దితం కర్ణనాసాక్షిజిహ్వగళరుజో జయేత్,
పానే నస్యే తథాఽభ్యగ్నే కర్ణపూరేషు యుజ్యతే. 76

హేమద్వకాలే శిశిరే వసంతేషు చ శస్యతే,

చిట్టాముట్టి, ఇప్పుపట్ట, సన్నరాన్నము, దశమూలములు, త్రిఫలములు వీనిని ప్రత్యేకము రెండుపలముల నొప్పున నలియగొట్టి యందొక ద్రోణ ముదకముబోసి పిదప నెమలిని జంపి దానితోక్కలు, తొమ్ము లోపలనుండు పిత్తము, ప్రేగులు, మలము, కాళ్లు, నోరు వీనిని వర్ణించి దానిమాంసమును మాత్రముజేకొని వై టియందువైచి నాలవపాలు మిగులునటుల కషాయముగాచి వడియగట్టి దానికి సమముగ అవుపాలు, ఒకప్రస్థము నెయ్యిబోసి, యందు కర్షప్రమాణములుగ జీవనీయగణద్రవ్యములను కల్కముజేసి వైచి ఘృతపక్వముగకాచి వడియగట్టి, పానము, నస్యము, అభ్యంగము, కర్ణములయందుంచుట యను నీకర్మలయందుచితమగునట్లు సేవించిన తలనొప్పి, పెడతలనరము, కంఠము వీని యందుగల వేదన అద్దికవాతము, చెవిపోటు, నాసిక, నేత్రములు, నాలుక, దవడలు వీని యందలిపీడ నశించును. దీనిని సేవించునెడ హేమంత, శిశిర, వసంతములుతువులయందు సేవింపందగు.

— ౭౭ వంశ్యాదులకు ఫలఘృతము. ౭౭ —

త్రిఫలామధుకం కుష్ఠం ద్వే నిశే కటురోహిణీ. 77

విడజ్జం పిప్పలీముస్తం విశాలా కట్ఫలం వచా,
ద్వే మేదే ద్వే చ కాళోల్యా సారబే ద్వే ప్రియజ్ఞుకా. 78

శతపుష్పా హింగురాన్నా చస్తనం రక్షచస్తనం,
జాతీపుష్పం తుగాక్షీరీ కమలం శర్కరా తథా. 79

అజమోదాచ దంతీచ కల్మైరేతైశ్చ కార్షితైః,
జీవద్వితై సకవర్ణాయా ఘృతప్రస్థం చ గోక్షిపేత్. 80

చతుర్థణేన పయసా పచేదారణ్యగోమయైః,
సుతిథౌ పుష్పనక్షత్రే మృద్భాణ్డే తామ్రజే తథా. 81

తతః పిబేచ్ఛుభదినే నారీ వా పురుషోఽథవా,
ఏతత్సర్పిర్నరః వీత్వా స్త్రీషు నిత్యం వృషాయతే. 82

పుత్రానుత్పాదయేద్ధీమాన్ వన్ధ్యాపి లభతే సుతం,
అనాయుషం యా జనయే ద్యాచసూతాపురః స్థితా. 83

పుత్రం ప్రాప్నోతి సా నారీ బుద్ధిమస్తం శతాయుషం,
ఏతత్ఫలఘృతం నామ భారద్వాజేన భాషితమ్. 84

అనుక్తం లక్షణామూలం ష్టిపేత్తత్ర చికిత్సకః,

త్రిఫలములు, యష్టిమధుకము, చెంగల్యోక్తు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, కటుక రోహిణి, వాయువిశంగములు, పిప్పల్లు, తుంగముస్తలు, పెద్దపాపరప్రేళ్లు, కాయఫలము,

వస, మేద, మహామేద, కాళోలి, ఊరకాళోలి, నల్లసుగంధిపాల, తెల్లసుగంధిపాల, ప్రేంకణము, పెద్దసదాప, వేయించినఇంగువ, సన్నరాన్నము, చందనము, రక్తచందనము, జాజిపూలు, తవాడీరి, కమలము, చక్కెర, అజామోదము, నేపాళపుస్త్రేట్లు పీనిని ప్రత్యేకము కర్మప్రమాణము గ్రహించి కల్కముజేసి, శరీరంబంతయు నేకవర్ణమును జేవించినదూడయుగల అవునెయ్యి ఒకప్రస్థము, నేటికి నాలుగింతలు ఆవుపాలు, పై కల్కముచేర్చి యొక మంటిపాత్రలోనైనను, రాగిపాత్రలోనైనను బోసి పువ్వునక్షత్రముతోఁకూడిన నుదినంబున అడవియేరుపడకల నిప్పుచే ఘృతపక్వముగ పాకముజేసి, వడియగట్టి, నుదినంబున పురుషులు సేవించిన వీర్యవృద్ధిగలిగి సంతానము గలుగును. వంధ్యులగు స్త్రీలుసేవించిన సంతానము గలుగును. మఱియు నేస్త్రీలు సంతానము జనించినతోడనే సంతానము మృతిబొందుచుండునో వారుసేవించిన దీర్ఘాయుష్యము గలిగినట్టియు, బుద్ధిమంతుఁ డగునట్టి సంతానము గలుగును. ఇది భారద్వాజమునిచే చెప్పంబడిన ఫలఘృతం బనవరంగు. ఇందు గర్భధారణము గలుగజేసిడి లక్షణమూలము (తెల్ల కాయలగలమునగపేరు) చెప్పంబడక యుండుటచే దానిని చేర్చుకొనందగు.

❧ విషజ్వరములకు పంచలిక్తకఘృతము. ❧

వృషనిమ్బామృతవ్యాఘ్నిః షటోలానాం కృతేనచ. 85

కల్కేన పక్వం సర్పిస్తు నిహన్యాద్విషమజ్వరాకా,
పాణ్డుకుష్ఠం విసర్పంచ క్రిమీనర్కాంసీ నాశయేత్. 86

అక్షసరము, వేపపట్ట, తిప్పతీగ, వాకుడు, చేదుపొట్ట పీనిని కల్కముచేసి దీనికి నాలుగింతలు నెయ్యి, కల్కము చక్కగపాకమగుటకై నేటికి నాలుగింతలు నీళ్లుబోసి ఘృతపక్వముగకాచి, వడియగట్టి సేవించిన విషమజ్వరములు, పాండురోగము, కుష్ఠము, విసర్పి, కృమిరోగము, మూలవ్యాధులు నశించును.

❧ యోనిరోగములకు లఘుఫలఘృతము. ❧

సహచరే ద్వే త్రిఫలాం గుడూచీం సపునర్నవాం,
శుకనాసాం హరిద్రే ద్వే రాస్నాం మేదాం శతావరీమ్. 87

కల్కీకృత్య ఘృతప్రస్థం పచేత్తీరే చతుర్లుణే,
తత్ప్రిధ్ధం పాయయేన్నారీం యోనిశూలనివీడితామ్. 88

వీడితా చలితాయాచ నిసృతా వివృతాచ యా,
పిత్తయోనిశ్చ విభ్రాంతా పణ్డయోనిశ్చ యా స్తృతా. 89

ప్రపద్యంతే హి తాః స్థానం గర్భం గృహ్లాతి చాసకృత్,
వీతత్ఫలఘృతం నామ యోగదోషహరం పరమ్. 90

పచ్చపూలుగలములుగోరింట, నల్లపూలుగలములుగోరింట, త్రిఫలములు, తిప్ప తీగ, గలిజేడు, దుందిలపువేళ్లు, వసుపు, మ్రానివసుపు, నన్నరాన్నము, మేద (అతిమధురము), పిల్లిపీచరగడ్డలు వీనిని కల్కముజేసి యందొక ప్రస్థము నెయ్యి నేటికనాలుగింతలు ఆవుపాలు, నేటికనాలుగింతలు నీళ్లుబోసి, ఘృతపక్వముగ కాచి వడియగట్టి, యోనికూల గలస్త్రీలును, మైథునాదులచే పీడితమగుయోని గలస్త్రీలును, యోనిచలించి కమలముచెడి టైలువెడలి వివృతమగుస్త్రీలును, పిత్రయోని, విభ్రాంతయోని, పండయోని గలస్త్రీలును, గర్భధారణముగాక యుండెడిస్త్రీలును సేవించిన యోనిరోగములన్నియు నశించి యోని స్వస్థానంబునచేరి యతిశీఘ్రంబుగ గర్భధారణమును గలుగఁజేయును. ఇదియే లఘు ఫలఘృత మనంబరంగు. ఇది యోనిదోషంబులన్నిటిని నశింపజేయుటయం దతిశ్రేష్ఠంబుగ నున్నయది.

తైల కల్పన.

— సర్వజ్వరములకు ఆంగారక తైలము. ౭౯ —

మూర్వాలాక్షాహరిద్రే ద్వే మంజిష్ఠా సేంద్రవారుణీ,

బృహతీ సైంధవం కుష్ఠం రాస్నా మాంసాశతావరీ.

91

ఆరనాళాఽఽధకే తత్ర తైలప్రస్థం విపాచయేత్,

అథక ప్రమాణముగల గంజిలో ఒక ప్రస్థము నువ్వుల నూనెబోసి యందు సాగ నార, లాక్ష, వసుపు, మ్రానివసుపు, మంజిష్ఠ, చేమపుచ్చ, పెద్దములక, సైంధవలవణము, చెంగలవ్వికోష్ఠ, నన్నరాన్నము, జటామాంసి, పిల్లపీచర వీనినన్నిటిని తైలములో నాలవ పాలు కల్కముగాఁజేసి తైలము మిగులునట్లు స్నేహపాకంబున పచనము గావించి సేవించిన సర్వజ్వరములు హరించును.

— సమస్తవిషనుజ్వరాదులకు లాక్ష తైలము. ౯౦ —

లాక్షాధకం క్వాథయిత్వా జలస్య చతురాధకైః.

92

చతుర్థాంశం శృతం నీత్వా తైలప్రస్థం వినిషీవేత్,

మస్త్వాధకం చ గోదగ్ధ స్తత్రైవ వినియోజయేత్.

93

శతపుష్పామశ్వగంధాం హరిద్రాం దేవదారు చ,

కటుకీం రేణుకాం మూర్వాం కుష్ఠం చ మధుయష్టి కామ్.

94

చస్తవం ముస్తకం రాస్నాం పృథక్కర్ష ప్రమాణతః,

చూర్ణయేత్తత్ర నిషీప్య సాధయేత్సంజవహ్నినా.

95

ఆస్యాభ్యజ్ఞాత్ప్రశామ్యన్తి సర్వేఽపి విషమజ్వరాః,

కానశ్వాసప్రతిశ్వాసప్రతికృష్టగ్రహస్తథా.

వాతం పిత్తమపస్తారమున్నాదం యక్షరాక్షసాః,

కణ్ఠాం ద్వారధ్యశూలం చ గాత్రాణాం స్ఫురణం జయేత్.

పుష్టగర్భా భవేదస్య గర్భిణ్యభ్యజ్ఞతో భృశం,

లక్ష్మణు ఒకఆధకమగ్రహించి దానియందు నాలుగు ఆధకముల నీరుబోసి నా

పాలు మిగులునట్లు కమాయముగాచి వడియగట్టి, యందు నువ్వులనూనె ఒక ప్రథమెరుంగుమీదిలేట ఒక ప్రథము, పెద్దసదాప, పెన్నెరుగడ్డ, వసుపు, దేవదారు, కఠిరోహిణి, రేణుకలు, చాగమట్ట, చెంగల్యోష్ఠ, అతిమధురము, చందనము, తుంగమున సన్నరాన్నము వీనికల్పమును ప్రత్యేకము కర్తవ్యమాణముగను వైచి, మందాగ్నిచే, పక్వముగ గాచి ఆభ్యంగముచేసికొనిన విషమజ్వరములు, కానము, శ్వాసము, వడినె ముడ్డిపూస, వీపు, వీనినాశ్రయించినశూల, వాతము, పిత్తము, అపస్తారము, ఉన్నాద యక్షరాక్షసాదిగ్రహవీడ, దురద, శరీరమందలిదుర్గంధము, శూల, ఒడలుపగులుంటు చును. మఱియు దీనిని గర్భిణీస్త్రీలు ఆభ్యంగముచేసికొనిన గర్భమునందలి శిశువు పృథ్వి గలుగును.

❧ వాతరోగములకు నారాయణతైలము. ❧

అశ్వగంధా బలాబిల్వం పాటలూ బృహతీద్యయమ్.

శ్వదంష్ట్రాతిబలానింబసోన్మనాకం చ పునర్నవా,

ప్రసారిణీమ్నీమన్థం కుర్వాద్దశపలం పృథక్

చతుర్ద్విజే జలే పక్త్వా పాదశేషం శృతం నయేత్,

తైలాధకేన సంయోజ్య శతావర్యా రసాధకమ్.

క్షిపేత్తత్ర చ గోక్షీరం తైలాత్తస్తాచ్చతుర్ధణం.

శనైర్విపాచయేదేభిః కల్మైర్ద్విపలికైః పృథక్.

కుష్మేలాచందనం మూర్వా వచామాంసీసనైంధవైః,

అశ్వగంధాబలారాన్నా శతపుష్పేంద్రదారుభిః.

వర్ణిచతుష్టయేనైవ తగరేణైవ సాధయేత్,

తతైలం నావనేభ్యజ్ఞే పానే వస్తా చ యోజయేత్.

పక్షుఘాతం హనుస్తమ్భం మన్యాస్తమ్భం గళగ్రహం,

ఖల్లిత్వం బధిరత్వం చ గతిభజ్ఞం కటిగ్రహమ్.

గాత్రశోషేన్ద్రియధ్వంసా వసృక్కుక్తే జ్వరక్షయే,

అంత్రపృథ్విం కురణ్డం చ దంతరోగం శిరోగ్రహమ్.

పార్శ్వకూలం చ పాజ్ఞుల్యం బుద్ధిహానిం చ గృధ్రసీం,
అన్యోంశ్చ విషమాన్వాతాః జయేత్స్వర్వాజ్ఞసంశ్రయాన్. 106

అస్య ప్రభావాద్యన్యోపి నారీ పుత్రం ప్రసూయతే,
మర్త్యో గజోవా తురగ సైలాభ్యజ్ఞాత్సుఖి భవేత్. 107

యథా నారాయణో దేవో దుష్టదైత్యవినాశనః,
తదైవ వాతరోగాణాం నాశనం తైలము త్రమమ్. 108

పెన్నేరుగడ్డ, చిట్టాముట్టి, మారేడువేళ్లు, పాదిరివేళ్లు, వాకుడు, పెద్దములక, పల్లెరు, అలిబల, వేప, దుందిలపువేళ్లు, గలిజేరు, గొంతెనుగోరు, కూరసెట్టి వేళ్లు, వీనిని ప్రత్యేకము వదివలములవంతున గ్రహించి నలియగొట్టి యందు నాలుగుద్రోణముల నీరు బోసి నాలవపాలుమిగులనట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి యందునువ్వులనూనె ఒకఅథకము, పిల్లపీచరగడ్డలరసము ఒకఅథకము, అవుపాలు నాలుగు అథకములు, చెంగల్యకోష్ఠ్య, విలకులు, చందనము, చాగమట్ట, వన, జటామాంసి, సైంధవలవణము, పెన్నేరుగడ్డ, చిట్టాముట్టి, సన్నరాస్తము, పెద్దసదాప, దేవదారు, ముయ్యాకుపొన్న, కోలపొన్న, ఆడవిమినుము, ఆడవిపెనర, గ్రంథితగరము, వీనికల్కమును ప్రత్యేకము రెండుపలములు వైచి మందాన్నిచే తైలపక్వముగకాచి వడియగట్టి, నన్యమునకును, శరీరలేపనమునకును, పానమునకును, వస్త్రీయందును ఉపయోగించిన పక్షపూతము, హనుస్తంభము, మన్యాస్తంభము, గళగ్రహము, భల్లివాతము, బధిరత్వము, గతిభంగవాతము, కటిగ్రహవాతము, హస్తపాదములను శోషింపఁజేసినివాతము, నేత్రాద్వియములను నశింపఁజేసినివాతము, రక్తవికారము, శుక్రధాతుక్షయము, జ్వరము, త్షయరోగము, అండవృద్ధి, కురండములు, దంతరోగము, శిరోగ్రహవాతము, పార్శ్వకూలము, పంగుత్వము, బుద్ధిభ్రంశము, గృధ్రసీవాతము, సర్వాంగములయందైనను, అర్థాంగములయందైనను, గలసమస్తవిషమవాతములు నశించును. దీనిని సేవించెడి పంథ్యాస్త్రీలకు సీతైలప్రభావముచే సంతానము కలుగును. పురుషులు, వీనుఁగులు గుఱ్ఱములు మొదలగు శరీరములకు లేపనముజేసిన సుఖమును గల్గును. శ్రీమన్నారాయణుండు దానవుల హతంబొనర్చు భంగి నిది సర్వవాతములను నశింపజేయును. ఇదియే నారాయణతైల మనంబడును.

— వాతరోగములకు వారుణ్యాదితైలము. —

వారుణ్యా బొత్తరం మూలం కుట్టితం తు పలత్రయం,
పలద్వాదశకం తైలం త్తణం వహ్నా విపాచితమ్. 109

నిష్కత్రయం భక్తయుక్తం సేవేతాస్తాద్విసశ్యతి,
హస్తకంపశ్శిరఃకంపః కంఠో మన్యాసిరాభవః. 110

ఉత్తరపుదిక్కుగా పాటిన చేతిపుచ్చవేరు తెచ్చి మూడుపలములు నలియగొట్టి యందు పదిరెండుపలములు నీరుబోసి సిమ్మట పదిరెండుపలములు నువ్వులనూనెబోసి నూనెమిగులునట్లు మందాన్ని యందు పచనముగావించి యాత్రైలమును మూడనిష్కముల ప్రమాణముగా అన్నముతో సేపించిన చేయివణిఁగు, తలవణిఁగు, మన్యాస్తంభమునశించును.

— సర్వవాతాదులకు బలాదిత్రైలము. ౧ —

బలామూలకషాయేణ దశమూలశృతేన చ,
కుళుత్థయవకోలానాం క్వాథేన పయసా తథా. 111

అష్టాష్టభాగయుక్తేన భాగమేకంచ త్రైలకం,
గణేన జీవనీయేన శతావర్యేన్ద్రదారుణా. 112

మజ్జిష్ఠాకుష్ఠశైలేయతగరాగరుసైన్ధవైః,
వచాపునర్నవామాంసీ సారిబాద్వయపత్రకైః. 113

శతపుష్పాశ్వగంధాభ్యామేలయా చ విపాచయేత్,
గర్భార్థినీనాం నారీణాం పుంసాంచ క్షీణరేతసామ్. 114

వ్యాయామక్షీణగాత్రాణాం సూతికానాం చ యుజ్యతే,
రాజయోగ్యమిదం త్రైలం సుఖనాంచ విశేషతః. 115

బలాత్రైలమితి ఖ్యాతం సర్వవాతభయావహం,

ఎనిమిది ప్రథమల చిట్టాముట్టి ప్రేళ్లనుదంచి యందు ముప్పదిరెండు ప్రథమల యుదకముబోసి నాలవభాగముమిగులునట్లు కషాయముగాచి వడగట్టి, మఱియు, ఎనిమిది ప్రథమల దశమూలములను దంచి యందు ముప్పదిరెండు ప్రథమలయుదకముబోసి నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి, మఱియు, ఇదే ప్రకారము ఉల పలు, యపలు, రేగుపండ్లు, ఈమూటిని ప్రత్యేకము ఎనిమిదెనిమిది ప్రథమలుపంతున గ్రహించి ప్రతిదానియందును ముప్పదిరెండు ప్రథమలయుదకముబోసి నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడగట్టివేర్వేరుగనుంచి, పిదప నీయైదు కషాయములను ఏకముచేసి యందు ఎనిమిది ప్రథమల ఆవుపాలు, ఒక ప్రథమ నువ్వులనూనె, జీవనీయ గణ బొవధద్రవ్యములు, పిల్లసిచరగడ్డలు, జేవదారు, మంజిష్ఠ, చెంగల్యకోష్ఠ, రాతి పువ్వు, గ్రంథితగరము, ఆగరు, సైంధవలవణము, వస, గలిజేరు, జటామాంసి, నల్లనుగంధి పాల, తెల్లనుగంధిపాల, లవంగపువ్వు, పెద్దసదాప, పెన్నేరుగడ్డ, ఏలకులు, వీనిని నూనెకు నాలవభాగముగ గ్రహించి కల్కముజేసి యందు వైచి త్రైలవక్రముగగాచి వడియగట్టి దీని గర్భము ధరింపవలెనను ఇచ్చగలస్త్రీలు అభ్యంజనముచేసికొనినవారికి గర్భ ధారణంబును, శుక్రధాతుక్షయముగల పురుషులు అభ్యంజనము చేసికొనినవారికి శుక్ర ధాతువృద్ధియు, వ్యాయామాదులచే శరీరము కృశించినవారు అభ్యంజనము చేసికొనిన

వారికి శరీరపుష్టియు, బాలింతలగుస్త్రీలు అభ్యంజనము చేసికొనిన వారికి బాలింతదోష నివృత్తియు గలుగు. మఱియు, నిది విశేషముగ రాజులకును, సుఖవంతులకును యోగ్యంబుగ నుండు. ఈ బలా తైలము సమస్త వాతవ్యాధులను నశింపఁజేయును.

❧ వాతకఫజన్యవికారములకు ప్రసారిణీతైలము. ❧

ప్రసారిణీపలశతం జలద్రోణే చ పాచయేత్. 116

పాదశిష్టశృతో గ్రాహ్యస్తైలం దధి చ తత్సమం,
కాఞ్చికం చ సమం తైలాత్మీరం తైలాచ్ఛతుర్థణమ్. 117

తైలాత్తథాఽష్టమాంశేన సర్వకల్కావి యోజయేత్,
మధుకం పిప్పలీమూలం చిత్రకస్త్రింధవం వచా. 118

ప్రసారిణీదేవదారు రాస్నా చ గజపిప్పలీ,
భల్లాతశ్శతపుష్పా చ మాంసీచైభిర్విపాచయేత్. 119

ఏతత్తైలం వరం పక్వం వాతశ్లేష్ఠామయాఽ జయేత్,
కౌబ్జత్వం ఖఙ్గాపఙ్గుత్వం గృధ్రసీమర్దితం తథా, 120

హనుపుష్టశిరోగ్రీవా కటిస్తమ్భం చ నాశయేత్,
అన్యోశ్చ విషమూన్వాతాఽ సర్వానాశు వ్యపోహతి. 121

నూణుపలముల గొంతెమగోరుడిఁగెలనుదంచి యందొక ద్రోణప్రమాణ ముదకము బోసి నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి దానికి నూనె, పెరుగు, కాంజికములను వైచి పిదప నూనెకు నాలుగుభాగము లధికములుగ పాలుబోసి, అందు అతిమధురము, మోడి, చిత్రమూలము, సైంధవలవణము, వస, గొంతెమగోరు, దేవదారు, సన్నరాస్త్రము, గజపిప్పళ్లు, శుద్ధిజేసినబీడిగింజలు, పెద్దసదాప, జటామాంసి, వీరికల్కమును నూనెకు ఎనిమిదవపాలుగనైచి తైలపక్వముగకాచి వడియగట్టి శరీరమునకు లేప నముజేసికొనిన వాతశ్లేష్ఠజన్యరోగములు, కుబ్జవాతము, భంజవాతము, పంగుత్వము, గృధ్రసీవాతము, అర్దతవాతము, చెక్కిళ్లు, వీపు, శిరస్సు, మెడ, కటిప్రదేశము వీనిని బిగ తీయునట్టివాతము, ఇతరములగు సమస్త విషమవాతములు నశించును.

❧ సర్వవాతములకు మాహావితైలము. ❧

మాహాయవాతసీతుద్రా మర్కటీ చ కురండకః,
గోకంటటుణ్ణుకశ్చైషాం కుర్యాత్సప్తపలం పృథక్. 122

చతుర్థణామ్బునాపక్త్వా పాదశేషం శృతం నయేత్,

కార్పాసాస్థీని బదరం శాణబీజం కులిత్థకమ్. 1
 పృథక్పత్తుర్థశపలం చతుర్థుజలే పచేత్,
 చతుర్థాంసావశిష్టం చ గృష్ణీయాత్కృష్ణము త్తమమ్. 1
 ప్రస్థైకం ఛాగమాంసస్యచతుష్షష్టిపలే జలే,
 నిక్షిప్య పాచయేద్ధిమాన్ పాదశేషం రసం నయేత్. 1
 తైలప్రస్థే తతః క్వాథాన్సర్వానేతాన్వినిక్షిపేత్,
 కల్మషరేభిశ్చ నిపచేదమృతాకుష్ఠనాగరైః. 1
 రాస్నాపునర్నవైరంధైః సిప్పల్యా శతపుష్పయా,
 బలాప్రసారిణీభ్యాం చ మాంసీకటుకయా తథా. 1
 పృథగర్థపలై రేతైస్సాధయేన్నృదువహ్నినా,
 హన్యాత్తైలమిదం శీఘ్రం గ్రీవాస్తమ్భాసభాహుకౌ. 1
 అర్థాజ్జశోపమాక్షేపమూరు స్తమ్భాసతానకౌ,
 శాఖాకమ్పం శిరఃకమ్పం విశ్వాచీమర్దితం తథా. 1
 మాషాదికమిదం తైలం సర్వవాతవికారనుత్,

మినుములు, యవలు, అగిసివిత్తులు, వాకుడు, దూలగొండివిత్తులు, గోరింట, పల్లె
 దుందిలపువ్రేళ్లు, వీనిని ప్రత్యేకముగ ఏడుపలములచొప్పున గ్రహించి దానికి నాలు
 కలు నీరుబోసి నాలవపాలుమిగులునట్లు కషాయముకాచి వడగట్టియించి, మఱి
 ప్రత్తివిత్తులు, రేగుపండ్లు, జనపవిత్తులు, ఊలవలు వీనిని ప్రత్యేకము పదునాల్గుపలః
 చొప్పున గ్రహించి దానికి నాలుగింతలు నీరుబోసి నాలవపాలుమిగులునట్లు కషాయ
 గాచి వడియగట్టి యించి, మఱియు మొగమేకమాంసము ఒకప్రస్థముగ్రహి
 యందు అఱువది నాల్గుపలముల యుదకముబోసి నాలవపాలుమిగులునట్లు కషాయ
 గాచి వడగట్టియించి యందొకప్రస్థము నువ్వులనూనెను వైజెప్పిన రెండు కషాయ
 లనువైచి యందు తిప్పతీగ, చెంగల్వకోష్ఠ, సొంటి, సన్నరాన్నము, గలిజేరు, ౬
 దపువేరు, పిప్పళ్లు, పెద్దసదాప, చిట్టాముట్టి, గొంతెనుగోరు, జటామాంసి, కటుకరోపి
 వీనికల్కమును, ప్రత్యేకమర్థపలము వంతునవైచి మందాన్ని చే తైలవక్త్రముగగాచి వడ
 గట్టి సేవించిన గ్రీవాస్తంభవాతము, అపభాహుకము, అర్థాంగవాతము, అక్షేపకవాత
 ఊరుస్తంభవాతము, అపతానకవాతము, హస్తపాదాదులకు కంచనమును గలిగించె
 తము, విశ్వాచీవాతము, అర్ధితవాతము నశించును. ఇదియే మాషాదితైలమనంబడు.

—ॐ వాతాదిరోగములకు శతావరీతైలము. ॐ—

శతావరీబలాయుగ్ధం పల్ల్యా గర్భర్షహస్తకః. 130

అశ్వగన్ధాశ్వదంష్ట్రా చ బిల్వః కాశః కుర్రాక్షః,
ఏషాం సార్ధపల్కా భాగా కల్మయేచ్ఛ విపాచయేత్. 131

చతుర్గుణేన నీరేణ పాదశేషం శృతం నయేత్,
నియోజ్య తైలప్రస్థే చ ఊరప్రస్థం వినిషీవేత్. 132

శతావరీరసప్రస్థం జలప్రస్థం చ యోజయేత్,
శతావరీదేవదారుర్దాంసీ తగరచన్దనమ్. 133

శతపుష్పాబలాకుష్ఠ మేలాశైలేయముత్పలం,
ఋద్ధిర్దేదాచ మధుకం కాశోఽఽ జీవకస్తథా. 134

ఏషాం కర్షసమైః కల్కైస్తైలం గోమయవహ్నినా,
పచేత్తేనైవతైలేన స్త్రీషు నిత్యం వృషాయతే. 135

నారీ చ లభతే పుత్రం యోనిశూలం చ నశ్యతి,
అజ్ఞశూలం శిరశ్శూలం కామలాం పాణ్డూతాంగరమ్. 136

గృధ్రసీగ్లీహాశోషాంశ్చ మేహా దండాపతానకం,
సదాహం వాతరక్తం చ వాతపిత్తగద్దాతమ్. 137

అస్పగ్ధరం తథాఽఽ ధ్వానం రక్తపిత్తం చ నశ్యతి,
శతావరీతైలమిదం కృష్ణాత్రేయేణ భాషితమ్. 138

శతావరీం 'నారాయణైస్వాహా' ఇతి నత్వా
ఉత్తరాభిముఖో భూత్వా ఖనేత్తదిరశఙ్కునా,
'సర్వవ్యాధినాశినైస్వాహా' ఇతి ఉత్పాటనమంత్రః.
'కుమారజీవనీయైస్వాహా' ఇతి పాచనమంత్రః.

సిల్లిపీచరగడ్డలు, చిట్టాముట్టి, పేరాముట్టి, కోలపొన్న, ముయ్యాకుపొన్న, ఆము
దపువేళ్లు, పెన్నేరుగడ్డ, పల్లెరు, మారేడుచేళ్లు, రెట్లు, గోరింట పినిని ప్రత్యేకము ఒకటి
న్నర పలముచొప్పున గ్రహించి నూరి కల్మముజేసి దానికి నాలుగింతలు నీరుబోసి
నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి యందు ఒకప్రస్థము నువ్వుల
నూనె, ఒకప్రస్థము ఆవుపాలు, ఒకప్రస్థము సిల్లిపీచరగడ్డలరసము, ఒకప్రస్థము నీళ్లుబోసి
పిదప యందు సిల్లిపీచరగడ్డలు, దేవదారు, జటామాంసి, గ్రంథితగరము, క్రీగంధము,
పెద్దనదావ, చిట్టాముట్టి, చెంగల్వకోట్టు, వీలకులు, తాతిపువ్వు, నల్లకలువ, ఋద్ధి (దీని

అభావంబున నేలతాడిగడ్డలు), మేద (దీని అభావంబున యష్టిమధుకము), ఇష్టపట్ట, కాశోళి (దీని అభావంబున పెన్నేరుగడ్డలు), జీవకము, (దీని అభావంబున గుమ్మడు గడ్డలు) వీనిని ప్రత్యేకము కర్షప్రమాణముగ్రహించి కల్కముజేసివైచి అవుచేడచే జేయంబడిన పిడకలచే తైలవక్ష్వముగగాచి వడియగట్టి, నేనించిన కామోద్రేకము గలిగి ప్రతిదినము స్త్రీలతో రమించెడి శక్తిగలుగును. స్త్రీలు నేనించిన యోనికూలలు నశించి పుత్రులంగనియెదరు. అంగకూలలు, శిరకూలలు, కామెద్దు, పాండురోగము, విషబాధ, గృహసీవాతము, స్త్రీహము, శోషము, మేహములు, దండావతానకవాతము, తాపముతోఁ గూడిన వాతరక్తము, వాతపిత్తములచే జనించెడిరోగములు, అద్రితవాతము, అన్యద్వరము, కడుపుబ్బరము, రక్తపిత్తము నశించును. ఈశతావరీతైలము కృష్ణాశ్రేయమునిచే చెప్పం బడినది. మఱియు అడవిలోనుండి పిల్లపీచరగడ్డలుదెచ్చునెడ “నారాయణ్యైస్సాహా” అనుమంత్రమును వఠించి దానికి నమస్కరించి యుత్తరముఖంబుగనుండి చంద్రమేకుతో పిల్లపీచరగడ్డలను త్రవ్వి “సర్వవ్యాధినాశినైస్సాహా” అనుమంత్రము వఠించి పీకవల యును. పాకమును జేయునెడ “కుమారజీవనీయైస్సాహా” అనుమంత్రమును వఠించి నమ స్కరించి పాకమును జేయవలయును.

అరోగ్యవ్యాధులకు కానీసాద్యతైలము. ౧౩౯

కానీసం లాజులీ కుష్ఠం శుంఠీ కృష్ణాచ నైస్థవం,
మనశ్శిలాశ్వమారశ్చ విడజ్ఞం చిత్రకో వృషః. 139

దస్తీ శోశాతకీబీజం హేమాహ్వ హరితాలకం,
కల్మేః కర్షమితై రేతైస్సైలప్రస్థం విపాచయేత్. 140

సుధార్కపయనీ దద్యాత్పృథగ్ద్విపలసమ్మితే,
చతుర్థుణం గవాం మాత్రం దత్వా సమ్యక్ప్రసాదయేత్. 141

కథితం ఖరనాదేన తైలమర్శోవినాశనం,
క్షౌరవత్పాతయత్యేతదర్శాంస్యభృజ్జీతో భృశమ్. 142

వలిం న దూషయత్యేతత్తారకర్షకరం స్మృతం,

అన్నభేది, నీరుపిప్పలి, చెంగల్వకోష్ఠ, సొంటి, పిప్పళ్లు, నైంధవలవణము, మఱి శిల, వాడగన్నేరువేళ్లు, వాయువిశంగములు, అడ్డసరము, చిత్రమూలము, నేపాశపు వేళ్లు, చేదుబీరవిత్తులు, ఉమ్మైత్తవేళ్లు, హరితాలకము వీనిని ప్రత్యేక మొక్కకకర్షము చొప్పున కల్కముచేసి యందు నుప్పులనూనె ఒకప్రస్థము, కెముడుపాలు రెండుపల ములు, జిల్లేడుపాలు రెండుపలములు వైచి, చక్కగ కలిపి, నూనెకు నాలుగింతలు గోమూత్రము గలిపి తైలవక్ష్వముగ పాకముజేసి వడియగట్టి ఖరనాదముని ప్రాక్తంబగు

నీకాసీసాదితైలమును మూలవ్యాధియందలి మొలకలకు లేపనముజేసిన నది పాపానాది ఔరములవలె లోపలనుండెడి మొలకలను నశింపజేసి త్రివళులకు బాధ గలుగకుండును.

—౧౭ వాతరక్తములకు పిండతైలము. ౧౭—

మజ్జిష్ఠాసారిబాసరజ్వయస్త్రిసిక్తైః పలోన్తితైః. 143

పిష్టాఖ్యం సాధయేత్తైలమైరణ్డం వాతరక్తనుత్,

మంజిష్ఠ, సుగంధిపాల, అందుగలంక, యష్టిచుధుకము, మైనము వీనిని ప్రత్యేక మొక పలమువంతున కల్కముజేసి యందాముదముబోసి కల్కము పాకమగుటకై అముద మునకు నాలుగింతలు సీగ్ధబోసి ఆముదముమాత్రము మిగులునట్లు కాచి పడియగట్టి అట్టి దానిని వాతరక్తముచే పీడితుండగు మనుష్యుఁడు శరీరమునకు లేపనము జేసికొనిన వాత రక్తము నశించును.

—౧౮ గజ్జి, కుటుపులు మున్నగువానికి ఆర్కతైలము. ౧౮—

ఆర్కపత్రరనే పక్వం హరిద్రాకల్కసంయుతమ్. 144

నాశయేత్సార్వపం తైలం పామాం కచూఘం విచర్పికాం,

పసుపుకల్కముజేసి గీనికినాలుగింతలు తెల్లజవాలనూనె, నూనెకు నాలుగింతలు జిల్లేడాకులరసము బోసి తైలపక్వముగకాచి పడియగట్టి శరీరమునకు లేపనముజేసిన గజ్జి, కుటుపులు, దురద, విచర్పిక నశించును.

—౧౯ కుష్మాదులకు మరీచాదితైలము. ౧౯—

మరీచం హరితాశం చ త్రివృతం రక్తచన్దనమ్. 145

ముస్తం మనశ్శిలామాంసీ ద్యే నిశే దేవదారుచ,
విశాలా కరవీరం చ కుష్ఠమర్కసయస్తథా. 146

తతైవ గోమయరసం కుర్యాత్కర్షమితాన్పుథక్,
విషం చార్ధపలం దేయం ప్రథం చ కటుతైలకమ్. 147

గోమూత్రం ద్విగుణం దద్యాజ్జలం చ ద్విగుణం భవేత్,
మరీచాద్యమిదం తైలం సిద్ధ కుష్ఠహరం పరమ్. 148

జయేత్కుష్ఠాని సర్వాణి పుణ్డరీకం విచర్పికాం,
పామాం చిత్రాణి రక్తం చ కణ్ఠాం కచూఘం ప్రణాశయేత్.

మిరియాలు, హరితాశకము, తెగడ, రక్తచందనము, తుంగముస్తలు, మణిశిల, జటామాంసి, పసుపు, మ్రానిపసుపు, దేవదారు, పెద్దపావరవేళ్లు, వాడగన్నేరువేళ్లు, చెంగల్బొకోడ్లు, జిల్లేడుపాలు, ఆవుపేడరసము ఇవి ప్రత్యేక మొకకర్షము, శుద్ధిజేసిన

వసనాభి అర్ధపలము, ఇటుల పీని నెల్ల కల్కముగావించి యందు తెల్లతివాలనూనె ఒక ప్రస్థము, నూనెకు రెండింతలు గోమూత్రంబును, జలంబును వైచి తైలపక్వముగ కాచి వడియగట్టి శరీరమునకు లేపనముజేసికొనిన, సిద్ధ కుష్ఠము, పుండరీకకుష్ఠము, విచర్చిక, పామ, చిత్రకుష్ఠము, రక్తకుష్ఠము మొదలగు సమస్తకుష్ఠములు, దురద, కుటుపులు నశించును. ఇదియే మరీచాది తైలమనంబడు.

❧ ప్రణములకు త్రిఫలతైలము. ❧

త్రిఫలారిష్టభూనిమ్బుం ద్వే నిశే రక్తచస్తనం,
వైశ్ణవస్థిమరుంషీణాం తైలమభ్యజ్ఞనే హితమ్.

150

త్రిఫలములు, వేపపట్ట, నేలవేము, వసుపు, మ్రానివసుపు, రక్తచందనము పినిసి కల్కముజేసి దీనికి నాలుగింతలు నువ్వులనూనె, కల్కము చక్కగ పాకమగుటకై నూనెకు నాలుగింతల నీళ్లుబోసి తైలపక్వముగ కాచి వడియగట్టి ప్రణములకు లేపనముజేసిన నవి మానును.

❧ పలితరోగమునకు నింబబీజతైలము. ❧

భావయేన్నిమ్బబీజాని భృజరాజరసేన హి,
తథాసనస్య తోయేన తత్రైలం హన్తి నస్యతః.
అకాలపలితం సద్యః పుంసాం దుగ్ధాన్నభోజినాం,

151

వేపవిత్తులను గుంటగలగరాకు రసముతోడను, వేగినపట్టరసముతోడను భావనచేసి యావేపవిత్తులలో నూనెదీసి నస్యముజేసి పాలు అన్నమును భుజించుచు వచ్చినయెడల అకాలమున తెల్లబడినవెండు కలు నల్లబడును.

❧ వెండు కలు మొలుచుటకు యష్టిమధుకతైలము. ❧

యష్టిమధుకక్షీరాభ్యాం నవథాత్రీఫలైశ్చైతమ్.
తైలం నస్యకృతం కుర్యాత్కేశాశ్శత్రూణి సర్వతః,

152

అతిమధురము, క్రొత్తగఁజచ్చిన యుసిరికకాయలు పినిసి కల్కముజేసి దీనికి నాలుగింతలు నువ్వులనూనె, నూనెకు నాలుగింతలు అవుపాలు, నూనెకు నాలుగింతలు నీళ్లు బోసి తైలపక్వముగ కాచి వడియగట్టి, నస్యముజేసిన రాలిపోయినతల, గడ్డము పినిమీఁది వెండు కలును, మీసములును మరల మొలుచును.

❧ ఇంద్రలుప్తమునకు కరంజాదితైలము. ❧

కరజ్జశ్చిత్రకోజాతికరవీరశ్చ పాచితమ్.
తైలమేభిశ్చృతం హన్యాదభ్యజ్ఞాదింద్రలుప్తకం,

153

కానుగపట్ట, చిత్రమూలము, జాజిఆకులు, వాడగన్నేరున్నేట్లు వీనిని కల్కముఁజేసి దీనికి నాలుగింతలు నువ్వులనూనె, కల్కము చక్కగ పాకమగుటకై నూనెకు నాలుగింతలు నీట్లబోసి తైలపక్వముగకాచి, తల, గడ్డము, మీసములు వీనియందు వెండ్రుకలు రాలి పురుగులు జనించి గులగులలాడుచుండెడి వానికి లేపనముజేసిన మరల వెండ్రుకలు మొలచును.

❧ పలితాదులకు నీలికాదీతైలము. ❧

నీలికాకేతకీకస్తం భృజ్జరాజగి కురణ్ణకః. 154

తథాఽర్జునస్య పుష్పాణి బీజ కాకుసుమాన్యపి,
కృష్ణాస్తీలాశ్చ తగరం సమూలం కమలం తథా. 155

అయోరజః ప్రియఙ్గుశ్చ దాడిమత్వగ్గుడూచికా,
త్రిఫలాపద్మపద్మశ్చ కల్కైరేభిః పృథక్పృథక్. 156

కర్షమాత్రం పచేత్తైలం త్రిఫలాక్వాథసంయుతం,
భృజ్జరాజరసేనైవ సిద్ధం కేశస్థిరీకృతమ్. 157

అకాలపలితం హస్తీ దారుణం చోపజీవికాం,

నీలియాకు, మొగలిగడ్డలు, గుంటగలగర, పచ్చపూలగోరింట, మద్దిపూలు, వేగిన పూలు, నల్లనువ్వులు, గ్రంధితగరము, దుంపగలకమలము, లోహచూర్ణము, ప్రేంకణపు వేళ్లు, దానిమ్మబెరడు, తిప్పతీగ, త్రిఫలములు, తామరదుంపక్రందిమిరద వీనిని ప్రత్యేక మొకకర్షముచొప్పున కల్కముజేసి దీనికి నాలుగింతలు నువ్వులనూనె, నూనెకు నాలుగింతలు త్రిఫలాకషాయము, నూనెకునాలుగింతలు గుంటగలగరాకు రసముబోసి తైల పక్వముగగాచి వడియగట్టి, వెండ్రుకలకు లేపనముజేసిన నవి స్థిరమై బలంబుగనుండు టయకాక అకాలమున తెల్లనైన వెండ్రుకలు నల్లనగును. మఱియు శిరస్సునందు పోట్లును, ఉపజీవికారోగములును నశించును.

❧ పలితాదులకు భృంగరాజతైలము. ❧

భృజ్జరాజరసేనైవ లోహకీట్టం ఫలత్రికమ్. 158

సారిబాం చ పచేత్కల్కైస్తైలం దారుణానాశనం,
అకాలపలితం కణ్ఠామిష్ఠ్ఠిలుప్తం చ నాశయేత్. 159

ఇనుపచిట్టెము, త్రిఫలములు, సుగంధిపాల వీనిని కల్కముజేసి దీనికి నాలుగింతలు నువ్వులనూనె, నూనెకు నాలుగింతలు గుంటగలగరాకు రసముబోసి తైలపక్వముగగాచి వడియగట్టి శిరస్సునందు మర్దనచేసిన శిరస్సునందలిజనించెడిపోట్లు, అకాలమందు పలితము, దురద, ఇంద్రలుప్తము నశించి వెండ్రుకలు నల్లగనుండును.

— ౭౭ ముఖదంతాదిరోగములకు ఇరిమేదాదితైలము. ౭౭ —

ఇరిమేదత్వచం తుణ్ణాం పచేచ్ఛతపలోన్మితాం,
జలద్రోణేన తత్కావ్యథం గృష్ణీయాత్పాదశేషితమ్. 160

తైలస్యాధ్ధాథకం దత్వా కర్మైః కర్షమితైః పచేత్,
ఇరిమేదలవక్తాభ్యాం గైరికాగరుపద్మకైః. 161

షష్ఠీస్థాలోధ్రమధుకైర్దాత్యగ్రోధముస్తకైః,
త్వజ్జాతీఫలకర్పూరం కఙ్కోలఖదిరైస్తథా. 162

పతజ్జథాతకీపుష్పం సూక్షైలానాగకేసరైః,
కట్ఫలీన చ సంసిద్ధం తైలం ముఖరుజం జయేత్. 163

ప్రదప్తుమాంసం చలితం శీర్ణం దంతం చ సౌషిరం,
శ్యావదంతం ప్రహర్షం చ విద్రధిం క్రిమిదంతకమ్ 164
దస్తస్ఫుటం చ దౌర్ధన్యం జిహ్వతాలోష్ఠ్యజాం రుజామ్,

నూలుపలముల కంపుతుమ్మపట్టను నలియగొట్టి యందొక ద్రోణముదకముబోసి నాలపపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి యందు నువ్వులనూనె ఆర్థాధకము, కంపుతుమ్మపట్ట, లవంగములు, కావిరాట్లు, అగరుచెక్క, పద్మకము, మంజిష్ఠ, లొద్దుగు చెక్క, అతిమధురము, లక్క, మట్టిపట్ట, తుంగముస్తలు, లవంగపుపట్ట, జాబికాయ, పచ్చకర్పూరము, తక్కోలములు, తెల్లచంద్రపట్ట, పతంగపుచెక్క, ఆరెపూలు, సన్న ఏలకులు, నాగకేసరములు, కాయఫలము వీనిని ప్రత్యేకము ఒకకర్ష ప్రమాణము గ్రహించి కల్కముచేసి తైచి తైలపక్వముగగాచి వడియగట్టి, ముఖమునకు లేపనముజేసిన ముఖ రోగంబులును, దంతములయందు జనించెడి దుర్వాసములకు లేపనముజేసిన దంతరోగంబు లును నశించును. కదలుచుండెడి దంతములు దృఢములుగనుండెడి దంతములయందు పోట్టును వైసవాపు గలిగి జొల్లుకాటెడి దంతరోగములును నల్లనిపండ్లరోగము, శీతదంత రోగములు, దంతహర్షము, దంతనిద్రధి, కృమిదంతకరోగము, దంతములకు దౌర్ధన్యమును గలిగించెడిరోగము మొదలగు ననుస్తదంతరోగములును, నాలుక, దొడలు, ఓష్ఠము వీనియందు జనించెడిరోగములును నశించును.

— ౭౮ నాడిప్రణాదులకు జాత్యాదితైలము. ౭౮ —

జాతీనింబపటోలానాం నక్తమాలస్య పల్లవాః. 165

సింధం సమధుకం కుష్ఠం ద్వేనిశే కటురోహణీ,
మంజిష్ఠాపద్మకం లోధ్రమథయానీలముత్పలమ్. 166

తుత్థకం సారిబాబీజం న క్తమాలస్య దాపయేత్,
ఏతాని సమభాగాని విష్ట్యా తైలం విపాచయేత్. 167

నాడీవ్రణే సముత్పన్నే స్ఫీటకే కచ్చురోగిషు,
సద్యశ్శస్త్రప్రహారేషు దగ్ధవిధేషు చైవ హి 168
సఖదంతక్షతే దేహే వ్రణే దుష్టే ప్రశస్యతే,

జాజి, వేము, వేడుపొట్ట, చీకటిమ్రాసు వీనిచిగుళ్లు, మైనము, యష్టిమధుకము, చెంగల్వగోష్ఠి, వసుపు, మ్రానివసుపు, కటుకరోహిణి, మంజిష్ఠ, పద్మకములు, లాద్దుగ చెక్క, కరక కాయలు, నల్లకలువ, మయూరతుత్థము, సుగంధిపాలు, చీకటిమ్రాసు విత్తులు వీనిని సమభాగంబులుగ కల్కముగావించి కల్కముకంటె నాలుగింతలు నూనె బోసి నూనెకంటె నాలుగింతలు నీరుబోసి తైలముగాచి యీతైలమును లేవనముచేసిన నాడీవ్రణము, స్ఫీటకము, తీట, సద్యోవ్రణము, కాలినపుండు, నఖక్షతము, దంత క్షతము, దుష్టవ్రణము నశించును.

— ౧౭ కర్ణశూలములకు హింగాద్వితైలము. ౧౭ —

హింజ్జుతుమ్మరుశుణ్ణీభిః కటుతైలం విపాచయేత్. 169

తస్య పూరణమాత్రేణ కర్ణశూలః ప్రశామ్యతి,

ఇంగువ, తుంబురుల్లు, సొంటి వీనిని కల్కముజేసి దీనికి నాలుగింతలు ఆవనూనె, కల్కము బాగుగ వక్ష్యమగుటకై నూనెకు నాలుగింతల నీళ్లు బోసి తైలవక్ష్యముగ కాచి వడియగట్టి చెవిలో బోసిన కర్ణశూలలు నశించును.

— ౧౮ బధిరరోగములకు బిల్వాద్వితైలము. ౧౮ —

బాలబిల్వాని గోమూత్రే విష్ట్యా తైలం విపాచయేత్. 170

సాజక్షీరం చ నీరం చ బాధిర్యే కర్ణపూరణాత్,

మారేడుపిండెలను గోమూత్రముతో నూరి కల్కముజేసి యందు నాలుగింతలు నువ్వులనూనె, నూనెకు నాలుగింతలు మేకపాలు కల్కము చక్కగపాకమగుటకై నూనెకు నాలుగింతల నీళ్లుబోసి తైలవక్ష్యముగ కాచి వడియగట్టి చెవిలోబోసిన చెవుడు నశించును.

— ౧౯ కర్ణసావాదులకు ఔరతైలము. ౧౯ —

బాలమూలకశుణ్ణీనాం ఔరఃఔరయుగం తథా. 171

లవణానిచ పక్షైవ హింజ్జుశిగ్రుమహాషధం,

దేవదారువచాకుష్ఠం శతపుష్పారసాంజనమ్. 172

గ్రంథికం భద్రముస్తంచ కల్కైః కర్ణమితైః పృథక్,

తైలప్రస్థం చ వివచేత్కదళీబీజపూరయోః. 173

రసాభ్యాం మధుసూక్తేన చాతుర్ముఖ్యమితేన చ,
పూయస్రావం కర్ణనాదం శూలం బధిరతాం కృమీ
అన్యాయం శ్చ కర్ణజాఙ్ రోగాఙ్ ముఖరోగాంశ్చ నాశే
జమ్బీరాణాం ఫలరసః ప్రస్తౌకః కుడవోన్మితమ్.

మాక్షికం తత్ర దాతవ్యం పల్లె కాపిష్ఠీ స్మృతా
ఏతదేకీకృతం సర్వం మృద్యాజ్ఞేచ నిధాపయేత్.

ధాన్యరాశౌ స్థితం మాసం మధుసూక్తముదాహృత్

లేతముల్లంగి, సొంటి పీసికారము, సర్జకారము, యవకారము, కై

సౌవర్చలవణము, బిడాలవణము, సముద్రలవణము, కాచలవణము, ఇంగ
సొంటి, దేవదారు, వస, చెంగల్లకోష్ఠ, పెద్దసదాప, రసాంజనము, గ్రంథి
ముస్తలు పీనిని ప్రత్యేక మొకకర్ణము చొప్పున కల్కముచేసి యం
నువులనూనె, నూనెకు నాలుగింతలు ఆరటిమంపరసము, నూనెకు నా
ఫలరసము, నూనెకు నాలుగింతలు* మధుసూక్తముబోసి తైలవక్తముగ కా
చెవిలోపోసిన పీముకాణుట, కర్ణనాదము, చెవిలోపోటు, చెవుడు, పురు
మొదలగు సమస్తకర్ణరోగంబులును, ముఖరోగములును నశించును.

— ౧౭ పీనసములకు పాఠాద్వితైలము. —

పాఠా ద్వే చ నిశే మూర్వా పిప్పలీజాతివల్లవైః.

దన్త్యా చ తైలం సంసిద్ధం నన్యం స్యాద్దప్తపీననే,

విషబొడ్డి, పసుపు, మ్రానిపసుపు, చాగమట్ట, పిప్పల్లు, జాజి అతి

ప్రేష్ట పీనిని సమభాగములుగ కల్కముచేసి, కల్కమునకు నాలుగింతలు
బోసి, కల్కము బాగుగ పక్వమగుటకై తైలమునకు నాలుగింతలు నీళ్లు
ముగకాచి వడియగట్టి నన్యముచేసిన ప్రబలమగు పీనసలు నశించును.

— ౧౮ పూతిపీనసలకు వ్యాఘ్రీతైలము. —

వ్యాఘ్రీద నీవచాశి గ్రు తులసీవ్యోషనైస్థవైః.

కల్కైశ్చ పాచితం తైలం పూతినాసాగదాపహం,

* మధుసూక్తమును చేయుక్రమము:—నిమ్మపండ్లరసము నొక ప్ర
కుండలోపై చి యందొకకుడవప్రమాణము తేనెబోసి, ఒకపలము పిప్పలి
యాకుండమూతినీ వానెనగట్టి నెలదినములవఱకు ధాన్యరాశియం దుని
సూక్త మనంబడు.

పాకుడు, నేపాళపువ్రేళ్లు, పస, మునగపట్ట, తులసి, త్రికటుకములు, నైంధవ
బాము వీనిని కల్కముచేసి కల్కమునకు నాలుగింతలు నువ్వులనూనె, కల్కము చక్కగ
కడుగుటకై తైలమునకు నాలుగింతలు నీళ్లుబోసి తైలపక్వముగఁ గాచి పడియగట్టి
నవ్వుముచేసిన ముక్కులో చీముకాఁజెడి పీనసరోగము నశించును.

❧ తుమ్మలకు కృష్ణతైలము. ❧

కృష్ణబిల్వకణా శుణ్ఠీ ద్రాక్షకల్కకషాయవత్. 179

సారితం తైలమాజ్యం వా నస్యాత్మ వధునాశనం,

చెంగల్వశోఢు, మారేడుపించెలు, పిప్పళ్లు, సొంటి, ద్రాక్షపండు వీనిని కల్కము
సి వీనికి నాలుగింతలు నువ్వులనూనెగాని, నెయ్యిగాని బోసి కల్కము చక్కగ పాక
గుటకై న్నేహమునకు నాలుగింతలు నీళ్లుబోసి తైలపక్వముగఁ గాచి పడియగట్టి నవ్వుము
చేసిన యధికమగు తుమ్మలు నశించును.

❧ నాసార్కస్ఫులకు గృహధూమతైలము. ❧

గృహధూమకణాదారుక్షరనక్తాహ్వనైర్ధవైః. 180

సిద్ధం శిఖరిబీజైశ్చ తైలం నాసార్కసాం హితం,

కరిదూపము, పిప్పళ్లు, దేవదారు, యవక్షరము, క్రానుగువట్ట, నైంధవలవణము,
కత్తరేణివిత్తులు వీనిని సమభాగములుగ కల్కముజేసి దీనికి నాలుగింతలునువ్వులనూనె,
కల్కము చక్కగఁ గాచి నూనెకు నాలుగింతలనీళ్లు బోసి తైలపక్వముగఁ గాచి పడియగట్టి
నవ్వుముచేసిన నాసికయందలి మాంసరూపముగు మొలకలు నశించును. ఈమొలకలే నా
సార్కస్ఫు అని చెప్పబడును.

❧ నర్మకృష్ణములకు పక్షతైలము. ❧

పక్షిక్షీరం రవిక్షీరం ద్రవం దుత్తారచిత్రకమ్. 181

మహిషీవిడ్భవం ద్రావం సర్వాంశం తిలతైలకం,

పచ్చేతైలావశేషం చ గోమూత్రేఽథ చతుర్థణే. 182

తైలావశేషం పక్త్యా చ తతైలం ప్రస్థమాత్రకం,

గంధకాగ్నిశిలాతాలం విడజ్ఞాతివిషావిషమ్. 183

తిక్తకోశాతకీ కుష్ఠం వచామాంసీ కటుత్రయం,

వీతదారు చ యష్ట్యాహ్వం సర్జికాక్షరజీరకమ్. 184

దేవదారుచ కర్ణాంశం చూర్ణం తైలే వినిషీపేత్,

పక్షతైలమితి ఖ్యాతమథ్యజ్ఞాతృర్వకుష్ఠమత్. 185

జేముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు, ఉమ్మెత్తరసము, చిత్రమూలరసము, బజ్జె పేడ
రసము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి, వీనికన్నిటికి సమముగ నువ్వులనూనెబోసి యా
నూనె మిగులునట్లుకాచి పిదప దీనికి నాలుగింతలు గోమూత్రముబోసి తైలపక్వముగ
కాచి పడియగట్టి యందు, గంధకము, చిత్రమూలము, మణిశిల, హరితాశకము, వాయు
విళంగములు, ఆతివస, శుద్ధిజేసినవసనాభి, చేదుబీర, చెంగలవ్వికోష్ఠ, వస, జటామాంసి, త్రి
కటుకములు, మ్రానిపసుపు, అతిమధురము. సర్వక్షారము, జీలకఱ్ఱ, దేవదారు వీనిని ప్రత్యే
కము కర్షప్రమాణములుగ మార్జముచేసి వస్త్రగాలితమొనర్చివైచి యానూనెను శరీర
మునకు లేపనము జేసికొనిన సర్వకుష్ఠములు నశించును. ఇదియే వజ్రతైల మనంబు.

— ౭౭ లోమశాతనమునకు కరవీరాదితైలము. ౭౭ —

కరవీరశిఫాదస్త్రీ త్రివృత్తోశాతకీఫలం,

రమ్భాక్షారోదకే తైలం ప్రశస్తం లోమశాతనమ్.

186

వాడగన్నేరువ్రేళ్లు, నేపాళపువ్రేళ్లు, తెగడ, చేదుబీరపండ్లు వీనిని కల్కము
జేసి దీనికి నాలుగింతలు నువ్వులనూనె, నూనెకు నాలుగింతలు నీళ్లుబోసి యందు, అరటి
ఆకులనుగాల్చి చేసినక్షారమునువైచి తైలపక్వముగకాచి పడియగట్టి, వెండ్రుకలు రాల
వలెనను ఇచ్చగల్గనలమున లేచనముజేసిన నందలివెండ్రుకలు రాలిపోవును.

— ౭౮ అపస్తారాదులకు చందనాదితైలము. ౭౮ —

చందనాంబునభై ర్యాష్యం యష్టిశైలేయపద్మకం,

మంజిష్ఠాసరళం దారు నేవైశ్చలాపూతికేసరమ్.

187

పత్రకైలసురామాంసీ కంకోలం వనితాంబుదం,

హరిద్రా సారివా తిక్తా లవంగాగరకుంకుమమ్.

188

త్వగ్గేణునళికా చేతి తైలమస్తు చతుర్దళం,

లాక్షారససమం సిద్ధం గ్రహఘ్నం బలవర్ధనమ్.

189

అపస్తారజ్వరోన్మాదకృత్యాల్ల్యాన్త్యా వినాశనం,

ఆయుఃపుష్టికరం చైవ వశీకరణము త్తమమ్.

190

విశేషాత్మయరోగఘ్నం రక్తపిత్తకరం పరం,

మంచిగండము, కురువేరు, పులిగోరుకెట్టు, యష్టిమధుకము, రాంబువ్వు, పద్మక
ములు, మంజిష్ఠ, సరళదేవదారు, జట్టివేరు, క్రాశుగు, పెద్దవిలకులు, నాగకేసరములు, ఆకు
పత్రి, పిన్నయేలకులు, సుర, జటామాంసి, తక్కిలములు, పిప్పళ్లు, తుంగముస్తలం, పసుపు,
సుగంధిపాల, కటుకరోహిణి, లవంగములు, అగరు, కుంకుమపువ్వు, లవంగవట్ట, రేణు
కలు, తామరతూండ్లు వీనిని సమభాగములుగా కల్కముగావించి కల్కమునకు నాలుగిం

నువ్వులనూ నెబోసి నూనెకు నాలుగింతలు పెరుగుమీఁదీసిరు, నూనెకు సమముగా నీరు బోసి తైలముగాచి సేవించిన అవస్తారము, జ్వరము, ఉష్ణదము, క్షయము చును. బలమును గలుగజేయు గ్రహములను బోగొట్టును.

— ౧౧ గండమాలలకు వచాదితైలము. ౧౧ —

వచాశుంతీహరిద్రే ద్యే దేవనారమహాషధి. 191

హరితకీ మలివిహము స్తకేంద్రయవాక్ సమాన్,
ఏతాక్ దశపలక్ భాగాంశ్చతుర్దోణేఽంభసః పచేత్. 192

చక్రమర్దరనైస్త్వైలం కటుకం మృదునాఽగ్నినా,
పాదశేషే వినిక్షిప్య సిందూరమవతారయేత్. 193

ఏతత్తైలం నిహంత్యాశు గండమాలాం సుదారుణాం,

వస, సొంటి, పసుపు, మ్రుచుపసుపు, దేవదారు, సొంటి, కరకకాయలు, అతి
ముస్తలు, కొడిసెపాలవిత్తులు వీనిని పదింటిని పదిపలములుగ్రహించి నాలుగుద్రోణ
లనీటియందు నాలవపాలుమిగులునట్లు కషాయముగాచి యందు కషాయములో నాలవ
లు అవనూనెబోసి నూనెకుసమముగా తగిలినెరసముబోసి పచనము గావించునపుడు
ందు రససిందూరముగలిపి పిమ్మట నాతైలమును లేపనముచేసిన గండమాల నశించును.

— ౧౨ గండమాలలకు నిర్గుండ్వాదితైలము. ౧౨ —

నిర్గుండీస్వరనే తైలం లాంగులీమూలకల్కితమ్. 194

తైలం నస్యాన్ని హంత్యాశు గండమాలాం సుదారుణాం,

ఇతి శ్రీదామోదరసూనుశార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం

సంహితాయాం మధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే

ఘృతతైలకల్పనా నామ నవమోఽధ్యాయః.

వావిలియాకురసములో తైలముబోసి పొత్తిమంపను కల్కముగా నొనరించి పచ
ముచేసి యాతైలముచు నన్యముచేయించిన గండమాల హరించును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితయందు మధ్యమఖండమున

చికిత్సాస్థానమున ఘృతతైలకల్పన యనియెడు

నవమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

ద శ మా ధ్యా య ము.

— ఆ స వారిష్ట కల్పన. ౨ —

- 1 ద్ర వేషు చిర కాలస్థం ద్ర వ్యం యత్సన్ధితం భ వేత్,
ఆ స వారిష్ట భేదై స్తతో చ్యతే భేష జో చితమ్.
- 2 యదపక్వాప థా మ్బుభ్యాం సిద్ధం మద్యం స ఆసవః,
అరిష్టః క్వాథసిద్ధస్సాన్య త్ర యోర్తానం పలోన్నితమ్.
- 3 అనుక్తమానారిష్టేషు ద్ర వ ద్రోణే తులాంగుడం,
క్షౌ ద్రం ఊ వేద్దుడదర్థం ప్ర ఙ్క్షేప్యం దశమాంశకమ్.
- 4 జ్ఞేయశ్శీతరసశ్శీఘరపక్వమధుర ద్ర వైః,
సిద్ధపక్వరసశ్శీఘసంపక్వమధుర ద్ర వైః.
- 5 పరిపక్వాన్న సన్ధానసముత్పన్నాం సురాం జగుః,
సురామణ్డః ప్రసన్నా స్యాత్తతః కాదమ్బురీ ఘనా.
- 6 తదధో జగలో జ్ఞేయో మేదణో జగలాద్ధనః,
పక్షో౨సా హృతసారస్యాత్సురావీజం చ క్షిణ్వకమ్.
- 7 యత్తాలఖిజ్ఞూరరరసైస్సన్ధితా సా హి వారుణీ,
కన్దమూలఫలాదీని సన్నేహలవణాని చ.
- 8 యత్ర ద్ర వే౭భిషాయ నై తత్సూక్తమభిధీయతే,
వినష్టమప్లుతాం యాతం మధుం వా మధుర ద్ర వః.
- 9 వినష్టసన్ధితోయస్తు తచ్చుక్తమభిధీయతే,
గు డామ్బునా సత్రై లేన కన్దమూలఫలైస్తథా.
- 10 సన్ధితం చాప్లుతాం యాతం గుడసూ క్తం తదుచ్యతే,
ఏవమేవేతుసూ క్తం స్యాన్న౭ద్వికాసమ్భవం తథా.
- 11 తుషామ్బుసన్ధితం జ్ఞేయమామైర్విదలితైర్వైః,
య వైస్తు నిస్తుపైః పక్షై స్సౌనీరం సన్ధితం భ వేత్.
- 12 కుల్తాప థాన్యమణ్డాదిసన్ధితం కాంజికం విదుః,
సండాకీసన్ధితా జ్ఞేయమూలకై స్సర్వ పాదిభిః.

ఉదకముమొదలగు ద్ర వపదార్థములయం దౌషధద్ర వ్యములను గలిపి భాండం
మున వైచి, దానివైమాతర్యజ్ఞి చీలమన్ను లేపనముజేసి యొకమాసంబైనను లేక పక్షం

నది యుక్తకృష్ణమైన యాషధంబగు. ఇది ఆనవమనియు, అరిష్టమనియు
 నుండు. అందు ఉదకమును ఔషధములను పక్వముజేయకయే వైచెప్పిన
 యందునవైచి చీలమన్ను వేసి యంచుటయ ఆనవమనియు, కహాయము
 పథద్రవ్యములనువైచి వైచెప్పినచో పున చీలమన్ను వేసి ఉంచుటయ అరిష్ట
 గు. ఆనవారిష్టముల నొకపల ప్రమాణముగ నేవింపఁదగు. అరిష్టప్రయోగ
 దకాది ప్రమాణములఁ జెప్పకయుండెనేని, ఉదకాది ద్రవపదార్థముల నొక
 ముగ గ్రహించి యందొకకులా ప్రమాణము బెల్లము గలిపి బెల్లమునకు
 యందోషధమార్గమును బెల్లమునకు పదియవపాలు వేయందగు. ఇక
 యిందును వివరించెద. అపక్వమైనచెఱుకురసము మొదలగు మధురద్రవపదార్థ
 యిందు ద్యుము శీతరససింధువనిపరంగు. మఱియు, సంపక్వమైన మధురద్రవ
 సిద్ధమయిన మద్యము పక్వరససింధువని పరంగు. ఇక సురాప్రసన్నాది మద్య
 రిండి. తండుకాదులనుపండి అగ్నిసంయోగముచే యంత్రమూలముగ మద్య
 నది సురముని పరంగు. మఱియు సురయొక్కనురుగును ప్రసన్నమనియు,
 యందుదానిని కాదంబియనియు సురాధోభాగముననుండెడి ద్రవభాగమును
 , అందు జగలమునకంటె గట్టిగనుండుదానిని మేదకమనియు, ఆమేదక
 యజేసి అందు సారముదీనినపిదప మిగిలియుండెడిదానిని సురావీజమనియు,
 యజేవ్రాదురు. మఱియు, తాటికట్లు, ఈతకట్లు, ఖడ్జూరపుకట్లు వీనిని అగ్నిసం
 యంత్రమూలముగ గలుగఁజేయు మద్యమును వారుజియనియు, కంద
 ఫలాదులు, తైలము, నైంధవలవణము మొదలగువానిని ఉదకాది ద్రవపదా
 ర్థములను అగ్నిసంధానముజేసి యంత్రమూలముగ దీయునట్టి మద్యమును సూక్త
 డిపుల్లనైన మద్యమునైనను, చెడి పుల్లగనుండు మధురద్రవపదార్థములనైనను
 యి యాపాత్రనోటికి చీలమన్ను లేపనముజేసి మానముగాని పక్షముగాని
 సిద్ధము జేయఁబడినదానిని శుక్రమనియు, బెల్లము, నీళ్లు, నూనె, కంద
 పలు వీనిని యొకపాత్రలోవైచి మూతబెట్టి చీలమన్ను లేపనముజేసి మాన
 ముగాని యంచుటచే పులియుదానిని గుడసూక్తమనియు చెప్పుదురు.
 మీ చెఱుకుపాలను, ద్రాక్షపండును సూక్తము జేయవలయు. మఱియు పచ్చి
 లియగొట్టి యందు నీళ్లుబోసి మైసమూతబెట్టి చీలమన్ను లేపనముజేసి యొకటి
 ములుంచిన నది తుహంబు వనియు, యవలపై పొట్టుదీసి యుడికించి యందు
 వైస మూసి చీలమన్ను లేపనముజేసి యొకటిరెండు దినములుంచిన నది
 యు, ఉలవలయందైనను బియ్యమునందైనను నీళ్లుబోసి యుడికించి గంజి
 దు సొంటి, అవాలు, జీలకఱ్ఱ, ఇంగువ, నైంధవలవణము, పసుపు మొదలగు

వానిని వైచి వైవమూతబెట్టి చీలమన్ను లేపనముజేసి మూడు నాలుగు దినములుంచిన నది కాంజికమనియు, మూలకములనుచెచ్చి యందు నీట్లబోసి పసుపు, ఇంగువ, తెల్ల ఆవలు, సైంధవలణము, జీలకఱ్ఱ, సొంటి మొదలగువానిని చూర్ణముచేసి యందు కలిపి పాత్రకు వైవ మూతబెట్టి చీలమన్ను లేపనముజేసి మూడు, లేక నాలుగు దినములుంచిన నది నందాది యనియు జెప్పబడును.

❧ రక్తపితృదలకు ఉశీరాసవము. ❧

ఉశీరం వాలకం పద్మం కాశ్మరీనీలముత్పలం,
ప్రియజ్ఞుపద్మకం లోధ్రం మజ్జిష్ఠా ధన్వయాసకమ్. 13

పాతా కిరాతతిక్తం చ న్యగ్రోధోదుమ్బరం సఠీ,
పర్పటం పుణ్డరీకం చ పటోలం కాశ్చినారకమ్. 14

జమ్బూశాల్మలినిర్యాసం ప్రత్యేకం కలసమ్మితాన్,
భాగాన్ సుచూర్ణితాన్ కృత్వా ద్రాక్షాయాః పలవింశతిః. 15

ధాతకీం షోడశపలాం జలద్రోణద్వయే షీవేత్,
శర్కరాయాస్తులాం దత్వా షోడ్రస్యైకతులాం తథా. 16

మాసం చ స్థాపయేద్భాజ్ఞే మాంసీమరిచధూపితే,
ఉశీరాసవ ఇత్యేష రక్తపిత్తనివారణః. 17

పాణ్డుకుష్మప్ర మేహార్కుః క్రిమిశోషాపహస్తథా,

పట్టివేళ్లు, కురువేరు, ఎఱ్ఱతామరపూలు, గుమ్మడు, నల్లకలువలు, ప్రేంకణపు ప్రేళ్లు, పద్మకములు, లాద్దుగు, మంజిష్ఠ, దురదగొండి, విషబొద్ది, నేలవేము, ముట్టిచట్ట, ఆత్రిచట్ట, కచోరములు, పర్పటకము, తెల్లతామరపూలు, చేదుపొట్ట, దేవకాంచనపు పట్ట, నేరేడుపట్ట, బూరుగబంక ఇవి ప్రత్యేకమొక్కొకపలము, ద్రాక్షపండు ఇరుబది పలములు, ఆరెపూలు పదియాఱుపలములు, ఇటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి రెండుద్రోణములనీటిలోగలిపి యందు శర్కర నూఱుపలములు, లేన నూఱుపలములు వైచి జటామాంసి, మిరియములు వీనిచే ధూపము వేయఁబడిన కుండయందు వైచి దానిమూలని మూసి చీలమన్ను లేపనముచేసి యొకమాసం బుంచవలయు. ఇదియే ఉశీరాసవ మనంబుడు. దీనినేవించిన రక్తపిత్తము, పాండువు, కుష్మము, ప్రమేహము, మూలవ్యాధి, క్రిమి రోగము, శోష నశించును.

❧ ప్రమేహములకు కుమార్యాసవము. ❧

సుపక్వరససంశుద్ధం కుమార్యాః పత్రమాహరేత్.
యత్సేన రసమాదాయ పాత్రే పాషాణమృణ్మయే, 18

- ద్రోణే గుడతులాం దత్వా ఘృతభాండే నిధాపయేత్. 19
 మాఝీకం పక్ష్యలోహం చ తస్మిన్సర్థతులాం షీవేత్,
 కటుత్రికం లవంగం చ చాతుర్జాతకమేవ చ. 20
 చిత్రకం పిప్పలీమూలం విడంగం గజపిప్పలీ,
 చవికం హపుషా థాన్యం క్రముకం కటురోహిణీ. 21
 ముస్తాఫలత్రికం రాన్నా దేవదారునిశాద్వయమ్,
 మూర్వా మధురసా దంతీ మూలం పుష్కరసంభవమ్. 22
 బలా చాతిబలా చైవ కపికచ్చుస్త్రికంటకం,
 శతపుష్పా హింగుపత్రి ఆకల్లకముటుంగణమ్. 23
 పునర్న వాద్వయం లోధ్రం థాతుమాఝీకమేవ చ.
 ఏషాం చార్థపలం దత్వా థాతక్యాస్తు పలాప్తకమ్. 24
 పలం చార్థపలం చైవ పలద్వయముదాహృతం,
 వపుర్వయఃప్రమాణేన బలవర్ణాగ్నిదీపనమ్. 25
 బృంహణం రోచనం వృష్యం పక్తిశూలనివారణం,
 అష్టాపుదరజాః రోగాః శ్మయముగ్రం చ నాశయేత్. 26
 వింశతిం మేహజ్ఞా రోగానుదావర్తమవస్త్పృతిం,
 మూత్రకృచ్ఛ్మమపస్తారం శుక్రదోషం తథాఽశ్శరీమ్. 27
 కృమిజం రక్తపిత్రం చ నాశయేత్తు న సంశయః,

బాగుగాముదిరి రసముగలిగియున్న కలబందమట్టనుండి ద్రోణప్రమాణము రసము తీసి యారసమును ఒక నేయిపూసిన మంటిపాత్రమునఁబోసి యందునూలుపలములు ప్రాతబెల్లమువైచి ఏబదిపలములు లేనె, ఏబదిపలములు లోహాభిన్నమువైచి త్రికటుకములు, లవంగములు, చాతుర్జాతకములు, చిత్రమూలము, మోడి, వాయువిశంగములు, గజపిప్పళ్లు, చవ్యము, ప్రబ్బి, దనియములు, పోకలు, కటుకరోహిణి, ముస్తలు, త్రిఫలములు, సన్నరాన్న, దేవదారు, పసుపు, మ్రాసుపసుపు, సాగనార, ఇప్పపువ్వు, నేపాళపువేరు, పుష్కరమూలము, ముత్తసపులగము, పేరాముట్టి, దురదగొండి, పెద్దపల్లెరు, పెద్దసదాప, ఇంగువత్రి, ఆకల్లకము, ముటుంగణము, తెల్లగలిజేరు, ఎఱ్ఱగలిజేరు, లొద్దుగ, హేమమాఝీకము వీరిని మార్జముగావించి ప్రత్యేకముగా అర్థపలప్రమాణముగాను, ఆరెపువ్వును ఎనిమిదిపలములుగాను వైచి సంబంధముగావించి ధాన్యరాశియందుంచి మాసానంతరమున అరపలము, పలము, యెండుపలములు ప్రమాణముగా నేవించిన షడరములు,

క్షయ, ప్రవేహములు, ఉదావర్తము, అపస్తారము, పరిణామశూల, మూత్రకృచ్ఛ్రము, అశ్మరి, కృమిరోగము నశించును. బలమును, కాంతి, ఆయుష్ష్యమును వృద్ధిచేసిండును.

— శ్లో త్వాదులకు సిష్టల్యాసవము. ౨౯ —

సిష్టలీమరిచం చవ్యం హరిద్రాచిత్రకో ఘనః. 28

విడజ్జం క్రముకో లోధ్రః పాతాథాత్రైవలవాలుకం,
ఉశీరం చందనం కుష్ఠం లవంగం తగరం తథా. 29

మాంసీత్వగేలాపత్రం చ ప్రియఙ్గుర్నాగకేసరం,
ఏషామర్థపలా భాగా సూక్ష్మచూర్ణీకృతా శుభా. 30

జలద్రోణద్వయే షీప్త్యా దద్యాద్దృఢతులాద్వయం,
పలాని దశ థాతకాః ద్రాక్షాషష్టిపలా భవేత్. 31

ఏతాన్యేకత్ర సంయోజ్య మృద్భాణ్డే చ వినిషీవేత్,
జ్ఞాత్వా గతరసం సర్వం పాయయేదగ్నవేక్షయా. 32

క్షయం గుల్మోదరం కార్మ్యం గ్రహణీం పాణ్డుతాం తథా,
అర్ఘాంసి నాశయేచ్ఛిఘ్నం సిష్టల్యాద్యాసవస్త్యయమ్. 33

సిష్టల్ల, మిరియాలు, చవ్యము, పసుపు, చిత్రమాలము, తుంగముస్తలు, వాయూ విళంగములు, పోకలు, లాద్దుగ, విషబొద్ది, ఉసిరికయొలుపు, కూతురుబుడమ, వట్టివేల్లు, శ్రీగంధము, చెంగల్యకోష్ఠ, లవంగములు, గ్రంథితగరము, జటామాంసి, లవంగపట్ట, విలకులు, లవంగపత్రి, ప్రేకణపువేళ్లు, నాగకేసరములు, పినిని ప్రత్యేకము అర్థ పలము చొప్పున చూర్ణముచేసి రెండుద్రోణముల యుదకముబోసి పిదప మూడువందల పలములబెల్లమును, పదిపలముల ఆతెలుపును, అఱువది పలములద్రాక్షపండ్లను మొత్తగ నూరి యందు గలసి మట్టియందు వైచి కుండమూలిసి బిగించి చీలమన్నులేచనముజేసి యొకమాసంబైనను పక్షంబైనను యునిచి వైచీలమన్నుదీసి యాషధరసము అందలి నీటి తోకలసిగటుల తెలిసికొని అగ్నిబలానుసారముగ నేవించిన క్షయరోగము, గుల్మము, ఉదరరోగము, కృశత్వము, సంగ్రహణి, పాండురోగము, మూలవ్యాధి నశించును. ఇదియే సిష్టల్యాసవమనంబడు.

— శ్లో పాండురోగాదులకు లోహాసవము. ౩౦ —

లోహచూర్ణం త్రికటుకం త్రిఫలాం చ యవానికాం,
విడజ్జం ముస్తకం చిత్రం చతుస్సంఖ్యాపలం పృథక్.

థాతకీకుసుమానాం తు ప్రక్షిపేత్పలవింశతిం,

చూచిర్జీకృత్య తతః ఔద్రం చతుష్టపిపలం ఊషేత్. 35

దద్యాద్ధుడతులాం తత్ర జలద్రోణద్వయం తథా,
ఘృతభాణ్డే వినిఊష్య నిదధ్యాన్తాసమాత్రకమ్. 36

లోహాసవముం మర్త్యః పిబేవగ్నికరం పరం,
పాణ్డుశ్వయభుగుల్తాని జతరాణ్యర్చసాం రుజమ్. 37

కుష్ఠం స్త్రీహామయం కణ్ఠాం కాసం శ్వాసం భగద్దరం,
అరోచకం చ గ్రహణీం హృద్రోగం చ వివాశయేత్. 38

లోహాచూర్ణము, సొంటి, మిరియాలు, పిప్పళ్లు, త్రిఫలములు, ఆజామోదము, సువిశంగములు, తుంగగడ్డలు, చిత్రమూలము ఇవి ప్రత్యేకము నాలుగుపలములు, పూలు ఇరువదిపలములు ఇటుల వీనినెల్ల చూర్ణముచేసి యం దఱుపదినాలుగుపల తేనె, నూఱుపలములబెల్లము, రెండుద్రోణముల యుదకము బోసి వీనినన్నిటిని క్రొత్తో మోగినకుండయందునిచి దానిమూఁతిని బిగించి చీలమన్ను లేపనముజేసి యొక ం బుంచవలయు. ఇదియ లోహాసవ మనంబును. దీని నేవించుటచే అగ్నిదీపనముగలు మేగాక పాండురోగము, వాపు, గుల్మము, ఉదరరోగము, మూలవ్యాధి, కుష్ఠము, రోగము, దురద, దగ్గు, ఉబ్బసము, భగందరము, అరుచి, గ్రహణి, హృద్రోగము మను.

— ౧౭ అర్శ్యోరోగంబులకు మృద్వీకారిష్ఠము. —

మృద్వీకాయాః పలశతం చతుర్ద్రోణేఽంభసః పచేత్,
ద్రోణశేషే సుశీతే చ పూతే తస్మిన్ ప్రదాపయేత్. 39

తులే ద్వే ఔద్రఖండాభ్యాం థాతక్యాః ప్రస్థమేవ చ,
కంకోలకం లవంగం చ ఫలం జాత్యాస్తదైవ చ, 40

పలాంశకం చ మరిచత్వగేలాపత్ర కేసరాః,
పిప్పలీచిత్రకం చవ్యం పిప్పలీమూలరేణుకే. 41

ఘృతభాండే వినిఊష్య చందనాగరుధూపితే,
కర్పూరవాసితో హ్యేష గ్రహణ్యాదీపహఃపరః. 42

అర్చసాం నాశనే శ్రేష్ఠ ఉదావర్తస్య గుల్మనుత్,
జతరక్తమికుష్ఠాని వ్రణాని వివిధాని చ. 43

అక్షిరోగశిరోరోగగళరోగాంశ్చ నాశయేత్,

నూఱుపలములద్రాక్షపండు నాలుగు ద్రోణముల నీటియందు నాలవపాలు మిగులు కమాయముగాచి వడబోసి చల్లారినపిదప నందు నూఱుపలములుతేనె, నూఱుపల

ములు ఖండశర్కర వైచి ఒకప్రస్థము ఆరెపువ్వు, తక్కిలములు, లవంగములు, జాజీ
కాయ, మిరియములు, లవంగపట్ట, విలకులు, ఆకుపత్రి, నాగకేసరములు, పిప్పిట్ల, చిత్ర
మూలము, చవ్వము, మోడి, రేణుకలు వీనిని ప్రత్యేకముగా మార్జముచేసి యొక్కొక్క
పలమువైచి నేయిపూసినపాత్రంబునబోసి ఒకమాసమునకుపిమ్మట సేవించిన మూల
రోగము, ఉదావర్తము, గుల్మము, ఉదరరోగము, కృమిరోగము, కుష్ఠము, వ్రణములు,
నేత్రరోగము, శిరోరోగము కంఠరోగము నశించును.

— శి సర్వజ్వరములకు కుటజారిష్టము. —

తులాం కుటజమూలస్య మృద్వీకార్థతులాం తథా. 44

మధూకపుష్పకాశ్శర్కర్యా భాగా౯ దశపలోన్మితా౯,
చతుర్దోణేఽమృసః పక్త్వా క్వాథే ద్రోణావశేషితే. 45

ధాతక్వా వింశతిపలం గుడస్య చ తులాం ఊపేత్,
మాసమాత్రం స్థితో భాణ్డే కుటజారిష్టసంజ్ఞితః. 46

జ్వరా౯ ప్రశమయేత్సర్వా౯ కుర్యాత్తీక్షణం ధనంజయం,

కొడిసెవేరు నూలుపలములు, ద్రాక్షపండ్లు విబదిపలములు, ఇప్పపూలు, గుమ్మడు
పేట్ల ఇవి ప్రత్యేకముగ పదిపలములు, ఇటుల వీనిని నలియగొట్టి నాలుగుద్రోణముల యొడ
కముగల యొకకుండయందు వైచి నాలపపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి పడియ
గట్టి యందు ఆతేపూలమార్జము ఇరుపదిపలములు, బెల్లము నూలుపలములువైచి యా
కుండమానిని దిరించి చీలమన్ను లేపనముజేసి యొకమాసంబుంచపలయొ. ఇదియ
కుటజారిష్ట మనంబడు. దీని సేవించిన సమస్తజ్వరములు నశించుటయగాక అగ్ని దీపనము
గలుగును.

— శి విద్రధులకు విడంగారిష్టము. —

విడజ్ఞం గ్రంథికం రాస్నా కుటజత్వక్ఫలాని చ. 47

పాతైలావాలుకం ధాత్రీ భాగాన్మంచపలాన్పుథక్,
అష్టదోణేఽమృసః పక్త్వా కుర్యాద్ద్రోణావశేషితమ్. 48

పూతశీతే ఊపేత్తత్ర ఊద్రం పలశతత్రయం,
ధాతకీ వింశతిపలం త్రిజాతం ద్విపలం తథా. 49

ప్రియఙ్గుకాఞ్చనారాణాం సలోధ్రాణాం పలం పలం,
వ్యోమసన్య చ పలాన్యస్తౌ చూర్ణిక్రత్య ప్రదాపయేత్. 50

ఘృతభాణ్డే వినిఊష్య మాసమేకం విధారయేత్,
తతః పిఠేద్యధార్హం చ జయేద్విద్రధిముచ్చితమ్. 51

ఊరు స్తమ్భాశ్చ రీమేహాః ప్రత్యష్టిలాభగదరాః,
గణ్డమాలాహను స్తమ్భం విడంగారిష్టసంజ్ఞితః.

52

వాయువిశంగములు, మోడి, నన్నరాన్న, కొడిశపాలపట్ట, కొడిశపాలవిత్తులు, విషబొద్ది, కూతురుబుడమ, ఉసిరికయెలుపు వీనిని ప్రత్యేకము విదుపలముల చొప్పున గ్రహించి నలియఁగొట్టి యందు ఎనిమిదిద్రోణముల నీరుఁజోసి ఎనిమిదవభాగము మిగులు నట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి చల్లారినపిదప యందు లేనె మున్నూఱుపలములు, అతె పూలచూర్ణము ఇరువదిపలములు, లవంగపువట్ట, వీలకులు, లవంగపువత్రి వీనిచూర్ణము ప్రత్యేకము రెండుపలములు, ప్రేంకణపువేళ్లు, దేవకాంచనపట్ట, లూడ్డుగపట్ట వీనిచూర్ణము ప్రత్యేకమొకపలము, సొంటి, పిప్పలి, మిరియాలు వీనిచూర్ణము ప్రత్యేక మెనిమిదిపలములు వైచి వీనినంతయు శేతితో మూగిన కుండయందు బోసి దానిమూలెని బిగించి వీల మన్ను లేపనముచేసి యొకమాసం బుంచవలయును. ఇదియ విడంగారిష్టమనంబడు. దీనిని అగ్నిబలానుసారముగ నేవించిన ప్రబలమగు విద్రధిరోగము, ఊరు స్తంభవాతము, అత్తరి, ప్రమేహము, ప్రత్యష్టిలవాతము, భగందరము, గండమాల, హను స్తంభవాతమునశించును.

— ౯౯ ప్రమేహములకు దేవదారాద్వారీష్టము. ౯౯ —

తులార్ధం దేవదారుస్సాన్యద్వాసా చ పలవింశతిః,
మజ్జాప్లేద్యయవాదస్తీ తగరం రజనీద్వయమ్.

53

రాస్నాక్రీమిఘ్నం ముస్తం చ శిరీషం ఖదిరార్జునౌ,
భాగాః దశపలాః దద్వాద్యవాన్యా వత్సకస్య చ.

54

చన్దనస్య గుడూచ్ఛాశ్చ రోహిణ్యాశ్చిత్రకస్య చ,
భాగానష్టపలానేతానష్టద్రోణైశ్చృసః పచేత్.

55

ద్రోణశేషకషాయే చ పూతే శీతే ప్రదాపయేత్,
థాతక్యాష్టాదశపలం మాఝికస్య తులాత్రయమ్.

56

వ్యోషస్య ద్విపలం దద్వాత్రిజాతం చ చతుఃపలం,
చతుఃపలం ప్రియఙ్గుశ్చ ద్విపలం నాగకేసరమ్.

57

సర్వాణ్యేతాని సంచూర్ణ్య ఘృతభాణ్డే విధారయేత్,
మాసాదూర్ధ్వం పిబేదేతం ప్రమేహం హన్తి దుర్జయమ్.

58

వాతరోగాః గ్రహణ్యరోమూత్రకృచ్ఛాఢి నాశయేత్,
దేవదారాద్విశోరిష్టః కణ్డూకుష్మవినాశనః.

59

దేవదారు విబదిపలములు, అడ్డసరము ఇరువదిపలములు, మంజిష్ఠ, కొడిశపాల విత్తులు, శేపాలపువేళ్లు, గ్రంధితగరము, పసుపు, మ్రానిపసుపు, నన్నరాన్న, వాయువిడం

గములు, తుంగముస్తలు, దిరిసెన, చంద్ర, మద్ది ఇవి ప్రత్యేకము వదివలములు, ఓమము, కొడిసెపాల, శ్రీగంధము, తిప్పతీగ, కటుకరోహిణి, చిత్రమూలము ఇవి ప్రత్యేకము ఎనిమిదివలములు ఇటుల వీనిశ్లెల్ల నలియఁగొట్టి యందు ఎనిమిది ద్రోణముల యుదకముఁ బోసి ఎనిమిదవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి చల్లారినపిదప ఆతెఱుల చూర్ణము పదునాఱుపలములు, లేసె మున్నూఱుపలములు, సొంతి, పిప్పళ్లు, మిరియాలు ఇవి ప్రత్యేకము రెండుపలములు, లవంగపువట్ట, వీలకులు, లవంగపుపత్రి వీనిచూర్ణము ప్రత్యేకము నాలుగుపలములు, ప్రేంకణపువేళ్లు నాలుగుపలములు, నాగకేసరములు రెండు పలములు వీనినన్నిటిని నేతితో మోగిన కుండయందువైచి దానిమూఁతిని దిగించి చీలమన్ను లేపనముచేసి యొకమాసం బుంచవలయు. ఇదియ దేవదారాద్వ్యరిష్ట మనంబడు. దీని నేవించిన ప్రబలమగు ప్రమేహములు, వాతరోగములు, సంగ్రహణులు, మూలవ్యాధులు, మూత్రకృచ్ఛము, దురద, కుష్ఠము నశించును.

— శుష్ణమలకు ఖదిరారిష్టము. —

ఖదిరస్య తులార్థం తు దేవదారు చ తత్సమం,
వాకుచీ ద్వాదశపలా దార్వీ స్యాత్పలవింశతిః. 60

త్రిఫలా వింశతిపలాన్యష్టద్రోణేఽమృతః పచేత్,
కషాయే ద్రోణశేషే చ పూతేశీతే వినిక్షిపేత్. 61

తులాద్వయం మాక్షికస్య తులై కా శర్కరా మతా,
థాతక్యా వింశతిపలం కజ్జోలం నాగకేసరమ్. 62

జాతీఫలవంగైలాత్వక్పత్రాణి పృథక్ పృథక్,
పలోన్చితాని కృష్ణాయా దద్యాత్పలచతుష్టయమ్. 63

ఘృతభాణ్డే వినిక్షిప్య మాసాదూర్ధ్వం పిబేత్తతః,
మహాకుష్మాని హృద్రోగం పాణ్డురోగార్బుదం తథా. 64

గుల్మం గ్రన్థిక్రిమికా శ్వాసం కాసం స్లిహోదరం తథా.
ఏష వై ఖదిరారిష్టస్సర్వకుష్ఠనివారణః. 65

చంద్ర వీబదిపలములు, దేవదారు యేబదిపలములు, బావంచినత్తులు పండ్రెండు పలములు, మ్రానివసుపు ఇరువదిపలములు, త్రిఫలములు ఇరువదిపలములు ఇటుల వీనిని నలియఁగొట్టి యందు ఎనిమిదిద్రోణముల యుదకముఁబోసి ద్రోణప్రమాణ ముదకము మిగులునటుల కషాయముగాచి వడియగట్టి చల్లారినపిదప యందు లేసె రెండువందలపలములు, పంచదార నూఱుపలములు, ఆతెఱులచూర్ణము ఇరువదిపలములు, తక్కోలములు, నాగకేసరములు, జాడికాయలు, లవంగములు, వీలకులు, లవంగపువట్ట, లవంగపుపత్రి

చూర్ణము ప్రత్యేకమొక్కకవలము, పిప్పలిచూర్ణము నాల్గుపలములువైచి నేతితో
గిన కుండయందుబోసి దానిమూతిని బిగించి చీలమన్ను లేపనముజేసి యొకమాసం
చవలయు. ఇదియ ఖనిరారిష్టమనంబడు. దీనినేవించిన మహాకృష్ణములు, హృద్రోగము,
బుడ్రోగము, అర్బుదము, గుల్మము, గ్రంథులు, కృమిరోగము, ఉబ్బునము, దగ్గు,
రోదరము, నమస్తకపుములు నశించును.

❧ తునూదులకు బబ్బులారిష్టము. ❧

తులాద్రవ్యం చ బబ్బుల్యాశ్చతుర్దోశే జలే పచేత్,
ద్రోణశేషే రనే శీతే గుడస్య త్రితులాం ష్టివేత్. 66

థాతకిం షోడశపలాం కృష్ణాం చ ద్విపలాం తథా,
జాతీఫలాని కంకోలమేలాత్వకృత్ర కేసరమ్. 67

లవణం మరిచం చైవ పలికాన్యుపకల్పయేత్,
మాసం భాణ్డే స్థితస్తేషు బబ్బులారిష్టతో జయేత్. 68

క్షయం కుష్టమతీసారం ప్రమేహశ్వాశ కాసనుత్,

రెండువందలపలముల నల్లతున్నవట్టను తెచ్చి నలియఁగొట్టి యందు నాల్గు ద్రోణ
నీళ్లుబోసి ద్రోణప్రమాణ ముదకము మిగులనట్లు కషాయముగాచి వడియఁగట్టి
గిన పిదప యందు బెల్లము మూడువందలపలములు, అతిఘోలచూర్ణము పదియాలు
ములు, పిప్పలిచూర్ణము రెండుపలములు, జాజికాయలు, తక్కినములు, ఏలకులు,
గవుపట్ట, లవంగపువత్రి, నాగకేసరములు, లవంగములు, మిరియాలు వీరిచూర్ణము
వీక్రిక మొకపలముచొప్పున వైచి కుండలోబోసి దానిమూతిని బంధించి చీలమన్ను
ముచేసి యొకమాసం బుంచవలయు. ఇదియ బబ్బులారిష్ట మనంబడు. దీనినేవించిన
రోగము, కృష్ణము, అతిసారము, ప్రమేహము, దగ్గు, ఉబ్బునము నశించును.

❧ ఉరగక్షతాదులకు ద్రాక్షారిష్టము. ❧

ద్రాక్షాతులార్థం ద్విద్రోణేజలస్య విపచేత్సుధిః. 69

పాదశేషే కషాయే చ పూతే శీతే వినిషీవేత్,
గుడస్య ద్వితులాం తత్ర త్వగేలాపత్ర కేసరమ్. 70

ప్రియణ్శుర్మరిచం కృష్ణా విడణ్శం చేతి చూర్ణయేత్,
పృథక్పలోన్నితైర్భాగైస్తతో భాణ్డే నిధాపయేత్. 71

సమంతతో ఘటంత్వా పిబేజ్జాతరసం తతః,
ఉరగక్షతం క్షయం హన్తి కాసశ్వాసగలామయాన్. 72

ద్రాక్షారిష్టాహ్వయః ప్రోక్తో బలకృన్తలశోధనః,

ద్రాక్షను ఏబదిపలములు గ్రహించి యందు రెండుద్రోణముల యుదకముతోని నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి చల్లారినపిదప యందు బెల్లము రెండువందలపలములు, లవంగపువట్ట, వీలకులు, లవంగపుపత్రి, నాగకేసరములు, ప్రేక జపువేరు, మిరియాల, పిప్పళ్లు, వాయువిశేషములు వీనిచూర్ణము ప్రత్యేక మొకపలము చొప్పున వైచి కుండలో బోసి దానిమూతని దిగించి చీలమన్ను లేపనముచేసి యొక మాసంబైనను పక్షంబైనను నునిచి పక్వమైనపిదప చీలమన్నుదీసి యందలి యావధమున నేవించిన ఉరగక్షతము, త్షయరోగము, దగ్గు, ఉబ్బునను, కంఠరోగము నశించుటయేకాక దేహమునకు బలము గలిగి చక్కగ మలము వెడలును. ఇదియే ద్రాక్షారిష్ట మనంబడును.

—ॐ అర్కఆదులకు రోహితారిష్టము. ॐ—

రోహితకతులా మేకాం చతుర్ద్రోణే జలే పచేత్. 73

పాదశేషే రసే శీతే పూతే పలశతద్వయం,
దద్యాద్గుడస్య థాతక్యాః పలషోడశికా మతా. 74

పశ్చుకోలం త్రిజాతం చ త్రిఫలాం చ వినీక్షివేత్,
చూర్ణయిత్వా పలాంశేన తతో భాణ్డే నిధాపయేత్. 75

మాసాదూర్ధ్వం చ పిబతాం గుడజా యాన్తి సంక్షయం,
గ్రహణీసాణ్ణుహృద్రోగం స్త్రీహగుల్మోదరాణి చ. 76
కుష్మశోఫారుచిహరః రోహితారిష్టసంజ్ఞితః,

నూలుపలములు మోడుగవట్టను గ్రహించి నలియగొట్టి యందు నాల్గుద్రోణముల యుదకముతోని నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి చల్లారినపిదప అందు బెల్లము రెండువందలపలములు, ఆజెఘాలచూర్ణము పదియాలుపలములు, పిప్పళ్లు, చవ్వము, మోడి, చిత్రమూలము, సొంటి, లవంగపువట్ట, వీలకులు, లవంగపుపత్రి, త్రిఫలములు వీనిచూర్ణము ప్రత్యేక మొక్కపలము చొప్పున వైచి కుండలో బోసి దానిమూతని దిగించి చీలమన్ను లేపనముచేసి యొకమాసంబుంచవలయు. ఇదియే రోహితారిష్ట మనంబడు. దీనినేవించిన మూలవ్యాధి, సంగ్రహణి, పాండురోగము, హృద్రోగము, స్త్రీహము, గుల్మము, ఉదరరోగము, కుష్మము, వాపు, అరుచి నశించును.

—ॐ త్షయప్రమేహాదులకు దశమూలారిష్టము. ॐ—

పల్లా బృహత్త్యో గోకణ్డో బిల్వోగ్నిమథకోరలుః. 77

పాలటా కాశ్చరీ చేతి దశమూలమిహోచ్యతే,
దశమూలాని కుర్వీత భాగైః పశ్చుపలైః పృథక్. 78

ఋషినిశతృలం కుర్యాచ్చిత్తకం పాష్కరం తథా,
కుర్యాద్వింశతృలం లోద్రం గుడూచీ తత్సమా భవేత్. 79

వలైక్షోడశభిర్ధాత్రీ రవిసఖ్యైర్దురాలభా,
ఖదిరో బీజసారశ్చ పథ్యాచేతి పృథక్పలైః. 80

అష్టభిర్గణితా కుప్తం మజ్జిష్ఠా దేవదారు చ,
విడంగం మధుకం భార్గీ కపిత్థోక్షః పునర్నవా. 81

చవ్యం మాంసీ ప్రియఙ్గుశ్చ సారిబా కృష్ణజీరకః,
త్రివృతా రేణుకా రాన్నా పిప్పలీ క్రముకస్సతీ. 82

హరిద్రా శతపుష్పా చ పద్మకం నాగకేసరం,
ముస్తమిద్ద్రయవాశ్శృణ్ణీ జీవకర్ష భకౌ తథా. 83

మేదా చాన్యా మహామేదా కాళోల్యా ఋద్ధివృద్ధికే,
కుర్యాత్పృథగ్ద్విపలికాన్పచేదష్టగుణే జలే. 84

చతుర్థాంశం శృతం నీత్వా మృద్భాణ్డే సన్నిధాపయేత్,
చతుష్షష్టిపలాం ద్రాక్షాం పచేన్నీరే చతుర్థణే. 85

త్రిపాదశేషం శీతం చ పూర్వక్వాథే శృతం ఊషేత్,
ద్వాత్రింశత్పలికం ఔద్రం దద్వాద్గుడచతుశ్శతమ్. 86

త్రింశత్పలాని ధాతక్యాః కజ్జోలం జలచందనం,
జాతీఫలం లవణం చ త్వగేలాపత్రకేసరమ్. 87

పిప్పలీచేతి సంచూర్ణ్య భాగైర్ద్విపలికైః పృథక్,
శాణమాత్రా చ కస్తూరీ సర్వమేకత్ర నిఊషేత్. 88

భూమౌ నిఖాతయేద్భాణ్డం తతో జాతరసం పిబేత్,
కతకస్య ఫలం ఊష్త్వా రసం నిర్మలతాం నయేత్. 89

గ్రహణీమరుచిం శ్వాసం కాసం గుల్మం భగద్దరం,
వాతవ్యాధిం క్షయం ఛర్దిం పాణ్డురోగం చ కామలామ్. 90

కుష్మాన్ద్యర్కాంసీ మేహంశ్చ మన్దాగ్నిముదరాణి చ,
శర్కరామశ్తరీం మూత్రకృచ్ఛ్మిం ధాతుక్షయం జయేత్. 91

కృశానాం పుష్టిజననో వన్ధ్యానాం గర్భదః పరః,

అరిష్టో దశమాలాఖ్యస్తేజశ్శుక్ర బలప్రదః.

92

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్వధరవిరచితాయాం సంహితాయాం
మధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే ఆసవారిష్టకల్పశానామదశమోఽధ్యాయః.

కోలపాన్న, నక్కతోకపాన్న, వాకుడు, ములక, పల్లెరు, మారేడు, కూరనెల్లి, దుందిలము, పాదిరి, గుమ్మడు ఇవి దశమాలములని పరంగు. ఇవి ప్రత్యేక మైదుపలములు, చిత్రమూలము ముప్పదైదుపలములు, పుష్కరమూలము, ముప్పదైదుపలములు, లాడ్డుగ ముప్పదిపలములు, తిప్పతీగ ముప్పదిపలములు, ఉసిరికయొలుపు పదియొలుపలములు, దురదగొండి పండ్రెండుపలములు, చండ్ర చేప ఎనిమిదిపలములు, కరకకాయలు ఎనిమిది పలములు, చెంగల్యకోస్తు, మంజిష్ఠ, దేవదారుపట్ట, వాయువిశంగములు, ఆలిమధురము, గంటుభారంగి, నెలగపట్ట, తానికాయలు, గలిజేరు, చవ్యము, జటామాంసి, ప్రేంకణపు వేళ్లు, సుగంధిపాల, నల్లజీలకఱ్ఱ, తెగడ, రేణుకలు, సన్నరాన్న, పిప్పళ్లు, పోకలు, కచోరములు, పసుపు, పెద్దసోపు, పద్మకములు, నాగకేసరములు, తుంగముస్తలు, కొడిశ పాలనిత్తులు, కర్కాటకశృంగి, జీవకము, ఋషభకము, మేద, మహామేద, కాకోలి, ఊరకాకోలి, ఋద్ధి, వృద్ధి ఇవి ప్రత్యేకము రెండుపలములు, ఇటుల వీనినెల్ల గ్రహించి కొంచెము నలియఁగొట్టి వీనికెనిమిదిభాగములు నీళ్లుతోని నాలవపాలు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి, సిదప అటువదినాలుగుపలముల ద్రాక్షపండు గ్రహించి దీనికి నాలుగింతలు నీళ్లుతోని మూడుభాగముల నీరు మిగులునట్లు కషాయముగాచి వడియగట్టి వైకషాయముతోడఁగలిపి యందు లేనె ముప్పదిరెండుపలములు, జెల్లము నాలుగుపందల పలములు, ఆరేపాలచూర్ణము ముప్పదిపలములు, తక్కినవియు, వట్టివేళ్లు, శ్రీగంధము, జాడికాయలు, లవంగములు, లవంగపుపట్ట, ఏలకులు, లవంగపువత్రి, నాగకేసరములు, పిప్పళ్లు వీనిచూర్ణము ప్రత్యేకము రెండుపలములు, కస్తూరి యొకకాణమువైచి కుండ మూలని బిగించి చీలమన్ను లేపనముజేసి యొకమాసంబైనను, లేక పక్షంబైనను భూమి యందు పూడ్చి పెట్టి సిదప దానియందుండి దీని వైచీలమన్నుదీసి యందు చిల్లగింజల చూర్ణము గలిపిన లేటయగు. ఇనియ దశమాలారిష్ట మనంబడును. దీనిసేవించిన సంగ్రహణి, ఆరుచి, ఉబ్బసము, దగ్గు, గుల్మము, భగందరము, వాతరోగము, శయరోగము, వమనము, పాండువు, కామెర్లు, కుష్ఠములు, సమస్తమూలవ్యాధులు, ప్రమేహములు, అగ్నిమాంద్యము, ఉదరరోగము, ఆత్మరి, మూత్రకృచ్ఛము, శుక్రధాతుక్షయము నశించుటయేగాక, దౌర్బల్యముగల మనుష్యులకు శరీరపుష్టిని, లేజన్యును, శుక్రవృద్ధిని, బలంబును, వంధ్యాస్త్రీలకు సంతానంబు గలుగఁజేయును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్వధరవిరచిత సంహితయందు మధ్యమఖండమున

చికిత్సాస్థానమున ఆసవారిష్టకల్పన యనియెడు దశమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

ఏకాదశాధ్యాయము.

—౧౧ స్వర్ణాదిధాతుశోధనమారణవిధి. ౧౧—

స్వర్ణం తారం తామ్రమారం నాగం వజ్రం చ తీక్షణ్యకం,
ధాతవస్సప్త విజ్ఞేయాస్తతస్తాన్ శోధయేద్బుధః. 1

స్వర్ణ తారతామ్రాణాం పత్రాణ్యగ్నోప్రతాపయేత్,
నిసించేత్తప్తతప్తాని తైలే తక్రే చ కాజ్జికే. 2

గోమూత్రే చ కులుత్థానాం కషాయే చ త్రిధాత్రిధా,
ఏవం స్వర్ణాదిలోహానాం విశుద్ధిస్సమ్ప్రజాయతే, 3

నాగవంగౌస్తతప్తా చ గలితౌ తా నిషేచయేత్,
త్రిధాత్రిధా విశుద్ధిస్సాన్యధవిదుర్ధేన చ త్రిధా. 4

బంగారు, వెండి, రాగి, ఇత్తడి, సీసము, తగరము, ఉక్కు (తీక్షణ్యలోహము), నునవి సప్తధాతువులనంబడు. అందు బంగారు, వెండి, ఇత్తడి, రాగి వీనిని పలచని కులుగఁ జేయించి పలుమాటు నిప్పులో కాచి నూనె, మజ్జిగ, కాంజికము, గోమూత్రము, ఉలవకషాయము వీనిలో నొక్కొకదానియందు మూడుసార్లు ముంచిన(అనగా గ్నితప్తముచేసిన పిదప వైద్రవములలో ముంచుచు మరల తప్తముచేయుచు మరలద్రవంబలోను మూడుసార్లు ముంచిన)నవి శుద్ధియగు. ఈప్రకారము స్వర్ణము మొదలగు లోహముల శుద్ధిజేయవలయు. మఱియు, సీసము, తగరము వీనిని కరిగించి తైలము జ్జిగ, కాంజికము, గోమూత్రము, ఉలవకషాయము, జిల్లేడుపాలు-వీనిలో నొక్కొకదానియందును మూడుసార్లు వరుసగబోసిన నవి శుద్ధియగు.

—౧౨ స్వర్ణమారణము. ౧౨—

స్వర్ణస్య ద్విగుణం సూతమప్లేన సహ మర్దయేత్,
తద్దోలకే సమం గంధం నిదధ్యాదధరోత్తరమ్. 5

గోలకం చ తతో రుద్ధ్యాచ్ఛరావే దృఢసంపుటే,
త్రింశద్వనోపలైర్దద్యాత్పుటాన్యేవం చతుర్దశ. 6

నిరుద్ధం జాయతే భస్మ గన్తో దేయః పునఃపునః,
శుద్ధిచేసినబంగారును నన్నముగ చూర్ణము గావించి దానికిరెండింతలు శుద్ధిజేసిన

దరసమును గలిపి నిష్కుసంక్షరసముచే మర్దించి యుండజేసి ఎండనెండించి దానికి

సమంబుగ శుద్ధిచేసిన గంధకచూర్ణమును నొకమూడుదులలో సగముబోసి దానిపై వైన యొనర్చియుండు గోళకమును బెట్టి దానిపై మిగిలినసగము గంధకచూర్ణమునుబోసి మఱి యొకమూడుదులు బోర్చించి రెంటికిని సంధిబంధనముకావించి, పిదప నొకపల్లముత్రవ్వ దానియందు వదునైదు అడవియేరుపిడకలను పేర్చి అందీసంపుటమునుబెట్టి దానిపై మరల వదునైదు అడవివిరుపిడకలనుచేర్చి పుటంబిడి సాంగశీతలముగ చల్లారినపిదప గ్రహింప వలయు. ఇటుల గంధకయుక్తముగ వదునాల్గుపుటంబులిడిన బంగారునిరుత్థముగ (మరల నేయొషధులచేతనై నను స్వర్ణముగపుట్టని) భస్మంబగు.

అన్యచ్చ — కాళ్ళునే గాలితే నాగం షోడశాంశేన నిక్షిపేత్. 7

చూర్ణయిత్వా తథాఽష్టేన ఘృష్ట్యా కృత్వా చ గోలకం,

గోలకేన సమం గన్ధం దత్వా చైవాధరోత్తరమ్. 8

శరావసమ్ముటే దత్వా పుటే త్రింశద్వనోపలైః,

ఏనం సప్తపుటైర్హేమ నిరుద్ధం భస్మ జాయతే. 9

శుద్ధిచేసినబంగారును కఱగించి దానికి పదియాఅవభాగము సీసమువైచి చల్లారిన పిదప దానిని చూర్ణముగావించి నిమ్మపండ్లసముచే మర్చించి యుంటచేసి దానిని యెండ నెండించి దానిని సమభాగముగ శుద్ధిచేసిన గంధకమును మూడుదులలో సగముబోసి యందుగోళకమునుంచి దానిపై మిగిలిన సగము గంధకమును వైచి వైనమూడుదులమునీ చీలమన్నుచే సంధిబంధనముగావించి యొకపల్లములో వదునైదు అడవియేరుపిడకలను పేర్చి యందు శరావసంపుటమునుబెట్టి మరల వదునైదు విరుడుపిడకలను పేర్చి పుటము గావించి సాంగశీతలమయిన పిదప దాని గ్రహింపవలెను. ఇటుల నేడుపుటంబు లిడిన నిష్ఠ్ఠ వితముగ బంగారు భస్మంబగు.

అన్యచ్చ. — కాళ్ళునారరనైర్ఘృష్ట్యా సమసూతకగన్ధయోః,

కజ్జలీం హేమపత్రాణి లేపయేత్సమమాత్రయా. 10

కాళ్ళునారత్వచః కల్లైర్కర్మాషాయుగ్గం ప్రకల్పయేత్,

ధృత్వా తత్సమ్ముటే గోలం మృన్మాషాసమ్ముటే చ తత్. 11

నిథాయ సన్నిరోధం చ కృత్వా సంశోష్య గోమయైః,

వహ్నిం ఖరతరం కుర్యాదేనం దద్యాత్పుటత్రయమ్. 12

నిరుద్ధం జాయతే భస్మ సర్వకార్యేషు యోజయేత్,

కాళ్ళునారప్రకారేణ లాజ్జలీ హన్తి కాళ్ళునమ్. 13

జ్వాలాముఖీ తథా హన్యాత్తథా హన్తి మనశ్శిలా,

శుద్ధిజేసినరసము, గంధకము రెండును సమముగ గ్రహించి వీనిని మర్దించిన కజ్జలి
 యను. ఈకజ్జలిని, దేవకాంచనపుపట్టు రసముచే నూరి, కజ్జలికి సమభాగముగ బంగారు
 లను గ్రహించి సన్నగ కత్తిరించి యాకజ్జలిలో గలిపి ఉంటజేసి ఎండవెండించి,
 దేవకాంచనపుపట్టు నూరి దానిచే రెండుమూసలుజేసి యందాబంగారుయొండ
 చి రెండుమూసలకు మధ్యను సందులేకుండునట్లు దేవకాంచనపుకల్కమును బూసి
 పై గోమయమునుబూసి యెండించి పిదప దీని మూకుళ్లలో నునిచి చీలమన్ను లేప
 జేసి యెండించి ఏరుకడకలతో వైజెప్పినప్రకారము గజపుటంచీడవలయు. ఇటుల
 యుగజపుటంబులిడిన నిర్జీవితముగ బంగారు భస్మంబగు. దీని సర్వరోగంబులయందును
 యోగింపవలగు. ఇదేప్రకారము బంగారు లాంగలియను వనస్పతిచేతను, జ్వాలాముఖ
 యవృక్షముచేతను, మణిశిలచేతను భస్మంబగు.

శ్రీచ్చ. — శిలాసిందూరయోశ్చార్ణం సమయోరర్కదుగ్ధకైః. 14

సపైవ భావనా దద్యాచ్ఛయేచ్చ పునఃపునః,
 తతస్తు గలితే హేమ్ని కల్కోఽయం దీయతే సమః. 15

పునర్ధమేదతితరాం యథాకల్కో విలీయతే,
 ఏవం వేలాత్రయం దద్యాత్కల్కం హేమమృతిర్భవేత్. 16

మణిశిల, సిందూరము వీనిని సమముగ గ్రహించి చక్కగచూర్ణముచేసి దీనిని
 క్షీడుపాలతో భావనజేసి ఎండించవలయు. ఇటుల జిల్లేడుపాలతో ఏడుమాటులు
 వనజేసి ఎండించి చూర్ణముచేసి పిదప శుద్ధిజేసిన బంగారును కలుగించి దానికిసమముగ
 భావనజేసిన మణిశిలాసిందూరములను జిల్లేడుపాలతో కల్కముచేసి యందు వైచి
 గాకల్కము బంగారులో లీనమగువఱకు కొలిమిలిత్తితోఁ జక్కగనూడవలయు. ఇటుల
 మూడుచేసిన బంగారు భస్మంబగు.

నృచ్చ. — పారావతమలైర్నిప్తానృథ వా కుక్కుటోద్భవైః,
 హేమపత్రాణి తేషాం చ ప్రదద్యాదధరోత్తరమ్. 17

గన్ధచూర్ణం సమం దత్వా శరావయుగసమ్ముతే,
 ప్రదద్యాత్కుక్కుటపుటం పంచభిర్గోమయోపలైః. 18

ఏవం నవపుటాన్ దద్యాద్దశమం చ మహాపుటం,
 త్రింశద్వనోఽలై ర్దేయం జాయతే హేమ భస్మకమ్ 19

సువర్ణం చ భవేత్స్వాదు తిక్తం స్నిగ్ధం హిమం గురు,
 బుద్ధివిద్యాస్తృతికరం విషహారి రసాయనమ్. 20

శుద్ధిజేసిన బంగారురేకులకు పావురముయొక్క మలమునైనను, లేక కోడిమలమునైనను లేవనముజేసి యెండనెండించి దానికి సమభాగముగ శుద్ధిజేసిన గంధకపుఁమును నొకమూడుతులలో సగముబోసి దానిపై రేకులనుబజచి దానిపై మిగిలినమును నైచి యందుపై మఱియొకమూడు బోర్డించి చీలమున్ను లేవనముజేసి యగు విదు ఆవుపేడయొక్క వీరుషిడకలచే కుక్కుటపుటంబిడవలయు. ఇటుల తొమాటులు పుటంబిడి వదియవపుటంబున పెద్దవియగు ముప్పది ఆవుపేడ వీరుషిడక పుటంబిడవలయును. అటుల పుటంబిడిన బంగారు భస్మంబగు. ఇది మధురముగను, ముగను, స్నిగ్ధముగను, శీతవీర్యంబుగను, గురుగుణముగలదిగను, బుద్ధి, విద్యా, స్మృతి లక్షణముగలయును విషబాధలను నశింపజేయుచుండు. ఇది రసాయనమని చెప్పంబడు.

— రజతమారణము. —

భాగైకం తాలకం మర్ద్యం యామమస్లేష కేనచిత్.

తేన భాగత్రయం తారపత్రాణి పరిలేపయేత్.

ధృత్వా మూషాపుటే రుథ్వా పుటే త్రింశద్వనోపతైః,

సముధృత్య పునస్సాలం దత్వా రుథ్వా పుటే పచేత్.

ఏవం చతుర్దశపుటైస్తారం భస్మ ప్రజాయతే,

శుద్ధిజేసిన తాళకమును ఒకభాగముగ్రహించి నిమ్మపండ్లరసముచే నొకజాము మోతాళకమునకు మూడురెట్లధికముగ శుద్ధిజేసిన వెండిరేకులను గ్రహించి మైతాళక వెండిరేకులకు లేవనముజేసి మూడుళ్ల యందుంచి యెండనెండించి చీలమున్ను లేవనము జల్లముత్రవ్వి యందు పడునైదు అడవి వీరుషిడకలుపేర్చి యందు చీలమున్ను లేవనముజేసి యునిచినసంపుటము నునిచి దాని మరల పడునైదు అడవి వీరుషిడకల పేర్చి పుటంబిడవలయు. ఇటుల పదునాలుగుపుటంబు లిడిన రజతము నిర్జీవితముగ భస్మంబగు.

అన్యచ్చ.—స్నుహిషీరేణ సమ్మిష్టం మాఢీకం తేన లేపయేత్.

తాళకస్య ప్రకారేణ తారపత్రాణి బుద్ధిమూఢా,

పచేచ్చతుర్దశపుటైస్తారం భస్మ ప్రజాయతే.

శుద్ధిజేసిన స్వర్ణమాఢీకమును ఒకభాగముగ్రహించి దానిని జెముడుపాల నొకజాము మర్దించి స్వర్ణమాఢీకమునకు మూడురెట్లధికముగ శుద్ధిజేసిన వెండిరేకులను గ్రహించి వానికి మైమూఢీకమును లేవనముజేసి ఎండనెండించి మూడుళ్ల యందుంచి సబంధనము గాంచి క్రమక్రమముగ ముప్పది వీరుషిడకలతో పుటంబిడవలయు. ఇట్ల పదునాలుగు పుటంబులిడిన రజతము నిర్జీవితముగ భస్మంబగు.

తామ్రమారణము. ౧౧

సూక్ష్మాణి తామ్రపత్రాణి కృత్వా సంస్వేదయేద్బుధః.
వాసరత్రయమష్టేన తతః ఖల్వే వినిక్షిపేత్. 25

పాదాంశం సూతకం దత్వా యామమష్టేన మర్దయేత్,
తత ఉద్భృత్య పత్రాణి లేపయేద్ద్విగుణేన చ. 26

గన్ధకేనాఘ్నుఘ్నేన తచ్చ కురాచ్చ గోలకం,
తతః పిష్టా చ మీనాక్షిం చాణ్డేరిం వా పునర్నవామ్. 27

తత్కల్పేన బహిర్గోళం లేపయేదఙ్గు వోన్మితం
ధృత్వా తద్గోలకం భాణ్డే శరావేణ చ రోధయేత్. 28

వాలుకాభిః ప్రపూర్యాథ విభూతిలవణామ్బుభిః,
దత్వా భాణ్డముఖే ముద్రాం తతశ్చుల్కాం విపాచయేత్. 29

క్రమవృద్ధాగ్ని నా సమ్యగ్యావద్యామచతుష్టయం,
స్వాంగశీతలముద్భృత్య మర్దయేత్సారణద్రవైః. 30

దినైకం గోలకం కుర్యాదర్థగఢేన లేపయేత్,
సఘృతేన తతో మూషాపుటే గజపుటే పచేత్. 31

స్వాఙ్గశీతం సముద్భృత్య మృతం తామ్రం శుభం భవేత్.
హస్తీభాన్తిక్లమం మూర్ఖాం న కరోతి కదాచన. 32

శుద్ధిజేసితామ్రమును పలచనగ రేకులుజేసి నన్నగ కత్తిరించి నిమ్మపండ్లరసంబున
మందాన్నిచే మూడుదినములు ఉడికించి యందుండి యారేకులను బైటికిదీసి
నాలవభాగము పాదరసము వైచి ఖల్వమున నిమ్మపండ్లరసముచే నొకయోమము
సలను మర్చించి పిదప వానిని బైటతీసి దీనికి రెండింతలు గంధకమును నిమ్మపండ్ల
రసముచే నూరి యారేకులకు లేపనముచేసి వానిని యండగ(చుట్టగ) చేయవలయును.
పొన్నగంటి ఆకు, పులిచింతయాకు, తెల్లగలిజేరు వీనిలొ దేసినైనను నూరి నా
టకుపైన అంగుళప్రమాణముపూసి ఎండనెండించి కుండలోనుంచి ఉండవైన
కుండు బోర్లించి దానిపై కుండమూలివణకు ఇసుకబోసి దానిపై మూడుకుండు బోర్లించి
ఁదె, ఉప్పు వీనిని నీటితో నూరినచీలమన్ను లేపనముజేసి క్రమముగ లఘు, మధ్య,
గర్భులచే నాలుగుజాములు పండి సాంగశీతలమున నాయుంటున్నగ్రహించి, అడవి
రసముతో ఒకదినము మర్చించి ముద్దజేసి దీనికి సగము గంధకము గ్రహించి దానిని
రొ మర్చించి ఆయుండకుపైన లేపనముఁ జేసి మంటిమూకుళ్లలో నుంచి చక్కగ

చీలమన్నుజేసి అడవి ఏరుషిడకలతో గజపుటందిడి సాంగశీతలమున గ్రహింపవలయు. ఇటుల జేయబడిన తామ్రభస్మము, వాంతులు, భేదులు, ఆయాసము, మూర్ఛ వీనితో రహితంబై చాలగుణము గలుగఁజేయును.

—ॐ ఆర (ఇత్తడి) మారణము. ౧—

అర్కక్షీరేణ సమ్మిష్టో గన్ధకస్తేన లేపయేత్,
సమేనారస్య పత్రాణి శుద్ధాన్యస్తుద్రవైర్దుహుః. 33

తతో మూషాపుటే ధృత్వా పుటేద్దజపుటేన చ,
ఏవం పుటద్వయేనైవ భస్మారం భవతి ధ్రువమ్, 34

ఆరవత్కాంస్యమప్యేవం భస్మతాం యాతి నిశ్చితం,
అర్కక్షీరం వటక్షీరం నిర్గుణ్డీక్షీరికా తథా. 35

తామ్రరీతిధ్వనివధే సమగన్ధకయోగతః,

ఇత్తడిని పలచనగ రేకులఁజేసి నివ్వలూ కాచి నిమ్మపండ్లరసములూ నేడుమాలులైనను లేక, మూడుమాలులైనను మంచి శుద్ధిజేసి వానికి సమముగ గంధకమును జిల్లేడు పాలతోనూరి యాయిత్తడిరేకులకు లేపనముజేసి ప్రమిదలయందునిచి ఎండనెండించి చీలమన్నులేపనముజేసి అడవి ఏరుషిడకలతో గజపుటందిడవలయు. ఇటుల రెండు గజపుటంబు లిడిన ఇత్తడి నిర్జీవముగ భస్మంబగు. ఇత్రైఱంగుననే కంచునుకూడ భస్మము చేయందగు. లేక, రాగి, ఇత్తడి, కంచు వీనిని నిమ్మపండ్లరసముతో శుద్ధిజేసి వానికి సమముగ గంధకము, జిల్లేడుపాలు, మట్టిపాలు, నల్లవావిలియోకురసము, మేఁకపాలు వీనిలో దేనిచేతనైనను నూరి వానికి పేర్వేఱుగ లేపనముజేసి అడవి ఏరుషిడకలతో రెండుపుటంబు లిడిన రాగి, ఇత్తడి, కంచు ఇవి భస్మంబగు.

—ॐ సీసమారణము. ౧—

తామ్బూలీరససమ్మిష్టశ్శిలాలేపాత్పునః. 36

ద్వాత్రింశద్భిః పుత్రైర్నాగో నిరుద్ధో యాతి భస్మతాం,

శుద్ధిజేసిన సీసమునకు సమభాగముగ శుద్ధిజేసిన మణిశిలను గ్రహించి యామణి శిలను తమలపాకులరసముతో మర్దించి సీసపురేకులకు లేపనముజేసి ప్రమిదలయందునిచి ఎండనెండించి చీలమన్ను లేపనముజేసి అడవిఏరుషిడకల పుటందిడవలయు. ఇటుల ముప్పదిరెండుపుటంబు లిడిన సీసము భస్మంబగు. ఇదియే నాగభస్మంబనఁబడు.

అన్యచ్చ — అశ్వత్థచిహ్నాత్పశ్చార్ణ్యచతుర్థాంశేన నిక్షిపేత్. 37

మృత్యావేత్ర ద్రావితే నాగే లోహదర్వాన్య ప్రచాలయేత్,
యామైకేన భవేద్భస్మ తత్తుల్యాం చ మనశ్శిలామ్. 33

కాఙ్క్షికేన ద్వయం పిష్ట్యా పచేద్దృఢపుశేన చ,
స్వాజ్ఞశీతం పునః పిష్ట్యా శిలయా కాఙ్క్షికేన చ. 39

పునః పుశేచ్ఛరావభ్యామేవం షష్టిపుతైర్మృతైః,

శుద్ధిజేసిన నల్లసీసమును యొకమృత్యావ్రంబునవైచి కఱగించి దానికి చతుర్థాంశముగ రావిపట్టచూర్ణమును, చింతపట్టచూర్ణమును గ్రహించి యందు కొంచెము కొంచెముగ వేయుచు ఇనుపగరిటెతో యాచువర్మంతము మర్దించుచుండిన నల్లసీసము భస్మంబగు. పిదప దీనికి సమముగ శుద్ధిజేసిన మణిశిలను సీసభస్మముతోచేర్చి కాంజికముతో మర్దించి ప్రమిదెలయం దునిచి యెండ నెండించి చీలమన్ను లేపనముజేసి అడవి ఏరుపిడకలతో గజపుటంబిడి సాంగశీతలమున గ్రహింపవలయు. ఇతైఃతంగుననే సీసభస్మమునకు సమభాగముగ శుద్ధిజేసిన మణిశిలను జేర్చి కాంజికముచే నూరి వైజెష్వినప్రకారము ప్రమిదెలయం దునిచి ఎండించి చీలమన్ను లేపనముజేసి అఱువది పుటంబు లిడిన నల్లసీసము నిర్జీవితముగ భస్మంబగు.

—ॐ వంగమారణము. ॐ—

మృత్యావేత్ర ద్రావితే వక్షే చిహ్నాశ్వత్థత్వవో రజః. 40

క్షిప్త్యాశేన చతుర్థాంశమయోదర్వాన్య ప్రచాలయేత్,
తతో ద్వియామమాత్రేణ వజ్రభస్మ ప్రజాయతే. 41

అథ భస్మసమం తాలం క్షిప్త్యాప్లేన విమర్శయేత్,
తతో గజపుశే పక్వా పునరప్లేన మర్దయేత్. 42

తాలేన దశమాంశేన యామమేకం తతః పుశేత్,
ఏవం దశపుటైః పక్వో వంగస్తు మ్రియతే ధ్రువమ్. 43

శుద్ధిజేసిన తెల్లసీసమును మృత్యావ్రంబునవైచి కరిగించి దానికి చతుర్థాంశముగ చింతపట్టచూర్ణమును, రావిపట్టచూర్ణమును గ్రహించి యందు కొంచెముకొంచెముగ చల్లుచు ఇనుపగరిటెతో రెండుయామములు మర్దించుచుండిన తెల్లసీసము భస్మంబగు. ఈ భస్మమునకు సమముగ శుద్ధిజేసిన తాళకమునుచేర్చి నిమ్మపండ్డరసముతో మర్దించి ప్రమిదెలయందునిచి యెండ నెండించి చీలమన్ను లేపనముజేసి అడవి ఏరుపిడకలతో గజపుటంబిడి సాంగశీతలమున గ్రహించి యాభస్మమునకు పదియవభాగము శుద్ధిజేసిన తాళకమునుచేర్చి

మరల నిష్పవండ్లరసముతో నొకయామము ఖల్వమున మర్దించి ప్రమిదయందునిచియెఁగఁ
సెండించి చీలమన్ను లేపనముజేసి గజపుటం బిడవలయు. ఇటుల వదిగజపుటంబు లిడిన త్తే
నీపము నిర్జీవితముగ భస్మంబగు (తెల్లనీసమునే వంగమనియెదరు).

— ౭౭ లోహమారణము. ౭౭ —

శుద్ధం లోహభవం చూర్ణం పాతాలగరుడీరసైః,
మర్దయిత్వా పుటేద్వహ్నా దద్యాదేవం పుటత్రయమ్. 44
పుటత్రయం కుమార్యాశ్చ కుతారచ్చిన్న కారసైః,
పుటపట్కం తతోదద్యాదేవం తీక్ష్ణమృతిర్భవేత్. 45

శుద్ధిజేసినలోహమును చూర్ణముచేసి దూసరితీగరసముతోనూరి ఎండించి మూక
ళ్లయందునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి అడవి ఏరుషిడకలతో మూడుగజపుటంబులును,
కలబందరసముతో మూడు గజపుటంబులును, అడవితులసిరసముతో ఆఱుగజపుటంబు
లును వేయవలయు. ఇటుల వండ్రెండుపుటము లిడిన లోహము నిర్జీవితముగ భస్మంబగు.

అన్యచ్చ. — టీపేచ్చ ద్వాదశాంశేన దరదం తీక్ష్ణచూర్ణతః,
మర్దయేత్కన్యకాద్రావై ర్యామయ్యుగ్గం తతః పుటేత్. 46
ఏవం సప్తపుత్తైర్మత్స్యం లోహచూర్ణమవాప్నుయాత్,
రసైః కుతారచ్చిన్నాయాః పాతాశగరుడీరసైః. 47

ప్రస్థేన చార్కదుగ్ధేన తీక్ష్ణస్థైవ మృతిర్భవేత్,
శుద్ధిజేసిన లోహచూర్ణమునకు వండ్రెండవభాగము శుద్ధిచేసిన ఇంగిలీకమునుజేర్చి
కలబందరసముతో రెండుయామములు మర్దించి ప్రమిదలయందునిచి ఎండనెండించి చీల
మన్ను లేపనముజేసి అడవి ఏరుషిడకలతో గజపుటంబిడవలయు. ఇటుల ఏడుగజపుటంబు
లిడిన లోహము నిర్జీవితముగ భస్మంబగు. లేక, లోహచూర్ణమును అడవి తులసిరసముచే
ఏడుగజపుటంబులును, దూసరితీగరసముచే ఏడుగజపుటంబులును, చనుబాలచే ఏడుగజ
పుటంబులును, జిల్లేడుపాలతో ఏడుగజపుటంబులును వేసిన నిర్జీవితముగ భస్మంబగు.

అన్యచ్చ — సూతకాద్విగుణం గన్ధం దత్వా కుర్యాచ్చ కజ్జలీమ్. 48
ద్వయోస్సమం లోహచూర్ణం మర్దయేత్కన్యకాద్రావైః,
యామయ్యుగ్గం తతః షిణ్డం కృత్వా తామ్రస్య పాత్రకే. 49
ఘర్తే ధృతోరుబూకస్య పత్రైరాచ్ఛాదయేద్బుధః,
యామార్ధేనోష్ణతా భూయాథాన్యరాశౌ న్యసే త్రతః. 50
దత్వోపరి శరావం తు త్రిదినాన్తే సముద్ధరేత్,
షిష్టా చ గాలయేద్వస్త్రాదేవం వారితరం భవేత్. 51

ఏవం సర్వాణి లోహాని స్వర్ణాదీన్యపి గాలయేత్. 52

శిలాగన్ధార్కదుగ్ధాక్తాస్వర్ణాద్యాస్తస్వధాతవః,
మ్రీయంతే ద్వాదశపు స్సత్యం గురువచో యథా. 53

శుద్ధిజేసినపాదరసము ఒకభాగము, శుద్ధిజేసిన గంధకము రెండుభాగములు ఇటుల వీనిని నూరి కజ్జలిచేసి కజ్జలికిసమముగ లోహాచూర్ణమును చేర్చి కలబందరసముతో రెండు యామములు మర్చించి యుంటజేసి దాని నొకరాగిపాత్రయందునిచి దానిపై మూడు, లేక నాలుగు ఆముదపుఆకులుజూట్టి నాలుగుగడియలు తీక్షమగు యెండనెండించి యుంట ఉష్ణమైనపిదప దానిపై మూత్రమూసి మూడుదినములు ధాన్యరాశియందునిచి దాని నాలపదినంబున నందుండి తీసి ఖల్వమున నూరి పస్త్రగాలితమొనర్చి యాచూర్ణమును నీళ్లలోవేసిన నది నీటిపై లేలుచుండు. ఇదేప్రకారము బంగారు మొదలగు సప్తధాతువులను జేయందగు. ఇటులఁ జేసినపిదప వైలోహాచూర్ణములో శుద్ధిజేసిన మణిశిలను శుద్ధి చేసిన గంధకమును సగమువైచి జిల్లేడుపాలతోనూరి ప్రమిదెలయందునిచి ఎండనెండించి చీలమన్నుపూసి అడవినిరుపిడకలతో పండ్రెండుగజపుటంబు లిడవలయు. ఇత్తెఱంగుననే సప్తధాతువులను పండ్రెండుగజపుటంబులిడిన నవి భస్మంబగు. దీని గురువాక్యమువలెనే సత్యముగ నప్తవలయు.

—౩ సప్తపథాతువుల వివరణము. ౨—

మాఝీకం తుత్తకాభా చ నీలాజ్ఞానశిలాలకాః,
రసక శ్చేలి విజ్ఞేయా ఏతే సప్తపథాతవః. 54

స్వర్ణ మాఝీకము, మయూరతుత్తము, అభ్రకము, నీలాంజనము (సురమాతాయి), మణిశిల, తాళకము, పాలతుత్తము (కల్కఫరి), ఈవిడును షపథాతువు లనంబడు.

—౪ స్వర్ణ మాఝీకశోధనమారణములు. ౧—

మాఝీకస్య త్రయో భాగా భాగైకం నైస్తవస్య చ,
మాతులుజ్జనవైర్వాధ జమ్బీరోత్థద్రవైః పచేత్. 55

చాలయేల్లోహజే పాత్రే యావత్సాత్రం సులోహితం,
భవేత్తతస్తు సంశ్చుద్ధిం స్వర్ణమాఝీకమృచ్ఛతి. 56

కులుత్తస్య కషాయేణ ఘృష్టా తైలేన వా పుటేత్,
తక్రేణవాఽథ గోమూత్రైర్మ్రీయతే స్వర్ణమాఝీకమ్. 57

స్వర్ణ మాఝీకము మూడుభాగములు, నైంధవలవణము ఒకభాగము ఇటుల వీనిని చూర్ణముచేసి ఇనుపబాణలిలోవైచి అగ్నియందునిచి యందు మాదీఫలపురసమునైనను, నిమ్మపండ్లరసమునైననుబోసి బాణలి నెఱ్ఱగనగువఱకు ఇనుపగరిటెతో కలియఁబెట్టుచుండిన కారంగ—19

స్వర్ణమాతీకము శుద్ధియగును. పిదప దీనిని ఉలవకషాయముతోనైనను, లేక నువ్వుల నూనెతోనైనను, లేక మజ్జికతోనైనను, లేక గోమూత్రముతోనైనను నూరి యెండ నెండించి మూకుళ్లయందునిచి చీలమన్ను లేవనముచేసి ఏరుపిడకలతో గజపుటంబిడిన స్వర్ణమాతీకము చక్కగ భస్మంబగు.

—౧౧ రాష్ట్రమాతీకశోధనమారణములు. ౧౧—

కర్కోటి మేషశృంగుల తైర్లవైర్లమిబ్బరజైర్లనిం,
భావయేదాతపే తీవ్రే విమలా శుద్ధతి ధృవమ్. 58

విమలమును డావరడంగిలేఁ గెరసముతో నొకదినంబును, ఒద్దిహారరసముతో నొక దినంబును, నిమ్మపండ్డరసముతో నొకదినంబును మర్చించి ప్రతిదినంబును తీవ్రమగుయెండ నెండించిన నది శుద్ధియగు. మఱియు, దీనిని స్వర్ణమాతీకమువలెనే భస్మముచేయందగు.

—౧౨ మయూరతుక్త (మైలతుక్తము) శుద్ధి. ౧౨—

విష్టయా మర్దయేత్తుత్థం మార్జారకకపోతయోః,
దశాంశం టంకణం దత్వా పచేన్నృదుపుశేతతః. 59

పుటం దధ్నుః పుటం టౌద్రైర్దేయం తుత్థవిశుద్ధయే,

పిట్టిమలము, పావురపుమలము వీనిని మయూరతుక్తమునకు సమభాగంబులుగను, వెలిగారమును మయూరతుక్తమునకు పదియవభాగంబుగను గ్రహించి ఖల్వమునం బాగుగ మర్చించి యెండనెండించి ప్రమిదలయందునిచి చీలమన్ను లేవనముచేసి అడవిఏరుపిడక లతో లఘుపుటంబిడి పిదప దానిని పెరుగుతోనూటి వైతెప్పినప్రకారము మరల లఘు పుటం బిడవలయు. ఇచ్చేప్రకారము లేనెతోనూటి పుటంబిడవలయు. ఇటులఁజేసిన మయూరతుక్తము శుద్ధియగు.

—౧౩ కృష్ణాభ్రకశోధనమారణములు. ౧౩—

కృష్ణాభ్రకం ధమేద్వహ్నా తతః క్షీరే వినిక్షిపేత్. 60

భిన్నపత్రం తు తత్కృత్వా తణ్డలీయాన్లుయోర్ధ్వైః,
భావయేదప్తయామం తదేవం శుద్ధతి చాభ్రకమ్. 61

కృత్వా ధాన్యాభ్రకం తత్తు శోషయిత్వాఽథ మర్దయేత్,
అర్కక్షీ రైర్దినం ఖల్వే చక్రాకారం చ కారయేత్. 62

వేష్టయేదర్కపత్రైశ్చ సమ్యగ్గజపుశే పచేత్,
పునర్నర్ద్యం పునః పాచ్యం సప్తవారం ప్రయత్నతః. 63
తతో వటజటాక్వాఢైస్తద్వద్దేయం పుటత్రయం,

మియతే నాత్ర సద్దేహస్వర్యరోగేషు యోజయేత్.

64

మృతం త్వభ్రం హరేన్మృత్యుం జరాపలితనాశనం,
అనుపానైశ్చ సంయుక్తం తత్తద్దోగహరం ఘమ్.

65

కృష్ణాభ్రకమును కొలిమిలోవైచి ఎఱ్ఱగకాలువజతు కొలిమిత్తితోనూది పిదప దానిని నావుపాలలో వేసి రేకులు రేకులుగ వాలించి, చిట్టిహారరసమును, నిమ్మసండ్లరసమును నేకముజేసి యందాయభ్రకపు రేకులనువైచి యెఱ్ఱిమిసియామములు నిలిపిన యభ్రకము శుద్ధియగు. శుద్ధిజేసిన యభ్రకమును చూర్ణముగావించి కాలిధాన్యములోబోసి మూటగట్టి యొకచోట నైలాడునట్లుచేసి ఆమూటకు సరిగ దినవపు కాంజికముబోసిన పాత్ర నొకదానినుంచి ఆమూటను మద్దించినయెడల ఆభ్రకము సూక్ష్మకణములుగ కాంజికములో పడవు. అద్దానిని గ్రహించి ఎండ నెండించవలయును. ఇదియే ధాన్యాభ్రక మనంబడు. పిమ్మట దానిని జిల్లేడుపాలతో నొకదినము మద్దించి గుండ్రముగ బిళ్లజేసి యెండించి దానిపై జిల్లేడాకులఁ జుట్టి ప్రమిశ్రలయం దునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి అడవి ఏరు పిడకలతో గజపుటంబిడవలయు. ఇటుల జిల్లేడుపాలతోనూటి ఏడుగజపుటంబులును, పిదప మఱ్ఱియూడలకహయముతో నొక్కొకసారిమద్దించుచు మూడుగజపుటంబులును ఇటుల పడిగజపుటంబుచిశిన నిస్సంశయముగ ఆభ్రకము సిద్ధిచితముగ భస్మంబగు. మఱియు నీయభ్రకభస్మమును యుక్తానుపానములచే నొసంగిన నది సర్వరోగంబులను నశింపజేసి మృత్యువును, ముడిమిని, నరపును పారదోలును.

అన్యచ్చ—శుద్ధం ధాన్యాభ్రకం ముస్తం శుంతీషడ్భాగయోజితం,

మద్దయేత్కాంజికేనైవ దినం చిత్రకజైరనైః.

66

తతో గజపుటం దద్యాత్తస్మాద్భృత్యమద్దయేత్,

త్రిఫలావారిణా తద్వత్పుటేదేవం పుటైస్త్రిభిః,

67

బలాగోమూత్రముసలీ తులసీసూరణద్రవైః,

మద్దితం పుటితం వపశ్చా త్రిత్రివేలం వ్రజేన్మృతిమ్.

68

ఆభ్రకమును మొదట శుద్ధిజేసి పిమ్మట దానిని వైజిషిన్ ప్రకారము ధాన్యాభ్రకముచేసి దాని కాఱవభాగము తుంగముస్తలు, సొంటి పినిని చూర్ణమును గలిపి కాంజికముతో నొకదినంబును, చిత్రమూలరసముతో నొకదినంబును మద్దించి ఎండ నెండించి మూకుళ్లయందునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి అడవిఏరుపిడకలతో గజపుటం బిడవలయు. పిదప త్రిఫలముల కహయముతో నొకదినంబును మద్దించి వైజిషిన్ ప్రకారము మూడుగజపుటంబు లిడవలయు. మఱియు, ముత్తపపులకపుత్రేర్లరసము, గోమూ

త్రము, నేలతాడిగడ్డలరసము, తులసియాకురసము, అడవికందరసము వీరిచే ప్రత్యేకముగ నొక్కొక దానిచే నొకదినము మర్దించి గజపుటంబిడుచు, ఇటుల మూడువర్షాయములు అన్నిటిచేతను వేర్వేరుగ మూడుగ జపుటంబు లిడిన అభ్రకము నిర్ణీవితముగ భుజ్యంబగు.

— శీలాంజన (గైరకాది) శుద్ధి. ౭౦ —

నీలాంజనం చూర్ణయిత్వా జంబీరద్రవభావితం,
దివైకమాతవే శుద్ధం భవేత్కార్యేషు యోజయేత్. 69

ఏవం గైరికకాసీసం టంకణాని వరాటికా,
శంఖతారీచ కంకుష్ఠం శుద్ధిమాయాతి నిశ్చితమ్. 70

నల్లసురమత్తాళ్లను చూర్ణము చేసి యందు నిమ్మపండ్లరసముబోసి భావనచేసి యొకదినము ఎండనెండించిన నది శుద్ధియగు. ఇటుల శుద్ధిజేసినపిదప దీని నౌషధములయందు జేర్చుకొనవలయు. మఱియు, కావిరాట్ల, అన్నభేది, టంకణాక్షరము, గవ్వలు, శంఖము, పటిక, ముదారుసింగు వీనిని సురమత్తాళ్లవలెనే శుద్ధిజేయవలయును.

— మనశ్శిలాశుద్ధి. ౭౧ —

పచేత్త్యహమజామూత్రైర్దోలాయంత్రే మనశ్శిలాం,
భావయేత్సప్తథా పితై రజాయా శుద్ధిఃపుచ్చతి. 71

మణిశిలను డోలాయంత్రమున నునిచి మేకపంచితముచే మూడుదినములువండి పిదప నామణిశిలను మేకపిత్రముతో నేడుమాటులు భావనజేసిన నది శుద్ధియగు.

— తాళకశుద్ధి. ౭౨ —

తాళకం కణశః కృత్వా తచ్చూర్ణం కాంజికే షీవేత్,
డోలాయంత్రేణ యామైకం తతః కూష్మాండజైర్ద్రవైః. 72

తిలతైలే పచేద్యామం యామం చ త్రిఫలాజలైః,
ఏవం యంత్రే చతుర్యామం పాచ్యం శుద్ధ్యతి తాళకమ్. 73

తాళకమును రేకులుగ వలిచి చూర్ణముచేసి గుడ్డలతో మూడుగట్టి డోలాయంత్రమునందు కాంజికముచే నొకయామంబును, బూడిదగుమ్మడికాయ రసముచే నొకయామంబును, నువ్వులనూనెచే నొకయామంబును, త్రిఫలాకషాయముచే నొకయామంబును వచనముగావించిన శుద్ధియగు.

— రసక (కల్కఫరి) శుద్ధి. —

నృమూలే వాఙ్మథ గోమూలే సప్తహం రసకం ఓషేత్,
డోలాయస్త్రేణ శుద్ధస్నాన్తతః కార్యేషు యోజయేత్. 74

కల్కఫరి (రసకము) ని డోలాయంత్రమున నునిచి యందు నరమూత్రమును
గాని, ఆవుపంచితముగాని బోసి ఏడుదినములు వండిన శుద్ధియగు. ఇటుల శుద్ధిజేసినపిదప
దీని నావధములయందుఁ జేర్చుకొనందగు.

— ధాతువులనుండి సత్వము దీయువిధానము. —

లాక్షోమీనపయశ్చాగం టంకణం మృగశృంగకం,
పిణ్డాకం సర్వపాశ్చిగుగుంజోర్ణా గుడపైంధవాః. 75

యవతిక్తాఘృతం టేద్రం యథాలాభం విచార్ణయేత్,
ఏభిర్విమిశ్రితాస్సర్వే ధాతవో గాఢవహ్నినా. 76

మూషాఢ్మాతాః ప్రజాయంతే ముక్తసత్వా న సంశయః,

లక్క, చిన్నచేపలు, పాలు, గొట్టెమాంసము, వెలిగారము, జింకకొమ్మ, నువ్వుల
గానుగపిండి, తెల్లఆవ్కాలు, మునగపిత్తులు, గురిగింజలు, గొట్టెవెండ్రుకలు, బెల్లము,
నైంధపలవణము, యవలు, కటుకరోహిణి, నెయ్యి, తేనె వీనిల నేవిదొరకునో వానిని
గ్రహించి చూర్ణము జేసి సత్వముదీయవలసిన ధాతువుతోఁ జేర్చి మూసయందునిచి
గాఢాగ్నిగల కొలిమిపైనుంచి తిత్తితో నూచిన నందు సత్వము వెడలును. ఇదే ప్రకారము
ఆభ్రకము, నాగము, తామ్రము మొదలగు సప్తధాతువులయందును సత్వమును దీయ
వల్లయును.

— వజ్రశోధనమారణములు. —

కులుత్థకోద్రవక్వాఢైర్దోలాయస్త్రే విపాచయేత్. 77

వ్యాప్రింకందగతం వజ్రం త్రిదినం శుద్ధిమృచ్ఛతి,
తప్తం తప్తం తు తద్వజ్రం ఖరమూలే నిషేచయేత్. 78

పునఃస్తాప్యం పునస్సేచ్యమేవం కుర్యాత్ప్రసప్తథా,
మత్కుఢైస్తాలకం సిహ్వా యావద్భవతీ గోలకమ్. 79

తద్దోలే నిహితం వజ్రం తద్దోళం వహ్నినా ధమేత్,
సేచయేదశ్వమూలేణ తద్దోలే చ ఓషేత్సునః. 80

రుధ్యాఢ్మాతం పునస్సేచ్యమేవం కుర్యాచ్ఛ సప్తథా,
ఏవం చ మ్రియతే వజ్రం చూర్ణం సర్వత్ర యోజయేత్, 81

వాకుడుగడ్డను నూరి యందు వజ్రము నునిచి గుడ్డలో మూటగట్టి డోలాయంత్ర మందు ఉలవకట్టుబోసి మూడుదిసంబులును, ఆరికెధాన్యముయొక్క కషాయముబో మూడుదిసంబులును వండినయెడల వజ్రము శుద్ధియగు. పిదప ఆవజ్రమును నివ్వనంద కాచి గాడిదమూత్రముతో చల్లార్చవలెను. ఇట్లు ఇరువదియొకమాటులు చేయవలయున ఇటుల చల్లార్చినపిదప నల్లులు, తాళకము వీనిని ఊడగ నగువఱకు మద్దించి దానిమధ్య బున శుద్ధిజేసిన వైవజ్రమునునిచి మూసలోబెట్టి ఆమూసను కొలిమియందునిచి యంద ఉంట చక్కగ కాలినపిదప నందు గుఱ్ఱపుమూత్రమును కొంచెముగ చల్లి యావజ్రమును వెలికిదీసి మరల వైవజ్రమునుచొప్పుననే నల్లులు, తాళకము వీనినినూరి యంటజేసి యంద వజ్రమునునిచి వైవజ్రమునుచొప్పుననే కొలిమియందు నూని కొంచెముగ గుఱ్ఱపుమూత్ర మునుచల్లి వజ్రమును వెలికిదీయవలయును. ఇటుల నేడువర్యాయములుచేసిన వజ్రము నిర్ణీతముగ భస్మంబగు. పిదప దీనిని కల్వమున చూర్ణముగనూరి సర్వరోగములయందును నుపయోగింపవలయును.

అన్యచ్చ — హింగునైంధవసంయుక్తే క్వాథే కాలుత్థజే ఊపేత్,
తప్తం తప్తం పునర్వజ్రం భూయశ్చూర్ణం త్రిసప్తథా. 81

వజ్రమును కాచి ఇంగున, నైంధవలవణము, ఉలవల వీనిని కషాయములలా ప్రత్యేకముగ కాలించు, చల్లార్చుచు ఇరువదియొకమాటులు నిట్లు చేయవలెను. ఇట్లు చేసిన వజ్రము భస్మంబగు.

అన్యచ్చ — మండుకం కాంస్యజే పాత్రే నిగృహ్య స్థాపయేత్సుఖీ,
స భీతో మూత్రయే తత్ర తన్మాత్రే వజ్రమాజపేత్. 82
తప్తం తప్తం చ బహుధా వజ్రస్యైవం మృతిర్భవేత్,

కప్పును కంచుపాత్రయందునిచి దానిపైమూసిన నది భయపడి మూత్రంబును విడుచును. పిదప ననేకమాటులు వజ్రమునుకాచి ఆమూత్రముచే చల్లార్చిన నది భస్మంబగు.

❧ వైక్రాంతశోధనమరణములు. ❧

వైక్రాంతం వజ్రవచ్ఛేద్యం నీలం వా లోహితం తథా. 84

హయమూత్రే తు తత్సేచ్యం తప్తం తప్తం ద్విసప్తథా,
తతస్తు మేషశ్శృంగ్యాస్తు వంచాంగే గోశకే ఊపేత్. 85

పులేన్దూషాపులే రుధ్వా కుర్యాదేవం చ సప్తథా,
వైక్రాంతం భస్మతాం యాతి వజ్రస్థానే నియోజయేత్. 86

వైక్రాంతము, నీలమణి, షడ్వరాగము వీనిని వజ్రమువలెనే శుద్ధిజేయవలయును. శుద్ధిజేసిన పిదప వైక్రాంతమును నిష్పలాకాచి గుఱ్ఱపుమూత్రములో చల్లార్పవలెను. ఇట్లు పదునాలుగుమాటులు చేయవలెను. ఇటుల చల్లార్చినపిదప వద్దిచెట్టుసమూలమును దంచి యుండజేసి యందు శుద్ధిజేసిన వైక్రాంతమును పొదిగి ఎండించి మూసలో నుంచి చీలమన్నుజేసి అడవి ఏరుపిడకలతో ఏడుసార్లు పుటబిడవలయు. ఇటులజేసిన వైక్రాంతము భస్మంబగు. దీనిని వజ్రభస్మమునకు బదులుగ నుపయోగించంజను.

— శివరత్నశోభనమారణములు. —

స్వేదయేడ్డోలికాయంత్రే జయంత్యాస్వస్వరనేన చ,
మణిముక్తాప్రవాళానాం యామైకం శోధనం భవేత్. 87

కుమారాస్థంతంబులీయేన స్తన్యేన చ నిషేచయేత్,
ప్రత్యేకం సప్తవేళాం చ తప్తతప్తాని కృచ్ఛ్యశః. 88

మాక్షికాని ప్రవాళాని తథా రత్నాన్యశేషతః,
క్షణాద్వివిధవర్ణాని మ్రియంతే నాత్ర సంశయః. 89

ఉక్తమాక్షికవస్తుక్తాప్రవాళాని చ మారయేత్,
వజ్రవత్సర్వరత్నాని శోధయేన్దారయేత్తథా. 90

సూర్యకాంతము మొదలగు సమస్తమణులు, ముత్రియములు, పవడములు వీనిని డోలాయంత్రమున నునిచి తక్కిలిరసముచే నొకయామము వండిన నవి శుద్ధియగు. శుద్ధియైనపిదప రత్నములు, ముత్రియములు, పవడములు మొదలగువానిని అగ్నియందుకాచుచు కలబందరసము, చిట్టిహారరసము, చనుబాలు వీనిలో నొక్కొకదానిచేతను ఏడేడుమాటులు చల్లార్చిన నిస్సంశయముగ నవి భస్మంబగు, లేక, స్వర్ణమాక్షికమును భస్మముజేసిన విధముగనే ముత్రియమును, పగడమును భస్మముజేయవలయును. లేక, వజ్రమును శోధనము మారణము జేసినటులనే ఇతరరత్నములకూడ భస్మముజేయందగు.

— శిలాజతుశుద్ధి. —

హేమాద్యాస్సూర్యసంతాపాద్ధ్రవంతి గిరిధాతవః,
తచ్ఛాంభోమృదుమృత్వాన్నభం తద్భవేద్ధ శిలాజతు. 91

శిలాజతు సమానీయ గ్రీష్మతప్తశిలాచ్ఛ్పతం,
గోదుగ్ధస్త్రిఫలాక్వాఢైర్భృంగద్రావైశ్చ మర్దయేత్. 92

ఆతపే దినమేకైకం తచ్ఛుష్కం శుద్ధతాం ప్రజేత్,

గ్రీష్మఋతువునందు సూర్యసంతాపముచే పర్వతాదులయందలి హేమాదిధాతువులు తపించి యందుండి రసముద్రవించి ఘనీభవించుటయే శిలాజతు అనంబడు. అట్టి

శిలాజతును, అవుపాలు, త్రిఫలాకషాయము, గుంటగలగరాకురసము వీనితో నొక్కొక దానిచేతను నొక్కొకదినముచొప్పున కల్వమున మర్దించి యొక్కొకదినము యెండనెండించిన నది శుద్ధియగు.

శిలాజతును గలుగఁజేయువిధానము. ౭౭

ముఖ్యాం శిలాజతుశిలాం సూక్ష్మఖండ ప్రకల్పితామ్. 93

విషీపాత్యత్సృష్టపానీయే యామైకం స్థాపయేత్సుధీః,
మర్దయిత్వా తతో నీరం గృహీయాద్వస్త్ర గాలితమ్. 94

స్థాపయిత్వా చ మృత్పాత్రే ధారయేదాతపే బుధః,
ఉపరిస్థం ఘనం యత్సాత్త్వే తత్తే వేదన్యపాత్రకే. 95

ధారయేదాతపే ధీమాసుపరిస్థం ఘనం నయేత్,
ఏవం పునఃపునర్నీత్వా ద్విమాసాభ్యాం శిలాజతు. 96

భూయాత్కార్యక్షమం వహ్నా త్క్షిప్తం లింగోపమం భవేత్,
నిర్ధామం చ తతశ్శుద్ధం సర్వకర్తసు యోజయేత్. 97

అధస్థితం చ యచ్ఛేషం తస్మిన్నీరం వినిషీవేత్,
విమర్ద్య ధారయేద్ధర్తే పూర్వవచ్చైవ తన్నయేత్. 98

శిలాజతుజనించెడి పాహణముల దెచ్చి సన్నగ తునుకలు చేసి దీనిని కళకళయని కాగుచుండెడి నీటిలోవైచి యొకయామంబునిచి సిదప నాతునకలను జలయుక్తముగ మెత్తగ నూరి మిగిలిననీటిలోగలిపి మట్టిపాత్రయందు వడియగట్టి యెండలోనునిచిన నందు ఘనముగా నురుంగులు జనించు. సిదప దాని మఱియొకమట్టిపాత్రలోవైచి అందు కొత్త నీళ్లువైచి యెండనునిచిన నది గట్టిగా మిగడవలెనగు. దీనిని వేరే మంటిపాత్రలోవైచి కొత్తనీళ్లు బోసి యెండలో నుంచవలయు. ఇటుల చేయుచు శిలాజతును రెండుమాసములు యెండయందు నుంచుచుండిన నది యుత్కృష్టమైనదిగానగు. ఇట్టి శిలాజతును నిప్పునందువైచిన లింగాకృతిగనై ధూమరహితంబుగా నుండును. ఇటులనుండిన దీని సర్వావధములయందును ప్రయోగింపందగు.

శుద్ధమంధూరవిధానము. ౭౮

అఘోగారైర్ధమేత్కిట్టం లోహజం తద్గవాం జలైః,
సేవయే త్తప్తతప్తం తత్సప్తవారం పునఃపునః. 99

చూర్ణయిత్వా తతః క్వాతైర్ద్విగుణైస్త్రిఫలాభవైః,
అలోఽద్య భర్జయేద్వహ్నా మంధూరం జాయతే పరమ్. 100

తాండ్రబొగ్గులలో నినువచిట్టెము నునిచి నెఱ్ఱగనగువఱకు కొలిమిలిత్తితో నూది
గోమూత్రముతో చల్లార్పవలయు. ఇటుల నినువచిట్టెమును వీడుమార్లుకాచి చల్లార్చి
చూర్ణముచేసి దానికి రెండింతల త్రిఫలములను వైచి కహాయము కాచియందు ఆచిట్టెము
యొక్కచూర్ణమును వైచి గట్టియగునటుల మరల కాచి పిదప నాకుండకు చీలమన్ను
లేపనముజేసి అడవియేరుపడకలతో గజపుటంబిడి సాంగశీతలమున నందలి మండూరమును
గ్రహింపవలయు. ఇటులఁజేయఁబడిన మండూరము శుద్ధమండూర మగుటచే దానిని
రోగంబులయం దుపయోగింపఁదగు.

— ట్టె ట్టె రకల్పన. —

ఝరవృక్షస్య కాష్ఠాని శుష్కాన్యగ్నౌ ప్రదీపయేత్,
నీత్వా తద్భస్మ మృత్పాత్రే క్షిప్త్వా నీరే చతుర్థణే. 101
విమర్ద్య ధారయేద్రాత్ర ప్రాతరచ్ఛజలం నయేత్,
తస్మిరం క్వాథయేద్వహ్నౌ యావత్సర్వం విశుష్కతి. 102
తతః పాత్రాత్పముల్లిఖ్య ఝరో గ్రహ్యస్మితప్రభః,
చూర్ణాభః ప్రతిసార్యస్వాస్త్వేయస్వాత్వాభవత్థితః. 103
ఇతి ఝరద్వయం ధీమాకౌ యుక్తకార్యేషు యోజయేత్.

ఇతి శ్రీదామోదరసూనుశార్ఙ్గధరవిరచితాయాం సంహితాయాం

మధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే ధాతుశోధనమారణం

నామ ఏకాదశోఽధ్యాయః.

ఝరముగల వృక్షముల కాష్ఠములనైనను తీగలనైనను కాల్చిబూడిదచేసి యొక
కుండలోవైచి దానికి నాలుగింతలు నీళ్లుపోసి పిసికి యొకరాత్రి యుంచి మరునాడుదయ
మున వైతేటనీటిని ఇనువపాత్రలో వంచి ప్రాయమిదనంచి నీరుబాగుగ నిగురువఱకు
కాచి యందు తెల్లగానంటియుండెడు ఝరమును గ్రహింపవలయు. ఇటుల పాత్ర నంటి
యుండెడిఝరము ప్రతిసార్యమనంబడు. దీనిని శ్వాసాదులయందు బ్రయోగింపవలయు.
మఱియు, కహాయమువలె తేటగనుండుఝరము పేయమనంబడు. దీనిని గుల్తాదిరోగ
ములయందుఁ బ్రయోగింపవలయు; ఇటుల ఝరములు రెండువిధంబులుగ నుండుటచే
ఆయారోగములభేదంబు నెఱింగి యుపయోగింపవలయు.

ఇది శ్రీదామోదరసూనుశార్ఙ్గధరవిరచితసంహితాయందు మధ్యమఖండమున

చికిత్సాస్థానమున ధాతుశోధనమారణ మనియెడు

నేకాదశాధ్యాయము సంపూర్ణము.

ద్వాదశాధ్యాయము.

—౧౭ పారదాది నామములు. ౧—

- పారదస్పర్శరోగాణాం జేతా ఫుష్టికరస్త్వన్మితః,
సుజ్ఞేన సాధితః కుర్యాత్సంసిద్ధిం దేహలోహయోః. 1
- రసేంద్రః పారదస్సూతో హరజస్సూతతో రసః,
ముకుందశ్చేతి నామాని జ్ఞేయాని రసకర్తృసు. 2
- తామ్రతారారనాగాశ్చ హేమవంగౌ చ తీక్ష్ణకం,
కాంస్యకం వృత్తలోహం స్యాద్ధాతవో నవ యే స్తృతాః. 3
- సూర్యాదీనాం గ్రహాణాం తే కథితా నామభిః క్రమాత్,

బాగుగఁ దెలిసినవారలచే క్రమముగఁ శుద్ధి జేయఁబడిన పాదరసము సర్వరోగములను హరింపఁజేసి శరీరమునకు ఫుష్టిని గలుగఁజేయఁటయగాక అది దేహమునకును స్వర్ణాది ధాతువులమారణమునకును సిద్ధిని గలుగఁజేయును. మఱియు, రసేంద్రము, పారదము, సూత్రము, హరజము, సూతకము, రసము, ముకుందము అను నీనిడునామంబులు రసకర్తృలయం దెచ్చటవచ్చినను, పాదరసమనియెఱుంగవలయు. మఱియు, తామ్రము, వెండి, ఇత్తడి, నీసము, బంగారు, తగరము, ఉక్కు, కంచు, లోహకాంతము అనునీ నవధాతువులును క్రమముగ సూర్యాదినవగ్రహముల నామంబులుగలవిగ నెఱుంగవలయును.

—౧౮ పారదశుద్ధి. ౧—

- రాజీరసోనమూషాయాం రసం ఊప్త్యా విబంధయేత్. 4
- వస్త్రేణ ఊలికాయంత్రే స్వేదయేత్కాంజికే త్ర్యహం,
దివైకం మర్దయేత్సూతం కుమారీసంభవైర్ద్వైః. 5
- తథా చిత్రకజైః క్వాఢైర్దర్దయేదేకవాసం,
కాకమాచీరసై స్పద్వ ద్దినమేకం చ మర్దయేత్. 6
- త్రిఫలాయాస్తతః క్వాఢై రసో మర్దయైః ప్రయత్నతః,
తతస్తేభ్యః పృథక్కుర్యాత్సూతం ప్రత్యశ్శ కాంజికైః. 7
- తతః ఊప్త్యా రసం ఖల్వే రసాదర్థం చ సైంధవం,

మర్దయేన్నింబుకరస్తైర్దినమేకమనారతమ్. 8

తతో రాజీరసోనశ్చ ముఖ్యశ్చ నవసాగరః,
ఏతైరసమైస్తద్వత్సూతో మర్ద్యస్తుహంబునా. 9

తతస్సంశోష్య చక్రాభం కృత్వా లిప్తా చ హింగునా,
ద్విస్థాలీరంపుటే ధృత్వా పూరయేల్లవణేన చ. 10

అథ స్థాలీం తతో ముద్రాం దద్యాద్ధృఢతరాం బుధః,
విశోష్యాగ్నిం విధాయాథో నిషించేదంబునోపరి. 11

తతస్తు కుర్యాత్తీవ్రాగ్నిం తదధః ప్రహరత్రయం,
ఏవం నిపాతయేదూర్ధ్వం రసో దోషవివర్జితః. 12

అథోర్ధ్వపిఠరీమధ్యే లగ్నో గ్రాహ్యా రసోత్తమః,

ఆవాల, వెల్లుల్లి పీరినిసూరి మూసజేసి అందు పాదరసముబోసి యామూసను గుడ్డలో మూటగట్టి డోలాయంత్రముననునిచి కాంజికముతో మూడుదినంబులు వండి పిదప నారసమును వెలికిడిసి కల్పంబున వైచి కలబందరసముతో నొకదినంబును చిత్రమూల రసంబుతో నొకదినంబును కాచి ఆకురసంబుచే నొకదినంబును త్రిఫలాకషాయముచే నొకదినంబును మర్దించి పిదప నారసమును పలుమాఱు నిర్మలమగువఱకు కాంజికముతో కడిగి కల్పంబునవైచి దానికి నగపాలు నైంధవలవణమును గలిపి వేవరసముతో నొకదినము ఎడతెగక మర్దించి యందు ఆవాలను, వెల్లుల్లిని, నవాసాగరమును రసమునకు నమంబులుగవైచి వరిపొట్టుకషాయముబోసి యది శుష్కించు వఱకు బాగుగమర్దించి ముద్దజేసి దానిపై ఇంగువనుసూరి లేపనముజేసి కుండలోనునిచి దానిపై పైక్షిప్తబోసి మఱియొకకుండను మూసిబలముగ చీలమన్ను లేపనముజేసి బాగుగ నెండించి గాఢాగ్నియందు మూడుయోమంబులునిచి రసముకరిగి పడకుండునటుల వైకుండకాలినపుడెల్ల దానిపై భాగమందు నీళ్లుచల్లుచుండవలెను. ఇటుల మూడుయోమంబులు గడచినపిదప చల్లారనిచ్చి కుండకుజేసి యుండెడి చీలమన్నును మెల్లగఁదిసి వైకుండలోనంటియుండెడు రసమును గ్రహింపవలయు. ఇటుల సిద్ధముజేయుచుండిన పాదరసము దోషరహితంబుగ నుండును.

—ॐ గంధకశుద్ధి. ॐ—

లోహపాత్రే వినిక్షిప్య ఘృతమగ్నౌ ప్రతాపయేత్. 13

తప్తే ఘృతే తత్సమానం క్షిపేద్గంధకజం రజః,
విద్భ్రుతం గంధకం జ్ఞాత్వా దుగ్ధమధ్యే వినిక్షిపేత్. 14

ఏవం గంధకశుద్ధిస్సృత్సర్వకార్యేషు యోజయేత్,

ఇనుపబాణలిలో నెయ్యిబోసి బాగుగ కాచి దానికి నమముగ గంధకమును చూర్ణముజేసి యందువైచి గంధకము కరిగి నేతితో కలిసినతోడనే దానిపాలలోబోసిపిదప నాగంధకమును గ్రహింపవలయు. ఇటుల శుద్ధిజేయబడిన గంధకమును సాధారణముగ ఔషధములయందు వుపయోగింపవలెను.

— ఇంగిలీకమునుండి రసముఁ దీయువిధానము. —

నింబూననైర్నింబవత్తరనైర్వా యామమాత్రకమ్ 15

పిష్ట్యా దరదమూర్ధ్వం చ పాతయేత్సూతయుక్తివత్,
తతశ్శుద్ధరసం తస్మాన్నిత్వా కార్యేషు యోజయేత్. 16

వేపరసముతోనైనను, లేక, వేపఆకు రసముతోనైనను ఇంగిలీకమును కల్వమున నొకయామము మర్చించి డమరుకయంత్రమునందునిచి పిదప మంటవేసిన వైకుండలో రసము జేరును. అట్టి రసమును సర్వకార్యములయందు వుపయోగింపవలెను.

— ఇంగిలీకశుద్ధి. —

మేషీక్షీరేణ దరదమన్లువర్లైశ్చ భావితం,

సప్తవారం ప్రయత్నేన శుద్ధిమాయాతి నిశ్చితమ్. 17

ఇంగిలీకమును మేకపాలతో నేడుమాటులును, నిమ్మపండ్లు మొదలగు పుల్లనిద్రవముల (ఆమ్లవర్గము)తో నేడుమాటులును కల్వమున మర్చించి యెండించిన నది నిశ్చయముగ శుద్ధియగు.

— శుద్ధరసమునకు ముఖముఁ గలుగఁజేయువిధము. —

కాలకూటో వత్సనాభశ్శృంగకశ్చ ప్రదీపనః,
హాలాహలో బ్రహ్మపుత్రో హరిద్రస్సత్తకస్తథా. 18

సౌరాష్ట్రీక ఇతి ప్రోక్తా విషభేదా ఆమీ నవ,
అర్క సేహుండడత్తూరలాంగలీకరవీరకమ్. 19

గుంజాహి ఘేనావిత్త్యేతాస్సప్తాపవిషజాతయః,
ఏతైర్విమర్దితసూతశ్చిన్నపక్షైః ప్రజాయతే. 20

ముఖం చ జాయతే తస్య ధాతుంశ్చ గ్రసతేతరాం,

కాలకూటము, వత్సనాభి, శృంగకము, ప్రదీపనము, హాలాహలము, బ్రహ్మపుత్రము, హరిద్రము, సత్తకము, సౌరాష్ట్రీకము, అనునీతోమిదియు, మహావిషములు, జిల్లేడు, బొంతజెముడు, ఉమ్మెత్త, నీరుపిప్పలి, గన్నేరు, గురిగింజ, అభిని (నల్లమందు), అనునీవిదును ఉపవిషములు, అందు ప్రతిదానిచేతను పాదరసమును 7 దినములు మర్చించి

పిదప దాని కడిగి రెండవదానిచే మరల మద్దించవలయు. ఇటుల ప్రతిదానిచేతను పాద రసమును ఏడేడు దినంబులు మద్దించిన నది పక్షచ్ఛేదనమై ముఖము గలిగి స్వర్ణాదిధాతువులను మిక్కుటముగ గ్రసించును.

అన్యచ్ఛ — అథ వా త్రికటుకూరౌ రాజీలవణసంచకమ్. 21

రసోనో నవసారశ్చ శిగుశ్చైవకత్ర చూర్ణితైః,
సమాంశైః పారదాదేతైర్జంబీరేణ ద్రవేణ వా. 22

నింబతోద్యైః కాంజికైర్వా సోష్ణాఖల్వే విమర్దయేత్,
అహోరాత్రత్రయేణ స్యాద్ద్రోసో ధాతుచరం ముఖమ్. 23

అథ వా బిష్టులీకీపై రసో మర్ద్యస్త్రివాసరం,
లవణామైర్మఖం తస్య జాయతే ధాతుఘస్త్వరమ్. 24

త్రికటుకములు, యవకూరము, సర్జకూరము, ఆవాలు, సైంధవలవణము, పాదరలవణము, బిడాలవణము, సముద్రలవణము, కాచలవణము, వెల్లుల్లి, నవాసాగరము, మునగపట్ట, వీనిని రసమునకు సమభాగములుగ గ్రహించి చూర్ణముజేసి, తప్తఖల్వమున నిమ్మపండ్లరసముతోపైనను, లేక, వేపరసముతోపైనను, లేక, కాంజికముతోపైనను, రేయుంబవట్ల మూడుదినంబులు మద్దించిన దానికి నోరుగలిగి స్వర్ణాదిధాతువులను గ్రసించును. లేక, ఆర్ద్రాకార్ధికాయం చుత్పన్నంబగు బిందులీకీటకములను (రోకటిబండ పురుగులను) దెచ్చి రసముతోగలిపి మూడుదినము లహోరాత్రములు ఖల్వమున మద్దించి పిదప సైంధవలవణమును, నిమ్మపండ్లరసమును జేర్చి మూడుదినములు మద్దించిన స్వర్ణాది ధాతువుల భక్షించుటకు యోగ్యమైన ముఖముగలుగు.

— ౨౨ రసమునకుఁ గచ్చపయంత్రమువలన గంధకజారణము. —

అథ కచ్చపయంత్రేణ గంధకజారణ ముచ్యతే,
మృత్కుండే నిక్షిపేన్నీరం తన్తథేఽచ శరానకమ్. 25

మహాత్కుండపిథానాభం మధ్యే మేఖలయా యుతం,
లిప్త్వా చ మేఖలామధ్యం చూర్ణేనాత్ర రసం క్షిపేత్. 26

రసస్యోపరి గంధస్య రజో దద్యాత్సమాంశకం,
దత్తోపరి శరావం చ భస్మముద్రాం ప్రదాపయేత్. 27

తస్యోపరి పుటం దద్యాచ్ఛతుర్భిర్దోమయోపలైః,
ఏవం పునఃపునర్గంధం షడ్గుణం జారయేద్భుధః. 28

గంధే జీర్ణేభవేత్సూత స్తీర్ణాన్ని సస్వకర్తకృత్,

ఇక రసమునకు కచ్చపయంత్రముచే జేయబడు గంధకజారణమును చెప్పెద. ఎట్లన? వెడలుపునోరుగల మంటికుండలో నీట్లబోసి తన్నధ్యమున మేఖలగల యొకశరావమును, ఆశరావమేఖలమునకు నున్నముఘ్రాసి నీట్లతగిలి తగులకుండునట్లునిచి విదప మంటితో మూతఁజేసి దానినున్నముఘ్రాసి అందుపాదరసమునువైచి దీనికి సమముగ గంధకచూర్ణమును రసముపైవైచి నీరుఁబోసియుండెడి కుండకుపైన మఱియొకశరావమును మూసి బూడిదలో నైంధవలణమునుగలిపి బాగుగనూరి చీలచేసి దానిపై ఆవుపేడఘ్రాసి ఎండించి దీనిని భూమిమట్టమునకు సమముగ నొకపల్లమున పూడ్చి దానిపై ఆవుపేడతో పెద్దవిగ జేయఁబడిన నాలుగుపిడకలను పేర్చి పుటంబిడవలయు. విదప ఆకుండకు జేసియుండెడు చీలమన్నుదీసి, యందును గంధకమును వైక్రమప్రకారమేవైచి మరల చీలజేసి పుటంబిడవలయు. ఇత్రైతంగన నే గంధకజారణము జేయవలయు. ఇటుల ఆఱుమాఱులుచేసిన అందలి గంధకము జీర్ణించి రసము మిగుల తీర్జ్ణముగలదై సర్వాపథములయందు పయోగించు.

— రసభస్మవిధానము. —

ధూమసారం రసం తూరిం గంధకం నవాసాగరమ్. 29

యామైకం మర్దయేదమైర్భాగం కృత్వా సమం సమం,
కాచకుప్యాం వినిక్షిప్య తాం చ మృద్వస్త్రముద్రయా. 30

విలిప్య పఠితో వక్త్రే ముద్రాం దత్వా చ శోషయేత్,
అథస్పృచ్ఛిద్రపితరే మధ్యే కూపిం నివేశయేత్. 31

పితరీం వాలుకాపూరైర్భూత్వా చాకూపికాగళం,
నివేశ్య చుల్క్యాం తదధః కు ర్వాద్వస్త్రిం శనైశ్శనైః. 32

తస్మాదప్యధికం కించిత్పావకం జ్వాలయేత్క్రిమాత్,
ఏవం ద్వైదశభిర్యామైర్క్రియతే సూతకోత్తమః. 33

స్ఫీటయేత్సాంగశీతం తమూర్ధ్వగం గంధకం త్యజేత్,
అథస్థం మృతసూతం చ సర్వకర్తసు యోజయేత్. 34

కరుధూపము, రసము, పటికారము, గంధకము, నవాసాగరము వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి నిమ్మపండ్లరసముతో నొకయామము వర్తించి కాచకూపికయందునిచి దానిమూతికి దిరదాదెట్టి బాగుగ చీలమన్నుఁజేసి ఎండించి లావుగనుండునూదిదూరునటుల పెద్దకుండకు రంధ్రముపొడిచి దానిని ప్రాయీమిదనునిచి యందు కాచకూపికనుబెట్టిదాని

ంతువఱకు నినుకబోసి సూత్రాన్ని, కమలాన్ని, గాఢాన్నిలచే క్రమముగ పండ్రెండు
హుమనులవఱకు మంటజేసి బాగుగ చట్టానినపిదప ఆకుపైను బైటికిసిని యుక్తిగవగుల
బిట్టి దానిగొంతుకు సమీపముననంటియుండెడి గంధకమునుదీసి పారవైచి దాని కధో
గగమందలి రసభస్మమును గ్రహింపవలయు. ఈరసభస్మమును సర్వకార్యములయందుఁ
బ్రయోగింపనగు.

అన్యచ్చ — అపామార్గస్య బీజానాం మూషాయుగ్మం ప్రకల్పయేత్,
తత్సంపుటే న్యనేత్సూతం మలయూదగ్ధమిశ్రితమ్. 35

ద్రోణపుష్పీప్రసూతాని విడంగమరిమేదకః,
ఏతచ్ఛూర్ణమథశ్శోర్ధ్వం దత్వా ముద్రాం ప్రదాపయేత్. 36

తం గోశం సంధయేత్సమ్యక్ప్రణ్డాషాసంపుటే సుధీః,
ముద్రాం దత్వా శోషయిత్వా తతో గజపుటే పచేత్. 37

ఏవ మేకపుటేనైవ జాయతే భస్మసూతకం,

ఉత్తరేణిపిత్తులను మెత్తగనూరి దానిచే రెండుమూసలుజేసి యందొక మూసలో
సీమ్మిపూవులు వాయువిశంగములు నల్లతుమ్మచట్ట, నీనిచూర్ణమును నగమువైచి దానిపై
బ్రహ్మమేడి పాలతో మిశ్రితముజేసిన రసమును నిచ్చి వైచూర్ణంబున మిగిలియుండెడి
రానిని దానిపైవైచి రెండవమూసను మూసి చక్కగ సంధిపఱచి పిదప దీనిని తగిన
సంతిమూసలో నునిచి చీలమన్ను లేపనముజేసి యెండించి ఏరుపిడకలతో నొకగజపుటం
బున నది భస్మంబగు.

అన్యచ్చ — కాకోదుంబరి కాదుర్ధ్వరసం కించిద్విమర్దయేత్. 38

తద్దుగ్ధఘృష్టపింగోశ్చ మూషాయుగ్మం ప్రకల్పయేత్,
క్షిప్త్వా తత్సంపుటేత్సూతం తత్ర ముద్రాం ప్రదాపయేత్. 39

ధృత్వా తం గోశకం ప్రాజ్ఞో మృణ్డాషాసంపుటేఽధికే,
పచేన్మృదుపుటేనైవ సూతకో యాతి భస్మతామ్. 40

బ్రహ్మమేడిపాలతో పాదరసమును ఖల్వమున మర్దించి, బ్రహ్మమేడిపాలతో
హారబడినయింగుడతోరెండు మూసలు సిర్పించి యందొకదానిలో నీపాదరసమునుబోసి
రెండవమూసనువైనఁబెట్టి గట్టిగ సంధిబంధముగావించి దీనిని మఱియొకమంటిపాత్రమున
సంచి లఘుపుటమువేసిన భస్మమగును.

అన్యచ్చ. — నాగవల్లీరవైర్ఘ్యప్రః కరోగ్గటికందగర్భితః,
మృణ్డాషాసమ్ముటే పక్త్వా సూతో యాత్యేవ భస్మతామ్. 41

దావరడంగిదుంపను రెండుమూసలుగా నిర్మించి యందు తమలపాకులరసముతో నూరఁబడిన పాదరసముతోని పిమ్మట రెండవమూసను వైన నునిచి సంధిబంధముగావించి దీనిని మఱియొకమంటిపాత్రమున నునిచి లఘుపుటంటిడిన నయ్యది భిన్నమగును.

—౧౭ జ్వరాంకుశము. ౧౭—

ఖండితం హరిణం శృగం జ్వాలాముఖ్యారనైస్సమం,
రుద్ధ్వా భాండే పచేచ్ఛుల్యం యామయుగ్మం తతో నయేత్. 42
అష్టాంశం త్రికటుం దద్యాన్నిష్కమాత్రం చ భక్షయేత్,
నాగవల్యా రనైస్సార్ధం వాతపిత్తజ్వరాపహమ్. 43
ఆయం జ్వరాంకుశో నామా రసస్సర్వజ్వరాపహః,

జింకకోమ్మును సన్ననిముక్కలుగాదంచి కుండలోవైచియందు జ్వాలాముఖీరసము తోసి దానిపైన మఱియొక్క కుండమూసి సంధిబంధము గావించి రెండుజాములు గాఢాన్నియందు పుటమువైచి స్వాంగశీతలమైనపిమ్మట దాని విప్పిచూచిన నయ్యది భిన్నమగును. ఆ చూర్ణమున కెనిమిదవపాలు త్రికటుచూర్ణముగలిపి నిష్కప్రమాణముగా తమలపాకురసముతో నేనించిన వాత, పిత్తజ్వరములు నశించును. ఇయ్యది జ్వరాంకుశ మనంబడును.

—౧౮ జ్వరారిరసము. ౧౮—

పారదం రసకం తాళం తుత్థం టంకణగర్భకమ్. 44
సర్వమేతత్సమం శుద్ధం కారవల్యారనైర్దీనం,
మద్దయేల్లేపయే త్తేన తామ్రపాత్రోదరం భిషక్. 45
అంగుళార్ధప్రమాణేన తతో రుద్ధ్వా చ తన్ముఖం,
పచేత్తం వాలుకాయంత్రే షీప్త్యా ధాన్యాని తన్ముఖే. 46
యదా స్ఫుటంతి ధాన్యాని తదా సిద్ధం వినిర్దిశేత్,
తతో నయేత్స్వాంగశీతం తామ్రపాత్రోదరాద్భిషక్. 47
రసం జ్వరారినామానం విచూర్ణ్య మరిచైస్సమం,
మూషైకం పర్ణఖండేన భక్షయేన్నాశయేజ్వరమ్. 48
త్రిదినిర్విషమం తీవ్రమేకద్విత్రిచతుర్థకం,

శుద్ధిజేసినరసము, శుద్ధిజేసినకఫరి, శుద్ధిజేసినతాళకము, శుద్ధిజేసినమైలతుత్తము, శుద్ధ గంధకము వీనిని సమముగా కాకరాకురసముతో మర్దించి యాకజ్జలిని రాగిడబ్బితోన అరంగుళముయెత్తున లేపనముచేసి దానిపైనమూత్రవైచి వాలుకాయంత్రమున నునిచి దీని మూలినీమూసి బంధముగావించి దానిపైధాన్యము పోసి ప్రాయమిదనుంచి పాకముచేయు

చుండినపుడు ఆధాన్యము పీలాలవలె నయ్యెనేని యాషధము జక్వమాయెనని యెఱింగి దించి స్వాంగశీతలమైనపిమ్మట నాయాషధమునకు ననుముగా మిరియములు గలిపి మర్దన చేసి మాష ప్రమాణముగ తమలపాకులరసముతో నేవించిన సంతత, సతత, అన్యేద్యుష్క, తృతీయక, చాతుర్థక జ్వరములు నశించును. ఇది జ్వరారోగరస మనంబడును.

— శీతజ్వరారోగరసము. ౧౯ —

తాళకం తుథకం తామ్రం రసం గన్ధం మనశ్చిలామ్. 49

కర్షంకర్షం ప్రయోక్తవ్యం మర్దయేత్రిఫలాంబుభిః,
గోలం న్యసేత్సంపుటకే పుటం దద్యాత్ప్రయత్నతః. 50

తతో నీత్వాఽర్కదుగ్ధేన వజ్జిదగ్ధేన సప్తథా,
క్వాగ్ధేన దస్త్యాశ్శ్యామాయా భావయేత్సప్తథా పునః. 51

మాషమాత్రం రసం దేయం షష్ఠాశన్నరిచైర్వ్యతం,
గుడగద్యానకం చైవ తుళసీదళయుగ్మకమ్. 52

భక్షయేత్రిదినం భక్త్యా శీతారిద్దుర్లభః పరః,
పథ్యం దుగ్ధోదనం దేయం విషమం శీతపూర్వకమ్. 53

దాహపూర్వం హరత్యాశు తృతీయకచతుర్థకా,
ద్వావిహికం సతతం చైవ వైవర్ణ్యం చ నియచ్ఛతి. 54

శుద్ధతాళకము, శుద్ధిచేసినమయూరతుథము, తామ్రభస్మము, శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధిచేసినగంధకము, శుద్ధిచేసినమణిశిల వీనిని ఒక్కొక్కదాని కర్షప్రమాణముగా త్రిఫలకషాయంబుతో మర్దనచేసి యుండచేసి యాయుండను శరావసంపుటమునందు గజపుటంబిడి స్వాంగశీతలమైన పిమ్మట ఖల్వములొనైచి జిల్లేడుపాలుతో నేడుమార్దును, బొంతజెముడుపాలతో నేడుమార్దును, నేపాళపువేరుకషాయమున నేడుమార్దును, నల్లలెగడకషాయంబున నేడుమార్దును మర్దించి భావన చేసి మాషప్రమాణముగా మాత్రలుచేసి యందొకమాత్రను విబదిమిరియములు, ఆఘమాషములయెత్తుబెల్లము, రెండుతులసిదళములు వీనితో నేవించి మూడుదినములు పాలుఆన్నము భుజించుచుండిన శీతపూర్వ, దాహపూర్వ, చతుర్థక, తృతీయక, సంతత, సతత, అన్యేద్యుష్కజ్వరములు నశించును.

— జ్వరస్ఫీఘ్నిఘ్రిక. ౨౦ —

భాగైకస్సాన్యద్రసాచుచ్ఛ్వాదలీయః పిప్పలీ శివా,
ఆకారకరభో గన్ధః కటుతైలేన శోధితః. 55

ఫలాని చేన్ద్రవారుణ్యాశ్చతుర్భాగమితా అమీ,
ఏకత్ర మర్దయేచ్ఛార్ణమిన్ద్రవారుణికారసైః. 56

మాషాన్వితాం గుటీం కృత్వా దద్యాత్సర్వజ్వరే బుధః,
శరంగ—20

భిన్నరసానుపానేన జ్వరఘ్నిఘృతికా మతా.

57

శుద్ధిచేసినరసము ఒకభాగము, బాలింతబోశము, పిప్పళ్లు, కరకకాయలు, అక్కల కఱ్ఱ, ఆవనూనెతో శుద్ధిచేయఁబడినగంధకము, వెఱ్ఱిపుచ్చకాయ వీనిని ప్రత్యేకము నాలుగేసి భాగములుగాను కలిపి వెఱ్ఱిపుచ్చకాయరసముతో చక్కగ మద్దనఁజేసి మాషప్రమాణముగా మాత్రలుగావించి యందొకదానిని తిప్పతీగరసముతో సేవించిన సర్వజ్వరములు హరించును.

— డయాదులకు లోకనాథరసము. —

శుద్ధో బుభుక్షితస్సూతో భాగద్వయమితో భవేత్,
తథా గన్ధస్య భాగో ద్వా కుర్యాత్కజ్జలికాం ద్వయోః. 58

సూతాచ్చతుర్ధశేష్వేవ కపర్దేషు వినిక్షిపేత్,
భాగైకం టక్ష్మణం దత్వా గోక్షీరేణ విమర్దయేత్. 59

తథా శఙ్ఖస్య ఖణ్డానాం భాగానష్టౌ ప్రకల్పయేత్,
క్షిపేత్సర్వం పుటస్సన్నివృతృర్బలైః పృశరావయోః. 60

గర్తే హస్తాన్నితే ధృత్వా పచేద్దజపుశేన చ,
స్వాంగశీతం సముధృత్య పిష్ట్యా తత్సర్వమేకతః. 61

షడ్గుణ్ణాసమితం చూర్ణమేకోనత్రింశదూషణైః,
ఘృతేన వాతజే దద్యాన్నవసీతేన పిత్తజే 62

క్షౌద్రేణ శ్లేష్మజే దద్యాదతీసారే క్షయే తథా,
అరుచౌ గ్రహణీరోగే కార్యే మద్దానలే తథా. 63

కాసే శ్వాసేషు గుల్మేషు లోకనాథో రసో హితః,
తస్యోపరి ఘృతాన్నఞ్చ భుజ్జీత కబలత్రయమ్. 64

మథేష్య క్షణైకముత్తానం శయీతానుపథానకే,
అనష్టుమన్నం సఘృతం భుజ్జీత మధురం దధి. 65

ప్రాయేణ జాఙ్గలం మాంసం ప్రదేయం ఘృతపాచితం,
సమగ్ధభక్తం దద్యాచ్చ జాతేఽగ్నౌ సాన్ధ్యభోజనే. 66

సఘృతాన్తుర్దవటకావ్యజ్జనేష్వవచారయేత్,
తిలామలకకల్పేన స్నాపయేత్సర్పిషాఽథవా. 67

అభ్యంజయేత్సర్పిషా చ స్నానం కోష్ఠోదకేన చ,
క్వచిత్తైలం న గృష్ణీయాన్న చిల్వం కారవేల్లకమ్. 68

వార్తాకం శఫరిం చించాం త్యజేద్వ్యానూమమైకునం,
మద్యం సథానకం హింజుశుణ్ణీమాషాన్తసూరికాః. 69

కూర్వాణం రాజికాంకోపం కాఙ్గికఙ్గావ వర్జయేత్,
త్యజేదయుక్తనిద్రాఞ్చ కౌంస్యపాత్రే చ భోజనమ్. 70

కకారాదియుతం సర్వం త్యజేచ్ఛాకఫలాదికం,
పథోన్దయం లోకనాథస్తు శుభనక్షత్రవాసరే. 71

పూర్ణాతిథౌ శుక్లపక్షే జాతే చంద్రబలే తథా,
పూజయిత్వా లోకనాథం కుమారీం భోజయేత్తతః. 72

దానం దద్యాద్విఘ్నాతికా మధ్యే గ్రాహ్యో రసోత్తమః,
రసాత్సంజాయతే తాపస్తదా శర్కరయా యుతమ్. 73

సత్త్వం గుడూచ్ఛ్యా గృష్ణీయాద్వంశరోచనయా యుతం,
ఖర్జూరం దాడిమం ద్రాక్షామిక్షుఖండాని చారయేత్. 74

అరుచౌ నిస్తుపం ధాన్యం ఘృతభృష్టం సశర్కరం,
దద్యాత్తథా జ్వరే ధాన్యం గుడూచీక్యాథమాహరేత్. 75

ఉశీరవాసకకావ్యం దద్యాత్సమధుశర్కరం,
రక్తపిత్తే కఫే శ్వాసే కాసే చ స్వరసంక్షయే. 76

అగ్నిభృష్టం జయాచూర్ణం మధునా నిశి దీయతే,
నిద్రానాశేఽతిసారే చ గ్రహణ్యాం మథసావకే. 77

సౌవర్చలాభయాకృష్టా చూర్ణముష్ణజలైః పిబేత్,
శూలేఽజిర్ణే తథా కృషా మధుయుక్తా జ్వరే హితా. 78

స్థిహోదరే వాతరక్తే ఛర్ద్యాం చైవ గుడాఙ్కురే,
నాసికాప్లుతరక్తేషు రసం దాడిమపుష్పజమ్. 79

దూర్వాయాస్వరసం నన్యే ప్రదద్యాచ్ఛర్కరాయుతం,
కోలమజ్జాకణాబర్హిషక్షభస్త సశర్కరమ్. 80

మధునా లేహయేచ్ఛర్దిహికాకోపస్య శాస్తయే,
విధిరేపః ప్రయోజ్యస్తు సర్వస్థిన్పీటలీరసే. 81

మృగాజ్ఞే హేమగర్భే చ మాక్షికాఖ్యే రసేషు చ,
ఇత్యేవం లోకనాథాఖ్యో రసస్సర్వరుజో జయేత్. 82

శుద్ధిచేయబడి బుభుక్షితంబగు పాదరసము రెండుభాగములు, శుద్ధగంధకము రెండు భాగములు వీనిని ఖల్వములో వైచి నూరి కజ్జలిగావించి, రసమునకు నాల్గింతలు ఘనపు రంగుల గవ్వలలో నీకజ్జిలినవైచి వెలిగారమును పాలతోనూటి యాగవ్యకుసంధిబంధము గావించి రెండుశరావములనువెచ్చి యందొకదానికి సున్నముపూసి రసమునకు ఎనిమిదిం తలు శంఖమును ముక్కలుగాచేసి యందు సగము నాశరావములోపోసి యాతునకల మైన నీగవ్య నునిచి దానివై మిగిలిన శంఖపుతునకలనుబోసి సున్నముతో చెరమబడిన రెండవ శరావమును మూతవైచి గట్టిగా సంధిబంధముగావించి యెండించి నలుచదర ముగనుండి గజములోతుగలగోయి త్రవ్వి యందు మరల నొకమూరగలగోయిత్రవ్వి యందు నీశరావమునుంచి గజపుటంబిడి స్థాంగశీతలమైన పిమ్మట నాయౌషధమును తీసి ఖల్వముననునిచి చూర్ణముగావింపవలెను. ఇది లోకనాథరసమనంబును. ఈలోకనాథరస మును ఆఱుగురిగింజలయొత్తును, ఇరువదితొమ్మిదిమిరియములతో వాతరోగంబునను, వెన్న తో పిత్తరోగంబునను, లేనెతో శ్లేష్మరోగంబునను నొసంగవలయును. మఱియు నీరసము అతిసారము, క్షయ, అరుచి, గ్రహణి, కార్యము, అగ్నిమాంద్యము, శ్వాసము, గుల్మము ఈరోగంబులందు హితంబైయుండును. దీనిని సేవించినతోడనే ఘృతాన్నమును మూడు గ్రాసములుభుజించి మంచముమీఁద పఱుపులేకనే క్షణకాలము వెల్లకిల బరుండవలయును. మఱియు పులుసు వర్షించి నేయి, పెరుంగు వీనితో నన్నమును భుజించవలెను. జింకమొ దలగువాని మాంసమును నేతితో వేయించి విశేషముగా భక్షించవలయును. సాయంకాల మున ఆఱుకలి యయ్యెనేని సాలయన్నమును భుజింపవచ్చును. నోటికిరుచి నిమిత్తము పెసర వడలను నేతితోఁజేసి భక్షింపవచ్చును. నువ్వులు, ఉసిరికపప్పు వీనిని నూరిగాని నేతిని గాని శరీరమునకు లేపనముచేసికొని కించిదుష్టోదకంబున స్నానముజేయందగును. లిలతైల మును ముట్టగూడదు. మారేడు, కాకరకాయలు, వంగకాయలు, చిన్నచేపలు, చింతపండు, మద్యములు, ఇంగువ, శుంఠి, మినుములు, మసూరధాన్యము, గుమ్మడికాయ, ఆవాలు, కాంజీకము, కారవల్లి మొదలగువానిని, ఆకునూరలను, ఫలముల త్యజింపవలెను. శ్రమ నొందుట, మైథునము, ఆగ్రహము, వగటిసిద్ర, కంచుగిన్నెలో భుజించుట వర్జింపవలెను. మఱియు నీలోకనాథరసమును, శుక్లపక్షమునందు శుభనక్షత్రముతోగూడిన వంచమి, దశమి, పౌర్ణమి మొదలగులిథులయందు తనకు చంద్రతారాబలములు చూచికొని కన్య కనుపూజించి భోజనంబిడి శక్త్యనుసారంబుగ సువర్ణాదుల నొసంగి ఉదయమున రెండు గడియలలోపుననే సేవింపవలయును. దీనిని సేవించుటచే శరీరమునకు తాపము గలిగెనేని చక్కెర, తిప్పనత్తు, వెదురుపప్పు వీనిని కలిపి పుచ్చుకొనవలెను. ఖర్జూరము. దానిమ్మ పండు, ద్రాక్షపండు, చెఱుకు వీనిని కొంచెముగ భక్షించుచుండవలెను. ఇటులంజేసిన తాపము వారించును. మఱియు నీలోకనాథరసమును ధనియములను నేతితోవేయించి యందు శర్కరగలిపి పుచ్చుకొనిన ఆరోచకము, దనియములు, తిప్పలీగ వీని కషాయం

బుతో నేవించిన జ్వరములు, పట్టివేళ్లు, అడ్డసరపాకు కషాయంబున లేనె, చక్కెర గలిపి నేవించిన రక్తపిత్తము, కాసము, శ్వాసము, స్వరభంగము అనురోగంబులు నశించును. బంగయాకును చూర్ణముచేసి యందు కొంచెము లేనె బైచి దానితో రాత్రులయందు నేవించిన నిద్రగల్గును. మఱియు అతిసారము, గ్రహణి నశించి అగ్నిదీప్తిగల్గును. సౌవర్ణ లవణము, కరక కాయలు, పిప్పళ్లు వీనిచూర్ణమునుగలిపి యుష్ణోదకంబుతో నేవించిన శూల, అజీర్ణము నశించును. పిప్పలిచూర్ణమును లేనెగలిపి పుచ్చుకొనిన జ్వరములు నశించును. దానిచ్చుపువ్వులరసముతో నేవించిన స్టీహము, వాతరక్తము, వాంతి, మూలవ్యాధి, ముక్కు నుండిరక్తముగాఱుట నశించు. గరికెగడ్డిరసముల శర్కరగలిపి అందు నీయోషధమునుచేర్చి నస్యముజేసిన ముక్కులో స్రవించెడి రక్తము హరించు. రేగుపిత్తులలోని నివృషివృట్లు, నెమలిరెక్కలభస్మము వీనియందు శర్కర, లేనె గలిపి దానితో పుచ్చుకొనిన, వాంతులు, ఎక్కిళ్లు హరించు. మఱియు నీయోగంబున చెప్పబడిన వధ్యాహార, విహారానుపానము లను, మృగాంకపోటలీరసము, హేమగర్భపోటలీరసము, మాక్షికము మొదలగువానియం దనుష్ఠింపఁదగును.

❖ తయరోగములకు లఘులోకనాథరసము. ❖

వరాటభస్మమణ్డూరం చూర్ణయిత్యా ఘృతే వచేత్,
తత్సమం మరిచం చూర్ణం నాగవల్యా విభావితమ్. 83
తచ్ఛూర్ణం మధునా లేహ్యమథవా నవనీతకైః,
మాషమాత్రం త్తయం హన్తి యామే యామే చ భక్షితమ్.
లోకనాథరసో హ్యేష మణ్డూర్ద్రాజయత్తనుత్,

గవ్వభస్మము ఒకభాగము, మండురము ఒకభాగము, మిరియములచూర్ణము రెండుభాగములు వీనిని ఖల్వంబున నేయి, తమలపాకులరసము వీనితో మర్చించి మాష ప్రమాణముగ మాత్రలచేసి లేనెతోగాని, వెన్నతోగాని యామమున కొకసారి నేవించిన రాజయత్తము మండలమునకు నివర్తించును.

❖ తయరోగములకు మృగాంకపోటలీరసము. ❖

భూర్ణవత్తనుపత్రాణి హేమ్నస్సూక్ష్మాణి కారయేత్. 85
తుల్యాని తాని సూర్యేన ఖల్వే షిప్త్యా విమర్దయేత్,
కాఞ్చనారరసేనైవ జ్వాలాముఖ్యా రసేన వా. 86
లాంగల్యా వా రసైస్తావద్యావద్భవతి పిప్టకః,
తతో హేమ్నస్సత్తుగ్ధాంశం టజ్జుణం తత్ర నిక్షిపేత్. 87
పిప్టీమాక్షికచూర్ణం చ హేమద్విగుణమావవేత్,

తేషు సర్వసమం గన్ధం క్షిప్త్వా చైకత్ర మద్దయేత్. 88

తేషాం కృత్వా తతో గోలం వాసాభిః పరివేష్టయేత్,
పశ్చాత్పదా వేష్టయిత్వా శోచయిత్వా చ ధారయేత్. 89

శరావసముపసాంతే తత్ర ముద్రాం ప్రదాపయేత్,
లవణాపూరితే భాణ్డే ధారయేత్తం చ సముపటమ్. 90

ముద్రాం దత్వా శోషయిత్వా బహుభిర్గోమయైః పుటేత్,
తతశ్శీతే సమాహృత్య గన్ధం సూతసమం క్షిపేత్. 91

ఘృష్ట్యా చ పూర్వవత్తల్పే పుశేద్దజపుటేన చ,
స్వాజ్జశీతం తతో నీత్వా గుంజాయుగ్గం ప్రకల్పయేత్. 92

అష్టభిర్చరిచైద్యక్తో కృష్ణాత్రయయుతోఽథవా,
విలోక్య దేయో దోషాదీనైకై కా రసరక్తికా. 93

సర్పిషా మధునావాపి దద్యాద్దోషాద్యపేక్షయా,
లోకనాథసమం పథ్యం కుర్యాత్స్వస్థమనాశ్శుచిః. 94

శ్లేష్మాణం గ్రహణీం కాసం శ్వాసం క్షయమరోచకం,
మృగాంకోఽయం రసో హన్యాత్కృశత్వం బలహానితామ్. 95

బంగారురేకులను భుజవత్తమువలె చలచగఁ జేసి దానికిసమముగ శుద్ధసూతంబును

గలిపి దేవకాంచనపురసమునగాని, జ్వాలాముఖీరసమునగాని, చెన్నుచెర్లగడ్డరసమునగాని
బాగుగానూటి పిమ్మట బంగారమునకు నాలవపాలు వెలిగారముగలిపి, బంగారమునకురెండిం
తలు ముత్తెయపుభస్మము గలిపి అన్నిటికిని సమముగ గంధకముగలిపి పూర్వపురసము
లలో నెద్దానిచే నైన మర్దించి యడ్డసరపాకులలో చుట్టి మన్నుపూసి యెండించి శరా
వంబుననుంచి చీలజేసి కుండలోనగమువరకు నుప్పొబోసి దానిపైనాశరావంబునిడి దానిపై
మరలనుప్పొబోసి యాకుండమూఁతి కొకశరావంబునుమూసి చీలమన్నుననెండించి, ఆపు
యేరుపిడకలతో గజపుటంబిడి స్వాంగశీతలంబైన పిదప గ్రహింపవలయును. మరల నీరస
మునకు సమముగా గంధకము, పాదరసము వీనినిగలిపి పూర్వపురసములలో నెద్దానిచే నైన
మర్దించి మరల గజపుటంబిడి స్వాంగశీతలంబైన పిదప నీయాషధమును రెండుగురిగింజల
ప్రమాణమును ఎనిమిదిమిరియములదూర్జముతోగాని, మూఁడుపిప్పళ్లచూర్ణముతోగాని,
దోషతారతమ్యముచే లేనెతోగాని, నేతితోగాని, ఆయారోగంబుల కనుకూలమగు నను
పానముతోగాని యొసంగిన శ్లేష్మము, గ్రహణి, కాసము, శ్వాసము, క్షయ, ఆరోచ
కము, కార్యము, దౌర్బల్యము నశించును. ఇందు లోకనాథరసంబునచెప్పబడిన పథ్య
మును చేయందగును. ఇయ్యది ప్రసిద్ధంబగు మృగాంకపాటలీరస మనంబడును.

—● కఫక్షయాయులకు హేమగర్భపోటలీరసము. —●

- సూతాత్పదప్రమాణేన హేమ్నః షిష్టం ప్రకల్పయేత్,
తయోస్సాన్యద్విగ్విగుణో గన్తో మర్దయేత్కాంచనారిణా. 96
- కృత్వా గోలం షీపేన్దూషాసమ్ముతే ముద్రయేత్తతః,
పచేద్బాఘరయస్త్రేణ వాసరత్రితయం బుధః. 97
- తత ఉద్భృత్య తత్సర్వం దద్యాన్తంధం చ తత్సమం,
మర్దయేచ్ఛార్ద్రాకరపైశ్చిత్రకస్వరసేన చ. 98
- స్థూలసీతవరాటాంశ్చ పూరయేత్తేన యుక్తితః,
ఏతస్మాదాషఢాత్కుర్యాదప్తమాంశేన టక్కుణమ్. 99
- టక్కుణార్ధం విషం దత్వా పిష్ట్యా సేవయండదుగ్ధకైః,
ముద్రయేత్తేన కల్పేన వరాటానాం ముఖాని చ. 100
- భాణ్డే చూర్ణప్రలిప్తేఽథ ధృత్వా ముద్రాం ప్రదాపయేత్,
గర్తే హస్తాన్నితే ధృత్వా పుశ్చేద్యజపుశేన చ. 101
- స్వాంగశీతం రసం జ్ఞాత్వా ప్రదద్యాల్లోకనాథవత్,
పథ్యం మృగాజ్కువద్దేయం త్రిదినం లవణం త్యజేత్. 102
- యదా ఛర్దిర్భవేత్తస్య దద్యాచ్చిన్నా శృతం తథా,
మధుయుక్తం తథా శ్లేష్మకోపే దద్యాద్దుదాద్ద్యోకమ్. 103
- విరేకే భర్జితాభజ్ఞా ప్రదేయా దధిసంయుతా,
జయేత్కాసం క్షయం శ్వాసం గ్రహణీమరుచిం తథా. 104
- అగ్నిం చ కురుతే దీప్తం కఫవారం నియచ్ఛతి,
హేమగర్భః పరో జ్ఞేయో రసః పోటలికాభిధః. 105

శుద్ధిచేసిన పాదరసము ఒకభాగము, సువర్ణముపాదరసములో నాలవభాగము, ఈ రెంటిని సమముగ గంధకమును గ్రహించి దేవకాంచనపురసముతో మర్దించి యుండఁ జేసి శరావసంపుటంబుననుంచి యాశరావంబులకు సంధిబంధముగావించి భూధరయం త్రంబున మూడుదినంబులు పుటంబిడి పిమ్మట స్వాంగశీతలమైనతోడనే, యాయాష ధమునకు సమముగ శుద్ధగంధకమును బోసి అల్లపురసముతోడను, చిత్రమూలరసము తోడను మర్దించి యద్దానిని పసుపురంగుగల గవ్వలలోనుంచి యాగవ్వలముఖమున ఔషధమున కెనిమిదవపాలు టంకణము, టంకణమునకు ఆర్ధభాగము వత్సనాభి వీనిని బాఁగి జెమడుపాలలోమర్దించి సంధిబంధముగావించి యొకకుండకు అడుగున సున్నము

పూసి యాగవల్ల నాకుండలొనుంచి దానికి వైన నొకకుండను బోర్లించి సంధిబంధము గావించి మూరప్రమాణము లోఁతుగలగోలిలో గజపుటంబిడి స్వాంగశీతలంబైన పిచ్చట నీయాషధమును లోకనాథరసమువలెను, మృగాంకరసమువలెను పథ్యములతోడను, అను పానంబులతోడను సేవింపందగును. ఈయాషధసేవయందు మూఁడుదినములు ఉపవస విసర్జించవలెను. ఈయాషధంబుచే వాంతియగుచుండిన తిష్ఠతీగకమాయంబున లేనెగలిసి సేవించిన వాంతులు మానును. కఫప్రకోపంబయ్యెనేని బెల్లమును, అల్లము చేర్చి సేవింప దగును. విరేచనంబులయ్యెనేని బంగియాకునుకొంచెముచేయించి పెరుగుతో సేవింపవలెను. ఈహేమగర్భపాటలీరసమును సేవించుటచే కాసము, శ్వాసము, గ్రహిణి, అరోచకము, కఫవాతము నశించును. అగ్నిదీప్తి గలిగించును.

❧ కఫక్షయోదులకు రెండవ హేమగర్భపాటలీరసము. ❧

- రసస్య భాగాశ్చత్వారస్తావ స్తః కనకస్య చ,
తయోశ్చ పిష్టికాం కృత్వా గన్ధో ద్వాదశభాగికః. 106
- కుర్యాత్కజ్జలికాం తేషాం ముక్తాభాగాశ్చ షోడశ,
చతుర్వింశశ్చ శంఖస్య భాగైకం టక్కుణస్య చ. 107
- ఏకత్ర మర్దయేత్సర్వం పక్వనిమ్బాకజైరన్తైః,
కృత్వా తేషాం తతో గోలం మాషాసమ్ముటకే న్యసేత్. 108
- ముద్రాం దత్వా తతో హస్తమాత్రే గర్భే చ గోమయైః,
పుటేద్దజపుటేనైవ స్వాజ్ఞశీతం సముద్ధరేత్. 109
- పిష్ట్యా గుజ్జాచతుర్దానం దద్యాద్దవ్యాజ్యసంయుతం,
ఏకోనన్త్రింశదున్తానమరీచైస్సహ దీయతే. 110
- రాజతే మృణ్మయే పాత్రే కాదజేనాఽవలేహయేత్,
లోకనాథసమం పథ్యం కుర్యాత్ప్రయతమానసః. 111
- కాసే శ్వాసే క్షయే వాతే కఫే గ్రహణికాగదే,
అతిసారే ప్రయోక్తవ్యా పోటలీ హేమగర్భికా. 112

శుద్ధిచేసినరసము నాలుగుభాగములు, బంగారము నాలుగుభాగములు వీనిని ఖల్వ ముననూరి పిచ్చట గంధకమును రసమునకు పదిరెండింతలు గలిపి కజ్జలిచేసి పిచ్చట ముత్యపు భస్మమును రసమునకు పదునాటింతలు గలిపి టంకణము ఒకభాగము, శంఖభస్మము ఇరువది నాలుగుభాగములు గలిపి ముదురు వేపచెక్కరసముతో మర్దించి పిచ్చట యుండచేసి దాని మూసలొనుంచి వైన నొకమూసయుంచి సంధిబంధముగావించి మూఁడుగోలిలో ఆవు యేరుపిడకలచే గజపుటంబిడి స్వాంగశీతలమైన పిచ్చట దానినిమెత్తగానూటి నాలుగుగురి

గింజల ప్రమాణమును పదిలోమ్మిదిమియముల చూర్ణముతోఁ గలిపి తరువాత నావు నేయితో గలిపి వెండిపాత్రమునగాని, మంటిపాత్రమునగాని యుంచి శుద్ధాంతకరణముతో సేవించిన కాసము, శ్వాసము, క్షయము, వాతకఫము, గ్రహణి, అతిసారము నశించును. ఇందు లోకనాథరసంబున చెప్పఁబడిన పథ్యమును చేయవలయును. ఇయ్యది రెండవ హేమగర్భప్రబలిరస మనంబడును.

❧ విషమజ్వరములకు మహాజ్వరాంకుశము. ❧

శుద్ధసూతో విషం గంధః ప్రత్యేకం శాణసమ్మితాః,
ధూర్తబీజం త్రిశాణం స్యాత్సర్వభౌత్య ద్విగుణా భవేత్. 113

హేమాహ్వ కారయేదేహం సూక్ష్మం చూర్ణం ప్రయత్నతః,
దేయం జమ్బూరమజ్జాభిశుక్లం గుఱ్ఱాద్వయోన్మితమ్. 114

ఆర్ద్రకస్పర్శరవైర్వాపి జ్వరం హన్తి త్రిదోషజం,
ఏకాహికం ద్వాష్టిహికం వా త్ర్యాహికం వా చతుర్థకమ్. 115

విషమం చ జ్వరం హన్యాద్విఖ్యాతోఽయం జ్వరాఙ్ముశః,

శుద్ధిచేసినరసము ఒకశాణము, శుద్ధిచేసిన పత్తనాభి ఒకశాణము, శుద్ధిచేసిన గంధకము ఒకశాణము, శుద్ధిచేసిన ఉమ్మైతవిత్తులు మూడుశాణములు వీనికన్నిటికిని రెండింతలు నేలతంగెడువిత్తులు, ఇటుల వీనినన్నిటిని మెత్తగ చూర్ణముగావించి యాచూర్ణమును రెండుగురిగింజల ప్రమాణమును నిమ్మపండ్లరసముతోగాని, అల్లపురసముతోగాని సేవించిన నన్ని పాతజ్వరము, సంతతజ్వరము, సతతజ్వరము, అన్యేద్యుష్కము, తృతీయకజ్వరము, చతుర్థకజ్వరము, విషమజ్వరము నశించును. ఇయ్యది సుప్రసిద్ధంబగు జ్వరాంకుశరస మనంబడును.

❧ అతిసారములకు ఆనందభైరవరసము. ❧

దరదం వత్సనాభం చ మరిచం టంకణం కణామ్. 116

చూర్ణయేత్సమభాగేన రసో హ్యనందభైరవః,
గుఱ్ఱాకం వా ద్విగుఱ్ఱం వా బలం జ్ఞాత్వా ప్రయోజయేత్. 117

మధునా లేహయేచ్ఛాను కుటజపత్య ఫలం త్వచం,
చూర్ణితం కర్షమాత్రం తు త్రిదోషాత్థాతిసారమత్. 118

దధ్యన్నం దాపయేత్పత్థ్యం గవ్యాజ్యం తక్రమేవ చ,
పిపాసాయాం జలం శీతం విజయా చ హితా నిశి. 119

శుద్ధిజేసినఇంగిలీకము, శుద్ధిచేసినవత్సనాభి, మిరియములు, టంకణము, పిప్పర్లు వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముగావించి రోగబలానుసారంబుగ ఒక గురిగింజప్రమాణముగాని, రెండుగురిగింజల ప్రమాణముగాని, కర్షప్రమాణముగ కొడిసెపాలవిత్తులు, పట్ట వీనిచూర్ణమును కలిపి తేనెతో సేవించిన త్రిదోహతీసారము నశించును. ఇయ్యది శ్రేష్ఠంబగు ఆనందభైరవరస మనంబడును. ఇందు ఆవునేయి, పెరుంగు, మజ్జిగ వీనితో నెద్దానిచే వైన యన్నమును భుజింపవలెను. శీతోదకము పానంబుచేయఁదగును. రాత్రియందు బంగి యాకును సేవించుట ఉత్తమంబు.

❖ సన్ని పాతాదులకు లఘుసూచికాభరణరసము. ❖

విషం పలమితం సూతశ్శాణికశూర్ణయేద్ద్యయం,
తచ్ఛూర్ణం సమ్ముటే ఊప్త్యా కాచలిప్తశరావయోః. 120

ముద్రాం దత్వా చ సంశోష్య తతశ్చుల్యాం నివేశయేత్,
వహ్నిం శనైశ్శనైః కుర్యాత్ప్రహరద్వయసంఖ్యయా. 121

తత ఉద్ధాట్య తన్ముద్రాముపరిస్థశరావకే,
సంలగ్నో యో భవేత్సూతస్తం గృహ్ణీయాచ్ఛనైశ్శనైః. 122

వాయుస్పర్శో యథా న స్యాత్తథా కుప్యాం నివేశయేత్,
యావత్సూచ్యాముఖే లగ్నం కుప్యా నిర్మాతీ భేషజమ్. 123

తావన్తాత్రో రసో దేయో మూర్ఛితే సన్నిపాతని,
ఊరేణ ప్రఊపేన్తూర్ఘ్ని తత్రాంగుల్యా చ ఘర్షయేత్. 124

రక్తభేషజసమ్మూర్ఛితోఽపి హి జీవతి,
తతైవ సర్పదప్తస్తు మృతావస్థోఽపి జీవతి. 125

యదా తాపో భవేత్తస్య మధురం తత్ర దీయతే,

శుద్ధిచేసినవత్సనాభి ఒకపలము, శుద్ధిచేసినపాదరసము ఒకకాణము వీనిని చూర్ణముగావించి యాచూర్ణమును గాఢాభ్రాసినమంటి శరావంబున నుంచి సిమ్మట దానిపైన మరల గాఢాభ్రాసినశరావము బోర్లించి సంధిబంధము గావించి యారఁబెట్టి రెండుజాములు నూత్నాన్నిచే వండి స్వాంగశీతలమైన సిమ్మట విప్పి పైశరావంబున నంటియున్న పాదరసమును గ్రహించి దానిని గాలిసోకని గాఢాశుష్కలూణంచవలెను. సన్ని పాతముచే మూర్ఛఁజెందియున్న రోగియొక్క శరంబుననున్న వెండ్రుకలను నూడదీసి యాస్థలమున నీయావధము నూది మొనకు వచ్చునంతవేసి యారసములూనఁ బ్రవేశించి రక్తముతోగలియుపఱుకును వేలితో మర్దించవలెను. మఱియు నాస్థలమున పాలు పోయవలెను. ఇట్లుచేసిన

వాడు తెలివి నొంది జీవించును. ఇట్లునే పాముగఱచినవానిగూడ నీ యందగును. ఈచికిత్సచే తాపముగలిగెనేని మధుర, శీతలవదార్థముల నీయం దగును.

— ౧౭ సన్నిపాతములకు జలచూడామణిరసము. —

భస్మసూతసమం గన్ధం గన్ధాత్పాదం మనశ్శిలామ్ 126

మాఝీకం పిప్పలీవోష్ణ్యం ప్రత్యేకం శిలయా సమం,
చూర్ణయేద్భావయేత్పితైర్నత్యమాయూరసమ్భవైః. 127

సప్తథా భావయేచ్ఛుచ్ఛం దేయం గుఱ్ఱాద్వయం హితం;
తాలఃర్జీరసం చాను పశ్చుకోలశృతేన వా. 128

జలచూడరసో నామ సన్నిపాతం నియచ్ఛతి,
జలయోగశ్చ కర్తవ్యస్తేన వీర్యం భవేద్రనే. 129

రసభస్మము ఒకభాగము, శుద్ధగంధకము ఒకభాగము, శుద్ధిచేసిన మణిశిల నాలవభాగము, స్వర్ణమాఝీకము, పిప్పళ్లు, త్రికటుకములు ఇవి ప్రత్యేకముగా మణిశిలతో సమానభాగములు. ఇట్లు వీని చూర్ణముగావించి చేప, నెమలి వీనిపిత్తములతో నేడు మాటులు భావనచేసి ఎండించి నేలతాడి గడ్డరసముతోగాని, పంచకోలకషాయముతోగాని, రెండు గురిగింజలప్రమాణమును నేవించిన సన్నిపాతము హరించును. మణియు రోగియుండెడిస్థలమున నీరుచల్లుచుండిన నీరసమునకు వీర్యము వృద్ధియగును. ఇందు పిప్పళ్లు త్రికటుకములకంటె మఱువ వేరుగా చెప్పటచే మణిశిలకంటె రెండింతలు గ్రహింపవలెనని భావము. ఇది జలచూడామణి రసము.

— ౧౮ సన్నిపాతములకు పశ్చువక్త్రరసము. —

శుద్ధసూతం విషం గన్ధం మరీచం టంకణం కణా,
మర్దయేద్ధూర్తజైర్ద్రావైర్దినమేకస్తు శోషయేత్. 130

పశ్చువక్త్రో రసో నామ ద్విగుఱ్ఱాస్సన్నిపాతహా,
అర్కమూలకషాయస్తు సత్క్రూషమనుపాయయేత్. 131

యుక్తం దధోద్దనం పథ్యం జలయోగం చ కారయేత్,
రసేనానేన శామ్యన్తి సత్తోద్రేణ కఫాదయః. 132

మధ్వాన్ద్రోకరసం చాను పిబేగ్నివివృద్ధయే,
యథేష్టం ఘృతమాంసాశీ శక్తో భవతి పావకః. 133

శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధిచేసిన వత్సనాభి, శుద్ధగంధకము, మిరియము, టంకణము పిప్పళ్లు వీనిని సమముగ ఉష్ణైత్తరసముతో నొక దినము మర్దించి, యందు రెండు గురిగింజల ప్రమాణమును త్రికటుకచూర్ణమును గలిపి జిల్లేడువేళ్లకషాయముతో నేవి

చిన నన్ని పాతము హరించును. తేనెతో నేవించిన కఫరోగములు హరించును. మఱియు వీనిని అల్లపురసము, తేనె వీనితోగలిపి నేవించి నేయి, మాంసము వీనిని యభేష్టముగ భుజించినను అన్నిదీప్తి గలుగును. మఱియు నన్ని పాతరోగికి పెరుగుతో నన్నముఁ బెట్టి, యాశ్లమున పూర్వమువలెనే నీటిని జల్లవలెను.

—ॐ నన్ని పాతములకు ఉన్నతరసము. ॐ—

రసం గంధకతుల్యంశం ధత్తూరఫలజై రసైః,
మర్దయేద్దినమేకం చ తత్తుల్యత్రికటుం ఊషేత్. 134

ఉన్నతాభ్యో రసో నామ్నా నస్యే స్యాత్సన్నిపాతజిత్,
శుద్ధిజేసిన పాదరసము ఒక భాగము, శుద్ధగంధకము ఒక భాగము, త్రికటుక
ములు రెండు భాగములు వీనిని ఉష్ణైత్త కాయలరసముతో ఒకదినము మర్దించి నన్ని పాత
రోగికి నన్యముగావించిన నన్ని పాతము హరించును.

—ॐ నన్ని పాతములకు అంజనము. ॐ—

నిస్త్య జ్వేపాలబీజం చ దశసిష్క్మం విచూర్ణయేత్. 135

మరిచం పిప్పలీ సూతం ప్రతినిష్క్మం విమిశ్రయేత్,
భావ్యో జమ్బూరజైర్ద్ధ్రావై సుప్తాహం సమ్ప్రయత్న తః. 136
రసోఽయమంజనే దత్తసన్నిపాతం వినాశయేత్,

పొట్టుతీసి శుద్ధిజేసిన నేపాళపువ్వు పది నిష్క్మములు, మిరియములు, పిప్పళ్లు,
రసభస్మము ఇవి ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కనిష్క్మము. వీనిని నిష్కషండ్లరసముతో నేడు
దినములు భావనచేసి యెండించి దానిని అంజనము చేసిన నన్ని పాతము హరించును.

—ॐ శూలాదులకు నారాచరసము. ॐ—

సూతం టంకణకం తుల్యం మరిచం సూతతుల్యకమ్. 137

గంధకః పిప్పలీ శుంఠీ ద్వా ద్వా భాగా విచూర్ణయేత్,
సర్వతుల్యం ఊషేద్దన్తి బీజం నిస్తుపితం భిషక్. 138

ద్విగుజ్జం రేచనం సిద్ధం నారాచోఽయం మహారసః,
ఆథ్దానం శూలవిప్లంభముదావర్తం చ నాశయేత్. 139

శుద్ధిచేసిన పాదరసము ఒక భాగము, టంకణము ఒక భాగము, మిరియములు
ఒక భాగము, శుద్ధగంధకము రెండు భాగములు, పిప్పళ్లు రెండు భాగములు, సొంటి
రెండు భాగములు గ్రహించి వీనికన్నిటికి సమముగా శుద్ధిచేసిన నేపాళపుత్తలను గలిపి
చక్కగ మర్దించి రెండుగురిగింజలంత మాత్రలుచేసి యొకమాత్రను ఉష్ణదీపకంబుతో

సేవించిన రేచనంబై కడుపుబ్బరము, కూలము, మలబంధము, ఉదావర్తము నశించును.
ఇది నారాచరసం బనంబడును.

— ౧౭ కూలలకు ఇచ్చాభేదీరసము. ౧౭ —

దరదం టంకణశ్శుంఠీ పిప్పలీచేతి కార్షికాః,
హేమాహ్వో పలమాత్రా స్యాద్ధస్తీబీజం చ తత్సమమ్. 140
విచూర్ణైశ్చ క్ర సర్వాణి గోదుగ్ధేనైవ పాయయేత్,

త్రిగుజ్జం రేచనం దద్యాద్విష్టం చాథ్మానరోగిషు. 141

శుద్ధిచేసిన ఇంగిలీకము, వెలిగారము, పిప్పళ్లు, శుంఠి ఇవి ప్రత్యేకముగా
నొక్కొక్కర్నము, ఉమ్మెత్తవిత్తులు ఒక పలము, నేపాళపువిత్తులు ఒక పలము ఇటుల
వీనిని చూర్ణముగావించి మూడు గురిగింజల ప్రమాణముగా ఆవుపాలతో సేవించిన విరే
చనంబై మలబంధము, ఉబ్బరము నశించును.

— ౧౮ ప్ర మేహములకు వసంతకుసుమాకరము. ౧౮ —

ద్వాభాగౌ హేమభూతేశ్చ గగనం చాపి తత్సమం,
లోహభస్మ త్రయోభాగాశ్చ త్వారో రసభస్మనః. 142

వంగభస్మ త్రిభాగం స్యాత్సర్వమేకత్ర మర్దయేత్,
ప్రవాళం మాక్తికం చైవ రససామ్యేన యోజయేత్. 143

భావనా గవ్యదుగ్ధేన రనైర్ఘృష్టా చ రూషకైః,
హరిద్రా వారిణా చైవ మోచకందరనేన చ. 144

శతపత్రరసేనాపి మాలత్యాస్వరసేన చ,
పశ్చాత్సర్వగమదశ్చంద్రతులసీరసభావితః. 145

కుసుమాకరనామామయం వసంతపదపూర్వకః,
గుంజాద్వయం దదీతాస్య మధునా సర్వమేహజిత్. 146

సితాచందనసంయుక్తశ్చామ్లపిత్తాదిరోగజిత్,

సువర్ణభస్మము రెండుభాగములు, అభ్రకభస్మము రెండుభాగములు, లోహ
భస్మము మూడుభాగములు, రసభస్మము నాలుగుభాగములు, వంగభస్మము మూడు
భాగములు, పగడభస్మము నాలుగుభాగములు, ముత్తెయములభస్మము నాలుగుభాగములు
ఇటుల వీనిని అడ్డసర పాకురసముతో మర్దించి పిష్టుట ఆవుపాలు, పసుపునీరు, అరటిదువ
రసము, తామరపువ్వులరసము, మాతీపువ్వుములరసము, కస్తూరి, పచ్చకర్పూరము, తులసీ

యాకురసము వీనిలో ప్రత్యేకముగా భావనచేసి రెండుగురిగింజలంత ప్రమాణముం
సేవించిన సర్వప్రమేహములు నశించును. మఱియు వంచదార, మందిగంధ
యనుపానంబుతో సేవించిన అష్టసిత్తము మొదలగు రోగంబులు నశించును.
సుప్రసిద్ధంబగు వసంతకుసుమాకరరసము.

❧ ఊయరోగమునకు రాజమృగాంకరసము. ❧

భస్మసూత్రత్రయోభాగా భాగైకం హేమభస్మకం,
మృతా భ్రస్య చ భాగైకం శిలాగన్ధకతాళకమ్.

ప్రతిభాగద్వయం శుద్ధమేకీకృత్య విచూర్ణయేత్,
వరాటాన్పూరయేత్తేన చాగ్నిక్షీరేణ టంజ్కుణమ్.

పిష్ట్యా తేన ముఖం రుధ్వా మృద్భాండే తన్నిరోధయేత్,
శుష్కం గజపుశే పక్త్వా చూర్ణయేత్స్వాంగశీతలమ్.

రసో రాజమృగాజ్ఞోఽయం చతుర్థంజః ఊయాపహః,
దశపిప్పలికాక్షౌద్రైరేకోన త్రింశదూషణైః.

రసభస్మము మూడుభాగములు, సువర్ణ (బంగారు) భస్మము ఒకభాగము
భస్మము ఒకభాగము, శుద్ధిచేసినమణిశిల రెండుభాగములు, శుద్ధగంధకము రెండు
ములు ఇటుల వీనిని ఖల్వములో మెత్తగ చూర్ణముగావించి గవ్వలలోపై చివా
మును మేకపాలతో నూరిన టంకణముతో బంధముగావించి యెండించి మండి
ములోనుంచి దాని ముఖమును బంధించి యెండించి గజపుటంబిడి స్వాంగశీతలమై
యా యకాషధమును గ్రహించి చూర్ణముగావించి యందు నాల్గు గురిగింజల్
మును పది పిప్పళ్లచూర్ణము, పది తొమ్మిది మిరియములచూర్ణము వీనితో జేర్చి
సేవించిన రాజయక్షుము నశించును.

❧ ఊయరోగములకు స్వయమగ్నిరసము. ❧

శుద్ధం సూతం ద్విధా గంధం కుర్యాత్థల్వేన కజ్జలీం,
తయోస్సమం తీక్ష్ణచూర్ణం మర్దయేత్కన్యకాద్రవైః.

ద్వియామాస్తే కృతం గోలం తామ్రపాత్రే వినిషీపేత్,
ఆచ్ఛాద్యైరండపత్రేణ యామార్థే తూష్ణతాం వ్రజేత్.

థాన్యరాశౌ న్యసేత్పశ్చాదహారాత్రాత్సముద్ధరేత్,
సంచూర్ణ్య గాలయేద్వస్త్రైస్సత్యం వారితరం భవేత్.

భావయేత్కన్యకాద్రావైస్సప్తథా భృంగజైస్తథా,
కాకమాచీకురంటోఢద్రావై ర్తుండాశ్చనర్మవైః. 154

సహదేవమృతానీల్యా నిర్గుండాశ్చిత్రకైస్తథా,
సప్తథాతు పృథగ్ద్రావై రాభస్యం శోష్యం తథాతపే. 155

సిద్ధయోగో హ్యయం ఖ్యాతస్సిద్ధానాం చ ముఖాగతః,
అనుభూతో మయా సత్యం సర్వరోగగణాపహః. 156

త్రిఫలామధుసంయుక్తస్సర్వరోగేషు యోజయేత్,
త్రికటుత్రిఫలైలాభిర్జ్వాతిఫలవంగకైః. 157

నవభాగోన్మితైరేతైస్సమః పూర్వరసో భవేత్,
సంచూర్ణ్య లోడయేత్కౌద్రైర్భక్ష్యం నిష్కద్వయం ద్వయమ్.
స్వయమగ్నిరసో నామ్నా త్మయకాసనికృష్టనః,

శుద్ధిచేసినపాదరసము ఒకభాగము, శుద్ధగంధకము రెండుభాగములు వీనిని ఖల్వములో కజ్జలిగావించి వీనికి సమముగా లోహభస్మముగలిపి కలబందముట్టల రసముచే రెండుభాములు మర్దించి పిమ్మట సీముద్దను తామ్రపాత్రలో నునిచి పైన, నాముదపు ఆకులచే గవ్వవలెను. దానిని నాలుగు గడియలుంచిన ఔష్ణ్యముచే పాకంబగును. పిమ్మట దానిని ధాన్యరాశియందు ఒకదినముంచి పిమ్మట నూరి వస్త్రగాలితముచేసిన నయ్యది వారితరం (నీటియందు తేలనది) బగును. పిమ్మట నాచూర్ణమును కలబందరసము, గుంటగలగరాకురసము, కాచియాకురసము, గోరింటయాకురసము, బోడతరపురసము, తెల్లగలిజేరురసము, సహదేవియాకురసము, తిప్పతీగరసము, వావిలియాకురసము, చిత్రమూలరసము వీనిలొ ప్రతిదానియందును నేడుమార్లు భావనచేసి ఎండ నెండించి యాసిద్ధమగురసమును రెండునిష్కములు త్రిఫలాచూర్ణము, లేనె వీనితో సేవించిన సర్వరోగములు నశించును. త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, ఏలకులు, జాజికాయ, లవంగములు వీనిని సమముచూర్ణముచేసి వీనికిన్నిటికిని సమముగా నీయకషధము గలిపి లేనెతో రెండునిష్కములు సేవించిన త్మయకాసములు నిస్సంశయముగ హరించును. ఇయ్యది అనుభూతంబగు స్వయమగ్నిరసమును సిద్ధయోగము.

— సర్వకాసములకు. అమృతార్ణవరసము. —

పారదం గంధకం శుద్ధం మృతలోహం చ టంకణమ్. 159

రాస్నావిడంగత్రిఫలా దేవదారుకటుత్రయం,

అమృతాపద్మకం ఔద్రం విశ్వం తుల్యం శచూర్ణితమ్. 16

త్రిగుంజం సర్వకాసార్తస్యేదమృతార్ణవం,

శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధగంధకము, లోహభస్మము, టంకణము, సన్నరాన్నము, వాయువిశంకములు, త్రిఫలములు, దేవదారు, త్రికటుకములు, తిప్పతీగ, పద్మకములు, శొంఠి వీనిని సమభాగంబులుగా తేనెతో మర్దనచేసి మూడుగురివిండగింజ లంత ప్రమాదమును అనుపానవిశేషంబుచే సేవించిన కానరోగములన్నియు శమించును.

— శ్వాసలకు సూర్యావర్తరసము. ౧౬ —

సూతార్థో గంధకో మద్ధో యామైకం కన్యకాద్రవైః. 16

ద్వయోస్తుల్యం తామ్రపత్రం పూర్వకల్పేన లేపయేత్,

దినైకం స్థాలికాయస్త్రే పక్త్వా చాదాయ చూర్ణయేత్. 16

సూర్యావర్తో రసో హ్యేషోద్విగుంజశ్శ్వాసజిద్భవేత్,

శుద్ధిచేసిన పాదరసము ఒకభాగము, గంధకము అర్థభాగము వీనిని కలబందరముచే నొక్కజాము మర్దించి శుద్ధిచేసిన పలుచని తామ్రపత్ర (రాగిరేకులు) ముల్లై సీకజ్జలినిపూసి మంటికుండలోనుంచి వైన సంధిబంధముగావించి ఒక అహారాత్రవ ప్రాయ్యమిద పాకము గావించవలయును. సిమ్మట స్వాంగశీతలమైన తోడనే యూరేలను మెత్తగనూరి యాచూర్ణమును చెండుగురిగింజల ప్రమాణముగ సేవించిన శ్వాసవహరించును.

— వాకరోగములకు స్వచ్ఛందశైరవరసము. ౧౬ —

శుద్ధం సూతం మృతం లోహం తాప్యం గంధకతాలకమ్. 16

పథ్యాగ్నిమథనిర్గుండీ త్రూషణం టంకణం విషం,

తుల్యం శం మర్దయేత్థల్వే దినం నిర్గుండికాద్రవైః. 16

ముణ్డీద్రావైర్దినైకం తు ద్విగుంజం వటకీకృతం,

భక్షయేద్వాతరోగార్తో నామ్నా స్వచ్ఛందశైరవమ్. 16

రాస్నామృతా దేవదారుశుణ్ణీవాతారిజం శృతం,

సగుద్గులుం పిబేత్కష్ణమనుపానం సుఖావహమ్. 16

శుద్ధిచేసిన పాదరసము, లోహభస్మము, స్వర్ణమాక్షికము, శుద్ధగంధకము, శుభ్రతాళకము, కరకకాయలు, కూరనెల్లి, నల్లవావిలి, త్రికటుకములు, టంకణము, శుద్ధిచేసి పత్సనాభి వీనిని సమభాగంబులుగా ఖల్వములో వైచి వావిలియాకురసముతో నొక్క

దినంబును, బోధకరపురసముతో నొక్కదినంబును మద్దించి రెండుగురిగింజల ప్రమాణము మాత్రలుచేసి యందొకమాత్రను నన్నరాన్ను, తిప్పతీగ, దేవదారు, సొంటి, ఆముదపు పేట్ల, వీని కషాయంబున శుద్ధిచేసిన మహిసాక్షి గుల్లముచేర్చి దాని యనుపాసంబున కించి దుష్టముగ నేవించిన వాతరోగములు హరించును.

— ౧౭ సంగ్రహణలకు హంసపాటలీరసము. ౧౭ —

దగ్ధాన్మక్షద్ధికాఽపిష్ట్యా త్రూషణం టఙ్గుణం విషం,
గన్ధకం శుద్ధసూతం చ తుల్యం జమ్బూరజైర్ద్రవైః. 167

మద్దయేద్యక్షయేన్నాపం మరిచాజ్యం లిహేదను,
నిహన్తి గ్రహణీరోగం పథ్యం తక్రోదనం హితమ్. 168

గవ్యభస్మము, త్రికటుకములు, టంకణము, శుద్ధిచేసిన పత్తనాళి, శుద్ధగంధకము, శుద్ధిచేసినరసము వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముగావించి నిమ్మపండ్లరసముతో మద్దించి మాషప్రమాణమును మిరియపు చూర్ణముతోఁగలిపి నేతితోనేవించిన గ్రహణి రోగము నశించును. ఇందు అన్నమును మజ్జికతో భుజింపవలయును. ఇది హంసపాటలీరస మనంబును.

— ౧౮ అశ్వరులకు త్రివిక్రమరసము. ౧౮ —

మృతం తామ్రమజాక్షిరైః పాచ్యం తుల్యైర్లతైర్ద్రవం,
తత్రామ్రం శుద్ధసూతం చ గన్ధకం చ సమం సమమ్. 169

నిర్ధండ్లీష్వరనైర్తద్ద్యం దిశం తద్దోలకం కృతం,
యామైకం వాలుకాయస్త్రే పాచ్యం భోజ్యం ద్విగుజ్జకమ్. 170

బీజపూరస్య మూలస్తు సజలం చానుపాయయేత్,
రసస్త్రివిక్రమో నామ్నా మాసై కేనాశ్శరీప్రణుత్. 171

తామ్రభస్మ మనకు సమముగా మేకపాలుబోసి యాపాలు ఇగురుపఱుగుగావి నిమ్మల నాభస్మమును గ్రహించి యాభస్మమునకు సమముగా శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధగంధకముఁగలిపి నల్లవావిలియాకురసముచే నొక్కదినము మద్దించి, వాలుకాయంత్రమునొకజాము పాకముఁజేసి స్వాంగశీతలమైన పిదప నాయాషధమును గ్రహించిదానిని రెండుగురిగింజల ప్రమాణమున మాడిఫలపురసముతో గాని, మాడిఫలపుష్పేష్ట కషాయముతోఁగాని నేవించిన నొక్కమాసములో నశ్వరరోగము హరించును.

— ౧౯ కుష్ఠములకు మహాతాలేశ్వరరసము. ౧౯ —

తాలం తాప్యం శిలాసూతం శుద్ధం నైర్ధనటఙ్గుణం,
సమాంశం చూర్ణయేత్థల్వే సూతాద్విగుణగన్ధకమ్. 172

గర్భతుల్యం మృతం తామ్రం జంబీరైర్దినపశ్చాత్కం,
మర్ద్యం పశ్చిః పుటైః పాచ్యం భూధరే సమ్ముటోదరే. 173

పుటేపుటే ద్రవైర్మర్ద్యం సర్వమేతచ్చ పట్టలం,
ద్విపలం మారితం తామ్రం లోహభస్మ చతుఃపలమ్. 174

జమ్బీరాశ్లేన తత్సర్వం దినం మర్ద్యం పుటేల్లఘు,
త్రింశదంశవిషం చాస్యత్ ఊర్జ్వా సర్వం విచూర్ణయేత్. 175

మాహిషాజ్యేన సంమిశ్రం నిష్కార్థం భక్షయేత్సదా,
మధ్యాజ్యైర్వాకుచీచూర్ణం కర్షమాత్రం లిహేదను. 176

సర్వకృష్ణాన్నిహంత్యాశు మహాతాలేశ్వరో రసః,

శుద్ధిచేసిన తాళకము, స్వర్ణమాక్షికభస్మము, శుద్ధిచేసిన మణిశిల, శుద్ధిచేసిన పాచరసము, సైంధవలవణము, టంకణము వీనిని సమభాగంబులుగాను, గంధకమును రసమునకు రెండింతలుగాను, గంధకమునకు సమముగా తామ్రభస్మమును గ్రహించి నిమ్మపండ్ల రసముతో వైరుదినములు మర్దించి శరావసంపుటంబున నిడి సంధిబంధముగావించి భూధరపుటంబిడవలయును. ఇట్టొక్కొక్కమాటును నిమ్మపండ్లరసముతో మర్దించుచు భూధరయంత్రమున నాటుమార్పు పుటంబిడవలయును. సిమ్మట నీయాషధంబు రెండుపలములు, తామ్రభస్మము, నాలుగుపలములు లోహభస్మము గలిపి మరల నిమ్మపండ్లరసముతో నొక్కదినము మర్దించి లఘుపుటంబిడవలయును. అనంతరంబు ఈయాషధమునకు ముప్పదియవపాలు శుద్ధిచేసిన వత్సనాభిగలిపి బాగుగా చూర్ణముగావించి అర్ధనిష్కప్రమాణమును ఎనుము నేరితో పుచ్చుకొని తరువాత బావించివిత్తుల చూర్ణము నొక్కకర్షము లేనె, నేయి, వీనితో గలిపి పుచ్చుకొనవలయును. ఇట్లు నేవించిన కుష్ఠరోగములన్నియు నిర్మూలంబగును.

❦ కుష్ఠకుఠారము. ❦

భస్మసూతసమో గడ్డో మృతాయస్తామగుగ్గులూ. 177

త్రిఫలా చ మహానింబశ్చిత్రకశ్చ శిలాజతు,
ఇత్యేతచ్ఛూర్ణితం కుర్యాత్ప్రత్యేకం శాణ్డోడశ. 178

చతుష్షష్టికరక్షాస్య బీజచూర్ణం ప్రకల్పయేత్,
చతుష్షష్టిమృతం చాభ్రం మధ్యాజ్యాభ్యాం విలోడయేత్. 179

స్నిగ్ధభాణ్డే ఘృతం ఖాదేద్ద్వినిష్కం సర్వకుష్ఠనుత్,
రసః కుష్ఠకుఠారోఽయం గలత్కుష్ఠనివారణః. 180

రసభస్మము, శుద్ధగంధకము, లోహభస్మము, తామ్రభస్మము, శుద్ధిచేసిన మహి
సాక్షిగుగ్గలము, త్రిఫలములు, తురకవేప, చిత్రమూలము, శిలాజతు పీనిని ప్రత్యేక
ముగా పదునాఱు శాణములయొత్తుగను, క్రానుగువిత్తులు అఱువదినాల్గు శాణములుగను,
పీనినన్నిటిని మార్జముగావించి యందు అఱువదినాలుగు శాణములు అభ్రకభస్మము
గలిపి నేతితో మగిన మంటిపాత్రయందుంచి యందు తేనె, నేయి గలిపి రెండునిష్క
ములు నేవించిన సర్వకుష్మరోగములు, గళత్కు-ష్మము నశించును.

— శ్వేతకుష్మములకు ఉదయాదిత్యరసము. —

శుద్ధసూతం ద్విధా గంధం మధ్యం కన్యాద్రవైర్గిసం,
తద్దోలం పితరీమధ్యే తామ్రపాత్రేణ రోధయేత్. 181

సూతకాద్విగుణేనైవ శుద్ధేనాథోముఖేన చ,
పార్శ్వే భస్మ నిధామూఢ పాత్రోర్ధ్వం గోమయం జలమ్. 182

కింఞ్చిత్కింఞ్చిత్ప్రదాతవ్యం చుల్యం యామద్వయం పచేత్,
చణ్డాగ్నినా తదుధృత్య స్వాగ్నిశీతం విమార్జయేత్. 183

కాళోదుంబరికాం వహ్నిం త్రిఫలాం రాజపృక్షకం,
విడజ్జం వాకుచీబీజం క్వాథయే త్తేన భావయేత్. 184

దిన్దైకముదయాదిత్యో రసో దేయో ద్విగుంజః,
విచర్పికాం దద్రుకుప్తం వాతరక్తం చ నాశయేత్. 185

అనుపానం చ కర్తవ్యం వాకుచీఫలచూర్ణకం,
ఖదిరస్య కషాయేణ సమేన పరిపాదితమ్. 186

త్రిశాణం తద్గవాం క్షీరైః క్వాఢైర్వా త్రిఫలైః విజేత్,
త్రిదినాంతే భవేత్స్ఫిటస్పష్టాహాద్వా కిలాసకే. 187

నీలీగుంజాశ్చ కాసీసం ధత్తూరం హంసపాదికం,
సూర్యభక్తాం చ చాణ్డేరీం పిష్ట్యా మూలాని లేపయేత్. 188

స్ఫోటస్థానప్రశాన్త్యర్థం సప్తరాత్రం సునగిపునః,
శ్వేతకుష్మాన్ని హంత్యాశు సాధ్యాసాధ్యం న సంశయః. 189

అపరశ్చిత్రలేపాఽపి కథ్యతేత్ర భిషగ్వరైః,
గుఙ్గాఫలాగ్నిచూర్ణం చ ప్రలేపశ్వేతకుష్మసుత్. 190

శిలాపామార్గభస్మాపి లిప్తశ్చిత్రం వినాశయేత్,

శుద్ధిచేసిన పాదరసము ఒకభాగము, శుద్ధగంధకము రెండుభాగములు, వీనిని కజ్జలి గావించి కలబందరసముచే నొకదినము మద్దించి, యుండజేసి చిన్నకుండయందుంచి, పాద రసమును ద్విగుణంబగు తామ్రముచే మూతచేసి యామూతను నాయుండవై బోర్లించి దానిచుట్టును బూడిదఁబోసి ప్రాయమిండఁచుచి రెండుభాములు క్రమాగ్నిచే వచనము చేయుచు నాయుంటవైన గోమయము నీళ్లనుకలిపి యానీటిచే మెల్లమెల్లన నాయుండను దడుపుచుండవలెను. పిమ్మట రెండుభాములకు గాఢాగ్నిచే వచనముగావించి స్వాంక్షితల మైనపిమ్మట నాయాషధమును ఖల్వములో నుంచి చూర్ణముగావించి బ్రహ్మమేడిపాలు, చిత్తమూలము, త్రిఫలములు, రేలకాయలగుఱ్ఱు, వాయునిశంగములు, బావంచివిత్తులు, వీని కషాయమున నొక్కదినము భావనచేసి యెండించి రెండుగురిగింజల ప్రమాణమునుతీసి యందు మూఁడుశాణములు బావంచివిత్తుల చూర్ణమునుగలిపి చండ్రుచెక్కఁకషాయముతో గాని, ఆవుపాలతోఁగాని, త్రిఫలకషాయముతోఁగాని నేవించిన విచర్చిక, దద్రువు, వాతరక్తము అను కుష్ఠములు నశించును. ఈ ఔషధమును నేవించిన నాలవదినమునగాని, ఎనిమిదవదినమున గాని శ్వేతకుష్ఠము (బొట్టు) గలస్థలమునబొబ్బలు జనించును. ఈ బొబ్బలకు నీలియాకు, గురిగింజ, అన్నభేది ఉమ్మెత్త, హంసపాది, ప్రొద్దుతిరుగుడుచెట్టు, పులిచింత, వీనిమూలము (వేళ్లు) లను చక్కగనూరి నీటితోగలిపి ఏడుదినములు లేపనముచేసిన నవి నశించి శ్వేతకుష్ఠము హరించును. మఱియు గురిగింజ, చిత్తమూలము వీనినిగాని, మఱి శీల, ఉత్తరేణిత్పరము వీనినిగాని నీటితోనూరి లేపనముచేసిన శ్విత్రకుష్ఠము హరించును. ఇది ఉదయాదిత్యోరస మనంబడును.

— కుష్ఠములకు సర్వేశ్వరరసము. —

- శుద్ధసూతం చతుర్ధంధం పలం యామం విచూర్ణయేత్. 191
 మృతతామ్రాభ్రలోహానాం దరదం చ పలంపలం,
 సువర్ణం రజతం వైవ ప్రత్యేకం దశనిష్కకమ్. 192
 మాషైకం మృతవజ్రం చ తాలం శుద్ధం పలద్వయం,
 జమ్బిరోస్తత్రవాసాభిస్సుహ్యార్కవిషముష్టిభిః. 193
 మర్ద్యం హయారజైర్ద్రావైః ప్రత్యేకేన దినందినం,
 ఏవం సప్తదినం మర్ద్యం తద్దోలం వస్త్రవేష్టితమ్. 194
 వాలుకాయస్త్రగం న్యేద్యం త్రిదినం లఘుపహ్నినా,
 ఆదాయ చూర్ణయేచ్ఛక్త్యం పలైకం యోజయేద్విషమ్ 195
 ద్విపలం పిప్పలీచూర్ణం మిశ్రం సర్వేశ్వరో రసః,
 ద్విగుంఘో లిప్యతే టౌద్రైస్సుప్తిమణ్డలకుఢసుత్, 196

వాకుచీ దేవకాష్టం కర్షమాత్రం విచూర్ణయేత్,
లిహేదేరండై లా క్షమనుపాసం సుఖావహమ్.

197

శుద్ధిచేసిన పాదరసము ఒకపలము, శుద్ధగంధకము నాల్గు పలములు, తామ్రభస్మము, అభ్రకభస్మము, లోహభస్మము, శుద్ధిచేసిన ఇంగిలీకము, ఇవి ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్క పలము, సువర్ణభస్మము రజతభస్మము ఇవి ప్రత్యేకముగా పది నిష్కములు, వజ్రభస్మము ఒక మాష ప్రమాణము, శుద్ధిచేసిన తాళకము రెండు పలములు, ఇటుల వీనిని ఖల్వములో నునిచి చూర్ణముగావించి నిమ్మపండ్లరసము, ఉమ్మై తరసము, అడ్డసరపురసము, జెముడుపాలు, జిల్లేడుపాలు, విషముష్టిరసము, గన్నేరు వేళ్లరసము వీనిచే ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్క దినము మర్దనచేసి యుండచేసి, యాయుండను బట్టను మూటగట్టి వాలుకాయంత్రమున మందాన్నిచే మూడుదినములు స్వేదనచేసి స్వాంగశీతలమైన పిచ్చుట మెత్తగూరి, యందు శుద్ధిజేసిన వత్సనాభిని ఒక పలము. పిప్పళ్లచూర్ణము రెండుపలములుగలిపి రెండు గురిగింజలంత మాత్రలుచేసి వానిలో నొక్కమాత్రను లేనెలో నేనించి పిచ్చుట భావించి విత్తులు, దేవదారు వీనిచూర్ణమును అర్ధప్రమాణముగ ఆముదములోఁగలిపి పుచ్చుకొనిన సుప్తికుష్మము, మండలకుష్మము నశించును.

— సుప్తికుష్మమునకు స్వర్ణక్షీరరసము. ౧౯౮ —

హేమాహ్వం షణ్ఘపలికాం షీప్త్యా తక్రఘటే పచేత్,
తక్రే జిల్లే సమాహృత్య పునఃక్షీరఘటే పచేత్.

198

షీరే జిల్లే సముద్భృత్య యోలయిత్వా విచూర్ణితః,
తచ్ఛూర్ణం షణ్ఘపలికం మరీచానాం పలద్వయమ్.

199

పలైకం మూర్ఛితం సూతమేకీకృత్య తు భక్షయేత్,
నిష్కైకం సుప్తికుష్టార్తస్వర్ణక్షీరీ రసోహ్యయమ్.

200

విదుపలముల హేమక్షీరి పుష్పములలో నొక్క ప్రస్థము మజ్జిఁగఁబోసి యామజ్జిగ యిగురుపటకుకాచి పిచ్చుట నొక్కప్రస్థము పాలుపోసి యాపాలు యిగురుపటకు కాచి పిచ్చుట నాపువ్వలను నీటితో శుభ్రముగ గడగి యాయైదుపలములలోను రెండుపలములు మిరియముల చూర్ణముగలిపి యందు రసభస్మము ఒకపలము గలిపి దానినుండి ఒక నిష్కప్రమాణమును నేరించిన సుప్తికుష్మము నశించును. ఇయ్యది శ్రేష్ఠంబగు స్వర్ణక్షీరీ రసము.

— ప్రమేహములకు మేహబద్ధరసము. ౨౦౧ —

భస్మసూతం మృతం కాస్తం ముణ్డభస్మశిలాజతు,
శుద్ధం తాప్యం శిలాం వ్యోషం త్రిఫలాం కోలబీజకమ్.

201

కపిత్థం రజనీచూర్ణం భృంగరాజేన భావయేత్,
వింశద్వారం విశోష్యాథ మధుయుక్తం లిహేత్సదా. 202

నిష్కమాత్రం హరేన్ద్రహస్తేహబద్ధో రసో మహాః,
మహానిష్ఠస్య బీజాని పిష్ట్యా షట్స్పృతాని చ. 203

పలం తండులతోయేన ఘృతనిష్కద్వయేన చ,
ఏకీకృత్య పిబేచ్ఛాను హన్తి మేహం చిరస్తనమ్. 204

రసభస్మము, కాంతభస్మము, లోహభస్మము, శిలాజతు, స్వర్ణమాఢీకభస్మము, శుద్ధిచేసిన మణిశిల, త్రికటుకములు, త్రిఫలములు, ఊడుగువిత్తులు, వెలగపండు, పసుపు వీనినన్నిటి సమభాగములుగ గుంటగలగరాకు రసముతో ఇరువదిమాటులు భావనచేసి ఎండించి ఒక నిష్కప్రమాణమును తేనెతో సేరించి ఓబ్బట తురకవేపవిత్తుల చూర్ణమును ఆఱుచలములు ఒకపలము బియ్యపు కడుగుతోనూరి యందు రెండునిష్కములు నేయిగలిసి సేరించిన చిరకాలమునుండియున్న మేహము లన్నియు నశించును.

❧ జలోదరమునకు వహ్నిరసము. ❧

చతుస్సూతస్య గడ్డాష్టే రజనీ త్రిఫలా శివా,
ప్రత్యేకఞ్చ ద్విభాగం స్యాత్ప్రీప్తన్నేపాలచిత్రకమ్. 205

ప్రత్యేకంచ త్రిభాగం స్యాత్ప్రూషణం దన్ద్రిశీరకం,
ప్రత్యేకమష్టభాగం స్యాదేకీకృత్య విచూర్ణయేత్. 206

జయస్తీస్నుకృయోభృంగవహ్ని వాతారిత్తైలకైః,
ప్రత్యేకేన క్రమాద్భాస్యం సప్తవారం పృథక్పృథక్. 207

మహావహ్నిరసో నారు నిష్కముష్టజలైః పిబేత్,
విరేచనం భవేత్తేన తక్ర భక్తం ససైంధవమ్. 208

దినాంతే దాపయేత్పథ్యం వర్జయేత్ప్రీతలం జలం,
స్వోదరహరః ప్రోక్తో మూఢవాతహరః పరః. 209

శుద్ధిచేసిన రసము నాల్గుభాగములు, శుద్ధగంధకము ఎనిమిది భాగములు, పసుపు, త్రిఫలములు, కరక్కాయ ఇవి ప్రత్యేకముగా రెండేసిభాగములు, శుద్ధిచేసిన తెగడ, శుద్ధిచేసిన నేపాళము, చిత్రమూలము ఇవి ప్రత్యేకముగా మూడేసిభాగములు, త్రికటుకములు, నేపాళపునేరు, జీలకఱ్ఱ ఇవి ప్రత్యేకముగా ఎనిమిదేసిభాగములు, వీనినన్నిటిని చూర్ణముగావించి తక్కిలిరసము, జెముడుపాలు, గుంటగలగరసము, చిత్రమూలరసము, ఆముదము వీనితో ప్రత్యేకముగ నొక్కొకదానియందు ఏడేసిమాటులు భావనచేసి

ఎండఁబెట్టి నిష్కప్రమాణము వేడిసిల్లతో నేవించిన నుభముగా విరేచనంబగును. పిమ్మట సాయంకాలము సైంధవలవణము. మజ్జిగ వీనితో భుజించవలయును. ఈయాషధ సేవచే ఉదరరోగము, మూఢవాతము నశించును. ఇందు శీతలజలము అపభ్యము. ఇయ్యది ఉత్తమంబగు పహ్నిరస మనంబడును.

— గుల్మదులకు విద్యాధరరసము. —

గన్ధకం తాలకం తాప్యం మృతతామ్రం మనశ్శిలాం,
శుద్ధం సూతం చ తుల్యాంశం మద్దయేద్భావయేద్దినమ్. 210

పిప్పల్యాస్తు కషాయేణ పశ్చిమీరేణ భావయేత్,
నిష్కార్ధం భక్షయేత్ ఔద్రైః గుల్మస్థిహాదికం జయేత్. 211
రసో విద్యాధరో నామ గోమూత్రం చ విభేదను,

శుద్ధగంధకము, శుద్ధిచేసిన తాళకము, స్వర్ణమాక్షికభస్మము, తామ్రభస్మము, శుద్ధి చేసిన మణిశిల, శుద్ధిచేసిన పాదరసము, వీనినిసమభాగంబులుగ గ్రహించి మద్దించి పిప్పళ్ల కషాయంబుతో నొక్కదినంబును, బొంతజెముడుపాలుతో నొక్కదినంబును భావనచేసి అర్ధనిష్కప్రమాణమును లేనెతో నేవించి పిమ్మట గోమూత్రమును పానముచేసిన గుల్మము, స్థిహాదుదరరోగములు నశించును.

— పంక్తిశూలాదులకు త్రినేత్రరసము. —

టంకణం హరిణం శృంగం స్వర్ణం శుల్బం మృతం రసమ్. 212

దివైకమార్ద్రకద్రావైర్నర్మకం రుద్ధ్వా పుటే పచేత్,
త్రినేత్రాఖ్యరసస్త్వైకం మాషం మథ్యాజ్యకైర్నిహేత్. 213

సైంధవం జీరకం హింగు మథ్యాజ్యాభ్యాం లిహేదను,
పంక్తిశూలహరః ఖ్యాతో మాసమూత్రాన్న సంశయః. 214

టంకణము, జింకొమ్మభస్మము, సువర్ణభస్మము, రసభస్మము వీనిని సమభాగంబులుగ అల్లపురసముతో మద్దించి దానిని శరావసంపుటమునందుంచి సరిదిబంధముగావించి పుటముపేసి స్వాంగశీతలమైనపిదప దానిని ఒకమాషప్రమాణమును లేనె, నేయి వీనితో నేవించినతోడనే సైంధవలవణము, జీలకఱ్ఱ, పేయించినఇంగువ వీనిని చూర్ణముఁజేసి నేలితోఁ గలిపి పుచ్చుకొనిన ఒకమాసములో పరిణామ (అన్నము అరుగనపుడువచ్చు) శూలహరించును.

— హాలలకు గజశేరిరసము. —

శుద్ధసూతం ద్విధా గన్ధం యామైకం మద్దయేద్దృఢం,

ద్వయోస్తుల్యే శుద్ధతామ్రసముపే తన్నిరోభయేత్. 215

ఉర్ధ్వాథో లవణం దత్వా మృద్ధాంఢే ధారయేద్భిషక్.

తతో గజపుటే పక్త్వా స్వాజశీతం సముద్ధరేత్. 216

సముప్పటం చూర్ణయేత్సూక్ష్మం పర్ణఖండే ద్విగుంజకం,

భయేక్షత్సర్వశూలార్తో హింగుశుంఠీసజీరకమ్. 217

వచామరీచజం చూర్ణం కర్నముష్ణజలైః పిబేత్,

అసాధ్యం నాశయేచ్ఛూలం రసోఽయం గజకేశరీ. 218

శుద్ధిచేసినపాదరసము ఒకభాగము, శుద్ధగంధకము రెండుభాగములు వీనిని ఒక జాము మర్చించి వీనికి తుల్యముగు తామ్రముతో నొక్కడబ్బిచేసి దానియందు నీయాష ధమునుంచి పైన మూతవైచి యాడబ్బిని ఉప్పుచే నగమువఱకు నిడియున్న కుండలో పెట్టి యాడబ్బిపైన పూర్తిగా మరలనుప్పుబోసి యాకుండపైన మూతవైచి సంధిబంధము గావించి గజపుటంబిడి స్వాంగశీతలమున గ్రహించి యందలి యాషధమును మెత్తని చూర్ణముగానూరి రెండుగురిగింజల ప్రమాణమును తమలపాకులబోనుంచిసేవించి తోడనే వేయించిన ఇంగువ, శొంఠి, జీలకఱ్ఱ, వస, మిరియములు వీనిచూర్ణమును కర్నప్రమాణముగ్రహించి యుష్ణోదకంబుతో కలిపి పుచ్చుకొనిన సాధ్యాసాధ్యంబులగు సమస్త శూలలు హరించును. ఇది శూలగజకేశరీ రసమనంబుడును,

— మందాగ్నులకు అగ్నితుండిరసము. —

శుద్ధసూతం విషం గన్ధమజమోదాఫలత్రయం,

సర్జితౌరం యవతౌరం వహ్నినైంధవజీరకమ్. 219

సౌవర్చలం విడంగాని సాముద్రం త్యూషణం సమం,

విషముష్టిం సర్వతుల్యం జమ్బీరాష్లేన మర్దయేత్. 220

మరీచాభాక వటీక ఖాదేత్సర్వాజీర్ణప్రశాస్తయే,

శుద్ధిచేసినపాదరసము, శుద్ధిచేసిన వత్సనాభి, శుద్ధగంధకము, అజామోదము, త్రిఫలములు, సర్జితౌరము, యవతౌరము, చిత్రమూలము, సైంధవలవణము, జీలకఱ్ఱ, సౌవర్చలవణము, వాయువిడంగము, ససుద్రలవణము, శొంఠి, మిరియము, పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముగావించి వీనికి సమముగ విషముష్టిచూర్ణమును గలిపి నిమ్మపండ్లతో నొక్కదినము మర్దించి మిరియములంత మాత్రలుచేసి యొక్కమాత్రను సేవించిన అజీర్ణములన్నియు నశించును.

— అజీర్ణ మునకు అజీర్ణ కంటకరసము. ౧ —

శుద్ధసూతం విషం గన్ధం సమం సర్వం విచూర్ణయేత్. 221

మరిచం సర్వతుల్యాంశం కణ్ణికారాక్షః ఫలద్రవైః,
మర్దయేద్భావయేత్సర్వమేకవింశతివారకమ్. 222

వటీం గుంజాత్రయం ఖాదేభ్యర్వాజీర్ణప్రశాంతయే,
అజీర్ణ కణ్ణికశాచ్చయం రసో హన్తి విషూచికామ్. 223

శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధిచేసినవత్సనాభి, శుద్ధగంధకము వీనిని సమముగా చూర్ణముగావించి వీనికి తుల్యముగా మిరియముల చూర్ణమును గలిపి వాడుకాయలరసముతో చక్కగ మర్దించి యెండించి విడవ దాని రసములో ఇరువదియొకమాటులు భావనచేసి గురిగింజలంతమాత్రము చేసి సేవించిన అజీర్ణములు, విషూచిరోగము నశించును.

— ఉయాదులకు మంథానభైరవరసము. ౧ —

మృతం సూతం మృతం తామ్రం హింగుపుష్కరమూలకం,
నైంధవం గంధకం తాలం కటుకీం చూర్ణయేత్సమమ్. 224

పునర్నవా దేవదాలీనిర్ధుండీతండులీయకైః,
తిక్తకోశాతకీద్రావైర్దివైకం మర్దయేద్దృఢమ్. 225

మాషమాత్రం లిహేత్తైద్రై రసం మంథానభైరవం,
కఫరోగప్రశాన్త్యర్థం నింబక్వాథం పిబేదను. 226

రసభస్మము, తామ్ర భస్మము, ఇంగువ, పుష్కరమూలము, నైంధవలవణము, శుద్ధగంధకము, శుద్ధిచేసినతాళకము, కటుకరోహిణి చూర్ణము వీనిని సమభాగంబులుగఁ గలిపి తెల్లగలిజేరు, దావరడంగి, నల్లవావిలి, చిట్టిహార, చేదుబీర వీనిరసములో ప్రత్యేకముగ నొక్కొక్కదినము మర్దించి మినవగింజలంతమాత్రము చేసి లేనెతోగలిపి సేవించి తోడనే వేపచెక్క కషాయమును త్రాగిన ఉయము, కాసము మొదలగు రోగములు హరించును.

— వాతనాశరసము. ౧ —

సూతహాటకవజ్రాణి తామ్రం లోహం చ మాక్షికం,
తాలం నీలాజ్జనం తుత్థమహిఫేనం సమాంశకమ్. 227

పశ్చాన్నాం లవణానాం చ భాగమేకం విమర్దయేత్,
వజ్రీక్షైర్దైనినైకస్తు రుద్ధ్వాఽథో భూధరే పచేత్. 228

మూషైకమార్ద్రక ద్రావైర్లహయేద్వాతనాశనం,

పిప్పలీమూలజం క్వాథం సకృష్టమనుపాయయేత్.

229

సర్వాన్వాతవికారాంస్తు నిహన్త్యాక్షేపకాదికాః,

రసభస్మము, సుశర్ణభస్మము, వజ్రభస్మము, తామ్రభస్మము, లోహభస్మము, స్వర్ణమాక్షికభస్మము, తాళకభస్మము, నీలాంజనభస్మము, మయూరతుఠ్థభస్మము, శుద్ధి చేసిన నల్లమందు వీనిని సమభాగంబులుగను, సముద్రలవణము, సైంధవలవణము, సోవర్ణలవణము, బిడాలవణము, కాచలవణము వీనినికలిపి యొక్కభాగంబుగను గ్రహించి కలిపి బొంతజేయుదుపాలతో నొక్కదినము మర్దించి శరావసంపుటముననుంచి సంధిబంధము గావించి భూధరయంత్రమున పచనముచేసి స్వాంగశీతలమైన పిదప మాషప్రమాణమును అల్లపురసముతో నేవించి పిమ్మట మోడికషాయములో పిప్పలిచూర్ణమును గలిపి పుచ్చుకొనిన ఆక్షేపకవాతము మొదలగు సర్వవాతములు నశించును.

— సన్నిపాతాదులకు కనకసుందరరసము. —

కనకస్యాష్టశాణాస్యూస్సూతో ద్వాదశభిర్తతః.

230

గఢోపి ద్వాదశప్రోక్తస్తామ్రం శాణద్వయోన్మితం,

అభ్రకస్య చతుశ్శాణం మాక్షికం చ ద్విశాణకమ్.

231

వంగో ద్విశాణస్సోవీరం త్రిశాణం లోహమష్టకం,

విషం త్రిశాణకం కుర్యాల్లాంగలీ పలనమ్మితా.

232

మర్దయేద్దినమేకం చ రసైరప్లుఫలోద్భవైః,

దద్వాన్మృదుపుటం వహ్నా తతస్సూక్ష్మం విచూర్ణయేత్.

233

మాషమాత్రో రసో దేయస్సన్నిపాతే సుదారుణే,

ఆర్బకస్వరసేనైవ రసోనస్వరసేన వా.

234

కిలాసం సర్వకుష్ఠాని విసర్పం చ భగందరం,

జ్వరం గరమజీర్ణం చ జయేద్రోగహరో రసః.

235

శుద్ధిచేసినబంగారము ఎనిమిది శాణములు, శుద్ధిచేసిన పాదరసము పదిరెండుశాణములు, శుద్ధగంధకము పదిరెండు శాణములు, తామ్రభస్మము రెండు శాణములు, అభ్రకభస్మము నాలుగుశాణములు, స్వర్ణమాక్షికభస్మము రెండుశాణములు, వంగభస్మము రెండుశాణములు, శుద్ధిచేసిన సోవీరకషాయము మూడు శాణములు, లోహభస్మము ఎనిమిది శాణములు, శుద్ధిచేసిన వత్సనాళి మూడుశాణములు, పొత్తిమంబ ఒకపలము ఇట్లు వీనినిన్నిటిని నిమ్మపండ్డరసముతో నొక్కదినము మర్దించి శరావసంపుటంబున నుంచి సంధిబంధముగావించి లఘుపుటమువైచి స్వాంగశీతలమైన పిదప ఖల్వములో చక్కగ

నూరి మావస్త్రమాణమును అల్లపురసముతోగాని, వెల్లుబ్బిరసముతోగాని సేవించిన అసాధ్యంబగు సన్నిపాతములు, కిలాసము (బొల్లు) మొదలగు సమస్తకుష్ఠరోగములు, వినర్పము, భగందరము, జ్వరము, విషదోషము, అజీర్ణము నశించు. ఇది కనకసుందరరసము అనంబడును.

— సన్నిపాతభైరవరసము. —

రసో గంధస్త్రిక్రికర్షో కుర్యాత్కజ్జలికాం ద్వయోః,
తారాభ్రతామ్రవంగాహిసారాశైచైకైకకార్షికాః. 236

శిగుర్జ్వాలాముఖశుంతీ బిల్వేభ్యస్తంబులీయకాః,
ప్రత్యేకం స్వరపైః కుర్యాద్ద్యమైకైకం విమర్దయేత్. 237

కృత్వా గోలం వృతం వస్త్రైర్లవణాపూరితే న్యసేత్,
కాచభాణ్డే తతస్థాన్యాం కాచకూపీం నివేశయేత్. 233

వాలుకాభిః ప్రపూర్యాథ వహ్నిర్యామద్వయం భవేత్,
తత ఉధృత్య తం గోలం చూర్ణయిత్వా విమిశ్రయేత్. 239

ప్రవాళచూర్ణకర్షేణ శాణమాత్రవిషేణ చ,
కృష్ణాసర్పస్య గర్భైర్దివసం భావయేత్తథా. 240

తగరం ముసలీమాంసీ హేమాహ్వ వేతసః కణాః,
నీలిసీపత్రకజైలూశ్చిత్రకశ్చ కులేరకః. 241

శతపుష్పా దేవదాలీ ధత్తూరాగస్త్యముణ్డికా,
మధూక జాతిమదన రపై రేషాం విమర్దయేత్. 242

ప్రత్యేక మేకవేలం చ తతస్సంశోష్య ధారయేత్,
బీజపూర్వార్ధకద్రావైర్కరిచైష్టోడశోన్మితైః. 243

రసో ద్విగుజ్ఞా ప్రమితస్సన్నిపాతస్య దీయతే,
ప్రసిద్ధోఽయం రసో నామ్నా సన్నిపాతస్య భైరవః. 244

శుద్ధిచేసిన పాదరసము మూడు కర్షములు, శుద్ధిచేసిన గంధకము మూడుకర్షములు వీనిని ఇట్లు కజ్జలియొకరించి యందు రజతభస్మము, అభ్రకభస్మము, తామ్రభస్మము, పంగభస్మము, నాగభస్మము, లోహభస్మము వీనిని ప్రతిదానిని నొక్కొక కర్షముగా గలిపి మునగచెక్కరసము, జ్వాలాముఖిరసము శుంఠిరసము, మారేడుపట్టరసము, చిట్టిహరరసము వీనిలో ప్రత్యేకముగ నొక్కజాతు చొప్పున మర్దించి ముద్దజేసి దానికి బట్టచుట్టి దానిని ఒక గాజుకుప్పెలో నునిచి దానికిపైన నొక్క గాజుపాత్రమునుమూసి

సంధిబంధము గావించి యాకుష్మేను సగమువఱకు ఉప్పుగల భండమున నుంచి పిమ్మట పూర్తిగా నినుకఁబోసి రెండుయోమములవఱకు పచనముగావించి స్వాంగశీతలమైన పిమ్మట నా యౌషధమును గ్రహించి యందు ప్రవాళ (వగడము) భస్మము ఒకకర్షము, శుద్ధిచేసిన వత్సనాభి ఒక కాణము గలిపి నల్లత్రాచు గరళములూ నొక్కదినము భావన చేసి గ్రంథితగరము, నేలతాడిగడ్డలు, జటామాంసి, హేమక్షీరి, ప్రబ్బలి, పిప్పళ్లు, సీలి చెట్టు, ఆకుపత్రి, వీలకులు, చిత్రమూలము, అడవితులసి, పెద్దసోపు, డావరడంగి, ఉమ్మెత్త, అగసి, బోడతరము, ఇప్ప, జాజి, మ్రంగకాయ వీరిరసములతో ప్రత్యేకముగ నొక్కొక్కవగలు మర్దించి యెండించి రెండు గురిగింజలంత మాత్రలుచేసి, మాదీఫలపు రసము, ఆల్లపురసము వీనితోఁజేర్చి యందు పడునాఱు మిరియముల చూర్ణమును గలిపి సేవించిన నన్ని పాతము వారింతును. ఇయ్యది ప్రసిద్ధంబగు నన్నిపాత భైరవరస మనం బడును.

❧ గ్రహణీకపాటరసము. ❧

తారమాక్షికహేమాని సారశైష్ట్యైకభాగికః,
ద్విభాగో గర్ధకస్సూతస్త్రిభాగో మర్దయేదిమాన్. 245

కపిత్థస్వరనైర్దాఢం మృగశృంగే తతః క్షివేత్,
పుటేన్తధ్యపుటేనైవ తత ఉద్ధృత్య మర్దయేత్. 246

బలారనైస్సప్తవేలమపామార్దరనైస్త్రిధా,
లోధ్రప్రతివిషముస్తా థాతక్సిన్ద్రీయవామృతాః. 247

ప్రత్యేకమేషాం స్వరనైర్భావనా స్యాత్త్రిధాత్రిధా,
మూషమాత్రో రసో దేయో మధునా మఱిచైస్తథా. 248

హన్యాత్సర్వానతీసారాన్ గ్రహణీం సర్వజామపి,
కపాటో గ్రహణీరోగే రసోఽయం వహ్నిదీపనః. 249

రజతభస్మము, ముత్రియములభస్మము, స్వర్ణ (బంగారు) భస్మము, లోహభస్మము ఇవి ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కభాగములు, శుద్ధగంధకము రెండుభాగములు, శుద్ధిచేసిన పాదరసము మూడుభాగములు ఇటుల వీనిని ఖల్వములోవైచి వెలకాయలరసముతో చక్క మర్దించి ముద్దచేసి వీనిని తొట్టిగల జింకకొమ్ములూ నుంచి సంధిబంధముగావించి మధ్యమపుటమువైచి స్వాంగశీతలమున గ్రహించి దానిని ఖల్వములోవైచి ముత్తవపుల గపుచెట్టురసముచే నేడుమాటులును, ఉత్తరేణిరసముచే మూడుమార్లును మర్దనచేసి, లొడ్డుగచెక్కరసము, అవిపసరసము, తుంగముస్తలరసము, ఆజెపువ్వురసము, కొడిసెవిత్తుల రసము, తిప్పతీగరసము వీనిలూ ప్రత్యేకముగ మూఁడేసిమాటులు భావనఁజేసి మాష

ప్రమాణమున మిరియపుచూర్ణము గలిపి తేనెతో నేనించిన అతిసారము, గ్రహణి నశించు. ఇయ్యది ఉత్తమంబగు గ్రహణీకపాటరస మనంబడును.

— సంగ్రహణులకు వజ్రకపాటరసము. —

మృతసూతాభ్రకం గంధం యవతౌరం సటంకణం,
అగ్నిమధ్యం వచాం కుర్యాత్సూతతుల్యానిమాంత్సుధీః. 250

తతో జయంతీజమ్భిరభృంగద్రావైర్విమధయేత్,
త్రివాసరం తతో గోలం కృత్వా సంశోష్యధారయేత్. 251

లోహపాత్రే శరావఞ్చ దతోపరి విముద్రయేత్,
అధోవహ్నిం శనైః కుర్యాద్భామార్థం తత ఉద్ధరేత్. 252

రసతుల్యం ప్రతివిషాం దద్యాన్తోచరసం తథా,
కపిత్థవిజయాద్రావైర్భావయేత్సప్తథా భిషక్. 253

ధాతకీంద్రయవా ముస్తాలోధ్రం బిల్వం గుడూచికా,
ఏతద్రవైర్భావయిత్వా వేలైకైకం చ శోషయేత్. 254

రసం వజ్రకపాటాఖ్యం శాణైకిం మధునా లిపేత్,
వహ్నిం శుంతీబిడం బిల్వం లవణం చూర్ణయేత్సమమ్. 255

పిబేదుష్ణాంబునా చాను సర్వజాం గ్రహణీం జయేత్,

రసభస్మము, అశ్రుకభస్మము, శుద్ధగంధకము, యవతౌరము, టంకణము, నెల్లి, వస వీనిని సమభాగంబులుగ తక్కులి, నివృపండ్లు, గుంటగలగర వీనిరసముచే నొక్కొక్క దినము మద్దించి దానిని ఇనుపపాత్రములో నుంచి దానివైన నొక్కమంటిశరావము బోర్లించి సంధిబంధము గావించి ప్రోయిమిదనుంచి నాలుగుగడియలు పాకముగావించి స్వాంగశీతలమైన పిదప నా యశావధమునకు సమముగ అతివస, బూరుగబంక వీని చూర్ణము గలిపి వెలగపండు రసము, బంగియాకు రసము వీనిని ప్రత్యేకముగ నేడు మార్చును, అతేపువ్వులు, కొడిసెవిత్తులు, తుంగముస్తలు, లొద్దగవట్ట, మారేడు, తిప్పతీగ వీనిరసములతో ప్రత్యేకముగ నొక్కొక్కమాటును భావనచేసి యెండించి ఒకకాణమును తేనెతో నేనించి పిప్పట చిత్రమూలము, శుంతి, బిడాలవణము, మారేడు, నైంధవలవ ణము వీనిని సమముగ వేడిసిల్లతో త్రాగిన సన్నిపాతగ్రహణిహృద నశించును.

— వాజీకరణమునకు మదనకామదీపరసము. —

తారం వజ్రం సువర్ణం చ తామ్రం సూతకగన్ధకమ్. 256

లోహం క్రమవివృద్ధాని కుర్యాదేతాని మాత్రయా,

విమర్శ్య కన్యకాద్రావైర్నృసేత్కాచమయే ఘటే. 257

విముద్ర్య పితరీమధ్యే ధారయేతైస్సంభవావృతే,
పితరీం ముద్రయేత్సమ్యక్తతశ్చుల్యాం నివేశయేత్. 258

వహ్నిం శనైశ్శనైః కుర్యాద్దినైకం తత ఉద్ధరేత్,
స్వాంగశీతం చ సంచూర్ణ్య భావయేదర్కదుగ్ధకైః. 259

అశ్వగన్ధాచ కాణోలీ వానరీ ముసలీక్షురా,
త్రిత్రివేలం రనై రేషాం శతావర్యాశ్చ భావయేత్. 260

పద్మకందకసేరూణాం రనైః కాశస్య భావయేత్,
కస్తూరీవ్యోషకర్పూరకంఠోలైలాలవంగకమ్. 261

పూర్వచూర్ణాదప్తమాంశమేతచ్ఛూర్ణం విమిశ్రయేత్,
సర్వైస్సమాం శర్కరాం చ దత్వా శాణోన్మితం పిబేత్. 262

గోదుగ్ధద్విపలేనైవ మధురాహారసేవకః,
అస్య ప్రభావాత్సందర్భం లభతే నాత్ర సంశయః. 263

తరుణీ రమయేద్భస్మిః శుక్రహానిర్న జాయతే,

రజతభస్మము ఒకభాగము, వజ్రభస్మము రెండుభాగములు, స్వర్ణ (బంగారు) భస్మము మూడుభాగములు, తామ్రభస్మము నాలుగుభాగములు, పాదరసము ఐదుభాగములు, శుద్ధగంధకము ఆఱుభాగములు, లోహభస్మము ఏడుభాగములు ఇటుల వీనిని ఖల్వంబున కలబందరసముచే చక్కగమర్చించి గాఢపెయ్యెందునిచి సంధిబంధముగావించి సగమువఱకు నైంధవలవణముగల కుండలో నుంచి పిమ్మట మైన నొక్కకుండను బోర్తించి సంధిబంధముగావించి ప్రాయిమీదనుంచి మందాగ్నిచే నొక్కదినము పచనముగావించి స్వాంగశీతలమైన పిదప దానిని చక్కగా నూరి జిల్లేడుపాలు, వెన్నెరుగడ్డ, కాణోలి, దురదగొండిపిత్తులు, నేలతాడిగడ్డలు, పెద్దపల్లెరు, పిల్లిపీచర, తామరదుంప, తుంగముస్తలు, రెల్లు వీనిరసములూ ప్రత్యేకము ముమ్మాఱు భావనచేసి యెండించి యీ యావధములూ నెనిమిదవపాలు కస్తూరి, త్రికటుకములచూర్ణము, పచ్చకర్పూరము, తక్కిలములు, ఏలకులు, లవంగములు వీని చూర్ణములను గలిపి యొక్కకర్ణప్రమాణమును ఒకకర్ణము చక్కెర, రెండుపలములు ఆవుపాలు వీనితో నేవించిన శరీరకాంతి, బలము, తేజస్సు పృథ్వి నొందును. అ నేకమంది స్త్రీలతో రమించినను శుక్రక్షయము గలుగనేరదు. ఇందు మధురపదార్థములు పథ్యము.

నాజీక రణమునకు కందర్పసుందరసము.

- సూతోఽజ్రమహిర్ముక్తా తారం హేమసితాభ్రకమ్. 264
 రస్యైః కర్షాంశ కానేతాస్తద్దయేదిరిమేదజైః,
 ప్రవాళచూర్ణం గన్ధశ్చ ద్విద్వికర్షో విమిశ్రయేత్. 265
 తతోఽశ్వగన్ధాస్వరస్యైర్విమద్ధ్య మృగశృంగకే,
 క్షీప్త్వా మృదుపుటే పక్త్వా భావయేద్ధాతకీరసైః. 266
 కాళోలిమధుకంమాంసీ బలాత్రయబినేంగుదం,
 ద్రాక్షాపిప్పలివందాకం వరీర్ణచతుష్టయమ్. 267
 పరూషకం కనేరుశ్చ మధూకం వానరీ తథా,
 భావయిత్వా రస్యైరేషాం శోషయిత్వా విచూర్ణయేత్. 268
 ఏలాత్పక్వత్రకం వంశీ లవంగాగరుకేసరం,
 ముస్తం మృగమదః కృష్ణా జలం చన్ద్రశ్చ మిశ్రయేత్,
 ఏతచ్ఛూరైశ్చాణమితైరసం కందర్పసుందరమ్. 269
 ఖాదేచ్ఛాణమితం రాత్రౌ సితాథాత్రీవిదారికా,
 ఏతేషాం కర్షచూర్ణేన సర్పిః కర్షేణ సమ్మిశ్రమ్. 270
 తస్మానుద్విపలం క్షీరం పిబేత్సుస్థితమానసః,
 రమణీరమయేద్భవీష్వశ్శుక్రహాసిర్న జాయతే. 271

రసభస్మము, వజ్రభస్మము, నాగభస్మము, ముత్రియములభస్మము, రజతభస్మము, స్వర్ణభస్మము, శ్వేతాభ్రకభస్మము వీనిని ప్రత్యేకముగా కర్షప్రమాణమును వెలితువ్వుచెక్కురసముతో మర్దనచేసి యందు పగడభస్మము రెండుకర్షములు, శుద్ధగంధకము రెండుకర్షములు వైచి పెన్నేరుగడ్డ రసముతో మర్దనచేసి రంధ్రముగల జింకకొమ్ములో నుంచి సంధిబంధము గావించి యేరుపిడకలతో మధ్యమ పుటమువైచి స్వాంగశీతలమున గ్రహించి ఖల్వములో నునిచి మెత్తగనూరి ఆతెపువ్వులు, కాళోలి, ఆలిమధురము, జటామాంసి, చిట్టాముదపువేళ్లు, పెద్దాముదపువేళ్లు, ముత్తవపులగమువేళ్లు, తామరతూండ్లు, ద్రాక్ష, పిప్పళ్లు, బదనిక, గారచెట్టు, పిల్లిపీచర, ముయ్యాకుపొన్న, కోలపొన్న, అడవి మినుము, అడవి పెసర, చిట్టికపండు, తుంగముస్తలు, ఇళ్ళపువ్వు, దురదగొండి వీని రసము లలో గాచి, రసాభావంబున కషాయములోగాని ప్రత్యేకముగ భావనజేసి యెండించి చూర్ణముచేసి యందు ఏలకులు, లవంగపత్రి, వెదురుపప్పు, లవంగములు, అగరు, కంకుమ పువ్వు, తుంగముస్తలు, కస్తూరి, పిప్పళ్లు, వట్టివేరు, పచ్చకర్పూరము వీనిని సమభాగంబు

లుగ చూర్ణముచేసి యొక్కొక కాణప్రమాణముగఁ గలిపి యందలి యౌషధమును
కాణప్రమాణముగ నేతిలో గలిపి యందు ఉసిరికపప్పు, నేలగుమ్మడుగడ్డచూర్ణము,
శర్కర వీనిని ఒక్కొక్కరొక్కప్రమాణముగ గలిపి రాత్రియందు నేవించి పిష్టుట
రెండుపలములు ఆవుపాలు ద్రాచిన ననేకయువతులతో రమించినను శుక్రత్రయము
గాఢండును.

—ॐ త్తయాదులకు లోహరసాయనము. ॐ—

- శుద్ధం రసేంద్రభాగైకం ద్విభాగం శుద్ధగన్ధకమ్. 272
- క్షిపేత్కజ్జలికాం కుర్యాత్తత్ర తీక్షణభవం రజః,
క్షిప్త్వా కజ్జలికాతుల్యం ప్రహరైకం విమర్దయేత్. 273
- తత్ర కన్యాద్రవైః ఖల్వే త్రిదినం పరిమర్దయేత్,
తతస్సంజాయతే తస్య సోష్ణో ధూమోద్ధమో మహాన్. 274
- ఆత్యంతం పిండితం కృత్వా తామ్రపాత్రే నిధాయ చ,
మధ్యే ధాన్యకుసులస్య త్రిదినం ధారయేద్బుధః. 275
- ఉద్భృత్య తస్మాత్ఖల్వే చ క్షిప్త్వా ఘర్తే నిధాయ చ,
రసైః కుతారఛిన్నాయాస్త్రీవేం పరిభావయేత్. 276
- సంశోష్య ఘర్తే క్షౌద్రైశ్చ భావయేత్త్రికటాస్త్రీధా,
వాసామృతాచిత్రకాణాం రసైర్భావ్యం క్రమాత్త్రిధా. 277
- లోహపాత్రే తతః క్షిప్త్వా భావయేత్త్రిఫలాజలైః,
నిర్గుండిదాడిమత్వగ్భిర్భిసభృంగకురంటకైః. 278
- పలాశకదలీద్రావైర్భిజకస్య శృతేన వా.
నీలికాలమ్బుసాద్రావైర్బుబ్బలీఫలికారసైః. 279
- భావయేత్త్రిత్రి వేలం చ తతో నాగబలారసైః,
శతావరిగోతురీభిః పాతాళగరుడీద్రవైః. 280
- త్రిత్రి వేలం యథాలాభం భావయేదేభిరౌషధైః,
తతః స్రాతర్లిహేత్ తౌద్ర ఘృతాభ్యాం కోలమాత్రకమ్. 281
- పలమాత్రం వరాక్వాథం పిబేదస్యానుపానకం,
మాసత్రయం శీలితం స్యాద్వ్యలీలలితనాశనమ్. 282
- మద్దాగ్నిం శ్వాసకాసా చ పాణ్డూతాం కఫమారుతౌ,
పిప్పలీమధుసంయుక్తం హన్యాదేతన్న సంశయః. 283
- వాతాస్త్రం మూత్రదోషాంశ్చ గ్రహణీం తోయజాం రుజం,

అజ్ఞవృద్ధిం జయేదేతచ్ఛిన్నానత్వమధుస్థతమ్. 284

బలవర్ణకరం వృష్యమాయుష్యం పరమం స్మృతం,
కూశ్మాండం తిలతైలం చ మాషాన్నం రాజికాం తథా. 285

మద్యమమ్లరసం చైవ త్యజేల్లోహస్య నేవకః.

శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం
ధ్యమఖండే చికిత్సాస్థానే రసకల్పనానామ ద్వాదశోఽధ్యాయః.

మధ్యమఖండశ్చ సమాప్తః.

శుద్ధిజేసిన పాదరసము ఒకభాగము, శుద్ధగంధకము ఒకభాగము ఇటుల వీనిని
వీసి వీనికి సమముగ లోహభస్మమునుగలిపి యొక్కజాము మద్దనచేసి పిమ్మట కల
సముచే మూడుదినములు మద్దించిన నందుండి పొగలు, వేడి బైలువెడలును. అపుడు
మద్దచేసి తామ్రపాత్రయందునిచి పైన మూత్రవైచి ధాన్యపుపొణకలో మూడు
లు పూడ్చి నాలవదినమున బైటకుదీసి నూ యోషధమును ఖల్వములోనుంచి
లో బెట్టి అడవితులసిరసముచేతను, శొంఠి, మిరియములు, పిప్పళ్లు వీని కషాయంబు
ల, అడ్డపరము, తిప్పవీరగ, చిత్రమూలము వీనిరసములచేతను ప్రత్యేకము మూడేసి
భావనచేసి పిమ్మట నా యోషధమును ఇరువపాత్రలోవైచి త్రిఫలములు, నల్ల
రి, దానిమ్మబెరడు, తామరతూండ్లు, గుంటగలగరాకు, ములుగోరింట, మోదుగపట్ట,
దుంప, వేగిస, విష్ణుక్రాంతము, ఆలంబుప, నల్లతుమ్మకాయలు వీనిలో సంభవించిన
ఫలయొక్కగాని, అన్నిటియొక్కగాని, రసముచేగాని, కషాయముచేగాని ప్రత్యేక
మూడేసిమాటులు భావనచేసి యెండించి కోలప్రమాణంబుగ తేనె, నేయి దీనితో
పిమ్మట త్రిఫలకషాయమును ద్రాగవలయును. ఇట్లు మూడుమాసములు నేవిం
మెడల బలముగలిగి తెల్లనివెండు కలు నల్లబాటును. మఱియొ, నీ యోషధమును
లియార్జము, తేనె వీనితోనేవించిన అగ్నిమాంద్యము, శ్వాసము, కాసము, పాండువు,
కఫములు నశించును. తిప్పనత్తు, తేనె వీనితోనేవించిన వాతరక్తము, మూత్రదోష
లు, గ్రహణి, జలదోషమువలన పుట్టురోగములు, అండవృద్ధి నశించును. బలమును,
మును, శుక్రవృద్ధిని, చిరాయుష్యమును గలుగఁజేయును. ఈ యోషధమునందు
బుడుకాయ, నువ్వులనూనె, మినుములు, రాజనపుధాన్యము, మద్యము, పులుసు వీనిని
పవలయును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితాయందు మధ్యమఖండమున

చికిత్సాస్థానమున రసకల్పనయనియెడు ద్వాదశాధ్యాయము సంపూర్ణము.

మధ్యమఖండము ముగిసెను.

అనుక్తసంగ్రహము.

❖ నేపాళశుద్ధి. ❖

నేపాలం రహితత్వగంకురరసజ్ఞాభిర్త లే మాహిషే,
నిక్షిప్తం త్ర్యహముష్ణతోయవిమలం ఖల్వే సవాసోర్ధితమ్.
లిప్తం నూతనఖర్పరేషు విగతస్నేహం రజస్సన్నిభం,
నింబూకాంబునిభావితం చ బహుశశృద్ధం గుణాధ్యం భవేత్.

నేపాళపువ్వులందెచ్చి వైపొట్టును తీసివైచి లోనవచ్చునొని మొలకలను దీసి
వైసి యావచ్చును బట్టలో మూటగట్టి యామూటను మూడుదినములు బట్టెపేడలో
పూడ్చి నాలవదినమునతీసి యుష్ణోదకంబున చక్కగఁ గడిసి శుభ్రపఱచి క్రొత్తగుడ్డలో
గట్టి యావస్త్రముతోడనే ఖల్వములో బాగుగా మర్దనచేసి క్రొత్తమూటను లేపనము
చేసిన నా బిడ్డు నశించి చూర్ణమువలె నగును. పిదప దానిని నిమ్మపండ్లరసముతో భావన
చేసిన శుద్ధంబై గుణాధిక్యత గలుగును.

❖ వత్సనాభిశుద్ధి. ❖

విషం తు ఖడ్వశః కృత్వా వస్త్రఖండేన బంధయేత్,
గోమూత్రమధ్యే నిక్షిప్య స్థాపయేదాతపే త్ర్యహమ్.
గోమూత్రం తు ప్రదాతవ్యం నూతనం ప్రత్యహం బుధైః,
త్ర్యహేతీతే తముద్భృత్య శోషయేన్నృదు వేషయేత్.
శుద్ధ్యత్యేవం విషం చైవ యోగ్యం భవతి చార్తిజిత్,

వత్సనాభిని ముక్కలుగచేసి బట్టలోమూటగట్టి యొకకుండలోవైచి మునుగు
నట్లు గోమూత్రముపోసి మూడుదినములు ఎండలో పెండింపవలయును. ఆగోమూత్ర
మును ప్రతిదినము ప్రాతదానిని తీసివైచుచు క్రొత్తదానిని పోయుచుండవలెను. నాలవ
దినమున బైటకుదీసి యెండించిన నయ్యది శుద్ధంబగును.

అన్యచ్చ—ఖడ్వీకృత్య విషం వస్త్రపరిబద్ధం తు డోలయా,
అజాపయసి సంస్విన్నం యామతశృద్ధిమాపున్నయాత్.
అజాదుగ్ధాభావతస్తు గవ్యక్షీరేణ శోధయేత్.

వత్సనాభిని ముక్కలుచేసి బట్టలోమూటగట్టి, డోలాయంత్రమున మేకపాలతో
నొక్కయాచము స్వేదనచేసిన నయ్యది శుద్ధంబగును. మేకపాలు సంభవించనియెడల
ఆవుపాలలోవైన స్వేదనచేయందగును.

ఇది అనుక్తసంగ్రహము.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీమద్ధన్వంతరయే నమః.

శార్దూరసంహిత, ఉత్తరఖండము

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము.

ప్రథమాధ్యాయము

—ॐ స్నేహపానవిధి. ౧—

శ్లో. స్నేహశ్చతుర్విధః ప్రోక్తో ఘృతం తైలం వసా తథా,
మజ్జాచ తం పిబేత్సర్వః కించిదభ్యుదితే రవా. 1

స్నేహము.—నేయి, నూనె, వస, మజ్జ యనుభేదంబుచే నాల్గువిధములు. ఈ స్నేహములను అరుణోదయమయిన వెంటనే పానంబుచేయదగును.

—ॐ స్నేహవివరణము. ౨—

స్థావరో జంగమశ్చైచ్చవ ద్వియోనిస్నేహ ఉచ్యతే,
తిలతైలం స్థావరేషు జంగమేషు ఘృతం వరమ్. 2

స్నేహము.—స్థావరంబనియు, జంగమంబనియు ద్వివిధంబు. అందు స్థావరస్నేహం బులలో నువ్వులనూనెయు, జంగమస్నేహంబులలో నేయియు శ్రేష్ఠమైయున్నది.

—ॐ స్నేహభేదవివరణము. ౩—

ద్వాభ్యాం త్రిభిశ్చతుర్భిస్తైర్వైర్యమకస్త్రివృతో మహాకా,

ఇట్లు స్థావరజంగమస్నేహంబులు యమక, త్రివృత మహాస్నేహంబులన త్రివిధంబు. అందు నెయ్యి, నూనె ఇవి రెండును కలిసిన యమకస్నేహమనియు, నేయి, నూనె, మాంసస్నేహము (వస) ఈమూఁడును కలిసిన త్రివృతస్నేహమనియు, నేయి, నూనె, వస, మజ్జాస్నేహము ఈనాల్గునుకలిసిన మహాస్నేహమనియు చెప్పబడును.

—ॐ స్నేహపానక్రమము. ౪—

పిబేత్త్ర్యహం చతురహం పశ్చాహం చడహం తథా. 3

అట్టి స్నేహంబులను పానంబుచేయునెడల నేయిని మూఁడుదినంబులును, నూనెను నాల్గుదినంబులును, మాంసస్నేహమును నైదుదినంబులును, మజ్జాస్నేహంబును ఆఱుదినంబులును పానంబుచేయవలెను.

—ॐ స్నేహపరిణామకాలము. ॐ—

సప్తరాత్రాత్పరం స్నేహస్సాత్త్రిభవతి సేవితః,

ఘృతాదిస్నేహములను సేవించిన నవి యేడుదినములకు పిదప ఆహారమువలెనే రసాదిరూపంబులనుజేందు. అవి రసరూపమును జేందుటకు మునుపు దాని గుణగుణంబులు తెలియకయుండు.

—ॐ స్నేహసేవనప్రమాణము. ॐ—

దోషకాలాగ్నివయసాం బలం దృష్ట్వా ప్రయోజయేత్. 4

హీనాం చ మధ్యమాం జ్యేష్ఠాం మాత్రాం స్నేహస్య బుద్ధిమాన్,

దోషజ్ఞానముగల వైద్యుడు హతాదిదోషములను, కాలమును, జాతరాగ్నిని, వయస్సును, వీనిబలాబలంబులను చక్కగా నెఱింగి హీనమాత్రగను, మధ్యమమాత్రగను, జ్యేష్ఠమాత్రగను స్నేహమును ప్రయోగించవలెను.

—ॐ స్నేహప్రమాణవిరుద్ధసేవాదులచే గలుగుదోషము. ॐ—

అమాత్రయా తథాకాలే మిథ్యాహారవిహారతః. 5

స్నేహః కరోతి శోఘార్చస్తంద్రానిద్రావిసంజ్ఞతాః,

అట్లు స్నేహంబులను అధికముగఁగాని, అల్పముగఁగాని సేవించినను, ఆసమయమున సేవించినను, అట్టి స్నేహపానానంతరమున మిథ్యాహారవిహారములను సేవించినను, వాపు, మూలరోగము, తంద్ర, నిద్ర, మైకము ఇవి గల్గును.

—ॐ దీప్తాగ్నిదులయందు స్నేహప్రమాణము. ॐ—

దేయా దీప్తాగ్నే మాత్రా స్నేహస్య పలసమ్మితా. 6

మధ్యమాయ త్రికర్షా స్యాజ్జఘన్తాయ ద్వికార్షికీ,

ఘృతాదిస్నేహములను అగ్నిదీప్తిగలవాడు ఒకపలమును, మధ్యమాగ్నిగలవాడు మూడు కర్షములను, మందాగ్నిగలవాడు రెండుకర్షములను సేవింపఁదగును.

—ॐ ప్రకారాంతరస్నేహము. ॐ—

అథవా స్నేహమాత్రాస్యస్తిస్తోన్యాస్సర్వసమ్మతాః. 7

అహోరాత్రేణ మహతీ జీర్యత్యహ్ని తు మధ్యమా,

జీర్యత్యల్పా దినార్ధేన సా విజ్ఞేయా సుఖావహా. 8

సర్వసమ్మతంబగు స్నేహపరిమాణము త్రివిధంబై యుండును. అందు ఎనిమిదిభాములకు జీర్ణమగుమాత్ర మహత్తనియు, నాలుగుభాములకు జీర్ణమగుమాత్ర మధ్యమమాత్ర

యనియు, రెండుజాములకు జీర్ణమగుమాత్ర అల్పమాత్రయనియు చెప్పబడును. ఈ ప్రకారము ఆయామాత్ర ఆయాకాలంబునకు జీర్ణమయ్యేనే సుఖము గలుగును.

— ఆల్పాదిక ప్రమాణఫలము. —

అల్పా స్యాద్దీపనీ వృష్ణా స్వల్పదోషేషు పూజితా,
మధ్యమా స్నేహనీ జ్ఞేయా బృంహణీ భ్రమహారిణీ. 9
జ్యేష్ఠాకుప్తవిషోన్మాదగ్రహపస్తారనాశినీ,

స్నేహములను అల్పమాత్రగా నేవించిన నయ్యది అగ్నినీప్తిని, శుక్రవృద్ధిని గలుగఁ జేసి స్వల్పముగ ప్రకోపము జెందియుండు వాతాదిదోషములను శమింపఁజేయు. మధ్యమ మాత్రగా నేవించిన నయ్యది శరీరభృష్టిని ధాతువృద్ధిని గలుగఁజేసి భ్రమనుతొలగించును. ఉత్తమమాత్రగా నేవించిన నయ్యది కుప్తము, విషదోషము, ఉన్మాదము, గ్రహవేషము, అపస్తారము వీనిని నశింపఁజేయును.

— దోషాదులయం దనుపానవిశేషము. —

కేవలం వైత్తికే సర్పిర్వాతకే లవణాన్వితమ్. 10
వేయం బహుకఢే వాపి వ్యోషత్కారసమన్వితం,

పిత్తము ప్రకోపముఁజెందెనేని నేతిని, వాతప్రకోపంబున నైంధవలవణముతోఁ గూడిన నేతిని, క్షృష్ణప్రకోపంబున త్రికటుకము, యవత్కారము వీనితోఁగూడిన నేతిని నేవించందగును.

— ఘృతసేవనకర్తృలు. —

రూక్షక్షతవిషార్తానాం వాతపిత్తవికారిణామ్. 11
హీనమేధాస్త్వతీనాం చ సర్పిః పానం ప్రశస్యతే,
రూక్షగుణముగలవారు క్షతరోగులు, విషరోగులు, వాతపిత్తరోగులు, మేధా స్త్వతిహీనులు, వీరు ఘృతపానంబున కర్తృలు.

— తైలసేవన కర్తృలు. —

కృమికోష్ఠానిలావిష్టాః ప్రవృద్ధకఫమేదసః. 12
విజేయు శైలసాత్త్వాయే తైలం దీప్తాగ్నయస్తు యే,
క్రిమిరోగము, వాతప్రకోపము, కఫవృద్ధి, మేదోవృద్ధి, నూనెఅభ్యాసము, అగ్ని దీప్తి ఇవిగలవారు తైలము పానముజేయఁదగును.

—ॐ మంసస్నేహసేవన కర్తులు. ॐ—

వ్యాయామకర్షి తాశ్శుష్కరేతోరక్తా మహారుజః.

13

మహాగ్నిమారుతప్రాణా వసాయోగ్యా నరాస్త్యస్తృతాః,

మల్లయధము, ధనురాద్యాకర్షణము మొదలగువానిచే కృశించిన దేహముగల వారు, శుష్కరేతస్సుగలవారు, రక్తక్షయముగలవారు, రాజయత్నముగలవారు, శరీరమున ప్రబలమగు వేదనగలవారు, వాతప్రకోపంబు గలవారు, అగ్నిబలముగలవారు వనసు సేవింపందగును.

—ॐ మజ్జాస్నేహసేవనకర్తులు. ॐ—

క్రూరాశయాః క్లేశసహా వాతార్తా దీప్తవహ్నయః.

14

మజ్జానమాపిబేయుస్తే సర్పిర్వా సర్వతోహితం,

క్రూరకోష్ఠముగలవారు, దుఃఖించువారు, వాతబాధగలవారు, అగ్నిదీప్తిగలవారు వీరు మజ్జాస్నేహంబునుగాని, ఘృతమునుగాని సేవింపవలయును.

—ॐ స్నేహసేవనకాలము. ॐ—

శీతకాలే దివా స్నేహముష్ణకాలే పిబేన్నిశి.

15

వాతపిత్తాధికే రాత్రా వాతశ్లేష్మాధికే దివా,

స్నేహంబులను శీతకాలంబున పగటియందును, ఉష్ణకాలంబున రాత్రియందును, వాతపిత్తప్రకోపంబున శీతకాలంబైనను రాత్రియందును, శ్లేష్మప్రకోపంబున ఉష్ణకాలంబైన పగటియందును జేయందగును.

—ॐ స్నేహమునకు స్థలశేషయోజన. ॐ—

నస్యభ్యంజనగంఢూషమూర్ధకర్ణాక్షితర్పణే.

16

తైలం ఘృతం వా యుంజీత దృష్ట్వా దోషబలాబలం,

నస్యము, అభ్యంజనము, గంఢూషము వీనినిజేయునవసరంబునను, శిరస్సు, కర్ణములు, నేత్రములు వీనికి తృప్తి గలిగించుకట్టను, దోషబలాబలజ్ఞానము నెఱింగి తైలమునుగాని, ఘృతమునుగాని ప్రయోగింపవలెను.

—ॐ స్నేహనుపానవివరణము. ॐ—

ఘృతే కోష్ఠం జలం పేయం తైలే యూషః ప్రశస్యతే.

17

వసామజ్జో పిబేన్దండమనుపానం సుఖావహం,

ఘృతపానానంతరంబున ఉష్ణోదకంబును, తైలపానానంతరంబున యూషంబును, వసాపానానంతరంబునను, మజ్జాపానానంతరంబునను మండమును అనుపానంబుగా జేసి కొనవలెను. అట్లు చేసెనేని సుఖముగల్గును.

—ॐ అన్నముతో స్నేహమును సేవించుకాలము. ॐ—

స్నేహద్విషశ్శిశూక్షా పృథ్వా సుకుమారాన్మృశానపి. 18

తృష్ణాతురానుష్ణకాలే సహభక్తేన పాయయేత్,

ఘృతాదిస్నేహపానమునకు సమర్థులుగానివారికిని, బాలరకును, వృద్ధులకును, శుకు మారులకును, కృశించినవారికిని, దప్పిగలవారికిని ఉష్ణకాలంబున స్నేహములను అన్నముతోగూడ నియ్యవలెను.

—ॐ యవాగువుచే స్నేహమును కలుగఁజేయువిధి. ॐ—

సర్విష్టతీ బహుతిలా యవాగూ స్వల్పతండులా. 19

సుఖోష్ణా నేవ్యమానా తు సద్యస్నేహనకారిణీ,

సప్తలనుదంచి యందు కొంచెముగ బియ్యము, నేయి, ఉదకముబోసి కాచిన యవాగువును కొద్దిగ వేడియుండగనే సేవించిన నయ్యది సద్యస్నేహమనఁబడును. అనఁగా పూర్వము జెప్పఁబడినవారికి యవాగువునిచ్చినతోడనే శరీరమునకు స్నిగ్ధతను గలుగఁజేయును.

—ॐ ధారోష్ణగుణము. ॐ—

శర్కరాచూర్ణసంస్పృష్టే దోహనస్థే ఘృతే తు గామ్. 20

దుద్ధ్యా క్షీరం పిబేదుష్ణం సద్యస్నేహనముచ్యతే,

ఖండశర్కరను చూర్ణముఁజేసి యాచూర్ణమును నేతితోగలిపి పాలుపితికెడు పాత్రయందువేసి యాపాత్రలో నావుపాలుపితికి పితికినతోడనే వానిని పుచ్చుకొనవలెను. ఇది ధారోష్ణపానం బనఁబడును. ఇది సద్యస్నేహము.

—ॐ స్నేహజీర్ణమునకు ప్రతీకారము. ॐ—

మిథ్యాచారాద్భవంత్యాద్వా యస్య స్నేహో న జీర్యతే. 21

విష్టభ్య చాప్యజీర్ణేత వారిణోష్ణేన వాయయేత్,

ఘృతాదిస్నేహంబులను సేవించి వ్యాయామంబొనర్చినను, కఫము వృద్ధిఁజెందు పదార్థములను భుజించినను, స్నేహమును అధికముగా పానంబుఁజేసినను నాస్నేహంబు జీర్ణముఁజెందక మలబంధమును గల్గించును. అట్లు మలబంధముగలిగినేని ఉష్ణోదకంబును పానంబుఁజేసి వమనము జేయవలెను. అట్లు చేసిన అజీర్ణదోషము శమించును.

అన్యచ్చ—స్నేహస్యాజీర్ణశంకాయాం విభేదుష్టోదకం నరః. 22

తేనోద్ధారో భవేచ్ఛుద్ధో భక్తం ప్రతిరుతస్తథా,

స్నేహపానానంతరంబున అజీర్ణమయినటుల తోచెనేని ఉష్టోదకంబును పానంబు చేయవలెను. సిద్ధుట శ్రేనువులు శుద్ధంబులై, అన్నమందిచ్చగలిగెనేని అజీర్ణదోషం బపహరించె నని తెలియందగును.

—ॐ స్నేహసేవనచే ప్రకొపించెడిపిత్తమునకు ప్రతీకారము. ॐ—

స్నేహేన వైత్తికస్యాగ్నిర్యదా తీక్ష్ణతరీకృతః. 23

తదాస్యోదీరయేత్తృష్ణాం విషమాం తస్య పాయయేత్,

శీతం జలం వామయేచ్చ సిపాసా తేన శామ్యతి. 24

పిత్తప్రకృతిగల పురుషుడు స్నేహంబును జేసిన పిదప అగ్ని తీక్షణంబై దప్పిగలిగిన యెడల శీతోదకంబును పానముచేసి వమనముచేసికొనిన నాదప్పి వారించును.

—ॐ స్నేహసేవన కనర్హులు. ॐ—

అజీర్ణీ వర్జయేత్స్నేహముదరీ తరుణజ్వరీ,

దుర్బలోఽరోచకీ స్థూలీ మూర్ఛార్తో మదనీడితః. 25

దత్తవస్తీర్విరిక్తశ్చ శాంతితృష్ణాశ్రమాన్వితః,

అకాలప్రసవా నారీ దుర్దినే చ వివర్జయేత్. 26

అజీర్ణము, ఉదరరోగము, తరుణజ్వరము, దుర్బల్యము, అరోచకము, స్థూల రోగము, మూర్ఛ, మదము ఈరోగంబులుగలవారును, వస్తీకర్తచేయించుకొనినవారును, విరేచనములగుచుండువారును, వాంతి, దప్పి, బడలిక ఇవి గలవారును, అకాలంబున ప్రసవించిన స్త్రీలును, బాలింతరాండ్రును, సూర్యరశ్మిలేని దినంబునను, స్నేహపానంబును జేయందగదు.

—ॐ స్నేహసేవన కర్హులు. ॐ—

స్వేద్యసంశోధ్యమద్యస్త్రీవ్యాయామాన క్తచింతకాః,

వృద్ధబాలకృశారూక్షాః క్షీణాస్తాః క్షీణరేతసః. 27

వాతార్తితిమిరార్తాయే తేషాం స్నేహనముత్తమం,

స్వేదకర్తచేయఁబడినవారును, శోధనకర్తచేయఁబడినవారును, మద్యపానముచేయు వారును, స్త్రీసంభోగముచేయువారును, వ్యాయామముచేయువారును, మిగుల ఆలోచన

గలవారును, వృద్ధులు, బాలురు, కృశులు, రూక్షులు, రక్తక్షయముగలవారును, శుక్రక్షయముగలవారును, వాతరోగము, తిమిరరోగము గలవారును స్నేహపానంబున కర్హులు.

❧ స్నేహ సేవనచే రూక్షతహరించినవానిలక్షణము. ౨౮ ❧

వాతానులోమ్యం దీప్తాగ్నిర్వర్చస్నిగ్ధమసంహితమ్. 28

మృదుస్నిగ్ధాంగతాగ్లాని స్నేహవేగోఽథ లాఘవం,
విమలేంద్రియతా సమ్యక్స్నిగ్ధే రూక్షే విపర్యయః. 29

శరీరంబున వాతము సరిగా నుండుట, అగ్నిదీప్తిగలుగుట, చక్కగ మలప్రవృత్తియగుట, వాక్పటుత్వముగల్గుట, శరీరము మృదువై స్నిగ్ధంబుగ నుండుట, బడలికనశించుట, శరీరము లాఘవంబుగ నుండుట, ఇంద్రియంబులు నిర్మలంబుగ నుండుట ఇట్టిలక్షణములు స్నేహపానంబు చేసినవారికి గలిగెనేని శరీరమున రూక్షత హరించినదనియు, కలుగకుండిన హరింపలేదనియు నెఱుంగదగును.

❧ అధిక స్నేహపానముచే గలుగునుపద్రవము. ౨౯ ❧

భక్తద్వేషో ముఖప్రావో గుదే దాహః ప్రవాహికా,
తంద్రాతిసారః పాణ్డుత్వం భృశం స్నిగ్ధస్య లక్షణమ్. 30

స్నేహములను అధికముగా సేవించినయెడల అరోచకము, జొల్లుకాటుట, గుదస్థానంబున తాపంబు, ప్రవాహిక, నేత్రములందు మనగ, అతిసారము, దేహము పచ్చగ నుండుట ఇయ్యవి గలుగును.

❧ రూక్షత-స్నిగ్ధతగలవారలకు చేయవలసినక్రియ. ౩౦ ❧

రూక్షస్య స్నేహనం స్నేహైరతిస్నిగ్ధస్య రూక్షణం,
శ్యామాకచణకాద్యైశ్చ తక్రపీణ్యాకసక్తుభిః. 31

రూక్షతగలవారికి పెరుంగు, నువ్వుపిండి, సత్తుపులు వీనిచే స్నిగ్ధతను గలుగఁజేయవలెను. అతిస్నిగ్ధులగువారికి శ్యామాకధాన్యము, సెనగలు మొదలగువానిచే రూక్షతను గలుగఁ జేయవలెను.

❧ స్నేహ సేవనచే గల్గుగుణము. ౩౧ ❧

దీప్తాగ్నిశ్చర్ధకోష్ఠశ్చ పుష్టధాతుర్జితేంద్రియః,
నిర్జరో బలవర్ణాఽధ్యస్నేహసేవీ భవెన్నరః. 32

స్నేహపానంబును చేసినవారు అగ్నిదీప్తి, కోష్ఠశుద్ధి, ధాతుపుష్టి, ఇంద్రియజయము, ముదిమిలేమి, కాంతి ఇవి గలవారై యుండురు.

—ॐ స్నేహపానమున వర్జింపఁదగినకార్యములు. ॐ—

స్నేహి వ్యాయామసంశీతవేగాఘాతప్రజాగరాన్,
దివాస్వప్నమృభిష్యందిరూక్షాన్నం చ వివర్జయేత్.

33

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్వధరవిరచితాయాం సంహితాయాం

ఉత్తరఖండే చికిత్సాస్థానే స్నేహపానాదికథనంనామ

ప్రథమోఽధ్యాయః.

స్నేహపానము చేసినవారు వ్యాయామము, శీతపదార్థసేవ, మలమూత్రధారణము,
జాగరణము, పగటియందునిద్ర, కఫపదార్థములు, రూక్షాన్నము వీనిని వివర్జింపవలయు.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్వధరవిరచితసంహితయందు

చికిత్సాస్థానమున నుత్తరఖండమందు స్నేహపానాదికథన మనియెడు

ప్రథమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

ద్వితీయాధ్యాయము.

—ॐ స్వేదభేదవివరణము. ॐ—

స్వేదశ్చతుర్విధః ప్రోక్తస్తాపోష్టస్వేదసంజ్ఞితౌ,
ఉపనాహో ద్రవస్వేదస్సర్వే వాతార్తిహారిణః.

1

తాపము, ఉష్ణము, ఉపనాహము, ద్రవము అనుభేదంబులచే నాల్గువిధంబులు.
ఈనాలుగు స్వేదంబులను వాతమును హరించును.

—ॐ స్వేదగుణము. ॐ—

స్వేదా తాపోష్టజౌ ప్రాయశ్శ్లేష్మఘ్నౌ సముదీపితౌ,
ఉపనాహస్తు వాతేఘ్నః పిత్తసంగే ద్రవో మతః.

2

తాపస్వేదము ఉష్ణస్వేదము, ఇవిరెండును కఫమును, ఉపనాహ స్వేదము,
వాతమును, ద్రవస్నేహము పిత్తమును హరించును. ఇనుక మొదలగువానిని బట్టలోగట్టి,
ఒత్తడమిచ్చుట, తాపస్వేదమనంబడును. కషాయమును ఆవిరిపట్టుటచే చెవ్వుటనుతీయుట
ఉష్ణమనంబడును. దోషముండునెల్లమున కట్లుకట్టి చెవ్వుటను తీయుట ఉపనాహమనం
బడును. ద్రవద్రవ్యములచే చెవ్వుటను తీయుట ద్రవస్వేద మనంబడును.

—ॐ బైలువెడలం జేయతగిన స్వేదపరిమితి. ॐ—

లే మహావ్యాధౌ శీతే స్వేదో మహా స్తృతః,
దుర్బలస్వేదో మధ్యే మధ్యతమో మతః. 3

వాతరోగంబునను, వాతశీతరోగంబునను, మహాస్వేదంబును, దుర్బలం
బులస్వేదంబును, మధ్యమరోగంబున మధ్యమస్వేదంబును చేయందగును.

—ॐ రోగవిశేషమువలన స్వేదవిశేషము. ॐ—

రూక్షణస్వేదో రూక్షస్నిగ్ధం కఫానిలే,
సోమ్యతే వాతే కోష్ఠం గేహం రవేః కరాత్. 4

ం మార్దగమనం గురుస్థావరణం ధ్రువం,
వ్యాయామభారాంశ్చ నేవేతామయము క్తయే. 5

బున రూక్షస్వేదంబును, కఫవాతరోగంబున రూక్షస్నిగ్ధస్వేదంబును,
ప్పులచే నాపరింపఁబడియుండునపుడు గాలిలేనిస్థలంబునఁ గూర్చుండి
సనటుల సూర్యకిరణములను కాచుకొనుటగాని, కుస్తీచేయుటగాని,
బున నడుచుటగాని, కంబళి మొదలగువానిని కప్పుకొనుటగాని, నిర్మలం
బుండుటగాని, పరిశ్రమగాని, భారమును మోయుటగాని చేసి శరీర
గలిగించవలెను.

—ॐ నస్యాదికర్మలఁ జేయుటకుకాలము. ॐ—

ం నస్యం విధాతవ్యం వస్త్రీశ్చాపి హి దేహీనాం,
యాశ్చ యే కేచిత్పూర్వం స్వేద్యాశ్చ తే మతాః. 6

వస్త్రీకర్మ, రేచనము వీని కర్మఁడగువానిని శరీరమున మొదట చెమ్మటను
నికర్మములను జేయందగును.

—ॐ శస్త్రకర్మఁజేయుటకు తగినవారు. ॐ—

శ్రిః పూర్వం త్రయోపీహ భగందర్యర్మస్తథా,
వ్యచాతురో జంతుశ్చమయేచ్ఛస్త్రకర్మణా. 7

బు, మూలవ్యాధి, అశ్మరి-ఈ రోగములుగలవారికి మొదట స్వేదకర్మ
దులచే నారోగమును సాధింపవలయును.

3 ఉత్తరకాలమున స్వేదము తీయుటకుఁ దగినవారు. ॐ—

త్వేద్యా గతే శల్యే మూఢగర్భగదే తథా,

కాలే ప్రజాతాకాలేవా పశ్చాత్స్వేద్యా నితంబినీ.

8

ఉదరంబున శల్మముండి యది పతనమైన స్త్రీకిని, మూఢగర్భము పతనమైన స్త్రీకిని, కాలమున ప్రసవించిన స్త్రీకిని, ఆకాలమున గర్భపతనమైన స్త్రీకిని, పిమ్మట స్వేదకర్తమును చేయవలెను.

—ॐ స్వేదములీయవలసిన ప్రదేశము. ॐ—

సర్వాస్వేద్యాన్ని వాతే చ జీర్ణాహారే చ కారయేత్,

పూర్వము చెప్పబడిన నాలుగు స్వేదంబులను ఆహారము జీర్ణమైనపిదప గాలిలేని స్థలంబునఁ జేయవలెను.

—ॐ దోషములు తొలఁగుట కుపాయము. ॐ—

స్వేదాద్ధాతుస్థితో దోషాస్వేదస్విన్నస్య దేహినః.

9

ద్రవత్వం ప్రాప్య కోష్ఠాంతర్గతా యంతి విరేకతాం,

స్వేదకర్తనుచేయుటచేత స్వేదంబుచేస్విన్నంబులై ధాతుగతంబు లగుదోషంబులు ద్రవత్వముఁజెంది కోష్ఠంబునం బ్రవేశించి విరేకకోషంబునందోవును.

—ॐ స్వేదానంతరమయ్యెడు రేచనములకు చికిత్స. ॐ—

స్విద్యమానశరీరస్య హృదయం శీతలైస్సృజేత్.

10

స్నేహభ్యక్తశరీరస్య శీతైరాచ్ఛాద్య చతుషీ,

పూర్వోక్తప్రకారంబుగ స్వేదకర్త చేసినవానికి విరేచనంబు లగుచుండేనేని నేత్రములయందు శీతలపదార్థములను గప్పి హృదయముం దశీతలపదార్థములను లేపనముచేయవలెను.

—ॐ చెమట తీయుటకుఁ దగనివారు. ॐ—

అజ్జిరో దుర్బలా మేహీ క్షతక్షీణః పిపాసితః.

11

అతిసారి రక్తపిత్తీ పాండురోగీ తథోదరీ,

మదారో గర్భిణీ చైవ న హి స్వేద్యా విజానతా.

12

ఏతానపి మృదుస్వేదై స్వేదసాధ్యానుపాచరేత్,

అజీర్ణము, దౌర్బల్యము, ప్రమేహము, ఉరశిక్షతము, దశిపి, అతిసారము, రక్తపిత్తము, పాండురోగము, ఉదరరోగము, మదరోగము ఇవి గలవారును, గర్భిణీస్త్రీలును స్వేదకర్తకు అనర్హులు. కాని స్వేదకర్తకు రోగము సాధ్యంబగునేని యట్టితఱి లఘూపాయంబున స్వేదకర్త పీరికెఁగూడఁ జేయందగును.

— ౧౭ లఘువుగ చెనుట తీయవలసినస్థానములు. ౧౭ —

మృదుస్వేదం ప్రయుంజీత తథా హృన్ముష్కదృష్టిషు. 13

హృదయము, పుష్పణములు, నేత్రములు వీనియందు మృదుస్వేదమును ప్రయోగింపవలయును.

— ౧౮ అధికముగ చెనుట విడలించుటచే గలుగు నుపద్రవములు. ౧౮ —

అతిస్వేదాత్సంధిపీడా దాహాత్పష్టాక్లమశ్రుమాః,
పిత్తాశ్మక్విటికాకోపస్తత్ర శీతైరుపాచరేత్. 14

అతిస్వేదంబును జేసినయెడల కీళ్లయందు నొప్పి, తాపము, దప్పి, బడలిక, శ్రమ, రక్తపీత్తము, పిత్తికలు పుట్టును. అట్టితఱి శైత్యోపచారంబును చేయందగును.

— ౧౯ తాపసంజ్ఞిక స్వేదలక్షణము. ౧౯ —

తేషు తాపాభిధన్వేదో వాలుకావస్త్రపాణిభిః,
కపాలకందుకాంగారైర్యథాయోగ్యం ప్రయుజ్యతే. 15

పూర్వోక్తంబులగు చతుర్విధస్వేదంబులలో తాపస్వేదము-వాలుకా, వస్త్ర, హస్త, కపాల, కందుక, అంగారకములచే నుత్పన్నంబగును. ధూమరహితంబులగు చంద్ర నిష్పలమీఁద ఇసుకను వేయించి దానిని ఆముదపుత్రులచేచుట్టి ఒత్తడమిచ్చుట వాలుకా స్వేదమనంబడును. వస్త్రమును నిష్పలమీఁద కాచి ఒత్తడమిచ్చుట వస్త్ర స్వేదమనంబడును. హస్తమును నిష్పలమీఁద కాచి ఒత్తడమిచ్చుట హస్త స్వేదమనంబడును. చిల్లపెంకులను నిష్పలమీఁద కాచి ఒత్తడమిచ్చుట కపాలస్వేదమనంబడును. బట్టను బంతివలెచుట్టి నిష్పలమీఁదకాచి ఒత్తడమిచ్చుట కందుకస్వేదమనంబడును. కుంభీకాదుల యావిరి వట్టుట అంగారస్వేదమనంబడును.

— ౨౦ ఊష్ణసంజ్ఞిక స్వేదలక్షణము. ౨౦ —

ఊష్ణాస్వేదః ప్రయోక్తవ్యో లోహపిండేష్టకాదిభిః,
ప్రతప్తైరన్లుసిక్తైశ్చ కాయే రల్లకవేష్టితే. 16

అథవా వాతనిర్వాశిద్రవ్యకావ్యథరసాదిభిః,
ఉష్ణైర్ఘటం పూరయిత్వా పార్శ్వే చ్ఛిద్రం నిథాయ చ. 17

విముద్రాస్యం త్రిఘండాం చ థాతుజాం కాష్టవంశజాం,
షడంగులాస్యాం గోపుచ్ఛసాడిం యుజ్యాద్విహస్తికామ్. 18

సుఖోపవిష్టం స్వభవ్యక్తం గురుప్రావరణావృతం,

హస్తీశుండికయా నాడ్యా స్వేదయేద్వాతరోగిణమ్. 19

పురుషా యామమాత్రం వా భూమిముత్తీర్య ఖాదిరైః,
కామైర్దగ్ధా తథాభ్యుత్థ ఊరథాన్యాప్లువారిభిః. 20

వాతఘ్నపత్త్రైరాచ్ఛాద్య శయానం స్వేదయేన్నరం,
ఏవం మాషాదిస్త్వినైశ్శయానం స్వేదమాచరేత్. 21

ఇనుపగుండు, ఇటుకతాళ్ల మొదలగువానిని నిప్పులలో గాచి యందు మజ్జిగ, పులిగంజి మొదలగు పులుసుపదార్థములను చల్లి రోగికి కంబళము కప్పి ఒత్తడమిచ్చుట గాని, వాతహరంబులగు దశమూలములు మొదలగువానిని కషాయంబునుగాని, వాని రసమునుగాని వేడిగానుండఁగనే కుండలోపోసి యాపాత్రముయొక్కమూఁతినిబాగుగా బంధించి యాకుండకు ప్రక్కన రంధ్రమువేసి తామ్రము, ఇనుము మొదలగు లోహములచేగాని, వెదురుచేగాని చేయఁబడిన రెండుమూరల పొడవుగల గొట్టమును నిర్మించి దానిముఖమున మూఁడురంధ్రములనుగాని, నోరు వెడల్పుగలదాని అటువేళ్ల పొడవుగలిగి ఆపుతోకవలె నుండునటులగాని చేసి ఆపాత్రయొక్క రంధ్రమునందు గ్రుచ్చి యా నందును బాగుగా బంధించి వాతరోగముగలవాని శూర్పుండబెట్టి యాతని శరీరంబున నేలించిగాని, నూనెగాని పూసి కంబళము కప్పి యా కంబళము వైన నాగొట్టపు రంధ్రమునంచి స్వేదనకర్త జేయందగును. ఇయ్యది హస్తీశుండిక యనంబడును. మఱియు మూఁడునరగాని, నాలుగుగాని మూరలలోఁతున భూమిని త్రవ్వి యందు చంద్రకణ్ణి, తుమ్మకణ్ణి మొదలగువానినిగాని, బొగ్గులనుగాని వేసి కాల్చి యా కాలినస్థలమున పాలు, ధనియములు, నీళ్లు, మజ్జిగ, కాంజికము మొదలగువానిని చల్లి వానిపై ఆముద పాకులుగాని, వావిలియాకులనుగాని, జిల్లేడు ఆకులనుగాని పఱచి యందు రోగిని పరుండఁబెట్టి స్వేదనకర్త జేయందగును. ఈరీతిగనే యాకాలినప్రదేశంబున మినుములను పఱచి యందు పూర్వపుటాకులను పఱచి రోగిని పరుండఁబెట్టవలెను. ఇయ్యది ఊష్ణ స్వేద మనంబడును.

— ఉపనాహసంజ్ఞ క స్వేదలక్షణము. —

అథోపనాహస్వేదం చ కుర్యాద్వాతహరాష్పదైః,
ప్రదిహ్య దేహం వాతార్తం ఊరమాంసరసాన్వితైః. 22
అప్లుపైస్సలవనైస్సుఖోష్ణస్నేహసంయుతైః,

వాతహరంబులగు దశమూలములు మొదలగు ద్రవ్యములను దంచి చూర్ణముగా నించి అందు పాలు, జింక మొదలగుదానిమాంసరసమును, స్నేహద్రవ్యములను కలిపి

వెచ్చచేసి రోగియొక్క శరీరము సుఖముగా నుండునటులపూసి వస్త్రాదులచే జాటి స్వేద కర్తమును చేయందగును. ఇయ్యది ఉపనాహస్వేద మనంబడును.

అన్యచ్చ—ఉప గ్రామ్యానూపమాంసైర్వివసీయగణేన చ. 23

దధిసౌవీరకక్షానైర్విరతర్వాదినా తథా,
కులిత్థనూషగోధూమైరతసీతిలసర్వవైః. 24

శతపుష్ప దేవదారుశేఫాలీస్థూలజీరకైః,
ఏరండమూలబీజైశ్చ రాస్నామూలకశిగ్రుభిః. 25

మిశీకృష్ణాకులేరైశ్చ లవణైరప్లవంయుతైః,
ప్రసారణ్యశ్వగంధాభ్యాం బలాభిర్దశమూలకైః. 26

గుడూచీవానరిబీజైర్యథాలాభం సమాహృతైః,
తుణ్ణైస్సినైశ్చ వస్త్రేణ బద్ధైస్సంస్వేదయేన్నరమ్. 27

మహాశాల్యణసంక్షోఽయం యోగస్సర్వానిలార్తిజితే,

కోష్ఠ మేఛలు మొదలగువాని మాంసము, తాఁజేలు, చక్రవాకము, చేపలు మొదలగువాని మాంసము, జీవనీయగణద్రవ్యములు.—ఆవుపెరుగు, సౌవీరము, నర్మతేరము, యవతేరము, ఉత్తరేణితేరము, వీరతరాది గణద్రవ్యములు.—ఉలవలు, ఉద్దులు, గోధూమములు, అగసివిత్తులు, నువ్వులు, తెల్లతివాలు, పెద్దసోపు, దేవదారు, నల్లవావిలి, పెద్దజీలకఱ్ఱ, ఆముదపువేళ్లు, ఆముదపువిత్తులు, సన్నరాస్నము, ముల్లంగి, మునగ, బాలింతబోలు, పిప్పళ్లు, అడవితులసి, లవణపంచకము, దానిమ్మపండు, అంజె నవరపు ఆకు, పెన్నేరు, చిట్టాముదము వేళ్లు, దశమూలములు, తిప్పరీగ, దురదగొండి విత్తులు వీనిలో నన్నింటినిగాని, కొన్నింటినిగాని గ్రహించి దంచి, కొంచెము వెచ్చచేసి వస్త్రమున మూటగట్టి రోగశరీరంబునకు ఒత్తడమిచ్చుటగూడ ఉపనాహస్వేద మనంబడును. ఇది మహాశాల్యణప్రయోగ మనంబడును.

— ద్రవసంక్షేక స్వేదలక్షణము. —

ద్రవస్వేదస్తు వాతఘ్న ద్రవ్యక్వాథేన పూరితే. 28

కటాపాకోష్ఠకే వాపి సూపనిష్ఠోఽవగాహయేత్,
నాభేష్టడంగులం యావన్నగ్నః క్వాథస్య ధారయా. 29

కోష్ఠకే స్కంధయోస్సిక్తస్తిశ్చేత్సిద్ధతసుర్నరః,
ఏవం తైలేన దుద్ధేన సర్పిషా స్వేదయేన్నరమ్. 30

ఏకాంతరే దవ్యంతరే వా స్నేహో యుక్తోఽవగాహనే,

సిరాముఖై రోమకూపైర్ధమనీభిశ్చ తర్పయేత్. 31

శరీరే బలమాధత్తే యుక్తస్నేహావగాహనే,
జలసిక్తస్య వర్ధంతే యథామూలేఽంకురాస్తరోః. 32

తథా ధాతువిపృద్ధిహ్ని స్నేహసిక్తస్య జాయతే,
నాతః పరతరః కశ్చిదుపాయో వాతనాశనః. 33

వాతహరంబులగు ద్రవ్యములను కషాయంబుగాచి దానిని ఒకకటాహంబునఁగాని, శోష్ణంబునగాని పోసి రోగియొక్క నాభివైన నాలుగంగుళముల వఱకును నుండునటులఁ జూచి యందు నారోగిశరీరమున నూనెగాని, నేయికాని అందు కూర్చుండఁబెట్టి, యం దలి కషాయమును నారోగీభుజములపైని సహ్యమగునటుల ధారగా పోయుచుండవలెను. మఱియు నిట్లే నూనె, నేయి, పాలు వీనిలో నెద్దానినైనను కాచి వానిభుజముల యందు పోయవలెను. తరువాత ఒకటిరెండు దినములు స్వేదకర్తమును మానివేసి పిమ్మట మరల నాచ్రకారముగానే చేయందగును. ఇట్లుచేసిన యెడల తైలాదులు వాని సిర, ధమని, రోమకూపంబులగుండా శరీరమున ప్రవేశించి శరీరమునకు తృప్తిని, బలమును గలుగఁజేయును. పృక్షముయొక్క యాలవాలంబున నుదకమును బోసిన నా జలంబు చేళ్లనుండి పృక్షమును పృద్ధినిొందించు లాగున వాని ధాతువులు పృద్ధినిొందును. వాత మును హరింపఁజేయుట కింతకంటె శ్రేష్ఠంబగు నుపాయంబు గానరాదు.

— శ్లేషదోషరతికాలము. —

శీతశూలాద్యుపరమే స్తంభగౌరవనిగ్రహే,
దీప్తైగ్నై మార్దవే జాతే స్వేదనాద్విరత్తితా. 34

చలి, కూలము, శరీరస్తంభము, జడత్వము ఇవి నశించి అగ్నిదీప్తియు, శరీరము నకు మృదుత్వంబును గలిగినతోడనే స్వేదకర్తమును జాలించవలెను.

— శ్వేదానంతరము చేయతగిన యుపచారము. —

సమ్యక్స్వీప్తం విమృదితం స్నాతముష్ణాంబుభిశ్శనైః,
భోజయేచ్ఛానభిష్యంది వ్యాయామం చ న కారయేత్. 35

ఇతి శ్రీదామోదరసూనుశార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం

ఉత్తరఖండే చికిత్సాస్థానే స్వేదవిధికథనంనామ

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

స్వేదకర్త చేయఁబడిన వానిశరీరమునకు తైలమును లేపనముచేసి కొంచెము వెచ్చగ నున్న నీటిలో స్నానముచేయించి కఫప్రకోపకంబులగు వదార్థములను వర్జించి లఘువుగ భుజింపఁజేయవలెను. మఱియు నట్టివాఁడు వ్యాయామము వర్జింపవలయును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్దూలధరవిరచితసంహితయందు ఉత్తరఖండమున చికిత్సాస్థానమున స్వేదవిధికథనమనియెడు ద్వితీయాధ్యాయము సంపూర్ణము.

తృతీయాధ్యాయము.

—ॐ వమనరేచనములఁ జేయింపఁదగినకాలము, ॐ—

శరత్కాలే వసంతే చ ప్రావృట్కాలే చ దేహీనాం,
వమనం రేచనం చైవ కారయేత్కుశలో భిషక్. 1

బుద్ధిమంతుఁ డగునైద్యుఁడు శరత్కాలంబునఁగాని, వసంతకాలంబునఁగాని, వర్ష కాలంబునఁగాని, వమన, విరేచనంబులకు నౌషధము నీయంపగును.

—ॐ వమనమున కర్హులు. ॐ—

బలవంతం కఫవ్యాప్తం హృల్లాసాదినిషీడితం,
తథా వమనసాత్త్వ్యం చ ధీరచిత్తం చ వామయేత్. 2

విషదోషే స్తన్యరోగే మన్లేఽగ్నౌ శ్లేషదేర్బుదే,
హృద్రోగకుష్ఠవీనర్షే మేహజీర్ణభ్రమేషు చ. 3

విదారికాపచీకాసశ్వాసపీనసవృద్ధిషు,
అపస్తారే జ్వరోన్మాదే తథా రక్తాతిసారిషు. 4

నాసాతాలోష్ఠపాకేషు కర్ణస్రావే ద్విజిహ్వకే,
గలశుండామతీసారే పిత్తశ్లేష్మగదే తథా. 5

మేదోగదే రుచౌ చైవ వమనం కారయేద్భిషక్,

బలవంతునకును, కఫప్రకోపము గలవానికిని, నోట జొల్లుకాఱువానికిని, వమన మభ్యాసముగాఁగల వానికిని, ధీరచిత్తముగల వానికిని, విషదోషము, స్తన్యరోగము, అగ్ని మాంద్యము, బోధకాలు, అర్బుదము, హృద్రోగము, కషరోగము, విసర్పము, ప్రమే శారంగ—23

హము, అజీర్ణము, భ్రమ, విదారిక, అపచి, కాసము, శ్వాసము, పీసము, అంశ్రవృద్ధి, అపస్తారము, జ్వరము, ఉష్ణాదము, రక్తాతిసారము, నాసారోగము, తాలుపాకము, పిష్టపాకము, కర్ణస్రావము, ద్విజిహ్వకము, గళశకుండి, అతిసారము, పిత్తశ్లేష్మరోగము, మేదోరోగము, అరుచి, ఈరోగములుగలవానికిని వమనము చేయించదగును.

❧ వమనమున కసర్దులు. ❶ ❧

న వామనీయ స్తిమిరీ న గుల్మీ నోదరీకృతః. 6

నాతివృద్ధో గర్భిణీ చ న స్థూలో న క్షతాతురః,
మదారో బాలకో రూక్షః క్షుధితశ్చ నిరూహితః. 7

ఉదావర్త్యార్ధ్వరక్షీ చ దుశ్శర్దిః కేవలానలీ,
పాణ్డురోగీ కృమివ్యాప్తః పతనాత్స్వరఘాతుకః. 8

ఏతేష్యజీర్ణవ్యధితా వామ్యా యే వివషీడితాః,
కఫవ్యాప్తాశ్చ తే వామ్యా మధుక క్వాభపానతః. 9

తిమిరరోగి, గుల్మరోగి, ఉదరరోగి, కృశుండు, అతివృద్ధుండు, గర్భిణీస్త్రీ, స్థూలదేహి, క్షతరోగి, మదరోగి, బాలుండు, రూక్షుండు, నిరూహవస్తి చేయబడినవాడు, ఉదావర్తరోగి, ఉర్ధ్వరక్తపిత్తరోగి, వమనము కానివాడు, కేవలవాతప్రకోపముగలవాడు, పాండురోగి, క్రిమిరోగి, వేదశాస్త్రములను గట్టిగచదువుటచే కంఠమందలి స్వరము మాతినవాడు వీరలకు వమనౌషధము నీయందగదు. కాని వీరలకైనను అజీర్ణము, వివదోషము, కఫప్రకోపము గలిగియుండిన అతిమధురకషాయంబుతో వమనము చేయించదగును.

❧ అధికముగ వమనముచేయించదగనివారు. ❷ ❧

సుకుమారం కృశం బాలం వృద్ధం భీరుం న వామయేత్,

సుకుమారులకును, కృశించిన వారలకును, బాలరకును, వృద్ధులకును, భయపడువారలకును వమనమును చేయించదగదు.

❧ వమనమునకు ముందుచేయవలసినక్రియ. ❸ ❧

వీత్వా యవాగూమాకంతం క్షీరతక్రదధిని వా. 10

అసాత్తైశ్చైష్యలైర్భోజ్యైర్దోషానుష్టేష్య దేహినః,
స్నిగ్ధస్వీన్నాయ వమనం దత్తం సమ్యక్ప్రవర్తతే. 11

వమనము చేయించవలసినరోగిని పూర్వపుచినమున కడుపురిండునటుల యవాగువునుగాని, పాలునుగాని, మజ్జిగనుగాని, పెరుంగునుగాని ఒసంగి పిచ్చుట ప్రకృతివిరుద్ధంబు

లగు పదార్థములను, కఫప్రకోపము చేయుపదార్థములను, భుజింపంజేసినయెడల నట్టి దోషము వృద్ధిజెందును. తరువాత వస్తునమునకు జ్ఞాపకము నిచ్చి వస్తునమునుజేయించ వలెను. మఱియు ఘృతపానము చేయించి స్వేదకర్మము చేయించి శిష్టుట వస్తునావ ధంబు నిచ్చిన వస్తునము బాగుగానగును.

❧ వస్తునసహాయద్రవ్యములు. ❧

వస్తునేషుచ సర్వేషు నైంధవం మధుషాహితం,
బీభత్సం వస్తునం దద్యాద్విషరీతం విరేచనమ్. 12

వస్తునద్రవ్యయోగంబులందు నైంధవలవణమును గాని, లేనెను గాని చేర్పం దగును. నేలితోగలసి వస్తునంబును, నేయిని కలవకుండ విరేచనంబును చేయించందగును. ఇయ్యది బీభత్సంబనంబడును.

❧ వస్తునమునకు కషాయద్రవ్యప్రమాణము. ❧

క్వాథద్రవ్యస్య కుడవం శ్రవయిత్వా జలాథకే,
అర్థభాగావశిష్టం చ వస్తునేష్వవచారయేత్. 13

వస్తునయోగ్యంబులగు కషాయద్రవ్యములను ఒక కుడవప్రమాణముగా గ్రహించి అందు ఒక అథకము నీరుపోసి నగము మిగులునట్లుగాచి వడగట్టి యద్దానిని ప్రయో గింపవలెను.

❧ వస్తునకషాయపానప్రమాణము. ❧

క్వాథపానే నవప్రస్థా జ్యేష్ఠా మాలా ప్రకీర్తితా,
మధ్యమా షడ్విత్తా ప్రోక్తా త్రిప్రస్థా చ కనీయసీ. 14

వస్తునంబునకు కషాయంబు నొసంగిన తొమ్మిదిప్రస్థములు ఉత్తమమాత్రగను, అఱుప్రస్థములు మధ్యమమాత్రగను, మూడుప్రస్థములు అధమమాత్రగను ఉండవలెను.

❧ వస్తునమున కల్కాదిప్రయోగము. ❧

కల్కచూర్ణావలేహానాం త్రిపలం జ్యేష్ఠమాత్రయా,
మధ్యమం ద్విపలం విద్యాత్కనీయస్తు పలం భవేత్. 15

కల్కము, చూర్ణము, అవలేహము దీనిని వస్తునార్థం బుపయోగించునట్లు మూడు పలములు, ఉత్తమమాత్రగను, రెండుపలములు మధ్యమమాత్రగను, ఒకపలము స్వల్ప మాత్రగను నుండవలయును.

❧ వస్తునములకు ఉత్తమాదిప్రమాణములు. ❧

వస్తునే చాపి వేగాస్సురష్టే పితౄంతముత్తమాః,
షడ్వేగా మధ్యవేగాశ్చ చత్వారస్త్యవరా మతాః. 16

వమనార్థము తీసికొనినవానికి ఏడుమార్లు వమనంబులయి దోషంబు నశించి ఎనిమిదవమాటు పైత్యము పడెనేని ఉత్తమమనియు, ఆఱుమార్లు అయిన యెడల మధ్యమమనియు, నాలుగుమార్లు అయినయెడల కనిష్ఠమనియు చెప్పబడును.

—౧౭ వమనోషధ ప్రస్థ ప్రమాణము. ౧౭—

వమనేచ విరేకే చ తథా శోణితమోక్షణే,

సార్థత్ర యోదశపలం ప్రథమాహుర్వనీషిణః.

17

వమన, విరేచన, రక్తమోక్షణంబులందు పూర్వముచెప్పబడిన, ప్రథమ పది మూడున్నర పలమని యెఱుంగునది.

—౧౮ వమనమున కఫాదులను హరించుకొనుటకు విశేషము. ౧౮—

కఫం కటుకత్తిక్షేన పిత్తం స్వాదు హిమైర్దయేత్,

సుస్వాదు లవణాన్లైస్సస్సప్తం వాయునా కఫమ్.

18

కటురసంబుగల తీక్ష్ణేషధంబులచే కఫంబును, శీతవీర్యంబులగు మధురద్రవ్యంబులచే పిత్తంబును, మధుర, లవణ, ఆమ్ల, రసంబులు గలిగి ఉష్ణవీర్యంబు లగు ద్రవ్యంబులచే వాతముతోఁ గూడిన కఫమును నశింపఁజేయవలెను.

—౧౯ కఫాదులను వమనమూలంబుగ హరించుట కొషధము. ౧౯—

కృష్ణారాతఫలైస్సింధుం కఫే కోష్ణజలైః పిబేత్,

పటోలవాసానింబైశ్చ పిత్తే శీతజలం పిబేత్.

19

సశ్లేష్మవాతపీడాయాం సక్షీరం మదనం పిబేత్,

అజీర్ణే కోష్ఠపానీయైస్సింధుం పీత్వా వమేత్సుధీః.

20

కఫప్రకోపంబున పిష్పశ్లేష్మ, మ్రంగకాయ, నైంధవలవణము వీనిచూర్ణములొకొంచమువెచ్చని నీటినిగలిపి వమనార్థము త్రాగవలెను. పిత్తప్రకోపంబున చేదుపొట్ట, అద్దసరము, వేప వీనిచూర్ణంబులొకొచ్చనినీటిని గలిపి వమనార్థము సేవింపవలెను. కఫావృకవాతదోషంబున మ్రంగకాయ చూర్ణము పాలలొ గలిపిపుచ్చుకొనవలెను. అజీర్ణంబున నైంధవలవణము వేడినీళ్లలొ గలిపి సేవింపందగును.

—౨౦ వమనమునఁ జేయఁదగినబాహ్యవచారములు. ౨౦—

వమనం పాయయిత్వా చ జానుమాత్రాసనే స్థితం,

కంతమేరండనాలేన స్పృశంతం వామయేద్భిషక్.

21

లలాటం వమతః పుంసః పార్శ్వా ద్వా చ ప్రబోధయేత్,

వమనాషధంబును నేనించిన పిదప మోకాలు యెత్తు గల పీటపైఁ గూర్చుండి నన్నని అముదపువేరును కంఠములోనికిఁ జొరనిచ్చి చిఱునాలుకను నావేరుచే స్పృశించు చుండిన వమనంబగును. అరీతిగా వమనం బగుచుండిన నారోగియొక్క లలాటస్థలంబు నను, ఇరుక్రక్కలయందును గట్టిగా వైద్యుఁడు పట్టుకొనవలెను.

— వమనవిక్రియచేఁ గలుగు లక్షణములు. —

ప్రసేతో హృద్గ్రహః కోఠః కణ్ఠ్యాద్ధృశ్శర్దితో భవేత్. 22

వమనాషధంబును గ్రహించిన పిమ్మట వమనము కాకపోవుటగాని, అధికముగా నగుటగాని సంభవించినయెడల నోట జొల్లుకాఱుట, అొమ్మునొప్పి, శరీరంబున నెఱ్ఱని మండలంబులు దురద గలుగును.

— మిక్కుటముగ వమనమగుటచేఁ గలుగు నుపద్రవములు. —

అతివాంతే భవేత్తృష్ణా హికోద్ధారా విసంజ్ఞితా,
జిహ్వ నిస్సర్పణం చాఙ్ఘోర్వావృత్తిర్ననుసంహతిః. 23
రక్తశ్శర్దిః క్షీవనం చ కంఠే వీడా చ జాయతే,

అధికంబుగా వమనం బయ్యెనేని మిగులదాహము, ఎక్కిళ్లు, త్రేఁపులు, చేష్ట హాని, నాలుకపొరలుట, కన్నులుదిరుగుట, చెక్కిళ్లు స్తంభించుట, నోట రక్తముపడుట, ఉమియుట, కంఠంబున మిక్కుటముగబాధ ఈలక్షణంబులు చూపట్టును.

— అధికవమనమునకు చికిత్స. —

వమనస్యాతియోగే చ మృదు కుర్యాద్విరేచనమ్. 24

అధికముగ వమనంబైనవానికి లఘువుగ విరేచనంబున కొవధంబు నీయవలెను.

— వమనముచే లోనికేగిననాలుకకు చికిత్స. —

వమనాంతఃప్రవిష్టాయాం జిహ్వాయాం కబలగ్రహః,
స్నిగ్ధామలవదైర్హృదైర్శ్మితక్షీరరసైర్హితః. 25
ఫలాన్యమూని ఖాదేయుస్తస్య చాన్యేగ్రతో నరాః,

అధికముగ వమనంబై నాలుక లోని కీడ్పుకొనిపోవుచుండినయెడల మనంబున కిష్టంబులగు పులుసు కారము, తీపు, ఉప్పు గలపదార్థములను, నేయి, పాలు, మాంసరసము వీనిగూడచేర్చి అన్నము భుజింపవలెను. అట్లు నాలుక లోనికొనిపోవునపుడు ఆరోగియెదుట పుల్లని పండ్లను భక్షించినయెడల నానాలుకలయందుద్రవము కలిగి స్వస్థానంబునఁజేరును.

— వమనముచే వెలుపలికివచ్చిన నాలుకకు చికిత్స. —

నిస్సృతాం తు తిలద్రాక్షాకల్కం లిప్తా ప్రవేశయేత్. 26

అతివసునంబుచే నాలుక పైకి వచ్చెనేని యానాలుకయందు నువ్వులు ద్రాక్ష
బండ్లు వీనిని కల్పముచేసి యానాలుకకు లేవనంబుచేసిన నయ్యది స్వస్థానముం జేయను.

❧ వసునముచే గలుగు నేత్రవికారమున కుపచారము. ❧

వ్యావృత్తేక్షి ఘృతాభ్యక్తే పీడయేచ్చ శనైశ్శనైః,

అతివసునంబుచేత నేత్రములు సొక్కిస్తంభించియుండిన వానికి నేతినిఘాసి
మెల్లఁగ నరిపఱుపవలెను.

❧ వసునముచే గలుగుహనుస్తంభమున కుపచారము. ❧

హనుమోక్షే స్తృతస్వేదో నస్యం చ క్లేష్టవాతహృత్. 27

హనుస్తంభము గలిగెనేని స్వేదకర్తచేసి కఫవాతహరంబులగు నస్యములను
జేయింపవలెను.

❧ వసునముతోఁ బడురక్తమున కుపచారము. ❧

రక్తపిత్తవిధానేన రక్తచ్ఛర్దిముపాచరేత్,

రక్తవసునం బయ్యెనేని రక్త పిత్త చికిత్సం జేయందగును.

❧ వసునానంతరము గలిగెడుదష్టి కుపచారము. ❧

ధాత్రీరసాంజనోశీరలాజాచందనవారిభిః.

28

మన్థం కృత్వా పాయయేచ్చ సఘృతక్షౌద్రశర్కరం,

శామ్భంత్యనేన తృష్ణాద్యాః పీడాచ్ఛర్దిసముద్భవాః.

29

వాంతులవలన దష్టిగలిగెనేని ఉసిరికాయ, రసాంజనము, పట్టివేల్లు, వరిపేలాలు,
రక్తచందనము, కురువేరు వీనిని మంథనముగాచేసి యందు నేయి, తేనె, చక్కెర,
వైచి త్రాగించవలెను.

❧ చక్కఁగ వసునంబగుటచే గలుగులక్షణములు. ❧

హృత్కంఠశిరసాం శుద్ధిరీప్తాగ్నిత్వం చ లాఘవం,

కఫపిత్తవినాశశ్చ సమ్యగ్వాంతస్య చేష్టితమ్.

30

హృదయము, కంఠము, శిరస్సు వీనియందు కఫదోషము హరించి శుద్ధముగా
నుండుట, అగ్నిదీప్తిగల్గుట, కఫపిత్తములు నశించి శరీరము లఘువుగనుండుట ఇవి చక్కఁగ
వసునంబైనపుడు గల్గులక్షణంబులు.

—ॐ వమనానంతరము చేయవలసిన పథ్యము. ॐ—

తతోఽపరాష్ట్రే దీప్తాగ్నిం ముద్గపప్తికశాలిభిః,
హృద్యైశ్చ జాంగలరసైః కృత్వా యూషం చ భోజయేత్. 31

చక్కఁగ వమనంబైన పిదప మూడవయామంబున అగ్నిదీప్తి గల్గియుండినచో
పెసలు, పప్తికధాన్యము, పరిబియ్యము వానితో జాంగలమాంసమును చేర్చి యూషం
బుగా నొనరించి భుజించవలెను.

—ॐ చక్కఁగ వమనంబైనవానికి గలుగకుండురోగములు. ॐ—

తంద్రానిద్రాస్యదౌర్లంధ్యం కంఠూశ్చ గ్రహణీవిషం,
సువాంతస్య న పీడాయై భవంత్యేతే కదాచన. 32

వమనంబు చక్కఁగా నయ్యెనేని వానికి కన్నులయందు మబ్బు, అతినిద్ర, ముఖ
మందు దౌర్లంధ్యము, దురద, గ్రహణి, విషదోషము ఇవి ఎప్పుడును గలుగకుండును.

—ॐ వమనానంతరము వర్జింపఁదగినవదార్థములు. ॐ—

అజీర్ణం శీతపానీయం వ్యాయామం మైథునం తథా,
న్నేహాభ్యంగం ప్రకోపం చ వినైకం వర్జయేత్సుధీః. 33

ఇతి శ్రీదామోదరసూనుశార్దూధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం

ఉత్తరఖండే చికిత్సాస్థానే వమనవిధికథనంనామ

తృతీయాఽధ్యాయః

వమనార్థం బాషణమును తీసికొనినదిసమున అజీర్ణపదార్థములు, శీతోదకపానంబు,
వ్యాయామము, మైథునము, అభ్యంగనము, కోపము వీనిని వర్జింపవలెను.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్దూధరవిరచితసంహితయందు ఉత్తరఖండమున

చికిత్సాస్థానమున వమనవిధికథనమనియెడు తృతీయాధ్యాయము సంపూర్ణము.

చతుర్థాధ్యాయము.

—ॐ విరేచనవిధి. ॐ—

స్నిగ్ధస్విన్నస్య వాంతస్య దద్యాత్పమ్యగ్నిరేచనం,
అవాంతస్య త్వధః స్రస్తో గ్రహణీం ఛాదయే త్కఫః.

మందాగ్నిగౌరవం కుర్యాజ్ఞనయేద్వా ప్రవాహికాం,
అథవా పాచనైరామం బలాసం చ విపాచయేత్. 2

విరేచనంబును చేయుచుటకు పూర్వము స్నేహపానంబు చేయించి పిదప స్వేద కర్తగావించి పిమ్మట వమనకర్తగావించి తరువాత విరేచనాషధంబు నీయందగును. వమనంబుకానివానికి విరేచనాషధంబు నిచ్చిన అధోగతంబగు కఫము గ్రహణియను పిత్త ధారకకళను అచ్ఛాదనముచేసి అగ్నిమాంద్యము, జడత్వము, ప్రవాహిక వీనిని పుట్టించును. అట్టి ఆమదోషంబును, కఫమును, పాచనాషధంబులచే వచనంబు గావించవలెను.

అన్యచ్చ—స్నిగ్ధస్య స్నేహనైః కార్యం స్వేదై స్విన్నస్య రేచనమ్.

స్నేహపానంబుఁ జేయించిన పిదప స్నేహనద్రవ్యములచే స్వేదకర్తగావించి పిమ్మట విరేచనంబు గావించవలెను.

—ॐ రేచనములకు సామాన్యకాలము. ॐ—

శరదృతౌ వసంతే చ దేహశుద్ధ్యై విరేచయేత్,

అన్యథాత్యయికే కాలే శోధనం శీలయేద్బుధః. 3

శరత్కాలము, వసంతకాలము వీనియందు శరీరశుద్ధికొఱకు వేతే ఔషధంబులను గ్రహించవలెను. మఱియు ఇతరకాలంబులందు రేచనసాధ్యంబగు రోగముపుట్టినేని విరేచనమునకు తీసికొనవలెను.

—ॐ బలముగ రేచనమునకుఁ బుచ్చుకొనఁదగినరోగములు. ॐ—

పిత్తై విరేచనం దద్యాదామోద్భూతే గదే తథా,

ఉదరే చ తథాత్థానే కోష్ఠశుద్ధౌ విశేషతః. 4

పిత్తప్రకోపము, అప్టవాతము, ఉదరరోగము, అద్దానము, బద్ధకోష్ఠము, ఈరోగంబులుగలవానికి విశేషంబుగా విరేచనాషధంబు నీయందగును.

—ॐ విరేచనోత్కృష్టత. ॐ—

దోషాః కదాచిత్కుప్యంతి జితాలంఘనపాచనైః,

యే తు సంశోధనైశ్శుద్ధా న తేషాం పునరుద్భవః. 5

వాతాదిదోషములు లంఘనపానంబులచే శమించినను మరల నొకానొకప్పుడును పుట్టిజెందవచ్చును. వమనవిరేచాది శోధనకర్తములచే నశించి దోషములు ఎన్నటికిని పుట్టినొందనేరవు.

—ॐ రేచనాషధసేవన కర్తులు. ॐ—

జీర్ణజ్వరీ గరవ్యాప్తో వాతరక్తీ భగందరీ,
అర్ఘఃపాండుదరగ్రంధిహృద్రోగారుచిపీడితాః. 6

యోనిరోగ ప్రమేహార్తా గుల్మస్థీహవ్రణాద్దితాః,
విద్రధిచ్ఛర్దివిసోఫ్ఫటవిఘాచీకుష్ఠసంయుతాః. 7

కర్ణనాసాశిరోవక్త్రగుదమేఢ్రామయాన్వితాః,
యక్ష్మచ్ఛోషాక్షిరోగార్తాః కృమితౌరానిలాద్దితాః. 8

శూలితో మూత్రఘాతార్తాః విరేకార్తా నరా మతాః,

జీర్ణజ్వరము, విషదోషము, వాతరక్తము, భగందరము, మూలరోగము, పాండు
రోగము, ఉదరరోగము, గ్రంధిరోగము, హృద్రోగము, అరోచకము, యోనిరోగము,
ప్రమేహము, గుల్మము, స్థిహోదరము, వ్రణరోగము, విద్రధి, ఛర్ది, విసోఫ్ఫటకము,
విఘాచి, కుష్ఠము, కర్ణరోగము, నాసారోగము, శిరోరోగము, ముఖరోగము, గుద
రోగము, శోకరోగము, యక్ష్మదుదరము, శోఫరోగము, అక్షిరోగము, కృమిరోగము,
క్షీణత, వాతరోగము, శూలరోగము, మూత్రాఘాతము ఈరోగంబులు గలవారలకు విరే
చనంబును చేయింపందగును.

—ॐ రేచనాషధసేవన కనర్తులు. ॐ—

బాలవృద్ధావతిస్నిగ్ధః క్షతక్షీణో భయాన్వితః. 9

శ్రాంతస్తృషార్తఘ్నానలశ్చ గర్భిణీ చ నవజ్వరీ,
నవప్రసూతా నారీ చ మందాగ్నిశ్చ మదాత్యయా. 10

శల్యాద్దితశ్చ రూక్షశ్చ న విరేచ్యా విజానతా,

బాలురు, వృద్ధులు, సుకుమారులు, క్షతక్షీణులు, భీతిగలవారు, అలసినవారు,
దస్విగలవారు, ఘ్నాలశరీరముగలవారు, గర్భిణీస్త్రీలు, నవజ్వరపీడితులు, నూతనముగ ప్రస
వించిన స్త్రీలు, అగ్నిమాంద్యముగలవారు, వాతరోగముగలవారు, శల్యపీడితులు, లేజో
హీనులు వీరలకు విరేకాషధంబు నీయందగదు.

—ॐ మృదుమధ్యకూ రకోష్ఠవివరణము. ॐ—

బహుపిత్తో మృదుఃకోష్ఠో బహుశ్లేష్మా చ మధ్యమః. 11

బహువాతః కూరకోష్ఠో దుర్విరేచ్యస్స కథ్యతే,
మృద్వీమాత్రా మృదా కోష్ఠే మధ్యకోష్ఠే చ మధ్యమా. 12

కూరే తీక్ష్ణా మతా తద్వైర్మృదుమధ్యమతీక్ష్ణకైః,

పితృము విశేషంబుగా నుండిన మృదుకోష్ఠమనియు, కఫము విశేషంబుగా నుండిన మధ్యమకోష్ఠంబనియు, వాతము విశేషంబుగానుండిన క్రూరకోష్ఠంబనియు చెప్పబడును. అందు మృదుకోష్ఠంబున మృదుద్రవ్యములచేత మృదుమాత్రను, మధ్యకోష్ఠంబున మధ్యమద్రవ్యములచేత మధ్యమమాత్రను, క్రూరకోష్ఠంబున తీక్ష్ణంబులగు ద్రవ్యములచేత తీక్ష్ణమాత్రను నొనంగవలెను.

—ॐ మృద్వాదిరేచనౌషధములు. ॐ—

మృదుద్వాత్మాపయశ్చంచు తైలైరపి విరిచ్యతే. 13

మధ్యమస్త్రీవృతా తిక్తా రాజవృక్షైర్విరిచ్యతే,
క్రూరస్సుకృపయసా హేమక్షీరీదంతీఫలాదిభిః. 14

మృదుకోష్ఠముగలవానికి ద్రాక్షపండు, పాలు, ఆముదము వీనిచేతను, మధ్యమకోష్ఠముగలవానికి తెగడ, కటుకరోహిణి, రేల వీనిచేతను, క్రూరకోష్ఠంబు గలవానికి జేముడు, హేమక్షీరి (నేలతంగేడు), నేపాళపునిత్తులు మొదలగువానిచేతను విరేచనంబు చేయించవలయును.

—ॐ ఉత్తమాదిభేదములచే రేచనప్రమాణము. ॐ—

మాత్రోత్తమా విరేకస్య త్రింశద్వైగైః కఫాంతికా,
వేగైర్వింశతిభిర్నాథ్యా హీనోక్తా దశవేగికా. 15

ముప్పదిమార్లు విరేచనంబులై విరేచనాంతమున కఫము వడెనేని యుత్తమాషధంబనియు, ఇరువదిమార్లు విరేచనంబులైన మధ్యమమాత్రయనియు, పదిమార్లును విరేచనంబులైన స్వల్పమాత్రయనియు చెప్పబడును.

—ॐ రేచనములకు కషాయాదులప్రమాణము. ॐ—

ద్విపలం శ్రేష్ఠమాఖ్యాతం మధ్యమం చ పలం భవేత్,
పలార్థం చ కషాయాణాం కనీయస్తు విరేచనమ్. 16

విరేచనార్థంబగు కషాయమును రెండుపలములు సేవించిన నయ్యది ఉత్తమమాత్రయనియు, ఒక్కపలముసేవించిన మధ్యమమాత్రయనియు, అరపలము స్వల్పమాత్రయనియు చెప్పబడును.

—ॐ రేచనములకు కల్కాదిప్రమాణము. ॐ—

కల్కమోదకచూర్ణానాం కర్షం మధ్వాజ్యలేహతః,
కర్షద్వయం పలం వాపి వయోరోగాద్యవేక్షయా. 17

కల్కము, మోదకము, చూర్ణము వీనిని ప్రత్యేకంబున కర్షప్రమాణము లేనె, నెయ్యి వీనితోగలిపి నేవించినను, లేక వయస్సు, చోగబలము వీనిని బాగా తెలిసికొని రెండుకర్షములుగాని, పలుముగాని నేవించిన విరేచనంబగును.

— ౧౭ రేచనౌషధములు. ౧ —

పిత్రోత్తరే త్రివృచ్ఛార్ణం ద్రాక్షాక్వాథాదిభిః పిబేత్,
త్రిఫలాక్వాథగోమూత్రైః పిబేద్వ్యోషం కఫార్ధితః. 18

త్రివృత్తైస్సంధవశుంతీనాం చూర్ణమమైః పిబేన్నరః,
వాతార్ధితో విరేకాయ జాంగలానాం రనేన వా. 19

పితృప్రకోపంబున తెగడచూర్ణమును ద్రాక్షపండు మొదలగువాని కషాయంబుతో నేవించవలెను. కఫప్రకోపంబున త్రికటుకచూర్ణమును త్రిఫలాకషాయముతోడను గోమూత్రముతోడను నేవించదగును. వాతప్రకోపంబున తెగడ, శుంతి, సైంధవ లవణము వీనిచూర్ణములను అష్టపదార్థములతోగాని, అనూపమాంసరసముతోగాని నేవించ వలెను.

— ౧౮ ప్రకారాంతరరేచనౌషధము. ౧ —

ఏరండతైలం త్రిఫలాక్వాథేన ద్విగుణేన చ,
యుక్తం పీతం పయోభిర్వా న చిరేణ విరిచ్యతే. 20

ఆముదమును రెండింతల త్రిఫలాకషాయంబుతోగాని, రెండింతల పాలతోగాని నేవించిన శీఘ్రముగ విరేచనంబగును.

— ౧౯ ఋతుభేదములచే రేచనౌషధములు. ౧ —

త్రివృతాకౌటజం బీజం పిప్పలీవిశ్వభేషజం,
సమృద్ధీకారసత్కౌద్రం వర్షాకాలే విరేచనమ్. 21

తెగడ, కొడిసేపాలవిత్తులు, పిప్పళ్లు, సొంటి వీనిచూర్ణమును, ద్రాక్షరసము, లేనె వీనితోకలిపి వర్షాకాలంబున విరేచనార్థము తీసికొనవలెను.

— ౨౦ శరత్కాలమున రేచనౌషధము. ౧ —

త్రివృద్ధురాలభా ముస్తా శర్కరా దివ్యచందనం,
ద్రాక్షంబునా సయష్టికం శీతలం చ ఘనాత్యయే. 22

తెగడ, దురదగొండివేరు, తుంగము ప్తలు, చక్కెర, శ్రీగంధము. అతిమధురము వీనిచూర్ణమును ద్రాక్షపండ్లరసముతో గలిపి శరత్కాలంబున విరేచనార్థము నైకొనవలెను.

ॐ హేమంతఋతువునందు రేచనోపధము. ॐ

త్రివృతాం చిత్రకంపాతామజాజీం సరలాం వచాం,
హేమక్షీరీం చ హేమస్తే చూర్ణముష్ణాంబునా పిబేత్. 23

తెగడ, చిత్రమూలము, విషబొద్ది, జీలకఱ్ఱ, సరళదేవదారు, వస, హేమక్షీరి
వీనిచూర్ణమును ఉష్ణోగ్రకంబుతో హేమంతర్తువునందు విరేచనార్థము గైకొనవలెను.

ॐ శిశిరవసంతకాలములయందు రేచనోపధము. ॐ

పిప్పలీనాగరం సింధూ శ్యామా త్రివృతయా సహ,
లిహేత్ ఔద్రేణ శిశిరే వసంతే చ విరేచనమ్. 24

పిప్పళ్లు, సొంతి, సైంధవలవణము, సుగంధిపాల, తెగడ వీనిచూర్ణమును తేనెతో
గలిపి శిశిరవసంతర్తువులందు గైకొనవలెను.

ॐ గ్రీష్మఋతువునందు రేచనోపధము. ॐ

త్రివృతా శర్కరా తుల్యా గ్రీష్మకాలే విరేచనం,
తెగడచూర్ణంబున చక్కెరగలిపి గ్రీష్మర్తువున గైకొనవలెను.

ॐ సుఖరేచనములకు అభయమోదకములు. ॐ

అభయా మరిచం శుంఠీ విడంగామలకాని చ. 25

పిప్పలీపిప్పలీమూలం త్వక్పత్రం ముస్తమేవ చ,
వతాని సమభాగాని దస్తీ చ ద్విగుణా భవేత్. 26

త్రివృదప్టగుణా జ్ఞేయా షడ్గుణా చాత్ర శర్కరా,
మధునా మోదకం కృత్వా కర్షమాత్రప్రమాణతః. 27

ఏకైకం భక్షయేత్ప్రతీశ్శీతం చానుపిబేజ్జలం,
తావద్విరిచ్యతే జంతుర్యావదుష్ణం న నేవతే. 28

పానాహారవిహారేషు భవేన్నీర్యంత్రణస్సదా,
విషమజ్వరమన్దాగ్నిపాణ్డుకాసభగందరాన్. 29

దుర్నామకుష్మగుల్మార్కగలగండభ్రమోదరాన్,
విదాహస్థీహమేహంశ్చ యత్క్షాణం నయనామయాన్. 30

వాతరోగం తథాఽఽథానం మూత్రకృచ్ఛాగ్రిణి చాశ్శరీం,
పృష్ఠపార్శ్వోర్విజఘనజంఘోదరరుజం జయేత్. 31

సతతం శీలనాదేహం పలితాని వినాశయేత్,
అభయమోదకా హ్యేతే రసాయనవరాస్తస్మిన్. 32

కరక్కాయలు, మిరియములు, సొంటి, వాయువిశంగములు, ఉసిరికపప్పు, పిప్పళ్లు, మోడి, లవంగపట్ట, లవంగపత్రి, తుంగగడ్డలు వీనిని సమభాగంబులుగాను, నేపాళము చెండుభాగములుగాను, తెగడ ఎరిమిదిభాగంబులుగాను, చక్కెర ఆఱుభాగంబులుగాను గ్రహించి చూర్ణముగావించి తేనెతోఁగలిపి కర్షప్రమాణముగా మాత్రలుగావించి యం దొకమాత్రను ప్రాతఃకాలంబున శీతోదకం బనుపానంబుగా సేవించిన చక్కగా విశేష నంబులై విషమజ్వరము, అగ్నిమాంద్యము, పాండువు, దగ్గు, భగందరము, కుష్ఠము, గుల్మము, మూలవ్యాధి, గళగండము, భ్రమము, ఉదరరోగము, విదాహము, స్త్రీహము, ప్రమేహము, రాజయక్షు, నేత్రరోగము, వాతరోగము, కడుపుబ్బరము, మూత్రకృచ్ఛము, అశ్మరీరోగము నశించును. మఱియు వీఁపు, పార్శ్వములు, తొడలు, పిఱుగులు, మోకాళ్లు, నడుము వీనియందలి నొప్పులు హరించును. ఇయ్యది శ్రేష్ఠంబగు అభయా మోదకంబను రసాయనంబు. దీనిని రసాయనోక్త ప్రకారము సేవించుచుండినయెడల పలి తము (వెంట్రుకలు నరయుట) నశించును.

❧ రేచనములకు సహజోపచారము. ❧

పీత్యా విరేచనం శీతజలైస్సంసిచ్య చక్షుషీ,
సుగంధం కించిదాఘ్రాయ తాంబూలం శీలయేన్నరః. 33

విరేచనార్థం బౌషధమును సేవించి శీతోదకంబుతో నేత్రములను దుడిచిని సువాసనగల గంధపుష్పాదిద్రవ్యంబులను వాసన చూపించి తాంబూలమును సేవించు నటుల చేయందగును.

❧ రేచనకాలనియమములు. ❧

నిర్వాతస్థో నవేగాంశ్చ ధారయన్న స్వపేత్తథా,
శీతాంబు న స్పృశేత్కౌష్ఠిని కోష్ఠం నీరం పిబేన్నహః. 34

విరేచనార్థం బౌషధమును సేవించినవాడు గాలిలో తిరుగుట, మలమూత్రాదు లను నిరోధించుట, నిద్రించుట, శీతల జలంబును స్పృశించుట వర్జింపవలెను. మఱియు కొంచెము పెచ్చగునున్న నీటిచే కావలసినపుడు త్రాగవలెను.

❧ రేచనముతోడ వెడలెడుపదార్థములు. ❧

బలాసౌషధపిత్రాని వాయుర్వాంతే యథా వ్రజేత్,
రేకాత్తథా మలం పిత్తం భేషజం చ కఢో వ్రజేత్. 35

పమనంబునందు కఢము, పిత్తము, బౌషధము, వాతము ఇవి పమనముగండా పోవునటుల విరేచనంబున మలము, పిత్తము, బౌషధము, కఢము ఇవి విరేచకముగండా పోవును.

❧ రేచనవైకల్యముచే గలుగునుపద్రవములు. ❧

దుర్విరిక్తస్య నాభేస్తు స్తబ్ధత్వం కుక్షిశూలతా,

పురీష వాతసంగశ్చ కంఠూమండలగౌరవమ్.

36

విదాహోరుచిరాత్థానం భ్రమశ్చ ధిశ్చ జాయతే,

చక్రంగ విరేకముకానివానికి నాభిస్థానంబున ప్రబ్రత, ఉదరంబున శూల, మల వాతములు వెడలుచుండుట, శరీరమనందు దురద, రక్తమండలములు, శరీరమందు భారము, తాపము, ఆరోచకము, కడుపుబ్బరము, భ్రమ, వాంతులు గలుగును.

— విరేచనపై కల్మమునఁ జేయఁదగినయుపచారములు. —

తం పునః పాచనై స్సేహైః పక్త్వా సంస్నేహ్య రేచయేత్. 37

తేనాస్యోపద్ర వా యాంతి దీప్తోగ్నిర్లఘుతా భవేత్,

పూర్వోక్తంబగు లక్షణంబులు చూపట్టెనేని పాచనద్రవ్యములచేత అమపాచ నంబుగావించి స్నేహకర్మముచేసి మరల విరేకముకొఱకు ఔషధము నీయందగును. అట్లు చేసినయెడల నాయుపద్రవములు నశించి అగ్నిదీప్తి గలిగి, శరీరమందు లాఘవము గలుగును.

— అధికముగ రేచనములగుటచేఁ గలుగునుపద్రవములు. —

విరేకస్యాతియోగేన మూర్ఛాభ్రంశో గుదస్య చ.

38

శూలం కఫాతియోగస్వస్థానసథావనసన్నిభం,

మేదోనిభం జలాభాసం రక్తం చాపి విరిచ్యతే. 39

విరేచనంబులు అధికముగ నైనయెడల మూర్ఛ, గుదభ్రంశము, శూలము, కఫము, మాంసము కడిగిననీటివలెను, మేదోర్థంబున నుండునీరును, రక్తము వెడలుట చలక్షణం బులు గలుగును.

— అధికరేచనములచేఁ గలుగునుపద్రవములకు చికిత్స. —

తస్య శీతామ్బుభిస్సీక్త్వా శరీరం తణ్డూలాంబుభిః,

మధుమిశ్రైస్తథా శీతైః కారయేద్వమనం మృదు.

40

పూర్వోక్తలక్షణంబులు చూపట్టెనేని శరీరమును శీతోదకంబుతోఁ దడిపి శీతం బగు బియ్యపుకడుగులో లేనెనుజేర్చి త్రాగించి మృదువుగ వమనంబును జేయింపందగును. అందుచేత అధికరేచనంబుచేఁ గలిగిన యుపద్రవములు నశించును.

— రేచనములను బంధించుట కుపాయము. —

సహకారత్వచః కల్కో దధ్నా సావీరకేణ వా,

పిష్టో నాభిప్రలేపేన హంత్యతీసారముల్బణమ్.

41

తీయమామిడిపట్టను అవుపెరుగుతోఁగాని, సావీరముతోఁగాని నూరి కల్కముఁ గానించి నాభికి లేపనముఁజేసినయెడల అధికవిరేచనంబులు హరించును.

❖ రేచనబంధనోపాయము. ❖

అజాక్షరం పిబేద్వాపి వైష్కిరం హరిణం తథా,
శాలిభిష్టికైస్త్వల్పం మసూరైర్వాపి భోజయేత్. 42

శీతైస్సంగ్రాహిభిర్ద్రవైశ్ః కుర్యాత్సంగ్రహణం భిషక్,
రేచనంబు లధికముగా నగుచుండినయెడల మేకపాలనుగాని, శకునిపక్షియొక్క-
మాంసమునుగాని, జింకమాంసమునుగాని భుజింపవలెను. లేక శాలిభాన్యముతో గాని,
షష్టికభాన్యముతోగాని, యన్నమువండి యద్దానినిగాని, మసూరభాన్యమునుగాని, స్వల్ప-
ముగ భుజింపవలెను. మఱియు మలబంధమును గల్గించు శీతపదార్థములగాని భుజించ-
వలెను.

❖ చక్కగ రేచనములైనవానికిఁ గలుగులక్షణములు. ❖

లాఘవే మనసస్సుప్త్యామనులోమం గతేనీలే. 43

సువిరక్తం నరం జ్ఞాత్వా పాచనం పాయయేన్నిశి,

బాగుగా విరేచనంబులైనయెడల శరీరమందు లాఘవము, మనంబునకు స్వస్థత,
వాతమునకు స్వస్థానగమనము ఇవి గలుగును. పిమ్మట రాత్రియందు పాచనౌషధంబుల
నీయందగును.

❖ రేచనసేవనచేఁ గలుగుగుణములు. ❖

ఇంద్రియాణాం బలం బుద్ధేః ప్రసాదో వహ్నిదీప్తతా. 44

ధాతుస్థైర్యం వయస్థైర్యం భవేద్రేచనసేవనాత్,

రేచనార్థం బౌషధమును గ్రహించుటచే ఇంద్రియములకు పటుత్వము, బుద్ధి
ప్రసన్నత, అగ్నిదీప్తి, ధాతువృద్ధి, వయస్థైర్యము గలుగును.

❖ రేచనానంతరము వర్జింపఁదగినకార్యములు. ❖

ప్రవాతసేవాం శీతాంబు స్నేహభ్యంగమజీర్ణతామ్. 45

వ్యాయామం మైథునం చైవ న సేవేత విరేచితః,

విరేచనౌషధంబును సేవించినవారు గాలియందు సంచరించుట, శీతోదకంబును
సేవించుట, అభ్యంగము, ఆజీర్ణద్రవ్యభోజనము, వ్యాయామము, మైథునంబు వీనిని విస-
ర్జింపవలయును.

❖ రేచనానంతరము చేయఁదగినవధ్యము. ❖

శాలిషష్టికముద్గాద్యైర్యవాగూం భోజయేత్కృతామ్. 46

జాంగలివిష్కరాణాం వా రనైశ్శాల్క్యోదనం హితం,

విరేచనానంతరమున యవలు, వష్టికములు, పెసలు వీనిచే తయారుచేయఁబడిన యవాగువును పానముచేయవలెను. లేక అనూపమాంసరసముతోఁగాని, కోడి మొదలగు వాని మాంసరసముతోఁగాని, కాల్యన్మమును భుజింపవలెను.

విరేకాద్యాషధే వీతే సమ్యగ్యో న నిరిచ్యతే.

47

పిబేదుష్టాంబునా తత్ర సైంధవం దోషశాంతయే,

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్వధరవిరచితాయాం సంహితాయాం

ఉత్తరఖండే చికిత్సాస్థానే విరేచనవిధికథనంనామ

చతుర్థోఽధ్యాయః.

రేచనోషధంబు గ్రహించినపిమ్మట చక్కఁగా రేచనంబు కానియెడల సైంధవలవణమును ఉష్ణోదకంబుతో త్రాగిన విరేచనములై దోషము శమించును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్వధరవిరచితసంహితయందు చికిత్సాస్థానమున

నుత్తరఖండమందు విరేచనవిధికథన మనియెడు

చతుర్థాధ్యాయము సంపూర్ణము.

పంచమాధ్యాయము.

—ॐ వ స్తి వి ధి. —

వస్తీర్ద్విధానువాసాభ్యో నిరూహశ్చ తతఃపరం,

యన్నేన్నపైర్ద్వియతే స స్యాదనువాసననామకః.

1

కషాయక్షీరతైలైర్లో నిరూహస్య నిగద్యతే,

వస్తీభిర్ద్వియతే యస్తాత్తస్తాద్వస్తీరితి స్మృతః.

2

వస్తీకర్త అనువాసనంబనియు, నిరూహంబనియు ద్వివిధంబు. అందు తైలాదులతో నుపయోగించునది యనువాసనంబనియు, కషాయాదులచే నుపయోగించునది నిరూహమనియు చెప్పఁబడును.

—ॐ అనువాసనవ స్తి. —

తత్రానువాసనాభ్యో హి వస్తీర్యస్సోఽత్ర కథ్యతే,

పూర్వమేవ తతో వ స్తిర్నిరూహాఖ్యో భవిష్యతి. 3

నిరూహాదుత్తరశ్చైవ వ స్తిస్సాన్యదుత్తరాభిదః,
అనువాసనభేదశ్చ మాత్రావ స్తిరుదీరితః. 4

పలద్యయం తస్య మాత్రా తస్మాదర్థాపి వా భవేత్,

ఈ యధ్యాయంబున మొదట అనువాసనవస్తియు రెండవ యధ్యాయంబున నిరూహవస్తియు, పిమ్మట ఉత్తరవస్తియు చెప్పబడును. మఱియు మాత్రావస్తి యనునది యనువాసనవస్తిభేదంబైయుండును. ఈమాత్రావస్తియందు స్నేహాదులు రెండుపలములు గాని, ఒకపలముగాని ప్రయోగింపబడును.

— ౭ అనువాసనవస్తికర్త కర్తులు. ౭ —

అనువాస్యస్తు రూక్షస్యాత్తీక్ష్యాగ్నిః కేవలానిలీ. 5

స్నేహపానంబుచేయనివారు, అగ్నిదీప్తిగలవారు, కేవలవాతరోగముగలవారును అనువాసనవస్తికి యోగ్యులు.

— ౮ అనువాసనవస్తికర్త కనర్తులు. ౮ —

నానువాస్యస్తు కుష్ఠీ స్యాన్నేహీ స్థూలస్తభోదరీ,
సాస్థాప్యానానువాస్యాస్సృరజీర్ణోన్తాదత్పద్యుతాః. 6
శోకమూర్ఛాదుచిభయాశ్వాసకాసక్షయాతురాః,

కుష్ఠము, ప్రమేహము, స్థూలశరీరము, ఉదరరోగము, అజీర్ణము, ఉన్తాదము, దష్టి, శోకము, మూర్ఛ, ఆరోచకము, భయము, శ్వాసము, కాసము, క్షయము ఈరోగంబులు గలవారికి అనువాసనవస్తికర్త చేయఁగూడదు. వారలకు నిరూహవస్తినిమాత్రమే చేయవలెను.

— ౯ వస్తినిర్వాణయోగ్యమగు ద్రవ్యములు. ౯ —

నేత్రం కార్యం సువర్ణాదిథాతుభిర్వృక్షవేణుభిః. 7

సలైర్దంతైర్విషాణాక్రైర్నణిభిర్వా విధీయతే,

వస్తిసంబంధమగునేత్రము సువర్ణము, కొయ్య, వెదురు, వినుఁగుదంతము, కొమ్ము, గాఙ్జ మొదలగువానిచేత చేయందగును.

— ౧౦ నేత్రచిద్రప్రమాణములు. ౧౦ —

ముద్గచ్ఛిద్రం కలాయాభం చిద్రం కోలాస్థిసన్నిభమ్. 8

యథాసంఖ్యం భవేన్నేత్రం శ్లక్ష్యం గోపుచ్ఛసన్నిభం,

ఆతురాంగుష్ఠమానేన మూలే స్థూలం విధీయతే. 9

కనిష్ఠికాపరిణామామగ్రే చ గుటికాముఖం,
తస్మాలే కర్ణికే ద్వే చ కార్యభాగాచ్చతుర్థకాత్.
యోజయేత్తత్ర వస్త్రిం చ బంధద్వయవిధానతః,

10

అఙ్గుళముల గొట్టమునకు పెనరగింజంత చిద్రమును, పినిమిదంగుళముల గొట్టమునకు నెనగింజంత రంధ్రమును, పన్నెండు అంగుళముల గొట్టమునకు రేగుగింజంత రంధ్రమును చేసి యాగొట్టములను నునుపుగను, ఆవుతోఁగవలె నుండునవిగను నుండవలెను. దానిమూలమున రోగియొక్క బొటనప్రేలు లావుగను, అగ్రమున చిటికెనప్రేలు లావుగను, ముఖమందు వర్తులాకారంబుగను నుండునటులఁజేసి యద్దాని నాల్గవభాగంబున రెండుకర్ణికలను చేయవలెను. ఇది వస్త్రియనంబడును. దీనిని జింక మొదలగువానిచర్మముచే బాగుగా బంధింపవలెను.

—ॐ వయోభేదంబుచే వస్త్రిప్రమాణము. ॐ—

ఏకవర్షాత్తు షడ్వర్షం యావన్తానం షడంగులమ్.

11

తతో ద్వాదశకం యావన్తానం స్యాదప్తసంయుతం,

తతఃపరం ద్వాదశభిరంగులైర్నైత్రదీర్ఘతా.

12

ఒకసంవత్సరము మొదలు అఙ్గుళసంవత్సరముల వయస్సుగలవారికి నేత్రము అఙ్గుళముల నిడివిగను, అఙ్గుళసంవత్సరముల మొదలు పదిరెండుసంవత్సరముల వయస్సుగలవారి కుపయోగించు వస్త్రి నేత్రము పినిమిదంగుళముల నిడివిగను, పదిరెండు సంవత్సరములకు పిదప పదిరెండు అంగుళములను నుండవలెను.

—ॐ వస్త్రినిర్మాణమున కర్హుగు చర్మ వివరణము. ॐ—

మృగాజసూకరగవాం ఘహిషస్యాపి వా భవేత్,

మూత్రకోశస్య వస్త్రిస్తు తదలాభే చ చర్మజః.

13

కషాయరక్తస్సమృదుర్వస్త్రిస్సిగ్ధో దృఢోహితః,

జింక, మేక, పంది, ఎద్దు, పోతు మొదలైనవానియొక్క మూత్రకోశములు వస్త్రిచేయుట కుపయోగించును. అయ్యది సంభవించకపోయెనేని జంతువులచర్మము తోడైనను వస్త్రిని జేయవలెను. అట్టి మూత్రకోశమునుగాని, చర్మమునుగాని, రేగు, కంగేడు మొదలగువాని కషాయంబున పక్ష్యముగావించి రక్తవర్ణంబుగను, స్నిగ్ధంబుగను, మృదువుగను, దృఢముగను నుండునట్లు చేయవలెను.

—ॐ ప్రణవస్త్రిప్రమాణము. ॐ—

ప్రణవస్తేస్తు నేత్రం స్యాచ్ఛ్చుష్ణమష్టాంగులోన్మితమ్.

14

ముద్దచ్చిద్రం గృధ్రపక్షునలి కాపరిణాహి చ,
వ్రణవస్తియొక్క నేత్రము ఎనిమిదంగుళముల పొడవుగలిగి నున్ననై పెసరింజ
యంత రంధ్రముగలిగి గ్రద్దజొక్కయినెయంత లావుగలిగియుండవలెను.

❧ వస్తికర్త చేఁ గలుగుఫలములు. ❧

శరీరోఽచయం వర్ణం బలమారోగ్యమాయుషః. 15
కురుతే పరివృద్ధిం చ వస్తిస్సమ్యగుపాసితః,
వస్తికర్తను సేవించినయెడల శరీరవృద్ధి, కాంతి, బలము, ఆరోగ్యము, ఆయుర్వృద్ధి
ఇవి గలుగును.

❧ వస్తికర్త సేవనకాలము. ❧

దివసాంతే వసంతే చ స్నేహవస్తిః ప్రదీయతే. 16
గ్రీష్మవర్షాశరత్కాలే రాత్రౌ స్నాదనువాసనం,
న చాతిస్నిగ్ధశమనం భోజయిత్వానువాసయేత్. 17
మదం మూర్ఛా చ జనయేద్ద్విధా స్నేహః ప్రయోజితః,
యాక్షం భుక్తవతోఽత్యన్నం బలం వర్ణం చ హీయతే. 18
స్నేహవస్తికర్తను వసంతర్తువునందు సాయంకాలము చేయవలెను. మఱియు
గ్రీష్మ, వర్ష, శరదృతువులయందు రాత్రి చేయవలయును. అతిస్నిగ్ధభోజనానంతరము
వస్తికర్తము చేసినయెడల మదము, మూర్ఛ ఇవి జనించును. అతియాక్షభోజనానంతరము
వస్తికర్తము చేసినయెడల బలము, కాంతి ఇవి నశించును.

❧ న్యూనాధికవస్తికర్త చేఁ గలుగుఫలము. ❧

హీనమాత్రాపుభౌ వస్తి నాతికార్యాకరాస్తృతా,
అతిమాత్రే తథానాహక్ల మాతీసారకారకా. 19
వస్తులయందు ఔషధమును అల్పముగా ప్రయోగించిన రోగము నశింపకుండు
టయు, అతిమాత్రముగా ప్రయోగించిన ఆనాహము, బడలిక, అతిసారము జనించును.
కాన నాత్యల్పముగా ప్రయోగింపందగును.

❧ బలతారతమ్యముచే స్నేహప్రమాణము. ❧

ఉత్తమస్య పల్లెష్ఠ్విధిర్మధ్యమస్య పల్లెస్త్రిభిః,
పల్లె కాధేన హీనస్య యుక్తామాత్రానువాసనే. 20
అట్టి అనువాసనవస్తియందు ఉత్తమబలముగలవానికి ఆఱుపలముల స్నేహమును,

మధ్యమబలము గలవానికి మూడుపలముల స్నేహమును, హీనబలము గలవానికి ఒకటిన్నర పలము స్నేహమును గూర్పందగును.

— శ్రీహస్తానమున నైంధవాదుల ప్రమాణము. —

శతాహ్వనైంధవాభ్యాం చ దేయం స్నేహే చ చూర్ణకం,
తన్వాతోత్తమమథ్యాంతాషట్పత్తుర్ద్వయమాషక్తైః. 21

అట్టి యనువాసనవస్తియందు పిత్తపీచర, నైంధవలవణము వీనిచూర్ణమును అటు మాషంబు లొసంగుట ఉత్తమమాత్రయనియు, నాలుగు మాషంబు లొసంగుట మధ్యమ మాత్రయనియు, రెండుమాషంబు లొసంగుట హీనమాత్రయనియు చెప్పబడును.

— శ్రీరేచనానంతరమున అనువాసనవస్తిక్రమము. —

విరేచనాత్సప్తరాత్రే గతే జాతబలాయ చ,
భుక్తాన్నాయానువాస్థాయ వస్తిరేయోఽనువాసనః. 22

విరేచనాషధగ్రహణానంతరమున విడుదినములు గతించి బలము బాగుగాఁజేరిన పిత్తుల చక్కగ భోజనంబిడి వాడు అనువాసనవస్తికి యోగ్యుడయినచో అనువాసన వస్తి చేయందగును.

— శ్రీవస్తికర్తచేయు విధానము. —

అథానువాస్థ్యం స్వభ్యక్తముష్ణాంబుస్వేదితం శనైః,
భోజయిత్వా యథాశాస్త్రం కృతచంక్రమణం తతః. 23

ఉత్సృష్టానిలవిణ్ణాత్రం యోజయేత్స్నేహవస్తిని,
సుప్తస్య వానుపార్శ్వేన వామజంఘ్రాప్రసారిణః. 24

కుంతితాపరజంఘస్య నేత్రం స్నిగ్ధే గుదే న్యనేత్,
బద్ధా వస్తిముఖం సూత్రైర్వామహస్తేన ధారయేత్. 25

వీడయేద్దక్షిణేనైవ మధ్యవేగేన ధీరధిః,
జృంభాకానక్షుతాదీంశ్చ వస్తికాలేన కారయేత్. 26

అనువాసనవస్తికర్తమున కర్తుండగువాని కభ్యంజనము గావించి ఉష్ణోదకంబుచే స్వేదకర్తముగావించి, యథావిధిగ భోజనంబిడి, ఇటునటు సంచరింపఁజేసి, మలమూత్రోత్సర్జనం బొటనెఱింగి వానిని ఎడమపార్శ్వమున పరుండఁబెట్టి ఎడమకాలును చాచు నట్లును కుడికాలును ముడుచునట్లు చేసి గుదస్థానంబున స్నేహంబుచే స్నిగ్ధకర్తముగావించి వస్తిముఖమును త్రాళ్లతో గట్టిగకట్టి నేత్రమును గుదమందుంచి దానిని ఎడమచేతితో పట్టుకొని కుడిచేతితో మధ్యమభాగంబుచే వీడించుచు నాస్నేహమును లోనికిగొట్టవలెను.

అట్టిసమయమున రోగి జాగరూకుండై ఆవలింత, దగ్గు, తుమ్మలు, అపానవాతము ఇవి రాకుండునటులఁ జేసికొనవలెను.

❧ చిమ్మనక్రోవి కొట్టతగినకాలము. ❧

త్రింశన్నాత్రామితః కాలః ప్రోక్తో వస్తిస్తు పీడనే,
తతః ప్రణిహితస్నేహః ఉత్తానోవాక్కుతం భవేత్. 27

వస్తికర్తమును ముప్పది మాత్రలకాలములో ముగించి యారోగిని నూలుమాత్రల కాలమువఱకు వెల్లకిలబరుండ నీయవలెను.

❧ మాత్రాకాలప్రమాణము. ❧

జానుమండలమావేష్ట్య కుర్యాత్స్పటికయా యుతం,
ఏకామాత్రా భవేదేషా సర్వత్రైష వినిశ్చయః. 28

మోకాటి చిప్పను వేలితో నొకమాటు చుట్టి యొక్కచిటికెవేయనట్టికాలము మాత్రయనంబడును. ఈప్రకారము శాస్త్రమునం దంతటను మాత్రాకాలమును తెలిసి కొనం దగును.

❧ వస్తికర్తానంతరము జేయందగినక్రియ. ❧

ప్రసారితైస్సర్వగాత్రైర్యథావీర్యం ప్రసర్పతి,
తాడయేత్తలయోరేనం త్రీన్వారాంశ్చ శనైశ్శనైః. 29

స్థిభోశ్చైవం తతశ్శ్రీణీం శయ్యాం చైవోత్తివేత్తతః,
జాతే విధానే తు తతః కుర్యాన్నిద్రాం యథానుఖమ్. 30

వస్తికర్త చేసిన పిమ్మట శౌషధవీర్యము శరీరంబున నంతటను వ్యాపించునిమిత్తము వానిని వెల్లకిలఁ బరుండఁజేసి హస్తపాదాదులను చాచునటులజేసి పాదములయందును, కటిప్రదేశంబునను, పిలుదులయందును ముఘ్గాలు తట్టి పిమ్మట శయ్యాం బరుండఁబెట్టి, సుఖముగ నిద్రించునటులఁ జేయందగును.

❧ చక్కగ వస్తికర్త చేసినందుచేఁ గలుగుగుణము. ❧

సానిలస్సఫురీషశ్చ స్నేహః ప్రత్యేతి యస్య తు,
ఉపద్రవం వినా శీఘ్రం స సమ్యగనువాసితః. 31

ఉపద్రవరహితంబై గుదమున ప్రవేశించినస్నేహము, అపానవాతము, ఫురీషము వీనితో నవలకు వచ్చినయెడల వస్తికర్తము చక్కగాఁ జేయఁబడినదని యెఱుంగవలయును.

❧ స్నేహవికారము హరించుట కుపాయము. ❧

జీర్ణాత్తమథ సాయాహ్నే స్నేహే ప్రత్యాగతే పునః,

లఘ్వన్నం భోజయేత్కామం దీప్తాగ్నిస్తు నరో యది. 32

అనువాసితాయ దాతవ్యమితరేఽహ్ని సుఖోదకం,

ధాన్యశుంఠికమాయో వా స్నేహవాన్యపత్తినాశనః 33

గుధమున ప్రవేశించిన స్నేహము జీర్ణంబై వెడలి అగ్నిదీప్తిగలిగినతోడనే లఘ్వాహారమును భుజింపవలెను. మఱియు అనువాసనవస్త్రజేసినవానికి మఱునాఁడు కొంచెము వెచ్చగనున్న నీటినిగాని, ధనియములు, సొంటి వీనికహయంబును గాని యొసంగవలెను.

— వాతాదులయందు చిమ్మనతోనికొట్టువిధానము. —

అనేన విధినా షడ్వ్య సప్తవాఽష్టౌ నవాపి వా,

విధేయా వస్త్రయస్తేషామంతే చైవ నిరూహణమ్. 34

ఈప్రకారము ఆఱుమాఱులుగాని, ఏడుమాఱులుగాని, ఎనిమిదిమాఱులుగాని, తొమ్మిదిమాఱులుగాని వస్త్రకర్తముచేసి పిమ్మట నిరూహవస్త్రని చేయందగును.

— వస్త్రకర్తచే గలుగుగుణము. —

దత్తస్తు ప్రథమో వస్త్రస్నేహయేద్వస్త్రపంక్షుజ్ఞైః,

సమ్యగ్దత్తో ద్వితీయస్తు మూర్ధస్థమనిలం జయేత్. 35

బలం వర్ణం చ జనయేత్తృతీయస్తు ప్రయోజితః,

చతుర్థపంచమా దత్తౌ స్నేహయేతాం రసాస్పజీ. 36

షష్ఠో మాంసం స్నేహయతి సప్తమో మేద ఏవ చ,

అష్టమో నవమశ్చాసి మజ్జనం చ యథాక్రమమ్. 37

ఏవం శుక్రగతాన్దోషాద్విగుణస్సాధు సాధయేత్,

అష్టాదశాష్టాదశ కాన్వస్త్రీనాం యో నిషేవతే. 38

స కుంజరబలోప్యశ్వం జయేత్తుల్యోఽమరప్రభః,

మొదటజేసినవస్త్రకర్తము వస్త్ర, పంక్షుణముల (గజ్జల) ద్వారా శరీరమున వ్యాపించి ధాతువృద్ధిని గల్గించును. రెండవది శరీరమున నున్నవాతమును హరించును. మూడవది శరీరమునకు బలమును కాంతిని గలుగజేయును. నాల్గవది రసధాతువును, ఐదవది రక్తధాతువును స్నిగ్ధముగాచేయును. ఆఱవది మాంసమును, ఏడవది మేదస్సును, ఎనిమిదవది మజ్జాధాతువును, తొమ్మిదవది శుక్రధాతువును స్నిగ్ధముగాజేయును. శుక్రధాతువునందు దోషంబుండెనేని పదునెనిమిదిమాఱులు వస్త్రకర్త చేయందగును. దానిని ముప్పది యాఱుమాఱులు సేసినయెడల ఏనుగంతబలము గలవాఁడై అశ్వధాతిని జయించును. దేవతలతో తుల్యుడుగుకాంతిగలవాఁడగును.

—ॐ అనువాసనాదివ స్తికర్తృల కర్తృలు. ॐ—

రూక్షాయ బహువాతాయ స్నేహావ స్తి దినేదినే. 39

దద్యాదై వ్యద్యస్తథాఽన్యేహమన్యాం బాధామపాహ రేత్,
స్నేహోఽల్పమూత్రో రూక్షాణాం దీర్ఘ కాలమనత్యయః. 40

తథా నిరూహస్నిగ్ధానామల్పమాత్రః ప్రశస్యతే,

రూక్షులకును, వాతప్రకోపముగలవారికిని వ స్తికర్తృ ప్రతిదినము చేయందగును.

అలిస్నిగ్ధులకును, స్థూల్యముగలవారలకును, ప్రతిదినము నిరూహవ స్తి చేయందగును. అట్లు చేసినయెడల వారికిఁ గలరోగములు నశించును. రూక్షగలవారలకు అనువాసనవ స్తిని లఘువుగను స్నిగ్ధతగలవారలకు నిరూహవ స్తి లఘువుగను చేయందగును.

—ॐ జీర్ణ ముఁజెందక వెలువడిన స్నేహమునకు ప్రతీకారము. ॐ—

అథవా యస్య తత్కాలం స్నేహో నిర్యాతి కేవలః. 41

తస్యాన్యోఽల్పతరో దేయో న హి స్నిగ్ధస్య తిష్ఠతి,

గుడమునఁ జేయంబడిన అనువాసనవ స్తిచే స్నేహము బైటికిరాకుండినయెడల అట్టి సమయమున నిరూహవ స్తి చేయందగును. ఇట్లు వరస్పరముగా నిరూహవ స్తిని, అనువాసన వ స్తిని చేయుచుండవలెను.

—ॐ స్నేహము వెలువడునటులంజేయుట కుపాయము. ॐ—

అశుద్ధస్య మలోన్మిశ్రస్నేహో నైతి యదా పునః. 42

తదాంగశ్చైథిలాత్మానం శూలం శ్వాసశ్చ జాయతే,

పక్వాశయే గురుత్వం చ తత్ర దద్యాన్నిరూహణమ్. 43

తీక్ష్ణం తీక్ష్ణౌషధైర్యక్తా ఫలవ ర్హితాథవా,

యథానులోమనం వాయుర్మలం స్నేహశ్చ జాయతే. 44

తథా విరేచనం దద్యాత్తీక్ష్ణం నస్యం చ శస్యతే,

పమన విరేచనంబులు చేయఁబడనివానికి అనువాసనవ స్తిచేయుటచేత నాస్నేహము బైటికి రాకుండినచో అంగశ్చైథిల్యము, ఆధ్వానము, శూలము, శ్వాసము, పక్వాశయంబున గురుత్వము గలుగును. అట్టితఱి నిరూహవ స్తిచేయవలెను. లేక తీక్ష్ణౌషధంబులతోఁ గూడిన ఫలవ స్తిని చేయందగును. అట్లుచేసినయెడల వాతము అధోగామియై మలమిశ్రితంబగు స్నేహమును బైటికి వెడలించును. లేక తీక్ష్ణంబగువిరేచనంబునుగాని, నస్యకర్తృముగాని చేయవలెను.

—ॐ స్నేహవ స్తి కనర్తులు. ॐ—

యస్య నోపద్రవం కుర్యాత్స్నేహవ స్తిరనిస్సృతః. 45

సర్వోఽల్పోవా వృతో రాక్ష్యాదువేక్ష్యస్స విజానతా,
 అనువాసనవస్తి జేసినపుడు స్నేహము లోన నేయుండి పూర్వము చెప్పబడిన
 అంగశ్చ ధిల్వాది ఉపద్రవములను గల్గించుకుండినయెడల రోగి రూక్షతగలవాఁడనియెఱింగి
 యూరకుండవలెను.

— ౭౭ స్నేహమును బైలుపుచ్చుటకు ఉపాయము. ౭౭ —

అనాయాతం త్వహోరాత్రే స్నేహం సంశోధనైర్వ రేత్. 46
 స్నేహవస్తావనాయాతే నాస్యస్నేహో విధీయతే,
 అట్టివానికి స్నేహము బైటికి రాకుండిన యెడల దానిని వస్త్రీకర్మముచే హరింప
 వలెను. అట్టికార్యముచేతను, సాధ్యముకాక ఆహోరాత్రంబు లుండెనేని విరేచనావధ
 ములచేత సాధింపవలయును.

— ౭౮ అనువాసనవస్తితైలము. ౭౮ —

గుడూచ్యేరండపూతీకభార్జి వృషకరోహిషమ్. 47

శతావరీం సహచరం కాకనాసాం పలోన్దితం,
 యవమాషాతసీకోలకులుత్థాన్ప్రసృతోన్దితాన్. 48

చతుర్దోణాంభసా పక్వా ద్రోణశేషేణ తేన చ,
 పచేత్తైలాధకం పేష్ట్యేర్జీవనీయైః పలోన్దితైః. 49

అనువాసనమేతద్ధి సర్వవాతవికారసుత్,

లిప్పతీగ, అముదపువేరు, క్రానుగువట్ట, గంటుభారంగి, అడ్డనరపుఆకు, కామంచి
 కనపు, పిల్లిసీచరగడ్డలు, పచ్చములుగోరింట, కాకిదొండ వీనిని ప్రత్యేకముగా నొక్కొక
 పలముగాను, యవలు, ఉడ్డులు, అగసివిత్తులు, రేగువిత్తులు, ఉలవలు వీనిని ప్రత్యేకముగా
 రెండు పలములుగాను గ్రహించి కొంచెము నలియంగొట్టి అందు నాల్గుద్రోణముల నీరు
 పోసి నాలవపాలు మిగులనట్లు కషాయంబుగాచి పడగట్టి యందు ఒక అధకము నువ్వుల
 నూనె బోసి జీవనీయగణమందలి ద్రవ్యములను ప్రత్యేకముగా నొక్కపలము చొప్పున
 గ్రహించి కల్కము గావించి స్నేహపాకవిధానమున పక్వముగావించి గ్రహింపవలెను.
 ఇది అనువాసనతైల మనంబడును. ఇయ్యది ప్రబలంబు లగువాతరోగములను నశింపఁ
 జేయును.

— ౭౯ అనువాసనవస్తివివర్ణనముచే గలుగురోగములు. ౭౯ —

పట్నప్తతిర్వాప్తపశ్చి జాయంతే వస్త్రీకర్మణః. 50
 దూషితాత్సముదాయేన తాశ్చిక్తిస్యస్థు సుశ్రుతాత్,

వ స్తికర్త విపర్యాసముచే డెబ్బదియాఱు రోగంబులు జనించును. వాని సుక్రుత మందు చెప్పినరీతిని చికిత్సజేయవలెను.

— ౨౭ వ స్తికర్తయందు షడ్వ్యము. —

పానాహారవిహారాశ్చ పరిహారాశ్చ కృత్స్నశః,
స్నేహపానసమాః కార్యా నాత్ర కార్యా విచారణా. 52

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్దూధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం
ఉత్తరఖండే చికిత్సాస్థానే స్నేహవ స్తివిధికథనం నామ
పంచమోఽధ్యాయః.

స్నేహపానంబున చెప్పబడిన షడ్వ్యహారవిహారంబులను ఇచ్చట చేయందగును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్దూధరవిరచితసంహితయందు ఉత్తరఖండమున

చికిత్సాస్థానమున స్నేహవ స్తివిధికథన మనియెడు

పంచమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

షష్ఠాధ్యాయము.

— ౨౮ నిరూహవ స్తివిధి. —

నిరూహవ స్తిర్బహుధా భిద్యతే కారణాంతరైః,
తై రేవ తస్య నామాని కృతాని మునిపుంగవైః. 1

నిరూహవ స్తి కారణాంతరములచే ననేకవిధంబై యుండును. దానిసామంబులు

పూర్వాచార్యులచే జేర్చినవిడియున్నవి.

అన్యచ్చ.—నిరూహస్యాపరం నామ ప్రోక్తమాస్థాపనం బుధైః,
స్వస్థానస్థాపనాదోష ధాతునాం స్థాపనం మతమ్. 2

ప్రకోపమునొంది వాతాదిదోషములను, రసాదిధాతువులను, స్వస్థానంబునఁ
జేర్చుటచేత నీనిరూహవ స్తి యాస్థానవ స్తియనుపేరంబరగు.

— ౨౯ నిరూహవ స్తికర్తయందు కషాయప్రమాణము. —

నిరూహస్య ప్రమాణం తు ప్రస్థం పాదోత్తరం మతం,
మధ్యమం ప్రస్థముద్ధిష్టం హీనం చ కుడవాస్తయః. 3

ఇట్టి నిరూహవస్త్రీయందు ప్రయోగించుకపోయెంబు ప్రథమండిన ఉత్తమమాత్ర
యనియు, ఒక ప్రథమైనయెడల మధ్యమమాత్రయనియు, మూడుకుడవములైన హీన
మాత్రయనియుంబరంగు.

—ॐ నిరూహవస్త్రీకర్త కర్తృలు. ॐ—

అతిస్థిగ్ధోష్ణిప్తదోషాక్షతోరస్కుః కృశస్తథా,

అథ్ధానచ్ఛర్దిహీక్కార్యః కాశశ్వాసప్రవీడితః.

4

గుదశోఘాతినారార్తో విషూచీమత్తసంయుతః,

గర్భిణీ మధుమేహీ చ నార్ధాప్యశ్చ జలోదరీ.

5

అతిస్థిగ్ధులు, ఉష్ణిప్తదోషులు, ఉరఃక్షతము, కృశత్వము, అథ్ధానము, వాంతి,
ఎక్కిళ్లు, మూలరోగము, దగ్గు, ఉబ్బునము, గుదమందువాపు, అతిసారము, విషూచిక,
తుష్టము ఈరోగంబులుగలవారు, గర్భిణీ స్త్రీలు, వీరలు అస్థావనవస్త్రీ (నిరూహవస్త్రీ)కి
అయోగ్యులు.

—ॐ నిరూహవస్త్రీకర్త కర్తృలు. ॐ—

వాతవ్యాధావుదావర్తే వాతాస్పగ్విషమజ్వరే,

మూర్ఛాతృప్ణోదకానాహమూత్రకృచ్ఛాశ్చరీషు చ.

6

వృద్ధాస్పగ్దరమందాగ్నిప్రమేహేషు నిరూహాణం,

శూల్లేఽమృశితే హృద్రోగే యోజయేద్విధివద్బుధః.

7

వాతరోగము, ఉదావర్తము, వాతరక్తము, విషమజ్వరము, మూర్ఛ, దప్పి, ఉదర
రోగము, అనాహము, మూత్రకృచ్ఛము, అశ్మరి, అస్పగ్దరము, అగ్నిమాంద్యము,
ప్రమేహము, శూల, అమృశితము, హృద్రోగము. ఈరోగములు గలవారలకు అస్థావన
వస్త్రీ చేయందగును.

—ॐ నిరూహవస్త్రీకర్త మము. ॐ—

ఉత్సృష్టానిలవిణ్ణాత్రం స్థిగ్ధం స్వీన్నమభోజితం,

మథ్యాహ్నో గృహమధ్యే చ యథాయోగ్యం నిరూహయేత్.

స్నేహే వస్త్రీవిధానేన బుధః కుర్యాన్నిరూహాణం,

జాతే నిరూహే చ తతో భవేత్కుక్కుటకాసనః.

9

తిష్ఠేన్దుహూర్తమాత్రం తు నిరూహగమనేచ్ఛయా,

అనాయాతే మువలూర్తే తు నిరూహం శోధవైర్వరేత్.

10

నిరూహవస్త్రీకి యోగ్యుడగురోగి మలమూత్రోత్సర్జనం బగునటులఁ జేసి పిమ్మట
స్నేహకర్తను, తరువాత స్వేదకర్తనుజేసి భోజనంబిడక యొకగదియందుంచి పూర్వము

చెప్పబడిన అనువాసనవ స్తినవలెనే నిరూహవ స్తిన గూడఁ జేయవలయును. ఇటులఁజేసిన పిమ్మట నాకషాయము బైటికివచ్చునిమిత్తము రోగిని చెడు గడియలసేపు గొంతు గూర్చుండఁ బెట్టవలెను. అంతట నాకషాయంబు బైటకువచ్చును. అట్లు రాదేని యద్దా నిని విరేచనకర్త చే బైటికి వెడలించఁజేయవలెను.

❧ వ స్తివెలువడకున్న దానికి ప్ర తీకారము. ❧

నిరూహారేవ మతిమాన్ తూరమూత్రాస్తునైధవైః,

మఱియు నట్లు కషాయంబు బైటికి రాకుండినయెడల యవత్తూరము, గోమూత్రము, అమ్మము, నైధవలవలము వీనినికలిపి మరల నిరూహవ స్తిచేత నాకషాయంబును రప్పించవలయును.

❧ నిరూహవ స్తికర్త చక్కఁగఁజేయుటచేఁ గలుగులక్షణము. ❧

యస్య క్రమేణ గచ్ఛంతి విట్పిత్తకఫవాయవః.

11

లాఘవం చోషజాయేత సునిరూహం తమాదిశేత్,

నిరూహవ స్తి చేయఁబడినవానికి మలము, పిత్తము, కఫము, వాతము ఇవి క్రమముగ గుదద్వారమునుండి క్రిందికివచ్చి శరీరము లఘువుగనుండెనేని నిరూహవ స్తి చక్కఁగఁ జేయఁబడినదని యెఱుంగవలెను.

❧ నిరూహవ స్తికర్త చక్కఁగఁ జేయకున్న గల్గులక్షణము. ❧

యస్య స్యాద్వస్తిరల్పల్పవేగో హీనమలానిలః.

12

మూత్రార్తిజాడ్యరుచిమాన్ దుర్నిరూహం తమాదిశేత్,

వ స్తికర్త అల్పవేగముతో చేయఁబడుటచేత మలమూత్రాదులు కొంచెముగనే వెడలినయెడల మూత్రాఘాతము, జడత్వము, అరుచి గల్గును. అట్టితఱి నిరూహవ స్తి చక్కఁగఁ జేయఁబడలేదని యెఱుంగవలెను.

విరిక్తతా మనస్తుష్టిస్నిగ్ధతా వ్యాధినిగ్రహః.

13

అస్థాపనన్నేహవస్థోస్సమ్యగ్దానే తు లక్షణం,

అనేన విధినా యుంజ్యన్నిరూహం వ స్తిదానవిత్.

14

శరీరము లఘువుగనుండుట, మనస్సునకు సంతోషము గల్గుట, శరీరము స్నిగ్ధంబగుట, రోగములు హరించుట ఇట్టి లక్షణములు స్థాపన, స్నేహవస్తులఁజేసిన పిమ్మట గలిగెనేని చక్కఁగా కర్త నిర్వర్తించఁబడినదని తెలియందగును. ఇట్టివ స్తికర్తను బాగుగా తెలిసినవైద్యుడు చేయందగును.

❧ నిరూహవ స్తినంఖ్య. ❧

ద్వితీయం వా తృతీయం వా చతుర్థం వా యథోచితం,

సన్నేహ ఏకః పవనే విత్తే ద్వా పయసా సహ.

15

కషాయకటురూక్షాద్యాః కఫే కోష్ఠాస్త్రయో మతాః,

పిత్తశ్లేష్మానిలావిష్టం క్షీరయూషరసైః క్రమాత్.

16

నిరూహం యోజయిత్వా చ తతస్తమనువాసయేత్,

దోషబలానుసారంబుగ నిరూహవస్తిని రెండుమాటులుగాని, మూడుమాటులుగాని చేయందగును. నిరూహవస్తిని వాతప్రకోపంబున స్నేహయుక్తంబుగ నొక్కసారియు, పిత్తప్రకోపంబున పాలతోడ రెండుమాటులును, కఫప్రకోపంబున కషాయపదార్థములను, కటుపదార్థములను, రూక్షపదార్థములను కషాయంబుగాచి యాశించెము వెచ్చని కషాయంబుతో మూడుమాటులును, నిరూహవస్తిని చేయందగును. త్రిదోషముల ప్రకోపంబున పాలు, యూషము, మాంసరసము వీనితో క్రమముగా నిరూహవస్తిచేసి పిమ్మట ఆనువాసనవస్తి చేయందగును.

— సుకుమారాదులకుఁ జేయఁదగిన నిరూహవస్తివిధి. —

సుకుమారస్య వృద్ధస్య బాలస్య చ మృదుర్హితః.

17

వస్తిస్తీక్ష్ణః ప్రయుక్తస్తు త్రేషాం హన్యాద్బలాయుషీ,

సుకుమారులు, వృద్ధులు, బాలురు వీరలకు లఘువుగ వస్తికర్త చేయందగును. అట్టి వారలకు తీవ్రముగ చేసినయెడల బలంబును, ఆయుస్సును నశింపజేయును.

— దోషములయందుఁ జేయఁదగినవస్తిప్రయోగము. —

దద్యాదుల్లేశనం పూర్వం మధ్యే దోషహరం తతః.

18

పశ్చాత్సంశమనీయం చ దద్యాద్వస్తిం విచక్షణః,

ప్రథమమునను ఉల్లేశవస్తిని, మధ్యయందు దోషహరవస్తిని, అంతమున దోషశమనవస్తిని చేయందగును.

— ఉల్లేశనవస్తి. —

ఏరండబీజం మధుకం పిప్పలీనైంధవం వచా.

19

త్రపుషాఫలకల్కశ్చ వస్తిరుల్లేశనస్సన్నితః,

అముదపువ్విత్తులు, ఇష్టపట్ట, పిప్పళ్లు, నైంధవలవణము, వస, వెట్టిపుచ్చకాయ వీనిని సమభాగంబులుగ నూరి కల్కముగావించి యాకల్కమును దోషములు ఉల్లేశమునందుకొనుట వస్తియందు ప్రయోగింపవలెను. ఇయ్యది ఉల్లేశవస్తి యనంబడును.

❧ దోషహరవ స్తి. ❧

శతాహ్వ మధుకం బిల్వం కౌటజం ఫలమేవ చ. 20

సకాంజికస్సగోమూత్రవ స్తి ద్దోషహరస్త్వన్మతః,

పిల్లపీచరగడ్డలు, అతిమధురము, మారేడుపండు, వెలగపండు వీనిని సమభాగంబులుగా గ్రహించి గంజితోనూరి యందు గోమూత్రముం గలసి వాతాదిదోషములు శమించు నిమిత్తము వ స్తికర్తవ్యం దుపయోగింపవలెను. ఇయ్యది శమనవ స్తి యనంబడును.

❧ శోధనవ స్తి. ❧

శోధనద్రవ్యనిఃక్వాథే తత్కలైః స్నేహసైంధవైః. 21

యుక్త్యా ఖజేన మథితా వస్తయశ్శోధనాస్తన్మతః,

తెగడ మొదలగు రేచనద్రవ్యములను కషాయంబుగాచి అందు ఆశోధనద్రవ్యములను కల్పముగావించి యందు స్నేహము, సైంధవలవణము గలిపి బాగుగా కవ్వముతో చిలికి యద్దాని వ స్తియం దుపయోగింపవలెను. ఇయ్యది దోషములను శోధించుట చేత శోధనవ స్తి యనంబడును.

❧ దోషశమనవ స్తి. ❧

ప్రియంగుర్నధుకం ముస్తా తతైవ చ రసాంజనమ్. 22

సక్షీరశ్శస్యతే వ స్తి ద్దోషాణాం శమనస్త్వన్మతః,

ప్రేంకణము, ఇప్పువట్ట, తుంగగడ్డలు, రసాంజనము వీని సమముగ పాలతోనూరి దోషములు శమించుటకై వ స్తియం దుపయోగింపవలెను. ఇది దోషశమనవ స్తి యనంబడును.

❧ లేఖనవ స్తి. ❧

త్రిఫలాక్వాథగోమూత్రశ్చౌద్ర త్తౌరసమాయుతాః. 23

ఊషకాదిప్రతీవాపైర్వస్తయో లేఖనా స్త్వన్మతః,

త్రిఫలాకషాయంబున గోమూత్రము, లేనె, యవతౌరసము, ఊషకాదిగణద్రవ్యములు వీనిని వైచి వ స్తికర్తవ్యముఁ జేయవలెను. ఇయ్యది లేఖనవ స్తి యనంబడును.

❧ బృంహణవ స్తి. ❧

బృంహణద్రవ్యనిఃక్వాథః కల్కైర్నధురక్షైర్యుతః. 24

సర్పిర్దాంసరసోపేతః వస్తయో బృంహణా మతాః,

నేలతాడిగడ్డ, షల్లేరు, దురదగొండినిత్తులు మొదలగు బృంహణద్రవ్యములను కషాయంబుగాచి అందు ఇప్పుపువ్వు, ద్రక్షపండు, దానిమ్మగింజలు మొదలగు మధుర

ద్రవ్యములను కల్కముగా వైచి ఘృతమును, మాంసరసమును జేర్చి వస్త్రీకర్తచేయందగును. ఇయ్యది శరీరమునకు బలము నిచ్చుటచేత బృంహణవస్త్రీ యనంబడును.

—ॐ పిచ్చిలవస్త్రీ. ॐ—

బదరైశ్రావతీశేలుశాల్మలీధననాగరాః. 25

క్షీరసిద్ధాః డౌద్రయుక్తా నామ్నా పిచ్చిలసంజ్ఞితాః,
అజోరభ్రాణదుర్లైర్యుక్తా దేయా విచక్షణైః. 26

మాత్రా పిచ్చిలవస్త్రీనాం పల్లెర్వాదశభిర్నతా,

రేగుపట్ట, విరిగిపట్ట, బూరుగుపట్ట, దురదగొండివేరు, సొంటి వీనిని సమభాగంబులుగ పాలతోనూటి యందు తేనెగలిపి దీనిని మేఁక, గొఱ్ఱ, జింక వీనిరక్తములూ మిశ్రముచేసి దోషములు తేటబడునిమిత్తము వస్త్రీకర్తచేయందగును. ఇయ్యది పిచ్చిలవస్త్రీ యనంబడును. ఇందుఁ జేర్చుద్రవ్యము పదిరెండుపలము లుండవలెను.

—ॐ నిరూహణోషధప్రమాణవిధి. ॐ—

దత్వాదౌ నైంధవస్యాత్మం మధునః ప్రసృతిద్వయమ్. 27

వినిర్మథ్య తతో దద్యాత్సేహస్య ప్రసృతిత్రయం,
ఏకీభూతే తతస్నేహే కల్కస్య ప్రసృతిం క్షీవేత్. 28

సంమూర్ఛితకషాయే తు చతుఃప్రసృతిసమ్మితం,
క్షీప్త్వా విమథ్య దద్యాచ్చ నిరూహం కుశలో భిషక్. 29

వాతే చతుఃపలం డౌద్రం దద్యాత్సేహస్య షట్పలం,
పిత్రే చతుఃపలం డౌద్రం స్నేహస్య చ పలత్రయమ్. 30

కఫే షట్పలికం డౌద్రం స్నేహస్యైవ చతుఃపలం,

నైంధవలవణము ఒకఆత్మప్రమాణము, తేనె రెండుపలములు వీనినిజేర్చి బాగుగా మర్చించి పిమ్మట ముందుచెప్పఁబోవు ద్రవ్యముల కల్కమును జేర్చిగాని, లేక ఆద్రవ్యములను కషాయంబుగాచి యందుగాని, ఎనిమిదిపలముల స్నేహమునుజేర్చి చక్కఁగ కలియఁబెట్టి వస్త్రీకర్త చేయందగును. మఱియు వాతరోగంబున నాలుగుపలముల తేనెను, ఆఱుపలముల స్నేహంబును, పిత్రరోగంబున నాల్గుపలముల తేనెను, మూడుపలముల స్నేహంబును, కఠిరోగంబున ఆఱుపలముల తేనెను, నాల్గుపలముల స్నేహంబును జేర్చి వస్త్రీకర్త చేయందగును. ఇయ్యది విశేషవిధానంబు.

—ॐ మధుత్రైకవస్త్రీ. ॐ—

ఏరండక్వాథకుల్యాంశం మధుత్రైలం పలాష్టకమ్.
శతపుష్పా పలాధేన నైంధవాధేన సంయుతం, 31

మధుతైలకసంజ్ఞోఽయం వస్త్రీః ఖజవిలోడితః.

32

మేదోగుల్మకృమిస్త్రీహమలోదావర్తనాశనః,

బలవర్ణకరశ్చైవ వృషోఽబ్రంహణదీపనః.

33

ఆముదపువేళ్లకహాయము ఎరిమిదిపలములు, లేనె నాల్గుపలములు, తైలము నాల్గు పలములు, సదాపాప పలము, నైంధవలవణము అరపలము వీనినన్నిటినికలిపి కవ్వముతో చిలకవలెను. ఇయ్యది మధుతైలవస్త్రీ యనంబడును. దానిని వస్త్రీకర్త జేసినయెడల మేదో రోగము, గుల్మ రోగము, క్రిమిరోగము, స్త్రీహాదరము, మందోష్ఠము, ఉదావర్తము ఇవి నశించును. శరీరమునకు బలమును, కాంతిని, శుక్రవృద్ధిని, అగ్నిదీప్తిని గలిగించును.

❧ దీపనవస్త్రీ. ౧ ❧

క్షౌద్రాబ్యక్షీరతైలానాం ప్రసృతం ప్రసృతం భవేత్,

త్రపుషా నైంధవాక్షౌశో వస్త్రీస్సాన్యదీపనః పరః.

34

లేనె, నెయ్యి, పాలు, తైలము - వీనిని ప్రత్యేకముగా నొక్కొకపలము గ్రహించి యందు చేదుపుచ్చకాయ, నైంధవలవణము వీరిని ప్రత్యేకముగా నొక్కొక అక్షప్రమాణము గలిపి అగ్నిదీప్తినిమిత్రము వస్త్రీకర్త చేయందగును. ఇయ్యది దీపనవస్త్రీ యనంబడును.

❧ యుక్తరథవస్త్రీ. ౧ ❧

ఏరండమూలనిక్వాఢో మధుతైలం సనైంధవం,

ఏష యుక్తరథో వస్త్రీస్సవచా సిప్పలీఫలః.

35

మహాపంచమూలకహాయంబున నూనె, షిప్పలీచూర్ణము, లేనె, నైంధవలవణము, ఇప్ప వీనిజేర్చి వస్త్రీకర్త చేయందగును. ఇది సమస్తరోగములను హరించును గాన యుక్తరథవస్త్రీ యనంబడును.

❧ సిద్ధవస్త్రీ. ౧ ❧

పంచమూలస్య నిఃక్వాణస్తైలం మాగధికామధు,

సనైంధవస్సమధుకస్సిద్ధవస్త్రీరితి స్మృతః.

36

బృహత్పంచమూలకహాయములో నూనెను, షిప్పలిచూర్ణమును, లేనెను, నైంధవలవణచూర్ణమును ఇప్పపట్టలోని నారను, లేక అతిమధురచూర్ణమును, కలిపి వస్త్రీప్రయోగము చేయవలెను. ఇదియ సిద్ధవస్త్రీయని సమస్తరోగంబులయందును ప్రయోగింపందగు.

—౧౭ వ స్తికాలనియమములు. ౧౭—

స్నానముష్టోదకైః కుర్యాద్దివాస్వప్న మజీర్ణ తాం,
వర్జయేదపరం సర్వమాచరేత్సేవావ స్తివత్.

37

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్వధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం
చికిత్సాస్థానే ఉత్తరఖండే నిరూహవ స్తికథనంనామ
షష్ఠోఽధ్యాయః.

వ స్తికర్తవ్యేయఃబడినవాడు ఉష్ణోదకంబుచే స్నానము చేయందగును. మఱియు
పగటినిద్ర, అజీర్ణపదార్థభోజనము వీనిని వర్జించి స్నేహపాకంబున చెప్పఁబడిన విధిని
చేయందగును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్వధరవిరచితసంహితయందు ఉత్తరఖండమున
చికిత్సాస్థానమున నిరూహవ స్తికథన మనియెడు
షష్ఠాధ్యాయము సంపూర్ణము.

సప్తమాధ్యాయము.

—౧౮ ఉత్తరవ స్తివిధి. ౧౮—

ఆతఃపరం ప్రవత్యోమి వ స్తిముత్తరసంజ్ఞితం,
నిరూహాదుత్తరో యస్తాత్తస్మాదుత్తరసంజ్ఞితః.

1

ద్వాదశాంశులకం నేత్రం మధ్యే చ కృతకర్ణికం,
మూలతీపుష్పపుంతాభం చిద్రం సర్వపనిర్గమమ్.

2

ఈయధ్యాయంబున నుత్తరవ స్తి నిర్ణయంబు చేయంబడును. ఇయ్యది నిరూహ
వ స్తియనంతరంబున చేయంబడుటచేత నుత్తరవ స్తి యనంబడును. ఈయుత్తరవ స్తియొక్క
నేత్రము పదిరెండంగుళముల పొడవుగనుండి జాజీపువ్వుతోడిమయంతలాపు గలిగి మధ్య
భాగంబున కర్ణములుగలిగి తెల్లయావగింజ యంత రంధ్రము గలిగియుండవలెను.

—౧౯ వయోవిశేషముచే బౌషధమానవిశేషము. ౧౯—

పంచవింశతివర్షాణామధోమాత్రా ద్వికార్షికీ,
తదార్ధ్యం పలమానం చ స్నేహసోశ్రిక్తా విచక్షతైః.

3

ఇట్టి నిరూపావస్థిని ప్రయోగించునపుడు అందు ఇరువదియైదు సంవత్సరముల వయస్సువఱకును రెండుకర్ణముల స్నేహమును, అపిమ్మట ఒకపలము స్నేహమును ప్రయోగింపవలయును.

❧ ఉత్తరవస్థిప్రయోగవిధానము. ❧

అథాస్థాపనశుద్ధస్య తృప్తస్య స్థానభోజనైః,
స్థితస్య జానుమాత్రే చ సీరేత్విష్టశలాకయా. 4
స్థిగ్రయా మేధ్రమార్గే చ తతో నేత్రం నియోజయేత్,
శనైశ్శనై ర్ఘృతాభ్యక్తం మేధ్రగిరంధ్రేఽంగులాని షట్. 5
తతోఽపవీడయేద్ద్వస్త్రం శనై ర్నేత్రం చ నిర్హరేత్,
తతః ప్రత్యాగతే స్నేహేస్నేహ వస్తిక్రమో హితః. 6

నిరూపావస్థిచేయుటచే శుద్ధుండగురోగికి స్నాన, భోజనంబులచే తృప్తిగావించి మోకాళ్లయెత్తుగలపీఠముమీద కూర్చుండఁబెట్టి ఉత్తరవస్థియందు స్నేహమును పిచికారి రైగ్రహించి యూపస్థినేత్రమునకు నూనె బాగుగా చుఱిమి మేధ్రమునకు నేయిచుఱిమి యామేధ్రగిరంధ్రమున అఱింగుళములవఱకును నేత్రమును పోనిచ్చి వస్తిపీడనముచేసి యాగొట్టమును మెల్లమెల్లగ వెలికిఁదీయవలెను. పిమ్మట నాస్నేహము బైటికివచ్చినతోడనే నువాసనవస్తిక్రమమును చేయందగును.

❧ స్త్రీలకు వస్తికర్తచేయుక్రమము. ❧

స్త్రీణాం కనిష్ఠికాస్థూలం నేత్రం కుర్యాద్దశాంగులం,
ముద్గప్రవేశ్యం యోజ్యం చ యోఽన్యంతశ్చతురంగులమ్. 7
ద్యౌఃకులం మూత్రమార్గే చ సూక్ష్మం నేత్రం నియోజయేత్,
స్త్రీలకుఁజేయు ఉత్తరవస్థిని చిటికెనప్రేలంతలావుగను, పదియంగుళముల పొడవు గు, పెసరగింజయంత రంధ్రముగలదిగను నిర్దింపవలెను. అట్టివస్థిని యోనిద్వారమున లుంగంగుళములవఱకు ప్రవేశపెట్టి వస్తిపీడనముచేయవలెను. మఱియు మూత్రమార్గమున వస్తికర్తము చేసినయెడల రెండంగుళములు ప్రవేశపెట్టవలయును.

❧ బాలరకు వస్తికర్తచేయువిధి. ❧

మూత్రకృచ్ఛ్రానికారేషు బాలానాం త్వేకమంగులమ్. 8
శనైర్నిష్కంపమాధేయం సూక్ష్మం నేత్రం విచక్షణైః,
బాలరకు గల్ల మూత్రకృచ్ఛ్రములయందు ఉత్తరవస్థిని ప్రయోగింపవలసి కారంగ—25

యందుడేనేని హస్తకంపము లేక బుద్ధినుంతుడగు వైద్యుడు నన్ననిగొట్టమును మేధ
ద్వారమున నొకయంగుళము ప్రవేశింపజేయవలెను.

❧ స్త్రీలు మున్నగువారలకు వస్త్రీస్త్రీహస్తమాణము. ❧

యోనిమార్గేషు నారీణాం స్నేహమాత్రా ద్విపాలికి. 9

మూత్రమార్గే పలోన్తానా బాలానాం చ ద్వికార్షి కీ,
ఉత్తానాయై స్త్రియై దద్యాదూర్ధ్వజాన్వై విచక్షణః. 10

అప్రత్యాగచ్ఛతి భిషగ్న్వాస్తాపుత్తరసంజ్ఞికే,

స్త్రీలకు యోనిమార్గంబున నుత్తరవస్త్రీ చేయవలసియుండేనేని యావస్త్రీయందు
స్నేహమును రెండుపలములుగాను, మూత్రమార్గమునఁ జేయవలసియుండేనేని పలముగను
జేయవలయును. బాలురకు చేయునెడల రెండుకర్షములు చేయవలెను. మఱియు నుత్తర
వస్త్రీ చేయునపుడు స్త్రీని వెల్లకిలఁబరుండఁబెట్టి మోకాళ్లను పైకి ఎత్తునట్లుచేసి స్నేహము
జైటికి రాకుండునటులఁ జేయవలయును.

❧ శోధనద్రవ్యములచే వస్త్రీవిధానము. ❧

భూయో వస్త్రీం విదధ్యాచ్చ సంయుక్తేశ్శోధనైర్దణైః. 11

ఫలవర్తిం నిదధ్యాద్వా యోనిమార్గే దృఢం భిషక్,
సూత్రైర్వినిర్నితాం స్నిగ్ధాం శోధనద్రవ్యసంయుతామ్. 12

దహ్యామానే తథా వస్త్రా దద్యాద్వస్త్రీం విచక్షణః,
క్షీరవృక్షకషాయేణ పయసా శీతలేన చ. 13

వస్త్రీశుక్రరుజః పుంసాం స్త్రీణామార్తవజాం రుజం,
హన్యాదుత్తరవస్త్రీస్తు నోచితో మేహీనాం క్వచిత్. 14

మూత్రకృచ్ఛాది రోగంబులందు వస్త్రీకర్షముచేయునెడల శోధనద్రవ్యములచే
చేయవలయును. లేక ఆముదపులిత్తులు మొదలగు శోధనద్రవ్యములనుమాటి వస్త్రమునకు
గాని దారమునకుఁగాని లేపనముచేసి వర్తిగాచేసి ఆముదములో తడవి యావర్తిని యోని
యందు ప్రవేశింపజేయవలెను. అట్టి వస్త్రీకర్షముచే నాభి కఢోభాగమున దాహము
గలిగెనేని అత్తి, మట్టి మొదలగు క్షీరవృక్షముల పట్టల కషాయంబుతోగాని, పాలతో
గాని మరల వస్త్రీచేయందగును. అట్లుచేసినయెడల నాదాహము నశించి పురుషులకుఁగల
శుక్రగతరోగములు, స్త్రీలకుఁగల ఆర్తవరోగములు నశించును. ప్రమేహరోగికి ఉత్తర
వస్త్రీని ప్రయోగింపందగదు. అట్లుచేసినయెడల నారోగి మృతినొందును.

❧ వ స్తికర్త చక్కగఁజేయఁబడినం గలుగులక్షణములు. ❧

సమ్యగ్దత్తస్య లింగాని వ్యాపదక్రమవచః,

వస్తేరుత్తరసంజ్ఞస్య శమనం స్నేహవ స్తినా.

15

ఉత్తరవ స్తిచేసినయెడల దోషములు శమించి ఉపద్రవములు గలుగకుండిన నయ్యది సమ్యగ్దత్త లక్షణము.

❧ గుడమున ఫలవర్తి ప్రయోగము. ❧

ఘృతాభ్యక్తే గుడే తేష్వా శ్లక్షణా స్వాంగుష్ఠసన్నిభా,

మలప్రవర్తినీ వర్తిః ఫలవర్తిశ్చ సా స్మృతా.

16

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితాయాం సంహితాయాం

ఉత్తరఖండే చికిత్సాస్థానే ఉత్తరవ స్తికథనంనామ

సప్తమోఽధ్యాయః.

గుడమున నేరినిపూసి రోగియొక్క యంగుష్ఠపులావుగల వర్తినిజేసి యావర్తిపైన శోధనద్రవ్యములనుపూసి దానిని గుడంబున ప్రయోగించిన నద్దానిచే నుఖముగా రోచనం బగును. ఇయ్యది ఫలవర్తి యనంబడును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితాయందు చికిత్సాస్థానమున

నుత్తరఖండమందు ఉత్తరవ స్తికథనమనియెడు

సప్తమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

అష్టమాధ్యాయము.

❧ నస్యవిధి. ❧

నస్యం తత్కథ్యతే ధీరైర్నాసా గ్రాహ్యం యదౌషధం,

నావనం నస్యకర్తేతి తస్య నామద్వయం మతమ్.

1

ఈయధ్యాయంబున నస్యకర్త వివరింపఁబడును. నాసారంధ్రములయందు ప్రయోగించు నౌషధము నస్య మనఁబడును. ఆయ్యది నావనంబనియు నస్యకర్తయనియు చెప్పఁబడును.

—౧౩ నస్యభేదములు. ౧౩—

నస్యభేదో ద్విధా ప్రోక్తిః రేచనం స్నేహనం తథా,
రేచనం కర్షణం ప్రోక్తం స్నేహనం బృంహణం మతమ్. 2

రేచనంబనియు, స్నేహనంబనియు నస్యము ద్వివిధంబు. అందు వాతాదిదోషము అను కృశత్వము నొందించి నశింపఁజేయునది రేచనంబనియు, ధాతువృద్ధి గలుగఁజేయునది స్నేహనంబనియు చెప్పఁబడును.

—౧౪ నస్యసేవనకు కాలము. ౧౪—

కఫపిత్తానిలధ్వంసే పూర్వమధ్యాపరాహ్లాకే,
దినస్య గృహ్యతే నస్యం రాత్రౌ వాఽపున్యతృతే గదే. 3

కఫప్రకోపంబున ప్రాతఃకాలంబునను, పిత్తప్రకోపంబున మధ్యాహ్నమునను, వాతప్రకోపంబున సాయంకాలమునను నస్యకర్త చేయవలెను. మఱియు రోగము ప్రబలముగా నుండెనేని రాత్రియందు ప్రయోగించవలెను.

—౧౫ నస్యనిషేధము. ౧౫—

నస్యం త్యజేద్భిజనాంతే దుర్దినే చాపి తర్పణే,
తథా నవప్రతిశ్ఛాయీ గర్భిణీ గరదూషితః. 4

అజీర్ణి దత్తవస్త్రీశ్చ పీతస్నేహోద కాసవః,
క్రుద్ధశ్శోకాభిభూతశ్చ వృషారో వృద్ధబాలకౌ. 5
వేగావరోధి స్నాతశ్చ స్నాతుకామశ్చ వర్జయేత్,

భోజనంబు గావించినతోడను, మలమూత్ర విసర్జనముగానిదినమునను, లంఘనము చేసినపుడును, నూతనముగ పుట్టిన ప్రతిశ్ఛాయరోగంబునను, గర్భిణీస్త్రీలకును, విషదోషంబుగలవానికి, అజీర్ణరోగికి, వస్త్రీకర్త చేసినవానికి, స్నేహమును, ఉదకమును, మద్యమును పానముజేసినవానికి, శ్రోధము, శోకము, దప్పి ఇవిగలవానికిని, వృద్ధులకు, బాలురకు, వాతమూత్రములను నిరోధించువానికి, స్నానముచేయుట కుద్యుక్తుఁడగువానికిని నస్యకర్తలఁ జేయించఁదగదు.

—౧౬ నస్యకర్తకర్త మగుకాలము. ౧౬—

అష్టవర్షస్య బాలస్య నస్యకర్త సమాచరేత్.
అశీతివర్షాదూర్ధ్వం చ నావనం నైవ దీయతే, 6

ఎనిమిది వత్సరములప్రాయము మొదలు ఎనుబదివత్సరములవఱకును నస్యకర్తము చేయించఁదగదు.

—ॐ రేచననస్యవిధానము. ॐ—

అథ వై రేచనం నస్యం గ్రాహ్యం తైలైస్సుతీక్షణైః.
తీక్షణభేషజసిద్ధైర్వా స్నేహైః క్వాదై రస్తప్తథా,

7

రేచననస్యమున తీక్షణంబులగు ఓమము, తైలయోవాలు వీనినుండి తైలమును దీసి గాని, లేక ఈయాషధములయందు తైలమును సిద్ధముజేసిగాని, లేక వాని కషాయంబున స్నేహమును గలిపి సాధించికాని, లేక వానిరసములలో స్నేహమును సాధించిగాని నస్య కర్తము చేయందగదు.

—ॐ రేచననస్యప్రమాణము. ॐ—

నాసికారంధ్రయోరష్ట్రౌ షట్పుత్వారశ్చ బిందవః.

8

ప్రత్యేకం రేచనే యోజ్యా ముఖ్యమథ్యాంత్యమాత్రయా,

రేచననస్యతైలమును నాసికారంధ్రములయందు ఎనిమిదిబిందువులువేయుట ఉత్తమ ప్రమాణమనియు, ఆఱుబిందువులువేయుట మధ్యమ ప్రమాణమనియు, నాలుగు బిందువులువేయుట కనిష్ఠప్రమాణమనియు చెప్పబడును.

—ॐ నస్యకర్తయం దాషధప్రమాణము. ॐ—

నస్యకర్తణి దాతవ్యం శాటైకం తీక్షణమాషధమ్.

9

హింగుస్సృద్ధ్యవమాత్రం తు మాషైకం సైంధవం మతం,

క్షీరం చైవాప్తశాణం స్వాత్పానీయం చ త్రికార్షికమ్.

10

కార్షికం మధురం ద్రవ్యం నస్యకర్తణి యోజయేత్,

నస్యకర్తయందు తీక్షణాషధమును శాణప్రకారముగాను, ఇంగువను యవప్రమాణముగాను, సైంధవలవణమును మాషప్రమాణముగాను, పాలను ఎనిమిదిశాణప్రమాణముగాను, ఉదకమును మూడుకర్షములుగాను, మధురద్రవ్యములను కర్షప్రమాణముగాను ప్రయోగించవలెను.

—ॐ విరేచననస్యభేదములు. ॐ—

అపవీడః ప్రథమనం ద్వౌ భేదావపరౌ స్తృతౌ.

11

శిరోవిరేచనస్థానే తౌ తు దేయా యథాయథం,

ఈవిరేచననస్యము అపవీడనము, ప్రథమనము అని రెండువిధములు. ఈరెండిటిని శిరోవిరేచనార్థమువయోగించవలెను.

—ॐ అపవీడ ప్రథమన నస్యముల లక్షణములు. ॐ—

కల్మీకృతాదాషధాద్యః వీడితో నిస్సృతో రసః.

12

సోఽవపీడస్సముద్దిప్తస్తీక్షణద్రవ్యసముద్భవః,

షడంగులాద్వివక్త్రయానాడిచూర్ణం తయా ధమేత్. 13

తీక్షణం కోలమితం వక్త్రవాతైః ప్రథమనం హి తత్,

తీక్షణంబులగు సొంటి, మిరియములు మొదలగువానిని నూరి కల్కముగావించి
తాని రసమును ముక్కులో పిడుచుట అవపీడన మనంబడును. ఆఱంగుళములపొడవును,
అగ్రభాగమున రెండు రంధ్రములును గలయొకగొట్టమునుచేసి యందు శుంఠి, పిప్పళ్లు
మొదలగు కారపుద్రవ్యములను చూర్ణముచేసి వేసి దానిని రోగియొక్క నాసికారంధ్ర
ములందుంచి నోటితోనూదిన నయ్యది ప్రథమనస్య మనంబడును.

— ౧౩ నస్యవిరేచనకర్త కర్తృమగురోగములు. ౧౩ —

ఊర్ధ్వజత్రుగతే రోగే కఫజే స్వరసంక్షయే. 14

అరోచకే ప్రతిశ్శాయే శిరశ్శూలే చ పీనసే,

శోఫాపస్పాఠకుష్ఠేషు నస్యం వై రేచనం హితమ్. 15

భీరుస్త్రీకృశబాలానాం నస్యం స్నేహేన దీయతే,

ఊర్ధ్వజత్రుగతరోగములు, కఫోద్భవంబగు స్వరభంగము, అరుచి, పడిసెము,
తలనొప్పి, పీనసము, ఊబ్బు, అపస్పారము, కుష్ఠము ఈరోగములు గలవారలకు విరేచన
నస్యము శ్రేష్ఠంబై యుండును. భయగ్రస్తులకును, స్త్రీలకును, కృశించినవారికిని, బాలర
కును, స్నేహాయుక్తమగు నస్యకర్తచేయుట యుత్తమంబు.

— ౧౪ అవపీడననస్యమున కర్తృమగురోగములు. ౧౪ —

గళరోగే సన్నిపాతే నిద్రాయాం విషమజ్వరే. 16

మనోవికారే కృమిషు యుజ్యతే చావపీడనం,

గళరోగము, సన్నిపాతము, అతినిద్ర, విషమజ్వరము, మనోవికారము, క్రిమి
రోగము వీనియందు అవపీడననస్యకర్త శ్రేష్ఠంబు.

— ౧౫ ప్రథమననస్యమున కర్తృమగురోగము. ౧౫ —

అత్యంతోత్కటదోషేషు విసంజ్ఞేషు చ దీయతే. 17

చూర్ణం ప్రథమనం ధీరైస్తద్ధి తీక్షణతరం యతః,

మూర్ఛ, అపస్పారము మొదలగుచేష్టానాశకరోగంబులందు మిగుల తీక్షణంబగు
ప్రథమననస్యమును జేయందగును.

— ౧౬ రేచనసంజ్ఞికనస్యము. ౧౬ —

నస్యం స్యాద్ధుడశుంఠీభ్యాం పిప్పలీనైంధవేన వా. 18

జలపిష్టేన తేనాక్షికర్ణనాసాశిరోగదాః,

హనుమన్యాగలోద్భూతా నశ్యంతి భుజపృష్ఠజాః.

19

సొంటిని ఉష్ణోదకంబుతో గండముతీసి యందు బెల్లమునుజేర్చి గాని, పిప్పళ్లును, నైంధవలవణమును, ఉష్ణోదకముతోఁగలిపి గాని నస్యముచేయించిన నేత్ర, శ్రోత్ర, నాసికా, శిరో, హను, మన్యా, గళ, భ్రాజ, పృష్ఠ రోగములు నశించును.

అన్యచ్చ—మధూకసారకృష్ణాభ్యాం వచామరిచనైంధవైః,

నస్యం కోష్ణజలే పిష్టం దద్యాత్సంజ్ఞాప్రబోధనమ్.

20

అపస్తారే తథోస్తాదే సన్నిపాతేపతంత్రకే,

ఇష్టః పిప్పళ్లు, వన, మిరియములు, నైంధవలవణము వీనిని ఉష్ణోదకంబుతో నూరి నస్యముచేయించిన అపస్తారము, ఉస్తాదము, సన్నిపాతము, అపతంత్రకవాతము నశించి, జ్ఞానము గలుగును.

అన్యచ్చ—నైంధవం శ్వేతమరిచం సర్వపాకుష్టమేవ చ.

21

బస్తమాత్రేణ పిష్టాని నస్యం తంద్రానివారణం,

నైంధవలవణము, మునగవిత్తులు, తెల్లఆవాలు, చెంగల్వకోష్ఠ వీనిని మేకపాతు మూత్రములతో నూరి నస్యముచేయించిన తంద్రయును మస్తిష్కరోగము నశించును.

—॥ ప్రథమనసంజ్ఞికనస్యము. ॥—

రోహితమత్యపి త్రేన భావితం నైంధవం వచా.

22

మరిచం పిప్పలీశుంతి కంకోలం లశునం పురం,

కట్టలం చేతి తచ్చూర్ణం దేయం ప్రథమనం బుధైః.

23

నైంధవలవణము, వన, మిరియములు, పిప్పళ్లు, సొంటి, తక్కోలములు, వెల్లుల్లి, గుగ్గిలము, కాయఫలము వీని చూర్ణమునుచేసి ఈచూర్ణమును రోహితసంజ్ఞిక మత్స్యము యొక్క పిత్తముతో భావనచేసి యెండించి యాచూర్ణమును పూర్వముచెప్పబడిన గొట్టములలోవేసి దానిని ముక్కునందుంచి ప్రథమనస్యము చేయించిన పూర్వోక్తంబులగు అపస్తారాదిరోగములు నశించును.

—॥ బృంహణకల్పనము. ॥—

అథ బృంహణనస్యస్య కల్పనా కథ్యతేఽధునా,

24

మర్కశ్చ ప్రతిమర్కశ్చ ద్వాభేదా స్నేహనా మతా.

మర్కశ్య తర్పణీమాత్రా ముఖ్యా శాణైస్తస్తాప్తభిః,

25

మధ్యమా చ చతుశ్శాణై హ్నినా శాణమితా స్తస్తా.

ఏకైకస్తింస్తు మాత్రేయం దేయా నాసాపుతే బుధైః,
మర్శస్య ద్విత్రివేలం వా నీక్ష్య దోషబలాబలమ్. 26

ఏకాంతరం ద్వ్యంతరం వా నస్యం దద్యాద్విచక్షణః,
త్ర్యహం పంచాహమథ వా సప్తాహం వా సుయంత్రతః. 27

పూర్వోక్తంబగు బృంహణసన్యము మర్శమనియు, ప్రతిమర్శమనియు ద్వివిధంబు. అందు మర్శసన్యంబున ఎనిమిదికాణముల ప్రమాణముగలమాత్ర ఉత్తమమాత్రయనియు, నాలుగుకాణముల ప్రమాణముండిన మధ్యమమాత్రయనియు, కాణప్రమాణముండిన హీనమాత్రయనియు చెప్పబడును. ఈవెప్పిన ప్రమాణము ఒక్కొక్క నాసారంధ్రమునకు నంబంధించియున్నది. ఇట్టి మర్శసన్యమును దోషబలాబలభేదంబుచే దినమునకు రెండు మార్లుగాని, మూడుమార్లుగాని, మూడవదినమునగాని, నాలుగవదినమునగాని, యైదవదినమునగాని, యాఱవదినమునగాని, ఎనిమిదవదినమునగాని ప్రయోగింపవలెను.

— సన్యాధిక్యముచే గలుగుచువ్రవములకు ప్రతీకారము. —

మర్శే శిరోవిరేకే చ వ్యాపదో వివిధాస్తృప్తాః,
దోషోక్లేశాత్తయాచ్చైవ విజ్ఞేయాస్తా యథాక్రమమ్. 28

దోషోక్లేశనిమిత్తాసు యుంజ్యాద్వ్యమనశోధనం,
అథ క్షయనిమిత్తాసు యథాస్యం బృంహణం మతమ్. 29

శిరోవిరేచనార్థంబై మర్శసన్యమును ఆధికముగా నిచ్చినయెడల దోషోక్లేశంబు చేతను, క్షయచేత నుపద్రవములుగల్గును. అందు దోషోక్లేశంబుచే గల్గినయెడల ప్రథమనవిరేచనంబులును, క్షయచే జన్మించినయెడల బృంహణకర్తయు చేయందగును.

— బృంహణసన్యసేవనకర్త మగురోగములు. —

శిరోనాసాక్షిరోగేషు సూర్యావర్తార్థభేదకే,
దంతరోగే బలేహీనే మన్యబాహ్వాంసజే గదే. 30

ముఖశోషే కర్ణనాదే వాతపిత్తగదే తథా,
అకాలపలితే చైవ కేశశ్మశ్రుప్రపాతనే. 31

యుజ్యతే బృంహణం నస్యం స్నేహైర్వా మధురద్రవైః,

శిరోరోగము, నాసారోగము, నేత్రరోగము, సూర్యావర్తము, అర్థావభేదకము, దంతరోగము, దౌర్బల్యము, పెడతలనరము, బాహువులు, భుజశిరస్సులు వీనియందు పీడ, ముఖశోషము, కర్ణనాదము, వాత పిత్తరోగములు, పలితము, ఇంద్రులు ప్రముఖము వీనియందు స్నేహంబులచేగాని, మధురద్రవ్యములచేగాని బృంహణసన్యమును చేయందగును.

—ॐ వాతరక్తాదులకు కుంకుమనస్యము. ॐ—

సశర్కరం పయః పిష్టం భృష్టమాజ్ఞేన కుంకుమమ్. 32

నస్యప్రయోగతో మాన్యాద్వాతరక్తభవా రుజః,
బ్రూశంఖాక్షిశిరఃకర్ణ సూర్యావర్తార్థభేదకాన్. 33

కుంకుమపువ్వుకు నమముగా పంచదారగలిపి అవుపాలతో నూరి నస్యముచేసిన వాతరక్తపీడ, కనుబొమలు, శంఖుప్రదేశము, కన్నులు, శిరంబు, చెవులు వీనియందలి పీడ, సూర్యావర్తము, అర్ధావభేదకము నశించును.

—ॐ వాతాదులయందు నస్యము. ॐ—

నస్యస్వాదణుతైలేన తథా నారాయణేన వా,
మాషాదినా వా సర్పిర్భిస్తత్తద్వేషజసాదితైః. 34

తైలం కఫే స్యాద్వాతే చ కేవలే పవనే వసా,
దద్యాన్నస్యం సదా పితై సర్పిర్జ్జనమేవ వా. 35

అణుతైలమునుగాని, నారాయణతైలమునుగాని, మాషతైలమునుగాని, పితృహర ద్రవ్యములచే నిర్మింపఁబడిన ఘృతముగాని వాతము దోషాంతరముతో గూడినపుడు ప్రయోగింపం దగును. మఱియు వాతము కఫముతో గూడినతైలమును, వాతము కేవలముగా ప్రకోపించిన వసను, పితృముతోఁ గూడియుండిన ఘృతమునుగాని, మజ్జనుగాని నస్యముచేయించిన నీవాతము నశించును.

—ॐ పక్షిభూతాదిరోగములకు నస్యము. ॐ—

మాషాత్తగుప్తా రాస్నాభిర్బలారుబుకరోహిషైః,
కృతేతేశ్వగంధయా క్వాఘో హింగునైంధవసంయుతః. 36

కోష్ఠో నస్యః ప్రయోగేణ పక్షిభూతం సకంపనం,
జయేదద్ధితవాతం చ మన్యాస్తంభావబాహుకౌ. 37

ఉద్దులు, దురదగొండివుత్తులు, నన్నరాన్ను, ముత్తవపులగము, ఆముదపువేరు, కామంచికసపు, పెన్నేరుగడ్డ వీని కషాయంబున వేయించిన ఇంగువ, నైంధవలవణము వీనిని జేర్చి కొంచె ముష్ణంబుగ నస్యముచేయించిన కంపముతో గూడినపక్షిభూతము, అర్ధితవాతము, మన్యాస్తంభము, అపబాహుకము నశించును.

—ॐ ప్రతిమర్శనమాత్రాప్రమాణము. ॐ—

ప్రతిమర్శస్య మాత్రా తు ద్విద్విబిందుఘితా మతా,
ప్రత్యేకశో నాసికయోస్నేహే నేతి వినిశ్చితమ్. 38

ఘృతము మొదలగు స్నేహములను ప్రతినాసారంధ్రమునందును, రెండు రెండు బిందువులుగా ప్రయోగింపవలెను. ఇయ్యది ప్రతిమర్శనస్య మనంబడును.

— ౩౭ బిందుసంజ్ఞికమాత్ర. ౩౭ —

స్నేహే గ్రంథిద్వయం యావన్నిమగ్నం చోద్ధృతం తతః,
తర్జనీయం స్రవేచ్ఛిందుస్సా మాత్రా బిందుసంజ్ఞితా. 39

ఏవంవిధైర్బిందుసంజ్ఞైరష్టభిశ్శాణ ఉచ్యతే,
స దేయో మర్శనస్యే తు ప్రతిమరోఢ్య ద్విబిందుకః. 40

నేయి, నూనె మొదలగువానిలో తర్జనీవ్రేలును రెండు కణపులు మునుగువఱకును మంచి తీయగా నావ్రే లినుండి స్రవించు స్నేహము బిందువనంబడును. ఇట్టి బిందువులు ఎనిమిదియైన నొక్కకాణమనంబడును. ఇయ్యది మర్శనస్యమున ప్రయోగింపఁబడును. ప్రతిమర్శనస్యమున రెండు బిందువులను ప్రయోగింపవలెను.

— ౩౮ ప్రతిమర్శనస్యకాలములు. ౩౮ —

సమయాః ప్రతిమర్శనస్య బుధైః ప్రోక్తాశ్చతుర్దశ,
ప్రభాతే దంతకాష్ఠాంతే గృహాన్నిర్గమనే తథా. 41

వ్యాయామాధ్యవస్థనాయాంతే విజ్ఞాత్రాంతేఽంజనే కృతే,
కబళాంతే భోజనాంతే దివాస్వప్నోత్థితే తథా. 42

వమనాంతే తథా సాయం ప్రతిమర్శః ప్రయుజ్యతే,

ప్రతిమర్శనస్యము నుపయోగించుకాలములు పదునాల్గువిధంబులుగా విభజింపఁబడియున్నవి. ఆయ్యవి ఈక్రింద వివరింపఁబడును. ప్రభాతకాలము, దంతధావనానంతరకాలము, ఇంటినుండి బైలువెడలెడికాలము, వ్యాయామానంతరకాలము, మార్గగమనానంతరకాలము, మైథునానంతరకాలము, మలమూత్రోత్సర్జనానంతరకాలము, అంజనకరణానంతరకాలము, కబలానంతరకాలము, భోజనానంతరకాలము, దివాస్వప్నానంతరకాలము, వమనానంతరకాలము, సాయంకాలము.

— ౩౯ ప్రతిమర్శనస్యముచేఁ దృప్తిజేందినవారికిఁ గలుగులక్షణములు. ౩౯ —

ఈషదాచ్ఛిందనాత్నేహో యదా వక్త్రం ప్రపద్యతే. 43

నస్యే నిషిక్తం తం విద్యాత్ప్రతిమర్శప్రమాణతః,
ఉచ్ఛిందం న పిబేచైతన్నిష్ఠీవేన్దుఖమాగతమ్. 44

ప్రతిమర్శనస్యమును జేసినపిమ్మట స్వల్పముగ తుమ్ములువెడలి యాస్నేహము నోటి

లోనికి పోయినయెడల చక్కగా నన్యము చేయబడెనని యెఱుంగవలెను. అట్లు నోటి లోనికి పోయినన్యమును మ్రొంగక ఉమియవలెను.

—౧౭ ప్రతిమర్శనన్యసేవన కర్తవ్యము. ౧౭—

క్షీణే తృష్ణాస్యశోషార్థే బాలే వృద్ధే చ యుజ్యతే,
ప్రతిమర్శన శామ్యంతి రోగాశ్చైవోర్ధ్వజత్రుజాః. 45
వలీపలితనాశశ్చ బలమింద్రియజం భవేత్,

ధాతుక్షయము, దప్పి, ముఖశోష ఈరోగంబులు గలవారును, బాల, వృద్ధులును వీరు ప్రతిమర్శనన్యమున కర్తవ్యము. మఱియు ఉర్ధ్వజత్రుగతరోగములందును, వలీపలితములందును, ప్రతిమర్శనన్యమును సేవించినయెడల రోగంబులు నశించుటయే గాక ఇంద్రియబలముగూడ గలుగును.

—౧౮ పలితమునకు నన్యము. ౧౮—

విభీతనింబగంభారి శివాశేలుశ్చ కాకినీ. 46
ఏకైకతైలనస్యేన పలితం నశ్యతి ధృవం,

తానికాయలు, వేప, గుమ్మడు, కరక్కాయలు, విరిగి, కాకినీ వీనియందలి పప్పులను వేర్వేరుగ నూనెలోవైచి కాచి నన్యముఁజేయించిన తెల్లనివెండ్రుకలు నల్లబడును.

—౧౯ నన్యవిధి. ౧౯—

అథ నన్యవిధిం వక్ష్యే నన్యగ్రహణహేతవే. 47

దేశే వాతరజోముక్తే కృతదంతవిఘ్నణం,
విశుద్ధం ధూమపానేన స్విన్నఫాలగలం తథా. 48

ఉత్తానశాయినం కించిత్ప్రళంబశిరసం నరం,
ఆస్తీర్య హస్తపాదం చ వస్త్రచ్ఛాది చ లోచనమ్. 49

సమున్నమితనాసాగ్రం వైద్యో నస్యేన యోజయేత్,
కోష్ణమచ్ఛిన్నధారం చ హేమతారాదిశుక్తిభిః. 50

శుక్త్యా వా పత్రయుక్త్యా వా స్తోత్రైర్వా నన్యమాచరేత్,

నన్యమును సేవించుటకు పూర్వము వాతసంచారము, దుష్టులేని స్థలమందు దంత ధావనముచేసికొని ధూమపానంబుచే శుద్ధుండగురోగిని కాళ్ళచేతులు చాచునటులచేసి వెల్లకిల బఱుండఁబెట్టి మెడ్డక్రింద దిండునుంచి శిరంబును కొంచెము వంగునటులఁజేసి గుడ్డతో నేత్రములను మూసి ముక్కును పైకియెత్తి బంగారుదోషుతోగాని, వెండి దోషుతోగాని, గవ్వతోగాని సుఖోష్ణంబుగ ఏకధారగా నన్యపదార్థమును బోయవలెను.

—ॐ నస్యకర్తానంతరము అనుష్ఠింపదగిన విధి. ॐ—

నస్యేష్వాసిచ్యమానేషు శిరో నైవ ప్రకంపయేత్. 51

న కువ్యేన్న ప్రభాషేత నోచ్చిదేన్న హనేత్తదా,
ఏతర్హివిహితస్నేహో నై వాంతస్సంప్రపద్యతే. 52

తతః కాసప్రతిశ్చాయశిరోక్షిగదసమ్భవః,

నాసికయందు నస్యద్రవ్యమును పోయనపుడు శిరఃకంపము, కోపము, సంభాషణము, దంతములతో కొఱుకుట, నవ్వుట వీనిని వర్జింపవలెను. అట్లు వర్జింపకుండనేని యాస్నేహము శిరంబున ప్రవేశింపక దగ్గు, పడిసెము, శిరస్సునందుపోటు, శేత్రముల యందుబాధ వీనిని గల్గించును.

—ॐ నస్యధారణప్రకరణము. ॐ—

శృంగాటకమభిష్టావ్య స్థాపయేన్న గిలేద్ద్రీవమ్. 53

పంచసప్తదశైవ స్యుర్తాత్రా నస్యస్య ధారణే,
ఉపవిశ్యాథ నిష్ఠివేన్నాసావక్త్రాగతం ద్రవమ్. 54

వామదక్షిణపార్శ్వభ్యాం నిష్ఠివేత్సముఖేన హి,

అట్లు చేయఁబడిన స్నేహము నాసారంధ్రములగుండ శృంగాటకమును మర్మస్థానంబునజేరును. పిమ్మట నాస్నేహమును అట్లనే విడుగాని, విడుగాని, పదిగాని మాత్రల కాలమువఱకు నుంచి పిమ్మట లేచి కూర్చుండి నాసారంధ్రములు, ముఖము వీనిగుండా న్నవించు ద్రవమును ఎడమపార్శ్వమునుండిగాని, కుడిపార్శ్వమునుండిగాని ఉమియవలెను. ఎదుటిముఖమున నుమియరాదు.

—ॐ నస్యకర్తానంతరము వర్జింపదగిన కార్యములు. ॐ—

నస్యే నీతే మనస్తాపం రజఃక్రోధం చ సంత్యజేత్. 55

శయితా నిద్రాంత్యక్త్వా చ ఉత్తానోఽవాక్చతం నరః,
తథా వై రేచనస్యాంతే ధూమో వా కవలో హితః. 56

నస్యకర్త జేయించుకొనిన సిదప మనస్సునకు సంతాపమును గలుగఁజేసికొనుట, దుష్టుగలస్థలమున కూర్చుండుట, కోపించుట వీని త్యజింపవలెను. మఱియు నూరుమాటల కాలమువఱకు నిద్రింపక వెల్లికిల బరుండవలెను. విరేచనస్యాంతమున ధూమపానముగాని, కబలముగాని గ్రహించుట యుక్తమంబు.

—ॐ నస్యస్థానమున శుద్ధ్యాదిభేదములు. ॐ—

నస్యే త్రీణ్యుపదిష్టాని లక్షణాని సమాసతః,

శుద్ధిహీనాతియోగాని విశేషాచ్ఛాస్త్రచింతయైః. 57

నన్యకర్తమునందు శుద్ధిలక్షణము, హీనయోగలక్షణము, అతియోగలక్షణము అన
ప్రి విధలక్షణంబులు గలవు.

— ౨౭ శ్లోకము శుద్ధిలక్షణము. ౨౭ —

లాఘవం మనసశ్శుద్ధిస్తోత్రసాం వ్యాధిసంక్షయః,
చిత్తేన్ద్రియప్రసాదశ్చ శిరసశ్శుద్ధిలక్షణమ్. 58

శరీరము లఘువుగనుండుట స్తోతో మార్గములు శుద్ధి నొందుట, మనశ్శుద్ధి, రోగము
నశించుట, ఇంద్రియములకు పాటవము ఇది శుద్ధిలక్షణంబులు.

— ౨౮ హీనశుద్ధిలక్షణము. ౨౮ —

కంఠూపదేహకా గురుతా స్తోత్రసాం కఫసంప్రవః,
మూర్ఛి హీనవిశుద్ధే తు లక్షణం పరికీర్తితమ్. 59

శరీరంబునందు కొంచెము శుద్ధిగాన్పించుట శరీరమున దురద, జీగట, జడత్వము,
ముఖమునుండియు ముక్కునుండియు కఫము ప్రవించుట ఇది హీనయోగలక్షణములు.

— ౨౯ అతిశుద్ధిలక్షణము. ౨౯ —

మస్తులుంగాగమో వాతవృద్ధిరింద్రియవిభ్రమః,
శూన్యతా శిరసశ్శాపి మూర్ఛి గాఢం విరేచితే 60

నాసికాదులనుండి వ్రవము ప్రవించుట, వాతవృద్ధి, ఇంద్రియవిభ్రమము, శిర
శ్శూన్యత్వము ఇయ్యవి అతిశుద్ధిలక్షణంబులు.

— ౩౦ హీనశుద్ధ్యాదులయందు చికిత్స. ౩౦ —

హీనాతిశుద్ధే శిరసి కఫవాతఘ్నమాచరేత్,
సమ్యగ్విశుద్ధే శిరసి సర్పిర్న స్యే నిషేచయేత్. 61

హీనశుద్ధియందును, అతిశుద్ధియందును, మరల కఫవాతహరమగు నన్యమును
చేయందగును. సమ్యక్శుద్ధియందు నేలితో నన్యము చేయందగును.

— ౩౧ అతిస్నిగ్ధలక్షణము. ౩౧ —

కఫః ప్రనేకశ్శిరసో గురుతేంద్రియవిభ్రమః,
లక్షణం తదతిస్నిగ్ధే రూక్షం తత్ర ప్రదాపయేత్. 62

నన్యకర్త చేత శిరస్సునందు అతిస్నిగ్ధతగల్గెనేని కఫస్రావము, శిరోజాడ్యము,
ఇంద్రియభ్రమ గల్గును. అపుడు రూక్షపదార్థములచే నన్యము చేయందగును.

— ౩౨ నన్యస్థానమందు పథ్యము. ౩౨ —

భోజయేచ్ఛానభివృద్ధిం నన్యస్థానాదికమాదిశేత్,

నస్యకర్తయందు శిష్టాచారము నవలంబించి వధ్యమును చేయందగును. గురు వదార్థములను త్యజింపవలెను.

— పంచకర్తసంఖ్య. ౧ —

వమనం రేచనం నస్యం నిరూహమనువాసనమ్.

63

ఏతాని పంచకర్తాణి కథితాని మునీశ్వరైః.

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం

ఉత్తరఖండే చికిత్సాస్థానే నస్యవిధికథనంనామ

అష్టమోఽధ్యాయః.

వమనము, రేచనము, నస్యము, నిరూహవస్తి, అనువాసనము ఇయ్యవి పంచకర్త లనంబడును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితయందు ఉత్తరఖండమున

చికిత్సాస్థానమున నస్యవిధికథన మనియెడు

అష్టమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

నవమాధ్యాయము.

— ధూమపానవిధి. ౧ —

ధూమస్తు షడ్విధః ప్రోక్తశ్శమనో బృంహణస్తథా,

రేచనం కాసహ చైవ వామనో వ్రణధూపనః.

I

శమనము, బృంహణము, రేచనము, కాసహము, వామనము, వ్రణధూపనము అను ఐదంబులచే ధూమపానములు ఆఱువిధంబులు.

— శమనాదిపర్యాయశబ్దములు. ౨ —

శమనస్య తు పర్యాయా మధ్యప్రాయోగికస్తథా,

బృంహణస్యాపి పర్యాయా స్నేహనో మృదురేవ చ.

2

రేచనస్యాపి పర్యాయా శోధనస్తీక్షణ ఏవ చ,

శమనధూమము మధ్యమనియు, ప్రాయోగికంబనియు పర్యాయములచే చెప్పఁ బడును. బృంహణధూమపానము స్నేహనంబనియు, మృదువనియు పర్యాయంబులచే

జన్మబడును. రేచనఘామపానంబు శోభనంబనియు, తీక్ష్ణంబనియు, వర్షాయంబులచే జన్మబడును.

— ధూమపానమున కనర్హులు. —

అధూమార్హాశ్చ ఖల్వేతే శ్రాంతో భీరుశ్చ దుఃఖతః. 3

దత్తవస్తి ర్విరిక్తశ్చ రాత్రౌ జాగరితస్తథా,
సిపాసితశ్చ దాహోర్తస్తాళోపీ తథోదరీ. 4

శిరోఽభితాపీ తిమిరీ ఛద్వాన్ధానప్రవీడితః,
క్షతోరస్కః ప్రమేహోర్తః పాండురోగీ చ గర్భిణీ. 5

రూక్షః క్షీణోఽభ్యవహృతః క్షీరక్షౌద్రఘృతాసవః,
భుక్తాన్నదధిమత్స్యశ్చ బాలో వృద్ధః కృశస్తథా. 6

అకాలే చాతిసీతశ్చ ధూమః కుర్యాదుపద్రవాకా,

శ్రమఁజెందినవాఁడు, భయపడినవాఁడు, దుఃఖముగలవాఁడు, వస్త్రీకర్తచేయఁబడినవాఁడు, రేచనకర్తచేయఁబడినవాఁడు, రాత్రి మేల్కొనినవాఁడు, దప్పిగొన్నవాఁడు, దాహముగలవాఁడు, తాళుశోషముగలవాఁడు, ఉదరరోగి, శిరస్తాపము, తిమిరరోగము, వాంతి, ఆధ్వానము, ఉరగక్షతము, ప్రమేహము, పాండువు, గర్భిణి, రాక్ష్యము, క్షౌణ్యము, ఇవిగలవారు పాలు, తేనె, నేయి, అసవము, అన్నము, పెరుగు, మత్స్యములు వీనిని భుజించినవారు, బాలురు, వృద్ధులు, కృశులు వీరలు ధూమపానంబున కనర్హులు. మఱియు అకాలంబునగాని, అధికముగఁగాని ధూమపానంబుచేసిన నయ్యది ఉపద్రవములను గల్గించును.

— ధూమపానముచేఁగలుగు ఉపద్రవములకు ప్రతీకారము. —

తత్రేష్టం సర్పిషః పానం నావనాంజనతర్పణమ్. 7

సర్పిరిక్షురసం ద్రాక్షం పయో వా శర్కరాంబు వా,
మధురాష్లా రసౌ వాపి శమనాయ ప్రదాపయేత్. 8

అట్టియుపద్రవములు గల్గెనేని నేటిని విశేషముగ త్రాగించినగాని నాసికయందు వేసినగాని నేత్రములందు దంజనము వేసినగాని, శరీరమునకు తర్పణముచేయించినగాని, నేయి, చెఱుకురసము, ద్రాక్ష, పాలు, చక్కెర, నీరు వీనిని త్రాగించినగాని, మధురరసమును, అష్టరసమును నేవించినగాని యాయుపద్రవములు నశించును.

— ధూమసేవన కర్తమగుకాలము. —

ధూమశ్చ ద్వాదశాద్వాద్వాద్యహృతేశీతికాన్న చ,
కాసశ్వాసప్రతిశ్వాసాన్తన్యాహనుశిరోరుజః. 9

వాతశ్లేష్మవికారాంశ్చ హన్యాద్ధూమస్సు యోజితః,

ఇట్టి ధూమపానంబు పదిరెండు వత్సరంబులు మొదలు ఎనుబదివత్సరంబులు వఱకు సేవింపదగును. ఈ ధూమపానంచేత కాసము, శ్వాసము, పడిసెము, మున్నాస్తంభము, హనుస్తంభము, శిరఃపీడ, వాతదోషము, క్షేష్ణదోషము నశించును.

—ॐ ధూమపానము చేఁ గలుగుగుణములు. ॐ—

ధూమోపయోగాత్పురుషః ప్రసన్నేంద్రియవాఙ్మనాః. 10

దృఢకేశద్విజశ్శ్రుస్సుగంధవదనో భవేత్,

ధూమపానంబు చేయుటచేత ఇంద్రియములకును, వాక్కునకును, మనంబునకును ప్రసన్నత గల్గును. పెండ్రుకలు, దంతములు, గడ్డము ఇవి దృఢముగనుండును. ముఖము నువాసన గల్గియుండును.

—ॐ ధూమప్రయోగమున నాడీవిధానము. ॐ—

ధూమనాడీ భవేత్తత్ర త్రిఖండా చ త్రిపర్వికా. 11

కనిష్ఠికా పరిణాహ రాజమాషాగమాంతరా,

ధూమనాడీ భవేద్ద్విర్హా శమనే రోగిణోఽంగులైః. 12

చత్వారింశన్వితైస్తద్వద్వాత్రింశద్భిర్బృందౌ స్తృతా,

తీక్ష్ణే చతుర్వింశతిభిః కాసమ్నే పోడశోన్వితైః. 13

దశాంగులిర్వామనీయే తథా స్యాద్వర్జినాడికా,

కలాయమండలస్థూలా కులిత్థాగమరంద్రకా. 14

ధూమపానార్థంబగు నాడిగొట్టము మూడుండుములుగల్గి, మూడుకణుపులు గల్గి చిట్టకెనైలంత లావుగల్గి బొబ్బరగింజ దూఱునంత ఛిద్రము గల్గియుండవలెను. ఇయ్యది సామాన్యలక్షణంబు. శమన ధూమపానంబున కర్ణంబగుగొట్టము రోగియొక్క నలుబది అంగుళములు పొడవుగల్గి యుండవలెను. మృదుధూమపానంబున ముప్పది రెండు అంగుళములు పొడవుగ నుండవలెను. తీక్ష్ణ ధూమపానంబున నిఱువదినాల్గు అంగుళముల పొడవుగ నుండవలెను. కాసఘ్ని ధూమపానంబున పదునాఱు అంగుళములును, వామనధూమపానంబున పదియంగుళముల పొడవుగలదిగను నుండవలెను. వ్రణధూమ నాడి పదియంగుళముల పొడవుగల్గి చిఱుసెనగయంత లావుగల్గి ఉలవగింజ పట్టునంత రంధ్రముగల్గి యుండవలెను.

—ॐ ధూమపానోపయుక్తవర్తివిధానము. ॐ—

అథేషికాం ప్రలింపేచ్ఛ సుశ్లేష్ణాం ద్వాదశాంగులాం,

ధూమద్రవ్యస్య కల్మేన లేపశ్చాప్తాంగులస్సృతః. 15

కల్మం కర్షమితం లిప్త్వా చ్ఛాయా శుష్కం చ కారయేత్;

ఈషి కామపనీయాథ స్నేహాక్తాం వర్తిమాదరాత్. 16

అంగారైదిపితాం కృత్వా ధృత్వా నేత్రస్య రంధ్రకే,
వదనేన పిబేద్ధూమం వసనేనైవ సంత్యజేత్. 17

నాసికాభ్యాం తతః పీత్వా ముఖేనైవ వమేత్సుఖీ,
శరావసంపుటే ఊప్త్యా కల్కమంగారదీపితమ్. 18

చిద్రే నేత్రం నివేశ్యాథ వ్రణం తేనైవ ధూపయేత్,

పదిరెండంగుళముల పొడవుగల్గి నున్న గ నుండెడి పుడకను గ్రహించి ధూమపా నార్థంబగు ద్రవ్యములను కల్కము చేసి యాకర్షప్రమాణముగల కల్కమును నాపుడకకు ఎనిమిదియంగుళములవఱకు లేపనంబుచేసి దానిని నీడనెండించి పిమ్మట నాపుడకను మెల్లగా లాగివైచి యావర్తిని స్నేహంబునఁ దడపి దానియగ్రభాగంబున నిప్పుతోనంటించి గొట్ట ములోతగిలించి యందుండివచ్చు ధూమమును నోటితోడనేగ్రహించి నోటితోడనే విడువవలయును. పిమ్మట నాసికతోఁ బీల్చి నోటితో విడువవలెను. మఱియు శరావంబు నకు రంధ్రముచేసి యందు అగ్ని వేసి దానిపైన ధూమద్రవ్యకల్కమునువేసి యారంధ్ర మునం దొకగొట్టమును తగిలించి దానిగుండా ధూమమును వ్రణములకువేయందగును.

—ॐ ధూమపానోపయుక్త కల్కద్రవ్యములు. ॐ—

ఏలాదికల్కం శమనే స్నిగ్ధం సర్జరసం మృదౌ. 19

రేచనే తీక్ష్ణకల్కం చ కాసఘ్నై తుద్రికోషణం,
వామనే స్నాయుచర్తాద్యం దద్యాద్ధూమస్య పానకమ్. 20

వ్రణే నింబవచాద్యైః చ ధూపనం సంప్రశస్యతే,

శమనధూమంబున ఏలాదిగణద్రవ్యకల్కమును, బృంహణధూమంబున స్నిగ్ధంబగు సర్జరసమును, రేచనధూమంబున, తీక్ష్ణేషధకల్కంబును, కాసఘ్న ధూమంబున చిన్నములక, మిరియములు మొదలగువాని కల్కమును, వామనధూమంబున స్నాయువులు, చర్తము మొదలగువాని కల్కమును, వ్రణధూమంబున వేప, వస మొదలగువాని కల్కమును ప్రయోగింపందగును.

—ॐ బాలగ్రహణిరోగహరణధూపము. ॐ—

అన్యేఽపి ధూమా గేహేషు కర్తవ్యా రోగశాంతయే. 21

మయూరపింఛం నింబస్య పత్రాణి బృహతీఫలం,
మరిచం హింగుమాంసీచ బీజం కార్వాససంభవమ్. 22

ఛాగరోమాహినిర్దోకం విష్ణా బైడాలికీ తథా,

కారంగ—26

గజదంతశ్చ తచ్చూర్ణం కించిద్భ్రుతవిమిశ్రితమ్. 23

గేహేషు ధూపనం దత్తం సర్వాన్బాలగ్రహాణ జయేత్,
పిశాచాణ్ రాక్షసాణ్ జిత్వా సర్వజ్వరహరం భవేత్. 24

సెమిలితెక్కలు, వేపయాకు, ములకపండు, మిరియము, ఇంగువ, జటామాంసి, ప్రత్తివిత్తులు, గొట్టెపెంటికలు, పాముకుటునము, సిల్లిపెంటికలు, ఏనుఁగుదంతము పీనిని చూర్ణముచేసి యందు కొంచెము నేయిగలిపి బాలగ్రహదిరోగశాంతినిమిత్తము గృహంబున ధూమము ప్రయోగింపవలెను. ఇందుచే పిశాచ, యక్ష, రాక్షసాది క్రూరగ్రహములు, సర్వజ్వరములు నశించును.

—ॐ ధూమస్థానమందు పరిహారము. —

పరిహారస్తు ధూమేషు కార్యో రేచనసస్యవత్,
నేత్రాణి ధాతుజాన్యాహుర్నలవంశాదిజాన్యపి. 25

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్వధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం

చికిత్సాస్థానే ఉత్తరఖండే ధూమపానవిధికథనంనామ
సప్తమోఽధ్యాయః.

సస్యవిధింజెప్పిన యధ్యాయంబున రేచనసస్యంబున నెయ్యవి యవభ్యంబులని చెప్పఁబడెనో వానిని యీధూమపానంబున విసర్జింపవలయును. మఱియు నీగొట్టపు నోటును సువర్ణాది ధాతువులతోఁగాని, రెల్లు, వెదులు వీనితోఁగాని నిర్మింపవలెను.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్వధరవిరచితసంహితాయందు చికిత్సాస్థానమున

ఉత్తరఖండమున ధూమపానవిధికథనము నవమాధ్యాయము

సంపూర్ణము.

దశమాధ్యాయము.

—ॐ గంధూషభేదములు. —

చతుర్విధస్యాద్గంధూషనై స్సహికశ్శమస్తథా,
శోధనో రోపణశ్చైవ కవలశ్చాపి తద్విధః. 1

గంధూషము, నైహికము, శమనము, శోధనము, రోపణము అను నాల్గువిధంబుల విభజింపఁబడియున్నది. మఱియు కవలముగూడ పూర్వభేదంబులచే నాల్గువిధంబులు.

—ॐ నైహికాదిగంధూషలక్షణాదులు. ॐ—

స్నిగ్ధోష్ణైస్సైహికో వాతే స్వాదుశీతైః ప్రసాదనః,

పితై కట్వష్టలవజైరుష్ణైస్సంశోధనః కఫే.

2

కషాయతి క్షమధురైః కటూష్ణో రోషణో వ్రజే,

చతుఃప్రకారో గంధూషః కవలశ్చాపి కీర్తితః.

3

వాతప్రకోపంబున స్నిగ్ధోష్ణద్రవ్యములచే సిద్ధముచేయఁబడిన నైహికగంధూషమును, పిత్రరోగంబులందు, మధుర, శీతలపదార్థములచే నిర్మింపఁబడి ప్రసాద మనుపర్యాయంబుచే నొప్పారు శమనగంధూషంబును, కటు, అష్టు, లవణ రసంబులుగల్గి యుష్ణవీర్యంబులగు పదార్థములచే నిర్మింపఁబడిన శోధనగంధూషమును కఫరోగంబులందును, కషాయతిక్త, మధురపదార్థములచే నిర్మింపఁబడి కటూష్ణంబగు రోషణగంధూషమును వ్రణములందును ప్రయోగింపందగును.

—ॐ గంధూషకవళములలక్షణము. ॐ—

అసంచారి ముఖే పూర్ణే గంధూషః కవలశ్చరః,

తత్ర ద్రవేణ గంధూషః కల్మేన కవలస్సృతః.

4

ద్రవపదార్థములను నోటినిండఁ బోసికొని ఊమియుట గంధూష మనంబడును. కల్మాదులను నోటిలోపేసికొని నమలి యుమియుట కవల మనంబడును.

—ॐ గంధూషాదుల మానప్రమాణము. ॐ—

దద్యాద్ద్రవేషు చూర్ణం చ గంధూషే శోలమాత్రకం,

కర్షప్రమాణః కల్మశ్చ దీయతే కవళే బుధైః.

5

ద్రవద్రవ్యములచే నిర్మింపఁబడిన గంధూషమునందు చూర్ణమును శోలప్రమాణంబుగా వేయందగును. కవలంబున కల్మంబును కర్షప్రమాణంబుగా ప్రయోగింపందగును.

—ॐ గంధూషమున కర్షమగుకాలము. ॐ—

ధార్యంతే పంచమాద్యర్షార్థగంధూషకవలాదయః,

గంధూషాః సుస్థితః కుర్యాత్స్విన్నఫాలగలాదికః.

6

మనుష్యస్త్రీంస్తథా పంచ సప్త వా దోషనాశనా,

గంధూషము, కవలము వీనిని యైదువత్సరంబులకు పిదప న్వృద్ధిత్తులై రోగకాంతి నిమిత్తము స్వేదయుక్తంబులగు ఫాలము, కంఠము, ముఖము మొదలగునవి కలవాఁడై

ఘూడుగాని, ఘ్రుదుగాని, విడుగాని గంధూషములను చేయందగును. అథవా దోషము
హరించువఱకు చేయందగును.

—ॐ గంధూషధారణకాలము. ॐ—

కఫపూర్ణాస్యతా యావచ్ఛేదో దోషస్య వా భవేత్. 7

నేత్ర పూణ శ్రుతిర్యావత్తావద్గంధూషధారణం,

కఫము నోటినుండి ప్రవించువఱకుగాని, దోషములు నశించువఱకుగాని, నేత్ర
ములు, ముక్కు పీనినుండి ప్రావముగల్గువఱకుగాని గంధూషము చేయందగును.

—ॐ వాతరోగమునకు నైహికగంధూషము. ॐ—

తిలకలోకదకం క్షీరం స్నేహో వా నైహికే హితః. 8

నువ్వులకల్కము, పాలు, నూనె మొదలగువానిని నైహిక గంధూషమును
ప్రయోగించు దగును.

—ॐ పిత్తరోగమునకు శమనసంజ్ఞికగంధూషము. ॐ—

తిలానీలోత్పలం సర్పిశ్చర్మరాక్షీరమేవ చ,

సత్తౌద్రో హనువక్తస్థో గంధూషో దాహనాశనః. 9

నువ్వులు, నల్లకలువలు, నేయి, చక్కెర, పాలు వీనియందు లేనె గలిపి గంధూ
షము చేయించిన చెక్కిళ్లు, ముఖము వీనియందుగల తాపము హరించును.

—ॐ వ్రణాదులకు మధుగంధూషము. ॐ—

వైశద్యం జనయత్యాస్యే సందధాతి ముఖప్రణాకా,

దాహతృష్ణాప్రశమనం మధుగంధూషధారణమ్. 10

లేనెను గంధూషముచేసిన నోటియందలి వ్రణములు, తాపము, దప్పి నశించును.
మఱియు ముఖమునకు స్వచ్ఛతను గల్గించును.

—ॐ విషాదులకు గంధూషము. ॐ—

విషతౌరాగ్నిదగ్ధే చ సర్పిర్ధార్యం పయోఽథవా,

నేతినిగాని, పాలునుగాని గంధూషము చేసిన విషదోషము, క్షీరాగ్ని దగ్ధవికార
ములు నశించును.

—ॐ దంతచలనమునకు గంధూషము. ॐ—

తైలనైంధవగంధూషో దంతచాలే ప్రశస్యతే. 11

నువ్వులనూనెయందు నైంధవలవణముచేసి గంధూషముచేసిన కదలుచున్నదంతము
శీఘ్రముగాను.

—ॐ ముఖశోషకు గంధూషము. ॐ—

శోషం ముఖస్య వైరస్యం గంధూషః కాంజిశో జయేత్,
కాంజిశము గంధూషము చేసినయెడల ముఖశోషము, ముఖవైరస్యము నశించును.

—ॐ కఫమునకు గంధూషము. ॐ—

సింధుత్రికటురాజీభీ రార్ద్రకేణ కఫే హితః. 12

అల్లపురసమునందు సైంధవలపణము, త్రికటుకము, అవాలు వీని చూర్ణము కలిపి గంధూషము చేసిన కఫప్రశోషము నశించును.

—ॐ కఫము, రక్తపిత్తము వీనికి గంధూషము. ॐ—

త్రిఫలామధుగంధూషః కఫాస్పృక్ష్మితనాశనః,
త్రిఫలచూర్ణంబు తేనెనుగలిపి గంధూషము చేసిన కఫము, రక్తపిత్తము నశించును.

—ॐ ముఖపాకమునకు గంధూషము. ॐ—

దార్ద్ర గుడూచీ త్రిఫలా ద్రాక్షా జాత్యశృపల్లవాః. 13

యవాసశ్చేతి తల్కాభిషేకప్రయోగః ఔద్రసంయుతః,
శీతోముఖేద్భతో హన్యాన్ముఖపాకం త్రిదోషజమ్. 14

మ్రానువసుపు, తిప్పతీగ, త్రిఫలములు, ద్రాక్షవండు, జాజిబిగుట్ల, దురదగొండి వీనిని సమభాగంబులుగ కషాయంబుగాచి దానిలో నాఱవపాలు తేనెనైచి గంధూషము చేసిన త్రిదోషోద్ధవంబగు ముఖపాకంబు నశించును.

—ॐ గంధూషమునకు నామాంతరము. ॐ—

యస్యాపధస్య గంధూషస్తథైవ ప్రతిసారణం,
కవలశ్చాపి తస్యైవ జ్ఞేయోఽత్ర కుశలైర్నరైః. 15

గంధూషముచేయు నావధముల నిర్మాణముచే ప్రతిసారణం బనంబడును. ఆ ద్రవ్యముల నే కల్కముగాఁజేసిన నయ్యది కబలమనంబడును.

—ॐ కబళవిధి. ॐ—

కేసరం మాతులుంగస్య సైంధవవ్యోషసంయుతం,
హన్యాత్కవలతో జాడ్యమరుచిం కఫవాతజామ్. 16

మాదీఫలములోని కేసరములు, సైంధవలపణము, త్రికటుకములు వీని కల్కము గావించి ముఖంబున ధరియించిన కఫవాతములచే జనించిన ఆరోచకము హరించును.

—ॐ ప్రతిసారణభేదము. ॐ—

కలోఽవలేహాశ్చూర్ణం చ త్రివిధం ప్రతిసారణం,

అంగుశ్యగ్రగృహీతం చ యథాస్వం ముఖరోగిణామ్. 17

కల్ప, అవలేహ, చూర్ణంబులన ప్రతిసారము త్రివిధంబు. వీనిని రోగభేదంబుచే తగినంతమాత్రను ప్రేలికొనతోగ్రహించి నాలుకకుగాని, ముఖమునకుగాని వ్రాయం దగును.

—ॐ ప్రతిసారణచూర్ణము. ౧౯—

కుష్ఠం దార్ద్రీకమంగా చ పాకా తిక్తాచ పీలికా,
తేజనీముస్తలోద్ధం చ చూర్ణం స్యాత్ప్రతిసారణమ్. 18
రక్తస్పృతిం దంతపీడాం శోఘం దాహం చ నాశయేత్,

చెంగల్వశోష్ట్ర, మ్రానుపసుపు, మంజిష్ఠ, విషబొద్ది, కటుకరోహిణి, పసుపు, చాగ, తుంగముస్తలు, లాద్దుగ వీనిని చూర్ణముగావించి నాలుకయందుగాని, ముఖమునందంతటనుగాని లేపనముచేసినయెడల దంతములనుండి రక్తముగాఱుట, దంతశూల, వాపు, తాపము నశించును.

—ॐ గంధూషాదిహీనాదియోగముచేఁ గలుగులక్షణములు. ౧౯—

హీనయోగాత్కఫోత్తేజో రసాజ్ఞానారుచిస్తథా. 19
అతియోగాన్తుభే పాకశోషస్తృష్ణాక్షమో భవేత్,

గంధూషాదులయొక్క హీనయోగంబుచే కఫాధిక్యము, రసాదులను తెలియకుండుట, అరుచి గలుగును. అతియోగముచేత ముఖపాకము, శోష, దప్పి, బడలిక గలుగును.

—ॐ శుద్ధగంధూషలక్షణము. ౧౯—

వ్యాధేరపచయస్తుష్టిరైవశద్యం వక్త్రలాఘవమ్. 20

ఇంద్రియాణాం ప్రసాదశ్చ గంధూషే శుద్ధిలక్షణం,

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం

ఉత్తరఖండే చికిత్సాస్థానే గంధూషాదివిధికథనంనామ

దశమోమాధ్యాయః.

గంధూష ప్రయోగంబులచేత వ్యాధినాశము, మనంబునకుత్సాహము, ముఖమునకువైర్తల్యము, ఇంద్రియములకు ప్రసన్నత గల్గును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితయందు చికిత్సాస్థానమున

నుత్తరఖండమందు గంధూషాదివిధికథన మనియెడు

దశమోమాధ్యాయము సంపూర్ణము.

ఏకాదశాధ్యాయము.

— ౧౧ లేవనాదివిధి. ౧ —

ఆలేపస్య చ నామాని లిప్తిర్లేపశ్చ లేపనం,
దోషఘ్నో విషహః వర్ణోఽస్య ముఖలేపస్త్రిధా మతః. 1
త్రిప్రమాణశ్చతుర్భాగస్త్రిభాగోఽర్థాంగులోన్నతః,
ఆర్థో వ్యాధిహరస్సస్యాచ్ఛుష్కో దూషయతి చ్ఛనిమ్. 2

అయాకార్యములకు నుపయోగించులేపనము లిప్తి, లేప, శబ్దములచే వ్యవహరింపఁబడును. అట్టిలేపనము దోషఘ్నమనియు, విషఘ్నమనియు, వర్ణమనియు త్రివిధంబు. అందొకయంగుళము ఎత్తువఱకు పేయఁబడిన లేపనము దోషఘ్నమనియు, ముక్కాలు అంగుళమువఱకు పేయ లేపనము విషఘ్నమనియు, అర్థాంగుళము యెత్తువఱకు పేయలేపనము వర్ణముఅనియు చెప్పఁబడును. అందు తడిగానుండిన లేపనము రోగమును హరించును. శుష్కంచైన (ఎండిన) లేపనము శరీరముయొక్క కాంతిని బో నణచును.

— ౧౨ దోషఘ్న లేపనము. ౧ —

ఘనర్నవాం దారుశుంఠీం సిద్ధార్థం శిగ్రుమేవ చ,
పిష్ట్యా చై వారనా లేన ప్ర లేపస్సర్వశో ఘహః. 3
తెల్లగలిజేరు, జేవదారు, శొంఠి, తెల్లఆవాలు, మునగపట్ల వీనిని సమభాగంబులు కాంజికముతో నూరి లేపనముచేసిన వాపు నశించును. ఇయ్యది దోషఘ్న లేపన మనంబడును.

— ౧౩ తాపము హరించుటకై లేపనము. ౧ —

విభీతఫలహజ్జస్తు లేపో దాహో ర్తినాశనః,
తానికాయలలోని విత్తులను నూరి లేపనముచేసిన తాపము హరించును.

— ౧౪ దశాంగ లేపనము. ౧ —

శిరీషం మధుయష్టి చ తగరం రక్తచందనమ్. 4
ఏలామాంసీనిశాయగ్ధం కుష్ఠం హాలకమేవ చ,
ఇతి సంచూర్ణ్య లేపోఽయం షణ్ముమాంశఘృతప్లుతః. 5
జలేన క్రియతే సుజ్ఞై ర్దశాంగ ఇతి సంజ్ఞితః,

విసర్పాన్విషవిసోఘ్నీటాంశోఽస్మాద్ దుష్టవ్రణాన్జయేత్. 6
దిరిసెనఁబుట్టులు, యష్టిమధుకము, గ్రంథితగరము, రక్తచందనము, ఏలకులు, జటామాంసి, వసుపు, మ్రానివసుపు, చెంగల్వకోష్ఠు, కరుజేరు వీనిని సమభాగంబులుగ

చూర్ణముగావించి యాచూర్ణమున కైదవభాగము నేయిగలిసి ఖల్వంబున చక్కగా
మర్దనజేసి యందుదకముగలిసి లేపనముచేసిన విసర్పము, విసోఫీటము, విషదోషము, వాపు,
వ్రణము నశించును. ఇయ్యది దశాంగలేప మనంబడును.

—౧౦ విషఘ్న లేపనము. ౧౦—

అజాదుగ్ధతిలైర్లేపో నవనీతేన సంయుతః,

శోఫమారుష్కరం హన్తి లేపోవా కృష్ణమృత్తిలైః.

7

సువ్వులను మేకపాలతో నూరి యందు వెన్నగలిసి యాలేపనంబుచేగాని, సువ్వు
లను నల్లమంటితోనూరి యాలేపనంబుచేగాని జేసిన నల్లజీడివిత్తులనుండి యుద్భవించిన
వాపు నశించును.

అన్యచ్చ — లాంగల్యతివిషాలాబు జాలినీబీజమూలకైః,

లేపో ధాన్యాంబుసంపిప్టః కీటవిసోఫీటనాశనః.

8

తటిగొట్టు, అతివన, చేదుసొరకాయవిత్తులు, ముల్లంగివిత్తులు వీనిని సమభాగంబు
లుగ గంజితోనూరి లేపనముజేసిన పురుగులతో గూడిన విసోఫీటము నశించును.

—౧౧ ముఖకాంతికి లేపనము. ౧౧—

రక్తచందన మంజిష్ఠా లోధ్ర కృష్ణప్రియంగవః,

వటాంకురామసూరాశ్చ వ్యంగఘ్నా ముఖకాంతిదాః.

9

రక్తచందనము, మంజిష్ఠ, లాద్ధుగచెక్క, చెంగలవ్యోష్ఠ, ప్రేంకణము, మట్టి
చిగుళ్లు, చిఱునెనగలు వీనిని సమభాగంబులుగ నుదకముతో నూరి లేపనముచేసిన మొటి
ములు నశించి ముఖమునకు గాంధిగల్గును.

అన్యచ్చ — మాతులుంగజటా సర్పిశ్శిలాగోశకృతో రసః,

ముఖకాంతికరో లేపః పిటికావ్యంగకాలజితః.

10

మాదీఫలపువేళ్లు, నేయి, మణిశిల, ఆవుపేడరసము వీనిని గలిసి ముఖమునకు లేప
నముచేసిన మొటిములు మచ్చలు నశించి ముఖమునకు కాంధిగల్గును.

—౧౨ మొటిమలకు లేపనము. ౧౨—

లోధ్ర ధాన్యవచాలేస్తారుణ్యపిటికాపహః,

తద్వద్ధోరోచనాయుక్తం మరీచం ముఖలేపనాత్.

11

సీదార్థకవచాలోధ్రం సైంధవైశ్చ ప్రలేపనం,

లాద్ధుగచెక్క, దనియాలు వీనిని ఉదకముతోనూరిగాని, గోరోచనము, మిరియ

ములు వీనిని ఉదకముతోనూరిగాని, తెల్లఱవాలు, వన, లాద్ధుగచెక్క సైంధవలవ

ణప
నశి

గలి
నవ

య

మ
మ

అ
ల

గ
ల

ణము వీనిని ఉదకముతో నూరికాని, ముఖమునకు లేపనము చేసిన యుదానపిటికలు నశించును.

—౧౭ వ్యంగరోగమునకు లేపనము. ౧౭—

వ్యంగేషు చార్జునత్వగ్వా మంజిష్ఠా వాసమూక్షికః. 12

లేపస్య నవనీతో వా శ్వేతాశ్వఖురజామషీ,

అర్జునవృక్షముయొక్కపట్ట చూర్ణంబునఁగాని, మంజిష్ఠాచూర్ణంబునఁగాని లేపన గలిపి లేపనము చేసినను, తెల్లగుఱ్ఱపుత్రైక్యయొక్క బూడిదలతో నవనీతమునుగలిపి లేపనముజేసినగాని ముఖమందలి మచ్చలు నశించును.

—౧౮ ముఖమున జనించెడిమంగుకు లేపనము. ౧౮—

అర్కక్షీరహరిద్రాభ్యాం మర్దయిత్వా విలేపనాత్. 13

కార్ష్యం తు శమనం యాతి చిరకాలోద్భవం ధ్రువం,

పసుపును జిల్లేడుపాలతో నూరి లేపనచేసిన చిరకాలంబునుండి ముఖమున జనించి యుండు మంగు నశించును.

—౧౯ తారుణ్యపిటికలు మొదలగువానికి లేపనము. ౧౯—

వటస్య పాణ్డుపత్రాణి మాలతీ రక్తచందనమ్. 14

కుష్ఠం కాలీయకం లోధ్రమేభిర్లేపం ప్రయోజయేత్,

తారుణ్యపిటికావ్యంగా నీలికాదినాశనమ్. 15

పండినవట్టియాకులు, జాజియాకులు, రక్తచందనము, చెంగల్వకోష్ఠ, మాని పసుపు, లొద్దుగచెక్క వీనిని నూటి లేపనముచేసిన ముఖమందలి యువానపిటికలు, మచ్చలు, నీలిక మొదలగునవి నశించును.

—౨౦ వ్రణవిశేషరోగములకు లేపనము. ౨౦—

పురాణమథ పిణ్యాకం పురిషం కుక్కుటస్యచ,

మూత్రపిప్లవః ప్రలేపోఽయం శీఘ్రం హన్యాదరూంషికామ్. 16

ప్రాత్రువృష్టలపిండి, కొడిపివృషు వీనిని గోమూత్రముతో నూరి లేపనముచేసిన అరూంషిక యనుక్షుద్రరోగము హరించును.

అన్యచ్చ — ఖదిరారిష్టజంబూనాం త్వగ్నిర్వా మూత్రసంయుతైః,

కుటజత్వకై స్పృధవం వా లేపో హన్యాదరూంషికామ్. 17

చంద్ర, వేప, నేరేడు. వీనివట్టలను చూర్ణముగావించి గోమూత్రముతో నూటి గాని, కొడినెపాలపట్ట, నైంధవలవణము వీనిని గోమూత్రముతోగాని లేపనముచేసిన అరూంషిక నశించును.

—ॐ దారుణరోగమునకు లేవనము. ॐ—

ప్రియాలుబీజమధుకకుష్ఠమౌషధైస్సనైంధవైః,
కారోశ్చ దారుణకే మూర్ధ్ని ప్రలేపో మధుసంయుతః. 18

చారవప్సు, ఆతిమధురము, చెంగల్వికోష్ఠ, మినుములు, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగంబులుగ నూరి లేనెతోగలిపి లేవనముచేసిన శిరస్సునందలి విదారుణరోగము నశించును.

అన్యచ్చ—దుగ్ధేన ఖాఖసంబీజం ప్రలేపాద్దారుణం జయేత్,
ఆమ్రబీజస్య చూర్ణం తు శివాచూర్ణం సమం ద్వయమ్. 19

దుగ్ధపిష్టః ప్రలేపోఽయం దారుణం హస్తీ దారుణం,
గనగపాలనుగాని, మామిడివిత్తులు, కరకపిండెలు వీనినిగాని చూర్ణముగావించి పాలతో నూటి లేవనముచేసిన దారుణరోగము హరించును.

—ॐ ఇంద్రలుప్తమునకు లేవనము. ॐ—

రసస్థిక్తపటోలస్య పత్రాణాం తద్విలేపనాత్.
ఇంద్రలుప్తం శమం యాతి త్రిభిరేవ దినైర్ధృవం,
చేదుపొట్టుయూకురసమును శిరస్సునకు లేవనముచేసిన ఇంద్రలుప్తము నశించును.

అన్యచ్చ—ఇంద్రలుప్తాహో లేపో మధునా బృహతీరసః.
గుంజామూలం ఫలం వాపి భల్లాతకరసోఽపి వా,
చిన్నములకరసమునుగాని, గురిగింజవేరురసమునుగాని, గురిగింజరసమునుగాని, జీడి విత్తులరసమునుగాని లేనెతోగలిపి లేవనముచేసిన ఇంద్రలుప్తము నశించును.

—ॐ కేశములు వృద్ధిజెందుటకై లేవనము. ॐ—

గోతురస్థిలపుష్పాణి తులేన్య మధుసర్పిషీ.
శిరఃప్రలేపనం తేన కేశసంవర్ధనం వరం,
వల్లెరు, నువ్వుపువ్వులు వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముగావించి వీనికి సమముగ లేనె, నేయి కలిపి లేవనముచేసిన వెండ్రుకలు వృద్ధిజొందును.

అన్యచ్చ—హస్తీదంతమషీం కృత్వా చ్ఛాగీదుగ్ధం రసాంజనమ్. 23

రోమాణ్యనేన జాయంతే లేపాత్పాణితలేష్వపి,
ఏనుగుదంతపుమసి, రసాంజనము వీనిని మేకపాలతో నూరి లేవనముచేసిన నశించిన స్థలమునందు వెండ్రుకలు మరల మొలచును.

❖ ఇంద్రులు ప్రమునకు లేవనము. ❖

యష్టిందీవరమృద్వీకాతైలాజ్యక్షీరలేపనైః.

24

ఇంద్రులు పృథ్వీమం యాతి కేశాస్పృశ్యస్సఘనా దృఢాః,

అతిమధురము, నల్లకలువ, ద్రాక్ష వీనిని నువ్వులనూనె, ఆవుపాలు, నేయి వీనితో నూరి లేపనము చేసిన ఇంద్రులు ప్రమున కింబి కేశములకు దృఢత్వము గల్గును.

❖ వెండుకలు మొలచుటకు రెండవలేపనము. ❖

చతుష్పదానాం త్వగ్రోమనఖశృంగాస్థిభస్మభిః.

25

తైలేన సహ లేపోయం రోమసంజననః పరః,

మేఁక మొదలగుజంతువులయొక్క చర్మము, వెండుకలు, గోళ్లు, ఎముకలు వీనిని కాల్చి భస్మముచేసి యాభస్మమును నువ్వులనూనెలోగలిపి లేపనముచేసిన కొత్త వెండుకలు మొలచును.

❖ తెల్లవెండుకలు నల్లనగుటకు లేపనము. ❖

ఇంద్రవారుణికాబీజతైలేనాభ్యంగమాచరేత్.

26

ప్రత్యహం తేన జాయంతే కుంతలా భృంగసన్నిభాః,

శెట్టిపుచ్చకాయవీత్తులనుండి పాతాళయంత్రముచే తైలముతీసి ప్రతిదినము లేపనము చేయుచుండినయెడల తెల్లవెండుకలు నల్లబడును.

అన్యచ్చ—అయోరబో భృంగరాజస్త్రిఫలా కృష్ణమృత్తికా.

27

స్థితమిత్తురనే మాసం లేపనాత్పలితం జయేత్,

ఇనుపచూర్ణము, గుంటగలగర, త్రిఫలములు, నల్లబంకమట్టి వీనిని సమభాగంబుగ చూర్ణముచేసి చెఱుకురసముతోవైచి యొకమాసంబునకు పిమ్మట దానిని లేపనముచేసిన అకాలంబున నరసినవెండుకలు నల్లబడును.

అన్యచ్చ—భాత్రీఫలత్రయం పథ్యే ద్వే తతైకం విభీతకమ్.

28

పంచామ్ర మజ్జాలోహస్య కర్షకం చ ప్రదీయతే,

పిష్ట్యా లోహమయే భాండే స్థాపయేదుషితం నిశి.

29

లేపోయం హస్తాని చిరాదకాలవలితం మహత్,

మూడు ఊసిరికపండ్లు, రెండు కరక్కాయలు, ఒక తానికాయ, ఐదు మామిడి పప్పులు, ఒకకర్ణము లోహచూర్ణము వీనిని ఇనుపపాత్రమునవైచి నూటి యాపాత్రంబు ననే యొకరాత్రియుంచి పిమ్మట లేపనముచేసిన యకాలవలితంబులు హరించును.

అన్యచ్చ.—త్రిఫలా నీలికాపత్రం లోహం భృంగరజస్సమమ్. 30

అజామూత్రేణ సంవిష్టం లేపాత్కృష్ణీకరం స్మృతం,

త్రిఫలములు, నీలియాకు, లోహచూర్ణము గుంటగలగర వీనిని సమభాగంబులుగ
మేఱకముత్రముతో నూటి వెండ్రుకలకు లేపనముచేసిన నయ్యది నల్లబాటును.

అన్యచ్చ.—త్రిఫలా లోహచూర్ణం చ దాడిమత్వగ్నిసం తథా. 31

ప్రత్యేకం పంచపలికం చూర్ణం కుర్యాద్విచక్షణః,

భృంగరాజరసస్యాపి ప్రస్థపట్నం ప్రదాపయేత్. 32

క్షిప్త్యా లోహమయే పాత్రే భూమిమధ్యే నిధాపయేత్,

మాసమేకం తతః కుర్యాచ్ఛాగ్నిదుగ్ధేన లేపనమ్. 33

కూర్చే శిరసి రాత్రా చ సంవేష్ట్యైరండపత్రకైః,

స్వవేత్పాత్రస్తతః కుర్యాత్సాన్నినం తేన చ జాయతే. 34

పలితస్య వినాశశ్చ త్రిభిర్దేవైర్న సంశయః,

త్రిఫలములు, లోహచూర్ణము, దాడిమపట్న, తామరతూండ్లు వీనిని ప్రత్యేక
ముగా నైదుపలములుగా గ్రహించి చూర్ణముగావించి యినుపపాత్రమునవైచి యందు
గుంటగలగర రసమును అటుప్రస్థములపోసి దానికి సంధిబంధము గావించి యొకమాసంబు
వఱకు భూమిలోపాతివైచి పిమ్మటదీసి మేఱకపాలతోగలిపి రాత్రియందు శిరంబున లేప
నముచేసి శిరంబువైని అముదపుయాకులువైచి గుడ్డగట్టి ప్రాకరికాలంబున న్నానముచేయం
దగును. ఇట్లు మూడుదినములుచేసిన అకాలమున నరసిన వెండ్రుకలు నల్లబడును.

—ॐ వెండ్రుకల నశింపంజేయుటకై లేపనము. ॐ—

శంఖచూర్ణస్య భాగౌ ద్వౌ హరితాలశ్చ భాగికః. 35

మనశ్శిలా చార్థభాగా స్వర్ణికా చైకభాగికా,

లేపోఽయం వారిషిష్టస్తు కేశానుత్పాత్య దీయతే. 36

అనయా లేపయుక్త్యా చ సప్రవేలం ప్రయుక్తయా,

నిర్మూలకేశస్థానం స్యాత్తు పణస్య శిరో యథా. 37

శంఖభస్మము రెండుభాగములు, తాళకము ఒకభాగము, మణిశిల అర్ధభాగము,
సర్వతూరము ఒకభాగము వీనిని ఉదకముతో నూటి వెండ్రుక లుండుపలమున నావెండ్రు
కల నూడఁబెడికి యీద్రవ్యమును విడుసారలు వ్రాసిన నచ్చట వెండ్రుకలు మొలవ
కుండును.

అన్యచ్చ. — తాలకం శాణయుగ్మం స్యాత్తటూణం శంఖచూర్ణకం,
ద్విశాణికం పలాశస్య తూరం దత్వా ప్రమర్దయేత్. 38
కడలీదండతోయేన రవిపత్రరసేన వా,
అస్యాపి సప్తభిర్దైవైర్గోమూనాం శాతనము త్తమమ్. 39

తాళకము రెండు శాణములు, శంఖచూర్ణము ఆఱు శాణములు, మోదుగతూరము రెండు. శాణములు ఇటుల వీనిని అరటిమట్టరసముతో నైనను, జిల్లేడు ఆకులరసముతో నైనను నూరి వెండ్రుకలను నశింపజేయవలయుననెడి యిచ్చగలఫలమున దీనిని ఏడు మార్లు లేపనము చేసిన నచ్చట మరల వెండ్రుకలు మొలవకయుండు. ఈ లేపనము వెండ్రుకలను నశింపజేయుటయందు ఉత్తమమైనదిగ నున్నది.

— శ్వేతకుష్ఠహర లేపనము. —

సువర్ణపుష్పకాసీసవిడంగాని మనశ్శిలా,
రోచనా నైంధవం చైవ లేపనాచ్చిత్తనాశనమ్. 40
పసుపుజాజి, అన్న భేది, వాయువిశంగములు, మణిశిల, గోరోచనము నైంధవలవణము వీనిని సమభాగంబులుగ గోమూత్రముతో నూరి లేపనముచేసిన శ్విత్ర (బొట్టు) కుష్ఠము హరించును.

అన్యచ్చ. — వాయుస్యేడగజాకుప్తకృష్ణాభిర్దుటికా కృతా,
బస్తమూత్రేణ సంపిష్టా ప్రలేపాచ్చిత్తనాశనీ. 41
కామంచి, తగిరినెవిత్తులు, చెంగల్మొక్కొప్పు, పిప్పళ్లు వీనిని సమభాగంబులుగ మేఠమూత్రముతో నూటి లేపనముచేసిన శ్విత్ర కుష్ఠము నశించును.

అన్యచ్చ. — వాకుచీ వేతసో లాక్షా కాకోదుంబరికా కణా,
రసాంజనమయశ్చూర్ణం తలాః కృష్ణాస్తదేకతః. 42
చూర్ణయిత్వా గవాం పిత్తైః సిష్ట్యా చ గుటికాకృతా,
అస్యాః ప్రలేపాచ్చిత్తాణి ప్రణశ్యంత్యతివేగతః. 43

భావంచెవిత్తులు, ఆవువేతనము, లక్క, బ్రహ్మమేడి, పిప్పళ్లు, రసాంజనము, లోహచూర్ణము, నల్లనువ్వులు వీనిని సమభాగంబులుగ ఆవు పిత్తము (చేరికట్టు)తో నూరి లేపనముచేసిన శ్విత్ర కుష్ఠము నశించును.

— దద్దురులకు లేపనము. —

ధాత్రిసర్జరసశ్చైవ యవతూరశ్చ చూర్ణితః,

సౌవీరేణ ప్రలేపోఽయం ప్రయోజ్యస్సిద్ధనాశనః.

44

ఉసిరికవప్పు, సర్జరసము, యవతారము వీనిని సమముగ చూర్ణముగావించి సౌవీరముతోగాని, కాంజికముతోగాని నూరి లేపనముచేసిన దద్దురు నశించును.

అన్యచ్చ—దార్ద్రమూలకబీజాని తాలకం సురదారు చ,

తాంబూలపత్రం సర్వాణి కార్షి కాణి పృథక్పృథక్.

45

శంఖచూర్ణం శాణమాత్రం సర్వాణ్యేకత్ర చూర్ణయేత్,

లేపోఽయం వారిణా పిష్టస్సిద్ధానాం నాశనః పరః.

46

మృనివసుపు, ముల్లంగివిత్తులు, తాళకము, దేవదారు, తమలపాకులు వీనిని ప్రత్యేకముగా కర్షప్రమాణముగాను, శంఖభస్మము ఒక శాణప్రమాణముగాను, చూర్ణముగావించి యుదకముతోనూటి లేపనముచేసిన సిద్ధ (శోధ) కృష్ణము నశించును.

— శేత్రరోగములకు లేపనము. —

హరీతకీ సైంధవం చ గైరికం చ రసాంజనం,

బిడాలకో జలే పిష్టస్సర్వనేత్రామయాపహః,

47

కర్కాయ, సైంధవలవణము, కావిరాయి, రసాంజనము వీనిని సమభాగంబులుగ నుదకముతో నూటి శేత్రములకు లేపనముజేసిన శేత్రరోగములన్నియు నశించును. ఇది బిడాలక మనంబడును.

అన్యచ్చ—రసాంజనం వ్యోషయంతం సరపిష్య వటకీకృతం,

కంఠాం పాకాన్వితాం హంతి లేపాదంజననామికామ్.

48

రసాంజనము, త్రికటుకములు వీనిని సమభాగంబులుగ నుదకముతో నూరి యుండజేసి లేపనముజేసిన శేత్రములందలి దురద, పాకము నశించును.

— దురద మొదలగువానికి లేపనములు. —

ప్రపున్నాటస్య బీజాని వాకుచీసర్షపాష్టిలాః,

కుష్ఠం నిశాద్వయం ముస్తం షిష్ట్యా తక్రేణ చైకతః.

49

ప్రలేపాదస్య నశ్యంతి కంఠాదద్రూవిచర్పికాః,

తగరినెవిత్తులు, బావంచెవిత్తులు, తెల్లఅవాలు, నువ్వులు, చెంగల్లకోస్తు, పసుపు, మృనివసుపు తుంగగడ్డలు, వీనిని సమభాగంబులుగ మజ్జికతో నూటి లేపనముజేసిన దద్రు కృష్ణము, దురద, విచర్పికాకుష్ణము నశించును.

— ౧౭ గజ్జ - దద్రుశుష్టపు - వీనికి లేవనము. ౧౭ —

హేమక్షీరీ విడంగని దరదం గన్ధక స్తథా. 50

దద్రుశుష్టః కృష్ణసిందూరం సర్వాణ్యేకత్ర మర్దయేత్,
ధుత్తూరనింబతాంబూలీపత్రాణాం స్వరసైః పృథక్. 51

అస్య ప్రలేపమాత్రేణ పామాదద్రువిచర్చికాః,
కంఢూశ్చ రకసశ్చైవ ప్రశమం యాతి వేగతః. 52

హేమక్షీరీ, వాయువిశంకములు, ఇంగిలీకము, గంధకము, తగిరినెవిత్తులు, పెం
గల్వకోష్ఠ, సిందూరము వీరిని సమభాగంబులుగ ఉష్ణైత్తయాకులు, వేపయాకులు, తమల
పాకులు వీనిసములతో ప్రతిదానియందును నూటి లేవనముచేసిన గజ్జ, దద్రుశుష్టము,
విచర్చిక, దురద, రకసశుష్టము నశించును.

అస్యచ్ఛః—దూర్వాభయా నైంధవం చ చక్రమర్దః కుతేరకః,
ఏభిస్తక్రయుతో లేపః కంఢూదద్రువినాశనః. 53

గరిక, కరక్కాయలు, నైంధవలవణము, తగిరినెవిత్తులు, అడవికులసి వీనిని
సమభాగంబులుగ మజ్జితో నూటి అందు మజ్జిగగలిసి లేవనముచేసిన దురద, దద్రు
శుష్టము నశించును.

— ౧౮ కంఢూదులకు దూర్వాదిలేవనము. ౧౮ —

దూర్వానిశాయుతో లేపః కంఢూపామావినాశనః,
కృమిదద్రుహరశ్చైవ శీతపిత్తహరః స్మృతః. 54

దూర్వలు, పసుపు, అలిమధురము, చిట్టాముదపువేళ్లు, పులిగోరుచెట్టు, నల్ల
కలువ వీనిని సమభాగంబులుగ పాలతో నూటి లేవనముచేసిన రక్తపిత్తోద్భవంబగుతల
చోటు నశించును.

— ౧౯ రక్తపిత్తాదులకు లేవనము. ౧౯ —

చందనోశీరయష్టాహ్వబలావ్యాఘ్రానఖోత్పలైః,
క్షీరపిష్టైః ప్రలేపస్వీద్రక్తపిత్తశిరోర్రిజిత్. 55

రక్తచందనము, పట్టివేళ్లు వీనిని నీటితో నూరి లేవనముచేసిన గజ్జ, తీట, పురుగులు,
దద్రుశుష్టము, శీతపిత్తము హరించును.

— ౨౦ ఉదర్దరోగమునకు లేవనము. ౨౦ —

సిద్ధార్థరజనీకుష్ఠైః ప్రపున్నాటతిలైశ్చహ,

కటుతై లేన సమిశ్రం ద ద్రుఘ్నం చ ప్ర లేపనమ్.

56

తెల్లయావారు, పసుపు, చెంగల్యకోస్తు, తగరిసెపులు, నువ్వులు వీనిని సమ భాగంబులుగ చూర్ణముచేసి తెల్లయావనూనెలో గలిపి లేపనముచేసిన పిత్తభేదంబగు నుదర్దము నశించును.

—ॐ వాతవిసర్పమునకు లేపనము. ॐ—

రాస్నానీలోత్పలం దారు చందనం మధుకం బలా,

ఘృతక్షీరయుతో లేపో వాతవీ సర్పనాశనః.

57

సన్నరాష్ట్రము, నల్లకలువ, దేవదారు, రక్తచందనము, అతిమధురము, చిట్టాము దళపేట్ల వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముగావించి నేయి, పాలు వీనిలో గలిపి లేప నముచేసిన విసర్పము హరించును.

—ॐ పిత్తవిసర్పమునకు లేపనము. ॐ—

మృణాలం చందనం లోధ్రముశీరం కమలోత్పలం,

సారిబామలకీ పథ్యా లేపః పిత్తవిసర్పనుత్.

58

తామరతూండ్లు, రక్తచందనము, లొడ్డుగుచెక్క, వట్టిపేట్ల, తామర, నల్లకలువ, నుగంధిపాలపేట్ల, ఉసిరిక, కరక్కాయ వీనిని సమభాగంబులుగ నుదకముతో నూటి లేపనముచేసిన పిత్తవిసర్పము హరించును.

—ॐ కఫవిసర్పమునకు లేపనము. ॐ—

త్రిఫలాపద్మకోశీరం సమంగా కరవీరకం,

నలమూలమనంతా చ లేపన్మేష్ఠవిసర్పహః.

59

మాంసీం సర్జరసో లోధ్రం మధుకం సహ రేణుకం,

త్రిఫలములు, పద్మకావ్యము, వట్టిపేట్ల, మంజిష్ఠ, వాడగన్నేరు, కాకివెదురుపేట్ల, దురదగొండిపేట్ల వీనిని సమభాగంబులుగ నుదకముతో నూటి లేపనముచేసిన కఫ విసర్పము హరించును.

—ॐ పిత్తవాతరక్తమునకు లేపనము. ॐ—

మూర్వానీలోత్పలం పద్మం శిరీషకుసుమైస్సహ.

60

ప్ర లేపః పిత్తవాతాస్తే శతధౌతఘృతప్లుతః,

సాగనారపేట్ల, నల్లకలువ, తామరతూండ్లు, దిరిసెపువ్వులు వీనిని సమభాగంబు లుగ చూర్ణముగావించి నూలుమార్డు ఉదకముతోగడిసి నేతితోగలిపి లేపనముచేసిన పిత్తవాతరక్తము హరించును.

—ॐ ముక్కునుండి ప్రవించు రక్తమునకు లేపనము. ౭—

ఆమలం ఘృతభృష్టం తు పిష్టం కాంజికవారిభిః, 61
జయేన్ద్రార్థి ప్ర లేవేన రక్తం నాసికయా సృతం,
ఉసిరికపరుగును నేలిలో వేయించి కాంజికముతో నూటి శిరస్సుకు లేపనముచేసిన
ముక్కునుండి ప్రవించు రక్తము హరించును.

—ॐ వాతసంబంధమగు మస్తకపీడకు లేపనము. ౮—

కుష్ఠమేరండతై లేన లేపాత్కాంజికవేషితమ్. 62
శిరో ర్తిం వాతజాం హన్యాత్పుష్పం వా ముచుకుందజం,
చెంగల్వకోష్ఠుగాని, ముచుకుందపువ్వులుగాని వీనిని కాంజికముతో నూరి ఆము
దము కలిపి లేపనముచేసిన వాతమునుండి జనించిన తలపోటు నశించును.
అన్యచ్ఛ. — దేవదారునతం కుష్ఠం నలదం విశ్వభేషజమ్. 63
సకాంజికస్నేహాయుక్తో లేపా వాతశిరో ర్తినుత్,
దేవదారు, గ్రంథితగరము, చెంగల్వకోష్ఠు, ఐట్టివేళ్లు, సొంటి వీనిని సమభాగంబు
లుగ కాంజికముతో నూటి ఆముదము కలిపి లేపనము చేసిన తలపోటు నశించును.

—ॐ పిత్తశిరోరోగములకు లేపనము. ౯—

ధాత్రికనేరుస్త్రీబేరపద్మపద్మకచందనైః. 64
దూర్వోశీరనలానాం చ మూలైః కుర్యాత్ప్రలేపనం,
శిరో ర్తిం పిత్తజా హన్యాద్దక్షిణతైరుజస్తథా. 65
ఉసిరిక, తుంగముస్తలు, తురువేరు, తామర, పద్మకావృము, రక్తచందనము, గరిక
వేళ్లు, ఐట్టివేళ్లు, కాకివెదురువేళ్లు సమభాగంబులుగ నుదకముతో నూటి లేపనముచేసిన
పిత్తసంబంధమగు పీడ, రక్తపిత్తసంబంధమగు పీడ నశించును.

—ॐ క్షేష్ణసంబంధమగు మస్తకపీడకు లేపనము. ౧౦—

హరేణునతశ్చై లేయముస్త్రైలాగరుదారుభిః, 66
మాంసీరాస్నోరుబూకైశ్చ కోష్ఠో లేపః కఫార్తినుత్.
రేణుకలు, గ్రంథితగరము, రాలిపువ్వు, తుంగముస్తలు, విలకులు, అగరు, దేవ
దారు, జటామాంసి, సన్నరాష్ట్రము, ఆముదపువేళ్లు వీనిని సమభాగంబులుగ నుష్ణదకం
బుచే నూటి కించిదుష్టముచేసి లేపనముచేసిన కఫమస్తకపీడ హరించును.
అన్యచ్ఛ. — శంఠీకుష్ఠ ప్రపున్నాట దేవకౌష్ఠేస్సరోహిషైః,
కారంగ—27

మూత్రపిష్టైస్సుఖోష్టైశ్చ లేపశ్శ్లేష్మశిరోర్రినుత్.

67

సొంటి, చెంగల్యకోష్ఠు, తగిరినెరిత్తులు, దేవదారు, కామంచిగడ్డి వీనిని సమభాగంబులుగ గోమూత్రముతో నూరి కొంచెము వెచ్చజేసి లేపనముచేసిన కఫసంబంధమగు మస్తకనీడలు హరించును.

— శూర్యావర్తాదులకు లేపనము. —

సారిబాకుష్మమధుకం వచాకృష్ణోత్పలైస్తథా,
లేపస్సకాంజికన్నేహస్సూర్యావర్తార్థభేదయోః.

68

మగంధిపాల, చెంగల్యకోష్ఠు, ఆతిమధురము, వస, పిప్పళ్లు, నల్లకలువ వీనిని సమభాగంబులుగ కాంజికముతో నూటి అముదము కలిపి లేపనము చేసిన సూర్యావర్త, అర్ధావభేదములును శిరోరోగము నశించును.

— శంఖకానంతవాతాదులకు లేపనము. —

వరినీలోత్పలం దూర్వాస్తీలాః కృష్ణాః పునర్నవా,
శంఖకేఽనంతవాతే చ లేపస్సర్వశిరోర్రిజితే.

69

పిల్లిపీచరగడ్డలు, నల్లకలువ, గరిక, నల్లనవ్వులు, తెల్లగలిజేరు వీనిని సమభాగంబులుగ నీటితో నూటి లేపనముచేసిన శంఖము, అనంతవాతము మొదలగు శిరోరోగములు నశించును.

అన్యచ్చ — అథ లేపవిధిశ్చాన్యః ప్రోచ్యతే సుజ్ఞానమృతః,
ద్వాతస్య కథితౌ భేదౌ ప్రలేపాఖ్యప్రదేహకౌ.

70

ప్రాచీనులగు ఋషిపుంగవులచే ప్రదేహకమనియు, ప్రలేపకమనియు లేపము ద్వివిధంబుగా చెప్పబడియె.

— ప్రలేపాదిలేపముల ఉన్నతప్రమాణము. —

చర్తార్ద్రం మాహిషం యద్వత్ప్రిన్నతం సామితిస్తయోః,
శీతస్తనుర్విశోషీ చ ప్రలేపః పరికీర్తితః.

71

అర్ద్రో ఘనస్తథోష్ణస్యాత్ప్రిదేహశ్శ్లేష్మవాతహః,

ఈరెండు ప్రలేపములను ఎనుముయొక్క అర్ద్రచర్తమంత యెత్తున చేయందగును. ఇందు ప్రలేపకము శీతవీర్యంబై నూత్నమగుటచే ప్రోతస్సులంబ్రవేచించి రోగములను హరించును. ప్రదేహకము అర్ద్రంబై ఘనంబై యుష్ణవీర్యముగల్గి శ్లేష్మవాతములను బోనణచును.

— ౭౭ ప్ర లేహ-ప్ర దేహ-లేపనవిధి. ౭౭ —

రోమాభిముఖమాదేయకా ప్ర లేహాఖ్య ప్ర దేహకా. 72

వీర్యం సమ్యగ్విశ త్యాశు రోమకూపై స్సిరాముఖైః,

ఈరెండు లేపనములను లేపనము చేయునపుడు మెండు కలకు ఎదురుగా లేపనము చేయవలెను. అట్లు చేసిన నీసారము రోమకూపంబుల గుండా సిరాముఖంబుల ప్రవేశించి శరీరమంతయు వ్యాపించును.

— ౭౮ లేపననిషేధకాలము. ౭౮ —

న రాత్రా లేపనం కుర్యాచ్ఛుష్యమాణం న ధారయేత్. 73

శుష్యమాణముపేక్షిత ప్రదేహం వీడనం ప్రతి,

లేపనంబును రాత్రులయందు చేయందగదు. మఱియు ఎండినవిదప నాలేపనమును తీసివేయందగును. అట్లుంచినయెడల శరీరమునకు అనేకవిధంబులగు బాధలు గల్గును.

— ౭౯ రాత్రులయందు లేపననిషేధము. ౭౯ —

తమసా విహితో హ్యాష్టా రోమకూపముభే స్థితః. 74

వినా లేపన నిర్మాత రాత్రా నాలేపయేత్తతః,

ఊష్ణము తమస్సుచే నావృతంబై రాత్రులయందు రోమకూపంబులగుండా బైటికివచ్చును గాన రాత్రులందు లేపనము చేయఁగూడదు.

— ౮౦ రాత్రులయందు ప్ర లేహదులకర్తవ్యమగురోగములు. ౮౦ —

రాత్రావపి ప్ర లేహాదివిధిః కారోఽపి చక్షుః. 75

అపక్వశోఢే గంభీరే రక్తశ్లేష్మసముద్భవే,

కాని రక్తశ్లేష్మప్రకోపంబుచే జనించిన గంభీరంబగు నామ శోషంబున రాత్రుల యందు లేపనముచేయందగును. ఇవి విశేషవిధి.

— ౮౧ ప్రణశోఘాలకు లేపనక్రమము. ౮౧ —

ఆదా శోఘహరో లేహో ద్వితీయో రక్తసేచనః. 76

తృతీయశోఘనాహసాన్యచ్ఛతుర్థః పాటనక్రమః,

పంచమశ్శోఘనో భూయాత్తష్టో రోపణ ఇష్యతే. 77

సప్తమో వర్ణకరణో వ్రణస్యైతే క్రమా మతాః,

ప్రణశోగంబున మొదట వాపు నశించుటకు లేపనము, షిష్టుట రక్తమును సంచరింపఁజేయుటకు రెండవలేపనము, తరువాత స్వేదకర్తవ్యముటకు మూడవలేపనము, అనంతరంబు వ్రణము పగులుటకు నాల్గవలేపనము, తదుపరి చీము మొదలగుదానిని

నృసింహజేయుటకు నైదవలేపనము, పిమ్మట పుండుమానుటకు నాతివలేపనము, తరువాత సహజమగు కర్తములు గల్గించుటకు నేడవలేపనము చేయందగును.

— వాతసంబంధమగు ప్రణమనకు లేపనము. —

బీజపూరజటాహింస్రా దేవదారుమహశాపధమ్.

78

రాస్నాగ్నిమంధలేహోఽయం వాతశోఘవినాశనః,

మాదీఫలపువేట్ల, జటామాంసము, దేవదారు, సొంటి, సన్నరాష్ట్రము, శెల్లివేట్ల వీనిని ఉదకముతోనూరి లేపనముచేసిన వాతప్రణములయొక్క వాపు నశించును.

— పిత్తవాపులకు లేపనము. —

మధుకం చందనం మూర్వ్యా నలమూలం చ పద్మకమ్.

79

ఉశీరం వాలకం పద్మం పిత్తశోఘే ప్రలేపనం,

అతిమధురము, రక్తచందనము, సాగనార, కాకివెదురువేట్ల, పద్మకములు, పట్టివేట్ల, కురువేరు, తామర వీనిని సమభాగంబులుగ నుదకముతో నూటి పిత్తప్రణములకు లేపనము చేసిన నయ్యవి నశించును.

— క్షేప్తప్రణిశోఘములకు లేపనము. —

కృష్ణా పురాణపిశ్యాకం శిగ్రుత్పక్వీకతా శివా.

80

మూత్రపిష్టస్పృఖోష్ణోఽయం ప్రదేహక్షేప్తశోఘహృత్,

పిప్పళ్ల, ప్రాతగానుగుసిండి, మునగపట్ట, ఇనుక, కరక్కాయ వీనిని సమభాగంబులుగ గోమూత్రముతోనూటి కొంచెము వెచ్చగ లేపనముచేసిన కఫప్రణములయొక్క వాపు నశించును.

— అగంతుకాదిశోఘము (వాపు) లకు లేపనము. —

ద్యే నిశే చందనే ద్యే చ శివా దూర్వ్యా పునర్నవా.

81

ఉశీరం పద్మకం లోధ్రం వైరికం చ రసాంజనం,

అగంతుజే రక్తజే చ శోఘే కుర్యాత్ప్రలేపనమ్.

82

మనుపు, మానుమనుపు, చందనము, రక్తచందనము, కరక్కాయ, గజిక, తెల్లగలిజేరు, పట్టివేట్ల, పద్మకములు, లొద్దుగచెక్క, కావిరాట్ల, రసాంజనము వీనిని సమభాగంబులుగ నుదకముతోనూరి లేపనముచేసిన అగంతుకశోఘము నశించును.

— ప్రణమమండుటకై లేపనము. —

శణిమూలకశిగ్రుణాం ఫలాని త్రిలస్పృహః,

స క్తవః కిణ్వమతసీ ప్ర దేహః పాచనస్సత్తః.

83

వనసనిత్తులు, ముల్లంగివిత్తులు, మునగవిత్తులు, నువ్వులు, తెల్లఅవాలు, యవలు, ఇసుపచిట్టము, అగసివిత్తులు వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముగావించి యొడకముతో నూటి లేపనముచేసిన వ్రణములు పాకమునొందును.

— పండిన వ్రణము పగులుటకై లేపనము. —

దంతీచిత్రకమూలత్వక్ను హ్యర్కపయసీగుడః,

భల్లాతకాస్థికాసీసం నైంధవం ధారణే స్తృతః.

84

నేపాళపువేరు, చిత్రమూలము, బెల్లము, జీడివిత్తులు, అన్నభేది, నైంధవలవణము వీనిని సమభాగంబులుగ జేముడు, జిల్లేడు వీని పాలతో నూటి లేపనముచేసిన వ్రణములు పగులును.

అన్యచ్చ—చిరిబిల్వోగ్ని కోదంతీ చిత్రకో హయమారకః,

కపోతకంకగృధ్రాణాం మలం లేపేన దారణమ్.

85

క్రానుగువిత్తులు, జీడివిత్తులు, నేపాళపువేరు, చిత్రమూలము, వాడగన్నేరు వీనిని చూర్ణముగావించి యందు పావురము, రాంపులుగు, గడ్డ వీని మలమును గలిపి మర్దనచేసి దానిని లేపనముచేసిన వ్రణములు పగులును.

అన్యచ్చ—స్వర్ణి కాయావశూకాద్యాః త్వారాలేపేన దారుణాః,

హేమక్షీర్వాస్తథా లేపో వ్రణే పరమదారణః.

86

సర్జత్కరము, యవత్కరము మొదలగు వానినిగాని, హేమక్షీరినిగాని లేపనము చేసిన తప్పక వ్రణము పగులును.

— వ్రణశోధనకై లేపనము. —

లిలనైంధవయష్ట్యాహ్వనింబపత్రనిశాయుగైః,

త్రివృద్భృతయుతైః పిష్టైః ప్రలేపో వ్రణశోధనః.

87

నువ్వులు, నైంధవలవణము, అలిమధురము, వేపయాకు, పసుపు, మ్రానిపసుపు, తెగడ వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముచేసి యందు నేయి గలిపి లేపనము చేసిన వ్రణము శోధించును.

— వ్రణశోధనరోపణములకు లేపనము. —

నింబపత్రఘృతక్షౌద్రదార్శ్వమధుకసంయుతః,

తిలైశ్చ సహ సంయుక్తో లేపశ్శోధనరోపణః.

88

వేషయాకు, మ్రానివసుపు, అతిమధురము, నువ్వులు వీనిని సమభాగంబులుగ
చూర్ణముగావించి యందు నేయి, తేనె కలిపి లేపనముచేసిన వ్రణమును శోధించును.

◀◀ వ్రణసంబంధ మగుక్రిములు నశించుటకై లేపనము. ▶▶

కరంజారిష్టనిర్ధుండీ లేపా హన్యాద్వ్రిణకృమికా,
లశునస్యాథవా లేపా పింగునింబభవోఽథవా.

89

క్రాసుగ, వేప, నల్లవావిలి వీనియాకులను నూరియైనను, లేక జెల్లుల్లిని నూరియైనను,
లేక ఇంగువ, వేపాకు వీనిని నూరియైనను, లేక వ్రణసంబంధమగు క్రిములకు లేపనము
చేసిన నవి నశించును.

◀◀ వ్రణశోధనరోపణములకు రెండవలేపనము. ▶▶

నింబపత్రం తిలాదంతీ త్రివృత్తై సంధవమాక్షికం,
దుష్టవ్రణప్రశమనో లేపశ్శోధనరోపణః.

90

వేషయాకు, నువ్వులు, నేపాళపువేరు, తెగడ, సైంధవలవణము వీనిని సమభాగం
బులుగ చూర్ణముగావించి యందు తేనెకలిపి లేపనముచేసిన దుష్టవ్రణములు శుద్ధంబులై
మాంసపూరితము లగును.

◀◀ ప్రక్కశూలలకు నాభికి లేపనము. ▶▶

మదనస్య ఫలం తిక్తాం పిష్ట్యా కాంజికవారిణా,
కోష్ఠం కుర్యాన్నాభిలేపం శూలశాంతిర్భవేత్తతః.

91

మంగకాయ, కటుకరోహిణి వీనిని సమభాగంబులుగ కాంజికముతో నూటి
కించిదుష్టముగ నాభికి లేపనముచేసిన శూల నశించును.

◀◀ వాతవిద్రధికి లేపనము. ▶▶

శిగు శేఫాళికైరండయవగోధూమముద్దకైః,
సుఖోష్ణో బహులో లేపః ప్రయోజ్యో వాతవిద్రధా.

92

మునగపట్ట, నల్లవావిలియాకు, అముదపువేళ్లు, యవలు, గోధూమములు, పెసలు
వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముగావించి యుదకముతో నూరి వెచ్చజేసి లేపనముచేసిన
వాతవిద్రధి నశించును.

◀◀ పిత్తవిద్రధి లేపనము. ▶▶

వైత్తికే సర్పిషా లాజా మధుకైశ్వర్కరాన్నితైః,
ప్రలింపేత్తిరపిష్టైర్వా పయస్యోశీరచందనైః.

93

వరిపేలాలు, అతిమధురము వీనిచూర్ణమును నేయి, చక్కెర వీనిలో గలిపిగాని, ఊరకాణి, వట్టివేరు, రక్తచందనము వీనిని పాలతోగాని నూరి లేపనము చేసిన పిత్త విద్రధి హరించును.

— ౭౭ శ్లేష్మవిద్రధికి లేపనము. ౭౭ —

ఇష్టకాసికతాలోహాకిట్టం గోశకృతా సహ,
సుఖోష్ణశ్చ ప్రదేహోఽయం మూత్రైస్సాన్యచ్ఛేచ్ఛవిద్రధా. 94
ఇటుకరాయి, ఇనుక, ఇనుపబిట్టెము, అవుపేడ వీనిని గోమూత్రములూ నూటి లేపనముచేసిన శ్లేష్మవిద్రధి నశించును.

— ౭౮ ఆగంతుకవిద్రధికి లేపనము. ౭౮ —

రక్తచందనమంజిష్ఠానిశామధుకగైరికైః,
క్షీరేణ విద్రధా లేపా రక్తాగంతునిమిత్తజే. 95
రక్తచందనము, మంజిష్ఠ, పసుపు, అతిమధురము, కానిరాయి వీనిని సమభాగంబులుగ పాలతోనూటి లేపనముచేసిన రక్త, ఆగంతుక, విద్రధి నశించును.

— ౭౯ వాతగలగండమునకు లేపనము. ౭౯ —

నిచులశ్శిగ్రుబీజాని దశమూలమథాపి వా,
ప్రదేహో వాతగండేషు సుఖోష్ణస్సంప్రదీయతే. 96
నీటిప్రబ్బలి, మునగపిత్తులు వీనినిగాని, దశమూలములనుగాని ఉదకముతో నూటి కొంచెము ఉష్ణముగ లేపనముచేసిన వాతగళగండము నశించును.

— ౮౦ శ్లేష్మగలగండమునకు లేపనము. ౮౦ —

దేవదారు విశాలా చ కఫగండే ప్రదేహకః,
దేవదారు, చేదుపుచ్చ వీనిని యుదకముతోనూటి లేపనముచేసిన కఫగళగండము నశించును.

— ౮౧ అపచిరోగమునకు లేపనము. ౮౧ —

సర్వపారిష్టపత్రాణి దద్ధ్యా భల్లాతకైస్సహ,
ఛాగమూత్రేణ సంపిష్టమపచిఘ్నం ప్రలేపనం, 97
తెల్లఅవాలు, వేపయాకు, జీడిగింజలు వీనిని సమభాగంబులుగ కాల్చి భస్మము చేసి మేఁకమూత్రముతో నూటి లేపనముచేసిన అపచిరోగము నశించును.

— ౮౨ గండమాలాదులకు లేపనము. ౮౨ —

సర్వపాశ్చ శిగ్రుబీజాని శణబీజాతనీయవాః. 98

మూలకస్య చ బీజాని తక్రేణాన్లైన పేషయేత్,
గండమాలార్బుదం గండం లేపేనానేన శామ్యతి. 99

తెల్లఆవాలు, మునగపిత్తులు, జనపపిత్తులు, అగసిపిత్తులు, యవలు, ముల్లంగిపిత్తులు
వీనిని సమభాగంబులుగ పుల్లనిమజ్జితో నూతి లేపనముచేసిన గండమాల, అర్బుదము,
గలగండము నశించును.

—ॐ ఆపబాహుకాదివాతములకు లేపనము. ౧౦౦—

తక్షయిత్వా తు రేణాంగం కేవలానిలపీడితం,
తత్ర ప్రదేహం దద్యాచ్చ పిష్టం గుంజాఫలైః కృతమ్. 100
తేనాపబాహుజా పీడా విశ్వాచీ గృధ్రసీ తథా,
అన్యాపి వాతజా పీడా ప్రశమం యాతి వేగతః. 101

గురిగింజలను నుదకముతో నూరి కేవలవాతప్రకోపముచే శూలగలఘ్నమున
జెందుకలు ఊడదీసి యందు లేపనముజేసిన ఆపబాహుకము, విశ్వాచీవాతము, గృధ్రసీ
వాతము, కటువాతము మఱియు ఇతరములగు వాతపీడలు నశించును.

—ॐ శ్లిష్ణపదములకు లేపనము. ౧౦౧—

ధత్తూరైరండగర్భంధీవర్షాభూశిగుస్పర్షవైః,
ప్రలేపన్క్లిష్ణదం హంతి చిరోత్థమపి దారుణమ్. 102

ఉమ్మెత్తయాకులు, ఆముదపాకులు, నల్లవావిలియాకులు, తెల్లగలిజేరు, మునగపట్ట,
తెల్లయావాలు వీనిని సమభాగంబులుగ నుదకముతో నూరి లేపనముచేసిన చిరకాలము
నుండి పుట్టిన శ్లిష్ణపదము (బోదకాలు) నశించును.

—ॐ కురండమునకు లేపనము. ౧౦౨—

అజాజీహపుషాకుష్ఠమేరండబదరాన్వితం,
కాంజికేన తు సంపిష్టం కురండఘ్నం ప్రలేపనమ్. 103

జీలకఱ్ఱ, పెద్దసోపు, చెంగల్వకోష్ఠ, ఆముదపుష్పేష్ట, శేగుపట్ట వీనిని సమభాగంబు
లుగ కాంజికముతో నూరి లేపనముచేసిన అండవృద్ధి నశించును.

—ॐ ఉపదంశమునకు లేపనము. ౧౦౩—

కరవీరస్య మూలేన పరిపిష్టేన వారిణా,
అసాధ్యాపి ప్రజత్యస్తం లింగోత్థారుక్ప్రలేపనాత్. 104

గన్నేరువేళ్లును ఉదకముతో నూరి లేవనముజేసిన నసాధ్యంబగు ఉపదంశరోగము గూడ హరించును.

అన్యచ్చ — దహేత్కటాహే త్రిఫలాం సా మషీ మధుసంయుతా,
ఉపదంశే ప్రలేపోఽయం సద్యో రోపయతి వ్రణమ్. 105

త్రిఫలములను ఇనుపపాత్రలో వేసి భస్మముగావించి యందు లేనె గలిసి లేప నముచేసిన ఉపదంశరోగము హరించును.

అన్యచ్చ — రసాంజనం శిరీషేణ పథ్యయా చ సమన్వితం,
సత్కౌద్రం లేపనే యోజ్యముపదంశగదాపహమ్. 106

రసాంజనము, దిరిసెన, కరక్కాయలు వీనిని చూర్ణముగావించి లేనెలో గలిపి లేవనముచేసిన ఉపదంశము నశించును.

— అగ్నిదగ్ధమునకు లేవనము. —

అగ్నిదగ్ధే తుగాక్షీరి ప్లక్షచందనగైరికైః,
సామృతైస్సర్పిషా స్నిగ్ధైరాలేపం కారయేచ్ఛిషక్. 107

తండులీయకమాయైర్వా ఘృతమిశ్రైః ప్రలేపయేత్,
తపాక్షీరి, జువ్వి, రక్షచందనము, కావిగాళ్లు, తిప్పతీగ వీనిని సమభాగములుగ చూర్ణముగావించి నేతిలో గలిపిగాని, చిట్టిహారకమాయంబున నేయిగలిపిగాని అగ్నిదగ్ధము లకు లేవనము చేయందగును.

అన్యచ్చ. — యవాన్దగ్ధ్యా మషీ కార్యా తై లేన యుతయా తయా. 108
దద్యాత్సర్వాగ్నిదగ్ధేషు ప్రలేపో వ్రణరోపణః,

యవలనుగాల్చి భస్మముగావించి సువ్వలనూనెలో గలిపి అగ్నిదగ్ధములకు లేప నము చేయందగును.

— యోని గట్టిపడుటకు లేవనము. —

పలాశోదుంబరఫలై స్థిలైః సమన్వితైః.
మధునా యోనిమాలింపేద్దాఢీకరణముత్తమం, 109

మోదుగఫలము, అత్తిపండు వీనిని నూటి సువ్వల నూనెలో గలిపి యందు లేనియజేర్చి లేవనముజేసిన యోని గట్టిపడును.

అన్యచ్చ — మాకందఫలసంయుక్తం మధుకర్పూరలేపనాత్. 110
గలేఽపి యావనే స్త్రీణాం యోనిగ్ధాధాతిజాయతే,

మామిడిపండ్లరసముతో లేనె, కర్పూరము గలిపి లేపనముచేసిన యోని గట్టిపడును.

—లింగస్తనాదులకు లేపనము. ౧—

మరీచం నైంధవం కృష్ణా తగరం బృహతీఫలమ్. 111

అపామార్గస్త్రీలాః కుష్ఠం యవా మామేశ్చ సర్వపాః,
అశ్వగంధా చ తచ్ఛూర్ణం మధునా సహ యోజయేత్. 112

అస్య సంతతలేపేన మర్దనాచ్చ ప్రజాయతే,
లింగవృద్ధిస్తనోత్పేదస్సంహతిర్బుజకర్ణయోః. 113

మిరియాలు, నైంధవలవణము, పిప్పళ్లు, గంధితగరము, ములకపండ్లు, ఉత్తరేణి, నల్లపప్పులు, చెంగల్వకోష్ఠు, యవలు, మినుములు, దిరిసెనపుకాయ, పెన్నేరుగడ్డ వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణము గావించి యందు లేనెగలిపి లింగమునకు ప్రతిదినము లేపనముజేసి మర్దించుచుండిన నయ్యది పెద్దదియగును. మఱియు దీనిని స్త్రీలస్తనములు, కరములు, భుజములు వీనికి లేపనముచేసిన నయ్యది వృద్ధిజెందు.

అన్యచ్చ—సితాశ్వగంధాసింధూత్థచ్చాగక్షీరైర్ఘృతం పచేత్,
తల్లేపాన్తర్దనాల్లింగే వృద్ధిస్సంజాయతే పరా. 114

తెల్లపువ్వులపెన్నేరుగడ్డ, నైంధవలవణము వీనిని చూర్ణము గావించి దానికి నాల్గితలు నేయి, నేటికి నాల్గితలు మేకపాలు వైచి నేయి మిగులునంతవఱకుగాచి దానిని లింగమునకు లేపనముజేసిన నది వృద్ధిసొందును.

—యోనిద్రావణమునకు లేపనము. ౨—

ఇంద్రవారుణికాపత్రరసైస్సూతం విమర్దయేత్,
రక్తస్య కరవీరస్య కాష్ఠేన చ ముహూర్తహుః. 115
తల్లిప్తలింగసంయోగాద్యోనిద్రావోభిజాయతే,

చేదుపుచ్చయాకులరసములో పాదరసముగలిపి దానిని యెఱ్ఱపూవులగలగన్నేరు కఱ్ఱతో విదుమాలుగాని, ఆలుమాఝగాని మర్దించి లింగమునకు లేపనము జేసికొని సంభోగముచేసిన స్త్రీయోని ద్రవించి అశక్తురాలగును.

—శరీరదౌర్బల్యము హరించుటకై లేపనము. ౩—

తాంబూలపత్రచూర్ణం తు చూర్ణం కుష్ఠశివాభవమ్. 116
వారిణా లేపనం కుర్యాద్దాత్ర దౌర్బల్యనాశనం,

తమలపాకులు, చెంగల్వకోష్ఠు, కరక్కాయ వీనిచూర్ణమును నీటిలోగలిపి లేపనముచేసిన శరీరదౌర్బల్యము నశించును.

అన్యచ్చ—కులిత్థస క్తవః కుప్తం మాంసీచందనజం రజః. 117

స క్తవశ్చణకస్యైవ త్వక్తైచ్చవైకత్ర కారయేత్,
స్వేదదౌర్గంధ్యనాశశ్చ జాయతేఽస్యావధూలనాత్. 118

వేయించిన ఉలవపిండి, చెంగల్యకోష్ఠ, జటామాంసి, శ్వేతచందనము, నెవగపొడి
వీనిని శరీరముకునలుగు పెట్టిన స్వేదదౌర్గంధ్యము నశించును.

—౧౭ వశీకరణమునకు లేవనము. ౧౭—

వచా సౌవర్చలం కుప్తం రజన్యో మరిచాని చ,
ఏతల్లేషప్రభావేన వశీకరణము త్తమమ్. 119

వస, సౌవర్చలవణము, చెంగల్యకోష్ఠ, చసుపు, మ్రానివసుపు, మిరియములు వీనిని
ఉడకముతోనూరి శరీరమునకు లేవనము చేసికొనిన లోకము వశ్యమగును.

—౧౮ మూర్ధతైల విధి. ౧౮—

అభ్యంగః పరిషేకశ్చ పిచుర్వస్తిరితి క్రమాత్,
మూర్ధతైలం చతుర్థా స్యాద్బలవచ్చ యథోత్తరమ్. 120

అభ్యంజనము, పరిషేకము, పిచుధారణము, వస్తిధారణము. అని మప్తకతైలధార
ణము నాల్గవిధంబులు. ఇందు ఒకదానికంటె నొకటి శ్రేష్ఠము.

—౧౯ శిరోవస్తివిధి. ౧౯—

త్రయోభ్యంగాదయః పూర్వే ప్రసిద్ధాస్సర్వతస్సన్వితాః,
శిరోవస్తివిధిశ్చాత్ర ప్రాచ్యతే సుజ్ఞసమ్మతః. 121

వైజ్ఞేకమున చెప్పబడిన అభ్యంగ, పరిషేక పిచుధారణములు సర్వత్ర ప్రసిద్ధ
ములుగ నుండుటచే వానిలక్షణంబులు చెప్పబడవయ్యె. మఱియు ప్రాచీనమహర్షులు
చెప్పిన శిరోవస్తిమాత్రము ఇచ్చట చెప్పబడును.

—౨౦ శిరోవస్తివివరణము. ౨౦—

శిరోవస్తిశ్చర్మణస్సాన్వీద్విముఖో ద్వాదశాంగులః,
శిరః ప్రమాణం తం బద్ధ్వా మస్తకే మాషపిప్లకైః. 122
సంధిరోధం విధాయాదా స్నేహైః కోష్ఠైః ప్రపూరయేత్,

జీంక మొదలగువానిచర్మమును టోపివలె జేసిన నయ్యది శిరోవస్తి యనంబడును.
ఇది పదిరెండుఅంగుళముల పొడవుగలిగి, ఊర్ధ్వభాగమునను అధోభాగమునను ముఖము
గల్గియుండి యాయధోభాగము సరిగా శిరస్సున కిమిడియుండవలెను. అట్టిదానిని మినుము

పిండిచే సంధిబంధముగావించి స్నేహమును ప్రైద్వారముగుండా కించిదుష్టముగ శిరముపై విడుచుచుండవలెను.

— శిరోవస్త్రధారణకు కాలప్రమాణము. —

తావద్ధార్యస్తు యావత్స్యాన్నాసానేత్రముఖస్రుతిః. 123

వేదనోపశమోవాపి మాత్రాణాం వా సహస్రకం,

ముఖము, నాసిక, నేత్రములు ఇవి ప్రవించువఱకుగాని శిరస్సంబంధమైన పీడ హరించువఱకుగాని ఈశిరోవస్త్రని ధరింపవలయును. మఱియు పూర్వము జెప్పబడిన రీతిని వేయిమాత్రలకాలమైనను ధరింపవలెను.

— శిరోవస్త్రధారణకు కాలము. —

వినా భోజనమేవాత్ర శిరోవస్త్రైః ప్రశస్యతే. 124

ప్రయోజ్యస్తు శిరోవస్త్రైః పంచసప్తాహమేవ వా,

ఇట్టి శిరోవస్త్రని భోజనముచేయుటకు పూర్వమే చేయవలెను. దీనిని ఏడుదినములుగాని, ఏడుదినములుగాని ప్రయోగింపంజనును.

— శిరోవస్త్రస్వనంతరము చేయతగిన క్రియ. —

విమోచ్య శిరసో వస్త్రం గృష్ణీయాచ్చ సమంతతః. 125

ఉర్ధ్వకాయే తతః కోష్ఠనీరైస్సాన్నం సమాచరేత్,

ఇట్లు శిరోవస్త్రనిజేసిన పిదప నావస్త్రని తీసి వైచి యూర్ధ్వకాయమును కించి దష్టచుగుజలముతో స్నానము చేయింపవలెను.

— శిరోవస్త్రచే హరించెడిరోగములు. —

అనేన దుర్జయా రోగా వాతజా యాంతి సంక్షయమ్. 126

శిరఃకంపాదయస్తేన సర్వకాలేషు యుజ్యతే,

ఇట్టి శిరోవస్త్రచే నసాధ్యంబులగు శిరఃకంపము మొదలగు వాతవ్యాధులు నశించును కాన దానిని ఎల్లపుడు ప్రయోగింపదగును.

— చెవిలో ఔషధముచేయుటకు విధి. —

స్వేదయేత్కర్ణదేశం తు కించిద్వై పార్శ్వశాయినః. 127

మూత్రైస్సహైః రసైః కోష్ఠైస్తతః కర్ణం ప్రపూరయేత్,

కర్ణరోగంబులందు రోగిని ప్రక్కగా వ్రుండబెట్టి చెవిచుట్టును స్వేదకర్తము చేసి పిచ్చుట గోమూత్రాదులచే సిద్ధంబై కించిదుష్టంబగు తైలమును పోయవలెను.

—ॐ చెవిలోఁ బొవధము భారణచేయఁదగినకాలము. ॐ—

కర్ణం తు పూరితం రక్షేచ్ఛతం పశ్చాత్తాని వా. 123

సహస్రం వాపి మాత్రాణాం శ్రోత్రకంఠశిరోగదే,

కర్ణరోగము, కంఠరోగము, శిరోరోగము వీనియందు కర్ణములయందు తైలమును వేయు నెడల నాతైలమును కర్ణమందు నూలుమాత్రలకాలమువఱకుగాని, వినూలు మాత్రలకాలమువఱకుగాని, వేయిమాత్రలకాలమువఱకుగాని ధరింపవలెను.

—ॐ మాత్రాలక్షణము. ॐ—

స్వజానునః కరావర్తం కుర్యాద్ధోఽఘోషకయా యుతమ్. 129

ఏషా మాత్రా భవేదేకా సర్వత్రైవైష నిశ్చయః,

ప్రేలితో మోకాటిచిప్పను నొకమాటు స్పృశింపును చుట్టి చిటికెవేయునంత కాలమే మాత్రాకాలమనబడు. ఇటుల మాత్రాకాలమును సర్వత్ర నెఱుంగవలయు.

—ॐ రసాదులను చెవిలోఁ బోయుటకు కాలము. ॐ—

రసాద్యైః పూరణం కర్ణే భోజనాత్ప్రీతిశ్యతే. 130

తైలాద్యైః పూరణం కర్ణే భాస్కరేఽస్తముపాగతే,

రసాద్యైషధములను చెవిలోఁబోయునపుడు భోజనమునకు పూర్వమునను తైలాదులనుఁ బోయునపుడు సూర్యాస్తమయమునకు పిమ్మటనుఁ బోయవలెను.

—ॐ కర్ణశూలలకు చికిత్స. ॐ—

వీతార్కపత్రమాజ్యేన లిప్తమగ్నౌ ప్రతాపయేత్. 131

తద్రసః శ్రవణే ఊర్ధ్వః కర్ణశూలహరః పరః,

పండినజీర్ణేడాకులను నేతితోఁదడసి వానిని నిప్పవైగాచి యందలి రసమును తీసి యద్దానిని కర్ణమునఁ బోసిన కర్ణశూల హరించును.

—ॐ కర్ణశూలాదులకు చికిత్స. ॐ—

కర్ణశూలాతురే రోష్ణం బస్తమూత్రం సనైంధవమ్. 132

నిక్షిపేత్తేన శామ్మ్యంతి శూలపాకాదికా రుజః,

అజామూత్రంబున నైంధవవణముగలిపి వెచ్చజేసి యద్దానిని కర్ణంబునఁబోసిన కర్ణశూలము, కర్ణ పాకము మొదలగురోగములు శమించును.

అన్యచ్చ — శృంగభేరం చ మధుకం మధునైంధవనూమలమ్. 133

తెలవర్ణిరసనైలం టంకణం నింబుకర్దవం,

కడుష్టం కర్ణయోద్ధేయమేతద్వ్యా వేదనాపహమ్.

134

అల్లపురసము, అతిమధురము, తేనె, సైంధవలవణము, ఉసిరికపచ్చ, వామింట
యాకురసము, తెల్ల ఆపనూనె, వెలిగారము, నిమ్మపండ్లరసము వీనిని వెచ్చుజేసి కర్ణమునఁ
బోసిన కర్ణశూల హరించును.

అన్యచ్చ.—కపిత్థమాతులుంగాష్టుశృంగభేరరసై శ్శుభ్రైః,

సుఖోష్ణైః పూరయేత్కర్ణం కర్ణశూలోపశాంతయే.

135

వెలగపండురసము, మాదీఫలపురసము, పుల్లప్రబ్బలిరసము, అల్లపురసము వీనిని
కొంచెము వెచ్చుజేసి కర్ణంబునఁ బోసిన కర్ణశూల హరించును.

అన్యచ్చ.—అర్కాంకురానాష్టుపిష్టాం సైలాక్తాన్లవణాన్వితాన్,

సన్నిదద్వాస్సుహీకాండే పూరితే గచ్ఛదావృతే.

136

పుటపాకక్రమం కృత్వా రసైస్తస్య ప్రపూరయేత్,

సుఖోష్ణైస్తేన శామ్యంతి కర్ణవీడాస్సదారుణాః.

137

జల్లేడుచిగుళ్లను నిమ్మపండ్లరసముతో నూటి యందు నూనె సైంధవలవణము గలిపి
ముద్దజేసి దానిని చీలియుండు జెముడుకాండలోనుంచి దానియాకులచే చుట్టు వైన
మన్నుపూసి పుటపాకముగావించి పిమ్మట నాకాండతోడ రసమును పిండి దానిని కర్ణం
బున కించిదుష్టముగవైచిన దారుణంబులగు కర్ణవీడలు నశించును.

—ॐ కర్ణశూలలకు దీపికాతైలము. ॐ—

మహతః పంచమూలస్య కాండాన్యప్రాంగులాని తు,

తౌమేణావేప్య్య సంసిచ్య తైలేనాదీపయేత్తతః.

133

యత్రైలం చ్యవతే తేభ్యస్సుఖోష్ణం తేన పూరయేత్.

జ్జేయం తద్దీపికాతైలం సద్యో గృహ్యంతి వేదనామ్.

139

ఏవం స్యాద్దీపికాతైలం కుష్ఠదేవతరోస్తథా,

దుందిలపువేళ్లు, గుమ్మడువేళ్లు, నెల్లివేళ్లు, పాదిరివేళ్లు, మారేడువేళ్లు, వీనికాండ
లను ఎనిమిదియంగుళముల క్రమాణముగ గ్రహించి వానికి పట్టువస్త్రముచుట్టి వైనతైల
ముచే దడపి వెలిగించిన నందుండి తైలము స్రవించును. దానిని కించిదుష్టముగ కర్ణం
బునవైచిన కర్ణశూల హరించును. ఇది దీపికాతైలమనంబడును. ఇట్లనే చెంగల్వకోష్ఠ,
దేవదారు మొదలగువాని నుండి తైలమును గ్రహింపవలెను.

—ॐ కర్ణశూలలకు శోణికాతైలము. ॐ—

తైలం శోణికాకమూలేన మందేగ్నౌ పరిపాచితమ్.

140

హరేదాశు త్రిదోషోత్థం కర్ణశూలం ప్రపూరణాత్,

పెద్దమానువేరును కల్కముగావించి దానికంటె నాల్గింతలు తైలముఁబోసి తైలమునకు నాల్గింతలు నీరుపోసి తైలము మిగులునట్లు కాచి దానిని కర్ణంబునఁబోసిన త్రిదోషోద్భవంబగు కర్ణశూల హరించును.

—❶ కర్ణనాదహరతైలము. ❶—

కల్కక్వాధేన యష్ట్యాహ్వకాశోలీమాషధాన్యకైః. 141

సూకరస్య పసా పక్వా కర్ణనాదార్తిహారిణీ,

అతిమధురము, కాశోళి, మినుములు, ధనియములు వీనిని కషాయముగాచి వీనినే కల్కముగావించి పందియొక్క పసనుబోసి దానిని కర్ణంబునఁబోసిన కర్ణనాదము హరించును.

—❷ కర్ణనాదాదులకు తైలము. ❷—

స్వర్జ కామూలకం శుష్కం హింగుకృష్ణాసమన్వితమ్. 142

శతపుష్పాచత్రైస్తైలం పక్వం సూక్తం చతుర్గుణం,

ప్రణాదం శూలబాధిర్యం స్రావం కర్ణస్య నాశయేత్. 143

నర్జక్షరము, ఎండినముల్లంగిదుంప, ఇంగువ, పిప్పళ్లు, పెద్దసోపు, వీనిని సమభాగంబులుగ కల్కముగావించి యాకల్కమునకు నాల్గింతలు నూనెఁబోసి నూనెపసముగా నూక్తమువైచి పాకంబుగావించి కర్ణంబునఁ బోసిన కర్ణనాదము, కర్ణశూల, కర్ణస్రావము మొదలగునవి నశించును.

—❸ చెవుడుకు అపారమార్గతైలము. ❸—

అపారమార్గక్షారజలే తత్తారం కల్మితం ధీవేత్,

తేన పక్వం జయేత్తైలం బాధిర్యం కర్ణనాదకమ్. 144

ఉత్తరేణిచెట్టునుగాల్చి యాబూడిదను నాల్గింతలు నీళ్లుపోసి రాత్రియందు ప్రాతఃకాలమున నాలేటనిరును తీసికొని యందు ఉత్తరేణిక్షారమును కల్కముగావించి యందు తైలము పోసి కాచి యాతైలమును కర్ణంబునఁబోసిన చెవుడు, కర్ణనాదములు నశించును.

—❹ కర్ణవృణములకు శంబూకతైలము. ❹—

శంబూకస్య తు మాంసేన పచేత్తైలం తు సార్వపం,

తస్య పూరణమాత్రేణ కర్ణనాడీ ప్రశామ్యతి. 145

నత్తగుల్లయందలి మాంసమును గ్రహించి దానికి నాల్గింతలు తైలమునానెత్తెచి పక్వముగావించి కర్ణంబునఁబోసిన కర్ణవృణములు నశించును.

—౧౭ కర్ణస్రావమునకు చికిత్స. ౧—

చూర్ణం పంచకషాయాణాం కపిత్థరసమేవ చ,
కర్ణస్రావే ప్రశంసంతి పూరణం మధునా సహ.

146

వైష్ణోకమునం జెప్పబోయెడిపంచకషాయద్రవ్యములను చూర్ణము గావించి
యందు వెలగపండ్లరసము, తేనె గలిపి కర్ణంబునంబోసిన కర్ణస్రావము హరించును.

—౧౮ పంచకషాయవృక్షములు. ౧—

లిందుకాన్యభయాలోధ్రస్సమం గాచామలక్యపి,
జ్ఞేయాః పంచకషాయాస్తు కర్తవ్యాన్తి భిషగ్వరైః.

147

సల్లతుముకి, కరకాయ, బూద్ధగ, చిఱువేరు, ఉసిరిక, ఇయ్యవి పంచకషాయ
వృక్షము లనబడును.

—౧౯ కర్ణస్రావమునకు చికిత్స. ౧—

స్వర్ణి కాచూర్ణ సంయుక్తం బీజపూరరసం ఊవేత్,
కర్ణస్రావరుజాదాహః ప్రణాశ్యంతి న సుశయః.

148

సర్జకారమును మాడిఫలపురసముతో గలిపి కర్ణంబునంబోసిన కర్ణస్రావము, శూల
రావము హరించును.

—౨౦ చెవిలో చీముకాటుటకు చికిత్స. ౧—

ఆమ్రజంబూప్రవాళాని మధూకస్య వటస్య చ,
ఏభిస్సంసాధితం తైలం పూతికర్ణప్రశాంతికృత్.

149

మామిడి, నేరేడు, ఇప్ప, మఱ్ఱి వీనిచిగుళ్లును నూటి కల్కముచేసి నాలుగింతలు
నూనెబోసి కాచి కర్ణంబునంబోసిన కర్ణస్రావము హరించును.

—౨౧ కర్ణకీటములకు చికిత్స. ౧—

పూరణం హరితాశేణ గవాం మూత్రయుతేన చ,
అథవా సార్వపం తైలం కర్ణకీటహరం పరమ్.

150

కాశకము గోమూత్రములూ గలిపిగాని, తెల్ల ఆపస్తానెనుగాని కర్ణంబునంబోసిన
కర్ణమందలి పురుగులు నశించును.

అన్యచ్చ. —స్వరసం శిగ్రుమూలస్య సూర్యావర్తరసం తథా,
త్ర్యూషణం చూర్ణితం చైవ కపికచ్చూరసం తథా.

151

కృత్వైకత్ర ఊవేత్కర్ణకీటహరం పరం,

త్రికటుకములను చూర్ణముగావించి యందు మునగవేరురసము, సూర్యావర్తపు
పువ్వులరసము, దురదగొంజివేరురసము కలిపి కర్ణంబునంబోసిన పుగుగులు నశించును.

సవోన్మహింగుర్నిహంత్యాశు కర్ణకీటం సుదారుణమ్.

ఇతి శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విచిత్రాయాం సహితము.

సుత్తగఖండే చిత్రాస్థానే లేపాచిత్తపూరణంతవిధి కథనంబు.

ఏకాదశాధ్యాయః.

ఇంగును నీటితోగలిపి కర్ణంబునంబోసిన పుగుగులు నశించును.

ఇది శ్రీదామోదరసూను శార్ఙ్గధరేణ విచిత్రాయాం సహితము.

సుత్తగఖండమంగు లేపాచిత్తపూరణంతవిధి కథన మనియెడు

ఏకాదశాధ్యాయము సంపూర్ణము.

ద్వాదశాధ్యాయము.

— రక్తస్రావవిధి. —

శోణితం స్రావయేజ్జంతోరామయం ప్రసమీక్ష్య చ,

ప్రథం ప్రస్థార్థకం వాపి ప్రస్థార్థార్థమథాపి వా.

1

రక్తమోక్షణము చేయఁదగిన కుష్ఠాదిరోగంబులందు రోగభేదముచేత ప్రథమును
గాని, అర్థప్రథమునుగాని, ప్రథములో నాలవవంతుగాని రక్తమును స్రవించజేయవలెను.

— రక్తస్రావమున కర్తా మగుకాలము. —

శరత్కాలే స్వభావేన కుర్యాద్ రక్తసృతిం నరః,

త్వన్దోషగ్రంథిశోఫాద్యా న స్యూర క్తసృతేర్యతః.

2

స్వభావమర్యాదచే శరత్కాలంబున రక్తమోక్షణము చేయందగును. రక్తమోక్ష
ణంబుచే చర్మవ్యాధులు, గ్రంథులు, శోఫము మొదలగు వ్యాధులు నశించును.

— రక్తముయొక్క రసాదిస్వరూపము. —

మధురం వర్ణతో రక్తమశీతోష్ణం తథా గురు,

శారంగ—28

శోణితం స్నిగ్ధవిస్త్రం స్యాద్విదాహశ్చస్య పిత్తవత్. 3

రక్తము మధురవర్ణంబుగల్గి, యెఱ్ఱనై, యతీతోష్ణంబునై జడత్వము గల్గి దట్టమై యామగంధము గల్గి పిత్తమునుంబోలి విదాహము గల్గియుండును.

— రక్తస్థానమున పృథివ్యాదిపంచభూతగుణములు. —

విస్త్రతా ద్రవతా రాగశ్చలనం విలయస్తథా,
భూమ్యాదిపంచభూతానామేతే రక్తగుణాస్తస్మృతాః 4

ఇందు ఆమగంధము పృథివీగుణంబై, ద్రవత్వము జలగుణంబై, రక్తవర్ణము లేహోగుణంబై, చలనము వాయుగుణంబై, లీనత ఆకాశగుణంబై, రక్తము పంచమహాభూత సప్తేశనముచే బుట్టుచున్నది.

— దుష్టరక్తలక్షణము. —

రక్తదుష్టే వేదనా స్యాత్పాకో దాహశ్చ జాయతే,
రక్తమండలతా కంఠూశ్శోషశ్చ పిటికోద్గమః. 5

రక్తము దుష్టంబయ్యెనేని శరీరమున వేదన, పాకము, తాపము, రక్తమండలములు, దురద, వాపు, పుండ్లు గలుగును.

— రక్తవృద్ధియందుఁ గలుగులక్షణములు. —

వృద్ధే రక్తాంగనేత్రత్వం సిరాణాం పూరణం తథా,
గాత్రాణాం గౌరవం నిద్రా మదో దాహశ్చ జాయతే. 6

శరీరమున రక్తము వృద్ధిజెందెనేని శరీరము, నేత్రములు యెఱ్ఱఁబాఱియుండుట, సిరలు ఉబ్బియుండుట, శరీరమున జాడ్యము, అతినిద్ర, మదము, తాపము గలుగును.

— రక్తక్షయమున గలుగులక్షణములు. —

క్షీణేక్షుమధురాకాంతౌ మూర్ఛా చ త్వచి రూక్షతా,
శైథిల్యం చ సిరాణాం స్యాద్వాతాదున్మార్గగామితా. 7

రక్తము క్షీణించినయెడల అప్తు, మధురపదార్థములందు ఇచ్ఛ, మూర్ఛ, చర్మమందు రూక్షత, సిరలకు శైథిల్యము, వాతమునకు ఊర్ధ్వగమనము గలుగును.

— వాతదుష్టరక్తలక్షణము. —

అరుణం ఫేనిలం రూక్షం పరుషం తనుశీఘ్రం,
అస్కంది సూచినిస్తోదం రక్తం స్యాద్వాతదుఃఖితమ్. 8

వాతముచే దుష్టంబగురక్తము ఎఱ్ఱనై నరుగుతో గూడియుండి రూక్షంబై, పరు

మందై, లఘువుగనుండి శీఘ్రగమనంబు గలదియై గడ్డగట్టక నూదులంబొడుచు చంపంబున
వేదనం గలుగఁజేయును.

— ౯౯ పితృదుష్టరక్తలక్షణము. ౯౯ —

పితృన పీతం హరితం నీలం శ్యావం చ విస్రవం,
అస్కంద్యుష్ణం మఱీకాణాం పిపీలానామనిష్టకమ్. 9

పితృముచే దుష్టంబగురక్తము వచ్చుగను, ఆకుపసురుంగుగను, నీలవర్ణంబుగఁగాని,
శ్యావవర్ణంబుగఁగాని యుండి ఆమగంధముగల్గి చాంచల్యరహితంబై ఉష్ణంబుగను, ఈగ,
ఘీమలు మొదలగు జంతువుల కనిష్టంబై యుండును.

— ౧౦ కఫదుష్టరక్తలక్షణము. ౧౦ —

శీతం చ బహులం స్నిగ్ధం గైరికోదకసన్నిభం,
మాంసపేశీప్రభం స్కండి మందగం కఫదూషితమ్. 10

కఫముచే దుష్టంబగురక్తము శీతలంబై, స్నిగ్ధంబై కావిరాయిసీటిచందంబునను,
మాంసపురుగుకలంబోలియు సన్ననిగ్రంథులు గల్గి దట్టమైన మందగమనము గలదియై
యుండును.

— ౧౧ ద్వీదోషదుష్టరక్తలక్షణము. ౧౧ —

ద్వీదోషదుష్టం సంసృష్టం త్రిదుష్టం పూతిగంధకం,
సర్వలక్షణసంయుక్తం కాంజికాభం చ జాయతే. 11

ద్వీదోషదుష్టంబగురక్తము ద్వీదోషలక్షణంబులను గల్గియుండును, త్రిదోషదుష్టం
బగురక్తము దుర్గంధయుక్తమై త్రిదోషలక్షణంబులుంగలిగి కాంజికముం బోలియుండును.

— ౧౨ విషదుష్టరక్తలక్షణము. ౧౨ —

విషదుష్టం భవేచ్ఛ్యావం నాసికోన్మార్దగం తథా,
విస్రం కాంజికసంకాశం సర్వకుష్ఠకరం బహు. 12

విషదుష్టంబగురక్తము కపిలవర్ణము గలిగి, ఊర్ధ్వగమనముగల్గి నాసికారంధ్రము
గుండా న్రవించుచు ఆమగంధముగలదియై కాంజికమువలె నుండును. అట్టిరక్తము సర్వ
కుష్ఠములను జనింపఁజేయును.

— ౧౩ వికారరహితరక్తలక్షణము. ౧౩ —

ఇంద్రగోపప్రభం జ్ఞేయం ప్రకృతిస్థమసంహతం,
శుద్ధంబగురక్తము ఆర్ద్రపురుగువలె నెఱుఁగై తేటగనుండును.

— ౧౪ రక్తస్రావమున కర్హమగు రోగములు. ౧౪ —

శోఫే దాహేఽంగపాకే చ రక్తవర్ణే సృజస్సృతౌ. 13

వాతరక్తే తథా కుష్ఠే సవీడే దుర్జయేఽనిలే,
పాణిరోగే శ్లీపదే చ విషదుష్టే చ శోణితే. 14

గ్రంథ్యర్ఘదాపచి త్సుద్రరోగరక్తాధిమంధిషు,
విదారి స్తనరోగేషు గాత్రాణాం సాదగౌరవే. 15

రక్తాభిష్యందతంద్రాయాం పూతీఘ్రాణాస్య దేహకే,
యకృత్ప్రీహవిసర్పేషు విద్రధా పిటికోద్ధమే. 16

కర్ణౌష్ణఘ్రాణవక్త్రాణాం పాకే దాహే శిరోరుజి,
ఉపదంశే రక్తపిత్తే రక్తస్రావః ప్రశస్యతే. 17

వాపు, తాపము, శరీరపాకము ఈరోగంబులుగలవారికిని, శరీరము రక్తవర్ణముగ నుండువారికిని, ముక్కునుండి రక్తము న్రవించెడువారికిని, వాతరక్తము, కుష్ఠము, వాత పీడ, పాణిరోగము, బోదకాలు, విషదోషము, రక్తదోషము, గ్రంథి, అర్బుదము, ఆపచి, త్సుద్రరోగము, రక్తాధిమంధము, విదారి, స్తనరోగము, గాత్రశైథిల్యము, అంగభారము, రక్తాభిష్యందము, తంద్ర, పూతినాసిక, పూతిముఖము, దేహమందు దొర్లంధ్యము, యకృదుదరము, క్షీహోదరము, విసర్పము, విద్రధి, పిటికారోగము, కర్ణపాకము, ఓష్ణపాకము, తాపము, శిరఃపీడ, ఉపదంశము, రక్తపిత్తము ఈరోగములయందు రక్తస్రావము చేయందగును.

❖ రక్తమతీయువిధానము. ❖

ఏషు రోగేషు శృంగైర్వా జలౌ కాలాబుకై రపి,
అథవాఽపి సిరామోక్షైః కుర్వాద్రక్తస్మరిం నరః. 18

పూర్వము చెప్పినరోగంబులందు కొమ్ముచేగాని, జలగలచేగాని, సారకాయబుట్టులచేగాని, సిరలచేగాని రక్తమోక్షము చేయందగును.

❖ సిరలచే రక్తము తీయుట కనర్హమగురోగములు. ❖

న కుర్వీత సిరామోక్షం కృశస్థాతివ్యవాయినః,
క్లిబస్య భీరోద్గర్భిణ్యాస్సూతి కాపాండురోగినామ్. 19

పంచకర్మవిశుద్ధస్య వీతన్నేహస్య చార్మసాం,
సర్వాంగశోఘయుక్తానాముదరిశ్వాసకాసినామ్. 20

ఛర్ద్యతీసారయుక్తానామతిస్విన్నతనోరపి,
ఊనబాదశవర్షస్య గతసప్తతికస్య చ. 21

ఆఘాతస్మతరక్తస్య సిరామోక్షో న శస్యతే,

ఏమాం చాత్యయికో రోగే జలోకాభిస్తు నిర్న్యరేత్. 22
తథాపి విషయుక్తానాం సిరామోక్షోపి శస్యతే,

కృశించినవానికి, అతిమైథునము చేసినవానికి, నపుంసకునకు, భీతునకు, గర్భిణీస్త్రీలకు, బాలింతరాలుకు, పాండురోగికి, వమనాది పంచకర్మలచే వరిశుద్ధుడయినవానికి, స్నేహము చేసినవానికి, మూలరోగము, సర్వాంగశోభము, ఉదరము, శ్వాసము, కాసము, వాంతి, అతిసారము ఈరోగంబులుగలవారికి, అతిస్వేదితునకు, పదునాఱువత్సరంబులకు లోబడినవారికి, డెబ్బదివత్సరంబులు దాటినవానికి, అభిఘాతముచే రక్తము నష్టమైనవానికి వీరలకు రక్తమోక్షణము చేయందగదు, కాని వీరలకైనను రక్తమోక్షణము చేయందగినరోగ ముద్భవించినపుడుగాని, విషదోషము సంక్రమించినపుడుగాని, జలగలచేగాని, సిరామోక్షంబుచేగాని రక్తస్రావమును గలుగఁజేయవలెను.

❧ వాతాదిదుష్టరక్తమును తీయునట్టిక్రమము. ❧

గోశ్మంకేణ జలౌకాభిరలాబుభిరపి త్రిథా. 23
వాతపి త్తకఘ్నేద్దష్టం శోణితం స్రావయేద్బుధః,
ద్విదోషాభ్యాం తు సంస్రుప్తం త్రిదోషైరపి దూషితమ్. 24
శోణితం స్రావయేద్బుక్త్యా సిరామోక్షైః పదైస్తథా,

వాతదుష్ట మగురక్తమును ఆవుకొమ్మచేతను, పిత్తదుష్టం బగురక్తమును జలగలచేతను, కఫదుష్టంబగురక్తమును సొరకాయబుట్టులచేతను, ద్విదోషదుష్టంబగునట్టుగాని, త్రిదోషదుష్టం బగునట్టుగాని, రక్తమును శిరామోక్షంబుచేగాని, శలాకచేఁబొడిచికాని స్రవించఁ జేయందగును.

❧ శృంగాదులచే రక్తముతీయుక్రమము. ❧

గృహ్లాతి శోణితం శృంగం దశాంగులమితం బలాత్. 25
జలౌకాహస్తమాత్రం చ తుగబీ చ ద్వాదశాంగులం,
పదమంగులమాత్రేణ సిరా సర్వాంగశోధినీ. 26

కొమ్మ పదియంగుళములకు లోనున్న రక్తమును వెలిబుచ్చును. జలగలు హస్తప్రమాణము విస్తీర్ణహన నున్నరక్తమును వెలిబుచ్చును. సొరకాయబుట్టులు పదిరెండంగుళముల విస్తీర్ణమున నున్నరక్తమును వెలిబుచ్చును. శలా కంగులము విస్తీర్ణమున నున్నరక్తమును వెలిబుచ్చును. సిరలు సర్వశరీరమున నున్న రక్తమును శోధించును.

❧ రక్తమువెడలకుండుటకు గలకారణములు. ❧

శీతే నిరన్నే మూర్ఛార్తి తంద్రాభీతిమదశ్రమైః,
యుతానాం న సప్రవేద్రక్తం తథా విణ్ణాత్రసంగినామ్. 27

శీతకాలంబునను, భుజింపని వానికిని, మూగ్గు, తంద్ర, భయము, వాదము, శ్రమము ఇవి గలవారికిని, బాగుగా మలమూత్రవిసర్జనము గానీవారికిని రక్తము స్రవింపదు.

—ॐ వెలివడకుండెడిరక్తమునకు ప్రతీకారము. ॐ—

అప్రవర్తిని రక్తే చ కుష్ఠచిత్రకనైంధవైః,

మద్దయేద్వైణవక్త్రం చ తేన సమ్యక్ప్రవర్తతే.

23

రక్తమోక్షణకాలంబున సిరలనుండి రక్తము బాగుగా స్రవింపక పోయినచో శింగల్వకోష్ఠ, చిత్రమూలము, నైంధవలవణము వీనిని చూర్ణముగావించి వ్రణముఖంబున రుద్దిన రక్తము బాగుగా స్రవింతును.

—ॐ రక్తముతీయఁదగనికాలము. ॐ—

తస్మాన్న శీతే నాత్యుష్ణే న స్విన్నే నాతితాపితే,

పీత్వా యవాగూం తృప్తస్య శోణితం స్రావయేద్బుధః.

29

అతిశీతము, అత్యుష్ణము గానికాలంబున, అతిస్వేదము, అతితాపము లేనివానికి యవాగువును పానంబుచేయించి రక్తమోక్షణము చేయందగును.

—ॐ రక్తాతిప్రవృత్తికి కారణము. ॐ—

అతిస్విన్నసోమ్యక్షకాలే తథైవాతిసిరాశ్యథాత్,

అతిప్రవర్తతే రక్తం తత్ర కుర్యాత్ప్రతిక్రియామ్.

30

అతిస్వేదితునకును, ఉష్ణకాలంబునను, సిరలను అధికముగ వేధించుటచేతను, రక్తమునకు అతిప్రవృత్తి గలుగును. అందు చికిత్సం జేయదగును.

—ॐ రక్తాతిప్రవృత్తికి ప్రతిక్రియ. ॐ—

అతిప్రవృత్తే రక్తే చ లోధ్రసర్జరసాంజనైః,

యవగోధూమచూర్ణైర్వా ధవధన్వనగైరికైః.

31

సర్పనిర్జోకచూర్ణైర్వా భస్మనా త్నామవస్త్రయోః,

ముఖం వ్రణస్య బద్వా చ శీతైశ్చోషవరేద్వైణమ్.

32

విధ్యేదుర్ధ్వం సిరాంతాం వా దహేత్తారణ వాఽగ్నినా,

వ్రణం కషాయస్పంధత్యే రక్తం స్కందయతే హిమమ్.

33

వ్రణాస్యం పాచయేత్క్షురో దాహస్సంకోచయేచ్ఛిరాం,

అట్లు రక్తము విశేషంబుగా స్రవించుచుండెనేని లోడ్డుగచెక్క, సర్జరసము, రసాం

జనము వీనిచూర్ణమునుగాని, యవలు, గోధూమలు వీనిచూర్ణంబునుగాని, ధవవృక్షపుపట్ట,

దురదగొండివేరు, కావిరాయి వీనిచూర్ణమునుగాని, పాముయొక్క కుబుసముయొక్క చూర్ణమునుగాని వట్టుగుడ్డ, లేక వస్త్రము వీని బూడిదనుగాని ప్రణముఖంబున నదిమి కట్టుకట్టి చందనలేపాదులచే శీతోపచారంబులఁ జేయందగును. ఇట్టికర్తచే రక్తస్రావము నిలువకుండెనేని మరల వైభాగముననున్న సిరను వేధించవలెను. లేక అట్టి ప్రణముఖంబున అగ్నికర్తమునుగాని, ఊరకర్తమునుగాని చేయందగును. ఈచెప్పినకర్తలయందు మొదటిచూర్ణాదులు ప్రణముఖమును సంధించఁజేయును. చందనాది శైతోపచారములు రక్తమును గడ్డకట్టినట్లు చేయును. ఊరము ప్రణముఖపాకమును గల్గించును. అగ్నికర్తము సిరాసంకోచనమును గలుగఁజేయును.

—ॐ అగ్నిదాహముచేఁ దొలగెడిరోగములు. ॐ—

వామాంగశోభే దక్షస్య కరస్యాంగుష్ఠమూలజామ్. 34

దహేచ్ఛిరాం వ్యత్యయే తు వామాంగుష్ఠసిరాం దహేత్,
సిరాదాహప్రభావేన ముష్కశోభః ప్రశామ్యతి. 35

విఘాఞ్చ్యాం పాదదాహేన జాయతేఽగ్నేః ప్రదీపనం,
సంకుచంతి యతఃస్థేన రసశ్లేష్మవహాస్సిరాః. 36

యదా వృద్ధిర్మృత్తి ఏహ్నోశ్శిశోస్సంజాయతేఽస్పృజః,
తదా తణ్ణానదాహేన సంకుచంత్యస్పృజస్సిరాః. 37

ఎడమపార్శ్వమందలి అండము వాచియుండెనేని కుడి చేతిబొటనవ్రేలుయొక్క మూలసిరను దహింపవలెను. కుడిప్రక్క అండము వాచియుండెనేని ఎడమచేయి బొటన వ్రేలుయొక్క మూలసిరను దహింపవలయును. ఇట్లుచేసిన ముష్కశోభము హరించును. విఘాచికారోగంబున కాలియొక్క పార్శ్వి (మడమ) యందు దాహముచేసిన రసవహంబులును, కఫవహంబులును నగు సిరలు సంకోచముఁజేంది అగ్నిదీప్తి గలుగును. రక్తదోషము వలన బాలురకు యకృత్తీవహములు వృద్ధిఁజెందెనేని యాస్థలమున దాహకర్తముచేసిన సిరలకు సంకోచము గలుగును.

—ॐ రక్తాతిస్రావముచేఁ గలుగుదోషములు. ॐ—

రక్తే దుష్టేఽవశిష్టేఽపి వ్యాధిర్నైవ ప్రకుప్యతి,
అతః స్రావ్యం సావశేషం రక్తేనాతిక్రమో హితః. 38

ఆంధ్యమాక్షువకం తృష్ణాం తిమిరం శిరిసోరుజం,
పక్షాఘాతం శ్వాసకాసోహిక్మాం దాహం చ పాణ్డుతామ్. 39
కురుతేఽతిస్మృతం రక్తం మరణం వా కరోతి చ,

రక్తమోక్షణముచేయునపుడు దుష్టరక్తము కొంచెముమిగిలియుండఁగనే విరమించవలెను. అంతమాత్రముచే వ్యాధి వృద్ధిఁజెందనేరదు. కాని అతిమాత్రముగా మాత్రము ప్రవింపచేయందగదు. అట్లు చేసిన గ్రుడ్డితనము, ఆక్షేపకము, దష్పి, తిమిరరోగము, శిరఃపీడ, పక్షుఘాతము, శ్వాసము, కాసము, ఎక్కిళ్లు, తాపము, పాండువు ఈరోగంబులు పుట్టుటయేగాక మరణముగూడ సంభవించును.

—౧౭ రక్తసంరక్షణవిధి. ౧—

దేహస్యోత్పత్తిరస్పృశా దేహస్తేనైవ ధార్యతే. 40

వినా తేన వ్రజేజ్జీవో రక్షేద్రక్తమతో బుధః,

రక్తము దేహోత్పత్తికి కారణంబై దేహమును సర్వదా తృప్తిపఱచుచు ధరించుచున్నది. అట్టిరక్తము లేకుండిన శరీరము నశించును గాన రక్తము ఎల్లప్పుడు కాపాడుచుండదగును.

—౧౮ రక్తము తీసినపిదప ప్రకొపించుదోషములకు చికిత్స. ౧—

శీతోపచారైః కుపితే స్రుతరక్తస్య మారుతే. 41

కోష్ఠేన సర్పిషా శోథం సవ్యధం పరిమేచయేత్,

రక్తమోక్షణంబున శీతోపచారంబులచే వాతము ప్రకొపముఁజేంది వాపును, పోటును గల్గించేనేని నేరిని కొంచెము వెచ్చఁజేసి లేవనము చేయందగును.

—౧౯ రక్తము తీసినపిదప అనుష్ఠింపఁదగినపథ్యము. ౧—

క్షీణస్యైశశశోరభ్రహరిణాచ్ఛాగమాంసజః. 42

రసస్సముచితః పానో క్షీరం వా పప్తికా హితా,

రక్తమోక్షణంబుచే శరీరమునకు కార్యము గల్గినచో జింక, కుందేలు, మేక, నల్లజింక, గొత్తె వీని మాంసరసమును నొసంగవలెను. మఱియు పప్తికపు బియ్యపు అన్నమును నాలతో భుజింపఁజేయవలయును.

—౨౦ రక్తము చక్కగ వెడలుటచే గలుగులక్షణములు. ౧—

పీడాశాంతర్లఘుత్వం చ వ్యాధేసుద్రేకసంక్షయః. 43

మనస్వాస్థ్యం భవెచ్చిహ్నం సమ్యగ్విస్రావితేఽస్రజి,

బాధతోలుగుట, శరీరమందు లాఘవము, దోషప్రకొపము శమించుట, మనస్సునకు స్వాస్థ్యము ఇవి బాగుగా రక్తమోక్షణంబైన గలుగుచిహ్నములు.

—౨౧ రక్తముతీసినపిదప వర్జించఁతగినక్రియలు. ౧—

వ్యాయామమైకునక్రోధశీతస్నాతప్రవాతకాన్. 44

శనం దివాన్ద్రం టౌరావ్లకటుభోజనం,

‘० వాదమజీర్ణం చ త్యజేదాబలదర్శనాత్.

45

•మోదరసూను శార్ఙ్గరేణ విరచితాయాం సంహితాయాం

కిత్తాస్థానే ఉత్తరఖండే రక్తమోక్షవిధికథనంనామ

ద్వాదశోఽధ్యాయః.

హిక్షణానంతరంబున వ్యాఘ్రము, మైథునము, కార్తికము, శీతలజలసాము గాలియందుండుట, ఒకవిధమగు ధాన్యమునే భుజించుట, వగలు తొరము, పులును, కారము ఈపదార్థములను భుజించుట, దుఃఖించుట, వాద అజ్ఞీరపదార్థములను భుజించుట వీనిని బలము వచ్చునట్లును వివర్ణింపవలెను.

శ్రీ దామోదరసూను శార్ఙ్గధరవిరచితసంహితయందు చికిత్సాస్థానమున

ను త్తరఖండమందు రక్తమోక్షవిధికథన మనియెడు

ద్వాదశాధ్యాయము సంపూర్ణము.

త్రయోదశాధ్యాయము.

నేత్రములు లేటపడుటకు ఉపచారములు. ౧౧

క అశ్చోతనం పిండి బిడాల స్తర్పణం తథా,

టపాకో-20జనం చైభి: కలైక్కేత్రముపావరే.

1

ము, ఆశోచ్ఛృతనము, పిండి, బిడాలవణము, తర్పణము, పుటపాకము, అంజనము, కల్కావచారంబు చేతను సేత్రరొంగులకు చికిత్సం జేయనగును.

సేకలక్షణము.

5. స్తు సూక్ష్మధారాభిస్సంస్థితయనే హేతవః,

రాలితాత్యస్య మర్త్యస్య ప్రదోషశ్చతురంగులాత్.

2

త్రములను కొంచెము తెరిచి యందు పాలు, నేయి, ఆమలస్వరసము మొద
నాలుగు అంగుళముల యెత్తునుండి ధారగా విడచుట సేకం బనంబడును.

—ॐ వాతాదులయందు సేకభేదములు. ॐ—

స చాపి స్నేహనో వాతే రక్తే పితౄ చ రోపణః,
లేఖనశ్చ కఫే కార్యస్తస్య మాత్రాధునోచ్యతే. 3

అట్టి సేకముల వాతప్రకోపంబున స్నేహనసేకంబును, రక్తపితృప్రకోపంబున రోపణసేకంబును, కఫప్రకోపంబున లేఖనసేకంబును ప్రయోగింపందగును. వీని ప్రమాణకాలము ఉత్తరత్ర చెప్పబడును.

—ॐ స్నేహనాదిసేకకాలప్రమాణము. ॐ—

షడ్వాక్చతై స్నేహనేషు చతుర్భిజై చైవ రోపణే,
వాక్చతైశ్చ త్రిభిః కార్యస్యేకో లేఖనకర్తృణి. 4

స్నేహనసేకంబున నాఱునూర్ల సంఖ్యలు యెంచువఱకును, రోపణసేకంబున నాల్గు నూర్ల సంఖ్యలను యెంచువఱకును, లేఖనసేకంబున మున్నూఱు సంఖ్యల నెంచువఱకును ఓషధద్రవ్యమును సేత్రములందు ధారగ విడుచుచుండవలయును.

—ॐ సేకమున కర్తృమగు కాలము. ॐ—

కార్యస్తు దివసే నేకో రాత్రా చాత్యయి కే గదే,

ఇట్టి సేకమును పగటియందే ప్రయోగింపవలయును. కాని రోగిగాధికృత ననుసరించి రాత్రి గూడ ప్రయోగింపందగును.

—ॐ వాతాభివ్యంధరోగమునకు చికిత్స. ॐ—

ఏరండత్వత్పత్రమూలై శ్శృతమాజం పయో హితమ్.
సుఖోష్ణం సేచనం నేత్రే వాతాభివ్యంధనాశనం, 5

అముదపుష్పటను, అకులను, వేరును మేఁకపాలతో నుడుకఁజెట్టి యాపాలను కించి దుష్టముగ సేత్రములయందుఁ బోసిన వాతాభివ్యంధము నశించును.

అన్యచ్చ.—పరిషేకో హితం నేత్రే పయః కోష్ణం సనైంధవమ్. 6

రజనీదారుసిద్ధం వా సైంధవేన సమన్వితం,
వాతాభివ్యంధశమనం హితం మారుతపర్యయే. 7

శుష్కాక్షిపాకే చ హితమిదం సేచనకం తథా,

మేఁకపాలలతో సైంధవలవణమును గలిపి కాచి సుఖోష్ణంబుగ సేత్రములంబోసిన గాని పసుపు, దేవదారు, సైంధవలవణము వీని చూర్ణమును మేఁకపాలతోఁ గలిపి వెచ్చఁ జేసిగాని సేత్రములం బోసిన వాతాభివ్యంధము, వాతవివర్ధయము, శుష్కాక్షిపాకము నశించును.

— ౭౭ పితృరక్తాభిఘాతములకు సేకము. ౭౭ —

సం మధుకం తుల్యం ఘృతభృష్టం సుచూర్ణితమ్. 8
 ఋతే ఘృతం నేకాత్పితృరక్తాభిఘాతజీతః,
 చెక్క, అతిమధురము వీనిని సమభాగంబులుగ నేతిలో వేచి చూర్ణము
 గాఁ గాచి నేత్రములం బోసిన పితృవికారము, రక్తవికారము, అభిఘాతము
 లు నశించును.

— ౭౮ రక్తాభిష్యందమునకు సేకము. ౭౮ —

లాలోధ్రయష్టిభిశ్శర్కరాభద్రముస్తకైః. 9
 శీతాంబునా నేకో రక్తాభిష్యందనాశనః,
 ములు, లొద్దుగ, అతిమధురము, చక్కెర, భద్రముస్తలు వీనిని సమభా
 గ శీతోదకంబుతోఁ గలిపి నేత్రములంబోసిన రక్తాభిష్యందము నశించును.

— ౭౯ రక్తాభిష్యందమునకు రెండవ సేకము. ౭౯ —

సం మధుకమంజిష్ఠాలోధ్రకాలానుసారిభా. 10
 పరికయుతస్సేకో రక్తాభిష్యందనాశనః,
 అతిమధురము, చిలువేరు, లొద్దుగచెక్క, సుగంధిపాల, తెల్లతామర
 నూతి నేత్రములంబోసిన రక్తాభిష్యందము నశించును.

— ౮౦ నేత్రశూల తొలగుటకై సేచనము. ౮౦ —

లాలోధ్రం ఘృతే భృష్టం చూర్ణితం పటవిస్మృతమ్. 11
 ంబునా విమృదితం నేకాచూర్ణలఘుమంబకే,
 లొద్దుగచెక్కను నేతిలో వేయించి చూర్ణముచేసి వస్త్రగాళితముచేసి యుష్ణో
 నేత్రములంబోసిన నేత్రశూలలు హరించును.

— ౮౧ ఆశోష్ణితనలక్షణము. ౮౧ —

శోష్ణితనకం కార్యం నిశాయాం న కథంచన. 12
 లితేఽక్షి దృష్ట్య ధ్యే బిందుభిర్ధన్యగులాద్ధితం,
 ములం దెలుచునటులఁజేసి నేత్రములకు రెండంగుళములయెత్తునండి కషా
 మొదలగువానిని ధారగ విడుచుట ఆశోష్ణితన మనంబడును. దానిని ఎఱు
 లయందు చేయందగదు.

— ౮౨ లేఖనాదులయందు బిందుసంఖ్య. ౮౨ —

సహోఽష్టే లేఖనేషు స్నేహనే దశబిందవః. 13

రోపణే ద్వాదశ ప్రోక్తాస్తే శీతే కోష్ఠరూపిణః,
ఉష్ణే చ శీతరూపాస్సుస్పర్శస్త్రైవైష నిశ్చయః.

14

ఇట్టి సేత్రచికిత్సలందు లేఖనకర్తయందు ఎనిమిదిబిందువులను, స్నేహనకర్తయందు పదిబిందువులను, రోపణకర్తయందు పదిరెండుబిందువులను, శీతకాలంబున కించి దుష్టముగను, ఉష్ణకాలంబున శీతలంబుగను త్రయోగింపందగును. ఇయ్యది సేత్రచికిత్సలయందంతటను ప్రవర్తించు సామాన్యవరిభాష.

—ॐ వాతాద్యాధిక్యము ఆశోష్ణోత్తనద్ర వ్యధిధి. ॐ—

వాతే తిక్తం తథా స్నిగ్ధం పిత్తే మధురశీతలం,
తిక్తోష్ణరూక్షం చ కఫే క్రమాదాశోష్ణోత్తనం హితమ్.

15

వాతప్రకోపంబున చేదు, స్నిగ్ధములగు ఆశోష్ణోత్తనంబులను, పిత్తప్రకోపంబున మధురము, శీతలము నగు నాశోష్ణోత్తనంబులను, కఫప్రకోపంబున ఒగరు, ఉష్ణము రూక్షములగు ఆశోష్ణోత్తనంబులను చేయవలయును.

—ॐ ఆశోష్ణోత్తనమాత్రాలక్షణము. ॐ—

ఆశోష్ణోత్తనానాం సర్వేహంమాత్రా స్యాద్వాక్పతం హితం,
నిమేషోన్వేషణం పుంసామంగుళ్యోచ్ఛోటికాఽథవా.
గుర్వక్షురోచ్ఛారణం వా వాఙ్మాత్రేయం స్త్రుతా బుధైః,

16

ఇట్టి ఆశోష్ణోత్తనంబును నూలు సంఖ్యలు యెంచునటును చేయుచుండవలెను. తెప్పమాసి తెలుచునంతకాలముగాని, చిటికెవేయునంతకాలముగాని, గుర్వక్షురమును ఉచ్చరించునంతకాలముగాని మాత్రాకాల మనంబడును.

—ॐ వాతాభివ్యంధమునకు ఆశోష్ణోత్తనము. ॐ—

బిల్వాదిహంచమూ లేన బృహజ్జ్యేరండశిగుభిః.

17

కౌష్ఠాభ ఆశోష్ణోత్తనే కోష్ఠో వాతాభివ్యంధనాశనః,

మారేడు, దుండిలము, గుమ్మడు, నెల్లి, పాదిరి వీని వేళ్లతోడ ములక, ఆముదపు వేళ్లు, మునగ వేరు పట్టు వీనిని జేర్చి కషాయంబు గాచి దానిని కుభోష్ణంబున సేత్రంబులం బోసిన వాతాభివ్యంధము నశించును.

—ॐ వాతాద్యభివ్యంధములకు ఆశోష్ణోత్తనము. ॐ—

అంబుపిష్టైర్నింబవత్తై స్త్వచం లోధస్య లేవయేత్.

18

ప్రతాప్య విహ్నినా పిష్టా తద్రూపే సేత్రపూణాత్,

వాతోత్థం రక్షితోద్ధిష భివ్యంధం వినాశయేత్.

19

వేపయాకులు నీటితోనూరి లాడ్డుగచెక్కులు లేపనము చేసి నిప్పులో కాచి దానిని దంచి రసము తీసి యారసమును నేత్రములం బోసిన వాతాభివ్యంధము, రక్త, పితృభివ్యంధము నశించును.

— శిశోఽభివ్యంధములకు ఆశోఽభివ్యంధము. —

త్రిఫలాశోఽభివ్యంధము నేత్రే స్వాభివ్యంధవాశోనం,

త్రిఫలాకషాయంబును సుఖోష్ణముగ నేత్రములం బోసిన ఆభివ్యంధరోగము లన్నియు నశించును.

— రక్తపితృభివ్యంధములకు ఆశోఽభివ్యంధము. —

స్త్రీప్రవాళిశోఽభివ్యంధము నేత్రే రక్తపితృనిలార్తిజత్.

20

క్షీరసర్పిర్ఘ్నతం వాపి వాతరక్తరుజం జయేత్,

చనుబాలను ఆశోఽభివ్యంధము చేయుట చేత రక్తపితృజనితవికారములు నశించును. మఱియు పాల వైమిగడగాని, నేతినిగాని నేత్రములంబోసిన వాతరక్తపిడ హరించును.

— పిండిలక్షణము. —

పిండికవలికా ప్రోక్తా బధ్యతే పట్టవస్త్రకైః.

21

నేత్రాభివ్యంధయోగ్యా సా ప్రణేవ్యసి నిబధ్యతౌ,

కౌషధ్రవ్యములను నూరి యుండజేసి నేత్రములపై వైచి బట్టతో కట్టుకట్టుట పిండి యనంబడును. ఇట్టిపిండి ఆభివ్యంధములను బోగొట్టును, మఱియు దీరిన ప్రణము లందుఁ గూడ గట్టదగును.

— నేత్రాభివ్యంధమునకై శిరోవిరేచనము. —

అభివ్యంధేఽధిమంథే చ సంజాతే శ్లేష్మసంభవే.

22

స్నిగ్ధస్నిగ్ధోత్తమాంగస్య శిరస్తీక్షణ్యైర్విరేచయేత్,

శ్లేష్మాభివ్యంధము, అధిమంథము ఈరోగములు గలవారికిరంబునకు త్రేలముచే స్నిగ్ధకర్తముచేసి పిమ్మట స్వేదమునుజేసి తరువాత తీక్షణ్యైర్విరేచనంబును జేయందగును.

— అధిమంథరోగములకు చికిత్స. —

అధిమంథేషు సర్వేషు లలాటే వేధయేచ్ఛిరామ్.

23

అళాంతే సర్వథా మంథే భ్రువోస్తు పరిదాహయేత్,

సర్వాధిమంథములయందును లలాటమందలి సిరసు నేధించి రక్తమును ప్రవింశ్చ.

జేయవలయును. ఇట్టిదానిచే అభిమంథము శాంతిఁజెందకుండెనేని కనుబొమ్మలకువైన అగ్ని కర్మ చేయందగదు.

— శ్రీ సర్వాభివ్యంధోపచారము. ౧౯ —

అభివ్యంధేషు సర్వేషు బధ్నియాత్పిండికాం బుధః. 24

వాతాభివ్యంధశాంత్యర్థం స్నిగ్ధోష్ణా పిండికా భవేత్,

అభివ్యంధరోగముల కన్నిటికిని పిండి శ్రేష్ఠంబై యున్నది. అందు వాతాభివ్యంధ మున స్నిగ్ధంబై యుష్ణంబగుపిండి శ్రేష్ఠంబు.

— శ్రీ వాతపిత్తాభివ్యంధములకు పిండి. ౨౦ —

ఏరండపత్రమూలత్వజ్ఞ్విరితా వాతనాశినీ. 25

పిత్తాభివ్యంధనాశాయ ధాత్రిపిండి సుఖావహః,

అముదపాకులు, వేరు, పట్ట వీనిని నూరి ముద్దఁజేసి నేత్రములందు కట్టుగట్టిగాని, ఉసిరికపప్పును నూరి కట్టినగాని వాతాభివ్యంధము హరించును.

— శ్రీ పిత్తాభివ్యంధమునకు రెండవపిండి ౨౧ —

మహానింబఫలోద్భూతా పిండి విత్తవినాశినీ. 26

తురక వేపపండును నూరి నేత్రములకు కట్టుకట్టిన శ్లేష్మాభివ్యంధము నశించును.

— శ్రీ శ్లేష్మాభివ్యంధమునకు పిండి ౨౨ —

శిగుప్తతృతృతా పిండి శ్లేష్మాభివ్యంధనాశినీ,

మునగయాకును నూరి ముద్దఁజేసి నేత్రములకు కట్టుగట్టిన శ్లేష్మాభివ్యంధము హరించును.

— శ్రీ శ్లేష్మపిత్తాభివ్యంధములకు పిండి. ౨౩ —

నింబపత్రకృతా పిండి శ్లేష్మపిత్తహరౌ భవేత్. 27

త్రిఫలాపిండికా ప్రోక్తా నాశనే శ్లేష్మపిత్తయోః,

వేపయాకునుగాని, త్రిఫలములనుగాని నూరి ముద్దఁజేసి నేత్రములకు కట్టుగట్టిన శ్లేష్మ-పిత్త అభివ్యంధములు హరించును.

— శ్రీ రక్తాభివ్యంధమునకు పిండి. ౨౪ —

పిష్ట్యా కాంజికతోయేన ఘృతభృష్టా చ పిండికా. 28

లోధ్రస్య హరతి క్షీప్రమభివ్యంధమస్యగ్భవం,

లాడ్డుగపట్టను కాంజికముతో నూరి నేతితో వెచ్చచేసి ముద్దగావించి నేత్రము లకు కట్టుగట్టిన రక్తాభివ్యంధము హరించును.

—౧౭ వాపు, దురద—వీనికి పిండి. ౧౭—

శుంఠీనింబదలైః పిండి సుఖోష్ణా స్వల్పనైంధవా. 29

ధారా చక్షుషి సంయోగాచ్ఛోభకంహవ్యథాపహః,

సాంటి, వేపయాకు వీనిని నూరి కొంచెము వెచ్చజేసి యందు స్వల్పముగా నైంధవలవణము గలిపి నేత్రములకు కట్టుకట్టిన నేత్రములందలి వాపు, దురద, బాధ నశించును.

—౧౮ బిడాలకలక్షణము. ౧౮—

బిడాలకో బహిష్లేపా నేత్రవత్తువివర్జితః. 30

తస్య మాత్రా పరిజ్ఞేయా ముఖలేపవిధానవత్,

నేత్రములను మూయునటులంజేసి కనుతెప్పవెండుకలను వర్జించి నేత్రముల చుట్టును లేపనముచేయుట బిడాలక మనంబడును. ముఖలేపనంబునంబోలే దీని మాత్రాపరి మూణంబు నెఱుంగునది.

—౧౯ సర్వనేత్రరోగములకు లేపనము. ౧౯—

యష్టిగైరికసింధూత్థదార్పితార్ద్యస్సమాంశకైః. 31

జలపిష్టైర్బహిష్లేపస్సర్వనేత్రామయాపహః,

అలేమధురము, కావితాయి, నైంధవలవణము, మ్రానికనుపు, మయూరతుత్థము వీనిని సమభాగంబులుగ నీటితో నూరి నేత్రములపైన లేపనముచేసిన నేత్రరోగంబు లన్నియు నశించును.

అన్యచ్ఛ.—రసాంజనేన వా లేపః పథ్యావిశ్వదలైరపి. 32

కుమారికాగ్నిపత్రైర్వా దాడీమీపల్లవైరపి,

వచాహరిద్రావిశ్వైర్వా తథా నాగరగైరికైః. 33

రసాంజనమునగాని, కరక్కాయ, శొంఠి, లవంగపత్రి వీనినిగాని, కలబంద, చిత్రమూలపుతకలు వీనినిగాని, దానిమ్మచిగుళ్లునుగాని, వన, వసుపు, శొంఠి వీనినిగాని, సాంటి, కావితాయి వీనినిగాని నీటితో నూరి నేత్రములకు లేపనముచేసిన నేత్రరోగము లన్నియు నశించును.

అన్యచ్ఛ.—దధ్వాగ్నౌ నైంధవం లోధ్రం మధూచ్ఛిప్తయుతే ఘృతే,

పిష్టమంజనలేపాభ్యాం సద్యో నేత్రరుజాపహమ్. 34

నైంధవలవణము, లాద్దుగచెక్క వీనిని వేయించి అందు మైనమును, నేతిని గలిపి నేత్రముల కంజనముచేసినగాని, లేపనముజేసినగాని నేత్రరోగములు నశించును.

అన్యచ్చ — లోహస్య పాత్రే సంఘుష్టో రసో నిబఫలోద్భవః,
కించిద్ధనో బహిష్లేపాన్నేత్రబాధాం వ్యవోహతి. 35

ఇనుపపాత్రములో నిమ్మసంక్తనము వైచి యయ్యది గట్టిపడుటకు మద్దిం
నేత్రములడుట్టును లేవనము చేసిన నేత్రరోగము లన్నియు నశించును.

— ౩౬ ఆర్ద్రరోగములకు లేవనము. —

సంగూర్ణ్య మిరిచం కేశరాజ్యస్య సమర్థనాత్,
లేపనాదర్శణాం నాశం కరోత్యేష ప్రయోగ రాట్ 36

మిరియములను గుంబుగలగరాకురసముతో మద్దనచేసి నేత్రములకు లేపము చేసిన
శుక్లార్ద్ర, అధిమాంసార్ద్ర మొదలగు నేత్రరోగములను హరించును.

— ౩౭ కంటిమీదలేచు మొటిమకు ప్రతిసారము. —

స్వీన్నాం భిత్వా విగ్రహీడ్య భిన్నా మంజననామి కాం,
శిలైలానతసింధూ తైస్సత్కౌద్రైః ప్రతిసారయేత్. 37

అంజననామిక యనెడు కంటిమీది మొటిమలకు స్వేదకర్మము చేసి వానిని పగులు
నటులఁజేసి స్రావమును సిండిచేసి అందు మణిశిల, విలకులు, గ్రంథితగరము, సైంధవలవ
ణము వీనిచూర్ణము లేనెతో గలిపి మద్దనచేసిన నవి నశించును.

— ౩౮ నేత్రరోగములకు తర్పణము. —

అథ తర్పణకం వచ్చి నేత్రతృప్తికరం పరం,
యద్రూక్షం పరిశుష్కం చ నేత్రం కుటిలమావిలమ్. 38

శీర్ణపక్షిరోత్పాతకృచ్చోన్మిలనసంయుతం,
తిమిరాద్జనశుష్కాద్యైరభిష్యందాధిమంథకైః. 39

శుక్రాక్షిపాకశోఘాభ్యాం యుక్తం వాతవిపర్యయైః,
తన్నేత్రం తర్పణే యోజ్యం నేత్రకర్మవిశారదైః. 40

రూక్షత్వము, శుష్కత, కాటిల్యముగల నేత్రములందును, కలకఁబాటిన నేత్రము
లందును, తెప్పవెండ్రుకలు రాలినపుడును, శిరోత్పాతము, కృచ్చోన్మిలనము, తిమిరము,
అర్జునము, కంటియందు పువ్వులు, అభిష్యందము, అధిమంథము, శుష్కాక్షిపాకము, నేత్ర
శోఘము, వాతవిపర్యయము ఆను నేత్రరోగంబులందును తర్పణచికిత్సం జేయవలెను.
తర్పణ మనగా నేత్రములకు తృప్తిని గలుగఁజేయు చికిత్సాభేదము.

— ౩౯ తర్పణచికిత్స కనర్హమగుకాలము. —

దుర్ధినాత్మ్యస్థితేషు చింతాయాం సంభ్రమేషు చ,

అశాంతోపద్రవే చాక్ష్మీ తర్పణం న ప్రశస్యతే. 41

సూర్యరశ్మిలేని దినంబునను, అతిశీతకాలంబునను, అత్యుష్ణకాలంబునను, విచారము, తొందర గల్గియుండునపుడును, ఉపద్రవములు శాంతిజేందకుండునపుడును, నేత్రములందు తర్పణవిశిష్ట చేయందగును.

తర్పణవిధానము. ౨౭

వాతాతపరజోహీనే దేశే చోత్తానశాయినః,
ఆధారౌ మాషచూర్ణేన క్లిన్నేన పరిమండలా. 42

సమా దృఢావసంబాధౌ కర్తవ్యా నేత్రకోశయోః,
పూరయేద్భృతమండేన విలీనేన సుఖోదకైః. 43

అథవా శతధౌతేన సర్పిషా క్షీరజేన వా,
నిమగ్నాన్యక్షిపత్యాణి యావత్స్పృశ్తావదేవ హి. 44

పూరయేన్తి లితే నేత్రే తత ఉన్తిలయేచ్ఛనైః,

వాతము, ఎండ, దుష్టు ఇవి లేని ప్రదేశంబున రోగిని వెల్లకిల పరుండబెట్టి మినుములను నానఁబెట్టి నూరి నేత్రముల చుట్టును సమంబుగను, దృఢంబుగను, కుదురువలె చేసి నేత్రములను మూసియుండు నటులఁ జేసి యా కుదుటిలో నేత్రముల వెన్న వెండ్లు కలు మునుగువఱకును, తేటనేతినిగాని, సుఖోష్ణంబగు నుదకమునుగాని నూరునూర్లు కడగ బడిననేతినిగాని పాలనుగాని బోసి క్లిష్టట నేత్రములను మెల్లగ తెఱచునటులఁ జేయందగును.

తర్పణధారణమాత్రాకాలము. ౨౮

ధారయేద్వర్షారోగేషు వాఙ్మాత్రాణాం శతం బుధః. 45

స్వచ్ఛే కఫే సంధిరోగే మాత్రాపంచశతం హితం,
శుక్లే చ పట్భృతం కృష్ణారోగే సప్తశతం మతమ్. 46

దృష్టిరోగేష్వప్తశతమధిమంథే సహస్రకం,
సహస్రం వాతరోగేషు ధార్యమేవం హి తర్పణమ్. 47

వర్షారోగంబులందు నూఱుమాత్రలవఱకును, కఫరోగంబునను, సంధిగతనేత్ర రోగంబునను, ఏనూఱుమాత్రల కాలంబువఱకును, శుక్ల (తెల్లగుడ్డు) గతరోగంబుల నూఱునూర్లమాత్రల కాలంబువఱకును, కృష్ణ (నల్లగుడ్డు) గతరోగంబులందు ఏడునూర్ల కాలంబువఱకును, దృష్టిగతరోగంబున ఏనిమిదినూర్ల మాత్రల కాలంబువఱకును, అతిమంథము, వాతజరోగము వీనియందు వేయిమాత్రలకాలంబువఱకును తర్పణౌషధమును నేత్రములందు ధరించవలయును.

—౧౭ కఫశోధనవిధి. ౧౭—

స్విన్నేన యవపిష్టేన స్నేహవిర్యేరితం తతః,
యథాస్వం ధూమపానేన కఫమస్య విశోధయేత్.

ఇట్లు తర్పణమందలి స్నేహముచే నేత్రములందు కఫమువృద్ధిజేసినది తడః
యవలను చూర్ణముచేసి ధూమపానంబు చేయించదగును.

—౧౮ తర్పణక్రియాకాలము. ౧౮—

ఏకాహం వా త్ర్యహం వాపి పంచాహం చేష్యతే పరం,

తర్పణోపచారమును ఒకదినముగాని, మూడుదినములుగాని, యెదుదినములుగా
చేయందగును.

—౧౯ తర్పణత్వప్తిలక్షణము. ౧౯—

తర్పణే తృప్తిలింగాని నేత్రస్యేమాని భావయేత్.

సుఖస్యస్నానబోధత్వం వైశద్యం వర్ణపాటవం,

నివృత్తిర్వాస్యధిశాంతిశ్చ క్రియాలాఘవమేవ చ.

తర్పణవికిత్త చక్కగా నిర్వర్తింపబడినచో సుఖముగ నిద్రపట్టుట, సుఖము
మేల్కానుట, నేత్రములు నిర్మలంబగుండుట, నేత్రములందు కాంతి చక్కగా గఱి
యుండుట, దృష్టి నిర్మలంబగుట, రోగము నశించుట, సుఖముగా నేత్రములుమూయుట
తెఱచుట ఈచిహ్నంబులు చూపట్టును.

—౨౦ తర్పణాత్వప్తిలక్షణము. ౨౦—

అథ సాశ్రు గురుస్నిగ్ధం నేత్రం స్యాదతితర్పితం,

నేత్రములనుండి నీరుకాటుట, నేత్రములయందు మబ్బు, జిగటగలిగియుండు
మొదలగు చిహ్నములు చూపట్టినేని అతితర్పణ మయ్యెనని తెలియందగును.

—౨౧ తర్పణహీనలక్షణము. ౨౧—

రూక్షమస్త్రావిలం భుగ్నం నేత్రం స్యాద్ధీనతర్పితం.

నేత్రరోగములు లేజ్ఞాహీనంబులై నీరుకాటుటచే నెఱ్ఱబారి నేత్రములు కం
పోయి యుండినచో తర్పణము హీనమయ్యెనని తెలియందగును.

—౨౨ అతితర్పణాదులకు ప్రతిక్రియ. ౨౨—

రూక్షస్నిగ్ధోపచారాభ్యామేతయోస్యాత్ప్రతిక్రియా,

అతితర్పణం బయ్యెనేని రూక్షోపచారంబును, హీనతర్పణం బయ్యెనేని స్నిగ్ధో
చారంబును చేయందగును.

—ॐ పుటపాకము. ౧౧—

అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి పుటపాకస్య సాధనమ్. 52

ద్వా బిల్వమాత్ర మాంసస్య పిండో స్నిగ్ధో సువేషితౌ,
ద్రవ్యాణాం బిల్వమాత్రం తు ద్రవాణాం కుడవో మతః. 53

తదేకస్థం సమాలోడ్య పత్రైస్తుపరివేష్టితం,
పుటపాకేన తత్పక్త్వా గృహ్ణీయాత్తద్రసం బుధః. 54

తర్పణోక్తవిధానేన యథావదవచారయేత్,

జీంక మొదలగువాని మాంసమును రెండుబిల్వముల ప్రమాణంబుగ గ్రహించి
అందు ఘృతాది స్నేహద్రవ్యములను కలిపి ముద్దజేసి నూటి యందు శుష్కద్రవ్యము
లను బిల్వప్రమాణంబులుగాను, ఆర్ద్రద్రవ్యములను కుడవ ప్రమాణముగాను గలపి నూటి
ముద్దజేసి దానిపైన నేరేడు, మామిడి మొదలగువాని యాకులను చుట్టి దానిపై గుడ్డచుట్టి
మంటినిపూసి పుటపాక ప్రకారము అగ్నిలో వక్కముగావించి పిమ్మట యందలి మన్న
తీసివైచి యాపిండములొని రసము పిండినొని నేత్ర తర్పణమున కుపయోగింపవలెను.

—ॐ పుటపాకమును నేత్రములలో వేయవలెనవిధి. ౧౨—

దృష్టిమధ్యే నిషేచ్యస్యాన్నిత్యముత్తానశాయినః. 55

స్నేహనో లేఖనశ్చైవ రోషణశ్చేతి స త్రిధా,

ఇట్టి పుటపాకరసమును రోగిని వెల్లికెల పరుండఁబెట్టి దృష్టియందు వేయవలెను.
మఱియు నియ్యది స్నేహనము, లేఖనము, రోషణము అన త్రివిధంబు.

—ॐ స్నేహనాది భేదమువలన పుటపాకయోజన. ౧౩—

హితస్నిగ్ధోఽతిరూక్షస్య స్నిగ్ధస్యాపి హి లేఖనః. 56

దృష్టేర్బలార్థమితరః పితౄస్సగ్వ్రణవాతనుత్,

రూక్షంబగు నేత్రములందు స్నేహరసమును, స్నిగ్ధంబగు నేత్రములందు లేఖన
రసంబును నేత్రబలంబు కొఱకును, పితృత్వ, ప్రణ, వాతనాశనార్థంబు రోషణరసంబును
ప్రయోగింపంజనును.

—ॐ స్నేహ పుటపాకము. ౧౪—

సర్పిర్తాంసవసామజ్ఞామేదస్సాద్వాపృథ్వాః కృతః. 57

స్నేహనః పుటపాకస్తు ధారోద్వే వాక్చతే దృశి,

నేయి, మాంసము, వస, మజ్జ, మేదస్సు వీనిలో కాకోల్యాదిగణద్రవ్యములతో

నూటి పుటపాకమువలె సాధించి యారసమును నేత్రములలో వైచి ఇహ్నురుమాత్రల
కాలమువఱకును ధరింపవలెను. ఇది స్నేహ పుటపాకం బనంబడును.

—ॐ లేఖనపుటపాకము. ౭—

జాంగలానాం యకృన్తాంనైర్లేఖనద్రవ్యసంయుతైః. 53

కృష్ణలోహరజస్తామ్రశంఖవిద్రుమసింధుజైః,

సముద్రఫేనకాసీనస్త్రోతోజదధిమస్తుభిః. 54

లేఖనో వాక్చితం ధార్యస్తస్య తావద్ధి ధారణం,

జింక మొదలగువాని కుడిపార్శ్వంబున నున్న యకృత్తులోనిమాంసమును, లోహ
భస్మము, తామ్రభస్మము, శంఖభస్మము, వగడభస్మము, నైంధవలవణము, సముద్రపు
నుదుగు, అన్నభేది, స్త్రోతంజనము, పెరుగుమీది సీరు వీనితోగలిపి నూటి యుండజేసి
పుటపాకంబున సాధించి యారసమును నేత్రములందు నూఱుమాత్రల కాలంబువఱకు
ధరించిన నియ్యది లేఖనపుటపాక మనంబడును.

—ॐ రోపణపుటపాకము. ౮—

స్తన్యజాంగలమధ్యాజ్యతి క్తకద్రవ్యపాచితః. 60

లేఖనాత్రిగుణో ధార్యః పుటపాకస్తు రోపణః,

వితరే త్తర్పణోక్తాం తు క్రియాం వ్యాపత్తిదర్శనే. 61

చనుబాలు, జాంగలమృగమాంసము, లేనె, నేయి, చేదువస్తువులు వీనిని కలిపి
పుటపాకంబున సాధించి యారసమును నేత్రములందు మున్నూఱు మాత్రలకాలంబువఱకు
ధరించిన నియ్యది రోపణ పుటపాకమనంబడును. ఇట్టి పుటపాకమందలి హీనాతియోగం
బులకు తర్పణ హీనాతియోగ చికిత్సం జేయవలయును.

—ॐ సంవక్ష్వదోషదులకు అంజనము. ౯—

అథ సంవక్ష్వదోషస్య ప్రాప్తమంజనమాచరేత్,

హేమంతే శిశిరే చైవ మధ్యాహ్నంజనమిష్యతే. 62

పూర్వాహ్నే చాపరాహ్నే చ గ్రీష్మే శరది చేష్యతే,

వర్షాసు నాభౌ నాత్యుష్ణే వసంతే చ సదైవ హి. 63

నేత్రరోగంబులు ఆమావస్థను విడిచి పాకావస్థం జెందునపుడు అంజనమువేయ
వలయును. అట్టి యంజనంబును హేమంతర్తువు, శిశిరర్తువు వీనియందు మధ్యాహ్నంబు
నను, గ్రీష్మర్తువునందును, శరదృతువునందును, పూర్వాహ్ణము, అపరాహ్ణము వీనియం

దును, వసంతర్తువునందు ఎల్లనమయంబులందును ప్రయోగింపవలెను. కాని వర్షకాలంబునను, మబ్బుదినమునను, అత్యుష్ణకాలంబునను అంజనమును ప్రయోగింపందగదు.

— ౭౭ అంజన భేదములు. ౭౭ —

లేఖనం రోషణం చైవ తథా స్యాత్స్నేహనాంజనం,
లేఖనం ఊరతీష్ణాష్ణురసైరంజనమిష్యతే. 64

కషాయతిక్తరసయుక్తస్నేహం రోషణం మతం,
మధురం స్నేహసంపన్నమంజనం చ ప్రసాదనమ్. 65

లేఖనము, రోషణము, స్నేహనము అన నంజనము త్రివిధంబు. ఊరము, కారము, పులుసు వీనితో గూడియుండు అంజనము లేఖనంబనియు, వగరు, చేదు అనునీరసంబులతో గూడి స్థిగ్ధమైన అంజనము రోషణంజనమనియు, మధురరసముతో గూడియుండు నది స్నేహనాంజనమనియు చెప్పబడును.

— ౭౮ గుటికాది భేదములవలన అంజన భేదములు. ౭౮ —

గుటికారసచూర్ణాని త్రివిధాన్యంజనాని చ,
కుర్యాచ్ఛలకయాఽంగుళ్యా హీనాని చ యథోత్తరమ్. 66

గుటిక, రసము, చూర్ణము అన నంజనము త్రివిధంబైయుండును. అందు నొక దానికంటె నొకటి గుణహీనంబైయుండు. అట్టి యంజనమును శలకతోగాని, వ్రేలితోగాని ప్రయోగింపందగదు.

— ౭౯ అంజనమున కనర్హులు. ౭౯ —

శ్రాంతే ప్రరుదితే భీతే పీతమద్యే నవజ్వరే,
అజీర్ణే వేగభూతే చ నాజ్ఞానం సంప్రశస్యతే. 67

శ్రమఁ జెందినవానికి, రోదనము చేయువానికి, భయపడువానికి, మద్యపానము చేసినవానికి, నవజ్వరపీడితునకు, అజీర్ణ రోగికి, మలమూత్రావరోధముచేయువానికి అంజన ప్రయోగము చేయందగదు.

— ౮౦ అంజనవర్తి ప్రమాణము. ౮౦ —

హరేణుమాత్రాం కుర్వీత వర్తిం తీష్ణాంజనే భిషక్,
ప్రమాణం మధ్యమేధ్యార్థం ద్విగుణం తు మృదా భవేత్. 68

తీష్ణాంజనమున రేణుకగింజ యంతమాత్రము వర్తిగా చేయవలెను. మధ్యమాంజనమున ఒకటిన్నర రేణుక యంతమాత్రము వర్తిగా చేయవలెను. మృద్వాంజనమున రెండు రేణుకలయంతమాత్రము వర్తిగా చేయందగదు.

—ॐ అంజనరసప్రమాణము. ॐ—

రసక్రియా తూత్తమా స్యాత్రివిడంగమితా హితా,
మధ్యమా ద్వివిడంగా స్యాద్ధీనా త్వేకవిడంగికా.

69

ద్రవరూపంబగు నంజనము రసక్రియయనంబడును. దానిని మూడు వాయు విడంగములయంత నేత్రమునవైచిన ఉత్తమమాత్రయనియు, రెండువాయువిడంగముల యంతమాత్ర మధ్యమమనియు, ఒక వాయువిడంగమంతమాత్ర హీనమాత్రయనియు చెప్పబడును.

—ॐ వైరేచన-అంజన-చూర్ణప్రమాణము. ॐ—

వైరేచనికచూర్ణం తు ద్విశలాకం విధీయతే,

మృదా తు త్రిశలాకం స్యాచ్చతస్రస్నేహిక్షేంజనే.

70

నేత్రములనుండి విశేషముగ నీటిని వెడలించఁజేయునది విరేచనికచూర్ణ మనంబడును. అద్దానిని శలాకకు రెండుమార్లు అంటించి నేత్రములం ద్రిప్పవలయును. ఇది ఉత్తమ మనంబడును. మూడుమార్లు త్రిప్పిన నియ్యది మృదువనబడును. స్నేహాది ద్రవ్యములను శలాకకు నాల్గుమార్లు అంటించి నేత్రములందు ద్రిప్పవలెను.

—ॐ శలాకానిర్మాణయోగ్యద్రవ్యములు. ॐ—

ముఖయోః కుంటితా శ్లక్షా శలాకాష్టాంగులోన్మితా,

అశ్శజా థాతుజా వా స్యాత్కలాయపరిమండలా.

71

ఈశలాకను రత్నాదిపాషాణంబులచేగాని సువర్ణాదిథాతువులచేగాని నిర్మించి ఎనిమిదియంగుళములు ప్రమాణముగలదానినిగను, నునువై చిఱునెగయంత లావుగల్గి ముఖ నందు పడనులేక యుండునట్లును చేయందగును.

—ॐ లేఖనాదులయందు శలాకాభేదములు. ॐ—

తామ్రలోహశ్చ సంజాతా శలాకా లేఖనే మతా,

సువర్ణరజతోద్భూతా శలాకా స్నేహనే మతా.

72

అంగులీ చ మృదుత్వేన కథితా రోపణే బుధైః,

లేఖనాంజనంబున తామ్రము, ఇనుము, రాయి వీనితో చేయబడిన శలాకను సుపయోగింపందగును. స్నేహనాంజనంబున బంగారము, వెండి వీనిచే చేయబడిన శలాకను సుయోగింపవలెను. రోపణాంజనమున మృదువుగానుండు వ్రేలితో నంజనము వేయందగును.

—ॐ అంజనమున కర్పమగు కాలములు. ॐ—

సాయంప్రాతర్వాంజనం స్యాత్తత్సదా నైవ కారయేత్. 73

నాతిశీతోష్ణవాతాఫ్రవేలాయాం స ప్రశస్యతే,
కృష్ణభాగాదధః కుర్యాదపాంగం యావదంజనమ్. 74

అంజనమును సాయంకాలమునగాని, ప్రాతఃకాలమునగాని వేయందగును. అతి శీతము, అత్యోష్ణము, అతివాతము, మబ్బు ఇవిగలదినమున నంజనము వేయందగదు. అట్టి యంజనమును నల్లగుడ్డు క్రిందిఁజెప్ప మొదలు కడకంటివఱకు వేయవలయును.

—ॐ చంద్రోదయవర్తి. ॐ—

శంఖనాభిర్విభీతస్య మజ్జాపథ్యా మనశ్శిలా,
పిప్పలీ మరిచం కుప్తం వచా చేతి సమాంశకమ్. 75

ఛాగీక్షీ రేణ సంపిష్య వర్తిం కుర్యాద్యవోన్మితాం,
హరేణుమాత్రాం సంఘృష్య జలైః కుర్యాదథాంజనమ్. 76

తిమిరం మాంసవృద్ధిం చ కాచం పటలమర్బుదం,
రాత్ర్యంధం వార్షికం పుష్పం వర్తిశ్చంద్రోదయా జయేత్. 77

శంఖనాభి, తానికాయవిత్తులు, కరకకాయ, మణిశిల, పిప్పల్లు, మిరియములు, చెంగల్వకోష్ఠు, వన నీనిని సమభాగంబులుగ మేఁకపాలతోనూరి యందు యవప్రమాణమును వర్తివలె చేసి యందు రేణుకగింజయంతను నీటితోఁచాది నేత్రముల కంజనమువేసిన తిమిరము, మాంసవృద్ధి, కాచబిందు, పటలము, అర్బుదము, నక్షాంధ్యము, సంవత్సరము నుండియుండెడి కంటిపువ్వు నశించును. ఇయ్యది చంద్రోదయవర్తి యనంజనును.

—ॐ కంటిపూలు మొదలగువానికి లేఖనవర్తి. ॐ—

పలాశపుష్పస్వరనైర్భహుశః పరిభావితా,
కురంజబీజవర్తిస్తు శుక్రాదీశ శస్త్రవల్లిఖేత్. 78

క్రానుగవిత్తులచూర్ణమును మోదుగపువ్వులరసముతోఁ జలుమాడ్డుభావనచేసి మెత్తగ నూటి వర్తివలె పొడవుగ మాత్రలుచేసి దానిని నీటితోఁచాది నేత్రముల కంజనమునై చిన కంటిపువ్వు, మాంసవృద్ధి, నంజా మొదలగురోగంబులు శస్త్రకర్తచే నశించుచుండు మున శమించును.

—ॐ కంటిపూలు మొదలగువానికి రెండవలేఖనవర్తి. ॐ—

సముద్రఘనసింధూత్థశంఖరక్షౌండవల్కలైః,
శిగుబీజయుతైర్వర్తిశ్శుక్రాదీశ శస్త్రవల్లిఖేత్. 79

సముద్రపునురుగు, సైంధవలవణము, శంఖము, ణోడిగుడ్డుపైనిపెంకు, మునగ విత్తులు వీనిని సమభాగంబులుగ నీటితోనూటి వర్తిచేసి నేత్రములం దంజనముచేసిన కంటిపువ్వులు, నంజు మొదలగు రోగములు నశించును.

—ॐ లేఖనీదంతవర్తి. ౧—

దంతైర్దంతివరాహోష్ట్రగోహయాజఖరోద్భవైః,
శంఖముక్తాంభోధిఫేనయుతైస్సర్వైర్విచూర్ణితైః 80
దంతవర్తిః కృతా శ్లక్షణా శుక్రాణాం నాశనీ పరా,

ఏనుఁగు, పంది, ఒంటె, ఎద్దు, గుఱ్ఱము, మేక, గాడిద వీనిదంతములు, శంఖము, ముత్తెయములు, సముద్రపునురుగు వీనిని చూర్ణముగావించి వర్తిచేసి నేత్రములందు అంజనముచేసిన కంటిపువ్వులు నశించును.

—ॐ తంద్రతొలఁగుటకై లేఖనీవర్తి. ౧—

నీలోత్పలం శిగుబీజం నాగకేసరకం తథా. 81
ఏతత్కల్మషైః కృతా వర్తిరతితంద్రాం వినాశయేత్,

నల్లకలువ, మునగవిత్తులు, నాగకేసరములు వీనిని సమభాగంబులుగ నూటి వర్తిచేసి యెండించి, నీటితో చాది నేత్రములందు వైచిన తంద్ర నశించును.

—ॐ రోషణీకుసుమికావర్తి. ౧—

తిలపుష్పాణ్యశీతిస్సుత్రైః షష్ఠిసంఖ్యా కణాకణాః. 82

జాతీకుసుమపంచాశస్త్రరిచాని చ పోడశ,
సూక్ష్మం షిష్టా జలే వర్తిః కృతా కుసుమికాభిధా. 83

తిమిరాద్భవశుక్రాణాం నాశనీ మాంసవృద్ధిహృత్,
ఏతస్యాశ్చాంజనే మాత్రా ప్రోక్తా సార్థహరేణుకా. 84

సువ్వలపువ్వులు ఎనుబది, షిష్టలీకణము అఱువది, జాతిపువ్వులు ఏబది, మిరియములు పదునాఱు వీని ఉదకముతో నూటి మాత్రలుచేసి యందొకటిన్నరరేణుకవిత్తు ప్రమాణము నుదకముతో చాది నేత్రముల కంజనముచేసిన తిమిరము, అర్జునము, కంటిపువ్వులు, మాంసవృద్ధి ఇవి హరించును. ఇది కుసుమికావర్తి యనంబడును.

—ॐ రేచీకటితోలఁగుటకై వర్తి. ౧—

రసాంజనం హరిద్రే ద్వే మాలతీనింబపల్లవాః,
గోశకృధ్రసంయుక్తా వర్తిర్నక్తాంధ్యనాశనీ. 85

రసాంజనము, పసుపు, మ్రానిపసుపు, జాజిచిగుళ్లు, వేపచిగుళ్లు వీనిని సమముగ గోమయరసముతో మెత్తగనూటి మాత్రజేసి దానిని ఉడకముతో నూరి నేత్రములందు వైచిన నక్తాంధ్యము హరించును.

— ౧౭ నేత్రస్రావమునకై స్నేహనీవర్తి. ౧౬ —

థాత్ర్యక్షపథ్యాబీజాని ఏకద్విత్రిగుణాని చ,
పిష్టా వర్తిర్జలైః కుర్యాదంజనం ద్విహ రేణుకమ్.

86

నేత్రస్రావం హరత్యాశు వాతరక్తరుజం తథా,

ఉసిరికవిత్తులు ఒకభాగము, తానికాయవిత్తులు రెండు భాగములు, కరకకాయ విత్తులు మూడుభాగములు వీనిని ఉడకముతో నూటి మాత్రకట్టి, అందు రేణుకవిత్తుల ప్రమాణమును చాది నేత్రములందు వైచిన నేత్రమునుండి నీరుగారుట, వాతరక్తపీడ నశించును.

— ౧౮ నేత్రాంజనరసక్రియ. ౧౭ —

తుత్థమాక్షికసింధూత్థనితాశంఖమనశ్శిలా.

87

రికోదధిఫేనం చ మరిచం చేతి చూర్ణయేత్,

సంయోజ్య మధునా కుర్యాదంజనార్థం రసక్రియామ్

88

వర్త్తిరోగార్త తిమిరకాచశుక్రహరం పరం,

మయూరతుత్థము, స్వర్ణమాక్షికము, నైంధవలవణము, ఖండశర్కర, శంఖము, మణిశిల, సముద్రఫేరము, మిరియములు వీనిని సమముగ చూర్ణముగావించి తేసెలొంగలిసి యంజనమువేసిన వర్త్తిరోగము, ఆర్త్తిరోగము, తిమిరము, కాచబిందు, కంటిపువ్వు నశించును.

— ౧౯ కంటిపూలు హరించుటకై రసక్రియ. ౧౮ —

వటక్షీరేణ సంయుక్తో ముఖ్యః కర్పూరజః కణః.

89

క్షీప్రమంజనతో హంతి కుసుమం చ ద్విమాసికం,

కర్పూరము మట్టిపాలతో నూటి నేత్రముల కంజనమువైచిన రెండు మాసముల నుండి పుట్టిన కుసుమము (కంటిపువ్వు) నశించును.

— ౨౦ అతినిద్ర హరించుటకై లేఖనీరసక్రియ. ౧౯ —

క్షౌద్రాశ్వలాలాసంఘృష్టైర్నర్తరీచై ర్నేత్రమంజయేత్,

90

అతినిద్రా శమం యాతి తమస్సూర్యోదయాదివ,

మిరియములను, తేనె, గుఱ్ఱపుజొట్టు వీనితో గలసి నేత్రముల కంజనము వైచిన నూర్యోదయంబుచే సంధకారము తొలగు భంగి అతినిద్ర నశించును.

—తంద్రకు రసక్రియ. —

జాతీపుష్పం ప్రవాళం చ మరిచం కటుకం వచా. 91

నైంధవం బస్తమూత్రేణ పిష్టం తంద్రాఘ్నమంజనం,

జాజిపువ్వులు, జాజిచిగుట్ట, మిరియములు, కటుకరోహిణి, వస, నైంధవలవణము వీనిని సమభాగంబులుగ మేఁకమూత్రముతో నూటి నేత్రముల కంజనమువైచిన నేత్రము లందలి ముబ్బు హరించును.

—త సన్నిపాతములకు లేఖనీరసక్రియ. —

శిరిషబీజగోమూత్రకృష్ణామరిచనైంధవైః, 92

అంజనం స్యాత్ప్రబోధాయ సరసోనశిలావవైః,

దిరిసెనవిత్తులు, పిప్పళ్లు, మిరియములు, నైంధవలవణము, వెల్లుల్లి, మణిశిల, వస వీనిని సమభాగంబులుగ గోమూత్రముతో నూటి నేత్రముల కంజనమువైచిన సన్నిపాత మందలి చేష్టనాశము హరిప్రబోధము గల్గును.

—త దాహాదులకు రోషణీరసక్రియ. —

దార్వీకటోలం మధుకం సనింబం పద్మకొత్పలమ్. 93

ప్రపాండరీకం చైతాని పచేత్తోయే చతుర్గుణే,

విపాచ్య పాదశేషం తు శృతం సీత్వా పునః పచేత్. 94

శీతే తస్మిన్మధుసీతాం దద్యాత్పాదాంశ కాన్నరః,

రసక్రియైషా దాహాస్పరక్తరాజరుభోహరీ. 95

మానుషమపు, చేదుపొట్ట, ఆతిమధురము, వేపచిగుట్ట, పద్మకములు, నల్లకలువ, ప్రపాండరీకము వీని సమభాగంబులుగ నాల్గింతల నీటిలో నాలవభాగము మిగులునట్లు కషాయంబుగాచి వడగట్టి మరల దానిని గట్టిపడువఱకు గాచి చల్లార్చి యందు తేనె, చక్కెర వీనిని నాలవభాగముగఁ గలసి నేత్రముల కంజనమువైచిన తాపము, ప్రాపము, రక్తవికారము నశించును. ఇయ్యది రసక్రియాభేదము.

—త కంటికొలుకులలో జనించు రోగములకు రోషణీరసక్రియ. —

రసాంజనం సర్జరసో జాతీపుష్పం మనశ్శిలా,

సముద్రధేనో లవణం ఘైరికం మరిచాని చ. 96

ఏతత్సమాంశం మధునా పిష్ట్యా ప్రక్షిన్నవర్తనాని,
అంజనం క్లేదకంఢూఘ్నం పక్షాణాం చ ప్రరోహణమ్. 97

రసాంజనము, సర్జనము, జాజిపుష్పలు, మణిశిల, సముద్ర ఘనము, సైంధవలవ
ణము, కావిరాయి, మిరియములు వీనిని సమభాగంబులుగ చూర్ణముగావించి తేనెలోఁ
గలపి నేత్రముల కంజనముచేసిన ప్రక్షిన్నవర్తనోగము, పుసి, దురద ఈరోగంబులు
నశించుటయేగాక తిష్ఠలనుండి రాలిపోయిన వెండ్రుకలు మరల పుట్టును.

❧ తిమిరాదులకు రోషజీరసక్రియ. 98 ❧

గుడూచీస్వరసః కర్షః ఔద్రం స్యాన్తాషకోన్ధితం,
సైంధవం ఔద్రతుల్యం స్యాత్సర్వమేకత్ర మర్దయేత్. 93

అంజయేన్నయనం తేన పిల్లార్త తిమిరం జయేత్,
కాచం కంఢూం లింగనాశం శుక్లకృష్ణగతాన్దదాన్. 99

తిష్పతీగరసము ఒకకర్షము, తేనె ఒకమాషము, సైంధవలవణము ఒకమాషము
వీనిని చక్కగా మర్దించి నేత్రముల కంజనమువై చిన పిల్లరోగము, ఆర్తరోగము, తిమి
రము, కాచము, దురద, లింగనాశము, శుక్లరోగము, కృష్ణరోగము హరించును.

❧ కంఢ్వాదులకు పునర్నవాంజనము. 99 ❧

దుగ్ధేన కంఢూఔద్రేణ నేత్రస్రావం చ సర్పిషా,
పుష్పం తైలేన తిమిరం కాంజికేవ నిశాంధతామ్. 100

పునర్నవా జయేదాశు భాస్కర స్తిమిరం యథా,

తెల్లగలిజేరువేరు పాలతోనూరి యంజనమువై చిన దురదయు, తేనెతో గలపి
యంజనమువై చిన నేత్రస్రావము, నేతితోఁగలపి యంజనమువై చిన పుస్త్య, నూనెతో
గలపి యంజనమువై చిన తిమిరము, కాంజికములో చాది యంజనమువై చిన కేజీకటియు
నశించును.

❧ నేత్రస్రావములకు రోషజీరసక్రియ. 100 ❧

బబ్బులదలని క్వాథో లేహీభూత స్తదంజనాత్. 101

నేత్రస్రావం జయత్యేష మధుయుక్తో న సంశయః,

నల్లతమ్మయూకులను గట్టిపడునట్లు కషాయము గాచి యందు తేనెగలపి నేత్ర
ముల కంజనమువై చిన నిస్సంశయముగ నేత్రస్రావము హరించును.

అన్యచ్ఛ. — పింజ్జలస్య ఫలం ఘృష్ట్యా పానీయే నిత్యమంజనమ్. 102

చక్షుః స్రావోపశాంత్యర్థం కార్యమేతత్సహాయధం,

గారవండును ఉదకముతోచాది ప్రతిదినము నేత్రముల కంజనము వేయుచుండిన నేత్రస్థావము హరించును. ఇది మిగులశ్రేష్ఠమైనది.

— ౯౯ నేత్రములు లేటపడుటకై స్నేహనీరసక్రియ. ౯౯ —

కతకస్య ఫలం ఘృష్ట్యా మధునా నేత్రమంజయేత్. 103

ఈషత్కర్పూరసహితం స్నృతం నేత్రప్రసాదనం,

చిల్లగింజను లేసెతో చాది యందు కొంచెము పచ్చకర్పూరముగలసి యంజనము వైచిన నేత్రములు ప్రసన్నము లగును.

— ౧౦౦ శిరోత్పాతమునకు ఆంజనము. ౧౦౦ —

సర్పిః త్కౌద్రం చాంజనం స్యాచ్ఛిరోత్పాతస్య శాంతయే. 104

నేయి, లేసె వీనినిగలసి నేత్రముల కంజనమువైచిన శిరోత్పాతము హరించును.

— ౧౦౧ అంధత్వము తొలగఁగుటకై రసక్రియ. ౧౦౧ —

కృష్ణసర్పవసాశంఖకతకాఫలమంజనం,

రసక్రియేయమచిరాదంధానాం దర్శనప్రదా. 105

కృష్ణసర్పముయొక్కవస, శంఖము, చిల్లగింజ వీనిని మెత్తగ నూటి నేత్రముల కంజనమువైచిన అంధ్యము నశించి నేత్రము నిర్మలంబగును.

— ౧౦౨ లేఖనమార్గాంజనము. ౧౦౨ —

దక్షిణంక్షత్యక్చిలాకాపైశ్శంఖచందనగైరిక్తః,

ద్రవ్యైరంజనయోగోఽయం పుష్పార్పాదివిలేఖనః. 106

కోడిగుడ్డుయొక్కచిప్ప, మణిశిల, తెల్లకాచు, శంఖము, శ్వేతచందనము, కావిరాయి వీనిని సమముగ మార్జముగావించి నేత్రముల కంజనమువైచిన కంటిపువ్వు, మాంసార్కము మొదలగురోగములు హరించును.

— ౧౦౩ రేచీకటి హరించుటకై లేఖనమార్గాంజనము. ౧౦౩ —

కణాచ్ఛాగయకృత్త ధ్యే పక్వా తద్రసవేషితా,

అచిరాద్ధంతి నక్తాంధ్యం తద్వత్పక్షౌద్రమూషణమ్. 107

గొట్టెయొక్క యకృత్తులో పిప్పళ్లును బోసి పాకముగావించి అందలిరసమును పిండికొని దానిచే పిప్పళ్లును నూటికాని, పక్షముచేయఁబడిన పిప్పళ్లును లేసెతో నూటిగాని ఆంజనముచేసిన క్షీఘ్రముగ హరించును.

—ॐ లేఖనమార్గాంజనము. ॐ—

శాణార్థం మరిచం ద్వాచ పిష్పల్యర్థవధేనయోః,
శాణార్థం నైంధవం శాణం నవసౌవీర కాంజనమ్. 108

పిష్టం సుసూక్ష్మం చిత్రాయాం మార్గాంజనమిదం శుభం,
కంఠాకాచక ఫార్తానాం మలానాం చ విశోధనమ్. 109

మిరియములు అరకాణము, పిష్పల్లే రెండుకాణములు, సముద్ర ఫేనము రెండుకాణములు, నైంధవలము అరకాణము, సౌవీరాంజనము తొమ్మిదికాణములు వీనిని చిత్రానక్షత్ర యుక్తదినంబున నూటి నేత్రములం దంజనము వైచిన నేత్రములందలి దురద, కాచము, కఫజనేత్రరోగములు, కంటియందలి మలములు నశించును. ఇది మార్గాంజనమనంబడును.

—ॐ సర్వనేత్ర రోగములకు వృదుమార్గాంజనము. ॐ—

శిలాయాం రసకం పిష్ట్యా సమ్యగ్లాప్తావ్య వారిణా,
గృష్ణీయా త్తజ్జలం సర్వం త్యజేచ్ఛార్థమధోగతమ్. 110

శుష్కం చ తజ్జలం సర్వం పర్వటీసన్నిభం భవేత్,
విచూర్ణ్య భావయేత్సమ్యక్త్రివేలం త్రిఫలారసైః. 111

కర్పూరస్య రజస్తత్ర దశమాంశేన నిక్షిపేత్,
అంజయేన్నయనే తేన సర్వదోషహరం హి తత్. 112

సర్వరోగహరం చూర్ణం చక్షుషోస్సుఖకారి చ,

కఫరిని చక్కగా ఖల్వమున నూటి యుదకంబున కలపి వైలేటసీరుమాత్రము గ్రహించి క్రిందిచూర్ణము విడిచివైచి యాయుదకమును ఇగురువఱకును గాచిన యెడల నందు బిల్లిగానేర్పడును. అబిల్లిను త్రిఫలాకషాయంబున ముమ్మాటు మద్దించి మూడుపుటంబులవైచి చూర్ణముగావించి దీనికి పదియవపాలు పచ్చకర్పూరమును చేర్చి నేత్రముల కంజనమువైచిన నేత్రరోగము అన్నియు శమించు.

—ॐ సర్వనేత్ర రోగములకు సౌవీరాంజనము. ॐ—

అగ్నితప్తం చ సౌవీరం నిషించేత్త్రిఫలారసైః. 113

సప్తవేలం తథా స్తనైః స్త్రీణాం సిక్తం విచూర్ణితం,
అంజయేన్నయనే తేన ప్రత్యహం చక్షుషోర్నితమ్. 114

సర్వానక్షివికారాంస్తు హన్యాదేతన్న సంశయః,

సౌవీరాంజనమును నిష్పలోఁగాల్చి త్రిఫలాకషాయంబున నేడుమాల్లును, చనుఁ

బాలలో నేడుమాడ్డును ముంచి పిమ్మటఁ దానిని మెత్తగ చూర్ణముగావించి నేత్రముల కంజనమువైచిన నేత్రరోగము లన్నియు నశించి నేత్రములకు సుఖము గల్గును.

◀ శలాకానిర్మాణక్రమము. ౧౦ ▶

త్రిఫలాభృంగశుంఠీనాం రనై స్తద్వచ్చ సర్పిషా. 115

గోమూత్రమధ్వజాక్షీరైస్సిక్తో నాగః ప్రతాపితః,

తచ్ఛలాకా హారత్యేవ సర్వాన్నేత్రభవాన్దాన్. 116

నాగము (నల్లసీసము) ను వీడుమాడ్డు కరిగించి త్రిఫలాకషాయము, గుంటగలగర రసము, శొంఠి కషాయము, నేయి, గోమూత్రము, లేనె, మేఁకపాలు వీనిలొఁ బోసి పిమ్మట దానిచే శలాకజేసి దానిని నేత్రములలొఁ దుడిచిన నేత్రరోగము లన్నియు శమించును.

◀ ప్రత్యంజనవిధానము. ౧౧ ▶

గతదోషమవేతాశ్రుం సంపశ్యక్ సమ్యగంభసి,

ప్రత్యుల్యాఢీ యథాదోషం కార్యం ప్రత్యంజనం తతః. 117

పూర్వోక్తప్రకార మంజనము వేసినతరువాత నేత్రమందలి దోషములు హరించి సామముత్యగీతతోడనె కండ్లు తెఱచి పిమ్మట నీటితో నానేత్రములను గడిగి ప్రత్యంజనము చేయందగును. అట్టి ప్రత్యంజనవిధానము ఇఁకమీఁద వివరింపఁబడును.

◀ దోషయుక్తనేత్రములకు ప్రత్యంజనావిక్రియ. ౧౨ ▶

నవానిర్గతదోషేఽఙ్గీ ధావనం న ప్రయోజయేత్,

ప్రత్యంజనం తీక్ష్ణతప్తే నేత్రచూర్ణః ప్రసాదనః. 118

నేత్రములయందు దోషములు మిగిలియుండెనేని నేత్రములను కడుగఁగూడదు. తీక్ష్ణంజనముచే నేత్రములు తాపముఁజెందెనేని కర్పూరము మొదలగు శీతలపదార్థము లచే నిర్మితంబై స్నేహయుక్తమగు ప్రసాదనాంజనమును ప్రయోగింపవలయును.

◀ ప్రత్యంజనచూర్ణము. ౧౩ ▶

శుద్ధే నాగే ద్రుతే తుల్యం శుద్ధం సూతం వినిక్షిపేత్,

కృష్ణాంజనం తయోస్తుల్యం సర్వమేకత్ర చూర్ణయేత్. 119

దశమాంశేన కర్పూరం తస్మిన్ చూర్ణే ప్రదాపయేత్,

ఏతత్ప్రత్యంజనం నేత్రగదజిన్నయనామృతమ్. 120

శుద్ధిచేయఁబడిననాగము (నల్లసీసము)ను కరిగించి యందు సమముగ పాదరసమును

వైచి ఈరెంటికిని సమముగ కృష్ణాంజనము (సురమారాయి) గలపి కాటుకవలె చక్కగ నూటి దానికి పదియవపాలు పచ్చకర్పూరము గలపి యంజనముచేసిన శేత్రరోగము లన్నియు నశించును. ఇయ్యది శేత్రముల కమృతతుల్యంబైయుండు. ఇయ్యది ప్రత్యంజన చూర్ణ మనంబడును.

❖ సర్పవిషము తొలగుటకు ఆంజనము. ❖

జయపాలస్య మజ్జానం భావయేన్నింబుక ద్రవైః,
ఏకవింశతివేలం తు తతో వర్తిం ప్రకల్పయేత్. 121

మనుష్యలాలయా ఘృష్టా తతో నేత్రే తయాంజయేత్,
సర్పదప్టవిషం జిత్వా సంజీవయతి మానవమ్. 122

నేపాళపురుత్తులలోని పప్పును నిమ్మపండ్లరసముతో నిరుపదియొక్కమాల్లు భావన చేసి దానిని మాత్ర చేసి మనుష్యునియొక్క జొల్లుతోచాది శేత్రముల కంజనమువైచిన సర్పదుష్టముచే గర్భినబాధ వారించి మనుజుఁడు జీవించును.

❖ పాణితలస్పర్శచే గలుగుగుణములు. ❖

భుక్త్వా పాణితలం ఘృష్టా చతుషోర్వది దీయతే,
జాతరోగా విసశ్యంతి తిమిరాణి తదైవ చ. 123

భోజనముచేసి చేతినికడగికొనిన పిదప నాతడిచేతుల రెంటిని చేర్చి రుద్ది దానిచే శేత్రములను దుడిచికొనిన శేత్రరోగములు నశించుటయేగాక తిమిరము తప్పక నశించును.

❖ శీతోదకసేవన. ❖

శీతాంబుపూరితముఖః ప్రతివాసరం యః
కాలత్రయేణ నయనద్వితయం జలేన,
ఆసించతి ధృగ్రవమసౌ న కదాచిదక్షి
రోగవ్యథామతితరాం భజతే మనుష్యః. 124

ప్రతిదినంబున మూడుకాలములయందును నోటినిండ శీతోదకము పోసికొని పూరించుచు, శేత్రములందు రెండుమాల్లు శీతోదకమును పోసి ఆసేవనముచేసిన శేత్ర రోగములు నశించుటయేగాక మరల నారోగములు జనింపకుండును.

❖ సజ్జనస్థాన. ❖

ఆయుర్యైదసముద్రస్య గూఢార్థమణిసంచయం,
జ్ఞాత్వా కైశ్చిద్భుధైస్తైస్తు కృతా వివిధసంహితాః. 125

కించిదర్థం తతో నీత్వా కృతేయం సంహితా మయా,
కృపాకటాక్షవిక్షేపమస్యాం కుర్వంతు సాధవః. 126

త్రికాలవేత్తలగు అగ్నివేళ, సుశ్రుత, చరకాదిబుష్టిపుంగవులు ఆయుర్వేదమున సముద్రమందలి నిగూఢార్థమాణిక్యంబులం గ్రహించి సంహితారూపంబున ప్రదర్శించి యున్నారు. అట్టి నిగూఢార్థమాణిక్యపుంజములనుండి యుత్తమమాణిక్యంబులం గ్రహించి యాసంహిత నేను రచించియున్నాను. గుణగ్రహణపారీణులగు సహృదయులు కృప కటాక్షంబుచేసి “శార్వధరసంహిత”ను నాదరింతురుగాత.

—౧౧ గ్రంథధారణఫలము. ౧౧—

వివిధగదార్థిదరిద్రనాశిని యా హరిరమణీయ కరోతి యోగరత్నై
విలసతు శార్వధరస్య సంహితా సా కవిహృదయేషు సరోజనిర్మలేషు

‘శ్రీమహాత్మ్యీ దివ్యతరమగుమాణిక్యములచే న్వృత్తులదారిద్ర్యంబు నడంచుభంఁ ప్రాత్యక్షిక యోగరత్నంబులచే విలసిల్లి సర్వరోగనివారణోపాయంబుఁ జక్కఁగా నే టుచు నీ శార్వధరసంహిత’ అత్యుచ్యంబులగు కవిహృదయసరోజంబులం జీరకాల క్రీడించుగాత.

—౧౨ గ్రంథప్రాశస్త్యము. ౧౨—

అల్పాయుషామల్పధిమామిదాసీం కృతం సమస్తశ్రుతిసారశక్త్యా,
తదత్ర యుక్తం ప్రతిబీజమాత్రమభ్యస్యతామాత్మహితంప్రయత్నా,
ఇతి శ్రీచంద్ర శేఖరపదారవిందపరిచర్యాపరిలబ్ధవైద్యవిద్యాసామ్రాజ
లక్ష్మీకటాక్షపాత్రీభూత శ్రీదామోదరమానుశార్వధరవిరచితాయా
సంహితాయాం చికిత్సాస్థానే ఉత్తరఖండే నేత్రవిధికథనం నామ
త్రయోదశోఽధ్యాయః.
సంహితాచ సమాప్తా.

ఈయుగంబున మనుజులు అల్పాయుర్దాయము, అల్పజ్ఞానము కలవారగు నియ్యది పతనపాతనానుకూలంబుగ సారమును గ్రహించి నిర్దిష్టంబునది. దాన నామూలాగ్రంథుగ పఠించి శరీరంబును సంరక్షించుకొనియెదరుగాత!

ఇది శ్రీదామోదరమాను శార్వధరవిరచితసంహితయందు చికిత్సాసారమున

సుత్తరఖండమందు నేత్రవిధికథన ముగియును
త్రయోదశాధ్యాయము సర్వంబును ముగియెను.

చెన్నపురి: వాణిజ్య రామస్వామిశాస్త్రులు ఆంధ్ర సన్న్యవాది

‘వాణిజ్య’ ప్రెస్సున ముద్రితము—1945

